

HADNAGY SZABOLCS

A szultán hadainak tápláléka

*Az oszmán sereg élelemellátási rendszere
az 1658. évi hadjárat tükrében*

Fontes et Libri

Hadnagy Szabolcs

A szultán hadainak tápláléka
Az oszmán sereg élelemellátási rendszere
az 1658. évi hadjárat tükrében

FONTES ET LIBRI
MONOGRÁFIÁK / MONOGRAPHS

Sorozatszerkesztő:
Papp Sándor

HADNAGY SZABOLCS

A szultán hadainak tápláléka

*Az oszmán sereg élelemellátási rendszere az 1658. évi
hadjárat tükrében*

SZTE BTK
Középkori és Kora Újkori Magyar Történeti Tanszék
Szeged
2021

Készült az MTA–SZTE Oszmán-kori Kutatócsoport (ELKH) (TKP2020 Tématerületi Kiválósági Program 2020 NKFIH-1279-2/2020) támogatásával

ELKH | Eötvös Loránd
Kutatási Hálózat

Szakmai lektorok:
Papp Sándor, Tóth Hajnalka

Felelős szerkesztő:
Juhász Krisztina

© *Hadnagy Szabolcs, 2021*

ISSN 2786-2747
ISBN 978-963-306-821-2

Kiadó:
SZTE BTK
Középkori és Kora Újkori Magyar Történelmi Tanszék
Felelős kiadó: Papp Sándor
Borító- és belívterv: Annus Gábor
Technikai szerkesztő: Ferwagner Péter Ákos

Borítókép: Matthäus Merian: *Turcicum Imperium. Türckische Reych. Concordia res parvae crescunt Discordia maximae dilabentur* (1628)

<https://polona.pl/item/tvrcicvm-imperivm-turckische-reych,NzE5NDkwNjc/>

Készült:
Innovariant Nyomdaipari Kft., Algyő
Felelős vezető: Drágán György
www.innovariant.hu

Tartalomjegyzék

Tartalomjegyzék	5
<i>Előszó</i>	9
1. Bevezetés	11
1.1. Célok, források	11
1.2. Az erdélyi hadjárat és kiváltó okai	12
2. Az oszmán hadsereg élelmiszer-ellátása	19
2.1. Az ellátás rendszere és jellemzői	19
2.2. A menzilrendszer	21
2.2.1. A menzilek kialakítása, funkciója	21
2.2.2. A menzilek működése és működtetése	22
2.3. A hadsereg élelmiszer-ellátmányának biztosítása	24
2.3.1. Az élelemellátás biztosításához alkalmazott adók	25
2.3.2. Az adók beszédekcor használt pénzfajták	27
2.3.3. Az adó fizetése alól mentességet élvezők	29
2.4. Az élelmiszerek beszédésének módszere	30
2.5. Az ellátmány tárolása és szállítása	31
2.5.1. A tárolás biztosítása	32
2.5.2. Szállítás szárazföldön – költségei és módszerei	32
2.5.3. Szállítás vízi úton	36
2.6. Az ellátásra felhasznált élelmiszerek	37
2.6.1. Gabonafélék és az ezekből készült élelem	38
2.6.2. Húsfélék	40
2.6.3. Egyéb élelmek, víz és tüzelő	40
2.7. Az ellátás kedvezményezettjei	42
2.8. Az élelem kiosztása	43
2.8.1. A kiosztás módszere	43
2.8.2. A napi adagok	45
2.9. Az európai hadi élelmezés az oszmán rendszer tükrében	47
2.9.1. A nyugat-európai példa	48
2.9.2. A közép-európai példa	56
2.9.3. A kelet-európai példa	60
2.9.4. Az európai példák fényében további megjegyzések az oszmánok rendszeréről	62
3. Szürszát	65
3.1. Isztambul és Rumélia vilájet szürszátja	65
3.2. Buda vilájet szürszátja	67
3.3. Temesvár vilájet szürszátja	69
3.4. Eger vilájet szürszátja	71
3.5. Kanizsa vilájet szürszátja	73
3.6. Bosznia vilájet szürszátja	74
4. Nüzül	79
4.1. A nüzül- és a beldáradó beszéde a birodalom keleti felében	79
4.1.1. A nüzül beszéde a birodalom keleti felében	79
4.1.2. A beldárpénz beszéde a birodalom keleti felében	84
4.2. A nüzül beszéde Rumélia vilájetből	93
4.2.1. A jobb szárny – nüzül természetben	94
4.2.2. A középső szárny – nüzül természetben és pénzben	101
4.2.3. A bal szárny – nüzül pénzben	110

4.3. A nüzül beszédese Buda vilájetből	126
4.4. A nüzül beszédese Temesvár, Eger és Kanizsa vilájetekből	127
4.5. A nüzül beszédese Bosznia vilájetből	128
4.6. A nüzül beszédese adómentességet élvező területekről	129
5. Istirá (vásárlás)	133
5.1. Árpa és liszt vásárlása	133
5.1.1. Vásárlás Rumélia vilájetből	134
5.1.2. Vásárlás Buda vilájetből	143
5.1.3. Vásárlás Temesvár és Eger vilájetekből	149
5.1.4. Vásárlás Kanizsa vilájetből	153
5.1.5. Vásárlás Bosznia vilájetből	155
5.2. Olaj, méz és kenyér vásárlása	158
5.3. Búza, kétszersült és rizs vásárlása	159
5.4. Juhok vásárlása	160
5.5. Az ivóvíz biztosítása	163
6. Az élelem raktározása és szállítása	165
6.1. A szürszát-, a nüzül- és a vásárolt tételek raktározása	165
6.2. Szállítás szárazföldön	167
6.2.1. Szekerek használata	167
6.2.2. Állatok igénybevétele	169
6.3. Szállítás vízen	172
6.3.1. Nüzültermények szállítása	172
6.3.2. A vásárolt termények szállítása	174
7. Az 1658. évi hadjárat résztvevői	181
7.1. A nagyvezír és a közvetlen környezetéhez tartozók	182
7.2. Az államigazgatás tisztségviselői	185
7.3. A gazdasági adminisztráció tisztségviselői	187
7.4. A szultáni palota tisztségviselői	192
7.5. További tisztségviselők és személyek	194
7.6. A katonai egységek	196
7.6.1. A portai (kapikulu) gyalogos (pijade) alakulatok	196
7.6.2. A portai (kapikulu) lovas (szüvári) alakulatok	201
7.6.3. A tüzérségi alakulatok	204
7.6.4. A tartományi erők	206
7.6.5. Az idegen segédhadak és reprezentánsaik	213
7.7. A kiegészítő alakulatok	215
8. Az odaút és a menzilek ellátása – Edirne és Jenő között	217
8.1. Az utak	217
8.2. Menetidők és távolságok	219
8.3. A kiindulási pont – Edirne menzil ellátása	221
8.3.1. Az ellátmány természetben és pénzben	221
8.3.2. Az ellátmány pénzben	224
8.4. Az Edirnetől Belgrádig vezető út – a menzilek és ellátásuk	225
8.5. A Belgrádtól Záraig vezető út – Velence ellen	245
8.5.1. A Belgrád–Banja Luka útvonal	246
8.5.2. A Banja Luka–Knin útvonal – a katonák útja	250
8.5.3. A Banja Luka–Knin útvonal – az ágyúk és a nehezebb felszerelés útja	253
8.5.4. A Kninből kiinduló útvonalak	254
8.6. A Belgrádtól Lippáig, illetve Jenőig vezető út – Erdély ellen	255
8.6.1. A Belgrád–Temesvár útvonal	257

8.6.2. A Temesvár–Jenő útvonal	259
9. A visszaút és a menzilek ellátása – Jenő és Isztambul között	263
9.1. A Jenő–Pancsova útvonal	264
9.2. A Pancsova–Edirne útvonal	264
9.3. Az Edirne–Isztambul útvonal	273
10. Az ellátmány kiosztása	279
10.1. Az élelem kiosztása Edirne menzilben	280
10.2. Az élelem kiosztása az Edirne–Jenő–Edirne útvonalon	282
10.2.1. A kiosztott tételek és mennyiségek	282
10.2.2. Az árpa kiosztása	285
10.2.3. A kenyér kiosztása	292
10.2.4. A liszt kiosztása	297
10.2.5. Az árpa, a kenyér és a liszt térítéses kiosztásából befolyt jövedelem sorsa	299
10.2.6. Az olaj kiosztása	301
10.2.7. A méz kiosztása	302
10.2.8. A hús kiosztása	304
10.2.9. A szalma kiosztása	308
10.2.10. A tűzifa kiosztása	309
10.2.11. A maradékok felhasználása	309
10.3. Az élelem kiosztása az Edirne–Isztambul útvonalon	311
10.3.1. A kiosztott tételek és mennyiségek	311
10.3.2. Az árpa kiosztása	312
10.3.3. A kenyér kiosztása	320
10.3.4. Az árpa és a kenyér térítéses kiosztásából befolyt jövedelem sorsa	326
10.3.5. A hús kiosztása	327
10.3.6. A szalma kiosztása	330
10.3.7. A széna kiosztása	330
10.3.8. A tűzifa kiosztása	331
11. A hadjárat célpontja – Kettős hadjárat?	333
11.1. Velence ellen	334
11.2. Velence és/vagy Erdély ellen	337
11.3. Erdély ellen	344
11.4. Következtetések – Kettős hadjárat?	345
12. Összegzés	349
Felhasznált források	357
Levéltári és kéziratári források	357
Kiadott források	358
Felhasznált szakirodalom	360
Török szavak és kifejezések szótára	377
Táblázatok jegyzéke	383
Személynévmutató	393
Helynévmutató	407

Előszó

Jelen munka, amit az olvasó a kezében tart, 2016-ban a Szegedi Tudományegyetemen megvédett, az oszmán hadsereg élelem-utánpótlását az 1658. évi hadjárat alapján taglaló PhD-disszertációm¹ bővített, átdolgozott változata. A monográfia bevezető fejezetében részletes bemutatásra kerül a téma, illetve az adott időszak, ezért az alábbiakban a kötet megszületésének körülményeiről szeretnék néhány szót ejteni.

Talán meglepő lehet, de soha nem gondoltam, hogy ezzel a témával fogok foglalkozni, noha már a kezdetekben az oszmán állam egyik kiemelkedő és meghatározó XVII. századi személyisége, Köprülü Mehmed nagyvezíri hivatali idejének (1656–1661) magyar, pontosabban fogalmazva erdélyi vonatkozású eseményeit szerettem volna feldolgozni. Ebben az időszakban Erdély viharos éveket élt meg, ami II. Rákóczi György (1648–1660) 1657. évi sikertelen lengyelországi hadi vállalkozásával kezdődött, amelynek folyamánként egy 1662-ig tartó, török katonai beavatkozásokkal kísért, a fejedelmi címért folytatott küzdelem bontakozott ki. Abból adódóan, hogy ez a korszak oszmán szemszögből még nem volt kellő részletességgel megvizsgálva, kézenfekvőnek tűnt ezen az úton elindulni.

Az isztambuli kutatásaim során azonban szembesülnöm kellett azzal, hogy az oszmán kori levéltár (Başbakanlık Osmanlı Arşivi) anyagai között az említett időszak erdélyi eseményeivel kapcsolatban kevés forrás áll rendelkezésre, s amik léteznek is, szinte mind gazdasági jellegűek. Végül a munka kiindulási alapjának egy, az 1658. évi hadjárat finansziális hátterét taglaló defter tűnt megfelelőnek. Ebben leginkább a hadsereg élelmezésének anyagi fedezetére vonatkozó adatok találhatóak, ezért a vizsgálódást immár ez irányban folytattam tovább a gazdasági iratok és a számadáskönyvek szisztematikus átböngészése során. A hosszú munka folyamán talált adatok révén végül kirajzolódott az adott hadjáraton résztvevők élelmezésének mikéntje, sőt ezzel párhuzamosan az adók kivetésétől kezdve az élelem kiosztásáig bezárólag szinte a rendszer teljes egésze is feltárult.

Az így létrejött munka a kivetett és beszedett adók, a beszerzett és kiutalt ellátmány mennyiségére vonatkozóan számos információt tartalmaz, ezért olvasmányos munka helyett inkább tekinthető adatbanknak vagy katalógusnak, már csak azért is, mert az említettek kivül a források lehetőséget biztosítottak az 1650-es évek végének török politikai, gazdasági, katonai elitjének, valamint az oszmán államot irányító főbb hivatalnokok személyének név szerint való megismerésére is. Ezenkívül a kötetben tanulmányozható a birodalomnak az adott korszakban való közigazgatási felosztása, továbbá feltűnnek benne a Balkán-félsziget azon helységei is (leginkább a mai Bulgária, Szerbia, Bosznia-Hercegovina, Horvátország területén), amelyeket a hadsereg a hadjáratra való vonulása, illetve az arról történő visszatérése során érintett vagy érintett volna.

A munka létrejöttéhez sokak önzetlen támogatása is hozzájárult, róluk is itt szeretnék megemlékezni. Az isztambuli kutatásaim kezdetekor a Magyar Ösztöndíj Bizottság államközi ösztöndíjai (2004/2005, 2006/2007) jelentettek támogatást, a megvédett disszertáció monográfiává való bővítését pedig az MTA–SZTE Oszmán-kori Kutatócsoport (ELKH) tagjaként, az ott folyó munka egyik mellékszálaként tehettem meg. Külön köszönetemet szeretném ezért kifejezni a csoport vezetőjének, egykori tanáromnak, mentoremnek, Papp Sándornak, akinek atyai támogatására és segítségére mindig és mindenhol számíthattam és számíthatok. Köszönöm Bagi Zoltánnak, Hegyi Klárának, Sudár Baláznak és Tóth Sándor Lászlónak korábban, a disszertációval kapcsolatban tett jobbító szándékú véleményeiket és meglátásaikat. Szintén köszönettel tartozom Juhász Krisztinának, valamint korábról Tóth Hajnalkának, akik szerkesztői munkájukkal tették lehetővé,

¹ Hadnagy, *Az oszmán hadsereg élelmezés-utánpótlásának rendszere.*

hogy a kötetet a jelenlegi formájában olvashassák az érdeklődők. Kutatásaimmal kapcsolatban sok hálaival tartozom azon barátaimnak, akikkel megoszthattam gondolataimat, akik tanácsaira hallgathattam, akik segítségét kérhettem, így Csorba Györgynek, Özgür Kolçaknak, Oláh András Pálnak, Emre Saralnak és Voloncs Lászlónak.

Végül, de természetesen nem utolsósorban szeretném megköszönni feleségemnek, Sevinçnek a sok türelmét és a lelki támogatását.

Isztambul, 2021. szeptember 15.

Hadnagy Szabolcs

1. Bevezetés

1.1. Célok, források

Az 1658. év Erdély XVII. századi történelmében fordulópontot jelentett. A fejedelemség irányítói és lakosai is megtapasztalhatták a másfél évvel azelőtt kinevezett nagyvezír, Köprülü Mehmed (1656–1661) könyörületlen következetességét és kíméletlenségét, amellyel 1656 őszén nekiállt konszolidálni a nehéz helyzetben lévő Oszmán Birodalmat.

Az erdélyi fejedelem, II. Rákóczi György (1648–1660) a változásokat még nem érzékelve 1657-ben úgy gondolta, hogy a szultán engedélye nélkül a svédekkel szövetezve megtámadhatja Lengyelországot, és megszerezheti annak trónját. Az akció végeredményeképpen az erdélyi hadsereg nagy része tatár fogságba esett, Rákóczinak pedig le kellett mondania. A fejedelem ebbe nem törődött bele, visszatért, és úgy gondolta, hogy az eddigi „gyakorlat” szerint utólag korrigálni lehet a történeteket. Csakhogy Isztambulban már más szelek fújtak, s ezzel az erdélyiek keserves áron szembesültek. 1658-ban az oszmán fegyverek Velence helyett az országuk ellen fordultak, amelynek eredményeképpen az évi adójuk közel a duplájára emelkedett, három erősséget elveszítettek, valamint Barcsai Ákos (1658–1660) személyében új fejedelmet is rájuk erőltettek. Ezt Rákóczi nem tudta elfogadni, s ezzel közel három évig tartó zűrzavaros idők köszöntöttek a fejedelemségre.

Ez az időszak erdélyi szemszögből nézve részleteiben és egészében is feldolgozottnak számít,¹ ezért a kutatás céljának azt tűztük ki, hogy a török fél oldaláról, oszmán források alapján is képet kaphassunk ezekről az időről. A tárgyalt időszakra és Erdélyre vonatkozóan azonban az isztambuli levéltárakban² és könyvtárakban³ nehéz új, megfelelően hasznosítható forrásokra bukkanni. Az 1658. évből maradt fenn ugyan *mühimmedeften* (MD 92, 93.), de nem a hadi vállalkozással kapcsolatban; a hadjáraton pedig feltehetően külön *ordu mühimmét* vezettek, ami azonban eltűnt, vagy lappang valamely gyűjteményben.

Egy átfogó és érdemi kutatásra végül a különböző pénzügyi (*málijeden müdevver, MAD*) defterek közül kettő, a 2998. és a 4576. számú kínált lehetőséget, amelyek az 1658. évi hadjárat élelem-utánpótlásának megszervezésével kapcsolatban szolgálnak részletekkel. Előbbi a hadsereg ellátmányának tervezését, míg utóbbi annak kiosztását ismerteti. A két defter mellett az élelemellátás bevételeit kezelő (*mevkúfát*), a központi könyvelésre vonatkozó (*basruhászebe*), valamint a különböző hivatalok által vezetett, mindenfajta napi bevételt és kiadást rögzítő (*rúznámcsse*) deftereket és iratokat is fel lehet használni. Így – bár korántsem teljes részletességgel, de – nagy vonalakban felvázolható az oszmán hadsereg, valamint az 1658. évi hadjárat élelmiszer-ellátásának módszere, tervezése, az ellátmány beszerzése, finanszírozása és elosztása. Az említett forrásokat kiegészíthetik az erdélyi (például: Szalárdi János, Georg Kraus) és az oszmán krónikairók művei (például: Naima, Abdurrahman Abdi pasa), a különböző követjelentések (például: a Portáról

¹ A teljesség igénye nélkül: B. Szabó, II. Rákóczi György; uő, Erdély katasztrófája; uő, *Erdély tragédiája*; B. Szabó – Sudár, „Independens fejedelem a Portán kívül”; Czigány, Amikor a török; EOE 11, 264–284.; EOE 12, 3–13.; Gebei, II. Rákóczi György; uő, *II. Rákóczi György külpolitikája*; Kármán, II. Rákóczi György; uő, *Erdélyi külpolitika*; Kruppa, II. Rákóczi György; Kunt, *The Köprülü Years*, 90–93.; Márki, A pátlülései ütközet; Németh, „Ugyan ott Jenőnél Úr Barcsai Akos Fejedelemmé téteték.”; Papp, II. Rákóczi György; uő, Amikor a nagyvezír választott; uő, Három török dokumentum; Ráth, Rédey Ferenc, (eredetije: MTAk Ms 4870. 3. d.); R. Várkonyi, Erdély és a német-római császárválasztás; Szabados, Adalékok; uő, Egy tolmács; Szabó, Esterházy Pál nádor; EÉKH, 473–478.; Szilágyi, *II. Rákóczi György*; Toma, Egy dunántúli nagyúr; Uzunçarşılı, Barcsay Akos'un Erdel Krallığına; uő, Ekos Barçkay'ın Erdel Krallığına; Várkonyi, Ütközőpályán; Viskolcz, Nádasdy Ferenc.

² Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi.

³ Többek között: Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, Süleymaniye Kütüphanesi, Köprülü Kütüphanesi, Beyazıt Kütüphanesi, İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi.

Simon Reniger von Renningen,⁴ a Habsburgok állandó követe, illetve Giovanni Battista Ballarino velencei követségi titkár) és a magánlevelezések is.

A XVII. században, s főleg annak utolsó harmadában, valamint a XVIII. század első negyedében lezajlott oszmán hadjáratok teljes logisztikájával kapcsolatban már számos munka látott napvilágot,⁵ hiszen ezekre az időszakokra már részletesebb, több területet lefedő iratok állnak a kutatás rendelkezésére. Ezekben a művekben az élelem-utánpótlás mellett a hadjáratok teljes finanszírozása – a fegyverellátástól és más egyéb felszerelés beszerzésétől a szállításon, az utak és várak karbantartásán keresztül a katonai és kíséret alakulatok megszervezéséig – kerül tárgyalásra. Jelen munka az élelemellátás bemutatása alapján kíván az említett munkák sorába illeszkedni.

A monográfia első részében röviden az 1658. évi hadjárat okait és hátterét, majd az oszmán hadsereg élelem-utánpótlási rendszerét szükséges bemutatni. Ezt követően már az adott hadi vállalkozás élelmiszer-ellátása anyagi feltételeinek és gyakorlati megvalósításának ismertetése következik, amely során külön fejezetben ismerkedhetünk meg a hadjáraton részt vett személyekkel, valamint a hadsereg által bejárt úttal is. Végül az új információk alapján az eredeti célok elemzésére is sor kerül, befejezésül pedig az erdélyiek által fizetendő hadisarc tükrében készítünk összefoglalást.

A könyvben viszonyításként több esetben az 1672. évi kamenyeci, az 1683. évi bécsi, az 1695. és az 1696. évi magyarországi hadjáratokra támaszkodunk. Az előbbi esetén a megtett távolság közel azonossága, míg az utóbbiaknál a közös irány az, ami meghatározta a választásunkat, továbbá pedig az, hogy ezekről rendelkezünk a témákra vonatkozóan közelebbi összehasonlítási adatokkal. Ezekon felül a szövegben nagy számban előforduló oszmán-török szavak és kifejezések megértéséhez a dolgozat végére külön szótárt mellékelünk.

A könnyebb olvashatóság kedvéért kísérleti jelleggel a munkában előforduló oszmán-török szavakat, neveket magyarosított írásmódban közöljük, annyi megjegyzéssel, hogy közülük legfőképpen az arab és a perzsa eredetűek magánhangzóit hosszú formában (á, í, ú) jelezzük.⁶

1.2. Az erdélyi hadjárat és kiváltó okai

1657 januárjának második felében II. Rákóczi György az országot helytartóként főtanácsosára, Barcsai Ákosra,⁷ valamint Rhédey Ferenc és Serédi István tanácsurakra hagyva az erdélyi sereggel betört Lengyelországba. Elfoglalta Krakkót, június 9-én pedig Varsóba is bevonult. A hónap végére azonban svéd szövetségesei a dánok támadásai miatt elhagyták, egy hónap múlva pedig a kozákok is elálltak a fejedelem támogatásától. A

⁴ Simon Renigerre bővebben lásd: Cziráki, Követ vagy szélhámos?; uő, Habsburg–oszmán diplomácia. Simon Reniger rendszeres követségi jelentéseinek kiadását lásd: Papp – Cziráki – Tóth – Szabados, *Everyday Life and Imperial Politics*; Papp, Egy Habsburg-követ.

⁵ Doğru, *Lehistan'da Bir Osmanlı Sultani*; Erdoğan, *II. Viyana Kuşatması*; Ertaş, *Mora'nın Fethinde*; uő, *Sultanın Ordusu*; Finkel, *The Administration of Warfare*; Genç, *Osmanlı-Safevi Savaşlarında*; Gökpınar, *Varadın Seferinde Organizasyon*; İnbaşı, *Ukrayna'da Osmanlılar*; İşbilir, *XVII. Yüzyıl Başlarında*; Murphey, *The Functioning of the Ottoman Army*; Polat, *IV. Murat'ın Revan Seferi*; Sevinç, *1695 ve 1696 Avusturya Seferlerinde*; Türkmen, *Kamaniçe Seferinin Lojistik*; Yıldız, *Haydi Osmanlı Seferi!*

⁶ Kivételes módon ehhez hasonlóan a magyar nyelvben rögzült formájában használjuk a török eredetű bég, valamint szandzsák (mint közigazgatási egység), továbbá az arab eredetű kaza és a perzsa eredetű szpáhi szavakat is. Ezek mellett a történelmi magyar területeken található településeket a magyar megfelelőjükkel tüntettük fel.

⁷ Barcsai Ákos ezenkívül 1644-től karánsebesi és lugosi bán, 1648-tól Hunyad vármegye főispánja, 1653-tól kisebb szünetekkel az országgyűlés és a Fejedelmi Tábla elnöke is volt.

Porta ugyanis, miután Rákóczi a visszahívására küldött parancsokat ignorálta, büntetésként a krími tatárokat küldte az erdélyi seregre. A sikeres lengyel ellenállás következtében Rákóczi már július 22-én Czarny Ostrównál békekötésre kényszerült a lengyelekkel. Ezt követően pedig a fejedelem közel 300 lovassal Erdély felé vette az irányt, míg a sereget Kemény Jánosra bízta, akinek egy másik úton kellett volna hazatérnie. A tatárok azonban ezt a seregrészt már Trembowlán (Terebovlja) túl július 31-én fogságba ejtették, és a Krímbe hurcolták. Az eddigi vélekedések a rabságba kerültek számát több 10 000-re tették, de ez valójában nagyjából csak 4000-re becsülhető.⁸

Ezt követően az országgyűlés megkezdte a felelősök keresését, továbbá a fogságba esettek kiváltására, valamint a Porta megbékéltetésére is erőfeszítéseket kellett tenni. Pedig ott már megszületett a döntés, miszerint Rákóczinak mennie kell, különben a fejedelemségnek fegyveres megtorlással kell szembenéznie. Az erről szóló *fermámmal* 1657. október végén, az országgyűlésre tett előkészületek közepette érkezett meg egy török küldöttség Gyulafehérvárra. Rákóczinak azonban nem állt szándékában lemondani, csupán egy ügyvezető kormányzó kinevezésébe egyezett bele. Eközben a kántól, IV. Mehmed Girájtól (1641–1644, 1654–1666) is követek érkeztek, így az új fejedelem megválasztásával nem késlekedhettek. Rákóczi végül engedett, s november 2-án már fejedelemválasztásra gyűltek össze a rendek.

A leendő uralkodó személyére felmerült Kemény János és Barcsai Ákos neve is. Végül mindkettőt elvetették, előbbi a kialakult helyzet egyik felelősének tartva, illetve félve még egy tatár függőségtől is, míg utóbbit az alacsony és az állítólagos román származása miatt. Végül Rhédey Ferencre, Bethlen Gábor sógorára esett a választásuk, s úgy gondolták, ezt értékelni fogják a Portán is. Az új fejedelem hatalma azonban csak látszólagos maradt. Rákóczi ugyanis nem távozott az országból, visszahúzódott Gyalura, a várak kapitányainak többsége pedig nem tett hűségesküvet Rhédeynek.⁹

Önmagában az új fejedelem megválasztása nem volt elegendő, az oszmánok Jenő várának átadását is követelni kezdték, ami új helyzetet teremtett. Az erdélyiek ebben jogaik csorbulását látták, szerintük a Portának valójában nem is a régi fejedelem személyével volt gondja. Ezt használta ki Rákóczi a hatalomba való visszatéréséhez, ugyanis Rhédey egyre jobban fejedelemként kezdett viselkedni, ráadásul az 1658. január közepén a budai pasához küldött követe, Sebesi Ferenc révén panaszt is tett a törökök ellen buzdító Rákóczira. S bár a letett fejedelemnek kevés híve maradt, a vagyona és az ebből következő fegyveres hatalma révén a jogaiban immár korlátozott, s így a birodalomnak kiszolgáltatott fejedelemség megvédésének hangoztatásával könnyedén visszavette az irányítást. Erre 1658. január 22-én, a szászmedgyesi országgyűlésen került sor, ekkor a rendek ismét hűséget esküdtek neki, amit hét nap múlva Rhédey is megtett.¹⁰

Rákóczinak azonban a megváltozott helyzetben külső támogatókat is keresnie kellett, egyrészt közvetítőket a Porta kegyének visszanyerése ügyében, másrészt szövetségeket a fegyveres ellenállás érdekében. Közvetítőként a tatár kánt, IV. Mehmed Girájt találta

⁸ EOE 11, 254–255.; Papp, II. Rákóczi György, 161. A hadmozdulatokra, a tatár fogságba esett erdélyiekre, illetve a nemzetközi viszonyokra részletesebben lásd: B. Szabó – Sudár, „Independens fejedelem a Portán kívül”, 973–988.; EÉKH, 228–252.; Gebei, II. Rákóczi György szerepe, 801–848.; uő, II. Rákóczi György, 30–64.; uő, II. Rákóczi György külpolitikája, 147–181.; Grondski de Grondi, *Historia belli Cosacco-Polonici*, 361–444.; Gyulai, Kézcsók a svéd királynak; Ivanics, Melek Ahmed pasa; Ivanics, Rabszerzés és rabkiváltás; Katkó, A krími tatárok; Kármán, Svéd diplomácia a Portán; uő, *Erdélyi külpolitika*, 310–346.; uő, II. Rákóczi György; Kemény, Ruina exercitus Transylvanici; Nagy, *A krími tatár rabok*; Papp, II. Rákóczi György, 147–163.; Petriyity-Horváth; Sárközi, Álhírek és valóság; Wibling, *Carl X Gustaf*; Wibling, Diplomáciai okmányok, 409–439., 678–708.

⁹ EOE 11, 262–264., 308–309.; EÉKH, 252–256.; Kiss, Kiadatlan országgyűlési emlékek.

¹⁰ Ráth, Rédey Ferenc, 2–3.; Veress, *Documente privitoare*, 321–322.; II. Rákóczi György az országnak. S. I., s., d. MNL OL E190 30/7447.

meg, aki 50 000 tallér ellenében vállalta volna, hogy megbékélteti a feleket. Igaz, a kán évi adót is kívánt volna, miközben Kemény János személyében saját jelöltje is akadt a fejedelmi címre.

A régi-új fejedelem számíthatott még korábbi román híveire, Constantin Șerban havasalföldi (1654–1658) és Gheorghe Ștefan moldvai (1653–1658) vajdára. Az előbbi azonban 1658. január végén, az utóbbit pedig március közepén leváltották, és mindkettő Erdélyben talált menedékre. Bár Rákóczi így már csak a fegyveres ellenállásban számíthatott a segítségükre, Ștefanra egy szerződés keretében rábízta a tatár kapcsolat életben tartását is, továbbá a Porta felé való közvetítésben is támaszkodhatott rá.

Rákóczi a Porta által az erdélyi helyzet felügyeletével megbízott Kenán budai pasánál is próbált közbenjárni, aki azonban kezdetben még 100 000 arany ellenében sem vállalta a közvetítést. A fejedelem bízott még a svéd szövetségben, valamint nyitni próbált a magyar király és a főurak, a német-római választók és a velenceiek felé is. Így aztán február közepén meglehetősen magabiztosan jelezte és magyarázta a nagyvezírnek, hogy Rhédey gyengesége miatt az ország hívta vissza, de ha nincs számára bocsánat, akkor bizonyosan fegyverrel fogja megvédeni az igazát. Fellépésének háttérében az is szerepet játszhatott, hogy a Portától, valamint a tatároktól és Keménytől is olyan értesülések érkeztek, hogy a nagyvezírt félre akarják állítani.¹¹

Az erdélyi rendek mind a budai pasa, mind pedig a nagyvezír előtt igyekeztek közbenjárni Rákócziért, vagy legalábbis megmagyarázni a cselekedeteiket. Az állítólagos szülejmáni *ahdnáméra* hivatkozva már a fejedelem lemondatását is jogellenesnek tartották, Jenő átadásának követelését pedig úgy értelmezték, hogy az Erdélynek a birodalomba való betagozását jelentené. A hűségükért cserében hiába kérték, hogy a Porta ettől tekintsen el, a válasz mindig egyértelmű volt: a várat át kell adni, Rákóczit ki kell szolgáltatni, ahogy a később Erdélybe menekült, leváltott román vajdákat is.¹²

Ami a külső segítséget illeti, Rákóczi 1658 márciusában és áprilisában még reménykedhetett benne. A császárválasztásra készülő Német-római Birodalomból érkező hírek ugyanis pozitívak voltak, VII. Sándor pápa (1655–1667) követe pedig a török ellen anyagi hozzájárulást helyezett kilátásba, és általánosan a fejedelem támogatására szólított fel. A velenceiek is biztosították Rákóczit arról, hogy nem áll szándékukban békét kötni az oszmánokkal. A hírek alapján a svéd–lengyel béketárgyalásokon a svédek olyan kitétel tettek, hogy a lengyelek biztosítsanak nekik átjárást az országukon, ha a fejedelemnek esetleg szüksége lenne a segítségükre. Emellett Rákóczi remélte, hogy a kozákok és a tatárok között kötendő megegyezésbe a két román vajdaság mellett Erdélyt is belefoglalják. Ráadásul a magyar főurak támogatása mellett a király, I. Lipót (1655–1705) is hajlandónak mutatkozott tárgyalni, sőt a vagyonuk, pozícióik és viszonylagos „kényelmük” miatt aggodó hódoltsági törökök sem támogattak volna egy erőszakos rendezést.¹³

¹¹ II. Rákóczi György Rhédey Ferencnek. Gyalu, 1658. január 8. MNL OL P1868 13/70.; Balogh Máté II. Rákóczi Györgynek. Bahsiszeráj, 1658. január 12. MNL OL E190 44/885.; EÉKH, 471–472.; II. Rákóczi György Lórántffy Zsuzsannának. Gyalu, 1658. január 13. MNL OL E190 30/7320.; CsL, 534.; Kemény János II. Rákóczi Györgynek. S. l., 1658. február 8. MNL OL E190 37/9203.; Balogh Máté II. Rákóczi Györgynek. Jászvásár, 1658. február 9. MNL OL E190 37/9204.; OT, 599–602.; II. Rákóczi György Köprülü Mehmednek. Gyulaféhevár, 1658. február 12. MNL OL E142 15/5.; EOE 11, 382–383.; Gheorghe Ștefan II. Rákóczi Györgynek. S. l. 1658. március 24. MNL OL E190 47/82. (A dokumentum dátumozása utólag történt.); Papp, II. Rákóczi György, 165.; B. Szabó – Sudár, „Independens fejedelem a Portán kívül”, 985. Az erdélyi-velencei kapcsolatokra lásd: Ciure, *Relațiile dintre Veneția și Transilvania*.

¹² Az erdélyi rendek a budai pasának. S. l., s. d. Bethlen I., *Második Rákóczi György*, 169–172.; Enyedi, II. Rákóczi György, 260–262.; A nagyvezír levele az erdélyi rendeknek. Drinápoly, s. d. (Vélhetően: 1658 márciusa vagy áprilisa.) Bethlen I., *Második Rákóczi György*, 173–175.; Enyedi, II. Rákóczi György, 263–264.

¹³ Bánffy Dénes II. Rákóczi Györgynek. Bécs, 1658. március 11. MNL OL E190 37/9207.; OT, 607–609.; II. Rákóczi György Lórántffy Zsuzsannának. Gyulaféhevár, 1658. március 29. MNL OL E190 30/7325.; CsL,

Az erdélyi közvélemény azonban nem állt Rákóczi mellé, amit nem is titkoltak. Nem bíztak a fejedelemben, s úgy hitték, hogy ha komolyabbra fordul a helyzet, akkor családjával együtt Ecsedre távozva cserbenhagyná az országot. A székelyek és a vármegyék pedig nemhogy Jenő, de a maguk védelmére sem szálltak volna harcba, vagy ha mégis, akkor az Rákóczi és hívei számára egyáltalán nem járt volna előnyökkel. Mindennek fényében 1658. április közepén Rákóczi arra kötelezte magát a rendek felé, hogyha a törökök nem kérik Jenőt és más várakat, valamint tiszteletben tartják a szabad fejedelmválasztás jogát, akkor hajlandó lemondani. Ennek fejében persze még igényt tartott további fiskális „jószágoakra”, mint például Görgényre, Gyalura, Fogarasra és Csanádra.¹⁴

Májusra azonban eldőlt, hogy Rákóczi nem számíthat külső segítségre, pedig még bizalmatlansága ellenére a Szerban helyére kinevezett Mihail Radu havasalföldi vajdával (1658–1659) is hajlandónak mutatkozott megegyezni. A magyar király ugyan döntött Bécs városparancsnoka és a Titkos Tanács tagja, Annibale Gonzaga és katonáinak Magyarországra küldéséről, de ennek a seregnek csak a királyság területének védelme lett a feladata.

Közben a budai pasa is akcióba lendült: nyomásgyakorlásként 1658. április végén a 10 000 főre becsült seregével Szolnokra ment, ahonnan a Gyula melletti Mezőmgyerre vonult, június elején pedig megérkezett Gyulára. Itt tárgyalásra hívta a rendeket, akik Bánffy György, Doboka vármegye főispánja és Szamosújvár főkapitánya vezetésével küldöttséget terveztek meneszteni hozzá. Közben a pasa parancsot adott a határvidék nyugtalanítására is Lippa és a Maros folyó környékén.¹⁵

A kialakult helyzetben Rákóczi célszerűnek látta, ha „elvonja magát”. Ugyanis mérlegelte: ha ahdnámét kap az ország, akkor az erdélyiek nem fognak harcolni, ha pedig nem, akkor olyan haddal jönnek a törökök, amit nem lehet megállítani, ráadásul megjelentek az alternatív fejedelmjelöltek is. Kemény még mindig számított erre, de Rákóczi úgy látta, hogy mint tatár jelöltet csak erőszakkal ültethetik a fejedelmi székbe. Kemény mellett még Barcsairól és Bánffy Györgyről beszéltek, akik közül a fejedelem az előbbit találta magára nézve a legveszélyesebbnek.¹⁶

Rákóczi június elején úgy döntött, katonákat ad a leváltott Štefan vajda mellé, hogy visszaszerezhesse Moldvát. A hónap közepén pedig kivonult Erdélyből, az ügyek irányításával helytartói címmel Barcsai Ákost, Petki Istvánt és Hermann Mihályt bízta meg. Váradon összegyűjtötte a seregét, június 28-án pedig megindult Jenő alá.¹⁷

536.; Kövér Gábor II. Rákóczi Györgynek. Bécs, 1658. április 14. MNL OL E190 37/9209.; OT, 618–619.; Nádasdy Ferenc II. Rákóczi Györgynek. Seibersdorf, 1658. április 15. MNL OL E190 30/7408.; Nádasdy Ferenc II. Rákóczi Györgynek. Bécs, 1658. április 20. MNL OL E190 30/7409.; Papp, II. Rákóczi György, 165.; B. Szabó – Sudár, „Independens fejedelem a Portán kívül”, 984.

¹⁴ Haller Gábor II. Rákóczi Györgynek. Szentpál, 1658. február 25. MNL OL E190 30/7402.; EOE 11, 361–362.; II. Rákóczi György Lórántffy Zsuzsannának. Gyulafehérvár, 1658. április 13. MNL OL E190 30/7327.; CsL, 537–539.; Az erdélyi rendek II. Rákóczi Györgynek. Gyulafehérvár, 1658. április 16. EOE 11, 373–377.

¹⁵ II. Rákóczi György Lórántffy Zsuzsannának. Szamosújvár, 1658. április 25. MNL OL E190 30/7328.; Thury Mihály Teleki Mihálynak. Borosjenő, 1658. május 4. Gergely, *Teleki Mihály levelezése*, 178–179.; II. Rákóczi György Lórántffy Zsuzsannának. Gyulafehérvár, 1658. május 10. MNL OL E190 30/7334.; CsL, 542–543.; Thury Mihály Teleki Mihálynak. Borosjenő, 1658. május 17. Gergely, *Teleki Mihály levelezése*, 190–191.; Gyulai Ferenc II. Rákóczi Györgynek. Várad, 1658. május 27. MNL OL E190 30/7462.; EOE 11, 393–395.; II. Rákóczi György Lórántffy Zsuzsannának. Jenő, 1658. június 2. MNL OL E190 30/7336.; CsL, 544–545.; B. Szabó, II. Rákóczi György, 240.

¹⁶ II. Rákóczi György Lórántffy Zsuzsannának. Szamosújvár, 1658. április 27. MNL OL E190 30/7329.; CsL, 539–541.; II. Rákóczi György Lórántffy Zsuzsannának. Szamosújvár, 1658. április 28. MNL OL E190 30/7330.; CsL, 541–542.; II. Rákóczi György Lórántffy Zsuzsannának. Gyulafehérvár, 1658. május 10. MNL OL E190 30/7334.; CsL, 542–543.

¹⁷ II. Rákóczi György Rhédey Ferencnek. Gyulafehérvár, 1658. május 30. Szilágyi, II. Rákóczi György levelei, 97.; II. Rákóczi György Lórántffy Zsuzsannának. Gyulafehérvár, 1658. június 8. MNL OL E190 30/7338.; II. Rákóczi György Rhédey Ferenchez. Gyulafehérvár, 1658. június 13. Szilágyi, II. Rákóczi György levelei, 97–98.; II. Rákóczi György Lórántffy Zsuzsannának. Csúcs, 1658. június 19. MNL OL E190 30/7341.; CsL, 546–547.

Kenán budai pasa június közepén körülbelül 5–6000 emberével elhagyta Gyulát, és úgy tűnt, hogy Jenő várának elfoglalásával fog próbálkozni. Június 21-én a jenőiek rajtaütöttek a budai pasa felderítőin, a gyulai szandzsákbég egységén, aminek eredményeképpen Kenán a Maroson át Lippához húzódott vissza katonáival. Időközben Rákóczi megérkezett Jenőre, ahol serege tovább nőtt, körülbelül 10 000 fő állt rendelkezésére. Július 5-én felgyújtották Aradot, hogy a törökök figyelmét eltereljék Jenőről. Ezt látva Kenán pasa katonáival kijött Lippáról, és a közeli Pálülésénél a két sereg összecsapott. Rákóczi győzelmet aratott, a menekülő törökök közül több előkelő, így az esztergomi szandzsákbég és a temesvári pasa is a Marosba fulladt. A fejedelem ezt követően Váradra húzódott vissza.¹⁸

Erdély lakossága nem igazán támogatta Rákóczit, de Barcsait sem kívánták segíteni. A közhangulatot kétségbeesés uralta, és a nyugalom érdekében sokan engedtek volna a törököknek. A budai pasa vereségének hírére Havasalföld felől Radu vajda és a szilisztrai pasa támadására lehetett számítani, és Moldvából sem érkeztek jó hírek: Ștefan vereséget szenvedett, a mellé adott székelyek egy részét le is vágták. Az erdélyi urak többsége is Rákóczi lemondását látta volna szívesen, ellenkező esetben mindenki a fejedelemség végét vizionálta, sőt július végére már Barcsai fejedelemsége is felmerült. A háterszágot pedig korántsem tudták biztosítani, bár a három helytartó június végén Illyére rendelt el általános mozgósítást. A közmorált jól jellemezte, hogy az egy időre tehermentesített Jenőben csupán 40–50 lovas állomásozott, a parancsnokok pedig inkább italozással múltatták az időt.¹⁹

Rákóczi az összecsapás után többször ajánlott fel békét, de a törökök ezt figyelmen kívül hagyták. Az oszmán fősereggel ekkor már úton lévő Köprülü Mehmed pasa nagyvezír egyetlen kiutat ajánlott fel neki: személyesen a táborába jöve bűnbocsánatot kell kérnie. A fejedelem ezt nem volt hajlandó megtenni, Gonzaga és Lippay György esztergomi érsek (1642–1666) figyelmeztetései ellenére is bízott a Habsburg-uralkodóban, valamint a velenceiek és a határ menti törökök támogatásában, továbbá a tavasszal Anatóliában a nagyvezír személye ellen kitört, Abaza Haszan pasa által vezetett *dzselál* lázadás sikerességében is reménykedett. A rendek is tovább próbálkoztak egyezkedni, de hiába hivatkoztak arra, hogy minden baj okozója, Rákóczi már elhagyta a fejedelemséget, magyarázkodásuk sem a nagyvezírt, sem a budai pasát nem hatotta meg.²⁰

¹⁸ Thúry Mihály Teleki Mihálynak. Borosjenő, 1658. június 22. Gergely, *Teleki Mihály levelezése*, 214.; II. Rákóczi György Lórántffy Zsuzsannának. Jánosd, 1658. június 24. MNL OL E190 30/7342.; CsL, 547–548.; Barcsai Ákos Teleki Mihálynak. Gyulafehérvár, 1658. június 26. Gergely, II. Rákóczy György küzdelmei, 326–327.; II. Rákóczi György Lórántffy Zsuzsannának, Csígér, 1658. július 4. MNL OL E190 30/7345.; CsL, 549.; II. Rákóczi György Lórántffy Zsuzsannának. Gyula, 1658. július 11. MNL OL E190 30/7348.; CsL, 550–551.; II. Rákóczi György Rhédey Ferencnek. Székudvar, 1658. július 12. Szilágyi, II. Rákóczy György levelei, 98.; B. Szabó – Sudár, „In-dependens fejedelem a Portán kívül”, 991–992.; B. Szabó, II. Rákóczi György, 244–245.

¹⁹ Barcsai Ákos Teleki Mihálynak. Gyulafehérvár, 1658. június 19. Gergely, *Teleki Mihály levelezése*, 210–211.; Wibling, Diplomáciai okmányok, 326.; Barcsai Ákos Teleki Mihálynak. Gyulafehérvár, 1658. június 26. Gergely, *Teleki Mihály levelezése*, 215–216.; Barcsai Ákos, Petki István, Hermann Mihály a megyei nemességnek. Gyulafehérvár, 1658. június 30. EOE 11, 401–402.; Bornemissza Anna Teleki Mihálynak. Borosjenő, 1658. július 8. Gergely, *Teleki Mihály levelezése*, 222.; II. Rákóczi György Lórántffy Zsuzsannának. Tábor, 1658. július 14. MNL OL E190 30/7349.; Petki István Teleki Mihálynak. Gyulafehérvár, 1658. július 16. Gergely, *Teleki Mihály levelezése*, 226–227.; II. Rákóczi György Lórántffy Zsuzsannának. Székelyhid, 1658. július 28. MNL OL E190 30/7355.; II. Rákóczi György Lórántffy Zsuzsannának. Székelyhid, 1658. július 29. MNL OL E190 30/7356.; CsL, 552.; Kövér Gábor II. Rákóczi Györgynek. Gyulafehérvár, 1658. július 31. EOE 11, 406–408.; B. Szabó, II. Rákóczi György, 248.

²⁰ Köprülü Mehmed II. Rákóczi Györgynek. S. I., s. d. Bethlen I., *Második Rákóczy György*, 176–180.; Enyedi, II. Rákóczi György, 266–269.; Barcsai Ákos, Petki István, Hermann Mihály Kenán budai pasához. Gyulafehérvár, 1658. július 18. Magyarai, Adatok Kemény János életéhez, 477–478.; Barcsai Ákos, Petki István, Hermann Mihály a szilisztrai (?) pasához. Gyulafehérvár, 1658. július 18. Magyarai, Adatok Kemény János életéhez, 479–480.; Köprülü Mehmed az erdélyi rendeknek. Szófia, s. d. MNL OL E143 19. t.; EOE 11, 406–408.; II. Rákóczi György Lórántffy Zsuzsannának. Jánosd, 1658. június 24. MNL OL E190 30/7342.

1658. augusztus elején Gyulafehérváron országgyűlést tartottak, ahol végzést hoztak arról, hogy Rákóczit megpróbálják rábeszélni a lemondásra a Bethlen János, Csulya György, Nemes János és Besztercei János alkotta küldöttség révén. A követek augusztus 8-án érkeztek meg a fejedelemhez, aki azonban csak abban az esetben ígerte meg lemondását, ha az ország ahdnámét kap.²¹

Ekkor a török főserég már egy hete Belgrádban tartózkodott, és megkezdték az átkelest Pancsovába, ahonnan Temesvárra vezetett az út. Havasalföld felől pedig Radu tört be Erdélybe tatár egységekkel az oldalán. Rákóczi egy esetleges török támadás esetén Szolnok felé tervezett elterelő hadműveleteket, majd kisebb számú ellenség esetén Tokaj, nagyobb számú esetén pedig Rakamaz felé húzódott volna vissza.²²

Ekkorra Rákóczinak végleg bele kellett nyugodnia abba, hogy külső segítséget nem kaphat. A Habsburgoknak nem állt szándékukban megbontani a békét, egy-két vár miatt a svédek nem bonyolódtak volna háborúba, a velenceiek pedig nem akartak egy újabb konfliktust. Mindeközben a 20 000 főre becsült tatár főserég augusztus 19-én betört a Barcaságba, és a térség szisztematikus pusztításába kezdett.²³

Erdély lakosságán a teljes zavarodottság lett úrrá, a fennálló állapotokért szinte mindenki Rákóczit tartotta felelősnek, aki a helyzetét tovább rontotta azzal is, hogy fizetett hadaiból szinte senkit sem rendelt az ország védelmére. A főudvarmester és tanácsúr, Petki István sem tudott harcokba bocsátkozni, a küküllői főispánt, Bethlen János tanácsurat pedig a segesváriak nem akarták a városukba beengedni. Barcsainak a Nagysinkre összehívott hadimustrája azért maradt el, mert a vármegyék a kormányzó „futását” hallva meg sem jelentek. A kővári kapitánynak és Rákóczi kancellárjának, Mikes Mihálynak a Bodzai-szorosból kellett menekülnie a tatárok elől Brassóba, ráadásul a székelyek meg akarták ölni, a mellette lévő 6–7000 katonát pedig elbocsátotta.²⁴

Augusztus 22-én Köprülü Mehmed pasa, nagyvezír már Temesváron tartózkodott, és mind Rákóczit, mind pedig Barcsait a táborába hívta. A fejedelem csak követet küldött, nem akart bocsánatért esedezni, Barcsaival kapcsolatban azonban nagyobb terveket szövögetett a nagyvezír. Mindeközben a törökök megindultak Jenő felé, és elkezdtek hidat verni a Maroson. Erre a hírre többekben felmerült a megfutamodás gondolata. Barcsai is azt tervezte, hogy elhagyja az országot, és csatlakozik a fejedelemhez, mivel azonban mindössze 50–60 ember tartott ki mellette, elvetette az ötletet. A jenői vár megerősítésével nem nagyon foglalkoztak, ráadásul a védők, élükön a kapitánnyal, Újlaky Lászlóval továbbra sem változtattak italozós életmódjukon.²⁵

²¹ Az erdélyi országgyűlés II. Rákóczi Györgynek. Gyulafehérvár, 1658. augusztus 3. EOE 11, 408–409.; II. Rákóczi György Lórántffy Zsuzsannának. Tasnád, 1658. augusztus 7. MNL OL E190 30/7357.; CsL, 552–553.; II. Rákóczi György Lórántffy Zsuzsannának. Tasnád, 1658. augusztus 9. MNL OL E190 30/7358.; CsL, 554.

²² II. Rákóczi György Lórántffy Zsuzsannának. Somlyó, 1658. augusztus 10. MNL OL E190 30/7359.; B. Szabó, II. Rákóczi György, 264.

²³ Mikes Mihály II. Rákóczi Györgynek. Rovna, 1658. augusztus 12. MNL OL E190 37/9224.; EOE 11, 409–413.; Barcsai Ákos II. Rákóczi Györgynek. Nagysink, 1658. augusztus 21. MNL OL E190 30/7427.; EOE 11, 416–417.; II. Rákóczi György Lórántffy Zsuzsannának. Tasnád, 1658. augusztus 23. MNL OL E190 30/7362.; CsL, 555–556.

²⁴ Barcsai Ákos II. Rákóczi Györgynek. Tartaria, 1658. augusztus 23. MNL OL E190 30/7428.; EOE 11, 417–419.; II. Rákóczi György Rhédey Ferencnek. Tasnád, 1658. augusztus 24. Szilágyi, II. Rákóczi György levelei, 99.; Bornemissza Kata Teleki Mihálynak. Beszterce, 1658. augusztus 25. Gergely, *Teleki Mihály levelezése*, 256–257.; Barcsai Ákos II. Rákóczi Györgynek. Nagysink, 1658. augusztus 21. MNL OL E190 30/7427.; B. Szabó, II. Rákóczi György, 250.

²⁵ Thury Mihály Teleki Mihálynak. Borosjenő, 1658. augusztus 22. Gergely, *Teleki Mihály levelezése*, 250–252.; Barcsai Ákos az erdélyi rendeknek. Tartaria, 1658. augusztus 23. EOE 11, 424.; Barcsai Ákos Johannes Lutschnak és Andreas Meltzernek. Déva, 1658. augusztus 25. EOE 11, 425.; II. Rákóczi György Lórántffy Zsuzsannának. Tasnád, 1658. augusztus 25. MNL OL E190 30/7363.; CsL, 556–557.; Barcsai Ákos II. Rákóczi Györgynek. Tartaria, 1658. augusztus 23. MNL OL E190 30/7428.

Az oszmán sereg 1658. augusztus 30-án kezdte meg Jenő ostromát. Szeptember 2-án a fejedelem a várhoz közeli Ugrához érkezett, ahol már elterjedt a védők szökéseinek híre. Rákóczi éjszakára tervezett egy kisebb rajtaütést a török tábor ellen, de sejtette, hogy az oszmán sereg a vár erőtlenebb, palánkból épített bástyáját fogja támadni. Azonban még aznap bekövetkezett az, amire a fejedelem kevésbé számított: Jenőt egyszer sem „lőtették meg”, hanem védői harc nélkül átadták.²⁶

Ezt követően szeptember elejére Barcsainak már nem maradt más választása, mint megjelenni a nagyvezír előtt. Johannes Lutsch szebeni királybíróval, Basa Tamással, Bánffy Györggyel és a székelyek képviselőjében Dániel Ferenczel – hivatalosan a haza megmentése érdekében – szeptember 2-án útnak indult a nagyvezír jenői táborába.

A küldöttség szeptember 5–16. között tartózkodott a törököknél. Vontatott, de gyakorlatilag egyoldalú, az erdélyiek szabadságát és a szokásjogot mellőző, a hadjáraton részt vevő előkelők és katonai egységek előljáróiból a vallási törvény (*saría*) alapján összeállított, döntőbíróssággal felérő tárgyalások után Barcsait szeptember 14-én hivatalosan fejedelemmé nevezték ki. Emellett Erdély évi adóját 40 000 aranyra emelték, továbbá az erdélyieknek a háborús költségekre további 500 000 tallért kellett fizetniük, Lugost és Karánsebest pedig át kellett engedniük a törököknek. A fejedelemség új helyzetét, kvázi a román vajdaságok szintjére süllyedését pedig nemcsak a „tárgyalás” formája mutatta, hanem az is, hogy Barcsait nem ahdnámével, hanem nagy valószínűséggel csupán *berátal* nevezték ki. Köprülü ráadásul azt is felajánlotta, hogy az esetleges ellenállást ellensúlyozandó egy többezres sereg viszi be Barcsait Erdélybe, s noha az egykori kormányzó ezt visszautasította, adtak mellé egy *kapudzsibasit* és 35 törököt.²⁷

Ez idő alatt a tatárok – miután a Barcaságot végigdúlták – augusztus 27-én Brassó alól nyugat felé indultak a Fogaras–Szeben–Szászsebes–Gyulafehérvár–Enyed–Torda útvonalon, ahol főszeregük egymás után rabolta ki a településeket, és ettől Kolozsvár sem menekült meg. Innen egy kisebb sereget a Meszes és a Szilágyság felé ment, a kán pedig Várad felé vette az irányt és szeptember 13-án körülvette azt. A település védelmével megbízott Gaudi András kitartott, és a tatár sereg egy hét után szeptember 20-án elindult haza a Jenő–Lippa–Karánsebes útvonalon Havasalföld felé.²⁸

Barcsai október elejére Segesvárra országgyűlést hívott össze, amelyen a rendek kénytelen-kelletlen jelentek meg. A gyűlésen kellett dönteni az új fejedelem beiktatásáról, ami október 11-én meg is történt. A ceremónia legfontosabb mozzanata Barcsai ünnepélyes ígérete volt: ha Rákóczi kegyelmet nyer a Portán, akkor át fogja engedni neki a fejedelemséget. Az új fejedelem azonban nem érezte magát biztonságban, és a gyűlést követően bezárkózott Déva várába, biztonsága érdekében török csapatokat hívott maga mellé, s ezzel megkezdődött Barcsai és Rákóczi vetélkedése a hatalomért.²⁹

²⁶ II. Rákóczi György Lórántffy Zsuzsannának. Ugra, 1658. szeptember 3. MNL OL E190 30/7367.; CsL, 558.; II. Rákóczi György Lórántffy Zsuzsannának. Tábor, 1658. szeptember 4. MNL OL E190 30/7368.; CsL, 559.; B. Szabó, II. Rákóczi György, 253–254.

²⁷ Lutsch, *Diarium*, 289–293.; Barcsai Ákos a nagyvezír táborában. S. l., s. d. MNL OL E143 19. t.; Németh, *Ugyan ott Jenőnél Úr Barcsai Akos Fejedelemmé tétették.*, 57–80.; Papp, II. Rákóczi György, 168–169. Barcsai kinevezésével kapcsolatban lásd még: Uzunçarşılı, *Ekos Barçkay'ın Erdel Krallığına*, 361–377.; Uzunçarşılı, *Barcsay Akos'un Erdel Kirallığına*, 51–65.; Papp, *Három török dokumentum*, 21–31.; B. Szabó – Sudár, „In-dependens fejedelem a Portán kívül”, 993.

²⁸ Szakály, *Szalárdi János siralmas magyar krónikája*, 437–457.; Kraus, *Erdélyi krónika*, 315–317.; B. Szabó, II. Rákóczi György, 256–264.

²⁹ EOE 12, 6.

2. Az oszmán hadsereg élelmiszer-ellátása

Az 1658. évi hadjárat történeti háttérének felvázolását követően rátérünk a hadi vállalkozás élelmiszer-utánpótlásának ismertetésére. A rendszer minél könnyebb megértésének érdekében először annak általános működését mutatjuk be. Az alábbiakban feltárulnak az ellátás strukturális és anyagi alapjai, az élelem fajtái, azok összegyűjtése, raktározása, a hadszíntérre való eljuttatása, valamint a katonák közötti elosztása, végül pedig összehasonlításként az európai gyakorlatot is áttekintjük röviden.

A hadsereg megfelelő élelmiszer-ellátása egy hadjárat sikerességében kiemelkedő szerepet játszik. Az oszmánok ezt korán felismerték, ezért egy központi irányítású, előretervezésen alapuló rendszert alakítottak ki, ami a XVI–XVII. századra érte el a leghatékonyabb működését. A rendszer lényege abban állt, hogy a hadjáratok előtt bürokratikus eszközökkel felmérték a hadi vállalkozáshoz kapcsolódó lehetőségeket és szükségleteket. Ez jelentette a hadjárat során felmerülő élelmiszerigényeket, ezek beszerzését, tárolását, megfelelő helyre való eljuttatását, szétosztását. Ez utóbbiak végrehajtásában nagy szerepet játszott az utak mentén felállított pihenőhelyek-raktárak (*menzilek*) hálózata, az úgynevezett menzilrendszer. Ez az ellátási rendszer alapos, jól szervezett volt, biztosította a hadsereg szabad mozgásterét, működési lehetőségeit, megléte jelentősen növelte a hadsereg hatékonyságát.

2.1. Az ellátás rendszere és jellemzői

A rendszert központi felügyelettel és központi pénzügyi háttérrel működtették, ami egyrészt nagy hatékonyságot biztosított a hadseregnek, másrészt lehetővé tette az állam erőforrásainak a hadi előkészületekre történő körültekintő és gazdaságosságra törekvő felhasználását.

A rendszer egyik sarokkövét az előretervezés jelentette. Hadjáratok előtt többféle szempontot (például: területi, gazdasági, éghajlati stb.) figyelembe véve a központi hivatalok különböző nyilvántartásainak, feljegyzéseinek az igénybevételével igyekeztek a szükségleteket felbecsülni.

Az ellátmányt rendkívüli, később pedig regulárisra váló adóként szedték össze. Ez termény- vagy pénzadóként jelentett, aminek formáját a leendő hadszíntértől való távolság határozta meg. Ez értelemszerűen azt jelentette, hogy a közelebbi területekről természetben kérték az adót. Emellett a centralizált földbirtokrendszernek köszönhetően az oszmánok ismerték a különböző földek termékenységét és a belőlük származó jövedelmeket, így az adók kivetését az egyes területek teherbíró képességeihez tudták igazítani, ezáltal a hadi szükségletek nem tették tönkre egy adott terület gazdasági viszonyait. Ha az adók nem időben folytak be, akkor az ellátásra a központi pénzekből minden körülmények között fedezetet biztosítottak.

Az ezen adók begyűjtésével járó költségek nagy részét, ami a korabeli források szerint a sereg többi felszerelésének biztosításához szükséges pénzhez képest csekély mennyiséget jelentett, általában az állami kincstárból finanszírozták. Ebben az állam nagyon is érdekelt volt, mivel az adók elmaradozása egy hadjárat sikerességét komolyan veszélyeztethette, de az is előfordulhatott, hogy az élelmiszerre való további kiadásokat a szultáni kincstárból kellett finanszírozni.¹

¹ Murphey, *Ottoman Warfare*, 94–95., 99.

A központosításnak azért is volt nagy jelentősége, mert az alapélelmiszerek árának a spekulánsok és a szállítási zavarok által generált növekedéséből pénzügyi instabilitás keletkezhetett, amely szintén veszélyeztethette egy hadjárat sikerét. Továbbá az esetleges hiányt elkerülve törekedhettek a stratégiai fontosságú áruknak (gabonafélék, liszt) a birodalmon belüli koncentrálására. Piaci szabályozást vezethettek be, így például a hadjáratok szervezésekor a búza és az említett áruk kivételét törvényileg megtiltották, a belső piacra szánt gabona árát pedig központilag szabályozták. Az állam azonban az illegális kereskedést nem tudta meggátolni, mivel ezt meglehetősen nagy haszonnal lehetett üzni. Ha nagy távolságokról, kedvezőtlen földrajzi viszonyokról vagy az élelmiszerek további beszerzéséről esett szó, akkor ezek pénzügyi vonatkozása szintén nem számított. Rövid lejáratú kölcsönökből, esetleg a költségvetés túlbecslésével biztosították a kielégítő szállítást, valamint az élelem tartalékolásának és felhalmozásának pénzügyi fedezetét. Így a katonai szükségletek növekedése és az államháztartás hiánya között egyenes arányosság állhatott fenn.²

Az oszmánok, gondolva a természeti vagy egyéb más viszontagságokra, a hadsereg ellátmányát körültekintően mindig túlbecsülték. Szintén ennek az előtervezésnek a keretében az élelmiszerek nagy részét helyben szerezték be és osztották el, megelőzve ezzel egy esetleges helyi hiányt. Ezt a rendszert egészítette ki az utak mellett létesített raktárak és állomások láncolata, a menzilszisztem, amin keresztül a begyűjtött élelmet osztották szét. Az egyes területek környezeti kihívásai, illetve körülményeinek tekintetbe vételével az ellátmány beszedése és tárolása esetében is a lehető legpontosabb számításra törekedtek. A hadjárat végén az esetlegesen feleslegként maradt élelmiszert piaci áron a helyi lakosságnak, vagy begyűjtési (a piacinál kisebb) értéken az adószedőknek adták el, akik erre számítva érdekeltté váltak a tervezett adómennyiség minél teljesebb beszedésében.³

Úgy tűnik, ennek a módszernek a kockázatok csökkentése mellett a társadalmi igazságosság és a rájuk védelme szempontjából is jelentőséget tulajdonítottak. A katonák ellátását igyekeztek úgy megoldani, hogy a civil lakosság és az agrárélet se szenvedjen károkat. A sereg magával vitte azt, amit tudott, amit pedig nem, azt a helyi beszállítóktól, kereskedőktől szerezték be. A központi felügyelettel és pénzügyi háttérrel hozott gondos, előre egyeztetett intézkedések meggátolták, hogy az utolsó pillanatban, kapkodva, erőszakos rekvirálások történjenek, és így a helyi piacokat sem bomlasztották meg. Összességében mind a közérdek, mind pedig az egyéni érdekek között fennmaradt az egyensúly, egymással pozitív kölcsönhatásban álltak. Az ellátmány megfelelő biztosítását pszichológiai okokból a harci szellem biztosítása érdekében sem hanyagolhatták el, főként a hadjárat kezdeti szakaszaiban, így a tervezés és a végrehajtás ezért sem lehetett eseti és véletlenszerű.⁴

A hadsereg létszámát is mindig úgy alakították, hogy az adott terület el tudja látni azt. Ugyanakkor adminisztratív mértékek biztosították, hogy a lakosság se szenvedjen nagy hátrányokat. A későbbi időkben Carl von Clausewitz számításai alapján 25 négyzetmérföldenként (~64,75 km²) 2–3000 fős népsűrűségű terület egy 150 000 fős hadsereget egy vagy két napig tud ellátni, és az oszmán hadsereg létszáma mindig ez alatt maradt.⁵

Ezzel az ellátási rendszerrel a főbb utaktól távolabb eső, illetve kietlen tájakon is biztosítani lehetett a sereg utánpótlását, ezért az ellenséggel való összecsapásokra ilyen területeket igyekeztek választani. A későbbiekben, főleg a XVII. század végén az oszmánok ezt az előnyt egyre kevésbé tudták kihasználni, mivel többször szorultak védekező pozícióba, és ezzel sokszor elvesztették a csaták kiválasztásának lehetőségét is.⁶

² Uo, 97.; Finkel, *The Administration of Warfare*, 145.; Ballingal Finkel, *The Provisioning of the Ottoman Army*, 108.

³ Murphey, *Ottoman Warfare*, 87–88.

⁴ Uo, 86., 90., 97–98.

⁵ Finkel, *The Administration of Warfare*, 154.; Clausewitz, *Vom Kriege*, 254.

⁶ Murphey, *Ottoman Warfare*, 101–102.

A rendszert ezenkívül fegyelmezettség is jellemezte, amely nemcsak a források elosztásakor és felhasználásakor, de a rablások szigorú tiltásával a seregen belül is meghatározó volt. S noha akadtak nehézségek (természeti és egyéb más pusztítások, a korrupció, a hivatalnokok munkamorálja, a lakosság adózási képessége és hajlandósága), a nyugati megfigyelők általában megfelelően felszerelt, jól táplált, elégedett katonákat láttak a törökök soraiban, az oszmán hadsereget az európaiaknál jobban ellátottnak találták.⁷

2.2. A menzilrendszer

A következőkben az élelem-utánpótlás alapjának tekinthető menzilrendszert és annak működését mutatjuk be. A menzilek, mint ahogy azt fentebb már említettük, az élelem szállításában, tárolásában és szétosztásának vonatkozásában az előretervezés mellett az ellátórendszer másik sarokkövét jelentették. Emellett a hadsereg felvonulásakor szálláshelyként is funkcionáltak, s az utak mellett létesített állomások a birodalmon belüli információáramlás alapját is képezték.

2.2.1. A menzilek kialakítása, funkciója

Az arab eredetű menzil szó jelentett szállást, két szállás közötti helyet, tartózkodási helyet, postát. A menzileket a *hánok*kal és a *karavánszerájok*kal ellentétben nem a kereskedelem ösztönzésére és biztosítására hozták létre, hanem mint szálláshelyeket, amik a birodalom területei közötti információáramlást biztosították. A menzilek eredeti funkciója a *vilájetek*ből, a határterületekről szerzett információk be-, illetve továbbküldése, és a kormányzat megbízottjai, alkalmazottai utazásainak megkönnyítése volt. Később a postahálózat kialakításáig (1840) tulajdonképpen postaállomásként a birodalom települései közötti közlekedést és híráramlást is biztosították, majd idővel a legfontosabb feladatok katonai lett: a hadjáratra igyekvő vagy az onnan visszatérő sereg katonáinak pihenőhelyévé, illetve egy hadjárat logisztikájának (főleg élelem, ital és egyéb szükségletek biztosításának) egyik legfontosabb háttérintézményeivé váltak.⁸

Mindemellett az úton lévő külföldi követek, küldöttségek is megszállhattak bennük. Tartózkodásuk minden költségét az oszmán állam magára vállalta, amit külön defterbe jegyeztek fel. Ha azonban ezek a költségek túl magasra rúgtak, akkor a menzil környékén élő lakosoktól is szedtek be pénzt.⁹

A menzilrendszer kialakításában az oszmánok a perzsa, az arab, a mongol, illetve a római, később pedig a bizánci alapokat használták fel, azaz az utak mellé telepített, a környékbeli lakosokkal fenntartott postai kiszolgáló infrastruktúrát fokozatosan bevonták a hadi utánpótlásba. A menzilek hálózata végül Lütüfí pasa nagyvezírsege (1539–1541) alatt nyert végleges formát, s leginkább a Dzsingisz kán (1206–1227) által alapított, majd az Ilhanidák által is használt postaállomások (*jam*) rendszerére hasonlított. A menzileket egymástól különböző távolságra alakították ki, kijelölésüknél figyelembe vették a földrajzi, a biztonsági, valamint az ellátmányuk biztosítását garantáló szempontokat is. Igyekeztek őket egymástól kellő távolságra kijelölni, ez pedig a domborzati viszonyoktól, biztonsági szempontoktól függően általában időben 3–18 óra járóföld, térben pedig 20–70 km között mozgott. Egy menzil kialakítása során először a szükséges helyét határozták meg, majd loállományának megfelelő biztosítása érdekében felmérték a hely áthaladó

⁷ Uo, 102–103. A nyugati megfigyelőkre lásd: Üçel-Aybet, *Avrupalı Seyyahların Gözüyle*.

⁸ Halaçođlu, *Osmanlılarda Ulaşım*, 2., 42., 158.; Müderrisođlu, *Menzil Kavramı*, 920.; Bozkurt, *Osmanlı İmparatorluđunda Kollar*; Çetin, *Osmanlı Devleti'nde Ulaşım*, 18.

⁹ Şentürk, *Osmanlılarda Haberleşme*, 452.

forgalmát, végül pedig egy *kazá*ba sorolták. Háborús időkben a futárok (*ulakok*) közlekedésének segítése, azaz a hírszolgálat meggyorsítása érdekében újabb, csak a hadjárat idején működő időszakos állomásokat hoztak létre. A menzilek megválasztásánál azt is igyekeztek figyelembe venni, hogy ellátásuk minél egyszerűbben megoldható legyen, ne eszenek lakóterületek közvetlen közelébe, de a közlekedés, az előrehaladás mégis könnyen menjen. A hadsereg számára pedig nem magukon az állomásokon, hanem a környékükön lévő, nagyobb tömeg táborozására alkalmas terepen alakították ki a szálláshelyeket.¹⁰

1594/1595-től kezdve a menzilek neveit egymástól, valamint Isztambultól való, órában, esetleg mérföldben mért távolságát rendszeresen feljegyezték, és gyakran feltüntették a fenntartási költségeiket, lovaik számát is. Ezeket az információkat különböző defterekbe (*menzil*, *menzil zahire*, *ahkám-menázil*, *menzil kagid*) írták. A menzilek száma a birodalomban 1595-ben körülbelül 371, 1696/1697-ben 1204, a rendszer megreformálásának idején, 1843-ban pedig 495 volt.¹¹

2.2.2. *A menzilek működése és működtetése*

A menzilek ügyeit a *menzil emini* irányította, aki mindig az egyik környékbeli településről származott. E feladattal kivételes esetekben egyes személyek helyett akár egész falvakat is megbízhattak. Az emínt a menzil kazájának előjárói, *kádija*, *náibja*, esetleg helyőrségek vagy a lakosság javaslatára nevezték ki a központból általában Rúz-i Hizir napján (május 5.) egy vagy fél évre. Helyettesével (*menzil kethüdászi*) és az általa választott segítőkkel, a *menzilkesekkel* (*er*) a menzil ellátását végezte, és biztosította annak működését. Így például ők szereztek be a szükséges tűzifát, szénát, olajat is, védték a menzilt a rablóbandák ellen. Ha hanyagul végezték a feladatukat, akkor büntetésre számíthattak. A különadók alól azonban felmentést kaptak, s ha nem muszlimok voltak, akkor nem tartoztak a *devsirme* hatálya alá sem.¹²

A menzilek alkalmazottai közé tartoztak a hajtók (*szürüdsük*), akik a futárok lóellátásáért feleltek, és útikalauzként (*kilavuz*, *kulaguz*) is rendelkezésükre álltak. Hadjárat idején is bizonyos számú kalauzt kellett alkalmazni, akik mutatták a hadsereg számára a helyes útirányt. Rajtuk kívül belső szolgálatokat végzők, mint például istállómesterek (*áhür kethüdák*), lovászok (*szejiszek*), helyiségek felügyelői (*odadzsik*), szakácsok (*ascsik*) is tevékenykedtek egy menzilben, akik szolgálataikért meghatározott mennyiségű fizetséget kaptak.¹³

A menzilek felügyelete és gazdasági ügyei a *födefterdár* felügyelete alá tartozó, a különadókat és a háború költségeit intéző hivatalban (*mevkúfát kalemi*) kialakított osztályhoz (*menzil halifelik*) tartoztak. Ez a hivatal (*kalem*) foglalkozott a hadsereg ellátásával, így célszerűnek látszott a menzilek ügyeit gondozó egységet ebben a kalemben kialakítani. Ezenkívül az emínek felügyelete, kinevezése, leváltása, munkájuk ellenőrzése is ide tartozott. A menzilekkel kapcsolatban mindent a kincstárban elhelyezett mevkúfátdefterekbe írtak, így például egy helység menzil létét és az emínek kötelezettségeit is ide jegyezték fel. A menzilek közigazgatási felügyeletét, azaz a működésüknek, a helyiségeik

¹⁰ Antonov, Bulgar Topraklarında, 930.; Halaçoğlu, *Osmanlılarda Ulaşım*, 5., 7–8., 14–15., 30., 43., 51.; Şentürk, *Osmanlılarda Haberleşme*, 449.; Türkmen, XVII. Yüzyıl Menzillerinin, 136.; Halaçoğlu, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Menzil*, 124.; Boldog, *A bizánci hadsereg ellátása*, 20.; Çetin, *Menzilhanelerin Müştemilatlarına*, 46–47. A menzilek távolsága Anatóliában időben bizonyos esetekben akár 40 óra felett is lehetett.

¹¹ Halaçoğlu, *Osmanlılarda Ulaşım*, 52., 169.

¹² Uő, *Klasik Dönemde*, 18.; uő, *Osmanlılarda Ulaşım*, 153., 159.; uő, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Menzil*, 125–126.; Tongur, *Türkiye'de Genel Kolluk*, 109.

¹³ Ertaş, *Osmanlı Devleti'nde*, 592.; Şentürk, *Osmanlılarda Haberleşme*, 451.; Halaçoğlu, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Menzil*, 125–126.

felszereltségének, a tisztaságuknak az ellenőrzését a XVIII. századig helyileg az adott kaza kádija, náibja vagy *muhteszibje* látta el.¹⁴

A menzilek közötti kapcsolattartás futárok révén történt. A hírral vagy paranccsal lóháton érkező ulak a menzilben adta át „szállítmányát” egy másiknak, aki továbbította azt egy újabb lóval a következő állomásra, majd az ottani megint a következőbe, és így jutott el a hír a célállomásra. Ha azonban titkosított „csomagot” küldtek, akkor azt csupán egy adott küldönc vitte végig. Egy menzil lovait a kereskedők és a *mültezimek* is igénybe vehették, ami gondot okozhatott a futárok lovakkal való ellátásában, veszélyeztetve ezzel a menzilek funkcióját is.¹⁵

A menzilek fenntartását több helyről finanszírozták: az állami kincstárból, az ulakok államilag biztosított lóhasználati díjából, a környék lakosságának *aváriz-* és *nüzüladó-*jából, esetleg *mukátaákból* és vámokból finanszírozták, de I. Szelim idejétől (1512–1520) kezdve bérbe is adhatták, amely módszer leginkább Ruméliában terjedt el. Lütfi pasa, nagyvezír idejéig a futárok etetése-itatása, lovuk biztosítása a környék lakosságára hárult, ami igen nagy terhet jelentett, így a nagyvezír ezt a rendszert megszüntette. A menzilek legnagyobb költségét a lovak jelentették. Egy állat ellátása a háborús területeken naponta átlagosan 30, míg másutt 20 *akcsébe*, évente pedig átlag 147,5 *gurusba* (10–12 000 akcse) került. Egy-egy menzilben a lovak száma a hely forgalmához képest növekedett vagy csökkent. Ez a szám a Belgrád felé eső állomások esetében 155, az Athénig vezetőkből 132, az Azakig tartóknál pedig 166 körül mozgott.

A menzilek költségei általában a kétszeresükre emelkedtek háború idején. Ekkor nemcsak az ulakok száma nőtt meg, hanem ezzel együtt a lovaké is, ráadásul a különböző tisztségviselőknek, valamint az állami megbízásokkal rendelkező embereknek is a rangjuk szerint 20–50 lóval többet kellett biztosítani. Az ugrásszerűen megemelkedett költségeket sokszor a pénzügyi szükséghelyzetekben fizetendő járulékból (*imdádije*) fedezték, amit részben a környékbeli falvak lakosai, részben pedig az állam állt. A menzilek működésében mindezek ellenére sok rendellenesség akadt, ami többnyire a menzil emínik és az ulakok sikkasztásai, illetve hozzá nem értése következtében alakult ki. A menzilrendszer működése a XVIII. századtól kezdve fokozatos változásokon ment keresztül, leginkább a rendszertelenség jellemezte.¹⁶

Egy-egy hadjárat megkezdése előtt a menzilek illetékes kádijával feltérképeztették az útviszonyokat, a területi illetékesek pedig a menzilek távolságát ellenőrizték, feljegyezték a szükséges híd- és útjavításokat. Jelentést tettek a környék vízellátási alkalmatosságairól, a lovak közlekedési, az ágyúk vontatási lehetőségeiről is. Emellett a kádiknak gondoskodni kellett a sereg tartózkodását fedező, központilag előre felmért élelmiszer-ellátmány beszerzéséről is, bár előfordulhatott az is, hogy a hadsereg katonái nem csak egy kijelölt menzilben szálltak meg.

A menzilek jelentőségét mutatja, hogy hadjáratkor nagyon sokan „vonultak” a környékekre, hogy portékáikat eladják, így ekkor az állomások tulajdonképpen kereskedelmi

¹⁴ Antonov, Bulgar Topraklarında, 930.; Halaçoğlu, *Osmanlılarda Ulaşım*, 155.; Çetin, Osmanlı Devleti'nde Ulaşım, 23.

¹⁵ Altunan, Osmanlı Devleti'nde Haberleşme, 915.; Halaçoğlu, *Osmanlılarda Ulaşım*, 159.; uő, Osmanlı İmparatorluğu'nda Menzil, 128–130.

¹⁶ Halaçoğlu, *Osmanlılarda Ulaşım*, 29., 43., 48–50., 160., 164., 166., 169–171., 173.; Şentürk, Osmanlılarda Haberleşme, 451.; Halaçoğlu, Osmanlı İmparatorluğu'nda Menzil, 128., 132.

központként is funkcionáltak. A hadjárat résztvevői ki is használták e mozgó piac lehetőségeit, főként azok az alacsonyabb rangú tisztségviselők, illetve tartományi katonák, akik az államtól nem kaptak semmiféle ellátmányt.¹⁷

2.3. A hadsereg élelmiszer-ellátmányának biztosítása

A menzrendszer ismertetését követően az élelemellátás anyagi fedezetének számító adókat, ezek beszedését, valamint ezen adók fizetése alól mentességet kapók körét tárgyaljuk. Az ellátmány beszerzésének négy formája létezett, amelyek rendkívüli adók formájában, úgymint nüüzül, *szürszát*, *istirá* és leginkább a XVIII. századtól elterjedt *mübájaa* néven jelentek meg. Tulajdonképpen funkciójuk ma is találgatásra ad okot, hiszen még a korabeli forrásokból sem derül ki, hogy az elnevezések pontosan milyen területeket fednek le. Léteznek olyan teóriák, melyek szerint ezeket az adónemeket a birodalomban azonos módon szedték be, és a nem rendszeres adószedés részeként történelmi fejlődésen mentek keresztül. Mások szerint pedig a területi eltérések határozták meg a begyűjtés módszerét, így ez a birodalom különböző részein eltérő lehetett.¹⁸

Ezek az adók a *tekálíf-i örfijje*, a mindenféle szükséghelyzetekben (például: háborúk, pénzszűke stb.) kivetett, kezdetben rendkívüli, majd az 1580–1620 közötti időszakban lassan állandóvá váló adók csoportjába tartoztak. Emellett meg kell említeni a hadi cselekmények idején kivetett rendkívüli adókat, az *aváriz-i dívánijjét*. Ezt a tekálíf-i örfijje mellett létezőként vagy annak részeként, vagy szinonimájaként is szoktak használni, mivel az említettek a dokumentumokban is különböző módokon fordulnak elő. Avdo Sućeska például idetartozónak tartja az avárizt, a szürszátot, a nüüzült és az *istirát* is, míg Ömer Lütfi Barkan szerint az aváriz-i dívánijje az avárizadóval egyezik meg. A források alapján azonban a nüüzült olykor nem számították bele a tekálíf-i örfijjébe, amely fokozatosan gyarapodva végül 97 adófajtát foglalt magában. Ezek közül több az idő előrehaladtával rendszeres adóvá vált.¹⁹

Az említett adók számítási alapját sok esetben az aváriznak nevezett különadó adta. Az aváriz rendkívüli helyzetekben és különösen a háborús költségek finanszírozására a lakosság által fizetett egyenes adó, ami lehetett szolgálat, természetbeni dolog vagy pénz. Kezdetben nem volt rendszeres, de a kincstár egyre gyakoribb pénzszűke miatt IV. Murád (1623–1640) uralkodásának vége felé évi rendszeres adóvá vált. Egységét *avárizhánének* nevezték, ami minden más rendkívüli adónak is a számítási alapja lett.²⁰

¹⁷ Uő, *Osmanlılarda Ulaşım*, 29., 172., 174–176.; Şentürk, *Osmanlılarda Haberleşme*, 450.; Szalontay, *The Art of War*, 113. A tervezéskor továbbá figyelembe vették a korábbi hadjáratok tapasztalatait, illetve a helyiek ismereteire és tanácsaira is támaszkodtak.

¹⁸ Finkel, *The Administration of Warfare*, 130.; Genç, *Osmanlı-Safevi Savaşlarında*, 15.

¹⁹ A források ellentmondásossága miatt az adók rendszerét nehéz átlátni, a leginkább elfogadott a következő: a birodalomban beszedett adók két csoportra oszthatók. Az egyik a vallási eredetűek (*tekálíf-i serijje*), míg a másik a világi hatalom által, azaz a szultán parancsára kirótt kötelezettségek (*tekálíf-i örfijje*). A tekálíf-i örfijjén belül meg lehet különböztetni a vallási törvények (*seriat*) által engedélyezett adókat (*tekálíf-i ádiye* vagy más néven a szűkebb értelemben vett tekálíf-i örfijje), amelybe elvileg az avárizjellegűek is tartoztak. Ezek mellett léteztek a bizonyos „kiváltságosoknak” fizetendő, ezért igazságtalansága miatt a seriat által tiltott adók (*tekálíf-i sákka*), idetartoztak például a földesúri terhek is (*raijjet rüsümü*). Az aváriz-i dívánijje és a tekálíf-i örfijje a XVI. század közepétől nagy valószínűség szerint egymás szinonimái. McGowan, *Economic Life*, 108.; İnalcık, *Military and Fiscal Transformation*, 318.; Tabakoğlu, *Tekálíf; Sućeska, Die Entwicklung der Besteuerung*, 91.; İnalcık, *Osmanlılar'da Raiyyet Rüsümü*, 31–32., 51–52.; Küçük, *Osmanlı Vergi Hukukunda*, 1., 13., 31–38.; Fodor, *Vállalkozásra kényszerítve*, 166–167., 171–172.; Finkel, *The Administration of Warfare*, 130., 132.; Darling, *Revenue-Raising and Legitimacy*, 87.

²⁰ Sahillioğlu, *Aváriz*; McGowan, *Economic Life*, 106.; Selçuk, *Osmanlı Devleti'nde*, 160.; Finkel, *The Administration of Warfare*, 132.; Ballingal Finkel, *The Provisioning of the Ottoman Army*, 109.; Demirtaş, *Osmanlı Maliye Teşkilatı*, 242.

Ez eltért a rendes adóknál alkalmazott, a családokon, házakon alapuló tényleges hánéktól. Az avárizhánékkal a lakosságot anyagi helyzete, adóztathatósága szerint csoportosították, azaz az adó a házzal és földdel, illetve állandó foglalkozással rendelkező személyeket érintette. Így a rendkívüli adók alól a földdel nem rendelkezők, a katonák, a bizonyos szolgálatokkal tartozók, a hivatali alkalmazottak, a vallási személyek, az idősek, a tartós egészségügyi problémákkal rendelkezők és az árvák mentesültek.²¹

Összeíráskor falvakat vagy városrészeket számoltak össze, és a lakosság anyagi helyzete alapján meghatározott számonként egy avárizhánét hoztak létre. Egy avárizháne a XV–XVI. században egy tényleges hánéből állt, a XVII. századtól Halil Sahillioğlu szerint már 4–50, Ahmet Tabakoğlu szerint pedig 3–10 közötti tényleges hánéből állt össze. (A nagy számok különösen a hadsereg szükségletét kiszolgáló foglalkozásokra vonatkoztak.)²²

A körülményektől függően az is előfordulhatott, hogy egy háne nem egész számot adott ki, ekkor úgynevezett törtnek, töredezettnek (*keszr*) számított, azaz lehetett fél (*bucuk*), negyed (*rüb*) vagy harmad (*szülüsz*). Az egy hánéba tartozók a hánéra eső összeget egymás között elosztva fizették. Az avárizhánék száma egy adott terület gazdasági, szociális helyzetének tekintetében időnként változhatott, minden egyes kazáról vezettek nyilvántartást, amit *aváriz defter*nek neveztek. Az aváriz és a hasonló jellegű adók, így például az alábbiakban ismertetendő szürszát, nüüzl és istirá kezelését a menzilek kapcsán már említett mevkúfáthivatal végezte.²³

2.3.1. Az élelemellátás biztosításához alkalmazott adók

Az alább említendő adók legfőbb funkciója a katonák és az állatok alapellátásának számító liszt (mint a kenyér alapanyaga), illetve árpa biztosítása volt, hiszen ezek hiányán egy hadjárat sikeressége is múlhatott.

a) Nüüzl: Katonai csapatok ellátására bizonyos mennyiségű gabona beszerzése, és egy meghatározott helyen rendelkezésre állítása. A nüüzl értelmezése sem egyértelmű. Lütfi Güçer szerint ez egy természetbeni adó, amit a mezőgazdasági termelőkre vetettek ki, s mindenféle kompenzáció nélkül alkalmazták, míg Halil İnalçik szerint csak az élelmiszerek adóterhe volt. Bruce McGowan ugyanakkor a nüüzlt a XVI. században pénzben beszedett aváriznak a természetben fizetendő helyetteseként látja, azaz szerinte egy területen egyszerre soha nem szedték be a két adónemet. (A nüüzl volt a súlyosabb adó, kétszerese lett az aváriznak.)

A XVII. század közepére már készpénzben fizetendő, évi, rendszeres adóvá vált. Az aváriz rendszerére alapozták, azaz avárizhánékkal számoltak a begyűjtéskor, ugyanakkor figyelembe vették egy terület gazdasági helyzetét és közigazgatási besorolását is. A nüüzl (a szállítással együtt) azokra rájákra hárult, akik nem rendelkeztek mentességgel valamilyen háborús szolgálatot jelentő kötelezettség alól. Ha természetben kérték, akkor ál-

²¹ Sahillioğlu, Aváriz; Tabakoğlu, *Gerileme Dönemine Girerken*, 154.; Akdağ, *Türkiye'nin İktisadi*, 197.; McGowan, *Economic Life*, 106.; Selçuk, *Osmanlı Devleti'nde*, 161. Az avárizadó beszedésekor a dzsizjéhez hasonlóan az adóalanyok jövedelmét is figyelembe vették, erre három kategóriát alkalmaztak: *alá* (tehető), *evszat* (közép), *edna* (szegény).

²² Sahillioğlu, Aváriz, 109.; Tabakoğlu, *Gerileme Dönemine Girerken*, 154–155.; Demirtaş, *Osmanlı Maliye Teşkilatı*, 242.; Göyünç, «Hâne» Deyimi Hakkında, 333–334.; Barkan, Aváriz, 15.; Akdağ, *Celâli İsyancıları*, 32. Egy avárizháne Barkan szerint 3–15 házas személyt jelentett, egy 1603. évi összeíráskor pedig 9 felnőtt férfit.

²³ Sahillioğlu, Aváriz; Tabakoğlu, *Gerileme Dönemine Girerken*, 154–155.; Barkan, Aváriz, 15.; Darling, *Revenue-Raising and Legitimacy*, 105.; BOA MAD 2998.

talában lisztet és árpát jelentett, és a beszedendő mennyiség egymáshoz viszonyított arányát is pontosan megadták: $\frac{2}{3}$ árpa – $\frac{1}{3}$ liszt, $\frac{3}{4}$ árpa – $\frac{1}{4}$ liszt vagy $\frac{4}{5}$ árpa – $\frac{1}{5}$ liszt. Ebben az esetben az adót *nüzül zahireszinek* is (nüzülgabona) nevezték.²⁴

b) Szürszát: Meghatározott mennyiségű gabona kijelölt helyre történő szállítása. A XVI. század végén vezették be, mivel a nüzül ekkortájt már nagy részben készpénzben fizetendő adóvá változott. Így a háború idején a központi kormányzat által igényelt gabonafélék adójára új elnevezést kellett találni, azaz tulajdonképpen a XVI. századi nüzülnek felelt meg, így nevezték *szürszát zahireszinek* is (szürszátgabona). A mindennapi szóhasználatban, illetve a közigazgatás alsóbb, területi szintjein (kádik, várparancsnokok) emiatt keverhették is a két adónemet, ugyanis tárgyalt évünkben (1658) a nüzüljüket természetben beszolgáltatók e kötelezettségüket bizonyos esetekben szürszátnak is nevezték, sőt még akkor is, ha végül a nüzült mégis pénzben kellett teljesíteniük.

Szürszátkötelezettség címén nemcsak árpát és lisztet, hanem olajat, mézet, juhot, tűzifát, szalmát és/vagy szénát is beszedtek, amiből az árpát, a szalmát és a szénát az állatok ellátására fordították. A lakosságot arra kötelezték, hogy ezeket a tételeket egy kijelölt helyre szállítsák, és ott az állam által meghatározott, általában a piacinál alacsonyabb áron eladják. A szürszátnál az avárizhánékat sok esetben nem vették figyelembe, valamint a privilegizált adózókra nézve is kötelező érvénnyel bírt. A XVII. század elejétől kezdve ezt a kötelezettséget is begyűjthették pénzben.²⁵

c) Istirá: vásárlás. Ez is egy rendkívüli, közvetettnek tekinthető adónem. A célja eleendő élelem biztosítása a piaci vagy az állam által meghatározott áron történő vásárlással. Ennek keretében a hadsereg fel- és visszavonulási útvonalának környékén fekvő és/vagy a hadszíntérhez közel eső területeket, településeket kötelezték a szükséges élelmiszereknek az állam számára történő eladására. Akkor alkalmazták, ha a nüzül és/vagy a szürszát nem fedezte az utánpótlást, illetve ha ezeket a kötelezettségeket a nagy távolságok vagy egy terület alkalmatlansága miatt nem lehetett teljesíteni. Ugyan az élelmet a felesleget termelő vidékekről igyekeztek beszerezni, az istirát mégis leginkább a közvetlen háborús térségben foganatosították, mivel a háború aktuális állása sokszor befolyásolta a hadsereg igényeit, s ezért a szükségleteket korántsem tudták kielégítően felmérni.²⁶ A liszt és az árpa ebben az esetben is kiemelt szerepet kapott, de a hús nagy részét is így biztosították. (Az élelem biztosításáról eddig leírtakkal kapcsolatban itt érdemes megjegyezni, hogy ez a rendszer hasonlatosságot mutat a késő római korban, illetve a bizánciak által alkalmazott módszerrel.²⁷)

Az istirá alkalmazásáról, mikéntjéről is megoszlanak a vélemények. Lütü Güçer egyszerűs mind normál kereskedésnek és adónak is tekinti. Előbbi esetben úgynevezett szabad vásárlásról (*szerbeszt istirá*) beszél. Ekkor a vásárlandó mennyiséget nem adták meg, az árukat részben az adott terület napi árain (*narh-i rüzi*), részben pedig a helyi, hivatalosan

²⁴ Finkel, *The Administration of Warfare*, 131., 133., 134., 137.; Güçer, *XVI. ve XVII. Asırlarda*, 69–70., 94.; İşbilir, *XVII. Yüzyıl Başlarında*, 15–16.; Selçuk, *Osmanlı Devleti'nde*, 174., 179.; McGowan, *Osmanlı Avarız-Nüzül*, 1328.; Polat, *Arşiv Vesikalari İşığında*, 193.; BOA MAD 2998.

²⁵ Finkel, *The Administration of Warfare*, 131–132., 134., 139.; Güçer, *XVI. ve XVII. Asırlarda*, 93–94.; İşbilir, *XVII. Yüzyıl Başlarında*, 17–19.; Selçuk, *Osmanlı Devleti'nde*, 179.; BOA D.MKF 60/76, 79. 61/78, 81, 86, 87, 96, 97. 62/35, 37, 124, 125, 129, 133.

²⁶ Finkel, *The Administration of Warfare*, 138.; Güçer, *XVI. ve XVII. Asırlarda*, 115.; Tabakoğlu, *Gerileme Dönemine Girerken*, 160.

²⁷ A bizánci állam a katonák ellátásához szükséges élelmet az egyes katonai körzetekből (*thema*) terményadóból szerezte be. Ha a begyűjtött mennyiség kevésnek bizonyult, akkor a hiányzó tételeket az állam által meghatározott, rendszerint alacsony áron vásárolták fel (*synone*), aminek anyagi fedezetét az egyes themák pénzügyi forrásai biztosították, vagy ennek hiányában a központi kincstár. Boldog, *A bizánci hadsereg ellátása*, 20–21.; Haldon, *Warfare, State*, 140.

megállapított áron (*narh-i dzsári*) szükség szerint szabadon vették, és adták el. Ha az istirát adóként kezelték, akkor a rája által kötelezően eladandó áruk mennyiségét és árát is meghatározták, alapjául pedig az avarizhánékat vehették. A nüzülhöz és a szürszáthoz hasonlóan előbb területileg felmérték a lehetőségeket, majd ez alapján rendelkeztek a felvásárlandó mennyiségekről. 1658-ban is ez a szisztéma érvényesült, Lütfi Güçer megállapításai tehát helytállóknak tűnnek.²⁸

Avdo Sućeska szerint a beszerzendő áruk mennyiségét előzetesen nem határozták meg, s ez az a kritérium, ami megkülönbözteti a szürszáttól. Gilles Veinstein azonban úgy definiálja az istirát, hogy az adott mennyiségű áru napi, általában a helyi szokások szerinti rögzített áron való beszerzése. Güçer és Veinstein szerint abban különbözik a szürszáttól, hogy az istirában kikötések és feltételek szerepelnek, illetve megfigyelhető a számla alapján történő elszámolás is.²⁹

A hatósági árképzést állandó ellenőrzés és felügyelet mellett általában egy évben kétszer alkalmazták. Ezt a területileg illetékes kádi a céhek képviselőivel, a terület előjáróival és szakértőkkel együtt határozta meg. Az egyes élelmiszereknél ennek időpontja eltért: például a hús árát az első vágáskor, a tejét tavasszal és ősszel, a zöldségeket és gyümölcsökét évszakonként határozták meg. Rendkívüli esetekben (például: túl csapadékos vagy száraz időszakok, kemény tél, túltermelés, pénzromlás, háborúk stb.) viszont az árak megállapításába bármikor beavatkozhattak.³⁰ Az állam „érthető módon” a helyi árakhoz képest kevésbé vagy akár jóval olcsóbban állapította meg az általa felvásárolni kívánt termékek egységárát.

Ez nagyobb mennyiségben, mint például az istirá is, komoly „megtakarítást” jelenthetett az államnak, az 1658. évi hadjárat idején, ahogyan azt a későbbiekben látni fogjuk (lásd: 5.1.5., 5.2.2.), adott pénzüsszeggel az adójellegű (hatósági) istirával akár kétszer vagy két és félszer több mennyiségű áruhoz lehetett jutni, mint piacival, ami még inkább kidomborítja e kötelezettségnek az adó jellegét.

d) Mübájaa: vásárlás. Ez a XVIII. században terjedt el leginkább, jelentése alapján is tulajdonképpen istirának tekinthető. A rájáktól leginkább gabonát és/vagy juhokat vásároltak fel, kizárólag az állam által meghatározott árakon.³¹

2.3.2. Az adók beszédésekor használt pénzfajták

Az adókat, amikor pénzben gyűjtötték be, akkor általában a nyugatiak által *aszpernek* vagy *oszporának* nevezett akcsében, az oszmánok által általánosan használt, és alapnak számító ezüstérmében szedték be, vagy legalábbis számolták el. Ennek értéke az évtizedek során fokozatosan csökkent, az 1640. évi pénzrontást követően pedig a pénzverdék egy ideig nem is verték. Így az oszmán pénzügyi igazgatás előszeretettel használta a birodalomban a XVI. század közepén megjelent, s a XVII. század közepén már széles körben használt európai eredetű ezüstpénzeket is.³²

²⁸ Güçer, *XVI. ve XVII. Asırlarda*, 121–122., 124.; Finkel, *The Administration of Warfare*, 131.

²⁹ Finkel, *The Administration of Warfare*, 131–132., 135.; Güçer, *XVI. ve XVII. Asırlarda*, 93.; Veinstein, *Comment Soliman le Magnifique*, 487–532.

³⁰ Kütükoğlu, *Osmanlılarda Narh Müessesesi*, 9–10., 13.

³¹ Genç, *Osmanlı-Safevi Savaşlarında*, 15.; Sertoğlu, *Osmanlı Tarihi Lugatı*, 230.

³² Sahillioğlu, Akçe; Akıldız, Para.

Utóbbiakat az oszmánok az olasz (*grossa*), illetve német (*Groschen*) eredetjük után gurusnak nevezték, súlyuk pedig 20–30 g között mozgott. Az ezüstérmék közül a legismertebbnek a holland eredetű, a királyság címerállatát ábrázoló *leuwendaalder* nevezetű oroszlanos tallér számított, amit *eszedi* vagy az oroszlan miatt *arszlani gurus*nak is hívták.³³

A XVII. század második felének legnépszerűbb ezüstpénzének viszont a spanyol eredetű (sevillai, mexikói és perui) 8 real értékének megfelelő *rijál* gurus mutatkozott, 1690-ig maga a kincstár is ezt a pénzt használta a legszívesebben. Ez az eszedi gurusnál tömörebb volt, ami miatt a forrásokban *tám* gurusnak, továbbá *szím* vagy *kámil* gurusnak is nevezték. Ez utóbbi megnevezést Şevket Pamuk szerint azonban a német vagy osztrák eredetű ezüstpénzekre használták. Az adó beszedésekor használt ezüstpénzek közül még a lengyel eredetűeket, az *akrüböt* és a nevével ellentétes *zolota* (arany) vagy *leh* (lengyel) gurust lehet megemlíteni.³⁴

Az említett pénzek értéke az akcséhez képest folyamatosan változott, annak fokozatos romlása, illetve rontása miatt. 1589 és 1640 között ötször (1589, 1600, 1618, 1624, 1640) végeztek árfolyam-szabályozást, aminek révén az akcse „összement”, ezüstértékéből sokat veszített. Mindez azzal a következménnyel járt, hogy egyrészt maga az állam is inkább a stabilabb külföldi pénzekben kérte az adót, másrészt pedig a központi területeken kívül eső, kevésbé ellenőrizhető területeken a lakosság is ezeket kezdte el használni. Annak ellenére, hogy 1640 után drasztikus beavatkozás helyett kisebb reformokkal igyekeztek megtartani az akcse „versenyképességét”, a század végére lassan eltűnt a piacról, és már csak papíron számoltak vele. 1600-ban és 1624-ben a kámil gurus 80, az eszedi 70 akcsét ért, a zolota gurusért 1618 körül 80, 1624-ben pedig 50 akcsét adtak. Az 1640–1650-es években a kámil 85–90, az eszedi gurus értéke 70–80 akcse környékén mozgott. Ezek az értékek az 1680-as évekig a Köprülük nyugodt gazdaságpolitikájának köszönhetően számottevően nem is változtak, de Bécs 1683. évi sikertelen ostroma után beköszöntő háborús időszak kiváltotta gazdasági problémák következtében az 1680-as évek vége felé már a kámil 120, az eszedi gurus 110 akcsét ért.³⁵

Az alább tárgyalt hadjárati évben a kámil gurust 80 akcsével, az eszedi gurust 70 akcsével, a zolota gurust 50 akcsével, az akrüböt pedig 15 akcsével váltották. Legalábbis a központi szabályozás szerint, ugyanis a birodalom nyugati végein már 110 akcsét kértek 1 kámil gurusért, míg 100 akcsét az 1 eszedi gurusért.³⁶ Úgy látszik tehát, hogy a valós árfolyamot valószínűleg vagy egy adott terület gazdasági helyzete határozta meg, amit az állam is „tisztelőben tartott”, vagy pedig ez utóbbival kapcsolatban csak az állam nyereszkesedéséről van szó.

A pénzek elszámolására két „rendszer” létezett: az egyiket *jük*nek nevezték, amiből 1 jük 100 000 pénzegységet jelentett; a másik pedig a *kisze* fogalma volt, ami egységenként

³³ Pamuk, Kuruş; Sahillioğlu, *Bir Asırlık Osmanlı*, 50.; uő, *Kuruluştan XVII. Asrın*, 151.

³⁴ BOA MAD 2998. 131.; Sahillioğlu, *Bir Asırlık Osmanlı*, 44., 49., 52.; uő, *Kuruluştan XVII. Asrın*, 151.; Pamuk, Kuruş, 458.; uő, *A Monetary History*, 99–100. A rijál gurust még hívták *direkli* gurusnak is abból kifolyólag, hogy két oszlopot is ábrázolt.

³⁵ Az 1589. évi pénzeértékelés a túlságosan nagy bürokrácia és hadsereg finanszírozási problémáiból fakadt, valamint abból, hogy az állam az olcsó amerikai ezüst megjelenésével a nemzetközi piacról akarta beszerezni a nemesfémeket. Ezzel azonban olyan pénzügyi folyamatok indultak be, amit az állam a későbbiekben egyre kevésbé tudott ellenőrzés alatt tartani. Fodor, *Az oszmán pénzrendszer*; Özcan, *Osmanlı Devleti'nde*, 255–262.; Johnson, *The Ottoman Currency System*, 60.; Sahillioğlu, *Bir Asırlık Osmanlı*, 52.; Tekin, Sikke, 182.

³⁶ BOA MAD 2998. 67/9, 142–144.; BOA D.MKF 63/132. Az állam nemesfém iránti szükségletét az is alátámasztja, hogy tárgyalt évkben a beszédőbiztosok iránymutatást kértek, hogy az adót csak akcsében vagy akcse és valamelyik gurus formájában hajtsák-e be. Végül utóbbira kaptak parancsot.

Luigi Ferdinando Marsigli szerint 500 kámil gurust, valójában azonban mindenféle pénzfajtából 500 darabot (egységet) tett ki.³⁷

Az aranypénzek közül az adók begyűjtésekor elvétve használták az 1477 óta vert és az első oszmán aranypénznek számító *szikke-i haszenét* (*haszene-i szultáni*). Ez a pénz a velencei dukáttal nagyjából egyenértékkel bírt, s ezt a XVII. század elejéig meg is őrizte. Értéke ezután az akcese devalválásához igazodva változott: 1600-ban 120, 1620-ban 150–170, 1626-ban 130, 1630-ban 200, 1640-ben 250, 1648–49-ben 160, az 1690-es évek elején 300 akcsét ért. 1658-ban a birodalom nyugati végein 1 *szikke-i haszenéért* 220 akcsét adtak, központilag pedig 180 akcsében számolták.³⁸

2.3.3. Az adó fizetése alól mentességet élvezők

Az adómentességben részesülőknek három csoportja létezett a birodalomban. Az elsőbe az avárizjellegű adók alól, a másodikba a földesúri adók (*raijjet rüszümu*) alól, a harmadikba pedig a vallási (*seri*) adók alól felmentettek tartoztak. Aki a második alól mentesült, az automatikusan az első alól is, akinek pedig a harmadikat nem kellett fizetnie, annak az első kettőt sem.³⁹

A katonai réteg tagjai mentesültek a *raijjet rüszümu* fizetése alól, így az aváriz fizetése alól is. Ehhez a csoporthoz tartoztak még a különféle állami szolgálatokra szultáni beráttal kinevezettek is (*ehl-i berát*), akik a rájuk bízott feladatok elvégzésének ideje alatt adómentességet élveztek. Ilyen módon a rájuk közül is sokan mentesülhettek az első két csoportba tartozó adók fizetése alól, csakhogy az adómentesek köre a XVI. századra olyannyira kiszélesedett, hogy a kieső bevételek miatt csökkentették a kedvezményezettek számát, illetve csak az aváriz fizetése alól adtak felmentést. Például a Balkánon a XVII. század elejére az adózók közel harmada élvezett elvileg mentességet.⁴⁰

A XVII. században az aváriz, így elvileg a nüzü és a szürszát fizetése alól felmentettnek számítottak a katonákon kívül a tudományos és vallási területen tevékenykedő állami megbízottak, továbbá a különböző szolgálatokat ellátók vagy azzal tartozók (például: *vojnukok*, martalócok, a hágókat őrzők, rizstermelők, bányászok, solymászok, sóbányászok stb.), de ebbe a körbe esetenként bizonyos alapítványi földek rájáit is belevehették.⁴¹

A valóságban persze nem mindig érvényesült ez a mentesség. Ugyanis ezért cserébe az állam mást kérhetett, vagy rendkívüli helyzetre hivatkozva valamilyen szolgáltatást, hozzájárulást, sőt kivételes esetben tényleges adófizetést is követelhetett. Ugyanakkor létezett az ideiglenes felmentés intézménye is. Ha például a rájukra egyszerre két adóteher is nehezedett, akkor az állam az egyik fizetésétől eltekinthetett, vagy egy adott évi kötelezettség alól értelemszerűen járt a felmentés, ha azt kifizették már az elmúlt évben rendkívüli esetre hivatkozva.⁴²

³⁷ Marsigli, *Az Oszmán Birodalom*, 41. Marsigli tévesen állapította meg, hogy a jük és a kiszé egységét a XVII. század végén vezették be. BOA MAD 2998. 136.

³⁸ Akyıldız, Para, 164.; Özcan, *Osmanlı Devleti'nde*, 257–258., 261.; Marsigli, *Az Oszmán Birodalom*, 41.; BOA MAD 4454. 3, 9.; BOA D.MKF 62/142. A birodalomban használt ezüstpénzek közül megemlíthető még a francia eredetű *szümün*, a lengyel *babka*, az itáliai *testone*, míg az aranyak közül az említett velencei *dukát*, a magyar *dukát*, a genovai *flori* és az egyiptomi *esrefijje*. Rézpénzt is használtak, ez a *mangir* és a *dzsedid* volt. A magyar területek pénzügyi viszonyaira lásd: Gyöngyössi, *Altin, akcese, mangir*.

³⁹ İnalcık, *Osmanlılar'da Raiyyet Rüşümü*, 52.

⁴⁰ Uo, 50–52.; Fodor, *Vállalkozásra kényszerítve*, 167–168.; Grozdanova, *Bevölkerungskategorien mit Sonderpflichten*.

⁴¹ İşbilir, *XVII. Yüzyıl Başlarında*, 23.; Küçük, *Osmanlı Vergi Hukukunda*, 39–41.; Darling, *Revenue-Raising and Legitimacy*, 88–89.

⁴² İşbilir, *XVII. Yüzyıl Başlarında*, 26.; Grozdanova, *Bergleute (Madenci)*, 107–109.

2.4. Az élelmiszerek beszédésének módszere

Az élelem anyagi fedezeteként szolgáló adók ismertetését követően az említett adók természetbeni és pénzbeli beszédésének gyakorlatára térünk rá. A sereg megindulása előtt a menzilek ellátmánnal való biztosításáért, valamint az élelem begyűjtéséért a területileg illetékes kádik, míg a hadjárat idején a nüzü emíni (nem hivatalosan *szürszát emíni*nek is nevezhették) és a *ganem emíni* (*kojun emíni*) felelt. Előbbi a vonulás során a húsellátás kivételével teljes körű adminisztratív szerepet töltött be, a hadszíntéren pedig a hadjárat defterdárja által meghatározott pénzügyi kereteken belül ő irányította az élelem felvásárlását (istirá). Utóbbi pedig a nüzü emínihez hasonló módon felügyelte a húsellátást és annak teljes adminisztrációját.

A szürszáttal elsősorban a menzilek ellátását fedezték. Ez a teher azokra a kazákra hárult, amelyekben a menzilek voltak. Először a központból küldött szakértők a helyiekkel megbecsülték a hadsereg adott állomáson való tartózkodásának idejét, ami alapján felmérték a sereg fogyasztási szükségletét és az ezzel járó költségeket, majd kiszámolták, hogy a szürszátot az egyes helyekről milyen módon (természetben vagy készpénzben) és mekkora mennyiségben szedjék be.⁴³

Ezt követően a begyűjtendő liszt, árpa, kenyér, juh, méz stb. mennyiségére, valamint a kijelölt menzilbe való szállítására parancsot küldtek fermán, berát, *bujruldu* vagy *hüküm* formájában az adott kaza kádijának. Területileg biztosokat (*mübásir*) is kijelöltek, akik a kádik mellett koordinálták a begyűjtést. A szabályok szerint a kádinak, még mielőtt a hadsereg az adott területre megérkezett volna, gondoskodnia kellett a kazájára kirótt mennyiség beszédéséről, valamint annak a kijelölt menzilbe való szállításáról. (Ez az eljárás egyébként szintén hasonlóságot mutat a bizánciak által alkalmazottakkal.⁴⁴) Ott az állatokat a húsellátásért felelős ganem emíni (vagy az öt képviselőnek), a többi tételt pedig a nüzü emíni (vagy az öt képviselőnek) kellett átadnia, amiről egy elismervényt (*temesszük*) kapott bizonylatként. A terményekből a háttér állatok ellátására szánt mennyiségek külön elszámolással a *szergi emíni* hatáskörébe tartoztak.⁴⁵

A nüzü és az istirá esetében is mind a tervezés, mind a megvalósítás terén hasonló módszerrel dolgoztak: a kijelölt mübásir és az adott terület kádija együttműködtek, utóbbi hitelesítette a beszédést vagy a felvásárlást, a mübásir pedig átvételi bizonylatot adott. Ha a kijelölt mennyiség nem érkezett be vagy késett, akkor a *csavus*okkal egy második, figyelmeztető parancsot küldtek ki.

A hadjárat során a sereg által érintett állomásokhoz és a leendő hadszíntérhez közeli helyekről a nüzült, illetve a szürszátot természetben gyűjtötték be. Ha ez nem volt lehetséges, vagy túl sok időt vett volna igénybe, akkor pénzügyben (*bedel*) szedték be, ahogy a távoli településekről is. Sőt a legtöbb esetben a ruméliai hadjáratokra az anatóliai vilájetektől pénzbeli nüzült igényeltek, s ez fordított esetben is így történt.

A szürszátot vagy a nüzült pénzügyben fizető *livák*ba beszédési biztosokat küldtek, és az összegeket a mezőgazdasági termékek központi kormányzat által megállapított értékei alapján szedték be. Ezek a pénzek általában a sereg pénztárába, vagy ha a szultán is részt vett a hadjáraton, akkor a kincstárba folytak be, és azt a háború más szükségleteire is

⁴³ Selçuk, Osmanlı Devleti'nde, 179.

⁴⁴ A bizánci hadi utánpótlás rendszerében a themák polgári tisztviselői, a *protonotarios*ok a helyi közigazgatással karöltve gondoskodtak az élelem begyűjtéséről és az egyes állomásokra való eljuttatásáról. Az egyes tételekből szükséges mennyiségeket az államkincstár határozta meg, és felé is tartoztak elszámolási kötelezettséggel. A folyamat felügyelésére pedig a központból esetlegesen megbízottakat küldhettek ki. Haldon, *Warfare, State*, 143.; Boldog, A bizánci hadsereg ellátása, 21.

⁴⁵ Finkel, *The Administration of Warfare*, 162., 197.; Güçer, *XVI. ve XVII. Asırlarda*, 69–70., 95.; Selçuk, Osmanlı Devleti'nde, 163., 174.

felhasználhatták. A késve befizetett összegek azonban a tartományi kincstárakba kerültek. A biztosok a fizetésüket *mübásir mâiseti* címen nyerték, ami azt jelentette, hogy minden avárizhánéból bizonyos százalékot kaptak, ami a XVII. században 5%-ot jelentett. Ezt nem az adó összegéből vonták le, hanem azon felül kellett fizetni.⁴⁶

A szürszát- és nüzülkötelezettségek a XVII. századra rendszeressé és ez által a lakosság számára igen megterhelővé váltak. Ha ezeket az adókat természetben szedték be, akkor a tételeket a rájáknak be kellett szállítaniuk az adott menzilbe. Ha ezt nem tudták vállalni, akkor az ő költségükön az állam bérelt szállítást. Ha az adót készpénzben gyűjtötték be, akkor tulajdonképpen istiraként tudták kezelni, és így az áruk beszerzésére sokkal alkalmasabb és megfelelőbb helyek is rendelkezésre álltak. Lütü Güçer szerint a természetbeni beszedés készpénzben való kiváltása, ami egyben a terhek növekedésével is járt, egyértelműen mutatta a birodalom hanyatlását. Pedig a pénzben való begyűjtést sokan kérelmezték, leginkább azért, hogy a szállítás terhétől és a vele járó felelősségtől megszabaduljanak. Ugyanis a rájáknak a szállítás során keletkezett károkat is meg kellett fizetniük.⁴⁷

A begyűjtés során sokféle probléma adódhatott. Így például a ráják nehéz anyagi körülményeik miatt nem vagy csak késve tudtak beszoigáltatni, esetleg a teljesítés alól valamilyen ürüggyel ki akartak bújni, vagy pedig a rájuk kivetett adót soknak találták. Ilyen esetekben a tartomány vezetője révén kérvényezhették az adó mérséklését is. Az állami alkalmazottak, a biztosok és a kádik nemtörődömsége, visszaélései is okoztak gondot, sőt a XVII. század első negyedében a panaszok legnagyobb része a kádik által okozott jogtalanságokból fakadt. Előfordult az is, hogy a katonák a sereg által érintett területekről erőszakkal szedtek be gabonát, vagy éppen letiporták a ráják szántó földjeit. Anatóliában a közbiztonsági feladatok elhanyagolása néha oda vezetett, hogy az utakon garázdálkodó rablóbandák miatt a nüzülk- vagy szürszátpénz beküldése kifejezetten veszéllyel járt. Az utasítások kiadásánál mindig figyelmeztették a megbízottat arra, hogy a begyűjtésnél ne okozzon se jogtalanságot, se erőszakot. Sőt a ráják önszerveződve is próbálták az állami alkalmazottak visszaéléseinek gátat vetni. Maguk közül választottak egy megbízottat (*de-ruhdedzsi*), aki a kivetett adó mennyiségét maga osztotta fel, és szedte be. Ezekon kívül a vitás ügyek végződhetnek a bíróságon is.⁴⁸

2.5. Az ellátmány tárolása és szállítása

Az ellátmány alapanyagainak beszerzését követő fontos lépés ezeknek a felhasználásig való tárolása, valamint kijelölt helyére való eljuttatása, amit az alábbiakban mutatunk be. Az oszmán hadsereg ellátmányának tárolásában a menzileknek, illetve az ott található állami kezelésű raktáraknak volt kiemelkedő szerepük, a beszerzett tételek szállítását pedig szárazföldön és vízi úton oldották meg. Bár mindkettőt az állam szervezte meg, korántsem beszélhetünk egy teljesen kiépült rendszerről. Az állam saját tulajdonú szállítási eszközeinek száma elhanyagolhatónak tekinthető, nagy részben bérléssel biztosították a szükséges infrastruktúrát. A legfontosabb szállítási tételeket az ágyúk és fegyverek, a katonák és az állatok élelme, illetve az egyéb más felszerelések (például: sátrak, konyhai eszközök, szerszámok) jelentették, de a sebesülteket, a betegeteket és a holttesteket is kocsikon szállították.

⁴⁶ Güçer, *XVI. ve XVII. Asırlarda*, 98.; Selçuk, *Osmanlı Devleti'nde*, 163., 180.; Erdoğan, *II. Viyana Kuşatması*, 115.; BOA MAD 2998. 160, 162.; BOA D.MKF 61/182.

⁴⁷ İşbilir, *XVII. Yüzyıl Başlarında*, 20.; Finkel, *The Administration of Warfare*, 142.; Güçer, *XVI. ve XVII. Asırlarda*, 89–90.

⁴⁸ Majer, *17. Yüzyılın Sonlarında*, 193.; İşbilir, *XVII. Yüzyıl Başlarında*, 21–22.; Erdoğan, *II. Viyana Kuşatması*, 132.; BOA D.MKF 62/96, 98.

2.5.1. A tárolás biztosítása

A nagy mennyiségű beszerzett élelmet a felhasználásig tárolni is kellett. Ez leginkább az árpára, a lisztre és az egyéb gabonafélékre vonatkozott. A menzilekben raktárak (*míri anbár*) álltak rendelkezésre, amelyeket katonai célokra is igénybe vettek. Az állomásokon kívül nagyobb központokban, várakban, hánokban, kikötőkben is tárolhatták az ellátmányt. Szükség esetén az állam magánszemélyektől is bérelt raktárakat, hombárokot, pincéket, de új depókat is építhetett leginkább a menzilekben, illetve a környékükön. Ruméliában Belgrád, Szófia, Vidin, Várna, míg Anatóliában Trabzon, Bajburd, Erzurum, Van és Dijárbakir szolgált a kiemelt fontosságú raktárak telephelyeként.⁴⁹

A hombárokot egyébiránt igyekeztek az egyes hadjáratokból feleslegként maradt ellátmány raktározásával egész évben feltöltve tartani (*míri zahire*). Ez tartalékként szolgált azokra az esetekre, amikor aszály, éhínség vagy lázadás miatt a szükségesnél kevesebb élelmet lehetett beszerezni. Hasznosnak bizonyult akkor is, ha a hadsereg hirtelen útvonalmódosításra kényszerült, vagy ha egy hadjáratot hirtelen kellett megszervezni. Ilyen módon IV. Murád bagdadi hadjáratának idején (1638–1639) a hadsereg gabonaszükségletének 15–25%-át tudták biztosítani.⁵⁰

A hombárok felügyeletére, a begyűjtés „levezenyülésére” emint (*anbár emini*) és kátibot neveztek ki, és a betárolást követően a raktározott holmik megóvására is nagy gondot fordítottak. Egyrészt a megromlást megelőzendő, a raktárak helyét igyekeztek úgy kiválasztani és olyan minőségben megépíteni, hogy a tárolt dolgokat minél kevesebb nyirkosság, víz vagy kártevő érje. Másrészt csak megrostált gabona kerülhetett a raktárakba, amit pecsétes elismervény bizonyított. A hosszú ideje álló gabonát megromlásától tartva az állam által meghatározott vagy a piaci áron eladták, a bevételt pedig friss termények vásárlására fordították. Emellett „irányított” csere útján is történhetett a gabona frissítése, például a lakosságtól 1 kile (*kejl*) régiért 2 kile újat, vagy 1 kile árpáért 2 kile búzát kértek. Ezen „machi-nációk” révén nemcsak frissen tartani, hanem már növelni is lehetett a készleteket.⁵¹

A raktározás szempontjából is rendkívül fontos volt, hogy a rablás, fosztogatás lehetőségét a minimálisra szorítsák vissza. E tekintetben nemcsak a bűnözők (esetleg a rászoruló), hanem az ellátásban nem részesülő katonák garázdálkodásai is veszélyt jelentettek. Ezért a raktárak védelmét sok esetben a hágókat őrző, de egyéb más biztonsági feladatokat is ellátó *derbenddzs*ikre bízta.⁵²

2.5.2. Szállítás szárazföldön – költségei és módjai

Ugyan az oszmán sereg rendelkezett szervezett szállítási egységgel a *toparabadzsik* (ágyúszekerészek) jóvoltából, de ezek leginkább ágyúkat és egyéb hadi eszközöket szállítottak. Ebből következően a szárazföldi szállítás Hans Georg Majer szerint csak félig tekinthető szervezettnek, ennek okait leginkább a nehezen járható utakban és a szállítóeszközök kezdetlegességében kell keresni. Ennek következtében általában a hátsó állatokat használták a terhek mozgatására.⁵³

⁴⁹ Erdoğan, *II. Viyana Kuşatması*, 136.; İşbilir, *XVII. Yüzyıl Başlarında*, 34.

⁵⁰ Murphey, *Ottoman Warfare*, 87.; İşbilir, *XVII. Yüzyıl Başlarında*, 34–35.; Sevinç, *1695 ve 1696 Avusturya Seferlerinde*, 200.

⁵¹ Erdoğan, *II. Viyana Kuşatması*, 136–137.; İşbilir, *XVII. Yüzyıl Başlarında*, 33–36.

⁵² İşbilir, *Osmanlı Ordularının*, 152.; uő, *XVII. Yüzyıl Başlarında*, 33–35.

⁵³ Majer, *17. Yüzyılın Sonlarında*, 193.

A szállítás egyik sarokkövét a már említett menzilhálózat jelentette. A menzileken túl, valamint a nehezen járható területeken azonban az utánpótlás szállítására szinte már csak háttér állatokat, főleg állami tulajdonú, valamint bérelt tevéket, lovakat használtak.⁵⁴

2.5.2.1. A szállítás költségei

A szárazföldi szállítás költségei a sereg kiadásainak egyik legnagyobb részét képezték. A XVII. században is működtethetőnek tartották a birodalom azon területein, ahol az utakat rendszerben tartották, és a központi tartományokban, ahol a fejlett adminisztrációval a hadsereg szállításra vonatkozó állatigényét adózás és *kontribúció* útján ki tudták elégíteni. Ez általában az európai részen, illetve Kis-Ázsia nyugati részén működött, ezért Ruméliában jóval kevesebbe került a szállítás, mint Anatóliában, ahol az adóztatás helyett inkább adómentességet ajánlottak a fontos szolgálatokért. Ilyen hivatalosan bejegyzett, a szolgálataik fejében adómentességet élvező csoportok a birodalom központi területein is láttak el alapszolgáltatásokat, köztük a katonailag is fontos útjavítást, biztonsági őrzésként is.⁵⁵

A szállítási költségek, ami leginkább a teherhordó állatok felszerelését, ellátását és az állat hajtójának élelmezését jelentette, finanszírozására bevezetett kötelezettséget *mekári* (*mükári*, *mekkári*) adónak nevezték. (A mekári málhás állatot, szállításra bérbeadott állatot jelentett.) Ezt a szürszát- vagy a nüzülszolgáltatások járulékeként kellett teljesíteni, ami azt jelentette, hogy egy térségből az onnan begyűjtött élelem kijelölt helyre való szállításáról is az adott térség lakosainak kellett gondoskodnia. Mivel ez a ráják számára további teherként jelentett, az állam átvállalta tőlük a saját állattal rendelkező fuvarosok bérlése által. Így a ráják ennek költségét (*bedel-i mekári*) fizették meg az államnak, amely a XVI. század végétől egyre elterjedtebbé vált. Ezzel egyrészt ők is mentesültek a szállítási teherrel, másrészt az állam könnyebben kivédhette a bérlés során előforduló nehézségeket: például ha a bérelt állatok nem érkeztek meg időre, akkor ezt a problémát azonnali vásárlással el lehetett hárítani. A bérelni kívánt szekerek számát az egyes kazákra vonatkozóan a terület lehetőségeit figyelembe véve bizonyos számú aváriz- vagy *dzsizje-háne* után határozták meg, és a kocsik tulajdonságairól is rendelkezhetek (például: megerősített, ponyvás stb. legyen). Az állam a bérelti díjat különböző adóbevételekből (aváriz, *dzsizje*, szürszát, nüzül) is fizethette.⁵⁶

Egy hadjárat, illetve annak szervezése során gyorsan változhattak a körülmények, nem lehetett mindent előre látni. Ezért az ellátmány szállításához az adóztatás mellett az állam közvetlenül is bérelt fel magánfuvarozókat, mivel az utánpótlás biztosításának stratégiai fontossága miatt nem sajnált mélyen a zsebébe nyúlni. A szállítás árára nem tudtak általányt meghatározni, az államnak alkalmazkodnia kellett a helyi viszonyokhoz és a piachoz. A gyakorlatot minden egyes helyen a földrajzi viszonyok, az igénybe vett állatok és más egyéb sajátosságok határozták meg, ráadásul a rendkívüli vagy gyors szállítás többbe került a piaci árnál is. Olykor az is előfordult, hogy az állam az adott terület *ziámet* vagy *tímár* birtokosaira kötelezettség formájában áthárította a költségeket, vagy tehetősek előkelők és előjárók finanszírozták a szállítást az alapítványaik révén. Így az árak nem függtek a távolságtól, kilénként 0,2–0,9 akcse/km között mozogtak.⁵⁷

⁵⁴ İşbilir, *XVII. Yüzyıl Başlarında*, 65.; Murphey, *Ottoman Warfare*, 70.

⁵⁵ Murphey, *Ottoman Warfare*, 79.

⁵⁶ İşbilir, *Mekkâre*; Murphey, *The Functioning of the Ottoman Army*, 114.; Sućeska, *Die Entwicklung der Besteuerung*, 98–99.; Sevinç, *1695 ve 1696 Avusturya Seferlerinde*, 146., 148.; BOA D.MKF 62/173.

⁵⁷ Bostan, *Osmanlı Devleti'nde Yol*, 66.; İşbilir, *XVII. Yüzyıl Başlarında*, 67.; Murphey, *Ottoman Warfare*, 80–82.; Orhonlu, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Şehircilik*, 105.

A szállítást a fent említett fontossága miatt túl is biztosították, ami gyakorlatban azt jelentette, hogy az ezzel foglalkozók a XVII. század elejétől kezdve kvázi céhekbe tömörültek. Megbízhatóságuk bizonyítására kezeset kellett kiállítaniuk, amivel egyben az esetlegesen bekövetkező károk megtérítését is vállalták, de fiataloknak, katonáknak és romáknak nem engedték a fuvarvállalást. Az állam a szállítmánynak a sereghez való tényleges eljuttásáról az egyes kazákból kinevezett *arabadzsibasíknak* hívott biztosokkal is igyekezett gondoskodni, akik egyszerre 50 szekérre felügyeltek, sőt a *hászékik* személyében ők is kaptak felettest.⁵⁸

Az oszmán sereg már a pusztá létével is nagy lökést tudott adni egy régió gazdaságának, már ha tisztességes áron szerezte be a szükségleteit. Ekkor gyorsan lehetett nagy profitra szert tenni, és ebben a szállítószektorhoz valamilyen módon kötődők (például: fuvarosok, szíjgyártók, patkolókovácsok, marhakupecsek, ökrőhajcsárok stb.) jártak az élen. Egy hadjárat egyébként a belső tartományok iparának a konyhájára is hozott, s a dzselálifelkeléseket leszámítva a XVI–XVII. század nagy részében megvolt a rendezett kapcsolat az oszmán állam, a hadsereg és a régiók lakossága között.⁵⁹

2.5.2.2. Az igénybe vett állatok és szekerek

A XVII. századi gyakorlat azt mutatja, hogy az oszmánok szisztematikusan a felső határ alatt terhelték meg rakománnyal az állatokat és a szekereket, mindig törekedtek az optimális hatékonyság kihasználására, de rögzített szabályok, eljárások ezzel kapcsolatban egyelőre nem állapíthatók meg. A rakomány súlya függött annak sérülékenységtől, a sűrűségétől, a rendelkezésre álló szállítási tartalékállomány számától, a felvonulási terület járhatóságától, domborzatától. Rhoads Murphey számítása szerint egy nagyobb hadjáratkor az állatok eledelét szállító tevék száma az emberi ételcípő akár ötszöröse is lehetett.⁶⁰

A szállítmányozással kapcsolatban Perjés Géza is végzett általános számításokat, amelyek alapján 90 000 ember és 40 000 ló 30 napi ellátmánya 11 000 szekérnyi ételcípő és takarmányt jelentett. Azaz az összes szállított ellátmány 7/10-ét az állatok takarmánya tette ki, körülbelül 7600 szekér (1 szekeret 1 tonnának véve 7600 t). Ez az oszmánok esetében Murphey számításai alapján egy tevére 253 333 kg-ot (197 48 *okka*) számolva 30 000 tevé.⁶¹

Az erősebb, igavonó állatokat általában a nagyúri lovarda (*Isztabl-i Ámire*) számlájára különböző térségekből az állam szerezte be. A „dolgozó” állatok mellett tartalék is szükségeltetett, így a vásárlás mellett kereskedőktől vagy tenyésztőktől is béreltek állatokat.⁶² Ezek a következők voltak:

a) Teve (*sütür*): Az állatok közül a tevéet alkalmazták leginkább, mivel ez bírta el a legtöbb terhet, s még teljesen felpakolva is viszonylag gyorsan tudott haladni, így mind Anatóliában, mind pedig Ruméliában a hosszabb távolságokra ezt alkalmazták. A tevé XVII. század közepén államilag meghatározott ára nem csekély, 8500 akce körül mozgott, és bár etetését-itatását, ellátását a kincstár finanszírozta, napi költsége nem rúgott sokra. Csak akkor és ott béreltek tevéket, ahol a legszükségesebbnek látszott, ezzel megőrizve a hadsereg flexibilitását, és biztosítva a hadjárat költséghatékonyságát. A tevék étellemmel való ellátását is meg tudták oldani, noha azok teljesen más éghajlatú vidékekről

⁵⁸ İşbilir, Mekkâre, 554.; Ertaş, *Sultanın Ordusu*, 87–88.; Sevinç, *1695 ve 1696 Avusturya Seferlerinde*, 146.

⁵⁹ Murphey, *Ottoman Warfare*, 80., 82.; İşbilir, *XVII. Yüzyıl Başlarında*, 67.

⁶⁰ Murphey, *Ottoman Warfare*, 71., 75–76.

⁶¹ Uo, 100–101.; uő, *The Functioning of the Ottoman Army*, 114.; Perjés, *Army Provisioning*, 10–11.

⁶² Ertaş, *Osmanlı Devleti'nde*, 594.; İşbilir, Mekkâre, 555.

származtak. A tevéket egységekben (*katar, kitar*) számolták, ami átlagban öt tevét jelentett. A távolság nagysága szerint tartaléktevéket is alkalmaztak: nagyobb távolságon öt tevéből egy, rövidebb távolságon hét tevéből egy állt készenlétben.⁶³

A teve átlagosan 9–10 kile (190 okka, 244 kg), összességében pedig 150–250 kg közötti súlyt bírt el. Murphey megállapítása szerint ez a mennyiség a rakományok felső határát jelentette, 200 okka fölé csak rövid távolság esetén mentek, vagy ha több tartalékállatot „vetettek be”. A tevéknek három fajtáját különböztették meg: *maja, lök, hedzsín*. Az első nagy, nehézkes állat, a második a majánál vékonyabb testfelépítésű. A nagyon igénytelen hedzsín hasonlít a lökre, étlen-szomjan akár 20 mérföldet is meg tudott tenni, ezért aztán az ára is meglehetősen magasban mozgott. A tevéket Ázsiából Anatólia (például: Ajdin, Teke, Ankara), Karaman (például: Konja, Nigde, Kajszeri), Szivasz (például: Bozok, Csorum) és Haleb vilájetek területeiről, Ruméliából pedig javarészt a tevék teleltetési helyeiről, Szelanik, Gelibolu, Csirpan, Zagra környékéről szerezhették be.⁶⁴

b) Ló (*at, bārgír*), öszvér (*eszter, katir*): A teve mellett lovakat és öszvéreket is alkalmaztak teherszállításra. A ló átlagban 5,5 kile (110 okka, 141 kg) terhet bírt el, azaz egy tevére körülbelül 70%-kal több rakomány fért, mint egy lóra. Noha nagy számban álltak rendelkezésre kincstári és bérelt lovak, a törökök mégsem használták ezt ki, nem terhelték meg annyira őket, mint az európaiak. Ráadásul az állatok között nagy különbségek is lehetnek, mivel azok különböző területekről származhattak. Például az ázsiai ló kisebb, de gyorsabb volt, ugyanakkor nagyon kellett kímélni, főleg a hűvös, nedves időt nem bírta. Így az erősebb lovakat ágyús szekerek vontatására, a gyengébbeket gabonaszállításra használták. Egy ló ára standardnak tűnik, 1658-ban átlagban 2500, 1672-ben, 1683-ban és 1695-ben 2000 akcse körül mozgott. A lovakat leginkább Hüdávendigár szandzsákból, Trákia területeiről, a Duna környékének kazáiból, illetve a román vajdaságokból vásárolták.

Az öszvérek nagy részét Anatóliából (például: Ajdin, Szigla, Adana) szerezték be, megfelelő súllyal terhelve kiválthatták a lovakat is. Sürgős esetekben is előszeretettel használták ezeket, ugyanis gyakorlatilag bárholnan hozzájuk lehetett jutni. Hegyes vidékeken kitűnő szolgálatot tettek, 100–200 kg közötti terhet tudtak szállítani, és naponta 20–25 km-t is meg tudtak tenni.⁶⁵

c) Ökör (*ököz, gāv*), bivaly (*dzsámúsz*): Az eddig említett állatokon kívül ökröket és bivalyokat is használtak szállításra. Ezek általában ágyúkat, nehéz dolgokat, nagyobb szekereket vontattak. Pótlásuk igen nagy költséget jelentett, ezért valóban csak a nagy súlyok mozgatásakor vették őket igénybe, és ezt is csak akkor, ha a vontatás jó minőségű utakon történhetett.

Az ökrök terhelhetősége 18 kile (360 okka, 462 kg) lehetett, s általában Trákiából, Bulgáriából vagy Havasalföldről tettek szert rájuk. Ezek lassú mozgásúak és a magyarországiaknál alacsonyabb termetűek voltak.

A bivalyokat általában Pasa, Nigbolu, Szilisztra szandzsákok, valamint Moldva és Havasalföld területéről szerezték be. Erősebbek, viszont lassabbak is voltak az ökröknél.

⁶³ İşbilir, Mekkâre; Marsigli, *Az Oszmán Birodalom*, 169.; Murphey, *Ottoman Warfare*, 74–75.

⁶⁴ İşbilir, Mekkâre, 554.; Marsigli, *Az Oszmán Birodalom*, 169.; Murphey, *Ottoman Warfare*, 71.; İnbaşı, *Ukrayna'da Osmanlılar*, 97.; Erdoğan, *II. Viyana Kuşatması*, 85.; Sevinç, *1695 ve 1696 Avusturya Seferlerinde*, 165.

⁶⁵ Marsigli, *Az Oszmán Birodalom*, 146–148., 169.; Murphey, *Ottoman Warfare*, 71.; Perjés, *Mezőgazdasági termelés*, 116., 119–120.; İnbaşı, *Ukrayna'da Osmanlılar*, 82–88.; Sevinç, *1695 ve 1696 Avusturya Seferlerinde*, 158., 169–170., 172.; Erdoğan, *II. Viyana Kuşatması*, 91–92. Egy lóra 4 kantár (226 kg) gabona is felférhetett.

Nehezen túrték a meleget és a szomjúságot, irányításukhoz pedig szakértelem szükségeltetett, továbbá kellő gondoskodást igényeltek. Az áruk 1658-ban páronként 2800 akcese körül mozgott, ha nem sikerült beszerezni, akkor két ökrrel helyettesítették őket.⁶⁶

d) Szekér (*araba*): Nagyobb méretű dolgok szállítására használták, és több fajtája is létezett. Az ágyúk szállításához szükségesekeket általában a *Topháné*ben készítették, míg a más funkciójú szekereket a kincstár rekvirálta, vagy a hadjárat idejére általában Ruméliából (Gelibolu, Szelanik, Csirmen, Kösztendil) a rájáktól bérelte. A szekerek vasalás nélküli ke-rekeken gurultak, és Marsigli megállapítása szerint nagyon rossz állapotúak voltak,⁶⁷ ami-ben feltehetőleg inkább az utak nem éppen megfelelő állapota játszott szerepet.

Gabonát és egyéb felszereléseket a teherhordó szekérnek számító, bivalyok és ökrök által húzott szekér (*araba-i dzsámúsz*, illetve *araba-i gáv*) mellett a könnyebb, úgyneve-zett általános, valamint *szirem*, *pozsega* vagy *edirne* nevezetű szekereken is szállítottak. A szekér elnevezése a hozzá szükséges faanyag fellelési és/vagy gyakori használati, el-terjedési helyét is mutathatta.

Ökrös szekérre nagyobb mennyiségben a nagyvezírnek vagy a szultánnak, a *dzsebe-dzsiknek*, a nagyúri éléstárnak (*Kilar-i Amire*), a *topcsuknak* és a Defterhánének volt szüksége. Ha ezekkel élelmet szállítottak, akkor a gabonafélékből közel 800 okkát (1026 kg), az olajból 500 okkát (641 kg), a lisztből 26 kilét (667 kg), a rizsből 60 kilét (770 kg) bírtak el, valamint 2 *cseki* (500 kg) tűzifa és 200 okka (256 kg) széna is felfért rájuk, míg a dzsebedzsik szekereire utóbbiból 8 *kantárt* (451 kg) tudtak felrakni.

A sziremszekereket takarmány és tűzifa szállítására használták, ezenkívül az ural-kodó, a hárem, illetve a magasabb rangú méltóságok holmijait is fuvarozták velük. A sziremkocsikra 30 kile (667,5 kg) árpa biztosan felfért.⁶⁸

Általában a rendelkezésre álló szekerekből a legtöbbet a takarmányok szállítására kel-lett biztosítani.

2.5.3. Szállítás vízi úton

A vízi szállítás stratégiailag is a leggyorsabbnak és a legolcsóbbnak számított, akár élel-miszert, akár más egyéb hadi felszerelést fuvaroztak, s ha lehetett, ezt a szállítási formát alkalmazták. Ugyanakkor nem minden esetben éltek vele, mindig a szállítandó áru minő-ségét nézték, s ez alapján a sokkal hosszabb ideig tartó és jóval költségesebb, de biztosabb és biztonságosabb szárazföldi szállítás mellett is dönthettek (például a lisztet vagy a hadi felszereléseket inkább ökrös szekéren fuvarozták, mintsem vízen).⁶⁹

Európában a kedvező földrajzi környezetnek köszönhetően a folyókat, leginkább a Dunát használták vízi szállításra. Kikötőiből néhány napon belül bármely leendő hadszín-teret el tudták érni, vagy a térségből – legfőképpen Moldvából és Havasalföldről – gyor-sabban tudtak például gabonát vinni a keletre irányuló hadjáratokhoz. Ezek esetében a

⁶⁶ Ertaş, Osmanlı Devleti'nde, 594.; Marsigli, *Az Oszmán Birodalom*, 169., 171.; Murphey, *Ottoman Warfare*, 77.; Sevinç, *1695 ve 1696 Avusturya Seferlerinde*, 146.

⁶⁷ İpşirli, *Araba*, 243.; İşbilir, *Mekkâre*, 555.; Marsigli, *Az Oszmán Birodalom*, 169.

⁶⁸ BOA D.MKF 62/173.; BOA KK 1947.; BOA KK 1949.; Ertaş, *Osmanlı Devleti'nde*, 594.; uő, *Mora'nın Fethinde*, 51–54., 75. Az ökrös szekeret nevezték *miri araba*, *öküz arabaszi*, *mükâri arabaszinak*, *otluk arabaszinak* is. İpşirli, *Araba*, 243.; Sevinç, *1695 ve 1696 Avusturya Seferlerinde*, 141–142., 144–150.; Erdoğan, *II. Viyana Kuşatması*, 96., 100.

⁶⁹ Murphey, *Ottoman Warfare*, 77., 87. A vízi szállítás stratégiai fontosságát az is jelzi, hogy a XVI. század közepén az oszmánok a Don és a Volga között csatornát akartak nyitni, amellyel tulajdonképpen a Fekete-tenger és a Kaszpi-tenger összekötését tervezték. Céljuk ezzel Asztrahány minél könnyebb elfoglalása, valamint az orosz térszerzés megállítása volt. A csatorna harmadát sikerült kiásniuk, de Asztrahány ostroma (1569) végül kudarccal zárult. İnalçık, *Osmanlı-Rus Rekabetinin Menşei*.

Fekete-tengert használták Trabzonig, dél felé pedig a Földközi-tengeren Trablusz (Tripoli), illetve Pajasz kikötőjéig szállították az ellátmányt és a hadi felszerelést.⁷⁰

Az állam hajói általában kevésnek bizonyultak, így többnyire különböző fajtájú és méretű kereskedelmi és magánhajók bérlésére is rákényszerültek. Az állam a flotta hadihajóit is bevethette, amiket felszerelés és gabona szállítására is alkalmaztak. Az oszmánok dunai hajóflottája egyébként messze felülmúlta a Habsburgokét, ami egy háború idején potenciális előnyt jelenthetett, de Bécs csupán 1690-től kezdve tett komoly lépéseket arra, hogy a török flottához hasonló szintre fejlessze a sajátját.

A hajók (*szefine*) tulajdonosai lehettek egyben a hajók kapitányai (*reisz*) is. Ez utóbbiak a legtöbb esetben török származású muszlimok közül kerültek ki, de például a Dunán akadhattak köztük szláv keresztények, de akár zsidók is. Bérléskor a hajók kapitányai írásos kötelezettséget vállaltak a szállítmány célba juttatására, és szerződést is kötöttek velük, ellenőrzésükre pedig biztosként (műbásir) egy *müteferrikát* vagy egy csavust is a hajóra rendelték. Ennek ellenére előfordultak visszaélések, például az elsikkasztott terményeket több esetben is megromlottként tüntették fel. A hajó bérléséért és a szállítási költségekre fizetett pénzt *navlúmnak* (*navul, navl*) nevezték, a kincstár egészben vagy részletben a biztosok révén készpénzben utalta ki.⁷¹

A szállításra használt vitorlás hajók a következők:⁷²

Kaljón (*galleon*): Háromárbocos hadihajó, amit a XVII. század közepéig inkább szállításra használtak, kettő- vagy háromhombáros lehetett.

Burtun: A galleon egy kisebb fajtája, szintén hadihajóként funkcionált, hadjáratok idején gabonát és katonákat szállítottak vele.

Barcsa: Szállító- és hadihajó egyben, két vagy három árbóccal rendelkezett, szintén a galleonok fajtájához tartozott.

A szállításra használt evezős hajók a következők:⁷³

Karamürszel: Elsősorban Isztambul környékén rövid távú szállításra használták, de néha kiengedték a nyílt tengerre is.

Üsztüacsik: Nyolcevezős, a dunai hajóflottához tartozott, állatokat, nehéz dolgokat szállíthattak vele. Körülbelül 500 kile (~13 000 kg) gabonát lehetett vele fuvarozni.

Kandzsabas: Gabona, katonák, felszerelés és lőszer szállítására alkalmas folyami hajó.

Dzselijje: Tengeri és folyami szállításra is alkalmas, állatokat szállítottak vele.

Csekeleve: Kétárbocos, gyors vitorlášhajó, gyümölcs és kisebb faárúk szállítására alkalmas.

Borozan: A dunai hajóflottához tartozó, három külön hombárral rendelkező hajó, amit gabona és tűzifa szállítására használtak. 400 kile (~10 000 kg) gabonával is megrakodhatták.

Geccs gemiszi: kétárbocos szállítóhajó.

Csamlidzsa: A Dunán alkalmazták szállításra.

Kütük: szén-, homok-, fa-, gyümölcsszállításra használt kisebb bárka.

Ezeken kívül speciális ló- illetve ágyúszállító hajók is léteztek.

2.6. Az ellátásra felhasznált élelmiszerek

A következő lépésben immár a katonáknak, illetve a hadjáraton részt vevő civileknek általában kiosztott élelem fajtáiról és a kiegészítő juttatásokról ejtünk pár szót. Az oszmánok a

⁷⁰ İşbilir, *XVII. Yüzyıl Başlarında*, 62.; Murphey, *Ottoman Warfare*, 77.; Perjés, *Mezőgazdasági termelés*, 132.
⁷¹ Ertaş, *Osmanlı Devleti'nde*, 594–595.; uő, *Mora'nun Fethinde*, 75.; BOA MAD 747. 4–11.; Sevinç, *1695 ve 1696 Avusturya Seferlerinde*, 187.

⁷² Bostan, *Osmanlı Bahriye Teşkilâtı*, 94–96.; Uzunçarşılı, *Osmanlı Devletinin Merkez*, 469.

⁷³ Bostan, *Osmanlı Bahriye Teşkilâtı*, 88–92.; Uzunçarşılı, *Osmanlı Devletinin Merkez*, 456–459.; Bostan, *XVI-XVII. Yüzyıllarda Osmanlı Tersaneleri*, 617.; Sevinç, *1695 ve 1696 Avusturya Seferlerinde*, 176., 183.

sereg fegyelmének és moráljának megőrzése céljából a katonák és a haszonállatok napi élelmiszeradagjának és táplálkozási szükségleteinek biztosítására nagy gondot fordítottak. Az első helyen a gabonafélék szerepeltek, azon belül is a forrásokban *zahíre*nek vagy *erzák*nek nevezett árpa és búza. Ezek mellett nemcsak az alap étrendi szükségletekre, hanem arra is figyeltek, hogy katonáikat változatosabb, proteindús étellel lássák el, így a gabonafélék mellett a hús is fontos szerepet töltött be a katonák táplálkozásában.

A húsfélék beszerzése és szétosztása a *ganem emíni* (*kojun emíni*) hatáskörébe tartozott, míg a többi étellelem kapcsolatos ügyeket a nüzü emíni koordinálta az egyes étellemfajták ügyeiért felelősök (*emín*) esetleges segítségével.

2.6.1. Gabonafélék és az ezekből készült étellelem

a) Árpa (*arpa, saír*), búza (*gendüm, bugdaj, hinta*): Az áruk alapján az utóbbi került többbe, de mennyiségben az árpából szedtek be nagyobb mennyiséget, mivel azt sok esetben szalmával keverve leginkább az állatok ellátására használták. Ezért a szürszát és a nüzü alapját is ez képezte. Az árpa kezelésében a nüzü emíni munkáját a szultáni palota állati takarmányának felelőse, az *arpa emíni* is segíthette.⁷⁴

A búzából és árpából készült lisztből (*dakík*) különféle kenyereket sütöttek, kétszersült, bulgur (tört búza) és leves készítésére is használták, így maga is a már fent említett adók tételei közé tartozott. Ez nagy előnyt jelentett, mivel a nyugati seregeknek őrlési nehézségekkel is meg kellett küzdeniük, ugyanis az igényekhez képest a hagyományos malmok számukban kevésnek bizonyultak, ráadásul távol is estek, a hordozható kézi malmok pedig kis őrlési kapacitással rendelkeztek.⁷⁵ Az oszmánoknak azonban ezekkel a problémákkal kevésbé kellett törődniük.

Ezeket a tételeket az eredetileg ürmértéknek számító kilében (*kejl*), azon belül is a hivatalos standardként használt isztambuli kilében számították: a liszt és a búza 1 isztambuli kiléje 25,656 kg-ot, az árpáé Walther Hinz szerint 22,25 kg-ot, Halil İnalçık szerint 24,215 kg-ot jelentett. A kile mértéke területileg és időben is változhatott, így a begyűjtés helyén számolhattak az adott területen mért kilével is. A magyar területeken többek között lehetett találkozni a mohácsi kilével (30,76 kg), a pécsi és az egri kilével (előbbi 1579-ben, utóbbi 1693-ban 41,024 kg); az árpa esetében a budai kilével (1665-ben 23,76 kg), a szerémi kilével (1658-ban 128,28 kg) és a belgrádi kilével (1658-ban 30,79 kg).⁷⁶

b) Kenyér (*ekmek, nán*): A kenyérnek két fajtáját készítették. Az árpából, valamint az árpa és a búza keverékéből (*mahlút*) a fekete kenyérnek nevezett ekmeket, a búzából pedig a fehér kenyérnek tartott nánt sütöttek. Előbbi rossz minőségűnek számított, mégis a sereg többségének ez jelentette az ellátmányát. Az előkelők és a magas rangú tisztségviselők a jó minőségűnek tartott utóbbit kapták.

A kenyeret általában az örmények közül kikerülő pékek sütötték, méghozzá naponta. Ez a nyugati seregek lehetőségeihez képest is sokkal jobb, hiszen azoknál leginkább csak a hátszágban tudták megoldani a sütést, így csak négy naponta sütöttek, mivel egy katonára ennyi napra való kenyeret tudott magánál tartani. Az Oszmán Birodalomban, ha a szükségletek meghaladták az állam pékjeinek kapacitását, akkor elsősorban isztambuli,

⁷⁴ İpşirli, Arpa Emini, 312.

⁷⁵ Perjés, *Mezőgazdasági termelés*, 92–94.; Finkel, *The Administration of Warfare*, 144., 162–163.; Erdoğan, *II. Vîyana Kuşatması*, 137.

⁷⁶ Hinz, *Islamische Masse*, 41.; İnalçık, *Introduction to Ottoman Metrology*, 331.; İnaşa, *Ukrayna'da Osmanlılar*, 246.; Káldy-Nagy, *Magyarországi török adóösszeírások*, 27–28.; İnalçık – Quataert, *An Economic and Social History*, 990. A kilére további példák: a szarajevói (1565) 28,224 kg, a szófiai 64,122 kg, a zistovi 102,535 kg, a burszai 15,395 kg, az ankarai és a konjai 30,79 kg. BOA D.MKF 27490. 22. A mértékegységekre általában lásd: Wekov, *Historische Metrologie*; Fehér, *Osmanisch-Türkische Gewichtsstücke*.

edirnei, burszai céhekből, illetve a sereg felvonulási útvonalához közeli nagyobb helységekből (például: Filibe, Szófia stb.) további pékeket alkalmaztak, vagy mozgó kemencéket béreltek.

A pékek többnyire megfelelő sütési feltételek mellett vagy földbe vájt kemencében sütötték a kenyeret. Utóbbi eljárásban egyébként az oroszok jártak az élen, a lisztet edénybe vagy ruhával kibélelt gödörbe tették, felöntötték vízzel, és úgy sütötték meg a kenyeret. Az oszmánoknál a területileg illetékes kádik feleltek a kemencék kiátatásáért, amelyek száma a hadsereg nagyságának függvényében menzilenként elérhette akár a 80–100 darabot is. Ezek nem mindig tudtak azonban ellenállni az időjárás viszontagságainak, ilyenkor a környékbeli településeken kellett „pékségeket” találni. Ilyenkor természetesen a kenyér sütésének a költségei is emelkedtek. A kenyérosztásban a hadsereg kenyérellátását bérletbe (*iltizám*) is vevő, a szultáni palota kenyéréért felelős *ekmekcsibasi* is közreműködhetett.⁷⁷

A kenyeret általában párban (*csift*) számolták, de külön, darabként (*akcselik*) is felűnhet a kimutatásokban. Utóbbi elnevezése az előállítási költségére, az 1 akcsére vonatkozik. Egységnyi lisztből változó mennyiséget süthettek: például 1 kile lisztből készíthettek 50 pár, de akár 62 pár kenyeret is.

c) Kétszersült kenyér (*pekszimed*): A kétszersült a hús mellett az oszmán sereg másik legfontosabb készételének számított. Előszeretettel alkalmazták mind a szárazföldi, mind a tengeri hadjáratok során, mert jól bírta a párát és a nedvességet, hosszú ideig elállt, ráadásul magasabb tápértéke miatt a kenyérnél kevesebb kellett belőle. A sereg felvonulási útjainak mentén a tárolásukra külön raktárakat is létrehozta. Ha nem tudtak sütni valamilyen okból kenyeret, akkor pótlására a kétszersültet használták. A menzilekben mégis inkább friss kenyér állt rendelkezésre, és maguk a katonák is ezt részesítették előnyben.⁷⁸

A kétszersültet tiszta búzalisztből, korpá- és daramentesen készítették, s leginkább a hadszíntérhez közelebb eső helyeken alkalmazták. Az állam nagy gondot fordított a pekszimed előállítására. Időről időre felülvizsgálták a recepteket, így változhatott az egységnyi kile gabonából készíthető kétszersült mennyisége vagy a búza szükséges megrostálásának száma is. A XVII. század első negyedében 3 isztambuli kile búzából 50, majd később 60 okka sütését írták elő. A kétszersültet okkában vagy kantárban számolták, 1 isztambuli kantár 56,443 kg-nak felelt meg. A sütés költsége állandó lehetett, ugyanis mind 1597-ben, mind 1658-ban 1 kantár előállítása 20 akcsébe került. A nüzül emíni munkáját segíthette a sereg kétszersült ellátásának felelőse, a *pekszimed emíni* is.⁷⁹

d) Rizs (*erz, pirincs*): A rizs általában nem játszott nagy szerepet az étkeztetésben, mivel a búzánál jóval többbe került, bár magasabb tápértékkel rendelkezett, és a szállítást is olcsóbban tudták megoldani. Általában vásárlás (istirá) útján, leginkább Trákiából, il-

⁷⁷ Finkel, *The Administration of Warfare*, 144.; Erdoğan, *II. Viyana Kuşatması*, 138–141.; Sevinç, *1695 ve 1696 Avusturya Seferlerinde*, 223–224.; Sarıınay, *Başbakanlık Osmanlı Arşivi Rehberi*, 148.; Perjés, *Mezőgazdasági termelés*, 97.; Nimwegen, *The Dutch Army*, 129. A hollandok a hadszíntéren körülbelül 1,9 m hosszú, 1,4 m széles és 0,3 m magas kemencéket használtak, de egy ilyen szállításához számos szekerre volt szükség.

⁷⁸ İşbilir, *XVII. Yüzyıl Başlarında*, 56.; Marsigli, *Az Oszmán Birodalom*, 173.; Perjés, *Mezőgazdasági termelés*, 96., 100.

⁷⁹ BOA D.MKF 27490. 22.; Finkel, *The Administration of Warfare*, 171.; İşbilir, *XVII. Yüzyıl Başlarında*, 56–57.; Perjés, *Mezőgazdasági termelés*, 97.; Sarıınay, *Başbakanlık Osmanlı Arşivi Rehberi*, 149.; Hinz, *Islamische Masse*, 27. A kantár a kiléhez hasonlóan területileg és „anyagtól” (például: fémek, takarmánynövények stb.) függően is változhatott. Részletesebben lásd: Kallek, Kantar. A magyar és a balkáni viszonyokról: Hóvári, *Az erdélyi kanthner*; uő: *The Transylvanian Kanthner*.

letve a Morava folyó környékéről és a hozzá közel eső területekről jutottak hozzá. Hiányában bulgurral helyettesíthették. A rizst is isztambuli kilében számolták, 1 kile ebben az esetben 12,828 kg-nak felelt meg.⁸⁰

2.6.2. Húsfélék

a) Juh (*ganem, kojun*): A húsnak, mint az egyik legtáplálóbb ételnek a biztosítására az állam nagy gondot fordított. A legfontosabb húsfélének a birka számított, így a szürszátkötelezettek körébe tartozott, bár gyakorlatban a szükséglet nagy részét istirából, a piacokról szerezték be. Ennek rendszere hasonlított a XVI. század végéig kielégítően működő, Isztambul húsellátását biztosító birkakereskedő-hálózattal, a *dzelebkésám* rendszerrel.⁸¹

A vásárolt állatokat a mübásirok a ganem emíneinek adták át, s levágásukig igyekeztek őket minél jobb állapotban tartani. A nyugati megfigyelők ezért is nevezték a hadsereget kísérő birkacsordát „mozgó spájznak”. Olykor az emín pénzüsszegben kapta meg a juhok értékét, ekkor az állatokat a saját hatáskörében szerezte be a hadjárat résztvevői és a mésszárossal (*kasszáb*) nem rendelkező központi (*kapikulu*) alakulatok számára. A hentessel rendelkező egységek birkaellátásáról a kasszábok emínjének alárendelten maguk az adott hentések gondoskodtak. A rengeteg adminisztrációs és pénzügyi szabályozás miatt azonban nem egyértelmű az egyes tisztségviselők felelősségi köre.⁸²

b) Marha (*gáv*): A marhahús is az „ételpalettán” szerepelt, beszerzése azonban nem kivetett adók, hanem vásárlás útján történt. Inkább a hadszíntéren, mintsem a vonulás során fogyasztották.⁸³

c) Csirke (*pilics*), tyúk (*mákiján*): Ritkán fordult elő, hogy alkalmazták ezeket a hússokat, és akkor is csak az előkelők és a magas rangú katonák kaptak ilyen ellátmányt.⁸⁴

Az állatokat darabonként, fejenként (*resz*), a feldolgozott húsféléket (*güst, lahm*) okkában (*kijje, vukijje*) számolták: 1 okka 1,2828 kg-ot jelentett. A főtt hús mellett kolbászt, valamint fűszerekkel és sóval szárított – legtöbb esetben – marhahúst (*pasztırma*) is kaptak a katonák. Ezt általában a menetelés során tartott rövid pihenő alatt fogyasztották el.⁸⁵

2.6.3. Egyéb élelmek, víz és tüzelő

a) Olaj (*revgán-i száde*): Az olajat általában főzésre használták, de nem a drága olívaolajat, hanem más növényi olajokat. Fontosságát mutatja, hogy szürszátként kivetett adóként szerezték be. Mennyiségként okkában kezelték.⁸⁶

⁸⁰ Finkel, *The Administration of Warfare*, 166–167., 190.; İşbilir, *XVII. Yüzyıl Başlarında*, 59–60.; Perjés, *Mezőgazdasági termelés*, 100.; Hinz, *Islamische Masse*, 41.; Marsigli, *Az Oszmán Birodalom*, 173.; Ballingal Finkel, *The Provisioning of the Ottoman Army*, 113.

⁸¹ Finkel, *The Administration of Warfare*, 178–183. A dzelebek tulajdonképpen bejegyzett birkakereskedők voltak, akik saját gazdaságukból vagy a piacról szerezték be az állam által igényelt meghatározott számú állatokat. Ezekért az állam így a szabadpiaci árnál kevesebbet tudott fizetni. Az állam a beszerzések felügyeletére mübásirokat alkalmazott, a vásárolt állatokat pedig felelősségvállalás mellett a hajtók (*szürüdsük*) juttatták el a központba a kojun emíni vagy a *kasszáb*bai kezéhez. A XVI. század végére ez a rendszer a gazdasági nehézségek miatt nem tudta már betölteni a szerepét, a hús beszerzését szürszát útján kezdték el megoldani. A rendszerre részletesebben lásd: Cvetkova, *Le Service des 'Celep'*.

⁸² İşbilir, *XVII. Yüzyıl Başlarında*, 46–48., 51.; Murphey, *Ottoman Warfare*, 88–89.

⁸³ Ertaş, *Osmanlı Devleti'nde*, 593.; Finkel, *The Administration of Warfare*, 176–178.

⁸⁴ Finkel, *The Administration of Warfare*, 190.

⁸⁵ Üçel-Aybet, *Avrupalı Seyyahların Gözüyle*, 458.; Hinz, *Islamische Masse*, 25. Az okka is területileg változhatott. Részletesebben lásd: Pyle, *Ottoman Okka*.

⁸⁶ Finkel, *The Administration of Warfare*, 166–167., 190.; İşbilir, *XVII. Yüzyıl Başlarında*, 59–60.

b) Méz (*aszél*): A méz édességként funkcionált, az előkelőknek és magasabb rangú katonái és polgári tisztségviselőknek feltétlenül járt.⁸⁷ Beszerzése leginkább szürszát útján történt, és okkában számolták.

c) Só (*nemek*): A sót általában a kenyér és a hús ízesítésére használták, s okkában számolták.⁸⁸

Az eddig felsoroltak mellett a vonulás közben beszerezhettek sajtot, hagymát, fokhagymát és joghurtot is.⁸⁹

d) Szalma (*szaman, káh*), széna (*gijáh-i husk, otluk*), fű (*gijáh, otluk*): A szalmát, a szénát és a füvet az árpa mellett az állatok éllemezésére használták fel. A szalma számított fontosabbnak, ezt többnyire szürszátadóként szerezték be, és a menzilekben állították rendelkezésre. Az állatokat tavasszal legeltették, hogy a téli hónapokat követően visszanyerjék formájukat, majd júliusig friss zöldtakarmányt kaptak. A nyár közepétől kezdve az előző év őszen betakarított száraztakarmányt kaptak, amit keverhettek frissel is.⁹⁰

A háttas és teherhordó állatok útközben is legelhettek, és általában a menzileknél is lehetett legelőket találni. A tervezett útvonal mentén található rétek, mezők feltérképezésére, illetve ellenőrzésére az előkészültek során megbízottakat küldtek ki, akik a legeltetésre alkalmas helyeket defterekbe jegyezték fel.⁹¹

Ezeket a takarmányokat kantárban, szekérben (araba) vagy nagyobb zsákokban (*harar*) számolták.

e) Víz (*szu*): Az oszmán sereg katonái vizet ittak, szemben a nyugatiakkal, akik a rossz higiéniai viszonyok miatt ettől csak megbetegedtek, és inkább bort (0,84–1,7 l/nap) vagy sört (~3,4 l/nap) kaptak. A vízellátásban kiemelt jelentőséget fordítottak a janicsárookra, de a többi fegyveres alakulat, valamint a tisztségviselők sem maradtak ki. Az ivóvizet a portai gyalogos (*pijáde*) egység egy részéből kialakított, úgynevezett *száka* (vízhordó) alakulat biztosította. A vételezett friss vizet lovakra vagy hátra erősíthető bőrtömlőkben (*maszлак, mesk, kirba*) szállították, és az alakulat végezte a kiosztást is.⁹²

A maszлак eredetileg nagyobb víztározót jelentett, esetünkben inkább nagyobb víztároló alkalmaság lehetett, ahogy a mesk is. A kirba ezeknél kisebb, egy lécsarkaihoz vasgyűrűkkel rögzített kikészített bőr volt, amibe vizet töltöttek. Nyílásnak körülbelül 10 cm-t hagytak, és úgy zárták le, hogy betekerték, majd egy karikás bőrral kötötték be. Körülbelül 1 m magas volt, és bőrből készült vállpánttal is ellátták. A vízszállításra használt verziója ettől abban különbözött, hogy nyílása egy kerek fadarab volt, amihez csapot rögzítettek. Létezett ennek lóra akasztható változata is, azt bőrből készült vödörrel töltötték fel, és tömlőkkel csapolták le. A víz szállítása meglehetősen sok pénzt emésztett fel, de egyelőre sem a költségekre, sem a szállított víz mennyiségére, sem pedig az említett víztároló eszközök térfogatára nem áll rendelkezésre adat.⁹³

A törökök emiatt nagyon értékelték a természetes vízforrások felderítéséhez, amivel az állatok szükségletét is ki tudták elégíteni, valamint a járványok kialakulását is el tudták kerülni, s ha kellett, kutakat is ástak. Ennek ellenére akadhattak problémák, például 1594-ben Komárom és Győr ostromakor a víz nehézfém-tartalma miatt sok állatuk hullott el.⁹⁴

⁸⁷ Finkel, *The Administration of Warfare*, 190.

⁸⁸ Uo, 190.

⁸⁹ Ballingal Finkel, *The Provisioning of the Ottoman Army*, 113.

⁹⁰ Finkel, *The Administration of Warfare*, 194–196.; Perjés, *Mezőgazdasági termelés*, 57–58.

⁹¹ Erdoğan, *II. Viyana Kuşatması*, 153.

⁹² Finkel, *The Administration of Warfare*, 192.; İşbilir, *XVII. Yüzyıl Başlarında*, 61.; Marsigli, *Az Oszmán Birodalom*, 67.; Parker, *The Military Revolution*, 75.; Schramek, *Az állandó hadsereg*, 38.; Pohl, "Die Profian-tierung der keyserlichen Armaden ahnbelangend", 63.; Kuvaja, *Provisioning of the Russian Army*, 35.

⁹³ Pakalın, *Tarih Deyimleri*, 269., 413.; Finkel, *The Administration of Warfare*, 192.; İşbilir, *XVII. Yüzyıl Başlarında*, 61.; Marsigli, *Az Oszmán Birodalom*, 67.

⁹⁴ Nagy, *A magyar végvári katona*, 72.; Szalontay, *The Art of War*, 185.

A vízen kívül a hadjáraton résztvevők még kávét ihattak. Az alkohol fogyasztását viszont már csak vallási okokból sem engedték, és erről hatóságilag is gondoskodtak. A megbízható janicsárok közül néhányat kiválasztottak, akik az útvonal menti településeken a sereg áthaladása előtt legkevesebb négy nappal megjelentek, s a bort az egyéb más alkoholos italt árusítók „termékeivel” együtt lepecsételték.⁹⁵

f) Tüzifa (*odun, hatab*), szén (*kömür*): Mind a tűzifát, mind pedig a szenet fűtésre, főzésre és sütésre használták. Utóbbiból azonban inkább csak a szultán ellátására jutott. Fontossága miatt a tűzifát is a szürszátadóból igyekeztek előteremteni, míg a nyugatiak számára ez is komoly nehézséget okozott. A fát csekiben vagy szekérben, a szenet okkában számolták. A cseki általában 225,798 kg-ot jelentett, fa esetében azonban 250 kg-ot.⁹⁶ A tűzifa biztosításában az *odun emíni* is segíthette a nüzül emínt.

2.7. Az ellátás kedvezményezettjei

Az élelem fajtáinak bemutatása után az alábbiakban azokat a rétegeket, személyeket vesszük sorra, akik valamilyen szinten részesedhettek az állam biztosította ellátásból. Ugyanis élelemellátásban nem a teljes sereg, hanem csak a központi, azaz a portai katonai alakulatok (janicsárok, dzsebedzsik, *szpáhik, sziláhdárok, uhüfedzsik, garíbok, topcsuk, toparabadzsik, esetleg a szerdengecstik*), valamint a hadjáraton résztvevő különféle állami tisztségviselők (a nagyvezírtől akár a csavusokig bezárólag) részesülhettek, illetve természetesen az uralkodó az udvartartásával, ha részt vett a hadjáraton. Ugyanez illette meg a külföldi hatalmak reprezentánsait is, ha éppen a sereg mellett tartózkodtak, valamint a vazallusok közül az erdélyieket, illetve Thököly Imrét. Bár eddig úgy tűnt, hogy a költségeket a kincstár állta, a későbbiekben látni fogjuk, hogy az ellátás egy része korántsem ellentételezés nélkül történt.⁹⁷

A szervezett ellátásból elvileg a tartományi erők és a tatárok kimaradtak. Előbbieknek magukról kellett gondoskodniuk, s még ha a távoli Anatóliából is jöttek, hozták magukkal azt, amire szükségük lehetett az egész hadjárat során a lovaktól és a fegyverektől kezdve a saját ellátásukig mindent. Ennek ellenére a hadjárat kezdetén kaphattak bizonyos mennyiségű gabonát vagy annak megfelelő mennyiségű készpénzt, sőt az 1696. évi magyarországi hadjárat ideje alatt kétszersült és marhahús is járt számukra. Bruce McGowan említést tesz egy gyakorlatról, miszerint a saját tartományukból beszedett élelmet (nüzül) is vihettek magukkal, bár az nem világos, hogy ezt saját vagy általános használatra. Ezenkívül, ha a birodalom olyan részén mentek keresztül, ahol béke honolt, akkor az úton haladva a közbeeső piacokon is beszerezhették az ellátmányukat. A tímáros szpáhik 15–20 főként saját élelmészükre külön embert is megbízhattak. Éhínség esetén, vagy ha az élelemben szűkösség mutatkozott, illetve rendkívüli esetekben a tartományi erők is részesülhettek a központilag biztosított élelmiszerekből, igaz csak anyagiak ellenében. (Például az 1514. évi Szafavidák elleni hadjáraton a tartományi katonák a nüzül 35%-át megkapták, ami figyelemreméltó ritkaságnak és kivételnek számít.) Ezenkívül a tartományi erőket vagy saját udvari csapataikat (*kapu halki*) a pasák, tímár vagy ziámet birtokosok

⁹⁵ Üçel-Aybet, *Avrupalı Seyyahların Gözüyle*, 435.

⁹⁶ Perjés, *Mezőgazdasági termelés*, 99.; İnalçık – Quataert, *An Economic and Social History*, 988.

⁹⁷ Például 1696-ban a belgrádi vár védelmével megbízott Thököly 800 katonájának 6 hónapra naponta 0,5 okka (641 g) búza, Thökölynek pedig naponta 20 pár kenyér járt. 300 levendjének 300 okka (385 kg) kétszersült, szintén 800 emberének naponta 0,5 okka marhahús, fél évre összesen 64 darab szarvasmarha, 9600 okka (12 315 kg) hús járt. Sevinç, *1695 ve 1696 Avusturya Seferlerinde*, 227., 234., 243. Maga Thököly is ír naplójában ilyen ellátmányokról. Például 1693. május végén 2000 kile (51 312 kg) búzát és 1000 kile (25 656 kg) lisztet biztosítottak számára a törökök. *Késmárki Tököly Imre*, 96.; Ertaş, *Osmanlı Devleti'nde*, 592–593., 596.; Finkel, *The Administration of Warfare*, 198.

saját jövedelmükből is elláthatták, ahogy 1658-ban Kenán budai és Dzsán Arsztlan szilisztrai pasa is feltehetőleg megtette. A pasák ilyenkor biztost nevezhettek ki katonáik ellátására. Ha pedig a hadjárat elhúzódott, akkor az úgynevezett *harcslik*rendszer révén tudták továbbra is finanszírozni élelmüket. Ekkor ugyanis maguk közül egy *harcslik*csit hazaküldtek, aki egy adott vidéken a kádik és a ráják közreműködésével mindenki tímárjának terményeit értékesítette a piacon, és az ebből származó pénzzel (*harcslik*) visszatért a többiekhez.⁹⁸

A tatárok leginkább a saját államuktól kaphattak élelmet, ha a kán a hadjárat előtt küldötteket menesztett ennek elrendezésére. Még ha részesültek is központi ellátmányban, az olyan keveset jelentett, hogy hozzászoktak azon vidékek felérésére, amelyeken áthaladtak. A tatárok, legyen az szövetséges vagy ellenséges terület, mindenholnán mindent elvettek és elvittek, aminek szükségét érezték. S ha ebből élelmet is szereztek, azt nemcsak saját ellátásra használták fel, hanem a sereg számára is adtak el belőle, hozzájárulva ezzel az oszmán sereg élelem-utánpótlásához. Az ellenséges területeken egyébként engedélyezték számukra a rajtaütéseket, a saját vagy a baráti földeken azonban ez nagyon nagy vétségnek számított, de még a büntetés sem riasztotta vissza a tatárokat a ráják tulajdonainak elrablásától. Emiatt az oszmánokkal való kapcsolatuk meglehetősen feszült volt, ráadásul a kán nehezen tudta féken tartani a katonáit. Mindezek ellenére a tatárok az oszmán államtól is kaphattak ellátást, így például az 1638. évi bagdadi hadjáraton igényük szerinti támogatás, 1695-ben pedig kétszersült járt számukra.⁹⁹

2.8. Az élelem kiosztása

A kedvezményezettek megismerését követően az élelem kiosztásának gyakorlatát mutatjuk be. A begyűjtött tételek elosztásának metódusára vonatkozóan eddig nem álltak rendelkezésre olyan források, amelyekből következtetni lehetett volna arra, hogy a hadjárat idején milyen szisztéma szerint történt a beszedett élelmiszerek kiosztása. Azokra a kérdésekre, hogy az állami tisztségviselőknek és katonáknak előmenetel tekintetében melyik tételből mekkora mennyiség, és hány naponta került kiosztásra, csak elvéve akadtak válaszok, de általános következtetéseket az esetleges adatokból nem lehetett levonni.

A témában végzett kutatásunk során felbukkant dokumentumok alapján az elosztás szisztémája viszonylag jól felvázolható, és bár a kedvezményezettekre és a kiosztott mennyiségekre vonatkozóan is rendelkezésre állnak adatok, még mindig sok tér marad a találgatásoknak.

2.8.1. A kiosztás metódusa

Az élelemkiosztást törvény szerint úgynevezett *mevkúfát*, *tajínát* vagy *tevíát* típusú defterekbe rögzítették. Az élelem fajtájának megjelölése alá felsorolás szerint feljegyezték, hogy egy adott személy meghatározott időintervallumon belül hány nap kapott az adott tételből, és feltüntették mellette az illető egyén napi és összesített adagját is. Ha szükségesnek találták, akkor az adagok mennyiségét a későbbiekben meg is változtathatták. Ez leginkább a napi juttatások emelését jelenthette, de csökkentés is előfordulhatott, továbbá

⁹⁸ Ertaş, *Osmanlı Devleti'nde*, 592–593., 596.; Finkel, *The Administration of Warfare*, 198–200., 202.; Marsigli, *Az Oszmán Birodalom*, 172.; McGowan, *Economic Life*, 107.; Murphey, *The Functioning of the Ottoman Army*, 122.; Sevinç, *1695 ve 1696 Avusturya Seferlerinde*, 234., 238.; Generál, *Allah serege*, 218.; Ballingal Finkel, *The Provisioning of the Ottoman Army*, 118.; Polat, *Arşiv Vesikalari Işığında*, 191–192.

⁹⁹ Finkel, *The Administration of Warfare*, 203–204., 206.; Polat, *Kırım'dan Bağdat'a*, 89., 92., 95., 97.; Sevinç, *1695 ve 1696 Avusturya Seferlerinde*, 234., 238.

új kedvezményezetteket is „felvehettek” a defterbe. A tételeket elvileg napi lebontásban utalták ki a kedvezményezetteknek, de nem mindegyik fajta élelmet osztották naponként. Az egész mechanizmus élén a defterdárpasa állt, a döntéseket hivatalosan ő hozta, a gyakorlati megvalósításért pedig leginkább a nüüzil és a ganem emíni hivatala felelt.¹⁰⁰

Az egyes élelmiszerekből és egyéb tételekből mindenki részesült. Az árpából és kenyérből szinte mindenkinek jutott, mivel ezekből vételezték be a legnagyobb mennyiségeket, a többi tételből azonban már jóval kevesebben kaptak. A kiosztás „filozófiáját” sajnos nem ismerjük, annyi azonban látszik, hogy értelemszerűen a rang határozta meg a kapott élelem napi mennyiségét és gyakoriságát. Ez alapján a nagyvezír és a defterdárpasa a szultán utáni két legmagasabb rangú állami tisztségviselőként kapta a legtöbb élelmet, sőt a kíséretükhöz tartozók (a nagyvezírhez tartozók közül többen, a defterdárpasához tartozók közül kevesebben) külön is kiemelt ellátásban részesültek. Így például a *muhzir aga* janicsárként is és a nagyvezír testőrparancsnokaként is kaphatott élelmet.

A rang azonban feltehetően csak nagy vonalakban határozta meg a kiosztott mennyiségeket. Számíthatott az egyes tisztségviselők hadjáraton jelenlévő kíséretének nagysága is, ugyanis előfordulhatott, hogy egy alacsonyabb rangú személy több ellátmányt kapott, mint egy rangban felette álló. Ezen túlmenően a defterekben szereplő bejegyzések sem a személyek, sem a kiosztott mennyiség vonatkozásában nem mutatnak pontos hierarchiát. Csupán annyi mondható el, hogy a bejegyzések sorrendjében rang és mennyiség tekintetében csökkenő tendencia figyelhető meg.

Az biztosnak tűnik, hogy az ellátmányért elviekben mindenkinek, így még a nagyvezírnek is fizetnie kellett. Az egyes tételeket a piaci árnál jóval, a felvásárlási árnál csak éppen kevesebbet adták. A magasabb rangú tisztségviselők és az egyéb okból kiemelt fontossággal bíró hivatalnokok és személyek (diplomataik, idegen vazallusok, vallási előjárók stb.) számára az állam elengedte az élelem árát, és úgynevezett adományként (*inámát*) biztosította ezt az ellátást.

Mindenki másnak, valamint a portai alakulatok katonáinak a fontosabb élelmekért, legalábbis az árpáért, a kenyérért és a lisztért fizetniük kellett, de a számukra kijelölt adagok ellenértékét feltételezhetően járandóságaikból is levonhatták. Az ebből származó pénz bizonyos részét a kincstárba utalták, a maradékot pedig általában kompenzációként visszaforgatták elsősorban a janicsároknak. Ez azt jelentette, hogy a magas rangú tisztjeik és előljáróik élelemjárandóságáért vagy annak egy részéért fizetett összegeket „jövőírták”. Emellett az alacsonyabb rangú janicsártisztek, esetleg más katonai alakulatok és az alacsonyabb rangú állami tisztségviselők is kaphattak pénzbeli juttatásként valamilyen mértékű hasonló „jövőírást”. Ennek az elosztásnak az arányait és kedvezményezetti körét feltehetően a szükségletek és/vagy az uralkodói kegy határozta meg, de leginkább a janicsárok voltak ennek a haszonélvezői.

Felmerülhet a kérdés, hogy miért a janicsárok? A válasz magától értetődőnek tűnik: mivel ők az elit és legfontosabb alakulat. A janicsárokkal való nagyvonalú bánásmódot már a kortárs európaiak is megfigyelték. A zsoldjuk mellett valóban több juttatásban is részesültek, és ennek részét képezte a hadjáraton való ellátás megkönnyítése is. Ennek keretében egy speciális pénzalapítványtól (*vakf-i nukúd*) *zarar-i nán* és *zarar-i lahm* néven kenyér és hús beszerzésére kaptak anyagi támogatást. (Utóbbival tárgyalt évünk (1658) alapján a szpáhik és a dzsebedzsik is rendelkeztek.) Az említettek azonban nem lehettek elegendőek, mert önszegélyezést is folytattak az élelemellátásuk finanszírozására. A hadjáratra indulás

¹⁰⁰ BOA D.MKF 63/77, 87, 90, 103.

előtt minden *orta* és *bölük* katonájától *kumanja paraszi* (útravalóra szánt pénz) néven 2 aranyat szedtek be, a hadjárat idején pedig minden csatába menő *orta* 2 okka húst, minden janicsár katona 0,5 okka kenyeret kapott, amit az orták pénzéből fizettek.¹⁰¹

Visszatérve arra a kérdésre, hogy a központi elosztásból befolyt pénzt miért leginkább a janicsároknak forgatták vissza, erre az előbb említettek mellett a zsoldjuk mennyisége is választ adhat. Az 1660/1661. évi költségvetés alapján ugyanis a katonai alakulatok napi átlagszoldjának sorában a janicsároké igencsak hátul foglalt helyet, amíg átlagban egy szpáhinak 17, addig egy janicsárnak 7,7 akcse járt.¹⁰²

A portai polgári és katonai „alkalmazottak” a számukra kiosztott ételadagokon kívül a sereg piacán további élelmiszereket szerezhettek be nemcsak a sereget kísérő, különböző szolgáltatásokat nyújtó *ordudzsukhoz* tartozó, hanem az adott állomás- vagy pihenőhely környékén tevékenykedő, ide bebocsátást nyerő helyi és idegen kereskedőktől is. A tartományi katonáknak szintén ezen a piacon adódott lehetősége arra, hogy beszerezzék maguknak a szükséges ételmet.¹⁰³

Az élelmiszer szétosztása a húson kívül a defterdárpasa mint *vekil-i hardzs* jelenlétében történt, aki úgyszólván az étellemezés felügyelőjének is tekinthető. A hadjáratra való vonuláskor, illetve a visszatérés során igyekeztek lehetőség szerint minden nap ellátásban részesíteni a hadjáraton résztvevőket, akiknek így nem kellett többnapis ételmet is magukkal cipelni. A kiosztott élelmiszerek közé elsősorban az árpa, a kenyér, az olaj, a méz, és ha a szükség úgy hozta, a liszt tartozott. A húst a mészárszéken osztották, ahol a *mejdán csavusu* osztotta lista szerint az alakulatoknak járó adagokat azok főszakácsainak. A ki nem osztott adagot a főszakács kapta meg, aki naponta két étkezésre osztotta be az ételt. Ez két fogásból állt, mindig főtt húsból és borssal ízesített rizses levesből, és azt délelőtt 11 és este 7 órakor „szolgálták fel”.¹⁰⁴

2.8.2. A napi adagok

Ami a napi adagokat illeti, ezeket nehéz átlagosan meghatározni. Bizonyos hadjáratokról vannak ezzel kapcsolatos adatok, sőt Marsigli is írt erről, bár leginkább csak a katonákra vonatkozóan. Az 1658. évi hadjárat kapcsán is rengeteg adat, szám áll rendelkezésre, ennek ellenére nehéz bármiféle középértéket meghatározni. Hiszen az ellátmány mennyiségét sok körülmény befolyásolhatta, például az adott évi termés vagy a hadjárat hosszúsága, és ehhez még a források létszámra, napokra, kiosztott mennyiségekre vonatkozó hiányosságait is hozzá lehet tenni. Így az alábbiakban a már ismert és támpontként szolgáló adatokat tételekre bontva soroljuk fel.

Árpa: A szpáhik és a sziláhdárok lovai naponta 5,1 kg, míg a tisztjeiké 6,4 kg árpát kaphattak. Az állatok egyébként az emberek által fogyasztott ételek négy- vagy ötszörösét ehatték meg. 1658-ban a lovas katonák (a későbbiekben ismertetendő) számításaink sze-

¹⁰¹ Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti Teşkilâtından Kapukulu* 1, 254–257.; Murphey, *The Functioning of the Ottoman Army*, 121.; BOA KK 1950. 40, 46, 55.

¹⁰² Az átlagok így alakulnak csökkenő sorrendben: szpáhik 17, sziláhdárok 14,4, jobb garibok 13,6, jobb ulüfedzsik 13,2, bal garibok 12,8, bal ulüfedzsik 11,2, toparabadzsik 8,5, janicsárok 7,7, topesuk 7,5, dzsebedzsik 5,2 akcse. Hezarfen, *Telhisü'l-Beyân*, 90., 95–96., 155–157.; Eyyubî, *Kavânin-i*, 20a–21b.; Özcan, *Eyyubî Efendi Kanûnnâmesi*, 47., 49–51.

¹⁰³ Ertaş, *Osmanlı Devleti'nde*, 592–593., 596.; Üçel-Aybet, *Avrupalı Seyyahların Gözüyle*, 460.

¹⁰⁴ Ertaş, *Osmanlı Devleti'nde*, 593.; Marsigli, *Az Oszmán Birodalom*, 173.

rint átlagban 0,091 kile (2,02 kg) és 0,123 kile (2,73 kg) árpát kaptak, az Edirne–Isztambul közötti visszaúton pedig a lovaknak naponta 0,25 kilét (5,5 kg) adtak, ahogyan az 1683. évi bécsi hadjáraton a toparabadzsik (ágyúszekerészek) lovainak is.¹⁰⁵

Liszt: Általában nem vagy kis mennyiségben osztották ki, inkább egyből kenyérsütésre használták fel. 1658-ban a katonák közül a lovasok kaptak az egész hadjáratra fejenként átlagban 2 kilét (51,3 kg).

Kenyér: Napi adagja a janicsárok számára 0,5 okka (641 g), a többi katona esetében 320–420 g körül mozgott, ami a XVII. század felében (ahogyan 1658-ban is) a hadjárat idején felkúszhatott akár az említett 0,5 okkáig is. Ez a legkevesebbnek számított Európában, a nyugatiaknál általában 650 g-nál kezdődött a napi fejadag, a franciáknál 730 g, a poroszoknál 940 g, a Habsburgoknál 1,12 kg, az oroszoknál 0,8–1,2 kg.¹⁰⁶

Kétszersült: Marsigli szerint a napi adagja 160 g volt, Perjés számításai szerint 210 g lehetett, viszont az 1638. évi bagdadi hadjáraton naponta 700 g járt, hasonlóan az orosz sereghez, ahol ez 710 g volt.¹⁰⁷

Rizs: Marsigli megállapítása alapján napi adagja 160 g, Perjés szerint 210 g körül mozgott.¹⁰⁸

Hús: A birkahús napi fejadagja Marsigli becslése alapján 200 g lehetett. Ezt Ömer İşbilir számításai is alátámasztják. Ugyanis az 1611-ben Van várának védelmében szolgálatot teljesítő janicsárok naponta megközelítőleg 160 g húst kaptak. Mehmet Yaşar Ertaş azonban ezt 192–320 g közé teszi, amit a hús fajtája, a katonai egységek és feladatkörük is befolyásolt. Ez az 1658. évi hadjáraton is megfigyelhető, ahogyan az is, hogy az említett két szám tulajdonképpen az alapjuttatás, illetve a hadjáraton való részvételkor kiosztott adagok közötti intervallumnak felel meg. Ha esetleg marhahúst osztottak, akkor az általában a birkahús mennyiségének a kétszeresét jelentette. Az ürüből vagy az ökörből pedig 224,5 g járt.

Magát a húsfogyasztást azért is nehéz megbecsülni, mert a juhokat széteszthették a vonulási út közelében fekvő, szűkölködő településeken, továbbá győzelemkor, a hadjárat kezdetekor, az áldozati ünnepen (*kurbán bajrami*) vagy más ünnepségek alkalmával is fogyasztottak birkákat. Az ismert adagok elmaradtak a nyugati seregekben általában alkalmazott 453 g-os mennyiségtől. Állítása szerint maga Raimondo Montecuccoli (1609–1680) is naponta 0,5 kg húst szokott szálni katonáira, 1683-ban is 0,56 kg hús járt a Habsburgok katonáinak, az oroszok pedig a XVII. század végén 0,4 kg-ban részesültek. A nyugatiak marhahússal éltek, csakhogy a folyamatos hűselltást nem tudták biztosítani.¹⁰⁹

Olaj: Napi adagja 16–80 g között lehetett.¹¹⁰

Szalma, széna, fű: Marsigli szerint a lovak naponta 6 okka (7,7 kg) takarmányt kaptak, továbbá reggel és este 3-3 okkát. A XIV–XV. századi angol hadseregben is hasonló

¹⁰⁵ Ertaş, Osmanlı Devleti'nde, 593.; BOA MAD 4576. 23.; BOA KK 2629. 13.; Erdoğan, *II. Viyana Kuşatması*, 90.

¹⁰⁶ Ertaş, Osmanlı Devleti'nde, 593.; Finkel, *The Administration of Warfare*, 162–163.; İşbilir, *XVII. Yüzyıl Başlarında*, 56.; Marsigli, *Az Oszmán Birodalom*, 173.; Perjés, *Mezőgazdasági termelés*, 100.; Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti Teşkilâtından Kapukulu*, 1, 255.; Schramek, *Az állandó hadsereg*, 38.; Kuvaja, *Provisioning of the Russian Army*, 35.; Pohl, "Die Profiantirung der keyserlichen Armaden ahnbelangendt", 63.

¹⁰⁷ Marsigli, *Az Oszmán Birodalom*, 173.; Perjés, *Mezőgazdasági termelés*, 100.; Murphey, *Ottoman Warfare*, 89.; İşbilir, *XVII. Yüzyıl Başlarında*, 37.

¹⁰⁸ Perjés, *Mezőgazdasági termelés*, 100.; Marsigli, *Az Oszmán Birodalom*, 173.

¹⁰⁹ Ertaş, Osmanlı Devleti'nde, 593.; Finkel, *The Administration of Warfare*, 173., 189.; İşbilir, *XVII. Yüzyıl Başlarında*, 45.; Marsigli, *Az Oszmán Birodalom*, 173.; Perjés, *Mezőgazdasági termelés*, 101–102.; Schramek, *Az állandó hadsereg*, 38.; Kuvaja, *Provisioning of the Russian Army*, 35.; Pohl, "Die Profiantirung der keyserlichen Armaden ahnbelangendt", 64.; BOA KK 1949. 32.

¹¹⁰ Finkel, *The Administration of Warfare*, 166–167., 190.; İşbilir, *XVII. Yüzyıl Başlarında*, 59–60.; Marsigli, *Az Oszmán Birodalom*, 173.

mennyiséggel lehet találkozni: 7,5 kg szemestakarmány és ugyanennyi zöldtakarmány járt a lovaknak, azonban ez az ellátmány alsó határát jelentette. A kérdésre vonatkozóan Puységur márkija, Jacques François de Chastenot (1655–1743), francia hadvezér végzett számításokat a XVIII. században, ami alapján egy ló napi adagja a zöldtermések szezonjában, azaz a májusi és júniusi időszakban zöldtakarmányból 24,5–29,5 kg-ból, míg a száraztakarmány az előbbi nagy víztartalma miatt annak feléből állhatott. Az állatok ellátására egyébként Clausewitz szerint átlagban tízszer több szükségletet, mint az emberekére. 1658-ban a lovak napi adagja 0,12 kantár (6,8 kg) lehetett, míg 1683-ban az ágyúszekerészek lovai 0,1 kantárt (5,6 kg) kaptak.¹¹¹

Víz: A víz napi szükségletére vonatkozóan nem áll rendelkezésre adat. Ugyanakkor az ókortól kezdve a XIX. századig bezárólag a hozzávetőleges számítások szerint a katonák napi vízadagja ~2,2–8 l, a lovaké az időjárás, a területük, valamint a terhelhetőségük függvényében ~22–68 l, kis igénybevétel és enyhe időjárás mellett 36,5 l, a tevéké pedig szomjazásuktól függően egy alkalommal ~45–90 l körül lehetett.¹¹²

Az oszmán élelem-utánpótlás általános áttekintését követően az Európában alkalmazott ellátási módszereket is röviden ismertetjük, ami egyben lehetőséget nyújt a török és az európai rendszerek összehasonlítására is.

2.9. Az európai hadi élelmezés az oszmán rendszer tükrében

Az oszmán hadsereg a XVI–XVII. században az utánpótlás és az ellátás szervezésében is jóval nagyobb fejlettséget mutatott, mint az európai katonai szervezetek. A nyugati megfigyelők mindig az oszmánok utánpótlás-bázisainak mértékéről és fegyelmeztségéről írtak, de az egész rendszer működési mechanizmusa rejtve maradt előttük, ezért sokszor le- és alábecsülték az oszmán hadsereg hatékonyságát. Még Bécs 1683. évi ostrománál is csodálkozva figyelték, ahogyan az oszmánok mobilizálják és ellátják seregüket, de nagyjából ekkorra kezdték el belátni, hogy az oszmánok logisztikai hatékonysága mennyire felülmúlja bármely európai seregét. A logisztika jelentőségét a háborúban, a hadászatban ekkor ismerték fel igazán.¹¹³

Ami a nyugati seregek élelemellátását illeti, annak jellemzője a helyszínen való beszerzés volt, azaz ahol éppen a hadsereg tartózkodott, így a katonák a helyi piacról vagy akár ellenszolgáltatás nélkül a termelőktől szerezték be a napi betevőjüket. A XVI. századtól az európai hadszervezet és hadviselés jelentős változásokon ment keresztül. Technikai (tűzfegyverek fejlődése és széles körű elterjedése, olaszbástyás erődítés) és taktikai (vonalharcászat, elhúzódó háborúk, várostromok sokasága) változások következtek be, a hadseregek létszáma pedig növekedni kezdett. Ezeket a folyamatokat a kutatók egy része hadügyi forradalomként értékelte, és az e kérdés mentén kialakult viták során különféle elgondolások, magyarázatok születtek az említett jelenségek okairól, ok-okozati összefüggéseiről.¹¹⁴

¹¹¹ Perjés, *Mezőgazdasági termelés*, 57–59.; Marsigli, *Az Oszmán Birodalom*, 148.; Erdoğan, *II. Viyana Kusatması*, 90.; BOA KK 2629. 15.; Pryor, *Modelling Bohemond's March*, 21–22.; Bárány, *Hadtáp és logisztika*, 83.

¹¹² Engels, *Alexander the Great*, 125–127.; Pryor, *Modelling Bohemond's March*, 20.

¹¹³ Murphey, *Ottoman Warfare*, 93., 98–99., 102.

¹¹⁴ Finkel, *The Administration of Warfare*, 123–124.; Parker, *The Military Revolution*, 61.; Black, *European Warfare*, 49–50. A hadügyi forradalom kérdésére többek között lásd: Roberts, *The Military Revolution*; Parker, *The 'Military Revolution, 1560–1660'*; Black, *A Military Revolution? A hadügyi forradalom magyar vonatkozásaira*: Kelenik, *The Military Revolution*. A hadügyi forradalom kapcsán kialakult vita lényegre törő, kitűnő összefoglalására lásd: Bagi, *A hadügyi forradalom*.

Az élelem-utánpótlás szempontjából elsősorban a seregek létszámának fokozatos növekedése és az elhúzódozó háborúk hoztak változásokat. Az egyes haderők létszáma a háborúkban a XVII. század második felében már 100 000 fő felett is alakulhatott, de a seregek már a XVII. század elején is egy nagy, magatehetetlen testnek tűntek, a kiegészítők, a kísérők száma általában a harcoló egységek 50–100%-a körül mozgott, így az egész hadsereg ellátása is nagy kihívások elé állította az egyes államokat.¹¹⁵

Az élelem-utánpótlás nehezebbé válásával azt is kezdték felismerni, hogyha a katonák szűkölködnek, akkor a fegyelem is lazul. Ez a hadsereg széteséséhez vezethet, ami nagyobb mértékben számít, mint vereséget szenvedni az ellenségtől. A seregek utánpótlása és élelmezése komoly pénzügyi és logisztikai nehézségekkel járt, próbálták ugyan változtatni a rendszeren, de ez a szűkös anyagiak miatt csupán a pénzemberek számára tette kiszolgáltatottá az egészet. Az 1630-as évek elejére azonban a helyzet szinte kezelhetetlenné vált, ekkortól kezdve kísérelték meg komolyabban megreformálni a rendszert, aminek a gyümölcsei a század végére az állandó hadseregek kialakulásával párhuzamosan kezdtek beérni.

A továbbiakban röviden bemutatjuk, hogy egy hadsereg élelemellátása során Európában milyen problémákkal küzdöttek, milyen stratégiákat alkalmaztak. Noha a kontinens bizonyos térségei az éghajlati, domborzati, népsűrűségi viszonyok miatt más-más hadvezetést igényelnek, látni fogjuk, hogy mindenhol alkalmazták az oszmánok által is használt megoldásokat, de a körülmények mégsem tették lehetővé a hasonlóan hatékony rendszerek kialakulását.

2.9.1. A nyugat-európai példa

Az alábbiakban elsősorban a francia és a spanyol, illetve röviden kitérve a holland, a svéd, az angol hadsereg élelemellátásának körülményeit és működését foglalkozunk össze.

2.9.1.1. Az ellátmány finanszírozásának problémái és megoldásai

A sereg élelmezési rendszere a nyugatiak esetében is a gazdasági adminisztráció felügyelete alatt állt. Ennek alárendelten az élelmezési főbiztosok (*commissaire général des vivres, proveedor de viveres, Obristen Proviantmeister*) álltak, akik a rendelkezésükre bocsátott állami forrásokkal gazdálkodva hivatalnokaik révén biztosították a hadsereg számára az ellátmányt.

Az élelem-utánpótlás anyagi fedezetének megteremtésére a legtöbb esetben – ahogy az oszmánok – úgy a nyugati kormányzatok is a célzott, kezdetben természetbeni adók kivevésével próbálkoztak. A seregek létszámának fokozatos növekedése és az elhúzódozó háborúk miatt ezt egyre nehezebben lehetett teljesíteni, ekkora többlet kitermelése nagy nehézséget okozott, mivel az adókat „békeidőre” határozták meg. Ehhez strukturális problémák is társultak, a pénzügyi problémákkal küzdő állam hivatalnokait sem nagyon tudta fizetni, így az adminisztráció hatásköre is csökkent. A rendszert emiatt a nehézkes ügymenet, a hivatalok pénzen való vásárlása, a kiadások és a bevételek megcsapolása, a túlszámlázás, azaz a káosz jellemezte. Ennek egyenes következménye az lett, hogy a járatlan és nemtörődöm hivatalnokok az oszmánoknál látott szervezettség és szakértelem hiányában a vidékeket teherbíró

¹¹⁵ Creveld, *Supplying War*, 6., 9.; Parker, *The Military Revolution*, 77.; Black, *European Warfare*, 60. A hadseregek létszámának emelkedésére, mennyiségére lásd még: Adams, *Tactics or Politics?*; Lynn, *The pattern of Army Growth*.

képességük felmérése nélkül, egyenetlenül és sokszor irreálisan terhelték meg az adóval, így az erőforrásokkal való gazdálkodás nem volt járható út.¹¹⁶

Az élelemellátás finanszírozására egy idő után az államok már nem természetben, hanem pénzben kérték a szükségleteket. Ez történhetett úgy, hogy a pénzből az ezzel megbízott tisztségviselők gabonát és takarmányt vételeztek. Ezzel mentesült a sereg az élelem beszerzésétől, és elvileg a piaci viszonyoknak megfelelően a legalkalmasabb helyen és időben vásároltak, ami lehetővé tette a készletekkel való gazdálkodást, és a pénzforgalomra is pozitív hatást gyakorolt. Így megkímélték a lakosságot is, ráadásul az pénzhez jutva adózni is tudott, azaz a pénz visszakerülhetett az államkincstárba. A hadsereg növekvő létszáma miatt azonban egy idő után ez a megoldás is kevésnek bizonyult. A gazdasági életben járatlan állami tisztségviselők bürokratikus ügykezelése, visszaélései miatt pedig a katonák drágán, késve és rossz minőségben kaptak ételmezt.¹¹⁷

Ellenséges területeken pedig már ennyire sem működött szervezetten a rendszer, a sereg zsákmányolt ételmezt fogyasztott, tulajdonképpen szervezett rablás keretében elvették azt, amit tudtak. Ez a fajta „szervezettség” a XVII. század elejére szintén a létszámnövekedés miatt már kevésbé volt működőképes, így a seregek egy mindent feldúló hordára kezdtek hasonlítani. A zsákmányolás túl sok időt vett igénybe, helyette más „szervezett” módszert alkalmaztak, amit *Brandschatzung*nak is neveztek: a sereg megfenyegette azt a területet, amin keresztül vonult, hogy vagy adnak ellátmányra valót, vagy a katonák felgyűjtják és/vagy kirabolják a térséget. A lakosok cserébe kaphattak oltalomlevelet, ami azonban más katonák előtt nem sokat ért.¹¹⁸

Az európaiak próbálkoztak az élelemre beszedett adónak a sereg pénztárnokához való irányításával is, aminek két előnye lehetett: a katonának rendszeres pénzt biztosított, illetve a szükségleteket nem kellett összerabolni. Ugyan ez elméletben humanusan hangzik, a rendszer a gyakorlatban inkább erőszakon (például: kivégzéseken, túszejtéseken stb.) alapult, s leginkább az ellenséges és a semleges területek lakosságát érintette. Az állam ezzel arra törekedett, hogy a katonáit lehetőleg ne a saját pénzén ételmezze.¹¹⁹

Ez, valamint a központi adminisztráció hiánya vagy hatástalansága miatt az adó és az élelem begyűjtésének egy része is a katonákra hárult, azaz egy idő után a katonaság a saját ételmezt biztosítására sok esetben a polgári közigazgatás mellőzésével vetett ki, illetve hajtott be adókat, vagy a magasabb rangú katonatisztek saját vagyonukból, mondhatni az államnak nyújtott hitelként gondoskodtak a parancsnokságuk alá tartozó egységekről. Ez nagy fejtetlenséggel járt együtt, és visszaélések tömkelegét eredményezte. A tisztek, hadbiztosok és hivatalnokok nyereszkezdéseit, visszaéléseit kevésbé lehetett megakadályozni. A hadbiztosok a beszedett tételeket elcserélhették, eladhatták, megtarthaták, önkényes árszabást alkalmazhattak, mindemellet a mérőeszközök, mérési eljárások tökéletlensége is visszaélésekre adott lehetőséget. Ebből következően a katonák is garázdálkodást folytattak, és a dezertálás is gyakran megesett. Ez utóbbi olyan méreteket öltött, hogy például XIII. Lajos (1610–1643) idejében sem a király, sem a miniszterei nem tudták, mekkora létszámú sereget vezetnek. Emiatt a hadsereg harci morálja is meglehetősen lecsökkent, fegyelme is nagyon meglazult. Az új területi szerzemények kiaknázására rá-

¹¹⁶ Creveld, *Supplying War*, 8.; Perjés, *Mezőgazdasági termelés*, 78., 80., 166., 174., 177.; Parker, *The 'Military Revolution, 1560–1660'*, 47.

¹¹⁷ Creveld, *Supplying War*, 8.; Perjés, *Mezőgazdasági termelés*, 175–176.; Lynn, *Food, Funds, and Fortresses*, 138.

¹¹⁸ Parker, *The Military Revolution*, 65.; uő, *The Army of Flanders* (1972), 142.; Creveld, *Supplying War*, 7–8.

¹¹⁹ Parker, *The Military Revolution*, 65.; Creveld, *Supplying War*, 8.; Perjés, *Mezőgazdasági termelés*, 175–176.; Lynn, *Food, Funds, and Fortresses*, 144.

adásul csak a hadsereg állt rendelkezésre, így a kormányok szemet hunytak a sereg vezetőinek sikkasztásai és visszaélései felett, főleg akkor, ha ezekről a területekről elég bevétel is származott.¹²⁰

A fentiek következtében a XVI. század vége felé olyan rendszer kialakításán gondolkodtak, ami jobb a rablásoknál, és legalább a katonák alapvető szükségleteit (étel, takarmány, fegyver, ruha) biztosítja. Az ellátásba szerződéses vállalkozókat kezdtek bevonni, és a szükséges pénzt a katonák járandóságából vonták le. Ez a rendszer szinte egy időben jelent meg két nagyhatalomnál, Franciaországban és Spanyolországban, előbbiben Sully hercege, Maximilien de Béthune (1559–1641) államminiszter, míg utóbbiban a genovai származású kontraktor és hadvezér, Ambrogio Spinola (1569–1630) révén.¹²¹

A spanyolok már az 1570-es évektől rákényszerültek a hadi vállalkozók bevonására. Ezek rugalmasan, gyorsan dolgoztak, ismerték a piaci és üzleti élet titkait, egész Európában összeköttetésekkel rendelkeztek, ezért mindenhol volt hitelük, így pénzük is. Korábban csak kölcsönöket folyósítottak, de lassan közvetlenül is beszálltak az ellátásba. Élelmet biztosítottak, megoldották a szállítást, de szolgáltatásaikért magas árat kértek. Ez utóbbi tulajdonképpen egyfajta biztosíték volt a számukra, mivel számoltak a folyamatos pénzzavarral küszködő államok laza adósságkezelésével is, bár így is sok vállalkozó ment tönkre. Emiatt a tőkeerős, nagyobb kereskedők előtt állt nyitva a lehetőség, akik termelőhálózatokat tudtak fenntartani, s nem okozott számukra gondot, ha az állam csak késve tudott fizetni.¹²²

Ez a rendszer azonban komolyabb hátrányokkal is járt. Az államnak ugyan egyszerűbb volt, mivel adótervezéssel, -kivetéssel és -beszedéssel nem kellett törődnie, viszont a vállalkozók sokszor irreális árai magukban hordozták a még nagyobb mértékű eladósodás lehetőségét. Emellett ezek a beszállítók szolgálataik és vagyonuk révén kezdtek beleszólni a hadvezetésbe, többen egyenesen vezető katonai és hivatalnoki babérokra törtek. Utóbbi a legtöbb esetben azt jelentette, hogy élelmezési (fő)biztosi pozíciókba kerülhettek, a korrupció így pedig végleg a rendszer részévé válhatott.¹²³

A harmincéves háború idején (1618–1648), amikor már az állam nem tudta megoldani a hadseregek élelmezését, akkor maguknak a katonai parancsnokoknak kellett beszállítókat szerezniük, illetve maguk is vállalkozókká váltak. Ez azzal az előnnyel is járt, hogy a tábornokok ráláttak a tényleges szükségletekre, és az ellátásra a szerződő felek személyes ismeretsége is garancia lehetett.¹²⁴

Az ellátmány finanszírozását Hollandia tudta megoldani legelőször, az 1621–1648 közötti spanyolok elleni háborúban. Az állam a tartományokra és városokra támaszkodott, amelyek hivatalnokai az állam szolgálaként jelentek meg, de nem vállalkozóként. A tartományok finanszírozták a katonai századokat, és döntöttek vezetésükről is. Így a parancsnokok kisebb vállalkozók lettek, akiknek fizettek, hogy működtesse a századokat.

¹²⁰ Perjés, *Mezőgazdasági termelés*, 73–75., 78., 80.; Parker, *The Military Revolution*, 58–59.; Creveld, *Supplying War*, 8.

¹²¹ Creveld, *Supplying War*, 8.; Parrott, *The Business of War*, 221.

¹²² Az állami bevételek 75–90%-a is elmerhetett a hadi kiadásokra, ennek a 10–20, a hadi kiadásoknak a 25–50%-át tette ki a hadsereg élelmezése. Creveld, *Supplying War*, 8.; Perjés, *Mezőgazdasági termelés*, 178–180.; Hale, *War and Society*, 159.; Lynn, *Giant of the Grand Siècle*, 109.

¹²³ Perjés, *Mezőgazdasági termelés*, 178–180.; Parrott, *The Business of War*, 224–228.; Parker, *The Military Revolution*, 62., 64–65. 1630–35 között körülbelül 400 hadi vállalkozás működött, a rendszer a harmincéves háború alatt érte el tetőpontját. Többek között ennek hátulütőit figurázta ki Hans Jakob Christoffel von Grimmelshausen 1669-ben írt *Der abenteuerliche Simplicissimus Teutsch (A kalandos Simplicissimus)* című művében.

¹²⁴ Parrott, *The Business of War*, 229–232. Ilyen együttműködést lehet megfigyelni Albrecht von Wallenstein és Hans de Witte, Bernhard von Sachsen-Weimar és Marx Konrad Rehlinger, Lennart Torstenson és Melchior von Deging között. Czigány, *Reform vagy kudarc?*, 47–48.

A privát pénzkölcsönzők (*solliciteurs*) pénzügyi közvetítők voltak a provinciák és a századok között, de ők pénzügyi szolgáltatásokat nyújtó civilek, nem pedig hadi vállalkozók voltak. Ez részben köszönhető volt Amszterdam városának, amely 1650-re Európa kereskedelmi és pénzügyi központjává vált, valamint annak, hogy a kormányzat törekedett az időbeni fizetésekre, a kölcsönöket pedig a parlament szavatolta.¹²⁵

A XVII. század közepétől az angolok is a pénzügyi problémák fokozatos megoldásának az útjára léptek. Az angol hadsereg élelem-utánpótlása már a XIV–XV. században szinte az abszolutizmus kori seregeket idézte, olyan előretervezés és szervezettség jellemezte, amelynek révén a katonák ellátása 2-3 hónapra is megoldott volt egy hadjárat során. Idővel azonban a hadi vállalkozók időben történő kifizetése egyre nagyobb gondokat okozott, amire megoldást az 1645 utáni időszak hozott. Ekkortól az új hadsereg („*New Model Army*”) kialakítását követően a rendszeres, megszavazott adók és a hitelképes pénzügyi adminisztráció révén tudták ellátni a sereget. Az angolok így a területi élelmezés kiegészítéseként a korábbiakkal ellentétben már előnyös szerződéseket tudtak kötni a fejlett és terjeszkedő kereskedelmi és ipari vállalkozókkal, lényegében mind a beszerzésre, mind pedig a szállításra nézve a létező kereskedelmi rendszert sokkal eredményesebben tudták felhasználni.¹²⁶

A svédek ellátási rendszerét a harmincéves háborúig a hozzáértés és a közmegegyezés jellemezte. Az adók kivetését, begyűjtését és kezelését egy gyakorlott hivatalnokapparátus végezte, ami úgy vett részt a hadsereg ellátásában, hogy az arisztokrata réteg megőrizte a részvételt a központi adminisztrációban és a hadvezetésben. A svéd terjeszkedéssel azonban a hadművelési területek is nőttek, az állam által biztosított pénz már kevésnek bizonyult. Az 1620-as évektől itt is megjelentek a hadi vállalkozók, de alkalmazták a területek erőszakos, katonai adóztatását is.¹²⁷

A francia és a spanyol állam azonban olyan szinten eladósodott, hogy nem tudott szabadulni a hadi beszállítók befolyásától. A spanyol adminisztrációnak olyan mértékű pénzügyi igénye volt, amit már csak a nagy, tőkeerős kereskedők (*Centurione*, *Olivares*) tudtak finanszírozni, de ők is csak rövid lejáratú kölcsönökkel vállalva. Ezt más állami bevétellel egyenlítették ki, sok esetben már akár öt évre előre várható jövedelmekkel, amit a befektetők egyáltalán nem tartottak biztonságosnak, így 15–20 évenként államcsőddel kellett szembenéznük a spanyol uralkodóknak.¹²⁸

A franciák már XIII. Lajos uralkodása idején Richelieu bíboros (1585–1642) révén kísérletet tettek ennek megreformálására. 1626-ban felállították a hadügyi államtitkárságot, amely alá több, köztük az élelmezésért felelős hivatalt rendeltek, de az 1629-ben kibocsátott *Code Michau* is tartalmazott fontos lépéseket. Az igazi előrelépés XIV. Lajos (1643–1715) minisztereinek, Michel Le Tellier, Barbezieux márkijának (1603–1685) és fia, François-Michel Le Tellier, Louvois márkijának (1641–1691) a tevékenysége révén történt. Előbbi felismerte, hogy a katonák létfenntartásának biztosítása tulajdonképpen a háború megnyerését jelentheti. Az élelmezést a rendszeren belül próbálta megreformálni, amihez érdemben 1643-ban, a hadügyminiszteri kinevezését követően foghatott hozzá.¹²⁹

Először is, rendszeresebb fizetést próbált biztosítani a katonáinak, és úgy látta, a rendszer működtetéséhez nélkülözhetetlen előbb a szükségletek felmérése. Szabályozta, hogy

¹²⁵ Parker, *The 'Military Revolution, 1560–1660'*, 48.; Glete, *War and the State*, 158.; Nimwegen, *The Dutch Army*, 123.; Czigány, *Reform vagy kudarc?*, 44.

¹²⁶ Parrott, *The Business of War*, 224.; Czigány, *Reform vagy kudarc?*, 39.; Bárány, *Hadtáp és logisztika*, 59., 95.

¹²⁷ Glete, *War and the State*, 210.; Czigány, *Reform vagy kudarc?*, 51–53.; Nusbacher, *Civil Supply*, 160.; Stewart, *The 'Irish Road'*, 17.; Wheeler, *Logistics and Supply*, 51–52.

¹²⁸ Parker, *The Army of Flanders* (1972), 147–148.

¹²⁹ Murphey, *Ottoman Warfare*, 93., 98–99., 102.; Creveld, *Supplying War*, 18.; Parker, *The Military Revolution*, 66–67.; Czigány, *Reform vagy kudarc?*, 39–40.

a sereg tagjai rang szerint mennyi élelmet és más egyéb felszerelést kaphatnak, valamint a lovak ellátásával is hasonló módon számolt.

A vállalkozókat Le Tellier sem tudta nélkülözni, de igyekezett háttérbe szorítani a korrupciót, alkalmi helyett állandó és szigorúbb szerződésekkel igyekezett őket a jobb teljesítésre bírni, például a téli szállítások biztosítása, raktárak készenlétben tartása révén. Felmentette őket különböző díjak, vámok alól, és kíséretet biztosított számukra. A táborokban is biztosították, hogy a vállalkozók zavartalanul végezhesék tevékenységüket, megvédték őket a katonák túlkapásai ellen is, és az esetleges veszteségeiket is megtérítették. A vállalkozóknak a kialakított mennyiséget a királyi raktárakba kellett szállítaniuk, ahol állami részről ellenőrizték az áruk minőségét, és az ellátmánynak a raktárakból a hadsereghez való eljuttatása is rájuk hárult. Ha lisztet szállítottak, akkor felhatalmazást kaptak arra is, hogy a kenyérellátás érdekében a környékbeli pékekkel akár erőszakkal is szerződhessenek, azaz így az állam az igen nagy nehézségekkel járó kenyérsütés egy részét rájuk hárította.¹³⁰

Louvois márki szintén meghagyta a vállalkozók rendszerét, mivel egyrészt az adminisztrációs gépezet még nem épült ki, másrészt pedig a tőke hiánya is problémákat okozott. A vállalkozókkal immár írásban tárgyaltak, és a tervezés is nagyobb szerepet kapott. A sereg létszámának és a hadjárat várható időtartamának (általában 180 nap) arányával megbecsülték a várható fogyasztást, s az egyes tételekért fizetendő pénzt, valamint a szállítás, a tárolás és az elosztás költségeit is kiszámolták. Az állam azonban továbbra sem tudott időben fizetni, így a visszaéléseket sem lehetett elkerülni.¹³¹

2.9.1.2. Az ellátmány biztosításának problémái és megoldásai

Az élelemellátást viszonylag könnyű volt megoldani, ha a sereg rövidebb vagy hosszabb ideig állomásozott valahol. Akkor a katonák a zsoldjukból és egyéb járandóságukból nemcsak az ételadagjukat, hanem a felszerelésüket, a fegyvereiket, a ruháikat is be tudták szerezni. Az adott helyen így egy szabályos piac működött egy állami intendáns felügyelete mellett. Ő figyelte a szükségletekre, ellenőrizte a minőséget és az árakat is.¹³²

Ha a sereg kimozdult az állomáshelyéről, akkor a helyzet megváltozott. Hasonló piacok állítására, a hadak lakosság által biztosított élelmezésére nem volt mindig elegendő idő. Az élelem sereg általi felderítése sokáig tartott, és még a harci erőt is csökkentette, ráadásul a hadművelleti terület teljes felélése is mindinkább előfordult, ezért különböző megoldásokkal próbálkoztak. Nagyobb kereskedők követhették a sereget, de ezzel csak a „vonat” hosszúságát növelték. Ha baráti területen haladtak, akkor komisszárokat lehetett előreküldeni, akik előkészítették a terepet (*étape*-rendszer). Ha a bejáratott felvonulási úton haladtak, akkor lehetett több-kevesebb állandó állomást létrehozni. Maradt még a beszállásolás, csakhogy ez a házigazdának az ellátásért fizetendő pénz sokszori „eltűnésével” visszaélésekre adott lehetőséget.¹³³

A raktárakat már ekkor is használták, elsősorban helyőrségekben, illetve szegény vagy feldúlt vidékeken alkalmazták, ráadásul a sereg létszáma miatt csak nagyon ritkán volt ilyenekre szükség. Erre vonatkozó, a hadviseléssel egyidős tanácsok a XVII. század eleji katonai írók műveiben is megtalálhatóak: a frekvenciált városokban, erődökben raktárakat célszerű létrehozni, egy „jól szituált” táborban pedig 15 napra való élelmet kell felhalmozni, amihez csak szükség esetén szabad nyúlni.¹³⁴

¹³⁰ Creveld, *Supplying War*, 18–19.

¹³¹ Uo, 21.

¹³² Uo, 6.

¹³³ Uo, 7.; Keegan, *A hadviselés története*, 300.; Black, *European Warfare*, 38.

¹³⁴ Creveld, *Supplying War*, 18.; Lynn, *Giant of the Grand Siècle*, 124–125.; Fissel, *English Warfare*, 39.

A konvojokat, amik a bázisról vitték rendeltetési helyére az élelmet, kezdetben csak különleges esetekben használták, így a szállítás és a raktározás szervezetenként nem is képezte a hadsereg feladatát. Ha igény volt szekerekre, akkor általában kereskedelmi szerződésekkel, vagy leginkább a helyiektől bérléssel, illetve rekvirálásokkal szükségmegoldásokat alkalmaztak. Ezekkel azonban akadt egy másik probléma is: biztosítani is kellett ezeket a konvojokat, mivel ekkoriban a front nem különült el élesen saját és ellenséges oldalra. Ez további feladatokat rótt a hadvezetésre, ráadásul ezekre a biztonsági feladatokra bizonyos esetekben az egész sereget be kellett fogni. Bebizonyosodott, hogy hadsereggel nem lehet kiépíteni egy folyamatos utánpótlási és védelmi vonalat vagy uralni egy nagyobb területet, mivel ez elsősorban lovas rajtaütésekkel túlságosan sebezhető volt.¹³⁵

A megnövekedett létszámú seregek és felszerelésük, szükségleteik mozgását az utak kiépítésének hiánya is nehezítette. A máhás állatokat ugyanis nemigen válthatta ki a tengelyes szállítás, mivel az csak jó útnál lehetséges. Itálián kívül azonban nem voltak olyan utak, amelyek elbirták volna ezt a terhet, ráadásul útépitést és -karbantartást csak a hadjáratok előtt végeztek. Csupán az 1680-as évektől kezdték el szükségét érezni a katonai utak kiépítésére és fenntartására, először XIV. Lajos francia és XI. Károly svéd király (1660–1697) uralkodásának idején, ami a XVIII. századtól kezdve nagyobb volumenben folytatódott Franciaországban, majd Nagy-Britanniában és Poroszországban is.¹³⁶

Az élelemellátásban az oszmánokéhoz hasonló szervezetség csupán a XVII. század utolsó harmadában jelent meg, legelőször a franciák révén. Ők az egész „ügymenet” ellenőrzésére a már meglévő intendánsi rendszert alkalmazták továbbra is: az ellátást közvetlenül végző vállalkozókat, állami komisszárokat és intendánsokat a főintendánsok (*surintendants et commissaires généraux de vivres*) felügyelték. Emellett a szállítás megreformálásaként kiterjesztették és szabályozták az eddig használt s legjobbnak tűnő megoldásokat: ugyan nem a sereg részeként, de speciális, katonai személyzet által irányított, magánszemélyek által működtetett állandó szekérparkot alakítottak ki, amelynek nem a hátszorból ingajáratként való élelemszállítás volt az elsődleges feladata, hanem pár napra elegendő tartalékkal mintegy guruló raktárként a hadsereg kísérése. Ha a szállításra vízi út is rendelkezésre állt, akkor bárkákat is igénybe vettek.¹³⁷

Le Tellier révén a raktárak rendszere is terjedni kezdett, de ez nem állandó jelleggel működött, mert a hadjárat végén a maradékot eladták. Az állandó raktárak rendszerének bevezetése fiára, a Turenne által „felfedezett” Louvois márkira maradt, aki 1668-ban kezdhetett neki e munkájának. Rögtön kétfajta raktárt hozott létre, amik már nemcsak a takarmányok tárolására, hanem minden más szükséges élelem felhalmozására is alkalmassá váltak. Az egyik a területvédelemben játszott szerepet, tulajdonképpen királyi határvárosok és határerődök láncolatát jelentette, amiket várható ostromokra is felkészítettek, a védők 6 havi és lovaik 2 havi élelmével szerelték fel. A másik típusú raktárakat pedig a hadjáraton lévő sereg szükségleteinek Franciaország határain túli ellátására tervezték. A raktárakat igazgatók alá rendelték, akik felügyelték a raktárak készleteit, amit a mindennapi felhasználásra azonban nem lehetett igénybe venni.¹³⁸

Az élelem kiosztásában viszont fontos változások történtek. Minden egyes katona a napi alapadagját ingyen kapta, ami kenyeret vagy kétszersültet jelentett. A körülményekhez képest ezt kiegészítették hússal, babbal vagy más, proteint tartalmazó étellel. Utóbbiak nem tartoztak az állandó ellátásba, fizetni kellett értük, néha a piaci ár feléért, máskor

¹³⁵ Creveld, *Supplying War*, 18.

¹³⁶ Keegan, *A hadviselés története*, 301. Még 1860-ban is 1000 főre Nagy-Britanniában 5, Franciaországban 3, Poroszországban 2,5, Spanyolországban 0,75 mérföld kiépített út jutott. Parker, *The 'Military Revolution, 1560–1660'*, 46.; Pohl, *„Die Profiantirung der keyserlichen Armaden ahnbelangendt”*, 55.

¹³⁷ Creveld, *Supplying War*, 18–19.; Lynn, *Giant of the Grand Siècle*, 118–119.; Hart, *The Dutch Wars*, 71.

¹³⁸ Creveld, *Supplying War*, 19–21.; Lynn, *Giant of the Grand Siècle*, 112–113., 124–126.

negyedéért adták. Olykor előfordult, hogy az uralkodó nagylelkűségéből az egész sereg ingyen kapta meg, esetenként azonban csak bizonyos alakulatok. A fogyasztást viszont nem ellenőrizték, pedig a katonák az ellátmányt gyakran alkoholra cserélhették, vagy csak egyszerűen elpocsékolhatták.¹³⁹

A franciák e rendszerét igyekeztek mintául venni a hollandok, főleg az ellenük vívott háború során 1672 és 1678 között. Korábban a sereg a helyi kereskedőkre és piacokra volt utalva, ami rendszertelenséget és bizonytalanságot eredményezett a katonák élelmezésének terén. III. Vilmos (1650–1702) ezt kiküszöbölendő, kezdetben csak a kenyérelállítás biztosítására 1672 végén szerződött két portugál származású, de amszterdami illetőségű zsidó kereskedővel, Antonio (Moses) Alvares Machadóval és Jacob Pereirával, akik ezt a vállalásukat olyan nagy megalégedettséggel teljesítették, hogy az uralkodó főlélmesternek (*provediteur-generaal*) nevezte ki őket. A későbbiekben a kenyéren kívül sajttal, sörrel, gabonafélékkel, liszttel is ellátták a sereget, 1675-től pedig megkezdték a raktárak rendszerének kiépítését. Tevékenységük révén a katonáknak már rendszeresen volt mit ennie, még akkor is, ha fizetniük kellett érte. Ugyanakkor mindent összevetve a kenyér biztosításának megszervezésén kívül a hollandok meglehetősen késéssel adoptálták az új fejlesztéseket, technikákat.¹⁴⁰

Az oszmán menzilekre hasonlító étape-ok (pihenőállomások) már a XV. század közepe óta léteztek. Ezek kezdetben kereskedelmi funkcióval rendelkeztek, áruk adás-vétele, tárolása, előállítás történt itt. Katonai használatuk a XVI. század közepétől kezdődött, ekkor már a hadsereg is meg tudott ezeken a helyeken szállni, illetve a katonák ellátására szükséges élelmet is felhalmozhatták itt. Ez időtől fogva már a spanyolok és a franciák is használták, de ekkor még nem rendszeresen, és hálózatát sem alakították ki. Előbbiek a Németszföldre (az úgynevezett „spanyol út”, ami Lombardiát és Flandriát kötötte össze), utóbbiak az Itáliába („Dauphiné-folyosó”) vezetett hadjáratokon vették igénybe.¹⁴¹

A spanyolok az állomások helyett inkább a beszállásolást alkalmazták. Ennek leginkább pénzügyi oka volt, ugyanis közvetlenül nem kellett rá pénzt költeni. A hadsereg ellátásáért a lakosságnak térítendő összegeket azok befizetett vagy befizetendő adójából vonták le. Akkor merült fel az étape-rendszer használata, amikor egy terület lakossága megalégelte a beszállásolással járó anyagi veszteségeket, a katonák erőszakoskodásait és visszaéléseit.¹⁴²

A „spanyol úton” két étape-típus működött. Savoyában a kereskedelmi főúton fekvő állomások mindenki számára szállást és élelmet kínáltak. Egy étape 2-3 falu között oszlott meg, az irányítását pedig a környékbeli legnagyobb város vagy a térségben található települések közösen látták el. A közösségek adójából finanszírozták, így a nyereségből mindenki részesedhetett.

A „spanyol út” többi részén az állami kereskedelmi közlekedés hiánya miatt az állomásokat előre fel kellett készíteni, amit kezdetben a tartományok végeztek saját maguk vagy vállalkozó útján. Előre felbecsülték a szükségleteket, amit a környező falvakból szereztek be. A hadsereg elvonulásakor a fogyasztás után számlát állítottak ki, s az állam később fizetett, ha tudott. Ezért a későbbiekben versenytárgyalásokat írtak ki az állomások ellátására. A felkészülés úgy zajlott, hogy megbízottat küldött az állam, aki a tartományok képviselőivel kijelölte az útvonalat, az állomások helyét, a kiosztandó ételeket és áraikat, a nyertes vállalkozóval pedig szerződést kötöttek. Őket a vonulás során a helyszínen fizették ki, az élelem árát pedig a katonák zsoldjából vonták le. Noha az állam számára csupán 3–4 napos

¹³⁹ Creveld, *Supplying War*, 21–22.

¹⁴⁰ Hart, *The Dutch Wars*, 73–76., 185.

¹⁴¹ Lynn, *Giant of the Grand Siécle*, 32.; Hale, *War and Society*, 182.; Parker, *The Army of Flanders* (2004), 80.

¹⁴² Parker, *The Army of Flanders* (2004), 81–82.

meneteléskor lett volna rentábilis az étape-rendszer, mégis jó példaként szolgált arra, hogy előrelátó tervezéssel minőségileg lehet javítani a sereg élelmezését, ráadásul úgy, hogy a környék lakosságát megkímélik az inségtől és az erőszaktól.¹⁴³

Franciaországban az állomásokat rendszerbe szervezve 1623-ban négy főbb útvonalat hoztak létre, ügyelve arra is, hogy ezek vonalvezetése ahol lehet, a folyók mentén haladjon, megkönnyítve ezzel az utánpótlást és a szállítást. Ezek az utak XIV. Lajos idejére ténylegesen katonai útvonalakká alakultak.¹⁴⁴

1629-től már törvényileg jelölték ki a pihenőállomások helyét. A sereg menetterv szerint vonult, a településeket már napokkal az érkezés előtt tájékoztatták, egy helyen általában csak egy éjszakát töltöttek, és úti kalauzok helyett aktuális térképek rendszeresítésére is sor került. 1640-től pedig az állomásoknak kijelölt helyeken raktárak felállításáról is rendelkeztek.¹⁴⁵

Az étape-ellátás mikéntjét azonban 1665-ben sem sikerült rendezni. Bár az állam a pénzügyi finanszírozást az intendánsok felügyeletével magára vállalta, az oszmánokéhoz hasonló ellátórendszert azonban nem sikerült kialakítani (például a katonák fizethettek a lakosoknak az ellátásért, vagy a településsel szerződtek, vagy utólagos elszámolással az állam fizetett),¹⁴⁶ tulajdonképpen a visszaélésekre lehetőséget nyújtó beszállásolás tovább funkcionált.

Az eddig említett módszerek és reformok elvileg lehetővé tették a sereg szabadabb és gyorsabb mozgását, valamint meghosszabbították a hadműveletekre fordítható időt. A helyzet azonban nem volt egyszerű. A katonák egyik legfőbb ételét, a kenyeret a depók tudták biztosítani, míg a lovakét, a takarmányt azonban szükséges nagy mennyisége miatt nem lehetett raktározni és szállítani, többnyire helyben kellett beszerezni. Így két ellentmondó kényszer alatt kellett a seregeknek működniük: egyrészt próbáltak közelebb maradni a raktárakhoz, másrészt mivel a takarmányból nagy mennyiséget fogyasztottak, mozgásban kellett maradniuk, hogy a lovak ne haljanak éhen.¹⁴⁷

A fentiekhez még azt is hozzá lehet fűzni, hogy a nyugati seregekben a harmincéves háború végéig különállt a hadvezetés és a hadellátás. A XVII. század második felében be kellett látnia az államoknak, hogy a hadseregek létszámának drasztikus emelkedése miatt a logisztika háttérbe szorítja a hadvezetést, vagy legalábbis erősen behatárolja azt, az ellátáshoz kell igazítani a stratégiát. Csatákat ugyanis nem minden nap vívtak, viszont a nagy létszámú sereget az egész hadjárat ideje alatt mozgatni, élelmezni kellett. A nyugati hadvezérek azonban leginkább csak a hadvezetéshez értettek, a seregek létszámának megnövekedésével járó stratégiai és ellátási problémákat a tábornokok nagy része már nem tudta átlátni, így a hadvezetés komoly válságba került.

A logisztika lassanként az eredetileg csak a táborhely kiválasztásáért felelős főszállásmester feladatává vált. „Munkaköre” értelmében ugyanis a hadsereg előtt kellett járnia, így a felderítést is lassan rábízták. A terepen tapasztalatot szerezve a menettervezés is a feladatává vált, majd ez által az élelemszállítás megszervezésében is döntő szava lett. Erre eklatáns példa a fentebb már említett Jacques François de Chastenet, Puységur márkijának a karrierje, akinek ebbéli tehetségét a tábornokok időben felismerték, és ő vált lassan a francia hadsereg első logisztikai szakemberévé és XIV. Lajos tanácsadójává.¹⁴⁸ Így aztán

¹⁴³ Uo, 81., 83–85.; uő, *The Military Revolution*, 66–67., 76.

¹⁴⁴ A négy fő útvonal: Bretagne–Marseille, Languedoc–Normandia, Picardy–Bayonne, Saintonge–Bresse. Kroener, *Les Routes et les Étapes*, 72–73., 167.; Lynn, *Giant of the Grand Siècle*, 132.

¹⁴⁵ Lynn, *Giant of the Grand Siècle*, 133–134.

¹⁴⁶ Uo, 134., 137., 139–140.

¹⁴⁷ Uo, 139–140.

¹⁴⁸ Perjés, *Mezőgazdasági termelés*, 151–152., 155–156.; Parker, *The Military Revolution*, 46., 48–49., 52.

a nyugati hadseregek a XVII. század végére, a XVIII. század elejére kezdték elérni azt a szervezettséget és hatékonyságot, amit az oszmán seregnél láthattunk.

2.9.2. A közép-európai példa

Az alábbiakban a Habsburg Monarchiában, azon belül is leginkább a magyarországi hadszíntéren alkalmazott élelemellátási rendszer működését és nehézségeit tekintjük át röviden.

2.9.2.1. Az ellátmány finanszírozásának problémái és megoldásai

A Habsburgok birodalmában is hasonló problémákkal kellett megküzdeni, mint a nyugat-európai államoknak és a hadvezetésnek. A tizenöt éves háborútól kezdve mindenkor a rendezett ellátást, a szigorú ellenőrzést, a katonai fegyelem megerősítését tartották szükségesnek, amelyek elengedhetetlenek egy olajozottan és kielégítően működő rendszerhez, s amelynek példája szinte a szemük előtt lehetett az oszmán hadsereg ellátásának képében.

A magyar területeken egyrészt a királyság államszervei, valamint az országgyűlés, a városok és a vármegyék, a várkapitányságok, másrészt a birodalom államszervei (Udvari Kamara, Magyar Királyi Kamara, majd Haditanács) oldották meg az ellátást. A XVI. században a mezei hadak élelmezésére ideiglenes hivatalokat állítottak a főélelmester vagy más megnevezéssel az országos élelmezési főbiztos vezetésével, aki egyben a várak ellátásáért is felelt. Ő az Udvari Kamarán, a helyettesei és a biztosok pedig a Magyar Kamarán keresztül kapták az anyagiakat az élelem biztosítására. Ez utóbbi esetben a szabad királyi városok adójából használtak a megyékből történő élelemvásárlásra, azonban ha ezt már a nagybirtokokról tették, ahhoz hitelt kellett felvenniük.¹⁴⁹

A rendszer sok visszaélésre adott lehetőséget, és az ehhez párosuló szervezetlenség sokszor okozhatott élelemhiányt is. A tizenöt éves háború idején, már 1594-ben az udvari tanácsadók tettek javaslatokat ezen problémák orvoslására: például az államnak azt javasolták, hogy az ellátás biztosítására három vagy négy megbízható, nem csak a saját hasznát néző kereskedővel kellene szerződést kötnie. 1597-ben korának egyik legkiválóbb pénzügyi szakembere, a főélelmesteri titulust is betöltő Zacharias Geizkofler szintén kritikákat, illetve megoldásokat fogalmazott meg, amiket sok esetben a német-római rendek is osztottak. Szerinte az országban volt elég élelem, csak a szakértelmet, a pénzt és a hitelképességet hiányolta. Ezenkívül a gazdaságosság és a hatékonyság mellett érvelve javasolta a hadvezetés és az élelmezési hivatalnokok közvetlen együttműködését, valamint a végváriak és a mezei hadsereg élelmezésének különválasztását is, amivel például könnyebben felmérhető lett volna, hogy mennyi katonára tervezendő az ellátás. Geizkofler úgy gondolta továbbá, hogy a táboron belüli visszaéléseket az egy időben történő ételkiosztással és nem az alacsony tábori árszabással lehet megakadályozni.¹⁵⁰

A Haditanács szakértői az említett időben szintén arra a megállapításra jutottak, hogy az alacsony tábori árszabás nem járható út. Egyrészt a katonák ennek ellenére sem kértek kevesebb zsoldot, másrészt az élelem beszerzése, valamint a szállítás és az egész ellátást biztosító adminisztráció magas költségekkel járt. Az alacsony ár a markotányosokat is elriaszthatta, ami drágaságot és hiányt okozhatott, utat nyitva ezzel a lázadásoknak és a

¹⁴⁹ R. Várkonyi, *Ellátás és társadalom*, 22.; Kenyeres, *A végvárak és a mezei hadak*, 199–200.; Bagi, *A császári-királyi mezei hadsereg*, 74., 77.; Pohl, *„Die Profiantirung der keyserlichen Armaden ahnbelangendi”*, 70–71. Az élelmezésben résztvevő személyekre részletesebben lásd: Kenyeres, *A magyarországi végvárak*.

¹⁵⁰ Bagi, *Vázlat a császári haderő élelemellátásáról*, 111., 114.; Kenyeres, *A végvárak és a mezei hadak*, 201.; Bagi, *A császári-királyi mezei hadsereg*, 73., 235–237.

fosztogatásoknak. A szakértők ezenkívül megoldást láttak még a markotányosok árainak letörésében is.¹⁵¹

Közel hatvan év után egy 1658-ban született tervezet hasonló javaslatokat tartalmaz: a gazdasági rendszer szakértelemmel történő átalakítása, következetes kereskedelempolitika, pénzreform, takarékos szemlélet, jobb és olcsóbb államhitelek, élelemadagok szabályozása, továbbá a végvári és a mezei hadak közös költségvetésből történő élelmezése. Maga Zrínyi Miklós (1620–1664) is a központi és szervezett ellátást látta célravezetőnek, amihez kis mértékben a kereskedők erőforrásait is igénybe vehetőnek tartotta.¹⁵²

A XVII. század közepére alakultak ki egy állandó sereg felállításához szükséges feltételek, amikor már az ellátmányt is a központosított hadügyi apparátus intézte. Az egészet az Udvari Haditanács irányította, amely alatt szakterületenként külön hivatalok működtek (esetünkben az Élelmezési Főhivatal), de az ellátás pénzügyeit az Udvari Kamara felügyelte. A Haditanács elnöki székébe 1668-ban kerülő Raimondo Montecuccoli indította meg ebben is az érdemi szervezést. Ő többek között rendszeres élelmezést és zsoldfizetést szorgalmazott, amivel a lakosságot is meg lehet kímélni, és növelni is lehet az adózási hajlandóságot, azaz a kontribúció helyett a közvetett adózásra helyezte a hangsúlyt, a végvári katonaságot pedig a központból irányított seregbe tervezték integrálni.¹⁵³

Ennek egyik lépéseként 1671-től a cseh és az osztrák területeken alkalmazott „*repartitios*” adót Magyarországon is alkalmazni kezdték, ami azt jelentette, hogy a portákra az országban állomásozó hadsereg költségeinek arányában vetettek ki adót. Ez a lakosságnak túl nagy megterhelést jelentett, amit csökkenteni kellett. Emellett bevezették az alkoholos italok forgalmi adóját (*accisa*), de ennek begyűjtésével is gondok akadtak, így a pénzügyi problémák továbbra sem oldódtak meg. A kétfrontos háborút folytató Habsburgok sokszor nem tudtak lépést tartani a hadi kiadásokkal. A XVII. század utolsó harmadában még mindig udvari beszállítók, vállalkozók látták el a sereget, ezek közül a legnagyobb Samuel Oppenheimer volt. Ezenkívül, bár sokszor pontosan nem ismert, az örökös tartományok adóiból, repartitóiokból, vámokból, hadi adókból, valamint a várbirtokok és a megyék segítségével lehetett csak megoldani többek között az élelmezést is.¹⁵⁴

Az említettekől kifolyólag az egyes területek katonáinak élelmezését sem tudták teljesen a központból ellátni, így az egyes élésmesterek, ahogy már a XVI. században is, a területileg illetékes kamarákkal álltak kapcsolatban. A győri főkapitányság területét például az alsó-ausztriai rendek, a felső-magyarországiakat a Szepesi Kamara, a horvát–szlavón csapatokat a Belső-ausztriai Udvari Kamara látta el.¹⁵⁵

1690-ben fejadó rendeletet bocsátottak ki, e jövedelem nagy részét pedig a hadsereg ellátására fordították. 1697-ben új élelmezési szabályzatot adtak ki, ami a Magyar Királyság területén állomásozó katonákra is érvényesül. Addig pátensekkel szabályozták, hogy a lakosság mit köteles adni, illetve a katonának mennyit kell fizetnie az ellátásért.¹⁵⁶

¹⁵¹ Bagi, *A császári-királyi mezei hadsereg*, 238–240.

¹⁵² R. Várkonyi, *Ellátás és társadalom*, 28., 30.; Zrínyi, *Tábori kis trakta*, 434–437.

¹⁵³ Czigány, *A végvári katonaság ellátása*, 54., 56.

¹⁵⁴ Czigány, *Reform vagy kudarc?*, 109., 111., 141., 169–170.; uő, *A végvári katonaság ellátása*, 56., 59.; R. Várkonyi, *Ellátás és társadalom*, 22., 31.; Schramek, *Az állandó hadsereg*, 15. Oppenheimer tevékenységére részletesebben lásd: Szakály, Oppenheimer Sámuel.

¹⁵⁵ Czigány, *A végvári katonaság ellátása*, 56.; Oross, *A Szepesi Kamara*, 101., 112.; Kenyeres, *A végvárak és a mezei hadak*, 167.; Pickl, *Stájerország érdemei*, 60.

¹⁵⁶ Czigány, *A végvári katonaság ellátása*, 62.; Rákóczy, *Regulamentum militare*, 327–329.; Rákóczy, I. Lipót fejadórendelete, 85.

2.9.2.2. Az ellátmány biztosításának problémái és megoldásai

Az élelemellátás szervezeti felépítése mind a nyugat-európai, mind pedig az oszmán rendszerhez hasonlított. Az élelmezést az Udvari Kamara alá tartozóan, a Haditanács útmutatása révén egy civil hivatalnok az általa irányított segítőivel szervezte. A XVII. században e hivatalok már állandósultak Fő Élelmezési Hivatal (*Obrist Proviant Amt*), illetve Tábori Élelmezési Hivatalként (*General Feldproviantamt*). A mezei seregek és az Alsó-ausztriai Kamara alá tartozó várak ellátásáért az egyébként mindig osztrák származású főélelmester (*Obrist Proviantmeister*) felelt. Munkájának segítésére körülbelül 1606-ig Felső-Magyarországra külön élelmestert (*Proviantmeister in der Zips*) is kinevezhettek, aki az ott tartózkodó seregek ellátását biztosította, és a Szepesi Kamarának tartozott elszámolással.

A főélelmester vagy élelmezési főbiztos irányítása alá élelmezési tisztek tartoztak, akiknek meghatározott előírások mentén kellett dolgozniuk. Ilyen volt a takarmánnyal megbízott kasznár, a marhahús biztosításáért felelős húsmester, a megfelelő minőségű bor beszerzését végző bormester, a kenyér ellátására kinevezett kenyérmester, a felvásárolt tételek mennyiségére figyelő súlymester, későbbiekben a szállítást ellenőrző biztos. Az egyes katonai alakulatok is rendelkeztek külön élelmesterrel, emellett minden egyes vár hasonló szervezeti felépítés keretében látta el magát.¹⁵⁷

Az ellátás javítására, tulajdonképpen az oszmánokéhoz hasonló rendszer alkalmazására az udvari tanácsadók már 1594-ben javaslatokat tettek. Úgy gondolták, hogy a gabonából inkább kétszersültet (*Piscoten*) süssenek, megakadályozva a kenyér gyors romlása miatt bekövetkező kényelmetlenségeket. A liszt őrlését és a kenyér sütését malommal és sütőházakkal rendelkező nagyobb helységekben tartották célszerűnek. Geizkofler emellett tábori sütődék felállítását is sürgette, és a gabona felvásárlását, megőrlését a hadjárat előtt tartotta szükségesnek. A Haditanács is hasonló véleményre jutott: a gabonát aratás-kor, a bort szüretkor tanácsolták beszerezni, ami így nemcsak olcsó volt, hanem tartalékolni is lehetett. Geizkofler úgy gondolta továbbá, hogy az élelmet nem a tábor rendjére felügyelő főprofosznak, hanem a főélelmesternek kellene kezelnie a táborban, valamint az ételadagok minél pontosabb kiszámítása érdekében az élelmestereknek nem a Haditanáccsal, hanem közvetlenül a helyszíni hadvezetéssel szükséges kapcsolatban állniuk.¹⁵⁸

A hadsereg élelemellátását négy módon biztosíthatták. Leginkább a szükséges élelem és takarmány felvásárlásával, amit a törökök szabad vásárlásával (szerbeszt *istirá*) lehet párhuzamba állítani. Ennek megszervezése a főélelmesterre hárult, elsősorban magyarországi és ausztriai területekről szereztek be a tételeket, de ha ez kevésnek bizonyult, akkor a hiányzó mennyiségeket Cseh-, illetve Bajorországból igyekeztek kiegészíteni. Egységes mértéket, általában a bécsit használták. A vásárlás lebonyolításával leginkább a vámmentességgel bátorított vagyonosokat, illetve kereskedőket bízták meg, akik a beszerzett árukat a főélelmesternek továbbították. A vásárlással kapcsolatban több probléma is felmerült. A törökökhöz hasonlóan igyekeztek megtiltani az élelem külföldön történő eladását, „cserében” a termelő nagybirtokosok magasán tartották az árakat, ráadásul a vételezések sem mindig időben történtek.¹⁵⁹

¹⁵⁷ Bagi, Egy példa, 85.; uő, Vázlat a császári haderő élelemellátásáról, 108.; uő, A főélelmester és a bormester, 458.; uő, *A császári-királyi mezei hadsereg*, 76–77.; Kenyeres, A végvárok és a mezei hadak, 182–184., 197–199., 202.; Oross, A Szepesi Kamara, 100–101.

¹⁵⁸ Bagi, Vázlat a császári haderő élelemellátásáról, 111–112.; uő, *A császári-királyi mezei hadsereg*, 235–237., 239.; Kenyeres, A végvárok és a mezei hadak, 183.

¹⁵⁹ Kenyeres, A végvárok és a mezei hadak, 182.; Bog, *Türkenkrieg und Agrarwirtschaft*, 22.; Tóth, *A mezőkeresztési csata*, 106.; Bagi, A hadseregellátás problémája, 532.; uő, *A császári-királyi mezei hadsereg*, 74–75., 214. Az állam további intézkedéseket is próbált foganatosítani a magas árak ellen, így összeirhatták a gabonakészletekkel rendelkezőket, valamint felléptek az uralkodó nevében rekvirálók ellen is.

Az állam az élelem biztosítását át is háríthatta a lakosságra, ami tulajdonképpen az oszmánok istiráadóijához hasonlított. A sereg vonulása környékén található megyéket, illetve településeket kötelezték meghatározott mennyiségű liszt, gabona, árpa, bor, tűzifa összegyűjtésére, majd az állam által meghatározott, „természetesen” alacsony áron való eladására vagy ingyen történő biztosítására. Ennek költségeit a megyei közgyűléseken portaszám szerint megállapítva a lakosságra hárították, a mennyiségeket pedig felvásárlók gyűjtötték be a megyék képviselőinek kíséretében.¹⁶⁰

Az élelemmel való ellátásban, hasonlóan az európai és az oszmán sereghez, a markotányosok is részt vettek. Négy nagyobb csoportra lehet ezeket elkülöníteni: az élelmiszert árulókra, a húst értékesítő hentesekre, a szatócsokra, valamint a szakács mesterségű, kifőzdéket üzemeltető személyekre. A táborban hatósági engedéllyel és illeték lerovásával tevékenykedhettek. A markotányosokat ezeken kívül egyéb kiegészítő munkákra kötelezheték, például rakodásra, földmunkákra.¹⁶¹

A sereg betevőjét az említett módokon kívül erőszakosan is megszerezhették, akár az ellenségtől, akár – a többnyire rossz ellátás miatt – saját területéről is. Az előbbi történetelt várak elfoglalása alkalmával, portyázásokkal, továbbá szállítmányokon történő rajtaütéssel is. Zrínyi a sereg moráljára nézve ezt a beszerzési módot nem tartotta előnyösnek, úgy látta, hogy a saját föld pusztítása visszaüthet, illetve az egyes alakulatok által zsákmányoltak eltérő mennyisége egyenlenséget okozhat a katonák között.¹⁶²

A Habsburgok is alkalmazták a raktárakat, de a XVII. század közepéig, ahogyan a nyugatiak is, átmeneti depókat használtak. A hadjárat idején állították fel ezeket a lerakásokat (*Anschütt Stetten*) ausztriai területeken, illetve a folyamok mentén fekvő várakban (Pozsony, Komárom, Tokaj, Szatmár). Ennek oka a szárazföldi szállítási lehetőségek behatároltságában és a fejletlen úthálózatban keresendő. Az állandó raktárak hálózatának kialakítását szintén Montecuccoli szorgalmazta a XVII. század utolsó harmadában, ami már befektetést, az élelem tartalékolását, így tartósításának problémáját is felvetette. Nagy kapacitású raktárakat az 1690-es évekre tudtak kialakítani, ekkortól a sereg és a hadvezetés már nem kötődött annyira a folyók környékéhez.¹⁶³

A nagyobb szállításokat csak vízen tudták lebonyolítani az imént említett okokból. Csupán az 1690-es években hozták létre a Dunán teherszállításra szolgáló flottát, a kisebb folyóvizeken pedig tutajokat, uszályokat alkalmaztak. A fuvarozást korábban megfelelően felszerelt hajókkal és matrózok felfogadásával oldották meg egy, a Haditanács által kinevezett biztos, a főhajómester (*Feld Obrist-Schiffmeister*) felügyeletével. Hasonló megbízott főszekerész-mester (*General Obrist-Wagenmeister*) néven a szárazföldi szállítás esetén is működött, de járműpark hiányában, és a magas költségek miatt a fuvarozásra a jobbágyokat kötelezték. Ha ez nem volt járható út, akkor bérléssel vagy térítés nélkül civilek szekereit vették igénybe. Szintén az említett években alakítottak ki kezdetleges szervezett szállítási egységeket, századonként 2–3 szekér rendszeresítésével.¹⁶⁴

¹⁶⁰ Bagi, *A császári-királyi mezei hadsereg*, 80.; uő, *A hadseregellátás problémája*, 533–534.; Kenyeres, *A végvárak és a mezei hadak*, 199.

¹⁶¹ Bagi, *A császári-királyi mezei hadsereg*, 79.; uő, *A hadseregellátás problémája*, 533.

¹⁶² Zrínyi, *Tábori kis trakta*, 434.; Bagi, *A császári-királyi mezei hadsereg*, 81–82.; uő, *A császári-királyi mezei hadsereg*, 311–324.; Geöcze, *Hadi élelmezés*, 728–729.; Tóth, *A mezőkeresztési csata*, 106.

¹⁶³ R. Várkonyi, *Ellátás és társadalom*, 23.; Bagi, *A császári-királyi mezei hadsereg*, 76.; uő, *A hadseregellátás problémája*, 532.; Czigány, *Reform vagy kudarc?*, 166., 168.; Kenyeres, *A végvárak és a mezei hadak*, 182.; Valentinitich, *Die windische Grenze*, 527.; Pickl, *Stájerország érdemei*, 72.; Oross, *Végvárakból kaszárnyák*, 1448.; Perjés, *Mezőgazdasági termelés*, 150.

¹⁶⁴ Czigány, *Reform vagy kudarc?*, 167.; Bog, *Türkenkrieg und Agrarwirtschaft*, 22.; Kenyeres, *A végvárak és a mezei hadak*, 200.; Bagi, *A hadseregellátás problémája*, 536–537.; uő, *A császári-királyi mezei hadsereg*, 92–94.; Perjés, *Mezőgazdasági termelés*, 132.

Amint láthattuk, a magyarországi hadszíntéren az élelemellátás több esetben is mutatott hasonlóságot az oszmánok rendszerével, azonban hatékonysága, körülményeinek jobbulása csak a XVII. század végén, az állandó hadsereg kialakulásának idején figyelhető meg.

2.9.3. A kelet-európai példa

Az orosz sereg szerkezetileg, így élelmezésileg is mutatott hasonlóságokat az oszmánokéval, a következőkben ezt a rendszert mutatjuk be röviden. A seregben a középkori eredetű lovasság dominált, és bár a tűzfegyveres gyalogság is megjelent, a gazdasági és a természeti viszonyok hatással voltak a sereg szerkezetére, így az örökletes lovasságra jóval tovább, az 1680-as évekig támaszkodtak a háborúknban.

Az első gyalogosok felállításáig, a XVI. század közepéig a tímáros szpáhikra hasonlító, mintegy javadalombirtokos lovasok az államtól pénzbeli vagy természetbeni kisebb hozzájáruláson, illetve a kiemelkedő harcosok díjazásán kívül élelemre semmit nem kaptak, így a hadjáraton magukról kellett gondoskodniuk. Birtokuk nagysága szerint fegyvereseiket is ki kellett állítaniuk, akiket szintén el kellett látniuk. Saját földjükről hozott, az útközben rabolt, vásárolt vagy más módon szerzett élelemmel tudták magukat ellátni. Ennek oka leginkább abban keresendő, hogy a kis népsűrűség, a mezőgazdasági művelésre alkalmas területek ritkasága, a fejletlen gabona- és élelmiszerpiac nehezen tették lehetővé egy nagy sereg élelmezését.¹⁶⁵

Az állandó, kiképzett és fizetett gyalogosok (*sztrelec*) megjelenésével, és számuk, illetve a hadsereg létszámának drasztikus növekedésével IV. Iván (1547–1584) idejétől kezdve az állam is mindinkább megjelent az ellátásban, hiszen a gyalogosok nem tudtak úgy élelmet szerezni, ahogy a lovasok megtehették. Ezzel összefüggésben vezették be a sztrelecadót, amit nagy részben a mezőgazdasággal foglalkozó térségekben vetettek ki, és ez által támogatták a csapatokat. Az állami ellátás azonban továbbra is szükségorientált maradt, noha a kancelláriarendszer fejlődésével a katonai kancellária (*Razriadnyi Prikaz*) és a többi államszerv révén kezdett komolyabbá válni, valamint szervezettebb és ellenőrzöttebb kereteket öltött.¹⁶⁶

Az ellátást elsősorban raktárak felállításával próbálták biztosítani. A határok, főleg a déli mentén a várakban és városokban hembárokot állítottak fel, amiket a földek kontribúciójából, helyi terményadókból vagy vásárlás útján töltöttek fel. Utóbbi esetben olykor kereskedőket is megbízhattak, és az állam az árszabályozással is megpróbált élni. Ezeket kívül szintén a határon, főleg a folyók mentén előretolt raktárakat, erődöket hoztak létre, ami az idegen földön harcoló alakulatoknak biztosított utánpótlást, amivel a térségben egyébként az oszmánok is próbálkoztak.¹⁶⁷

A rendszer a hosszan elhúzódó háborúknban már elégtelennek bizonyult, majd a zavaros idők után (1598–1613) reformokat vezettek be. Felújították a sztrelecadót, a leginkább természetben (kétszersült, liszt, sózott hús) beszedett „*sztreleckij hleb*” néven. Ezzel a kiemelt egységeket, leginkább a gyalogosokat, a hadsereg körülbelül harmadát látták el élelemmel és pénzzel, ami tulajdonképpen a rendszeres élelemellátásra tett kísérletként értékelhető. Fontossággal bírt azért is, mert a vonulás során nehezen lehetett megfelelő

¹⁶⁵ Stevens, *Food and Supply*, 123–126.; Davies, *Warfare, State*, 51.; Smith, *Muscovite Logistics*, 36.

¹⁶⁶ Stevens, *Food and Supply*, 127., 144–145.; Smith, *Muscovite Logistics*, 36., 47., 61.

¹⁶⁷ Stevens, *Food and Supply*, 127–128., 144–145.; Davies, *Warfare, State*, 51.; Smith, *Muscovite Logistics*, 50–52., 54–55. Az élelem biztosítását nehezítette az egyes hadjáratok eltérő ideje is. A Volga környékén április–július, Livónia irányában nyár–ősz, a Don felé tavasz–nyár között lehetett hadműveleteket végezni, de harcok télen is folyhattak.

élelemhez jutni, ezért a pénzbeli hozzájárulásnál sokkal kedvezőbb volt, ráadásul a malmok, kemencék cipelésétől, így az étel helyszínen való előállításától is egyre inkább mentült a sereg. A lovasoknak és az említett körbe nem tartozóknak többnyire azonban továbbra is magukról kellett gondoskodniuk.

Az élelem biztosítására alkalmazták még a rekvirálásokat, valamint kereskedőket, vállalkozókat is bíztak meg beszerzéssel, míg a határ menti raktárak, erődök élelemmel való feltöltésének gyakorlatát pedig tovább folytatták.¹⁶⁸

A XVII. század közepére azonban ez sem bizonyult elegendőnek. A sztrelecek száma nőtt, ugyanakkor elit jellegüket fokozatosan veszítették el, ráadásul a sztreleckij hlebből többet nem tudtak beszélni, vagy másra használták fel, maradt a vámokból, privilégiumokból való ad hoc élelmezés. A muskétások egyre inkább a kijelölt helyőrségük helyi ellátásából tudtak megélni, különösen békeidőben, mert az állam leginkább csak hadjáratok idején tartotta fontosnak a gondoskodást, és a helyzetet nehezítette a kedvezőtlen gazdasági helyzet is.¹⁶⁹

1663-tól újabb változtatásokat vezettek be. Az élelemellátást a természetbeni adók és a magtárak felelős hivatala, a Hlebnyi Prikaz és a katonai kancellária gabonaellátásért felelős részlege felügyelte. A katonai adminisztrációk területén (például: Belgorod, Novgorod) új, éves természetbeni adót vezettek be. Ezzel leginkább a déli határokon található hombárok utánpótlását és az ellátmány szükség szerinti elosztását tudták biztosítani, bár egyelőre ezzel sem sikerült egy egységes rendszert létrehozni.¹⁷⁰

Az utánpótlás biztosítása és az élelemelosztás a térség földrajzi adottságainak (nyitott sztyeppe, kis népsűrűség stb.) és a hadsereg nagy létszámának tekintetében is kihívás elé állította az államot. Kezdetben az állam a szállítást csak vízi úton vállalta magára, és bár az utakat mindenhol a térségbeli lakosokkal hozatták rendbe, felszerelésének, élelmének szállítását minden katonának magának kellett megoldania. Ez olyan méreteket öltött, hogy még a Habsburgok neves diplomatája, Siegmund von Herberstein (1486–1566) is rácsodálkozott arra, hogy egy lóra mennyi minden fér fel.¹⁷¹

A szállítás megoldása egyelőre kevésbé ismert, a későbbiekben minden alakulat kapott bizonyos számú szekeret speciális felelősökkel, mivel általában külön utakon vonultak a leendő hadszíntérre, s ennek a „vonatnak” a hossza a megteendő távolság nagyságával nőtt. Ugyanakkor az orosz sereget nem igazán kísérték családtagok, markotányosok, más egyéb szolgáltatást kínáló személyek, ha csak a cár vagy más udvari előkelő nem vett részt a hadjáraton. Az állam azonban a hangsúlyt a természetbeni források mobilizációjára fektette. Ennek összehangolása az 1680-as évekre sikerült a régiós, katonai-adminisztratív körzetek együttműködésével, amelynek révén megfelelő elosztással a határookra tudták összpontosítani az élelmet. Az innen történő további szállítások, illetve az utánpótlás fenntartása a földrajzi viszonyok miatt ezután is gondokat okozott. Egy sokkal szabályozottabb és állandó utánpótlásrendszer I. Péter uralkodásának (1682–1725) idején az állandó hadsereg létrejöttével alakult ki.¹⁷²

¹⁶⁸ Stevens, *Food and Supply*, 135–137.; Davies, *Warfare, State*, 51.

¹⁶⁹ Stevens, *Food and Supply*, 138–140.; Keep, *Soldiers of the Tzar*, 90.

¹⁷⁰ Stevens, *Food and Supply*, 140.; Davies, *Warfare, State*, 204–206.; Brown, *Tsar Aleksei Mikhailovich*, 126. 1654-ben a Moszkvában működő 53 prikazból 21 volt valamilyen szinten érdekelt katonai ügyekben.

¹⁷¹ Stevens, *Food and Supply*, 124., 129–130.; Smith, *Muscovite Logistics*, 39–40. A lovasok akár 40–60 napra elegendő ellátmányt is vihettek magukkal.

¹⁷² Stevens, *Food and Supply*, 130–131., 142., 145–146.; Davies, *Warfare, State*, 51., 173.; uő, *The Second Chigirin Campaign*, 101.; Smith, *Muscovite Logistics*, 47–48., 64.

2.9.4. Az európai példák fényében további megjegyzések az oszmánok rendszeréről

Az európaiaknak, ahogy láttuk, idő kellett, amíg élelem-utánpótlásuk elérte az oszmánok rendszerének a szervezettségét. A történeti fejlődésen megfigyelhető, hogy a felmerülő problémákat az oszmán rendszerben milyen módon küszöbölték ki. Az egyik legfontosabb különbség az európai rendszerekhez képest, hogy a jövedelmek egy helyre futottak be, így elosztásuk is könnyebbé vált. Ez a megfelelő tervszerűséggel és szakértelemmel lehetővé tette, hogy az egyes területeket teherbíró képességük szerint adóztassák.

Ez az előrelátás nemcsak a birodalom kapacitásainak a háborúra való észszerű fordítását szolgálta, de egyben a hadjáraton történő élelmezés várható nehézségeit is csökkentette, növelve ezzel a hadműveletek hatékonyságát is. A természetbeni adókkal például úgy enyhítették a kenyérsütés problémáját, hogy az őrleési nehézségek kiküszöbölésére rögtön lisztet kértek, vagy a kenyeret már készen vásárolták. Az állatok takarmányának adókénti biztosítása révén pedig nem kellett a seregnek az abrak folyamatos utánpótlási lehetőségeit keresve állandóan mozgásban lennie.

Az adók mindezek ellenére a lakosságnak nagy teherterelt jelenthettek. Az évi rendes kötelezettségek mellett a rendkívüli adókat is fizetniük kellett, a hódoltság területe például már a hadjárat hírére néptelenedni kezdett, mert az ottani lakosok nemcsak a háború elől menekültek, hanem magyar uraik felé is kötelezettségeik voltak, amivel a felmérést végző török hivatalnokok feltehetően nem kalkuláltak. Ráadásul a tartományok török helyőrségei is mind békeidőben, mind háború idején a környékről biztosították megélhetésüket.¹⁷³

Az európai és az oszmán rendszer másik fontos különbsége, hogy a törököknél a hadvezetés és az élelem ellátásért felelősök között közvetlen kapcsolat állt fenn. A nyilvántartásokból nagyjából tudták, hogy mennyi katona és személy vesz részt egy hadjáraton, így az egyes adagokat, felhasználandó mennyiségeket pontosabban ki tudták számolni. Ez persze nem volt véletlen, hiszen csak a központi seregeket élelmezték, a javadalombirtokos tartományi katonáktól többnyire önellátást vártak el, így a hadjáratokon bizonytalan számban megjelenő egységek élelemigényének kiszámítására és biztosítására, valamint az ebből származó problémákra nem kellett az államnak figyelnie.

Az oszmánok a hadjáratokon bejáratott útvonalakat használták, ami jelentősen megkönnyítette az ellátást. Az utakat gondozták, felügyelték, a raktárakat pedig békeidőben is feltöltve, készenlétben tartották. A megállóhelyeknek nemcsak polgári, hanem katonai funkciójuk is volt, amelyek elkerülték a beszállásolással járó problémákat, így a helyi lakosság és a katonák között kialakulandó feszültségeket is minimalizálták, valamint a sereg fegyelmét is jobban meg tudták őrizni.

Az az érzékenység és pontosság, ahogy a törökök felmérték a szükségleteket, illetve megszervezték az elosztást, ritkaságnak számított, viszont ha valami nem a tervek szerint alakult, az végzetes lehetett a haderő számára. Egy hadjárat közben felmerülő ellátási problémákban kevésbé a tervezés hibái, mindinkább a külső okok játszottak szerepet: az időjárás, a természeti viszonyok, a pszichikai okok (stressz, félelem), a hadműveleti körülmények, a parancsnokok és a katonák közötti viszony megromlása. 1595-ben Esztergom elvesztésében Murphey szerint leginkább az játszott szerepet, hogy a török védők idegileg nem tudták elviselni az elhúzódó ostromot. 1598-ban Várad bevétele azért hiúsult meg, mert a Dunán és a Tiszán hozott utánpótláson rajtaütött az ellenség, de 1663-

¹⁷³ Simon Reniger jelentése. Edirne, 1658. február 13. ÖStA HHStA Türkei I. Kt. 129. Konv. 1. fől. 66–79.; Ágoston, *The Costs*, 226–227.

ban Érsekújvár elfoglalásakor is adódtak élelmezési problémák, sőt járvány is kitört, ugyanakkor a keleti irányú hadjáratokon is többször adódtak gondok.¹⁷⁴

A XVIII. század elejétől kezdve a pénzügyi problémák ellenére az állam még tudta biztosítani az élelem-utánpótlást, azonban az 1736–1739. évi Habsburg–oszmán és az 1768–1774. évi orosz–oszmán háború közötti békeidőben a rendszer „visszafejlődött”. Az 1769. évi hadjáratot az élelem-utánpótlás szempontjából már a teljes zűrzavar és összevisszaság jellemezte. Az élelmezésben az adóbérletek révén fokozatosan megjelentek a helyi előkelők, ami sok visszaélésre nyújtott alkalmat, és ez az állami tisztségviselőket is „megfertőzte”. A nüüzül emíni például olyan kenyeret süttetett, amihez kétszersült maradákokat, földet adtak hozzá. Az árpát pedig keverhették szalmával, a lisztet homokkal és földdel, az előkelők többször adtak el romlott gabonát. A rendszer e csorbáinak kiköszörlésére, és „újjaépítésébe” a XVIII. század második felében kezdtek neki.¹⁷⁵

A történeti bevezetés és az oszmán hadsereg ellátásának általános ismertetését követően az alábbiakban az 1658. évi erdélyi hadjárat élelmiszer-utánpótlásának megszervezését és működését elemezzük és mutatjuk be. Ennek révén a hadsereg felvonulási útvonala, a hadjáraton résztvevők személye is feltárul, valamint a hadi vállalkozás történeti háttere is egy kicsit más megvilágításba kerül.

¹⁷⁴ Murphey, *Ottoman Military*, 153.; G. Etényi, *Hírek és számok*, 99.; uő, *Hadszintér és nyílvánosság*, 127., 130.

¹⁷⁵ Az élelem „hamisítása” a nyugati seregekben is előfordulhatott. A XVII. században például a spanyol hadseregben olyan kenyeret is oszthattak szét a katonák között, ami több idegen anyagot is tartalmazhatott, például akár gipszet is. Parker, *The Army of Flanders* (1972), 163.; Aksan, *Feeding the Ottoman Troops*, 4–10.; uő, *Ottoman Wars*, 118.

3. Szürszát

Az 1658. évi hadjárat élelemellátásának ismertetését az ellátmány anyagi alapjául szolgáló adók bemutatásával kezdjük. A fent már röviden említett kötelezettségek közül először a szürszát kivetésének és begyűjtésének módszere következik.

A hadjárat élelem-utánpótlásának megszervezésébe ténylegesen az év elején fogtak neki. A felvonulási út mentén található menzilek ellátását a szürszátadó révén tervezték megoldani, ezért csak a birodalom európai részén számoltak vele. A kötelezettség ez évben az isztambuli kilében mért árpából, lisztből, a darabra számolt juhokból, az okkában mért olajból és mézből, a kantárban mért szalmából és a csekiben számolt tűzifából állt össze. A tételek túlnyomó részét természetben, kisebb hányadát pedig pénzben szedték be.

1658. január 11-én adták ki a parancsot a Belgrádon túli vilájetek, azaz Bosznia, Buda, Eger, Kanizsa és Temesvár előljáróinak, hogy az ez évi hadjáratra való felkészülés jegyében meghatározott mennyiségű szürszátkötelezettségüknek tegyenek eleget. Az összeírás koordinálására az említett területekre január 17-én kapudzsibasikat küldtek, Szelim agát Boszniába és Budára, Szálih agát Temesvárra, a másik két vilájet esetében a parancsvívő aga neve nem ismert. A hónap végén pedig Ruméliában is megkezdték az előkészületeket a térség szürszátjának felmérésére.

A hat vilájet lakossága összesen 245 363 isztambuli kile (5 459 327 kg) árpa, 35 031 isztambuli kile (898 755 kg) liszt, 35 821 juh, 31 396 okka (40 275 kg) olaj, 19 880 okka (25 502 kg) méz, 10 820 kantár (610 713 kg) szalma és 5535 cseki (1 383 750 kg) tűzifa begyűjtésére kapott utasítást. Az utóbbi két tételt azonban csak az Edirne–Belgrád között fekvő kazákból szolgáltatták be.¹

Rumélia vilájet kivételével a szürszáttervezetekben bizonyos, de egyelőre más példák hiányában jelenleg nem megmagyarázható tendencia figyelhető meg. A liszt, a juhok és az olaj mennyiségét általában számban azonosként állapították meg, s a legtöbb esetben az árpa a liszt körülbelül öt-hatszorosa, míg az olaj a méz másfélszerese lett.

Az alábbiak könnyebb megértéséhez néhány, a későbbiekben részletesen tárgyalandó információt bocsátunk előre. Az oszmánok minden valószínűség szerint kettős, egy Erdély és egy Velence ellen irányuló hadjáratot terveztek, végül a körülmények miatt utóbit elvetették. Az oszmán hadsereg az 1658. évi hadi vállalkozás során július 26. és augusztus 7. között Belgrádban, augusztus 8–14. között Pancsovában, augusztus 20–24. között Temesváron, augusztus 27. és szeptember 17. között Jenőn tartózkodott.

3.1. Isztambul és Rumélia vilájet szürszátja

Isztambul és a hozzá kapcsolódó területek, illetve Rumélia vilájet szürszátjának beszédét január 22-től kezdve rendelték el, amihez hozzárendelték az ez évben a vilájethez tartozó Gelibolu szandzsákot és az ekkor Anatólia ejaletbe besorolt Kodzsaili szandzsák Isztambulhoz közel eső kazáit is. Ezenfelül a vilájethez tartozó Vulcsitrin, Aladzsahiszar és Szendrő livákat vagy bizonyos részeit például I. Szülejmán idejéhez (1520–1566) hasonlóan Buda vilájethez is besorolták.²

¹ BOA MAD 2998. 43–47, 51–59, 100.

² Gelibolu livá eredetileg Dzezejir-i Bahr-i Szefid vilájethez tartozott, ahogy bizonyos időközökben Kodzsaili szandzsák is. Ezenkívül, ahogy az alábbiakban látni fogjuk, Aladzsahiszar és Szendrő livák bizonyos kazái szerepelnek a budai vilájet különböző – legfőképpen a kincstári – deftereiben, míg más területeik és Vulcsitrin livá nem. Ugyanakkor a három szandzsák a ruméliai vilájet avárizdefterében sem szerepel, bár egy másik ki-mutatásban Aladzsahiszar livát egyértelműen Rumélia vilájethez tartozóként jegyzik. Vö. Akgündüz, *Osmanlı*

Februártól megkezdődött a parancsok kiadása az egyes tételek menzilekbe való szállítására és készenlétben tartására. Az utasításokat a szandzsákok egyes kazáiba a legtöbb esetben április folyamán „kézbesítették”. A szállítási problémák miatt már az említett hónap közepén úgy döntöttek, hogy a szürszátot az említett Kodzsaili szandzsákból, valamint Isztambul területéről és környékéről pénzben szedik be.

Ezen adó beszolgáltatásában a vilájetből az eddigi ismereteink alapján nem minden livá, illetve az egyes livák nem minden kazája volt érintett. Úgy tűnik ugyanis, hogy a tételeket az Edirne–Belgrád útvonal menziljeibe szánták, így az ezekhez viszonylag közel eső közigazgatási egységek jöhettek szóba. Összesen 145 250 kile (3 231 812,5 kg) árpa, 16 990 kile (435 895 kg) liszt, 17 780 darab juh, 14 355 okka (18 415 kg) olaj, 8985 okka (11 526 kg) méz, 9640 kantár (544 111 kg) szalmát és 4955 cseki (1 238 750 kg) tűzifa begyűjtését irányozták elő. Ez a hat vilájetből tervezetteknek többé-kevésbé a felét teszi ki, a szalmát és a tűzifát pedig nagy részben innen biztosították volna (1. táblázat).³

terület szandzsák	árpa (kile)	liszt (kile)	juh (db)	olaj (okka)	méz (okka)	szalma (kantár)	tűzifa (cseki)
Isztambul	10 950	1 450	1 760	1 275	590	0	0
Kodzsaili	5 450	690	870	670	240	0	0
Gelibolu	13 150	1 400	1 525	1 025	640	0	0
Vize	8 600	960	1 010	850	450	0	0
Csirmen	6 000	700	630	510	350	1100	510
Pasa	44 650	4 200	5 410	4 080	2840	3100	1850
Nigbolu	4 400	500	560	490	340	600	250
Üszküb	12 950	1 500	1 365	1 150	700	0	0
Kösztendil	11 700	1 520	1 350	1 160	655	1100	400
Sziliztra	8 100	1 170	995	820	580	400	160
Vulcsitrin	5 400	900	690	725	470	1250	545
Vidin	4 400	700	515	550	450	440	340
Aladzahiszár	8 250	1 100	900	850	580	1550	800
Szendrő ⁴	1 250	200	200	200	100	100	100
összesen	145 250	16 990	17 780	14 355	8985	9640	4955

1. táblázat. Isztambul és Rumélia vilájet szürszátjának megoszlása

Az árpából 105 190 kilét, a lisztből 12 124 kilét, a juhokból 4485 darabot, az olajból 9885,5 okkát, a mézből 6610 okkát, a szalmából 8690 kantárt és a tűzifából 4515 csekit szolgáltatott be természetben a menzilekbe. Az Edirne–Belgrád útvonal állomásairól

Devleti'nde, 90–94., 96.; Kunt, *Sancaktan Eyalete*, 134., 152., 154., 182–186.; Birken, *Die Provinzen*, 54., 60.; BOA KK 2627.; BOA D.MKF 63/32.; BOA MAD 3855.

³ BOA MAD 2998. 43–47, 51–57.; BOA MAD 4576. 14–16.; BOA D.MKF 27493. 6–24.; BOA D.MKF 63/2. További 830 juhot begyűjthettek, 50 után pedig pénzt szedhettek be.

⁴ 1658-ban Szendrő elvileg a budai vilájethoz tartozott, de Kucsajna és Pozsarofcsa kazáit nem sorolták be a budai vilájet szürszátdefterébe (lásd: 3.2.). Ugyanakkor a két kazát az istirá kivetésénél már Budához tartozóként láthatjuk (lásd: 5.2.), sőt Kucsajna a budai nüzüldefterben is feltűnik (lásd: 4.3.).

részletes kimutatás is rendelkezésünkre áll, ezért a tervezetből megvalósultakat a későbbiekben ott tárgyaljuk (lásd: 8.4.).

Üszküb livából és Köszteniil szandzsák öt kazájából (Petrics, Tikves, Dojran, Radviste, Usztrumcsa) a tételeket pénzben gyűjtötték be, arra hivatkozva, hogy a menzilektől már távol esnek. (Ezen metódus alapján feltételezhető, hogy a kimutatásban nem szereplő livákra és kazákra is vetettek ki ilyen formában szürszátadót.) Szalmát és tűzifát nem számoltak el, ezek helyett valószínűleg az árpa mennyiségét növelték. Üszkübből így 12 950 kile árpa, 1500 kile liszt, 1365 juh, 1150 okka olaj, 700 okka méz értékében 1 064 400, míg Köszteniilből 4900 kile árpa, 610 kile liszt, 450 juh, 410 okka olaj és 225 okka méz értékében 394 800, összesen 1 459 200 akcsét szedtek be. Ennek az összegnek a behajtása meglehetősen elhúzódott, az első részlet csak 1659 januárjában került a kincstárba, az utolsó pedig 1660 szeptemberében.⁵

A fentiek alapján a juhok begyűjtése során komoly hiányokkal kellett számolni, amivel összefüggésben lehet a dzselebkesánrendszer is, ugyanis sok vilájetbeli kaza ezt is kiszolgáltatta. A juhok tervezett mennyiségének 61%-a már csak pénzben tűnt beszédhetőnek (ez az arány az élelmek esetében 23–29% között, a szalma és a tűzifa esetében 6–8% között mozgott), de a maradék 39%-nak is csak körülbelül a kétharmadát sikerült begyűjteni.

Ezenkívül a természetben beszédhető élelmiszerek mennyiségének közel 95–98%-át, a szalmának és a tűzifának hozzávetőleg 97–98%-át, a pénzbeli értékükön begyűjtendő tételeknek pedig 87%-át tudták biztosítani. A lakosság által teljesített szürszátkötelezettséget összefoglalóan a 2. táblázat mutatja.

	árpa (kile)	liszt (kile)	juh (db)	olaj (okka)	méz (okka)	szalma (kantár)	tűzifa (cseki)	pénz (akcse)
tervezett	145 250	16 990	17 780	14 355	8985	9640	4955	0
módosított	107 705	12 433	6 885	10 295	6910	8890	4655	5 106 289
beszedett	105 190	12 124	4 485	9 885	6610	8690	4515	4 437 714
arány (%)	97,7	97,5	65,1	96,0	95,7	97,8	97	86,9

2. táblázat. Isztambul és Rumélia vilájet szürszátkötelezettségének teljesítése

3.2. Buda vilájet szürszátja

Az ejalet szürszátdefterét március 7-re készítették el, kissé módosított, végső változata április 11-én látott napvilágot. A vilájet területe mellett a Belgrádtól délre, egészen Nisig fekvő kazákat is soroltak ide, amelyek szürszátját a Nis és Belgrád közötti menzilek között osztották szét. Ezek közül Jagodina, Aladzshahsár, Leszkofcsa és Nis kazák véletlenül mind a hadjárat menzildefterébe, mind pedig a budai kincstári defterbe bekerültek, így kétszer szolgáltattak be két különböző mennyiségű szürszátot. Ezt később úgy kompenzálták, hogy az említett kazáknak az ez évben Bogazhiszáriba beadandó szürszátját nem szedték be. A négy kaza budai defterbe tartozóként Belgrád menzilbe „szállított”, amely az adó alól mentességet kapott.⁶

A vilájetnek előírányzott mennyiség a tervezetteknel valamennyivel több lett: árpából 30 113 kile (670 014 kg), lisztből 5031 kile (129 075 kg), juhból 5031 darab, olajból 5031

⁵ BOA D.MKF 27493. 24. Az árpa kiléjét 50, a liszt kiléjét 100, a juh darabját 160, az olaj okkáját 30, a méz okkáját 20 akcsével számolták. BOA D.BRZ 48/11/69.

⁶ BOA MAD 2998. 117, 121, 128m.; BOA D.MKF 27491. 8.

okka (6454 kg), mézből pedig 3394 okka (4354 kg), illetve 830 kantár (46 848 kg) szalma és 430 cseki (107 500 kg) tűzifa volt.⁷

Ebből a mennyiségből a Nis–Belgrád közötti menzilekbe 13 388 kile árpa, 2237 kile liszt, 2237 darab juh, 2237 okka olaj, 1524 okka méz, 830 kantár szalma és 430 cseki tűzifa ellátmányt terveztek. Ennek részleteit a 3. táblázatban láthatjuk.⁸

kaza	árpa (kile)	liszt (kile)	juh (db)	olaj (okka)	méz (okka)	szalma (kantár)	tűzifa (cseki)
Jagodina	1 200	200	200	200	140	0	0
Aladzshiszár	720	120	120	120	80	0	0
Leszkofcsa és Nis	2 400	400	400	400	280	0	0
Reszava	600	100	100	100	70	50	50
Belgrád	1 500	250	250	250	176	150	50
Szendrő	750	125	125	125	84	100	50
Ahrama és Güverdzsinlik	990	165	165	165	110	100	50
Uzicse	1 575	263	263	263	176	100	50
Csacska	513	88	88	88	58	50	40
Pozsegadzsik	515	88	88	88	60	50	40
Karagujefcsa	1 725	288	288	288	190	150	50
Rudnik	900	150	150	150	100	80	50
összesen	13 388	2237	2237	2237	1524	830	430

3. táblázat. A Nis–Belgrád közötti menzilekbe tervezett ellátmány megoszlása

Az árpát, a lisztet, az olajat és a mézet teljes mértékben beszolgáltatták, a juhokból csak 1859 darab, a szalmából 680 kantár, a tűzifából 380 cseki került be az állomásokra. A kazák teljesítéséről részletesen az említett menzilek tárgyalásánál esik szó (lásd: 8.4.).

A Belgrádot követő menzilekbe 16 725 kile árpa, 2794 kile liszt, 2794 juh, 2794 okka olaj és 1870 okka méz szétosztását irányozták elő, aminek kazánkénti beszolgáltatását a 4. táblázat mutatja.⁹

kaza	árpa (kile)	liszt (kile)	juh (db)	olaj (okka)	méz (okka)	szalma (kantár)	tűzifa (cseki)
Valjeva	2 700	450	450	450	300	0	0
Oszat							
Dimitrofcsa	2 700	450	450	450	300	0	0
Nemcse	2 550	425	425	425	280	0	0
Buda	1 800	300	300	300	200	0	0
Mohács	2 250	375	375	375	250	0	0
Szekszárd							
Esztergom	1 650	275	275	275	180	0	0
Székesfehérvár	1 125	190	190	190	130	0	0
Koppány	1 275	214	214	214	150	0	0
Simontornya	675	115	115	115	80	0	0
összesen	16 725	2794	2794	2794	1870	0	0

4. táblázat. A Belgrádot követő menzilekbe tervezett kazánkénti beszolgáltatás megoszlása

⁷ BOA MAD 2998. 100. Az előirányzott tervezett mennyiség árpából 30 000 kile, lisztből 5000 kile, juhokból 5000 darab, olajból 5000 okka, mézből pedig 3000 okka lett volna.

⁸ BOA MAD 2998. 56–58, 110, 116–117, 121, 128m.; BOA D.MKF 27493. 18–20, 26–27.; BOA D.MKF 63/32.

⁹ BOA MAD 2998. 110, 116–117.; BOA D.MKF 27493. 26–27.; BOA D.MKF 63/32.

Valjevából és Oszatból az árpát nem természetben, hanem pénzben tervezték beszedni, kilénként 80 akcse, összesen 216 000 akcse értékben. Ebből július 26-ra 88 000, augusztus 5-re 120 000 akcse folyt be, 8000 akcse (100 kile értéke) pedig beszédetlen maradt. A juhokból 300 darab július 27-én, a maradék pedig július 30-án került az ekkor már Belgrádban tartózkodó sereghez.¹⁰

Dimitrofcsa, Nencse, Buda, Mohács és Szekszárd kazák szürszátjának teljes begyűjtése Júszuf aga, egy belgrádi illetőségű műbásir koordinálásával történt meg, és a szükséges tételeket a Pancsova–Temesvár útvonal menziljeibe szánták.¹¹

Esztergomból, Székesfehérvárról és Koppányból a szürszátot szintén pénzben tervezték, talán a leendő hadszíntértől való viszonylag nagyobb távolságuk miatt. Az árpa kiléjét 60, a liszt kiléjét 100, a juhok darabját 200, az olaj okkáját 30, a méz okkáját pedig 20 akcsével számolták. Ez Esztergom esetében 193 350, Székesfehérvár esetében 132 800, Koppány esetében pedig 150 120 akcsét, összesen 476 270 akcsét jelentett. Ebből befolyt a hadsereghez Esztergomból és Székesfehérvárról 157 000, Koppányból 80 000 akcse, összesen 237 000 akcse. A maradék 239 270 akcse begyűjtésére további parancsot adtak ki, amiből 235 000 akcsét a későbbiekben feltehetően beszédtek.¹²

Simontornya kaza szürszátjának beszédése a feljegyzések alapján feltehetőleg sem természetben, sem pénzben nem történt meg.

A látottak alapján a vilájetből a természetben beszédhető mennyiségeket átlagosan 92,5%-os eredménnyel gyűjtötték be, a juhok, a szalma és a tűzifa esetében mutatkoztak kisebb hiányok. A tervezet tételekenti bizonyos részeit (13–23%-át) a későbbiekben pénzben követelték, aminek szinte az egészét sikerült behajtani. Így a térség lakossága viszonylag eredményesen teljesítette szürszátkötelezettségét, ami az 5. táblázatban öszszesítve látható.

	árpa (kile)	liszt (kile)	juh (db)	olaj (okka)	méz (okka)	szalma (kantár)	tűzifa (cseki)	pénz (akcse)
tervezett	30 113	5031	5031	5031	3394	830	430	0
módosított	23 363	4352	4352	4352	2934	830	430	692 270
beszedett	22 688	4237	3859	4237	2854	680	380	680 000
arány (%)	97,1	97,4	88,7	97,4	97,3	81,9	88,4	98,2

5. táblázat. Buda vilájet szürszátkötelezettségének teljesítése

3.3. Temesvár vilájet szürszátja

Az ejálet szürszátdeftere március 16-ra, végső változata pedig április 2-re készült el. A vilájetnek előírányzott mennyiség árpából 20 000 kile (445 000 kg), lisztből 3500 kile (89 796 kg), juhból 3500 darab, olajból 3000 okka (3848 kg) mézből 2000 okka (2566 kg), szalmából 350 kantár (19 755 kg), tűzifából pedig 150 cseki (37 500 kg) volt. Akárcsak Buda esetében, a vilájet szürszátját a Belgrádot követő menzilekbe szánták, de jutott belőle a Nis–Belgrád közötti állomásokra is.¹³

¹⁰ BOA D.MKF 27493. 26.; BOA KK 1950. 34, 37.; BOA D.MKF 62/83, 91, 149, 157.

¹¹ NBKM Orientalszki Otdel, fond 316/A. nr. 20.

¹² BOA D.MKF 27493. 27.; BOA KK 1950. 41.; BOA D.MKF 62/179. 63/140. A beszedett pénzek esetében nem tüntették fel a tételek jellegét és mennyiségének értékét, így átlagosan a három kazából begyűjtendő tételekből átlagosan megközelítőleg összesen 10-10 egység értékének beszédése váratott még magára.

¹³ BOA MAD 2998. 100, 114–115.

Ez utóbbiakba az említett mennyiségből 3540 kile árpa, 614 kile liszt, 614 juh, 530 okka olaj, 354 okka méz, 350 kantár szalma és 150 cseki tűzifa ellátmányt terveztek. Ennek részleteit a 6. táblázatban láthatjuk.¹⁴

kaza	árpa (kile)	liszt (kile)	juh (db)	olaj (okka)	méz (okka)	szalma (kantár)	tűzifa (cseki)
Pancsova	2145	372	372	321	214	200	100
Modava	1395	242	242	209	140	150	50
összesen	3540	614	614	530	354	350	150

6. táblázat. A Nis-Belgrád közötti állomásokra tervezett szürszát megoszlása

Az olajat, a mézet, a szalmát, a tűzifát teljes mértékben beszolgáltatták, az árpából 3067 kile, a lisztből 372 kile, a juhokból pedig csak 372 darab került be az állomásokra, több tétel helyett pedig pénzzel terveztek. A két kaza teljesítéséről részletesen az említett menzilek tárgyalásánál esik szó (lásd: 8.4.).

A Belgrádot követő menzilekbe 16 460 kile árpa, 2886 kile liszt, 2886 juh, 2470 okka olaj és 1646 okka méz elosztását irányozták elő, aminek kazánkénti megoszlását a 7. táblázat mutatja.¹⁵

kaza	árpa (kile)	liszt (kile)	juh (db)	olaj (okka)	méz (okka)	szalma (kantár)	tűzifa (cseki)
Temesvár	3 744	683	683	589	371	0	0
Lippa	990	187	187	163	109	0	0
Gyula	2 179	372	372	321	217	0	0
Versec	2 270	391	391	312	225	0	0
Csanád	2 314	401	401	345	230	0	0
Csák	2 009	348	348	300	200	0	0
Becskekerek	2 120	368	368	316	211	0	0
Orsova	634	101	101	94	63	0	0
Jenő	200	35	35	30	20	0	0
összesen	16 460	2886	2886	2470	1646	0	0

7. táblázat. A Belgrádot követő menzilekbe tervezett kazánkénti beszolgáltatás megoszlása

Temesvár kaza szürszátja augusztus 27-én került az e napon Jenő alá érkező sereghez 94 kile árpa és 283 kile liszt kivételével.

Lippából csak 140 juh került átadásra szeptember 2-án a ganem emininek, Júszuf efen-dinek, s a többi tétel is e hónapban jutott el a sereghez annak kádija, Mehmed efendi révén.¹⁶

Gyula kaza szürszátját pénzben tervezték, amit Ebú Bekir aga gyűjtött be. Az árpa kiléjét 50 akcsével, a liszt kiléjét 100 akcsével, a juh darabját 200 akcsével, az olaj okkáját 30 akcsével, a méz okkáját pedig 20 akcsével számolták. Így az árpa értékében 108 950, a liszt értékében 37 200, a juhok értékében 74 400, az olaj értékében 9630, a méz értékében 4340, összesen 234 520 akcsét szedtek be. Ezt az összeget Kenán budai

¹⁴ BOA MAD 2998. 58, 114–115.; BOA D.MKF 27493. 28.

¹⁵ BOA MAD 2998. 114–115. A Becskerekben található alapítványok is adóztak. BOA D.MKF 27493. 27–28.

¹⁶ BOA D.MKF 27493. 27–28.; BOA, D.MKF 62/117.

muháfiz rendelkezésére bocsátották, akinek a Jenő várába kerülő katonák zsoldját kellett ebből finanszíroznia.¹⁷

Verec, Csanád, Csák és Becskerek szürszátja dátum nélkül Júsuf aga irányításával került begyűjtésre, aki a Pancsova–Temesvár útvonal menzilfei ellátmányának beszerzéséért felelt, a négy kaza tételeit ugyanis ide tervezték szétosztani. A Csákból hajtott juhokból az út során húsz állat elhullott, amit a kojun emíni hibás teljesítésnek minősített, vitaalapot adva ezzel az behajtóknak.¹⁸

Orsova és Jenő kazák szürszátját feltételezhetően nem szedték be, a mennyiségek semelyik kimutatásban nem szerepelnek.

Ezek alapján a temesvári vilájetben a természetben begyűjthető fontos élelmiszerek átlagban közel 93%-át, míg a szalma és tűzifa 100%-át tudták biztosítani. A végül pénzben kért mennyiségek (tételenként a tervezettek körülbelül 10–17%-a) esetében is jóval 90% felett történt a teljesítés, így a vilájetben eredményesnek tekinthető a szürszátadó beszédése, amit az alábbi összefoglaló (8. táblázat) mutat.

	árpa (kile)	liszt (kile)	juh (db)	olaj (okka)	méz (okka)	szalma (kantár)	tűzifa (cseki)	pénz (akcse)
tervezett	20 000	3500	3500	3000	2000	350	150	0
módosított	17 348	2886	2886	2679	1783	350	150	325 930
beszedett	16 420	2467	2703	2555	1700	350	150	315 520
arány (%)	94,7	85,5	93,7	95,4	95,3	100	100	96,8

8. táblázat. Temesvár vilájet szürszátkötelezettségének teljesítése

3.4. Eger vilájet szürszátja

Az ejalet szürszátdeftere március 15-re készült el Alí bin Ahmed egri kádi aláírásával. A vilájetnek előirányzott mennyiség árpából 5000 kile (111 250 kg), lisztből 1500 kile (38 484 kg), juhból 1500 darab, olajból 1000 okka (1283 kg), mézből pedig 501 okka (643 kg) lett. A tételeket a Temesvár környéki menzilek ellátására szánták, a beszédendő mennyiség, amelynek beszerzését hivatalosan Ebú Bekir aga koordinálta, a következőképpen alakult (9. táblázat).¹⁹

kaza	árpa (kile)	liszt (kile)	juh (db)	olaj (okka)	méz (okka)
Eger	1100	334	334	222,0	111,0
Hatvan	280	83	83	55,5	27,5
Szolnok	280	83	83	55,5	27,5
Szeged	490	143	143	95,0	48,0
Baja	610	169	169	113,0	57,0
Zombor	940	288	288	192,0	96,0
Bács	1000	310	310	207,0	104,0
Titel	300	90	90	60,0	30,0
összesen	5000	1500	1500	1000,0	501,0

9. táblázat. A Temesvár környéki menzilekbe tervezett kazánkénti szürszátbeszolgáltatás megoszlása

¹⁷ BOA MAD 4454. 3, 8.; BOA D.MKF 62/179. 63/132, 133.

¹⁸ NBKM Orientalszki Otdel, fond 316/A. nr. 20.; BOA D.MKF 62/118.

¹⁹ BOA MAD 2998. 100, 106, 108. Két dokumentum készült, az egyik tervezetben Eger kaza árpája 1112 kile, Hatvan és Szolnok kazák árpája 278-278 kile lett. BOA D.MKF 27493 29.; BOA D.MKF 62/36, 173.

Ebből Eger, Hatvan és Szolnok szürszátját (10. táblázat) valószínűleg kiválasztás után, így elég későn pénzügyben szedték be egy szeptember 14-én kelt parancs alapján, ráadásul nem is a kijelölt Ebú Bekir, hanem a budai pasa megbízottjai. Akárcsak a temesvári vilájet-beli gyulai kaza szürszátösszegét, ezt is a Jenő várába kerülő katonák zsoldjára kívánták fordítani. Ez összesen 246 310 akcsét jelentett, amiből Ebú Bekir aga elvileg 54 500 akcsét magához vett, a zsoldra így biztosan csak 191 810 akcse juthatott. A különböző tételek értéke megegyezett a Gyula kaza esetében alkalmazott akcseértékekkel.²⁰

kaza	árpa (akcse)	liszt (akcse)	juh (akcse)	olaj (akcse)	méz (akcse)	összesen (akcse)
Eger	55 000	33 400	66 800	6660	2220	164 080
Hatvan	14 000	8 300	16 600	1665	550	41 115
Szolnok	14 000	8 300	16 600	1665	550	41 115
összesen	83 000	50 000	100 000	9990	3320	246 310

10. táblázat. Eger, Hatvan és Szolnok szürszátjának megoszlása

A Gyuláról, Egerből, Hatvanból és Szolnokról származó összegekből így összesen 426 310 akcse bizonyosan a budai pasa rendelkezésére állt az egyelőre ismeretlen számú jenői legénység zsoldjának finanszírozására.

A Szeged, Baja, Zombor, Bács és Titel kazákból álló Szeged szandzsák teljes szürszátját természetben szedték be, majd pedig a temesvári és az egri vilájetből vásárolt (istirá) tételekkel összevonva egészként kezelték. A kiosztásra nem került egyes tételek sorsa – szem előtt tartva, hogy a szürszát csak később került Temesvárra, illetve hogy ennek mennyisége az istirához képest kevés – az alábbiak szerint alakult.²¹ (Lásd még: 5.3., 5.6.)

A lisztből feleslegesnek bizonyult 960 kilének megfelelő mennyiség. Ebből 553,5 kilét 50 akcse/kile áron, 406,5 kilét 60 akcse/kile áron eladásra rendeltek. Ugyanilyen sorsra jutott 693 juh (100 akcse/db) és 35 okka méz (10 akcse/okka) is. Az ezekből származó bevétel összesen 121 715 akcsét ért.²²

A temesvári hombárban kiütött tűz miatt az árpa és az olaj egésze, 3340 kile és 667 okka, a méz nagy része, 300 okka, valamint 40 kile liszt megsemmisült. 307 darab juh pedig betegség miatt elhullott.²³

A vilájetből a beszedni tervezett tételek közel 66%-át természetben, a hiányzó mennyiségeket értékükön, pénzben gyűjtötték be. Mindkét esetben 100%-os hatékonysággal, ezzel pedig az egri kormányzóság lakossága teljes egészében teljesítette szürszátadóját, ami összesítve a 11. táblázatban látható.

	árpa (kile)	liszt (kile)	juh (db)	olaj (okka)	méz (okka)	pénz (akcse)
tervezett	5000	1500	1500	1000	501	0
módosított	3340	1000	1000	667	335	246 310
beszedett	3340	1000	1000	667	335	246 310
arány (%)	100	100	100	100	100	100

11. táblázat. Eger vilájet szürszátjának megoszlása

²⁰ BOA MAD 4454. 3, 8.; BOA D.MKF 27493. 29.; BOA D.MKF 62/88, 179. 63/140.

²¹ BOA MAD 4454. 2, 8.

²² BOA MAD 4454. 2, 5–6, 8–9.; BOA D.MKF 27490. 19.; BOA D.MKF 62/88.

²³ BOA MAD 4454. 3, 5–6, 8–9.; BOA D.MKF 62/171. 64/3.; BOA D.MKF 27490. 19. Összesen 10 000 kile árpa és 250 kile liszt semmisült meg, de ebben e vásárláson kívüli tétel is akadt.

3.5. Kanizsa vilájet szürszátja

Az ejálet szürszátdeftere február 21-re, végső változata pedig március 15-re készült el Abdülalí bin Abdurrahman kanizsai kádi aláírásával. A vilájetnek előirányzott mennyiség árpából 15 000 kile (333 750 kg), lisztből 3000 kile (76 968 kg), juhból 3000 darab, olajból 3000 okka (3848 kg), mézből pedig 2000 okka (2566 kg) lett. A Belgrádba irányított beszedendő tételek az alábbiak (12. táblázat) szerint alakultak.²⁴

livá	kaza/náhije	árpa (kile)	liszt (kile)	juh (db)	olaj (okka)	méz (okka)
Szigetvár	Szigetvár	1 863	370	370	370	247
	Síklós	1 413	287	287	287	189
	Babócsa náhije	393	83	83	83	53
Pécs	Pécs	2 240	450	450	450	299
	Nádasd	1 529	300	300	300	204
	Kaposvár náhije	478	100	100	100	63
Pozsega	Pozsega	970	190	190	190	130
	Diakóvár	2 000	400	400	400	267
	Eszék	1 994	400	400	400	266
	Valpó	690	139	139	139	87
	Raholca	551	115	115	115	75
	Szalatnok	179	36	36	36	27
	Bród	700	130	130	130	93
összesen		15 000	3000	3000	3000	2000

12. táblázat. Kanizsa vilájet tervezett szürszátjának megoszlása

Szigetvár és Pécs szandzsákok tételeit a Pancsova–Temesvár útvonal menziljeibe szánták. A Szigetvár livából származó ellátmányt augusztus 4-én adták át a már említett Júsuf agának. Pécs szandzsák adóját pedig annak kádija, Musztafa augusztus 13-án szolgáltatotta be szintén az említettnek.

Pozsega és Bród kazákból juhok nélkül szolgáltatták be a tételeket, azonban a dátumot nem jegyezték fel.

Eszék, Valpó, Raholca és Szalatnok kazákból a kádik augusztus 7-én Belgrád menzilben adták át Eszék vonatkozásában a teljes, míg a többi három kaza esetében a juhok nélküli ellátmányt.

Diakóvárból szeptember 1-jén történt mindez 20 juh kivételével.²⁵

A vilájetből a hús kivételével teljes egészében természetben biztosították a szükséges élelmiszereket, a hiányzó juhok értékét talán a dalmáciai területek elleni hadműveletek elmaradása miatt nem próbálták meg pénzben beszélni (13. táblázat).

	árpa (kile)	liszt (kile)	juh (db)	olaj (okka)	méz (okka)
tervezett	15 000	3000	3000	3000	2000
beszedett	15 000	3000	2370	3000	2000
arány (%)	100	100	79	100	100

13. táblázat. Kanizsa vilájet szürszátkötelezettségének teljesítése

²⁴ BOA MAD 2998. 100, 129.; BOA D.MKF 27493. 30.; BOA D.MKF 62/173.

²⁵ BOA D.MKF 27493. 30–31.; NBKM Orientalszki Otdel, fond 316/A. nr. 20.; BOA D.MKF 62/120, 121.

3.6. Bosznia vilájet szürszátja

Az ejálet szürszátdeftere, mivel korábbi deftere nem volt, csak május 18-ra készült el. Az előirányzott mennyiség, akárcsak Buda vilájet esetében is, árpából 30 000 kile (667 500 kg), lisztből 5010 kile (128 537 kg), juhból 5010 darab, olajból 5010 okka (6427 kg), mézből pedig 3000 okka (3848 kg) lett.

A vilájet kötelezettségét nagy valószínűséggel a velenceiek ellen indítandó hadjárat során a Belgrádon túli menzilekbe tervezték szétosztani. A nyár közepére ennek a tervnek már nem volt realitása, ezért augusztusban ezeknek a kötelezettségeknek a pénzbeli beszedéséről döntöttek a további szükséges ellátmány biztosítása végett. Ez alól Izvornik szandzsák szürszátja kivételt képezett, ugyanis a természetben begyűjtött tételeit (14. táblázat) a belgrádi menzilbe parancsolták.²⁶

livá	kaza	árpa (kile)	liszt (kile)	juh (db)	olaj (okka)	méz (okka)
Izvornik	Izvornik	700	130	130	130	70
	Beline	350	110	110	110	35
	Bögürdelen	650	130	130	130	65
	Jadara és Atpinar (Loznicse)	300	83	0	60	36
	Krupna, Korenta	420	67	150	90	36
	Memlahatejn	950	170	170	170	95
	Szrebrenicse	900	200	200	200	90
	Gradacsacs	630	130	130	130	63
	Brvenik	900	200	200	200	90
összesen		5800	1220	1220	1220	580

14. táblázat. Izvornik szandzsák tervezett szürszátja

Izvornikból augusztus 22-én került az ellátmány a sereghez, amihez még hozzájárult Ibráhím aga vásárlásából 750 kile árpa és 186 kile liszt is. Ömer bese, kasszablar kethüdási temesszükje szerint hozzá a tervezettnél több, mintegy 140 juh került. Belinéből augusztus 13-án Musztafa kádi révén érkezett a sereghez az élelem. Bögürdelenből augusztus 4-én jutottak el a tételek, míg a juhok augusztus közepén. Jadarából és Atpinarból (Loznicse) nem ismeretes, hogy a juhok nélküli szükséges mennyiségeket mikor szolgáltatották be. Krupna, Korenta kazák tételeit feltehetően sem természetben, sem pénzben nem gyűjtötték be, ugyanis ennek sehol nincs nyoma. Memlahatejn, Gradacsacs, Szrebrenicse és Brvenik kazák szürszátját a Júsuf aga felügyelte Pancsova–Temesvár útvonal menziljeibe szándékozták kiosztani. Előbbi két kazából a juhok helyett pénzzel terveztek, értékükben 22 500–22 500 akcsét szedtek be. A későbbiekben Szrebrenicse szürszátjából meg nem határozott mennyiséget eladtak.²⁷

A boszniai vilájet többi kazájából pénzt szedtek be, a parancs értelmében 1 kile árpa 70 akcse (Jenibazar és Dimitrofcsa esetében 80 akcse), 1 kile liszt 120 akcse, 1 juh 200 akcse, 1 okka olaj 30 akcse, 1 okka méz 20 akcse értéknek felelt meg. Jajcse és Gölhiszár, Akhiszár, Imocska és Drine kazák a boszniai beglerbég, Szejdí Ahmed pasa közbenjárására csak szürszátjuk felét fizették (a 15. táblázatban félkövér dőltként kiemelten jelölve).

²⁶ BOA MAD 2998. 100, 138, 149–150, 152–153, 157/2.; BOA D.MKF 27492. 2.

²⁷ BOA D.MKF 27493. 31–32, 36.; BOA MAD 4576. 14–16.; NBKM Orientalszki Otdel, fond 316/A. nr. 20.; BOA KK 1950. 45, 47. Szrebrenicse szürszátjából nem tudni, mit és mekkora mennyiségben adtak el, de a szintén a kazából vásárolt és később feleslegessé vált liszt eladásával együtt 40 000 akcse került a kincstárba.

Szürszát

Arra hivatkoztak, hogy a zűrzavaros állapotú nyugati végeken fekszenek, így emiatt terhíráruk kisebb. Ebből kifolyólag a várt 3 079 900 helyett 2 925 050 akcse bevétellel kalkulálhattak. Augusztus 15-én a szürszát helyzete az alábbiak szerint alakult.²⁸

livá	kaza	árpa (kile) akcse	liszt (kile) akcse	juh (db) akcse	olaj (okka) akcse	méz (okka) akcse	akcse
Bosznia	Jenibazar és Dimitrofcsa	1 100 88 000	150 18 000	150 30 000	150 4 500	110 2200	142 700
	Jenivaros és Pirepoj	1 600 112 000	280 33 600	280 56 000	280 8 400	160 3 200	213 200
	Visegrád	500 35 000	50 6 000	50 10 000	50 1 500	50 1 000	53 500
	Cselebibazar	600 42 000	50 6 000	50 10 000	50 1 500	60 1 200	60 700
	Kladana	500 35 000	50 6 000	50 10 000	50 1 500	50 1 000	53 500
	Biracsa	600 42 000	50 6 000	50 10 000	50 1 500	60 1 200	60 700
	Brod	400 28 000	50 6 000	50 10 000	50 1 500	40 800	46 300
	Szaráj	1 800 126 000	250 30 000	250 50 000	250 7 500	180 3 600	217 100
	Tesne	800 56 000	100 12 000	100 20 000	100 3 000	80 1 600	92 600
	Derbend	600 42 000	70 8 400	70 14 000	70 2 100	60 1 200	67 700
	Banaluka	1 300 91 000	190 22 800	190 38 000	190 5 700	130 2 600	160 100
	Kosztanicse	400 28 000	50 6 000	50 10 000	50 1 500	40 800	46 300
	Kamengrád és Bihke	500 35 000	60 7 200	60 12 000	60 1 800	50 1 000	57 000
	Jajcse és Gölhiszár	700 24 500	100 6 000	100 10 000	100 1 500	70 700	42 700
	Klisz	Akhiszár	800 28 000	100 6 000	100 10 000	100 1 500	80 800
Iszkiradin, Novaszél, Szin		1 200 84 000	200 24 000	200 40 000	200 6 000	120 2 400	156 400
Belgrádszik, Neretva, Rama		770 53 900	120 14 400	120 24 000	120 3 600	77 1 540	97 440
Herszek	Imocska és Drine	1 100 38 500	150 9 000	150 15 000	150 2 250	110 1 100	65 850
	Mosztar és Blagaj	700 49 000	100 12 000	100 20 000	100 3 000	70 1 400	85 400
	Gabele és Lubuska	500 35 000	110 13 200	110 22 000	110 3 300	50 1 000	74 500
	Noveszin	800 56 000	120 14 400	120 24 000	120 3 600	80 1 600	99 600
	Lubin	600 42 000	130 15 600	130 26 000	130 3 900	60 1 200	88 700
	Nova és Csernicse	1 600 112 000	300 36 000	300 60 000	300 9 000	160 3 200	220 200
	Focsa	1 080 75 600	200 24 000	200 40 000	200 6 000	108 2 160	147 760
	Csajnicse	700 49 000	100 12 000	100 20 000	100 3 000	70 1 400	85 400
	Tasludzsa	900 63 000	200 24 000	200 40 000	200 6 000	90 1 800	134 800
	Prepol	1 300 91 000	250 30 000	250 50 000	250 7 500	130 2 600	181 100
Zacsaszna	750 52 500	210 25 200	210 42 000	210 6 300	75 1 500	127 500	
összesen		24 200 1 614 000	3 790 433 800	3 790 723 000	3 790 108 450	2 420 45 800	2 925 050

15. táblázat. Bosznia vilájet többi szandzsákjának szürszátja

²⁸ BOA MAD 2998. 100, 138, 149-150, 152-153, 157/2.; BOA D.MKF 27492. 2.; BOA D.MKF 27493. 31-34.; BOA KK 1950. 36.

Bosznia szandzsákból a pénz begyűjtése egy közelebről nem ismert, de már elhunyt Ahmed pasa miráhúrjának, Haszan agának parancsoltatott meg augusztus 22-én. Jenibazar és Dimitrofcsa szürszátjának összegét külön elszámolásban kezelték, augusztus 2-án a 142 700 akcse már átadásra került. A térségből egyedül csak Kamengrádból és Bihkéből 14 500 akcsét nem tudtak beszedni.²⁹

Klisz livában a szintén nem ismert megboldogult Musztafapasaoglundak a *hazinedárja*, a Szíriában ziámettel rendelkező Kösze Mehmed aga kapta a megbízást augusztus 22-én. A kirótt adómenyiség szinte mind befolyt a kincstárba, de Iszkiradinból és Novaszalből 79 200 akcsét nem tudtak begyűjteni.³⁰

A Herszek szandzsákból kijelölt összegek beszédésével a már elhalálozott, közelebről nem ismert Morali Musztafa pasának a *kethüdáját*, Bekir agát bízták meg augusztus 15-én. Egy esetleges lázadástól tartva Imocskából és Drinéből 9750 akcsét, Tasludzszából 60 000 akcsét, Prepolból 18 000 akcsét nem hajtottak be, a háborús övezetközeli Novából és Csernicéből pedig a ráják és a terület elkeserítő állapota miatt semmit sem szedtek be.³¹

A Zacsaszna szandzsákból történő pénzbegyűjtést a Bosznia livánál már látható Haszan aga végezhetette augusztus 22-től, és a tervezett összeget sikerült is beszedni.³²

A Jenibazar és Dimitrofcsa kazák hozzájárulása nélküli elszámolás alapján várt 2 782 350 akcséből folyamatosan folytak be a pénzösszegek. Szeptember 13-án 967 128 akcse érkezett a hadsereg kincstárába, amit a temesvári és jenői janicsárok 1657/1658. évi *redzsedsz*, *resen* és *lezez* időszak (1658. január 6. – szeptember 28.), valamint az 1658/1659. évi *maszar* időszaki (1658. szeptember 29. – december 26.) zsoldjának kifizetésére irányoztak elő. November 23-án újabb összegek érkeztek, a Boszniában szolgáló portai janicsárok zsoldjára 987 745, gabonaellátásukra pedig 264 000 akcsét szántak.³³

A boszniai defterdár, Sabán kimutatása szerint végül ebből 2 380 700 akcse, illetve a Jenibazar és Dimitrofcsa kazákból származó 142 700 akcsével összesen 2 523 400 akcse realizálódott, így összesen 401 650 akcse nem került beszédésére. Az említett összegből a fent említett tervekkel nem teljesen összhangban november 28-án 1 000 000 akcsét Jahja aga, *báki kulu* az állam számára bevételezett, a maradék 1 380 700 akcse pedig december 19-én Musztafa aga kapudzsibasinak adatott át, aki a parancs értelmében Jenőre vitte az ottani katonák zsoldjának finanszírozása céljából.³⁴ Ez jelenthette azt is, hogy Jenő szeptember eleji elfoglalását követően az akkor kijelölteknel nagyobb erőkre volt szükség a térségben, de lehetett a pénzek egyszerű átcsoportosítása is.

Az ejalet Izvornik szandzsákjából az élelem tervezett mennyiségének közel 93%-át sikerült természetben biztosítani a hús kivételével, amit pedig pénzben próbáltak pótolni. A többi szandzsákból a szürszátkötelezettség pénzbeli értékének megközelítőleg 86%-át sikerült beszedni, a vilájet körülbelül 90%-ban „teljesítette” ebbéli kötelezettségét (*16. táblázat*).

²⁹ BOA D.MKF 27493. 32, 36.

³⁰ BOA D.MKF 27493. 33, 36.

³¹ BOA D.MKF 27493. 34, 37.

³² BOA D.MKF 27493. 39.

³³ BOA D.MKF 27493. 34.; BOA KK 1949. 46.; BOA D.BRZ 47/12/102.; BOA KK 1950. 44, 55. A Temesvárra és Jenőbe szánt 967 128 akcsés zsold a következőképpen oszlott meg: Temesvár: 1657/1658. redzsedsz, resen, lezez, 1658/1659. maszar zsold (354 nap). 283 fő, napi 1908 akcse, összesen 675 432 akcse. Jenő: 1657/1658. lezez, 1658/1659. maszar (177 nap). 212 fő, napi 1684 akcse, összesen 291 696 akcse. A janicsárok gabonaellátására Herszek livából 216 000, Klisz livából 48 000 akcsét terveztek fordítani.

³⁴ BOA D.MKF 27493. 32, 37, 37/2.

Szürszát

	árpa (kile)	liszt (kile)	juh (db)	olaj (okka)	méz (okka)	pénz (akcse)
tervezett	30 000	5010	5010	5010	3000	0
módosított	5 800	1220	920	1220	580	2 970 050
beszedett	5 380	1153	780	1130	544	2 568 400
arány (%)	92,8	94,5	84,8	92,6	93,8	86,5

16. táblázat. Bosznia vilájet szürszátkötelezettségének teljesítése

Isztambulból és a hat vilájetből természetben az egyes tételeket 96–98%-os hatékonysággal sikerült begyűjteni. Ebben a juhok képezik az egyetlen kivételt, amiből ez az arány csak körülbelül 80%-ot mutat. A juhok beszedése egyébként is nehézségeket okozott, hiszen a tervezett mennyiségnek közel felét (46,8%-át) pénzben látták biztosíthatónak, míg az élelmek esetében ez 26–30%-ot, a szalma és tűzifa esetében csak 5–7%-ot jelentett. Ezeknek az összegeknek közel 90%-át hajtották be, még ha ez időben el is húzódott. A fővárosból és a hat tartományból így (talán a juhok kivételével) elegendő mennyiségben folyt be a szürszátadó, aminek összesítése a 17. táblázatban látható.

	árpa (kile)	liszt (kile)	juh (db)	olaj (okka)	méz (okka)	szalma (kantár)	tűzifa (cseki)	pénz (akcse)
tervezett	245 363	35 031	35 821	31 396,0	19 880	10 820	5535	0
módosított	172 556	24 891	19 043	22 213,5	14 542	10 070	5235	9 340 849
beszedett	168 018	23 981	15 197	21 474,5	14 043	9 720	5045	8 247 944
arány (%)	97,4	96,3	79,8	96,7	96,6	96,5	96,4	88,3

17. táblázat. Isztambul, valamint Rumélia, Buda, Temesvár, Eger, Kanizsa és Bosznia vilájetek szürszátkötelezettségének teljesítése

4. Nüzül

A hadjárat élelem-utánpótlásának fedezetéül szolgáló következő adófajta a nüzül volt, aminek kivetését és begyűjtését az alábbiakban mutatjuk be. 1658-ban a nüzüladót mind a birodalom ázsiai, mind pedig az európai részéről a hadjárat „szolgálatára” rendelték. Utóbbi területről a Duna menti kazák kaptak kiemelt fontosságot a gazdaságosabb vízi szállítás kihasználása miatt, ugyanakkor Temesvár, Eger és Kanizsa vilájetek nüzüljéről nem áll rendelkezésünkre részletes feljegyzés. Bár egy jelentés szerint 1657 novemberében Buda vilájetből 60 000, Temesvárról 30 000, Egerből és Kanizsáról 20 000-20 000 gurus hadi ellátmányra való pénz beszedését parancsolták meg. Ez lehetett nüzüladó is, de hivatalos feljegyzés egyelőre nincs erről, ráadásul a térség előljárói ezt szinte teljesíthetetlen teherként tartották.¹

A nüzüladó alapját területileg az avárizhánék jelentették, több esetben ki is váltotta az avárizadót. Sokszor pedig az elvileg adómentesek sem tudták kihúzni magukat a nüzül beszolgáltatása alól. Az adó természetben árpából és lisztből állt, amit a távoli területekről a szállítás nehézsége miatt pénzültben (*bedel*) hajtottak be.

4.1. A nüzül- és a beldáradó beszedése a birodalom keleti felében

A hadjárat támogatására a birodalom keleti feléből is szedtek be nüzült. Ezt Anatólia vilájeiteiből a nagy távolság miatt nem természetben, hanem pénzben szedték be (*bedel-i nüzül*). Emellé kiegészítésként nem szállítási pénzt (*bedel-i mekári*), hanem az utak biztosításának és karbantartásának fedezetét (*bedel-i beldár*) hajtották be.

4.1.1. A nüzül beszedése a birodalom keleti felében

Az adó alapjául hivatalosan az 1638. évi bagdadi hadjáratot vették, amikor Rumélia rájái avárizhánénként 600 akcsével járultak hozzá a hadjárat kiadásaihoz, amit a szállítási költségek fedezésére használtak fel. 1658 januárjáig az adó első részletét (300 akcse) már beszedték, a hónap végén pedig a második részlet befizetésére adtak parancsot. Ennek alapjául pénzügyi szükségletet említettek, így a hadsereg felszerelésének és ellátmányának biztosítása érdekében a további 300 akcsés nüzülösszeg beszedésére utasították a műbásirokat. Ez már az 1658/1659. évi (1069. év) nüzülnek számított, s ezenkívül avárizadót is kivetettek.²

Ahogy eredetileg, úgy az 1658. évben is a hadsereg hadi felszerelésére, a katonák élelemellátására és egyéb más szükségletek finanszírozására gyűjtötték be a nüzülpénzt. Erről részletesebb kimutatás az anatóliai, a szivaszi és a karamani vilájetre vonatkozóan áll rendelkezésre, de a többi területre nézve is vannak adataink. Ráadásul a rendkívüli helyzetre való tekintettel az adó fizetése alól felmentettek egy részét is kötelezték a nüzül lerovására.

Noha az adó egy részét zsoldfizetésre tervezték fordítani, feltételezhető az is, hogy ha nem is közvetlenül, de valamilyen formában felhasználták a pénzt rendeltetési céljának megfelelően.

¹ Jelentés Budáról. 1657. november 10. EOE 11, 327–329.

² BOA MAD 2998. 5, 8.; BOA KK 1950. 14, 16, 21.

Az alábbiakban táblázatok mutatják az előirányzott összegeket, valamint az ezekből a kincstárba befolyt jövedelmeket is. Mivel az utóbbiakról készült feljegyzések sok esetben hiányosak, az adóbeszedésről készült összefoglaló elszámolás nyújt valamelyest támogatást a teljes – azaz nem csak a kincstárba került – bevételről.

4.1.1.1. Anatólia vilájet nüzülje

Az anatóliai vilájetből nüzüladóként 17 969 700 akcsét terveztek beszedni. Ez esetben azonban nemcsak az adófizetőktől **(a)** kérték a pénzt, hanem a terület adómentességét élvező lakosságától **(b)** is hozzájárulást vártak.

a) A „hagyományos” adózóktól 15 402 675 akcse beszédését irányozták elő. A tervek alapján Kasztamonu szandzsák bevétele a többitől eltérően a portai katonai alakulatok 1657/1658. évi redzseds (1658. január 6. – április 3.) és resen időszaki (1658. április 4. – július 1.) zsoldjára irányozták elő. A területről befolyt jövedelmet Hüdävendigár és Kasztamonu szandzsákok esetében az adómentesektől begyűjtött pénz egy részével együtt számolták, sajnos az egyes tételek elkülönítése nélkül. A részletek a 18. táblázatban láthatóak.³

livá/kaza	háne	tervezett (akcse)	befolyt (akcse)
Ajdin	6 935,00	2 080 500	2 080 500
Szaruhan	4 354,00	1 306 200	1 224 000
Mentese	4 887,50	1 466 250	1 423 350
Szigla	4 552,00	1 365 600	1 244 200
Hamídábád	1 736,00	520 800	520 800
Kareszi	2 436,25	730 875	718 000
Biga	1 367,25	410 250	409 000
Teke	1 142,00	342 600	347 596
Aláije	327,00	98 100	
Kütahja	4 145,00	1 243 500	1 173 696
Hüdävendigár	4 185,75	1 255 725	3 271 455
Karahiszár-i Száhib	809,00	242 700	222 300
Szultánönü	544,50	163 350	163 350
Ankara	1 486,50	445 950	445 950
Kengiri	1 257,25	377 175	377 208
Bolu	6 674,00	2 002 200	1 482 750
Gölbazari és Gemlik kazák	179,25	53 775	53 775
Kasztamonu ⁴	4 323,75	1 297 125	1 043 125
összesen	51 342,00	15 402 675	16 201 055

18. táblázat. Anatólia vilájet adózóinak tervezett és beszédett nüzüladójának megoszlása

b) Az adómentességet élvezők esetében bedel-i nüzülfizetésére kötelezték a vilájet azon kiváltságosait is, akik a nagyúri konyha számára baromfi szállításával teljesítették avárizkötelességüket. IV. Murád uralkodása idején (1623–1640) úgy kaptak mentességet a nüzülfizetés alól, hogy ennek fejében az általuk adott 30 tyúkon felül további 10

³ BOA MAD 2998. 4–5.; BOA MAD 16183. 1–2.; BOA D.MKF 61/119, 189.; BOA D.BRZ 47/10/64, 90. 48/7/46.; BOA KK 1948. 93, 102, 109, 111, 132.

⁴ BOA MAD 16183. 1–2. A szandzsákból befolyt összegből 57 400 akcsét Eflani kazából szedtek be.

csirkét kellett beszoigáltatniuk. Ezt később még maga Murád szultán vonta vissza a bagdadi hadjáratra készülöde, és ismét fizetésre kötelezte öket. Így az 1658. évi hadjáratra is anyagiakban kellett beszoigáltatniuk a nüzült.

Hasonlóan járt Bursa és még további két kaza is. Bursa a Bilád-i Szelásze „tagjaként” a nüzüladó alól mentességet élvezett, de szintén a bagdadi hadjáratra való előkészületek jegyében IV. Murád Burszát is fizetésre kényszerítette. Ezzel jogi alapot teremtett arra, hogy máskor is adózásra legyen kötelezhető, ami 1658-ban meg is történt. Ezeknek és a fent említett kazáknak hánénként 300 akcsét kellett beszoigáltatniuk, Burszának ráadásul az első részletet is, azaz hánénként 600 akcsét.

Az említett kazákból 2 567 025 akcse begyűjtését tervezték, de – ahogy fentebb már említettük – a befolyt jövedelmet pontosan nem lehet megállapítani, ugyanis a hüdávendigári kazák befizetett pénzét a livá más kazáinak jövedelmeivel összevonva jegyezték fel. A nüzült az alábbi módon (19. táblázat) szedték be.⁵

livá	kaza	háne	tervezett (akcse)	befolyt (akcse)
Hüdávendigár	Göjnük	532,00	159 600	159 600
	Jenidze-i Taraklu	236,50	70 950	70 950
	Kirmaszti	233,50	70 050	n. a.
	Atranosz és Harmandzsik	307,00	92 100	n. a.
	Gönen	196,00	58 800	n. a.
	Gölbazari	361,50	108 450	n. a.
	Manjasz	246,25	73 875	n. a.
	Mihalics	334,50	100 350	n. a.
	Edindzsik	273,50	82 050	n. a.
Kasztamonu	Gölbazari	264,50	79 350	n. a.
Bolu	Szamako	336,00	100 800	111 848
	Benderekli	392,50	117 750	
Hüdávendigár	Bursa	2383,00	1 429 800	n. a.
	Gemlik város	77,00	23 100	n. a.
összesen		6173,75	2 567 025	342 398

19. táblázat. Anatólia vilájetben az elvileg mentességet élvezők tervezett és beszedett nüzüladójának megoszlása

Anatólia vilájetből így összesen a tervezet 92,1%-át, 16 543 453 akcsét bizonyosan behajtottak.

⁵ BOA MAD 2998 8–9. A baromfit beszoigáltató kazák egyenkénti akcseösszegét nem jegyezték fel. Bursa bedel-i nüzülijét 600 akcsével is kiszámolták (1 429 800 akcse), de nem ezt vették figyelembe az összesítésnél. BOA MAD 16183. 1–2.; BOA D.MKF 61/135, 156, 176.; BOA KK 2627. 87.

4.1.1.2. Szivasz vilájet nüzülje

Szivasz vilájetből 1 131 112 akcse nüzüladót irányoztak elő. A begyűjtés részleteire azonban csak Divrigi livából, valamint az egész ejáletből befolyt összegre vonatkozóan áll rendelkezésünkre feljegyzés, ami a 20. táblázatban látható.⁶

livá	háne	tervezett (akcse)	befolyt (akcse)
Szivasz	1484,250	445 275	n. a.
Amaszja	740,125	222 037	n. a.
Bozok	322,500	96 750	n. a.
Csorum	382,000	114 600	n. a.
Csanik (Alacsam és Baфра kazával)	344,500	103 350	n. a.
Divrigi	187,500	56 250	56 250
Arabgír	309,500	92 850	n. a.
összesen	3770,375	1 131 112	1 019 081

20. táblázat. Szivasz vilájet tervezett és beszedett nüzüladójának megoszlása

A vilájetből bizonyosan a tervezet 90,1%-a, azaz 1 019 081 akcse folyt be a kincstárba.

4.1.1.3. Karaman vilájet nüzülje

Karaman vilájetből a számítások szerint 1 003 200 akcse nüzülpénzt vártak. Ezzel kapcsolatban ebben az esetben is csupán egyetlen livára, Bejsehrre, valamint az ejálet egészére vonatkozóan állnak rendelkezésre részletek az alábbiak (21. táblázat) szerint.⁷

livá	háne	tervezett (akcse)	befolyt (akcse)
Konja	821,25	246 375	n. a.
Nigde (Kaji kazával)	498,50	149 550	n. a.
Bejsehri	486,00	145 800	60 000
Aksehir	386,25	115 875	n. a.
Akszaráj	260,25	78 075	n. a.
Kajszerijje	509,50	152 850	n. a.
Kirsehri	181,00	54 300	n. a.
Icsil	201,25	60 375	n. a.
összesen	3344,00	1 003 200	164 000

21. táblázat. Karaman vilájet tervezett és beszedett nüzüladójának megoszlása

Karamanból így a tervezetteknek bizonyosan csak 16,3%-a, azaz 164 000 akcse nüzüjövedelem származott.

⁶ BOA MAD 2998. 5–6.; BOA MAD 16183. 1–2.

⁷ BOA MAD 2998. 6.; BOA MAD 16183. 1–2.; BOA D.MKF 62/126.

4.1.1.4. További vilájetek nüzülje

A birodalom többi keleti vilájeiteiben összesen 5 581 050 akcse nüzüladót vetettek ki. Aleppó (Haleb) kivételével a befolyó nüzüljövédelmet nem további élelemre, hanem a portai katonai alakulatok 1657/1658. évi redzsedsz és resen időszaki (1658. január 6. – július 1.) zsoldjának kifizetésére irányozták elő. Ennek részleteit a 22. táblázat mutatja.⁸

vilájet	livá	háne	tervezett (akcse)	befolyt (akcse)
Adana		457,500	137 250,0	441 000
Tarabulusz-i Sám		1 058,500	317 550,0	
	Maras ⁹	675,125	202 537,5	290 512
	Ajntáb	503,250	150 975,0	
	Malatja	977,000	293 100,0	279 700
	Biretülfirát és Rakka	425,000	127 500,0	127 500
Dijárbakir		2 816,875	845 062,5	640 000
Erzurum		835,625	250 687,5	250 687
	Bájezíd és Elesgird	n. a.	200 000,0	160 000
	Karahiszár-i Sarkí	735,875	220 762,5	382 000
Trabzon		580,000	174 000,0	
Sám-i Seríf		8 353,750	1 336 600,0	1 201 080
Haleb		4 416,750	1 325 025,0	n. a.
összesen		21 835,250	5 581 050,0	3 772 479

22. táblázat. További keleti vilájetek tervezett és beszedett nüzüladójának megoszlása

A további keleti tartományokból tervezett nüzüljövédelemnek így 67,6%-a, 3 772 479 akcse bizonyosan befolyt a kincstárba.

4.1.1.5. A beszedett pénzek felhasználása

A fenti táblázatokban látható tervezetek alapján összesen 25 685 062 akcsével lehet számolni, azonban a nüzülpénzről készített elszámolás alapján ez az összeg valamennyivel kevesebbre, 25 660 589 akcsére módosult. Ennek a pénznek 83,8%-át, összesen 21 499 013 akcsét bevételezték, amiből 21 438 501 akcse folyt be a kincstárba, 60 512 akcse pedig úti költségek fedezetéül szolgált.

Ugyanakkor maradtak még a továbbiakban begyűjtendő, illetve a beszedhetetlen és az elengedett tételek is. Ezek összaránya (16,2%) azt mutatja, hogy a birodalom anatóliai részeit érintő dzselálifelkelés ellenére a központi hatalom továbbra is érvényesíteni tudta befolyását, ami az adatok alapján csak az elégedetlenkedők vezére, Abaza Haszan aleppói

⁸ BOA MAD 2998. 5, 7–8, 27, 30.; BOA MAD 16183. 1–2.; BOA D.MKF 59/97, 98, 99, 135.; BOA D.BRZ 48/10/25. 48/11/21.

⁹ Maras szandzsákbégjének és kádijainak küldött parancsban 640,25 hánét írnak. BOA D.MKF 59/99.

beglerbég tartományában és környékén,¹⁰ illetve a lázadók gyülekezőhelyévé vált Karaman vilájetben nem sikerült. A nüzüladó elszámolt tételeiről a 23. táblázat tájékoztat.¹¹

tétel	akcse
kincstárba befolyt	21 438 501
elengedett követelés	248 900
útköltség	60 512
további begyűjtésre váró/ begyűjtése folyamatban lévő	3 349 702
beszedhetetlen	562 974
összesen	25 660 589

23. táblázat. A keleti vilájetekben a nüzüladó elszámolt tételei

A kincstárba befolyt jövedelemből a fentebb látottak alapján összesítve 4 765 092 akcsét terveztek az 1657/1658. évi redzsedsz és resen (1658. január 6. – július 1.) időszakokra vonatkozó zsoldra költeni. Ezenfelül Bursza, Kengiri, Hamídábád nüzüljéből 300 000-300 000, Alájjéből 97 000, míg Szultánönüből 100 000, összesen 1 097 000 akcsét az isztambuli gümrük emíniinek, Szijávus agának utaltak, amiből kétszersültet és egyéb más szükséges felszerelést kellett vásárolnia.¹² Így 15 576 409 akcse, a kincstárba bekerült pénz 72,7%-a, az egész tervezet 60,7%-a maradt elvileg többek közt akár élelmeszerzésre is, bár erős a gyanú, hogy a pénz nagy részét nem a hadsereg, hanem egyéb más állami szükségletre költették.

4.1.2. A beldárpénz beszedése a birodalom keleti felében

A nüzülkötelezettséghez tartozhatott a szállítási költség (bedel-i mekári) mellett az utak biztosítása, tisztítása, javítása, illetve a hadsereg minél zökkenőmentesebb mozgását segítő munkálatok elvégzése is. Tulajdonképpen e feladat a rájákra hárult, de ha valamilyen módon nem tudták ezt teljesíteni, akkor szolgálatukat megválthatták pénzben. Ezt *bedel-i beldárnak* nevezték, amiből az ezt a munkát is végző *beldárokat* tudták fizetni.

A beldárok eredetileg a hágókat védő *derbenddzsik*hez tartoztak, sőt maga az elnevezés is erre utal: két hegycsúc közötti területet ellenőrző személy. A beldárok hadjáratok idején a sereg mellett további kiegészítő feladatokat is elláttak, például ágyúk vontatását, árkok ásását.¹³

Anatólia esetében a távolság miatt csak a kötelezettség pénzbeli megváltása kerülhetett szóba. Ennek kiszámításánál is IV. Murád szultán bagdadi hadi vállalkozása során alkalmazott gyakorlatot vették alapul. Az akkori defterek tanúsága szerint a kis-ázsiai vilájetek lakosságától 20 avárizhánenként kértek egy dolgozót, amit pénzben, szolgálattevőnként 10 000 akcsében teljesíthettek a kazák. Az 1658. évi hadjáratkor is ezt a példát követték, a nagy távolság miatt ezt az adóterhet szintén pénzben igényelték a lakoságtól.

¹⁰ A lázadás ellenére Haleb vilájetből is folyt be némi nüzüljövedelem, igaz még csak az első részletből: 1658. július végén 65 000 akcse, 1658. szeptember végén 209 912 akcse. Később, 1659 januárjában 108 600 akcse, illetve meg nem nevezett időpont(ok)ban 25 700 akcse, összesen 409 212 akcse. BOA MAD 16183. 5.; BOA KK 1948. 120, 127.; BOA D.BRZ 48/6/34. 48/8/29.

¹¹ BOA MAD 16183. 2.; BOA D.MKF 62/6.

¹² BOA D.MKF 62/6.

¹³ Orhonlu, *Osmanlı İmparatorluğunda Derbend* (1967), 77–78.

Itt egy dolgozó kiállításának összegét az említett 10 000 akcsében határozták meg, és így ennek értékében minden hánéból 500 akcse bedel-i beldárt szedtek be.¹⁴

A nüzülpénzhez hasonlóan a beldárpénzt is valamilyen módon a hadjáratra tervezték költeni, amelynek terhe a nüzül ismertetésénél már látott közigazgatási egységekre hárult. Ezek között akadtak olyan vilájetek vagy azok bizonyos részei, amelyek beldárpénzt határozott célra, zsoldfizetésre tervezték fordítani.

Ahogy azt a nüzülnél is láttuk, a beldár esetében is előfordult, hogy az előirányzottakat nem minden esetben sikerült teljesen beszedni, s a ténylegesen befolyt összegekről sem minden livá esetében van kimutatás. A beszedhető beldárpénz egy kisebb részét különböző költségek finanszírozására fordították, nagyobb része pedig a kincstárba került. Részletes feljegyzés ez utóbbiról rendelkezésre áll, és alább kerül bemutatásra.

A vilájetek lakosai mellett a beldárpénz a kiváltságos rétegeket is terhelte. Így tehát az aváriz-i dívánijje fizetése alól felmentetteknek, a *tahrír*összeírásokból, így az aváriz-defterekből is kimaradtaknak, az avárizukat természetben vagy valamilyen szolgálattal lerovóknak és a Dijárbakir vilájetben található autonóm területeknek (*hükümet*) is adózniuk kellett.

Az általuk fizetendő pénzt „segítségnyújtás” címen tervezték begyűjteni. A bevételre égető szüksége volt a hadseregnek, az ügyben egy kicsit késve, április elején kibocsátott parancs alapján a bedel-i beldárt ebben az esetben is 1 szolgálattelvőnként 10 000 akcsében határozták meg. Ha pedig egy terület lehetséges szolgálattelvőinek számát nem lehetett meghatározni, akkor központilag megállapított átalányösszeget (*maktú*) kellett fizetni.¹⁵

Az alábbiakban táblázatok mutatják az előirányzott összegeket, valamint az ezekből a kincstárba befolyt jövedelmeket is. Mivel ez utóbbiakról készült feljegyzések sok esetben hiányosak, az adóbeszedésről készült összefoglaló elszámolás nyújt valamelyest támpontot a teljes – azaz nem csak a kincstárba került – bevételről.

4.1.2.1. Anatólia vilájet beldárpénze

Az ejaletből összesen 31 309 625 akcse beldárpénzzel számoltak, amihez nemcsak az adófizetőknek (**a**), de az adómenteseknek (**b**) is hozzá kellett járulniuk.

a) Az adót fizető területekről 29 056 125 akcse bevétellel kalkuláltak. A kincstárba befolyt jövedelmet Szaruhan és Kodzsaili szandzsákok esetében azok adómentesekből begyűjtött pénzzel együtt számolták. Az utóbbi és a Kasztamonu livából befolyó jövedelmet a portai alakulatok 1657/1658. évi redzsedsz és resen (1658. január 6. – július 1.) időszaki zsoldjára, míg Alájijéből 93 660 akcsét a Leszbosz szigetén (Midilli livá) található molovai vár dzsebedzsijeinek 1657/1658. évi maszar és redzsedsz időszaki (1657. október 9. – 1658. április 3.) zsoldjára kívánták fordítani. Ennek részletei a 24. táblázatban láthatók.¹⁶

¹⁴ BOA MAD 2998. 31–32.

¹⁵ BOA MAD 2998. 13/1, 19.; BOA D.MKF 59/95.

¹⁶ BOA MAD 2998. 22-23.; BOA MAD 16183. 1–3.; BOA KK 1948. 114, 116, 121.; BOA KK 1950. 29.; BOA D.MKF 60/9, 13. 62/24, 44.; BOA D.BRZ 48/6/7. 48/7/48. 48/8/72. 48/9/20, 93. 48/10/58, 70. 48/13/49. 48/14/54, 76, 90, 113, 124, 141.

livá	kaza/náhije	háne	tervezett (akcse)	befolyt (akcse)
Ajdin		6 935,00	3 467 500	3 372 550
Szaruhan		4 354,00	2 177 000	2 454 000
Mentese		4 887,50	2 443 750	2 211 960
Szigla		4 552,00	2 276 500	2 178 362
Hamidábád		1 736,00	868 000	849 000
Kareszi		2 436,25	1 218 125	1 218 125
Biga		1 367,50	683 750	677 800
Teke		1 142,00	571 000	427 834
Aláije		327,00	163 500	139 200
Kütahja		4 145,00	2 072 500	1 885 500
Karahiszár-i Száhib		809,00	404 500	n. a.
Hüdávendigár	(Bursa kaza is)	9 289,50	4 644 750	3 800 750
	Gölbazari, Gemlik ¹⁷	179,25	89 625	81 320
	Lefke	77,00	38 500	
Szultánönü		544,50	272 250	0
Ankara		1 486,50	743 250	363 840
Kengiri		1 257,25	628 625	386 160
Bolu ¹⁸		7 708,00	3 854 000	3 267 500
Kasztamonu		3 771,25	2 017 875	1 687 925
	Eflani	287,00	143 500	114 800
	Gölbazari	264,50	132 250	100 000
Kodzsaili	Iznikmid	250,75	125 375	1 267 005
	Kandiri náhije	40,00	20 000	
összesen		57 846,75	29 056 125	26 483 631

24. táblázat. Anatólia vilájet adófizetőinek tervezett és beszedett beldárpénzének megoszlása

b) A kiváltságos helyzetben lévőkől összesen 2 253 500 akcse begyűjtését tervezték. Az adómentesség jellegéből fakadóan a vilájet területének **(b/1)**, valamint Kodzsaili szandzsáknak **(b/2)** az adómenteseit külön pontban tárgyaljuk.

b/1.) Az ejálet Kodzsaili liván kívüli adómenteseitől 1 120 000 akcse beldárpénz beszedését irányozták elő. A tőlük befolyt jövedelem azonban pontosan nem meghatározható, ugyanis ahogyan a fenti táblázatban már láthattuk, Szaruhan adómenteseinek hozzájárulását „egybeszámolták” a livá területéről beszedett többi pénzzel. Annyi bizonyos, hogy 360 000 akcse bekerült a kincstárba (25. táblázat), a beszolgáltatandó jövedelmeket

¹⁷ A befolyt jövedelemnél csak a Gölbazari kazából beszedett pénzt tüntették fel. BOA MAD 16183. 2.

¹⁸ Egy másik dokumentumban 3 578 250 akcsével számolták. BOA MAD 16183. 1.

a bojábádi rizstermelőktől kapott 120 000 akcse kivételével tevévásárlásra tervezték fordítani, amit a hadsereghez küldtek.¹⁹

livá	kaza	terület/kiváltságosok	dolgozó (fő)	tervezett (akcse)	befolyt (akcse)
Szaruhan		Magnisza város	40	400 000	n. a.
		Marmara város	5	50 000	n. a.
Szigla	Izmir	Urla náhije	6	60 000	n. a.
Hüdávendi-gár	Tarhala	Szoma	6	60 000	n. a.
	Bursa (Jenisehir)	Jenisehir város	3	30 000	100 000
	Bejbazari	rizstermelők	10	100 000	100 000
Bolu	Bolu	Havász-i Konrapa rizstermelői	12	120 000	n. a.
Kasztamonu		Havász-i Bojábád rizstermelői	12	120 000	120 000
Teke	Igdir		5	50 000	n. a.
	Finike		3	30 000	n. a.
Ankara	Ankara	Havász-i Hajmana-i Szagír ü Kebir	10	100 000	40 000
összesen			112	1 120 000	360 000

25. táblázat. Anatólia vilájet (Kodzsailei szandzsák kivételével) adómenteseinek tervezett és beszedett beldárpénzének megoszlása

b/2.) A Kodzsaili szandzsákban lakó különleges helyzetű alattvalóktól is hozzájárulást kértek. Ez a nagyúri konyhának (*Matbah-i Amire*) tűzifát biztosító (**b/2.1**), illetve a nagyúri hajóépítő üzemnek (*Terszáne-i Amire*) faanyagot szállító réteget (**b/2.2**) érintette. Így a szokásos szolgálatuk mellett segítségnyújtás (*imdádije*) címén 1 133 500 akcse értékének megfelelő, egyszerre bedel-i nüzül és bedel-i beldárnak számító pénzbeli adót is kellett fizetniük.

b/2.1.) A szultáni konyha faellátását biztosító kazák szolgálattevőinek 1650-ben feljegyzett számai alapján egy dolgozóra számolva a 6,5 cseki tűzifa helyett 120 akcsés hozzájárulást irányoztak elő. Akhiszár kazának pedig egy évre meghatározott összeget kellett adnia a faellátáshoz, amit a nyolc évvel korábbi 150 000 akcse helyett 112 500 akcsében állapítottak meg. Így összesen 585 420 akcse beszedését tervezték, amit azok március 22-én teljes összegben megküldtek a *kajmakámnak*, Haszan pasának, és amit a portai alakulatok 1657/1658. évi redzsedsz és resen (1658. január 6. – július 1.) zsoldjára szánták. A befolyt pénzt együtt számolták a Kodzsaili livá többi területeiről begyűjtött pénzzel (*26. táblázat*).²⁰

¹⁹ BOA MAD 2998. 20, 22–23.; BOA MAD 12585. 110.; BOA MAD 16183. 2.; BOA D.MKF 62/44.

²⁰ BOA MAD 2998. 12, 18, 28.; BOA D.MKF 63/3, 4, 63.

kaza	náhije	dolgozó (fő)	tervezett (akcse)
Üszküdar	Kajmasz	637	76 440
	Agacslı	444	53 280
	Sejhlü	474	56 880
	Kandiri	432	51 840
	Gencslı	410	49 200
	Akábád	191	22 920
Szabandzsa		706	84 720
Akjazi		345	41 400
Ab-i Száfi		166	19 920
Szaricsajir		136	16 320
Akhiszár		0	112 500
összesen		3941	585 420

26. táblázat. A Kodzsaili szandzsák adómenteseinek a nagyúri konyha faellátását biztosító rétegének tervezett beldárpénze

b/2.2.) Mivel a nagyúri hajóépítő üzem részére fát szállítóknak nem voltak szolgálattevők, beldárpénzként az általuk adott faanyag akcsében kifejezett értékének a négyszeresét kellett fizetniük. Összesen 548 080 akcsét vártak tőlük, aminek teljes összegét szintén március 22-én küldték meg a kajmakámnak, vezír Haszan pasának, és ezt a pénzt szintén a portai alakulatok 1657/1658. évi redzseds és resen időszaki (1658. január 6. – július 1.) zsoldjának fizetésére tervezték felhasználni. A befolyt összeget is egybeszámolták a Kodzsaili livá többi területeiről beszedett pénzzel (27. táblázat).²¹

kaza	náhije	alapérték (akcse)	tervezett (akcse)
Iznik		21 840	87 360
Jalakábád		13 000	52 000
Bazarköj		14 950	59 800
Gejve		51 780	207 120
Üszküdar	Karamürszel	15 950	63 800
Gürle		9 500	38 000
Lefke		10 000	40 000
összesen		137 020	548 080

27. táblázat. A Kodzsaili szandzsák adómenteseinek a hajóépítő üzem faellátását biztosító rétegének tervezett beldárpénze

A fentiek alapján összesítve a kincstár számára Anatólia vilájetből tervezett beldárpénz 85,7%-a, 26 843 631 akcse bizonyosan realizálódott.

4.1.2.2. Szivasz vilájet beldárpénze

Szivasz vilájetben az adózók mellett (a) az adómentesekre (b) is kivetették a beldárpénzt, amit összesen 2 305 187 akcsének számoltak.

²¹ BOA MAD 2998. 28, 36, 37, 40.; BOA D.MKF 60/90, 133. 63/63.

a) Az adófizetőktől 1 885 187 akcse befizetését várták el, aminek részleteiről a 28. táblázat tájékoztat. A kincstárba befolyt jövedelmet Szivasz, Amaszja és Csorum szandzsákok esetében a kiváltságosok által beszolgáltatott pénzzel együtt számolták.²²

livá	háne	tervezett (akcse)	befolyt (akcse)
Szivasz	1484,250	742 125	1 000 900
Amaszja	740,125	370 062	415 788
Bozok	322,500	161 250	n. a.
Csorum	382,000	191 000	240 000
Csanik (Alacsam és Bafra kazákkal)	344,500	172 250	153 300
Divrigi	187,500	93 750	93 750
Arabgir	309,500	154 750	154 750
összesen	3770,375	1 885 187	2 058 488

28. táblázat. Szivasz vilájet adófizetőinek tervezett és beszedett beldárpénzének megoszlása

b) Ahogy a fenti táblázatban láthattuk, a különleges helyzetben lévőktől (hász birtokok lakói, nomádok) befolyt jövedelmet „egybeszámolva” tüntették fel az egyes livák többi területéről beszedett pénzzel, így pontosan nem meghatározható, hogy az adómentesektől begyűjteni tervezett 420 000 akcséből a kincstár számára mennyi realizálódott (29. táblázat). Az innen származó pénzt tevévásárlásra tervezték fordítani.²³

livá	kaza	terület/kiváltságosok	dolgozó (fő)	tervezett (akcse)	befolyt (akcse)
Szivasz		Havász-i Havaza	20	200 000	n. a.
		Havász-i Zile	12	120 000	n. a.
Csorum		nomádok (ekrád)	5	50 000	n. a.
Amaszja	Ladik		5	50 000	n. a.
összesen			42	420 000	n. a.

29. táblázat. Szivasz vilájet adómenteseinek tervezett és beszedett beldárpénzének megoszlása

Szivasz vilájetből így a tervezet 89,3%-ával, összesen 2 058 488 akcse beldárpénzzel bizonyosan gazdálkodhatott a kincstár.

4.1.2.3. Karaman vilájet beldárpénze

Karaman vilájetben az előzőekhez hasonlóan az adófizetők (a) mellett az adómenteseket (b) is kötelezték e teherviselésre, összesen 1 962 000 akcse beldárpénzzel számoltak.

a) Az adózókra 1 672 000 akcse beldárhozzájárlást róttak ki. A begyűjtés részleteit a 30. táblázat mutatja, a kincstárba befolyt jövedelmet Konja szandzsák esetében az adómentes területekről beszedett pénzzel együtt számolták.²⁴

²² BOA MAD 2998. 23–24.; BOA MAD 16183. 1–3.; BOA D.BRZ 48/12/61. 48/13/1.

²³ BOA MAD 2998. 20, 23.; BOA MAD 12585. 110.; BOA MAD 16183. 2.

²⁴ BOA MAD 2998. 24.; BOA MAD 16183. 1–3.

livá	háne	tervezett (akcse)	befolyt (akcse)
Konja/Karaman	821,25	410 625	439 190
Nigde Kaji kazával	498,50	249 250	240 000
Kajszerijje	509,50	254 750	
Aksehir	386,25	193 125	180 000
Akszaráj	260,25	130 125	n. a.
Bejschri	486,00	243 000	330 260
Kirschri	181,00	90 500	
Icsil	201,25	100 625	100 625
összesen	3344,00	1 672 000	1 290 075

30. táblázat. Karaman vilájet adófizetőinek tervezett és beszedett beldárpénzének megoszlása

b) Az adófizetés alól felmentettektől csak a konjai szandzsákba tartozóktól tervezték a beldáradó begyűjtését. Ahogy a fenti táblázatban láthattuk, az innen befolyt jövedelmet „ömlesztve” tüntették fel a livá többi területéről beszedett pénzzel. Ez alapján 28 565 akcsét bizonyosan beszedtek, de további információ nem áll rendelkezésünkre arra vonatkozóan, hogy az adómentesektől tervezett 290 000 akcséből (31. táblázat) mennyi realizálódott a kincstár számára. Az innen származó bevételt tevévásárlásra tervezték fordítani.²⁵

livá	kaza	terület	dolgozó (fő)	tervezett (akcse)	befolyt (akcse)
Konja	Bajburd-i Karaman		6	60 000	n. a.
		Turgud-i Karaman	6	60 000	n. a.
	Erekli		12	120 000	n. a.
	Karapinar	alapítványok	5	50 000	n. a.
összesen			29	290 000	n. a.

31. táblázat. Konja szandzsák adómenteseinek tervezett és beszedett beldárpénze

Összességében a kincstár a Karaman vilájetből tervezett bevétel minimum 65,8%-ával, azaz 1 290 075 akcsével számolhatott.

4.1.2.4. További vilájetek beldárpénze

A birodalom többi keleti vilájeiteiben összesen 12 762 248 akcse beldárpénzt terveztek beszedni. Ez a kötelezettség jelen esetben nemcsak az adófizetőkre **(a)**, hanem az adómentesekre **(b)** és az autonóm területekre **(c)** is vonatkozott.

a) A „hagyományos” adózóktól 10 332 248 akcse nüzülpénzt reméltek. Ezt a bedel-i beldárt nem rendeltetés szerint használták fel, hanem a portai alakulatok 1657/1658. évi redzsedsz és resen (1658. január 6. – július 1.) zsoldjának finanszírozására utalták a kincstárba. Ez alól csak Aleppó (Haleb) vilájet bevétele képzett kivételt, ugyanis a dzselálík miatt az beszedésre várt. Szíria (Sám-i Seríf) ejálet hánéit pedig nem 500, hanem csak 400 akcsével számolták. Ezenkívül megfigyelhető, hogy a kincstárba Erzurum vilájet adómenteseitől befolyt jövedelmet is ideszámolták (32. táblázat).²⁶

²⁵ BOA MAD 2998. 20, 24.; BOA MAD 12585. 110.; BOA MAD 16183. 2.

²⁶ BOA MAD 2998. 27–28, 30.; BOA MAD 12585. 110.; BOA MAD 16183. 1–2.; BOA D.MKF 62/49, 51. 63/23.; BOA D.BRZ 48/8/51. 48/9/50. 48/11/112. 48/14/99.; BOA KK 1948. 113, 114, 116.

vilájet	livá	háne	tervezett (akcse)	befolyt (akcse)
Adana		457,500	228 750	228 750
Tarablsz-i Sám		1 058,500	529 250	99 500
	Maras	675,125	337 562	337 562
	Ajntáb ²⁷	503,250	251 625	251 625
	Malatja	977,000	488 500	n. a.
	Biretülfrát (Biredzsik) és Rakka	425,000	212 500	n. a.
Dijárbakir ²⁸		2 816,875	1 408 437	1 412 200
	Havász-i Márdín ü Nuszajbín	500,000	250 000	
Erzurum		835,625	417 812	787 812
	Karahiszár-i Sarkí	735,875	367 937	258 020
Trabzon		580,000	290 000	274 037
Sám-i Seríf		8 353,750	3 341 500	2 415 388
Haleb		4 416,750	2 208 375	n. a.
összesen		22 335,250	10 332 248	6 064 894

32. táblázat. További vilájetek adófizetőinek tervezett és beszedett beldárpénzének megoszlása

b) Az adómentesekre összesen 1 030 000 akcsét róttak ki, amelynek befizetésére azonban nincsenek pontos adatok. Halebből feltehetően a dzselálík miatt egyáltalán nem, Erzurumból 370 000 és 430 000 akcse közötti összeget utalhattak a kincstárba, s amint fentebb láthattuk, ezt összesítették az egész éjélet befolyt jövedelmével. A 33. táblázat utolsó két tételén kívül a pénzt (730 000 akcsét) tevék vásárlására tervezték fordítani.²⁹

vilájet	kaza	kiváltságosok	dolgozó (fő)	tervezett (akcse)	befolyt (akcse)
Haleb	Pajasz, Iszkenderun		12	120 000	n. a.
	Azáz		24	240 000	n. a.
	Kilisz		24	240 000	n. a.
Erzurum	Kigi	bányászok és ráják	5	50 000	n. a.
	Paszín		8	80 000	n. a.
	Erzurum, Bajburd, Terdzsan, Kelkid, Erzindzsán, Kemah ³⁰		20	200 000	n. a.
	Gümüşháne (Dzsanidzsa)	bányászok stb.	10	100 000	n. a.
	összesen			103	1 030 000

33. táblázat. További keleti vilájetek adómenteseinek tervezett és beszedett beldárpénzének megoszlása

c) A szükségletek megnövekedése miatt június közepén a szintén avárizmentesek közé tartozó, Dijárbakir vilájetben található autonóm területekről (*hükümet*) is beldárpénzt kértek. A beszedendő mennyiséget a már látott, központilag meghatározott módszer szerint állapították meg, amelynek – összesen 1 400 000 akcse értékben – Dijárbakir muháfizának, Murteza pasának a közvetítésével kellett eljutnia a kincstárba. Ez azonban nem történt meg, az előírányzott összeget nem tudták összegyűjteni (34. táblázat).³¹

²⁷ Egy korábbi tervezetben a hánék száma 503,75, a befolyt összeg pedig 251 875 akcse. BOA MAD 2998. 27–28.

²⁸ Egy másik kimutatásban pedig beszedendőnek 2 109 437 akcsét számoltak. BOA MAD 16183. 1.

²⁹ BOA MAD 2998. 20, 30, 67/7.; BOA MAD 16183. 1.; BOA MAD 12585. 110.

³⁰ Kezdetben 24 szolgálattévővel, így 240 000 akcsével számoltak.

³¹ BOA MAD 2998. 16.; BOA MAD 16183. 3.

hükümet	dolgozó (fő)	tervezett (akcse)
Terdzsil kaza	10	100 000
Egil	10	100 000
Palu	20	200 000
Mefarikin	10	100 000
Akcsakale	10	100 000
Hazzo	20	200 000
Dzsizre	50	500 000
Gencs	10	100 000
összesen	140	1 400 000

34. táblázat. A Dijárbakir vilájet autonóm területeinek tervezett beldárpénze

A kincstár számára így a tárgyalt vilájetekből tervezett pénz 47,5%-a, azaz 6 064 894 akcse realizálódott. Ebből Dijárbakirból 250 000 akcsét, Erzurumból 370 000 akcsét a hadsereghez küldtek.

4.1.2.5. A beszedett pénzek felhasználása

A fenti táblázatokban látható tervezetek összesen 48 339 060 akcsével számoltak, azonban a beldárpénzről készített elszámolás alapján ez az összeg 48 111 769 akcsére módosult. Ez arra is utalhat, hogy egyes területek akár könnyítést is kaphattak. Ennek a pénznek 75,4%-a, azaz 36 257 088 akcse folyt be a kincstárba. További, nem ismert módon beszedett 2 085 000 akcse bevételt pedig egyéb kiadásokra fordítottak.

Emellett maradtak még begyűjtendő, illetve beszedhetetlen tételek is, amelyek aránya (20%) tovább erősíti azt a gondolatot, hogy a birodalom anatóliai részeit érintő dzseláli-felkelés nem nagyon vetette vissza a központi hatalom hatékonyságát, ami az adatok alapján csak az elégedetlenkedők vezére, Abaza Haszan aleppói beglerbég tartományában és környékén nem érvényesült. A beldárpénz elszámolt tételeiről a 35. táblázat tájékoztat.³²

tétel	akcse
kinestárba befolyt	36 257 088
burszai szultáni palota javítása	800 000
lagimdzsik költsége	200 000
lovak gabonaellátása	320 000
lovak vásárlása	470 000
fekete lópor szállításának költsége	200 000
útiköltség	95 000
további begyűjtésre váró	4 056 387
beszedhetetlen	5 713 294
összesen	48 111 769

35. táblázat. A keleti vilájetekben a beldárpénz elszámolt tételeinek megoszlása

A kincstárba befolyt jövedelemből összesítve 9 328 284 akcsét terveztek az 1657/1658. évi maszar, redzsedsz és resen időszakai (1657. október 9. – 1658. július 1.) zsoldra költeni, 740 000 akcsét pedig a hadsereghez küldtek. A Tekéből vagy Kasztamonuból befolyt pénzből 657 834 akcsét az isztambuli gümrük emíniinek, Szijávus agának utaltak. Szaruhan, Ajdin, Mentese, Szigla és Bolu beldárpénzéből 1 000 000 akcsét szántak az Edirne–Isztambul útvonal menziljeinek ellátására. Így a bevétel 64, a tervezet 51%-a,

³² BOA MAD 16183. 3. A lópor szállítására szükséges pénzt Karaman defterdárja, Haszan pasa kapta meg. BOA D.MKF 62/90, 140. 63/63.

azaz 24 530 970 akcse maradt elvileg többek között akár újjavításokra vagy akár élelemre. A pénz felhasználásáról azonban nincsenek információink, a tervezettek szerint feltehetően tevévásárlásra is költhettek.³³

4.2. A nüzül beszédese Rumélia vilájetből

Rumélia szandzsákjainak kazái részére előírták a hadsereg vonulásának és utánpótlásának zavartalan biztosítása érdekében a menzilekbe szállított szürszát mellett – szokás szerint nüzülként – árpa és liszt beszolgáltatását is. Az adó már nemcsak a menzilek közelében fekvő, szürszátot is fizető kazák nagy részét, hanem a vilájet teljes területét érintette. Emellett az avárizadó alól felmentetteket a rendkívüli helyzetre tekintettel szintén nüzül adására kötelezték. A felvonulási területhez, illetve a leendő hadszíntérhez közelebb eső kazákból természetben szedték be ezt a kötelezettséget, míg a távoliakból pénzben. Ez utóbbi összeget a közelebbi helyekről történő, szükség szerinti vásárlásokra (istirá) különítették el, illetve a kincstárba vagy a hadsereg pénztárába utalták.

A beszolgáltatandó tételek mennyiségét az avárizhánék alapján számolták ki. Ez alapján hánénként az árpából és a lisztből összesen 4 vagy 2,5 isztambuli kilével kellett adni. (Ugyanakkor az 1580-as években 1 hánéra 2 kile, illetve 1,5 hánéra 1 kile gabonát számoltak, 1683-ban pedig 1 hánéből kezdetben 2 kile árpát és 0,5 kile lisztet, majd később ennek a kétszeresét irányozták elő.)³⁴

A 4 kilés hánék esetében a liszt mennyisége megegyezett a háne számával, az árpa kiléje pedig a liszt háromszorosát tette ki, azaz 1 hánéből 3 kile árpát és 1 kile lisztet kellett adózni. A 2,5 kilés hánék esetében a liszt mennyisége a hánék számának felét tette ki, míg az árpa kiléje a lisztnek a négyszeresét jelentette, azaz 1 hánéből 2 kile árpát és 0,5 kile lisztet kellett beszoolgáltatni.

Az avárizadó alól felmentettek, avárizhánével nem rendelkezők vagy bizonyos szolgálattal tartozók esetében más metódus alapján jártak el: például a korábbi szürszátdeftereket vagy dzsizjehánékat, esetleg a szolgálattelvők számát figyelembe véve tulajdonképeni avárizhánéket hoztak létre, és ez alapján határozták meg a beszédendő gabona mennyiségét, ami hánénként szintén 4 vagy 2,5 kilét jelentett. Ha a személyük száma alapján határozták meg ezeket a hánékat, akkor általában 5 szolgálattelvő után számoltak egy hánét. Ennek a számítási módnak az alapja szintén a bagdadi hadjárat gyakorlata lehetett, ugyanis ekkor is ilyen mennyiségekkel számoltak.

A kazáknak nemcsak az árpát és a lisztet kellett biztosítaniuk, hanem ezeknek a kijelölt helyekre való szállításának (mekári) gondja is rájuk hárult. A ráják ezt nagyon sok esetben nem tudták teljesíteni, ezért e feladatot szállítmányozók felfogadásával az állam átvállalta tőlük. A ráják azonban ezzel nem mentesültek a kötelezettség alól, ugyanis a fuvarozás árát szintén avárizhánénként megállapított összegekkel (bedel-i mekári) fizették ki velük. Számukra ez még mindig sokkal kedvezőbb volt, mintha az egészet a saját idejükből és erejükből kellett volna megoldaniuk.

A bedel-i mekári 1658-ban a 4 kilét adó avárizhánék esetében 1200 akcsét, a 2,5 kilét adó hánék esetében 800 akcsét jelentett. Akadtak olyan kazák, amelyek hánéi túlságosan is törtszámot adtak ki, így mint 4 kilét adó avárizhánékként csak 1000 akcsét kellett fizetniük. A hánével nem rendelkezőket segítségnyújtás címén „csupán ez évben” minden

³³ BOA MAD 16183. 3.; BOA D.MKF 62/90, 140. 63/63.

³⁴ Erdoğan, II. *Viyana Kuşatması*, 116.; Güçer, XVI. ve XVII. *Asırlarda*, 76.

2,5 kile nüzülgabona szállítása értékében bedel-i mekáríként 800 akcse adására kötelezték. A következő évre mind az esetleges aváriz-, mind pedig a nüzüladó fizetése alól felmentést ígértek nekik.³⁵

A nüzült beszedő műbásirok fizetését felterjesztés alapján fogadták el. Alapjául ebben az esetben is a keleti hadjáratokat tekintették, amikor a műbásirok hánénként 20 kámil gurus bedel-i nüzül beszedése után ennek huszadát (5%-át), 1 kámil gurust kaptak. 1658-ban alapesetben 1200 akcsével számolták a hánékat, s így a korábbi gyakorlattal egyenesen arányosan hánénként 60 akcse, a 800 akcsés hánék után 40 akcse járt a biztosoknak.³⁶

A szakértők magát Ruméliát az úthálózatához hasonlóan a nüzüladó beszolgáltatásával kapcsolatban is „bal, középső és jobb szárnyra” osztották. A nagy távolságok és a földrajzi viszonyok figyelembevételével a bal oldalról már a tervezéskor pénzbeli beszedésben gondolkodtak, míg középről és jobbról természetbeni beszolgáltatást irányoztak elő. A végrehajtás fázisában azonban már a középső szárny vidékeiről is pénzben gyűjtötték be a nüzült, és bizonyos esetekben a tervezett mennyiségek is változhattak.

4.2.1. A jobb szárny – nüzül természetben

Ehhez a szárnyhoz földrajzilag a Duna környéki szandzsákokat, Szilisztrát, Nigbolut és Vidint számították. (A három közigazgatási egység ebben az évben nem Özü (Szilisztra) hanem Rumélia vilájetbe került besorolásra.³⁷) Ezekről a helyekről a nüzülgabonát már az 1658/1659. évre megelőlegezettként és egyben avárizként természetben szedték be, amit vízi úton kívánták eljuttatni Belgrádba, majd onnan tervezték igény szerint a szükséges helyekre való szétosztását.

A gabona rendeltetési helyre szállításával kapcsolatban egy április 27-én Szilisztra és Nigbolu szandzsák elöljáróinak írt parancs szerint a szakértők megállapítása alapján a szállítást a ráják önerőből nem tudták vállalni, ugyanis közülük egy „szállító” kiállítására 40 gurusba került volna. Az olcsóbbnak tűnő bérlést, a bedel-i mekárít azonban a ráják „kérése és felajánlása” alapján maguk az érintett kazák avárizhánénként akcsében számolva megfizették, amit a már említett módszer alapján számoltak ki.³⁸

A szárnyból összesen 42 469,75 kile (944 952 kg) árpát, 12 532,125 kile (321 524 kg) lisztet és 16 361 200 akcse mekárípénzt terveztek beszedni. A tételek rendeltetési helyének kezdetben Belgrádot, majd augusztus 14-től Jenipalanka várát jelölték ki.

4.2.1.1. Szilisztra szandzsák nüzülje

Szilisztra nüzüladója beszedésének felügyeletével el-Háddzs Kara Szefer agát bízták meg. A szandzsákot hánék szerint 4 kilés **(a)**, 2,5 kilés **(b)** és adómentes **(c)** részekre osztották fel, és ezekből összesen 17 646,75 kile (392 640 kg) árpát, 4955,75 kile (127 145 kg) lisztet és 6 443 500 akcse mekárípénzt terveztek begyűjteni. Ezek a mennyiségek a szárnyból előirányozottaknak a 41,6, a 39,5 és a 39,4%-át tették ki.

a) A 4 kilés részbe tartozott a kazák kisebb része, ahonnan 1916,25 kile árpát, 638,75 kile lisztet és 766 500 akcse mekárípénzt irányoztak elő *(36. táblázat)*.³⁹

³⁵ BOA MAD 2998. 160, 162.

³⁶ BOA MAD 2998. 66, 67/9, 160, 162.

³⁷ BOA MAD 12585. 92, 108. Vö. Kılıç, Batı Karadeniz, 29–82.

³⁸ BOA MAD 2998. 93–95, 162–166, 169.; BOA D.MKF 61/151-155, 159-166, 169, 175. A parancsok vivői több esetben a szpáhik közül kerültek ki.

³⁹ BOA MAD 4454. 16.; BOA MAD 2998. 94, 163.; BOA MAD 12585. 92, 111.; BOA D.MKF 60/67. 61/152, 153, 155, 161, 165. 62/173. A szandzsákból beszedett mennyiségek egy kimutatásban többnek mutatkoznak, árpából 17 738,5 kile, lisztből pedig 4978,5 kile.

kaza	háne	árpa (kile)	liszt (kile)	összes (kile)	mekáripénz (akcse)
Macsín	98,00	294,00	98,00	392	117 600
Tulcsa	44,50	133,50	44,50	178	53 400
Iszakcsi	14,25	42,75	14,25	57	17 100
Hirszova	179,00	537,00	179,00	716	214 800
(Ajse szultán vakifjaival)	66,00	198,00	66,00	264	79 200
Miszivri	200,50	601,50	200,50	802	240 600
Jergögü	36,50	109,50	36,50	146	43 800
összesen	638,75	1916,25	638,75	2555	766 500

36. táblázat. Szilisztra szandzsák 4 kilés részeinek tervezett nüzülje

b) A 2,5 kilés részbe a kazák nagyobbik része és a különféle alapítványok (vakif) bizonyos falvai tartoztak. Ezekből 11 118 kile árpát, 2779,5 kile lisztet és 4 447 000 akcse mekárípénzt terveztek innen beszélni (37. táblázat).⁴⁰

kaza/vakif (kaza)	háne	árpa (kile)	liszt (kile)	összes (kile)	mekáripénz (akcse)
Szilisztra	824,00	1 648,0	412,000	2 060,000	659 200
Tekfürgölü/Karaszu (Ismihán szultán vakifjaival)	171,00 76,75	342,0 153,5	85,500 38,375	427,500 191,875	136 800 61 400
Várna (Ismihán szultán vakifjaival)	226,50 21,50	453,0 43,0	113,250 10,750	566,250 53,750	181 200 17 200
Jenibazar/Karaagacs (Szultán Szelím és Murád hán vakifokkal)	308,00 8,00	616,0 16,0	154,000 4,000	770,000 20,000	246 400 6 400
Ahjolu	159,50	319,0	79,750	398,750	127 600
Ajdosz	205,50	411,0	102,750	513,750	164 400
Csardak ⁴¹ (Ismihán szultán vakifjaival)	127,00 24,25	254,0 48,5	63,500 12,125	317,500 60,625	101 700 19 500
Umürfakih	83,75	167,5	41,875	209,375	66 600
Karinábád	424,50	849,0	212,250	1 061,250	339 600
Iszlimije	175,00	350,0	87,500	437,500	140 000
Prevadi (Ismihán szultán, Szultán Szelím és Murád hán vakifokkal)	552,50 26,00 61,50	1 105,0 52,0 123,0	276,250 13,000 30,750	1 381,250 65,000 153,750	442 000 20 800 49 200
Ruszikaszi	112,00	224,0	56,000	280,000	89 600
Babadagi	272,75	545,5	136,375	681,875	218 200
Balcsik	348,00	696,0	174,000	870,000	278 400
Mankalja/Tuzla (Ismihán szultán vakifjaival)	172,50 16,00	345,0 32,0	86,250 8,000	431,250 40,000	138 000 12 800
Hádzsioglubazari	317,75	635,5	158,875	794,375	254 200
Hátúneli	105,00	210,0	52,500	262,500	84 000
Janbolu	323,50	647,0	161,750	808,750	258 800
Neváhi-i Janbolu	160,00	320,0	80,000	400,000	128 000
Ibrail	73,75	147,5	36,875	184,375	59 000
Szultán Oszmán (Iszakcsi)	166,50	333,0	83,250	416,250	133 200
Csobi nomádok ⁴² (Prevadi és más kazák)	16,00	32,0	8,000	40,000	12 800
összesen	5559,00	11 118,0	2779,500	13 897,500	4 447 000

37. táblázat. Szilisztra szandzsák 2,5 kilés részeinek tervezett nüzülje

⁴⁰ BOA MAD 4454. 16–17.; BOA MAD 2998. 60m, 75, 94, 163.; BOA MAD 12585. 92, 105–106, 111.; BOA D.MKF 61/151, 154, 159, 163, 164, 167, 169, 175, 182.

⁴¹ A kazából származó összesített mekárípénz összegét 200 akcsével többnek számolták.

⁴² Olvasata nem egyértelmű. A türkmén eredetű csobik elvileg Dijárbakir, majd Aleppó, Rakka térségében éltek, egy részük talán eljutott a Balkánra. Kaya, *Avşar Türkmenleri*, 82., 143.

c) Egy korábbi szürszátdefter alapján Szilisztra adómenteseit – bár külön utalás nincs rá – az adatok alapján tulajdonképpen 4 kilés hánénként sorolták be. Az érintett, hász birtokokon vagy alapítványok földjén élő, illetve bizonyos szolgálatokkal tartozó ráják azonban nagyon különböző helyzetükre hivatkozva kérvényezték, hogy az 1200 akcse helyett csak 800 akcsét fizethessenek. Noha az előzetes összeszámolás során az adómentesekre vonatkozó szabályozást alkalmazták rájuk, végül kérelmük meghallgatásra talált.

Az itt érintett öt kazából (38. táblázat) 4612,5 kile árpát, 1537,5 kile lisztet és 1 230 000 akcse mekárípénzt szedtek volna be. Kili és Bender kazák érintettjei az árpa és a liszt beadását, a szarataiak pedig a teljes kötelezettség teljesítését próbálták megtagadni tatár származásukra és katonai szolgálatukra hivatkozva. Az állam nem tágitott, és szeptember közepétől, amikor már a természetbeni beszolgáltatás okafogyottá vált, készpénzben kérte ezt az adót. Az árpa kiléjéért 60, a liszt kiléjéért 100 akcsét követelt. Akkirman esetében a két adó teljesítése a számadásokban nem jelenik meg, bár egy rúznámcsbejegyzés szerint a mekárípenz befizetése megtörtént.⁴³

kaza	háne	árpa (kile)	liszt (kile)	összes (kile)	mekárípenz (akcse)
Iszmaílgecsidi	825,0	2475,0	825,0	3300	660 000
Kili	287,5	862,5	287,5	1150	230 000
Bender	150,0	450,0	150,0	600	120 000
Szarata	125,0	375,0	125,0	500	100 000
<i>Akkirman</i>	<i>150,0</i>	450,0	150,0	600	<i>120 000</i>
összesen	1537,5	4612,5	1537,5	6150	1 230 000

38. táblázat. Szilisztra szandzsák adómenteseinek tervezett nüzülje

Szilisztra szandzsákból a feljegyzések alapján 16 821,75 kile (374 284 kg) árpát és 4680,75 kile (120 089 kg) lisztet, összesen 21 502,5 kilét szedtek be. Ez a szám minden bizonnyal adminisztrációs hiba eredménye lehet, ugyanis 58 kilével nagyobb mennyiséget, 21 560,5 kile árpát és lisztet (a tervezet 95,4%-át) raktak végül hajóra. Ezt egyenesen Iszmaílgecsidi, Ibrail, Maccin, Iszakcsi és Kili kikötőjébe rendelték, ahonnan Rúz-i Kászimig (Kászim napja, november 7.) a szultáni udvarba parancsolták. Az előírást bár nem tudták teljesíteni, de a szállítmány 129 363 akcsés, 6 akcse/kile szállítási költséggel az év végéig megérkezhetett Isztambulba. A tételek felhasználására javaslatként felmerült, hogy az árpát az Isztabl-i Ámirének adják, a lisztből pedig a Terszáne-i Ámire számára kétszersültet készítsenek.⁴⁴ (*A szállítások részleteire lásd: 6.3.1.a.*)

A mekárípenzekből 6 223 500 akcsét, a tervezet 96,6%-át bizonyosan bevételezték, amelyből 5 126 537 akcsét részletekben a kincstárba utaltak. Ebből az összegből tételesítették az Azak várában szolgáló portai egységek elmaradt, 1656/1657. évi resen és lezez (1657. április 15. – október 8.) és az 1657/1658. évi maszar és redzsedsz havi (1657. október 9. – 1658. április 3.) zsoldját: a janicsároknak 1 898 163 akcse, a dzsebedzsiknek 226 386 akcse, illetve a topcsuknak 214 168 akcse értékben. Továbbá a szintén Azakban szolgáló egyéb várvédők (*müsztahfiz*), azabok, *beslük* és agák 1655/1656. évi lezez és

⁴³ BOA MAD 4454. 17.; BOA MAD 2998. 69, 164.; BOA MAD 12585. 92, 108, 111–112.; BOA D.MKF 61/160, 162. 62/150.; BOA KK 1950. 37. Akkirmanból az eredetileg megállapítottnál valamennyivel több, 160 000 mekáríakcse folyt be a kincstárba, bár azt sem lehet kizárni, hogy ebbe az összegbe a gabona pénzértékét is beleszámították.

⁴⁴ BOA MAD 4454. 17.; BOA D.MKF 62/123, 147.

1656/1657. évi resen (1656. július 23. – 1657. július 12.) közötti zsoldja, ami 2 044 480 akcsét tett ki. Így a zsoldra a biztos bevétel 70,4%-át, 4 383 197 akcsét „költötték el”.⁴⁵

A fennmaradó összegből 640 000 akcsét különítettek el a Moldvából vásárlás útján beszerzendő és a nagyúri konyhának szánt 40 000 okka olajra és 5000 okka mézre. A beszedett árpa és liszt fent látott szállítási költségét, 129 363 akcsét is ebből finanszírozták, ezenfelül a dunai kikötőkből Belgrádba – a rakomány meghatározása nélkül – küldendő hajók, és ezekhez liszteszsákok és zsinegek vásárlására 227 600 akcsét tettek félre.⁴⁶ Amint látható, a mekárípenz töredékét használták fel rendeltetése szerint, nagy részét „tűzoltásként” az elmaradt kifizetésekre költötték.

4.2.1.2. Nigbolu szandzsák nüzülje

Nigbolu nüzüljének koordinálásával a korábbi vidini szandzsákbéget, a ruszcsuki illetőségű Mehmed béget bízták meg. A szandzsákot hánék szerint 4 kilés (a), 2,5 kilés (b) és adómentes (c) részekre bontották le, és összesen 19 734 kile (439 081,5 kg) árpát, 5918 kile (151 832 kg) lisztet és 7 893 600 akcse mekárípenzt szedtek volna be. Ezek a mennyiségek a jobb szárnyból előirányzott értékeknek a 46,5, a 47,2 és a 48,2%-át tették ki.

a) A 4 kilés részbe tartozott a kazák nagy része, ezekből 11 814 kile árpát, 3938 kile lisztet és 4 725 600 akcsét irányoztak elő (39. táblázat).⁴⁷

kaza	háne	árpa (kile)	liszt (kile)	összes (kile)	mekárípenz (akcse)
Nigbolu	695,0	2 085,0	695,0	2 780	834 000
Plevne	106,5	319,5	106,5	426	127 800
Zistovi	293,0	879,0	293,0	1 172	351 600
Tirnovi	1348,5	4 045,5	1348,5	5 394	1 618 200
Hotalics	291,5	874,5	291,5	1 166	349 800
Lofcsa	494,5	1 483,5	494,5	1 978	593 400
Rahova	176,0	528,0	176,0	704	211 200
Izladi	193,0	579,0	193,0	772	231 600
Ivradzsa	260,0	780,0	260,0	1 040	312 000
Dzsibra	80,0	240,0	80,0	320	96 000
összesen	3938,0	11 814,0	3938,0	15 752	4 725 600

39. táblázat. Nigbolu szandzsák 4 kilés részeinek tervezett nüzülje

b) A 2,5 kilés részbe néhány kaza és az alapítványok nagy része tartozott. Innen 6921 kile árpát, 1730,25 kile lisztet és 2 768 400 akcsét terveztek beszédni (40. táblázat).⁴⁸

⁴⁵ BOA MAD 4454. 16–17. Müstahfizok: 150 fő, napi 1044 akcse, összesen 369 576 akcse. Azabok: 150 fő, napi 1228 akcse, 419 976 akcse. Beslük: 400 fő, napi 3300 akcse, összesen 1 168 200 akcse. Agák: 16 fő, napi 245 akcse, összesen 86 728 akcse. BOA KK 1950. 29.

⁴⁶ BOA MAD 2998. 132.; BOA MAD 4454. 17. A Belgrádba menő hajók költsége 147 600 akcse, a zsákok ára 20 000 akcse, a zsinegeké pedig 60 000 akcse volt. A nagyúri konyha számára beszerzendőket 180 napra (1658. július 2. – december 26.) tervezték. BOA MAD 12585. 130.

⁴⁷ BOA MAD 4454. 12.; BOA MAD 2998. 93, 163, 165.; BOA MAD 12585. 92, 104–105.; BOA D.MKF 27492. 3.; BOA D.MKF 60/80. 62/173.

⁴⁸ BOA MAD 4454. 12.; BOA MAD 2998. 93, 163, 165.; BOA MAD 12585. 92, 104–105.; BOA D.MKF 60/80. 61/118, 166.

kaza/vakif (kaza)	háne	árpa (kile)	liszt (kile)	összes (kile)	mekáripéncz (akcse)
Hezárgád	1255,50	2511,0	627,750	3138,750	1 004 400
(Szultán Szelím hán és Mihrimáh szultán vakifokkal)	7,50 22,00	15,0 44,0	3,750 11,000	18,750 55,000	6 000 17 600
Ruszcuk	772,50	1545,0	386,250	1931,250	618 000
Sumni (Szultán Szelím hán vakiffal)	810,75 3,00	1621,5 6,0	405,375 1,500	2026,875 7,500	648 600 2 400
Alakilisze	245,00	490,0	122,500	612,500	196 000
Eszkidzsuma (Szultán Szelím hán vakiffal)	167,75 7,50	335,5 15,0	83,875 3,750	419,375 18,750	134 200 6 000
Szultán Szelím hán (Plevne)	14,00	28,0	7,000	35,000	11 200
Szultán Szelím hán (Tirnovi)	74,25	148,5	37,125	185,625	59 400
Szultán Szelím hán (Hotalics)	13,25	26,5	6,625	33,125	10 600
Szultán Szelím hán (Lofcsa)	35,50	71,0	17,750	88,750	28 400
Szultán Szelím hán (Rahova)	32,00	64,0	16,000	80,000	25 600
összesen	3460,50	6921,0	1730,250	8651,250	2 768 400

40. táblázat. Nigbolu szandzsák 2,5 kilés részeinek tervezett műzilje

c) Az adómentes „részbe” csupán két alapítvány tartozott. Az árpa és a liszt arányát tekintve tulajdonképpen 2,5 kilésként számoltak velük, s az alkalmazott módon, körülbelül 5 szolgálattévönként „kaptak” 1 hánét. A két vakifból 999 kile árpát, 249,75 kile lisztet és 399 600 akcse mekárípénczt szedtek volna be (41. táblázat).⁴⁹

vakif (kaza)	dolgozó (fő)	háne	árpa (kile)	liszt (kile)	összes (kile)	mekáripéncz (akcse)
Rüsztem pasa (Hezárgád)	966	193,0	386	96,50	482,50	154 400
Mihrimáh szultán (Ruszcuk)	1532	306,5	613	153,25	766,25	245 200
összesen	2498	499,5	999	249,75	1248,75	399 600

41. táblázat. Nigbolu szandzsák adómentes részeinek tervezett műzilje

A szandzsákból előírányzott tételekből szinte mindent (97%), 19 179 kile (426 733 kg) árpát és 5704 kile (146 342 kg) lisztet bizonyosan beszedtek. E mennyiségeket vízi úton eredetileg Belgrádba küldték volna, de feltehetően késedelem miatt a szállítmányok csak Fethülszlámig, tulajdonképpen a Vaskapu-szorosig jutottak el. Ha mégis akadt e ponton túlhaladó hajó, azt a szeptember 4-én kiadott paranccsal visszarendelték ide, bár augusztus közepétől már egyébként is Belgrád helyett Jenipalankáig kellett menniük a hajóknak. A szállítást nehezítette, hogy nem állt rendelkezésre elég hajó, Szilisztra szandzsákból kellett pótolni. Végül ezeket a mennyiségeket sem használták fel, egy szeptember 21-én kelt paranccsal visszaküldték Kili, Ibrail, Tulcsa és Iszakcsi kikötőjébe. A szállítás egész költsége 298 596 akcsére rügott, mind az árpa, mind pedig a liszt kiléjének szállítása 12 akcsébe került. A fuvart 13 hajóval bonyolították le, de ezek között nem egyenlően osztották el a rakományt.⁵⁰

⁴⁹ BOA MAD 4454. 12.; BOA MAD 2998. 70, 76, 93, 163.; BOA MAD 12585. 92, 104.

⁵⁰ BOA MAD 4454. 12.; BOA D.MKF 60/67, 114. 62/123, 127, 173.

Az összes szállítmányt végül Kilibe küldték, ahonnan aztán a Portára parancsolták azokat. A kemény tél miatt azonban a hajók nem tudtak kifutni a vízre, így Kiliben egy ideig az árpa és a liszt tárolására kényszerültek, amiért 6850 akcsét kellett fizetniük. 1659 májusának elején aztán az árpa nagy részét, 19 005 kilét 132 590 akcse fuvardíjjal, – kilénként 7 akcsével számolva – 8 hajóval Iznikmidbe és a szultáni udvarba szállították.

A lisztet, tartva annak megromlásától, novemberben egy parancs alapján ki kellett osztani a ráják között, ami azt jelentette, hogy 1 kile lisztért cserébe a rájáknak 1 kile búzát kellett adniuk. A liszt mennyiségéből Kili kádijának, Abdülkádírnak a *hüddzsete* alapján 5298,25 kilét osztottak ki Kili, Iszmaílgecsidi, Macsin és Ibrail kaza rájai között. Az árpa és a liszt felhasználásával kapcsolatban a Szilisztra szandzsáknál látható javaslat egyébként ez esetben is felmerült.⁵¹ (*A szállításokra részletesen lásd: 6.3.1.b.*)

A szandzsákból tervezett mekárípenz 96,5%-át, 7 616 334 akcsét biztosan begyűjtöttek. Az összegből június 30-tól kezdve 5 723 098 akcsét utaltak a kincstárba, amelyből csupán két nevesített tételre költöttek volna. Az Azak várában szolgálatot teljesítő portai janicsárok zsoldjára 571 012 akcse, illetve az egri janicsárok zsoldjára 165 586 akcse, összesen 736 598 akcse értékben szántak pénzt.⁵²

A fennmaradó összegből 680 000 akcsét különítettek el a nagyúri konyha számára Havasalföldről beszerzendő 40 000 okka olajra és 10 000 okka mézre. A dzsebedzsik *csorbadzsjának*, Oszmánának és egy bizonyos Musztafa agának egy július 3-án kelt utasítással 255 200 akcsét juttattak az Azak várában lévő janicsárok, dzsebedzsik és várvédők gabonájának a beszerzésére. Ezenfelül a térség gabonavásárlását (istirá) irányító Ahmed aga is kapott 400 000 akcsét, továbbá egy bizonyos Szálih agának 120 000 akcsét különítettek el 75 darab ló megvételére. Ezenfelül a fentebb látott, begyűjtött árpa és liszt szállítási és tárolási költségeit (132 590, 298 596, 6850 akcse) is ebből a pénzmennyiségből fedezték.⁵³ Akárcsak Szilisztra szandzsák esetében a mekárípenzt többségében nem a rendeltetése szerint költötték el.

4.2.1.3. Vidin szandzsák nüzülje

A livá ezen kötelezettségeinek felügyeletével Ahmed bég vidini szandzsákbég testvérét, Haszan agát bízták meg. Hasonlóan Szilisztra és Nigbolu livákhoz Vidint is hánék szerint 4 kilés **(a)**, 2,5 kilés **(b)** és adómentes **(c)** részekre osztották fel, és összesen 5089 kile (113 230 kg) árpát, 1658,375 kile (42 547 kg) lisztet és 1 970 600 akcse mekárípenzt terveztek beszedni. Ez utóbbihoz meghatározatlan mennyiségű termény helyett begyűjtendő nüzülpénzt is számoltak, így összesen 2 024 100, más forrás szerint 2 222 772 akcse bevételt reméltek. Ezek a mennyiségek a jobb szárnyból előirányozott mennyiségeknek a 12, a 13,2 és a 12,4%-át tették ki.

a) A 4 kilés részbe tartozott a szandzsák kazáinak nagy része. Innen 4146 kile árpát, 1382 kile lisztet és 1 658 400 akcsét szándékoztak beszedni (*42. táblázat*).⁵⁴

⁵¹ BOA MAD 4454. 12-13.; BOA D.MKF 27492. 3.; BOA D.MKF 62/123.

⁵² BOA MAD 4454. 12. A 277 267 akcse hiányt kezdetben elengedték, de 1659 júniusában és júliusában mégis a beszedésére adtak parancsot. BOA D.BRZ 48/6/39. A zsold évét csak az egri janicsárok esetében részletezték: 1657/1658. évi redzsedsz, resen, lezez (1657. január 17. – október 8.) és 1658/1659. évi maszar (1657. október 9. – 1658. január 5.) juttatások.

⁵³ BOA MAD 4454. 12. Az Ahmed agának kiutalt pénz esetében valószínűleg tévedésből előre dátumoztak. BOA MAD 2998. 132.; BOA MAD 12585. 130.

⁵⁴ BOA MAD 2998. 95, 166.; BOA MAD 12585. 92, 127.; BOA D.MKF 60/113. 62/173.; BOA KK 2627. 22.

kaza	háne	árpa (kile)	liszt (kile)	összes (kile)	mekáripéncz (akcse)
Vidin	727,5	2182,5	727,5	2910	873 000
Polomja	299,0	897,0	299,0	1196	358 800
Timok	194,0	582,0	194,0	776	232 800
Bane	161,5	484,5	161,5	646	193 800
összesen	1382,0	4146,0	1382,0	5528	1 658 400

42. táblázat. Vidin szandzsák 4 kilés részeinek tervezett nüüzlje

b) A 2,5 kilés részbe csak Iszfirlig kaza tartozott, ahonnan 455,5 kile árpát, 113,875 kile lisztet és 182 200 akcse mekáripénczt terveztek begyűjteni (43. táblázat).⁵⁵

kaza	háne	árpa (kile)	liszt (kile)	összes (kile)	mekáripéncz (akcse)
Iszfirlig	227,75	455,5	113,875	569,375	182 200
összesen	227,75	455,5	113,875	569,375	182 200

43. táblázat. Vidin szandzsák 2,5 kilés részeinek tervezett nüüzlje

c) Fethülszlám kaza adómentesei Szilisztra szandzsák kiváltságosaival azonos helyzetben voltak, így feltételezhető, hogy számukra is megadták a 4 kile gabona utáni 800 akcse fizetés lehetőségét. Így tőlük 487,5 kile árpát, 162,5 kile lisztet és 130 000 akcse mekáripénczt szedtek volna be (44. táblázat).⁵⁶

kaza	háne	árpa (kile)	liszt (kile)	összes (kile)	mekáripéncz (akcse)
Fethülszlám	n. a.	487,5	162,5	650	130 000
összesen	n. a.	487,5	162,5	650	130 000

44. táblázat. Vidin szandzsák adómentes részeinek tervezett nüüzlje

A szandzsákból beszédendő tételekre vonatkozóan csak részinformációk állnak rendelkezésünkre. Az árpát és a lisztet egyelőre ismeretlen mennyiségben parancsolták hajókon Belgrádba, amelynek az előkészületei meg is kezdődtek, de a végrehajtásáról már nem árulkodnak a dokumentumok. Annyi bizonyos, hogy a szállítmány augusztus első napjaiban még nem volt sehol, ugyanis július 30-án parancsban sürgették a tételek minél előbbi beszedését és Belgrádba küldését. Ha mégis indítottak útnak szállítmányokat, azok egy augusztus 14-én adott utasítás szerint Jenipalankáig, majd egy szeptember 4-én kiadott parancs szerint már csak a Vaskapu-szorosig juthattak el, vagy ha e ponton már áthaladtak, akkor vissza kellett térniük ide.

A tervezett mekáripéncz 78%-át, 1 578 563 akcsét biztosan beszédtek, igaz ennek nagy része, 1 123 878 akcse már később, 1658. október és 1659. február között került a kincstárba. Ebből 400 000 kerülhetett a nagyúri konyhához, további 400 000 akcséből pedig a Duna környéki szandzsákokban árpát és lisztet terveztek vásárolni. Ezenfelül 186 378

⁵⁵ BOA MAD 2998. 95, 166.; BOA D.MKF 60/113.; BOA KK 2627. 22.

⁵⁶ BOA MAD 2998. 164, 166.; BOA MAD 12585. 92, 108.; BOA D.MKF 60/113.

akcsét szántak a székesfehérvári janicsárok elmaradt fizetésére, az 1656/1657. évi rezsedsz, resen, lezez (1657. január 17. – október 8.) és az 1657/1658. évi maszar, rezsedsz és resen (1657. október 9. – 1658. július 1.) zsoldjukra.⁵⁷

A fentiek alapján a jobb szárnyból előirányzott 42 469,75 kile (944 952 kg) árpa 84,8%-a, a 12 532,125 kile (321 524 kg) liszt 82,9%-a és a 16 361 200 akcse mekárípenz 94,2%-a bizonyosan beszedésre került. Ez alapján az adminisztráció legkevesebb 36 000,75 kile árpával (801 017 kg), 10 384,75 kile liszttel (266 431 kg) és 15 418 397 akcse mekárípenzzel bizonyosan gazdálkodhatott.

4.2.2. A középső szárny – nüzül természetben és pénzben

A középső részhez a Dunától távolabb eső, a mai Észak-Macedónia, Dél-Bulgária és Északnyugat-Törökország területén található szandzsákokat számították. A térségből a tervek szerint természetben irányozták elő a nüzülgabona beszedését, sőt innen és a jobb szárnyból az előzetes felmérések alapján 160 000 kile árpát és lisztet terveztek beszedni, és ennek a 87,5%-át, azaz 140 000 kile realizálódását becsülték. A pontos tervezetben végül 156 774,25 kile gabonával számoltak.

Az adót mégsem természetben, hanem pénzben gyűjtötték be, ami egyben jelentette az avárizt, a nüzülgabona és szállítási költségének értékét, s hivatalosan a legtöbb kaza esetében már a következő, 1069. évre (1658/1659) vonatkozott. A pénzbeli begyűjtést Vize, Csirmen és Pasa livák esetében azzal indokolták, hogy a szultán Edirnében való telelésére gabonát, tűzifát, szalmát szolgáltatottak be, az év elején pedig szürszátkötelezettségüknek is eleget kellett tenniük, így a nüzül természetbeni beszolgáltatására és szállítására nem maradt kapacitásuk.⁵⁸ (Ebben az évben Vize és Csirmen szandzsákok nem Özü, hanem Rumélia vilájetbe kerültek besorolásra.⁵⁹)

Ezt a térséget is 4 kilés, 2,5 kilés és adómentes részekre osztották fel. A 4 kilés kazákban a ráják helyzetének megkönnyítése érdekében a rendelet szerint 1 háne (4 kile gabona) után nem 1200, hanem csak 1000 akcsét kellett fizetni. A 2,5 kilés részeken pedig hánénként 800 akcse maradt az adó mértéke. (Érdekességként megemlítendő, hogy ekkor az avárizadó mértéke a 4 kilés részeken hánénként 325 akcsét jelentett.⁶⁰)

A középső szárnyból összesen 28 277 000 akcse beszedését tervezték, ami 78 721,25 kile (1 751 548 kg) árpa és 24 936,625 kile (639 774 kg) liszt értékének felelt meg.

A területet illetően Vize, Csirmen és Pasa szandzsákokról állnak rendelkezésünkre részletesebb adatok. Az innen begyűjtendő tételek értékét a leendő hadszíntérhez közelebbi helyeken tervezték vásárlásra fordítani. Ugyanakkor az innen, illetve a szárny többi szandzsákjából befolyt pénz mennyiségéről csupán részinformációk állnak rendelkezésre. Ezért az alábbi táblázatokban dőltként szereplő számok a beszedést meghatározó metódus alapján általunk kiszámolt adatok.

4.2.2.1. Vize szandzsák nüzülje

A szandzsákokat hánék szerint 4 kilés **(a)**, 2,5 kilés **(b)** és adómentes **(c)** részekre bontották a nüzülkötelezettség szempontjából. A középső szárnyból előirányozottaknak a 3,3%-át,

⁵⁷ BOA KK 1950. 35, 41, 47, 58.; BOA D.MKF 60/105. 62/86, 127, 173.; BOA MAD 747. 2.; BOA MAD 12585. 127.; BOA D.MKF 27490. 6.; BOA D.BRZ 48/11/39. 48/12/46.

⁵⁸ BOA MAD 2998. 84–86, 96, 160.; BOA MAD 15973. 6. Akadtak azonban olyan kazák, ahonnan a nüzült hasonló feltételekkel az 1068. évre (1657/1658) vonatkozóan szedték be.

⁵⁹ BOA MAD 12585. 92, 108. Vö. Kılıç, Batı Karadeniz, 29–82.

⁶⁰ BOA MAD 15973. 6.

azaz összesen 926 000 akcsét terveztek beszédni innen, ami 2315 kile (51 509 kg) árpa és 635,25 kile (16 298 kg) liszt értékének felelt meg.

a) A 4 kilés részbe néhány kaza tartozott, köztük Vize kaza 4 kilési is. Innen 271 200 akcsére számítottak 678 kile árpa és 226 kile liszt értékében, azonban ismeretlen okból hánénként (4 kilénként) mégis az eredetileg alkalmazott 1200 akcsét kérték (45. táblázat).⁶¹

kaza	háne	árpa (kile)	liszt (kile)	összes (kile)	tervezett (akcse)	befolyt (akcse)
Vize	127	381	127	508	152 400	152 400
Baba-i Atík	30	90	30	120	36 000	36 000
Bergosz	27	81	27	108	32 400	32 400
Szaráj	42	126	42	168	50 400	50 400
összesen	226	678	226	904	271 200	271 200

45. táblázat. Vize szandzsák 4 kilés részeinek tervezett és beszédett nüzüljének megoszlása

b) A 2,5 kilés részbe kazák és különféle alapítványok (vakif) falvai, tartozékai számítottak, köztük Vize kaza 2,5 kilési is. 409 200 akcse beszédését tervezték 1023 kile árpa és 255,75 kile liszt értékének megfelelő összegben (46. táblázat).⁶²

kaza/vakif (kaza)	háne	árpa (kile)	liszt (kile)	összes (kile)	tervezett (akcse)	befolyt (akcse)
Vize	43,0	86	21,50	107,50	34 400	34 400
Havász-i Mahmúdpasa	120,5	241	60,25	301,25	96 400	93 400
Pinarhiszári	175,0	350	87,50	437,50	140 000	140 000
Hajrabolu	167,0	334	83,50	417,50	133 600	133 600
Mihrimáh szultán és Rüsztém pasa (Bergosz)	6,0	12	3,00	15,00	4 800	4 800
összesen	511,5	1023	255,75	1278,75	409 200	406 200

46. táblázat. Vize szandzsák 2,5 kilés részeinek tervezett és beszédett nüzüljének megoszlása

c) Az adómentes részek szolgálattevőik számarányában tulajdonképpeni hánékat kaptak 4, illetve 5 dolgozó/háne számítással, de az árpa és a liszt arányát tekintve gyakorlatilag ezeket 2,5 kilés egységként kezelték. Tőlük 245 600 akcse bevételre számítottak 614 kile árpa és 153,5 kile liszt fejében (47. táblázat).⁶³

kaza/vakif (kaza)	dolgozó (fő)	háne	árpa (kile)	liszt (kile)	összes (kile)	tervezett (akcse)	befolyt (akcse)
Schíd Mehmed pasa (Bergosz)	378	94,5	189	47,25	236,25	75 600	75 600
Rüsztém pasa (Pinarhiszári)	63	12,5	25	6,25	31,25	10 000	10 000
Csorlu ⁶⁴	n. a.	n. a.	400	100,00	500,00	160 000	160 000
összesen	441	107,0	614	153,50	767,50	245 600	245 600

47. táblázat. Vize szandzsák adómentes részeinek tervezett és beszédett nüzüljének megoszlása

⁶¹ BOA MAD 2998. 84, 92, 171.; BOA MAD 12585. 92, 129.; BOA MAD 16170. 2.

⁶² BOA MAD 2998. 84, 92, 171.; BOA MAD 12585. 92, 129.; BOA MAD 16170. 2.; BOA KK 1950. 17.

⁶³ BOA MAD 2998. 61m, 70, 76, 84, 92, 171.; BOA MAD 12585. 92, 108–109.

⁶⁴ BOA MAD 2998. 67/12. Csorlu menzildzsijeitől az aváriz értékében szedették be.

Vize szandzsákból összesen 923 000 akcsével, a livából tervezett nüzülpénz minimum 99,7%-ával biztosan számolhattak. Ebből 200 000 akcse a szultáni konyhához került, a többi pénzt pedig a kincstárnak adták át.⁶⁵

4.2.2.2. Csirmen szandzsák nüzülje

A szandzsákat a fentiekkel ellentétben csak 4 kilés **(a)** és 2,5 kilés **(b)** részekre osztották fel. A szárnyból előírányzott nüzül 6,9%-át, összesen 1 959 000 akcsét terveztek innen beszédni, ami 4897,5 kile (108 969 kg) árpa és 1437,5 kile (36 880,5 kg) liszt értékét jelentette.

a) A szandzsák 4 kilés részéhez csak maga Uzundzsaábád-i Hászkoj kaza tartozott, ahonnan 2557,5 kile árpa és 852,5 kile liszt értékében 1 023 000 akcsével számoltak. Ebből legalább 300 000 akcsét biztosan bevételeztek, viszont a könnyítést nem kapta meg a terület, így hánénként 1200 akcsét kellett fizetni (48. táblázat).⁶⁶

kaza	háne	árpa (kile)	liszt (kile)	összes (kile)	tervezett (akcse)	befolyt (akcse)
Uzundzsaábád-i Hászkoj	852,5	2557,5	852,5	3410	1 023 000	300 000
összesen	852,5	2557,5	852,5	3410	1 023 000	300 000

48. táblázat. Csirmen szandzsák 4 kilés részeinek tervezett és beszédtett nüzüljének megoszlása

b) A 2,5 kilés részhez tartozott a többi kaza, amelyekből 2340 kile árpa és 585 kile liszt értékének megfelelő összeget, 936 000 akcsét terveztek begyűjteni. Ennek bevételezéséről azonban csak részadatok tájékoztatnak, de amint látható, bizonyos esetekben a bevétel több lett a tervezettnél. Ezenfelül Zagra-i Dzsedíd kaza és az Üszküb livához tartozó Köprülü kaza, valamint Csirmen kaza és néhány Pasa szandzsákba tartozó kaza bizonyos befizetett nüzüljövedelmét összesítve könyvelték el. Ezek az alábbi táblázatban (49. táblázat) nem szerepelnek, így az említett két kaza adatait valamennyivel többnek kell tekinteni.⁶⁷

kaza	háne	árpa (kile)	liszt (kile)	összes (kile)	tervezett (akcse)	befolyt (akcse)
Csirmen	387,0	774	193,50	967,50	309 600	n. a.
Akcsakizanlik	392,5	785	196,25	981,25	314 000	30 000
Dzsiszr-i Musztafapasa	38,0	76	19,00	95,00	30 400	n. a.
Zagra-i Dzsedíd	306,5	613	153,25	766,25	245 200	230 400
Hászkoji nomádok	46,0	92	23,00	115,00	36 800	40 200
összesen	1170,0	2340	585,00	2925,00	936 000	300 600

49. táblázat. Csirmen szandzsák 2,5 kilés részeinek tervezett és beszédtett nüzüljének megoszlása

⁶⁵ BOA KK 1950. 15, 17, 29.; BOA MAD 12585. 129.

⁶⁶ BOA MAD 2998. 94, 97, 171.; BOA MAD 12585. 92, 128.; BOA KK 1950. 13, 29.

⁶⁷ BOA MAD 2998. 84, 94, 97, 171.; BOA MAD 12585. 92.; BOA MAD 16170. 2.; BOA D.MKF 59/171, 61/185. BOA, KK 1950. 8, 15, 20, 26, 32, 38, 39. Csirmen kaza és több Pasa szandzsákbeli kaza (Dimetoka, Dzsiszr-i Ergene és több meg nem nevezett kaza) közös bevétele 73 700 akcse. Zagra-i Dzsedíd kaza és az Üszküb szandzsákhoz tartozó Köprülü kaza közös nüzülpénze 90 929 akcse.

Csirmen szandzsákból a fent látott összegeken kívül a kazák megnevezése nélkül további 405 525 akcsét is beszedtek. Összesen így a livából tervezett bevétel legalább 51,4%-a, 1 006 125 akcse bizonyosan befolyt a kincstárba, ami ráadásul a fentiekben láttak alapján (Csirmen és Zagra-i Dzsedid kazák) többnek tekinthető.⁶⁸

4.2.2.3. Pasa szandzsák nüüzlje

Pasa szandzsákat területének nagy kiterjedése miatt szintén háromfelé osztották, magterületeire, illetve egy jobb és egy bal szárnyra. Rumélia középső részéhez előbbi kettőt számították, az alábbiakban az ide tartozó kazákra kirótt adó szerepel. Ezek a területek is 4 kilés (a), 2,5 kilés (b) és adómentes (c) egységekre tagolódtak. A középső szárnyból előirányzottak 43,9%-át, azaz összesen 12 407 200 akcsét terveztek beszedni innen, ami 32 817,75 kile (730 195 kg) árpa és 10 076,625 kile (258 526 kg) liszt értékének felelt meg.

a) A 4 kilés részekből 8 266 600 akcsét terveztek begyűjteni, ami 22 466,25 kile árpa és 7488,75 kile liszt értékét jelentette. Filibe, Tatarbazari és Razlik kazák bevételét, mint azt később látni fogjuk, nagy részben juhok vásárlására akarták költeni, és nüüzladójukat talán emiatt hánénként az eredeti 1200 akcsével számolták (50. táblázat).⁶⁹

kaza	háne	árpa (kile)	liszt (kile)	összes (kile)	tervezett (akcse)	befolyt (akcse)
Filibe	2392,75	7 178,25	2392,75	9 571	2 871 300	4 754 300
Tatarbazari	799,00	2 397,00	799,00	3 196	958 800	
Razlik	697,50	2 092,50	697,50	2 790	837 000	
Berkofcsa	650,00	1 950,00	650,00	2 600	650 000	575 130
Ihtiman	151,00	453,00	151,00	604	151 000	151 000
Iznebol	117,50	352,50	117,50	470	117 500	117 500
Sehirköj	801,00	2 403,00	801,00	3 204	801 000	801 000
Szófia	1754,00	5 262,00	1754,00	7 016	1 754 000	1 773 597
Prezник	126,00	378,00	126,00	504	126 000	
összesen	7488,75	22 466,25	7488,75	29 955	8 266 600	8 172 527

50. táblázat. Pasa szandzsák 4 kilés részeinek tervezett és beszedett nüüzljének megoszlása

b) A 2,5 kilés kazákból 3 463 400 akcsét terveztek beszedni 8658,5 kile árpa és 2164,625 kile liszt értékében, azonban ezzel kapcsolatban is csak részadatok tájékoztatnak (51. táblázat).⁷⁰

⁶⁸ BOA KK 1950. 11, 13, 17, 18.; BOA MAD 12585. 128–129. Csirmen szandzsák nüüzlbevételével kapcsolatosan egy másik dokumentumban is található feljegyzés. Ez alapján Zagra-i Dzsedid és Dzsiszr-i Musztafa-pasa kazákból összevontan 270 400 akcse, Uzundzsaaábád-i Hászköj, Csirmen és Akcsakizanlik kazákból pedig szintén egybekönyvelve 2 126 495 akcse bevétel származott. Ez utóbbi több mint magából a livából tervezett nüüzladó, mivel azonban a befolyt összegek részletezése hiányzik, ezért egyelőre csak így teszünk erről említést.

⁶⁹ BOA MAD 2998. 81/1, 161, 171.; BOA MAD 12585. 92, 128, 129. Filibe, Tatarbazari és Razlik kazák befolyt jövedelmét az adómentesekhez tartozó alapítványok bevételeivel együtt könyvelték el. Ez a jövedelem 2000 akcsével a vártnál több lett. BOA MAD 16170. 2.; BOA KK 1950. 28, 30–33, 35, 36, 42, 49, 62.; BOA D.MKF 59/9, 23, 34, 62, 63, 68. 60/35. 61/52, 53, 92, 143. 62/161-164.

⁷⁰ BOA MAD 2998. 92, 95, 97, 171.; BOA MAD 12585. 92, 128, 130.; BOA MAD 16170. 2.; BOA KK 1950. 6, 7, 11, 20, 29, 38.

kaza	háne	árpa (kile)	liszt (kile)	összes (kile)	tervezett (akcse)	befolyt (akcse)
Edirne	2067,50	4135,0	1033,750	5 168,750	1 654 000	1 654 000
Edirne kazán kívüli tartozékai	258,00	516,0	129,000	645,000	206 400	206 400
Dimetoka ⁷¹	695,50	1391,0	347,750	1 738,750	556 400	338 200
Szultánjeri	202,00	404,0	101,000	505,000	161 600	161 600
Zagra-i Atik	531,75	1063,5	265,875	1 329,375	425 400	533 778
Csirpan	147,50	295,0	73,750	368,750	118 000	
Jenidzse-i Kizilagacs	99,50	199,0	49,750	248,750	79 600	79 600
Dzsiszr-i Ergene	327,50	655,0	163,750	818,750	262 000	n. a.
összesen	4 329,25	8 658,5	2 164,625	10 823,125	3 463 400	2 973 578

51. táblázat. Pasa szandzsák 2,5 kilés részeinek tervezett és beszedett nüzüljének megoszlása

c) Adómentesek itt csak Szamakovban, valamint Mihrimáh szultán alapítványának Filibe kazába tartozó falvaiban jelentek meg, amiket 2,5 kilés egységként kezeltek. Rájuk 677 200 akcse adót róttak ki 1693 kile árpa és 423,25 kile liszt értékében. A pénz bevételezéséről csak Szamakov kazával kapcsolatban áll rendelkezésre forrás. E szerint a teljes összeget beszédtek, amit juhvásárlásra költöttek. Az alapítvány bevételeit pedig egybekönyvelték Filibe kaza adójával, így a pontos mennyiséget nem ismerjük. A részletek az alábbiakban (52. táblázat) láthatóak.⁷²

kaza/vakif (kaza)	dolgozó (fő)	háne	árpa (kile)	liszt (kile)	összes (kile)	tervezett (akcse)	befolyt (akcse)
Szamakov	n. a.	740,0	1480	370,00	1850,00	592 000	592 000
Mihrimáh szultán (Filibe)	n. a.	14,0	28	7,00	35,00	11 200	n. a.
	462	92,5	185	46,25	231,25	74 000	n. a.
összesen	462	846,5	1693	423,25	2116,25	677 200	592 000

52. táblázat. Pasa szandzsák adómenteseinek tervezett és beszedett nüzüljének megoszlása

Pasa szandzsákból még Dimetoka, Dzsiszr-i Ergene és további meg nem nevezett kazákból összevonva további 73 700 akcsét gyűjtöttek össze, így összesen legalább 11 811 805 akcse nüzülpénzt szedtek be, ami a livából tervezett összeg nagy részét, 95,2%-át jelentette. Ezt azonban valamennyivel kevesebbnek kell tekinteni, ugyanis az előbb említett 73 700 akcsébe Csirmen kazából származó jövedelmet is számoltak. A pénzből 1 660 400 akcsét a szultáni konyhának, 1 300 000 akcsét a kasszások kethüdájának, Ömer besének, 3 219 900 akcsét a ganem emíninek szántak, 234 400 akcsét pedig dzsámúszszekerek bérlésére fordítottak.⁷³

4.2.2.4. Kösztenkil szandzsák nüzülje

A livát 4 hánés (a) és 2,5 hánés (b) részekre osztották. Egy bizonyos Iszmail aga megbízásával a térségből a szárnyból tervezett nüzülpénz 16,1%-át, 4 560 600 akcsét terveztek

⁷¹ BOA MAD 12585. 92. Az árpa mennyiségét 1391,5 kilének tüntették fel, az összes gabona mennyisége így 1739,25 kile.

⁷² BOA MAD 2998. 59m, 70, 171.; BOA MAD 12585. 92, 109, 129.; BOA MAD 16170. 2. BOA KK 1949. 54.

⁷³ BOA KK 1950. 38.; BOA MAD 12585. 128, 130.; BOA MAD 16170. 2.

beszedni, ami 13 624 kile (303 134 kg) árpa és 4517,25 kile (115 895 kg) liszt értékét jelentette.

a) A 4 kilés részekre 13 335 kile árpa és 4445 kile liszt mennyiségében 4 445 000 akcse nüüzüladó kivetését tervezték az alábbi módon (53. táblázat).⁷⁴

kaza	háne	árpa (kile)	liszt (kile)	összes (kile)	tervezett (akcse)	befolyt (akcse)
Ilidzsa/Kösztenдил	457,5	1 372,5	457,5	1 830	457 500	n. a.
Radomir	200,5	601,5	200,5	802	200 500	
Kratova	332,0	996,0	332,0	1 328	332 000	
Szrisnik	134,5	403,5	134,5	538	134 500	
Ivranja	624,0	1 872,0	624,0	2 496	624 000	
Petrics	371,5	1 114,5	371,5	1 486	371 500	
Tikves	288,5	865,5	288,5	1 154	288 500	
Istib	358,5	1 075,5	358,5	1 434	358 500	
Dojran	434,5	1 303,5	434,5	1 738	434 500	
Radoviste	136,0	408,0	136,0	544	136 000	
Usztrumcsa	522,5	1 567,5	522,5	2 090	522 500	
Dubnicse	585,0	1 755,0	585,0	2 340	585 000	
összesen	4445,0	13 335,0	4445,0	17 780	4 445 000	

53. táblázat. Kösztenдил szandzsák 4 kilés részeinek tervezett nüüzülje

b) A 2,5 kilés részből 115 600 akcse bevételt irányoztak elő, ami 289 kile árpát és 72,25 kile lisztet ért (54. táblázat).⁷⁵

kaza	háne	árpa (kile)	liszt (kile)	összes (kile)	tervezett (akcse)	befolyt (akcse)
Dubnicse	144,5	289	72,25	361,25	115 600	n. a.
összesen	144,5	289	72,25	361,25	115 600	n. a.

54. táblázat. Kösztenдил szandzsák 2,5 kilés részeinek tervezett nüüzülje

A Kösztenдил szandzsákból befolyt nüüzülpénzekre vonatkozóan a kazák említése nélkül csak összevont részadatok állnak rendelkezésre. Ezek alapján legkevesebb 3 465 595 akcsét bizonyosan begyűjtöttek, ami a livából tervezett bevétel 76%-át jelenti, ugyanakkor ebből 680 545 akcse már csak a hadjáratot követően, 1659 januárjában került be a kincstárba. A pénzből 738 000 akcsét a szultáni konyha költségeire különítették el, 1 247 050 akcsét pedig a hadsereg pénztárába utaltak.⁷⁶

⁷⁴ BOA MAD 2998. 93, 161.; BOA MAD 12585. 92.; BOA D.MKF 61/82, 89.

⁷⁵ BOA MAD 2998. 93, 161.; BOA MAD 12585. 92.; BOA MAD 16170. 2.

⁷⁶ BOA KK 1858. 23.; BOA KK 1950. 14, 33, 43, 45.; BOA MAD 12585. 134.; BOA D.BRZ 48/8/14. 48/10/14, 57. 48/11/35, 53, 72. 48/16/46.

4.2.2.5. Üszküb szandzsák nüzülje

A szandzsákat 4 kilés (a) és adómentes (b) részként kezelték a nüzül szempontjából. Innen 4 254 700 akcsére, a középső szárnyból tervezett pénz 15%-ára számítottak. Ez az összeg 12 758,5 kile (283 877 kg) árpa és 4250,5 kile (109 051 kg) liszt értékének felelt meg.

a) A 4 kilés részbe tartozott a kazák szinte egésze. Innen 12 730,5 kile árpa és 4243,5 kile liszt értékében 4 243 500 akcsét reméltek, aminek begyűjtésére vonatkozóan csak részadatok állnak rendelkezésre. Ezenfelül Köprülü kaza bevételeit egy esetben a Csirmen szandzsákba tartozó Zagra-i Dzsedid kaza, illetve más esetben Pasa szandzsák bal szárnyhoz tartozó Manasztir kazájának bizonyos nüzüljövedelmével összesítve könyvelték el. Ezek szerepelnek az 55. táblázatban, így Köprülü kaza nüzülpénze valamennyivel kevesebbnek tekintendő.⁷⁷

kaza	háne	árpa (kile)	liszt (kile)	összes (kile)	tervezett (akcse)	befolyt (akcse)
Üszküb	1104,0	3 312,0	1104,0	4 416	1 104 000	778 230
Kalkandelen	744,0	2 232,0	744,0	2 976	744 000	616 900
Kircsova	826,5	2 479,5	826,5	3 306	826 500	250 000
Pirlepe	996,0	2 988,0	996,0	3 984	996 000	351 225
Köprülü	573,0	1 719,0	573,0	2 292	573 000	590 129
összesen	4243,5	12 730,5	4243,5	16 974	4 243 500	2 586 484

55. táblázat. Üszküb szandzsák 4 kilés részeinek tervezett és beszedett nüzüljének megoszlása

b) Az adómentes részbe Sehíd Mehmed pasa Köprülü kazában található alapítványai tartoztak, amelyeknek tulajdonképpeni hánét kapva 28 kile árpa és 7 kile liszt értékében 11 200 akcsével kellett hozzájárulniuk a sereg ellátásához (56. táblázat).⁷⁸

kaza	vakif	személy (fő)	háne	árpa (kile)	liszt (kile)	összes (kile)	tervezett (akcse)	befolyt (akcse)
Köprülü	Sehíd Mehmed pasa	57	14	28	7	35	11 200	n. a.
összesen		57	14	28	7	35	11 200	n. a.

56. táblázat. Üszküb szandzsák adómentes részeinek tervezett nüzülje

Üszküb kazából 200 000 akcse már csak a hadjárat után, 1658 novemberében került a kincstárba, míg a Kalkandelen kazából beszedett pénz 1659 januárjában érkezett be. Üszküb szandzsákból így elvileg a livából tervezett összeg 60,8%-át, 2 586 484 akcse nüzülpénzt bizonyosan beszettek. Ugyanakkor a fentiek alapján (Köprülü kaza) ezt az összeget valamennyivel kevesebbnek kell tekinteni. Az összegből 500 000 akcsét a Novaberde várában szolgáló portai janicsárok 1657/1658. évi redzsedsz, resen, lezez és 1658/1659. évi maszar időszak (1658. január 6. – december 26.) zsoldjára szántak, 250 000 akcsét a szultáni konyhának, 80 000 akcsét a ganem emíninek folyósítottak.⁷⁹

⁷⁷ BOA MAD 2998. 92, 161.; BOA MAD 12585. 92, 129, 134.; BOA MAD 16170. 2.; BOA KK 1950. 15, 24, 32, 35, 36, 39, 40, 42, 51. Köprülü és Zagra-i Dzsedid közös bevétele 90 929 akcse. Köprülü és Manasztir egy összegként elkönyvelt nüzülpénze 51 200 akcse. BOA D.BRZ 48/11/78.

⁷⁸ BOA MAD 2998. 61m, 92.; BOA MAD 12585. 92.; BOA MAD 16170. 2.

⁷⁹ BOA MAD 12585. 129, 134.; BOA KK 1950. 32.; BOA D.BRZ 48/11/78.

4.2.2.6. Ohri szandzsák nüzülje

A hadsereg élelemellátásának szempontjából az adott livát csak 4 kilés részként kezelték. A területről egy elbaszani illetőségű, bizonyos Hádzsi Hüszejnbejzáde Musztafa aga felügyeletével 6890,25 kile (153 308 kg) árpa és 2296,75 kile (58 925 kg) liszt értékében a középső szárnyból tervezett bevétel 8,1%-át, 2 296 750 akcsét hajtottak volna be. Erre vonatkozóan azonban csak összevont részadatok állnak rendelkezésünkre, a részletek az 57. táblázatban láthatóak.⁸⁰

kaza	háne	árpa (kile)	liszt (kile)	összes (kile)	tervezett (akcse)	befolyt (akcse)
Ohri	486,00	1458,00	486,00	1944	486 000	n. a.
Isztarova	381,25	1143,75	381,25	1525	381 250	
Debri	601,50	1804,50	601,50	2406	601 500	
Akcsahiszár	419,50	1258,50	419,50	1678	419 500	
Iszem	140,50	421,50	140,50	562	140 500	
Mat	268,00	804,00	268,00	1072	268 000	
összesen	2296,75	6890,25	2296,75	9187	2 296 750	n. a.

57. táblázat. Ohri szandzsák tervezett nüzülje

A nüzül beszédésére vonatkozóan Ohri szandzsákból az egybevont részinformációk alapján összesen 1 992 884 akcse nüzülpénzt bizonyosan beszédtek, ami a livából tervezett nüzülpénz 86,8%-át jelenti. Az összeg nagy része, 1 647 484 akcse azonban csak a hadjárat utáni időszakban, 1658 novembere és 1659 januárja között érkezett meg a kincstárba, sőt egy 32 500 akcsés tétel még később, 1659 májusában. Debri kazából a kádi előzetes felmérése alapján 281,25 hánéből a pénz beszédése lehetetlennek tűnt, ami legkevesebb 281 250 akcse, közel 12,2%-os bevételkiesést jelenthetett. A befolyt bevételből 862 344 akcsét a Budán szolgálatot teljesítő portai janicsárok közül 351 főnek az 1657/1658. évi levez és az 1658/1659. évi maszar, redzsedsz és resen időszaki (1658. július 2. – 1659. június 21.) zsoldjára tervezték fordítani, 312 900 akcse pedig a hadsereg pénztárába került.⁸¹

4.2.2.7. Prizrin szandzsák nüzülje

A livá területét a nüzül szempontjából 4 kilés **(a)** és 2,5 kilés **(b)** részekre osztották, a begyűjtéssel egy közelebről meg nem nevezett prizrini lakost, Hüszejn agát bízták meg. Innen 2488 kile (55 358 kg) árpa és 746 kile (19 139 kg) liszt értékében 896 000 akcsével, a szárnyból remélt bevétel 3,2%-ával számoltak.

a) A kazák 4 kilés részeiből 1488 kile árpának és 496 kile lisztnek megfelelő 496 000 akcsés összeget terveztek behajtani az alábbi módon (58. táblázat).⁸²

⁸⁰ BOA MAD 2998. 93, 161.; BOA MAD 12585. 92, 127.; BOA MAD 15973. 6, 9. Debri és Mat kazákból nem az 1069. (1658/1659), hanem az 1068. évi (1657/1658) bedel-i nüzült tervezték beszédni. BOA MAD 16170. 2.

⁸¹ BOA KK 1950. 41, 50, 54, 63. Naponta 2436 akcse zsoldot osztottak ki. BOA MAD 12585. 127.; BOA D.MKF 61/184.; BOA D.BRZ 48/12/34. 48/16/83.

⁸² BOA MAD 2998. 94, 161.; BOA MAD 12585. 92.; BOA MAD 15973. 6, 9.; BOA MAD 16170. 2.; BOA D.MKF 61/147.

kaza	háne	árpa (kile)	liszt (kile)	összes (kile)	tervezett (akcse)	befolyt (akcse)
Prizrin	161	483	161	644	161 000	n. a.
Szuva Rika	157	471	157	628	157 000	
Hászah-i Arnavud	92	276	92	368	92 000	
Kamurincse	86	258	86	344	86 000	
összesen	496	1488	496	1984	496 000	n. a.

58. táblázat. Prizrin szandzsák 4 kilés részeinek tervezett nüzülje

b) A 2,5 kilés részekből 1000 kile árpa és 250 kile liszt mennyiségében 400 000 akcse bevételt irányoztak elő (59. táblázat).⁸³

kaza	háne	árpa (kile)	liszt (kile)	összes (kile)	tervezett (akcse)	befolyt (akcse)
Bihor	300	600	150	750	240 000	n. a.
Tirgoviste	200	400	100	500	160 000	
összesen	500	1000	250	1250	400 000	n. a.

59. táblázat. Prizrin szandzsák 2,5 kilés részeinek tervezett nüzülje

Prizrin szandzsákból befolyt nüzülpénzre vonatkozóan egyelőre csak összevont rész-adatok tájékoztatnak. Ezekből annyit lehet megállapítani, hogy 558 454 akcsét, a tervezett bevétel 62,3%-át bizonyosan begyűjtötték, amiből azonban 163 700 akcse már késve, 1659. januárban jutott el a kincstárba. A többi pénz a hadsereg pénztárába került, és a Novaberde várában szolgáló portai janicsárok 1657/1658. évi redzsedsz, resen, lezez és 1658/1659. évi maszar időszak (1658. január 6. – december 26.) zsoldjára szánták.⁸⁴

4.2.2.8. Iszkenderije szandzsák nüzülje

A szandzsák területén a nüzül szempontjából csak 4 kilés részekkel számoltak. Az árpából 2930,25 kilét (65 198 kg), a lisztből 976,75 kilét (25 059 kg) terveztek beszédni, ami tulajdonképpen 976 750 akcsét jelentett. Ez az összeg a középső szárnyból tervezett bevétel 3,5%-ának felelt meg. A begyűjtés Ohri és egyben Iszkenderije szandzsákbégje, egy bizonyos Juszufbejzáde Mehmed pasa irányításával történt, amelynek részletei az alábbiak (60. táblázat) szerint alakultak volna.⁸⁵

kaza	háne	árpa (kile)	liszt (kile)	összes (kile)	tervezett (akcse)	befolyt (akcse)
Iszkenderije	650,00	1950,00	650,00	2600	650 000	58 000
Ipek	220,25	660,75	220,25	881	220 250	192 650
Altunili	86,50	259,50	86,50	346	86 500	n. a.
Podgoricse	20,00	60,00	20,00	80	20 000	n. a.
összesen	976,75	2930,25	976,75	3907	976 750	250 650

60. táblázat. Iszkenderije szandzsák tervezett és beszédtett nüzüljének megoszlása

⁸³ BOA MAD 2998. 94, 161.; BOA MAD 12585. 92.; BOA MAD 16170. 2.; BOA D.MKF 61/147.

⁸⁴ BOA MAD 12585. 127.; BOA MAD 1950. 32.; BOA D.BRZ 48/11/83.

⁸⁵ BOA MAD 2998. 95, 161.; BOA MAD 12585. 92, 127.; BOA MAD 15973. 6, 9, 10. Iszkenderije és Podgoricse kazákból nem az 1069. (1658/1659), hanem az 1068. évi (1657/1658) bedel-i nüzült terveztek beszédni. BOA MAD 16170. 2.; BOA D.MKF 61/183.; BOA D.MKF 27490. 7–10. Ohri szandzsákbégjétől, Mehmed pasától juhokat is terveztek vásárolni. Vö. 5.7.; BOA D.BRZ 48/15/28.

Az Iszkenderije szandzsákból a nüzüladóból tehát legkevesebb 250 650 akcsét, a livából tervezett bevétel 25,7%-át bizonyosan begyűjtötték.

A középső szárny liváiból számításaink szerint összesítve 28 277 000 akcse beszedése volt várható. A fentiekben látottak alapján annyit tudunk bizonyosan, hogy az említett összeg 79,9%-a, azaz 22 594 997 akcse részletekben ugyan, de biztosan befolyt a kincstárba.

4.2.3. A bal szárny – nüzül pénzben

A bal szárnyhoz elsősorban a mai Görögország és Albánia területén található szandzsákok tartoztak. A térségre kivetett, és avárizként is szolgáló nüzülgabonának a természetbeni beszolgáltatása és a kijelölt helyekre való szállítása alól a rájákat a nagy távolság miatt mentesítették. Ehelyett március végén pénzben rótták ki a nüzült, ami hivatalosan már a következő, 1069. évre (1658/1659) vonatkozott, valamint jelentette egyben az avárizt és a szállítási költségeket (mekári) is, amiből az adómentesek sem maradtak ki. Az adó mértéke az eddig látottakhoz hasonlóan alakult, azaz hánénként a 4 kilések esetében 1200, a 2,5 kilések esetében 800 akcsét jelentett. A bevételt a termények raktározására kijelölt helyekhez közelebb eső településekről történő vásárlásra (istirá) tervezték fordítani.⁸⁶

A beszendendő pénzüsszegekről egyelőre nem minden esetben áll rendelkezésünkre feljegyzés, így az alábbi táblázatokban dőltként a központilag meghatározott módszer alapján általunk kiszámolt számok szerepelnek. A befolyt jövedelmekkel kapcsolatban is csupán a rúznámcsedefterek részinformációira tudunk támaszkodni.

A bal szárnyhoz tartozó livákat, köztük Pasa szandzsák bal szárnyát is 4 kilés, 2,5 kilés és adómentes részekre osztották. Ezekből összesen 80 645 000 akcse begyűjtését tervezték, ami 201 394 kile (4 481 016,5 kg) árpa és 62 770,625 kile (1 610 443 kg) liszt értékét jelentette.

4.2.3.1. Isztambul nüzülje

A főváros és a hozzá tartozó területek a nüzül szempontjából 2,5 kilés (a) és adómentes (b) részekre oszlottak. Innen összesen 4252 kile (94 607 kg) árpa és 1063 kile (27 272 kg) liszt értékének megfelelő, a bal szárnyból tervezetteknek a 2,1%-át jelentő 1 700 800 akcse bevételre számítottak.

a) A 2,5 kilés részből az alábbiak (61. táblázat) alapján 3452 kile árpa és 863 kile liszt helyett 1 380 800 akcse behajtását irányozták elő.⁸⁷

kaza	háne	árpa (kile)	liszt (kile)	összes (kile)	tervezett (akcse)	befolyt (akcse)
Galata	1606	3212	803	4015	1 284 800	n. a.
Ejüb	120	240	60	300	96 000	n. a.
összesen	1726	3452	863	4315	1 380 800	n. a.

61. táblázat. Isztambul és a hozzá tartozó területek 2,5 kilés részeinek tervezett nüzülje

⁸⁶ BOA MAD 2998. 70/3, 86–91.

⁸⁷ BOA MAD 2998. 90.; BOA MAD 12585. 96m, 130.; BOA MAD 16170. 2.; BOA KK 1948. 106, 110.

b) Az adómentesek közé Ejüb kazának a defterekben nem szereplő lakosai tartoztak, akik nüzülhozzájárulását gyakorlatilag 2,5 kilés rendszerben számolták, ami 800 kile árpát és 200 kile lisztet tett ki. Az adót azonban pénzben, 320 000 akcsében kérték (62. táblázat).⁸⁸

kaza	háne	árpa (kile)	liszt (kile)	összes (kile)	tervezett (akcse)	befolyt (akcse)
Ejüb	0	800	200	1000	320 000	n. a.
összesen	0	800	200	1000	320 000	n. a.

62. táblázat. Isztambul és a hozzá tartozó területek adómenteseinek tervezett nüzülje

A területről beszedett pénzzel kapcsolatban csak részinformációk állnak rendelkezésünkre. Az Ejüb kazára kivetett 416 000 akcsét végül teljes egészében bevételezték, míg Galata kazából részletekben 1 109 906 akcse folyt be. Ez alapján összesen 1 525 906 akcsét, a városból tervezett nüzülpénz 89,7%-át bizonyosan begyűjtötték.⁸⁹

4.2.3.2. Gelibolu szandzsák nüzülje

A livá területéről a nüzüladót 2,5 kilés (a) és adómentes (b) részekből hajtották be. Összesen 8973,5 kile (199 660 kg) árpa és 2242,125 kile (57 524 kg) liszt begyűjtését irányozták elő, amit 3 589 000 akcse befizetésével kellett teljesíteni. Ez az összeg a bal szárnny nüzüljének 4,5%-át tette ki.

a) A 2,5 kilés részbe tartozott a szandzsák legnagyobb része, ahonnan 5441 kile árpa és 1360,25 kile liszt helyett 2 176 400 akcse bevételt vártak. Ennek részleteit az alábbi adatok (63. táblázat) mutatják, a pénz beszédéséről azonban csak részadatok állnak rendelkezésre. Ezek alapján azonban úgy tűnik, hogy bizonyos esetekben a nüzülpénz megállapításakor eltérhettek a rendszertől.⁹⁰

kaza	háne	árpa (kile)	liszt (kile)	összes (kile)	tervezett (akcse)	befolyt (akcse)
Gelibolu	599,00	1198,0	299,500	1497,500	479 200	474 000
Kavak/Evrese	195,50	391,0	97,750	488,750	156 400	156 000
Feredzsik	224,25	448,5	112,125	560,625	179 400	179 400
Kirkkilisze	111,00	222,0	55,500	277,500	88 800	88 800
Malkara/Migalkara	449,75	899,5	224,875	1124,375	359 800	348 540
Kesán	321,50	643,0	160,750	803,750	257 200	257 200
Ipszala	193,50	387,0	96,750	483,750	154 800	154 000
Edzseábád	597,00	1194,0	298,500	1492,500	477 600	468 200
Mekri	29,00	58,0	14,500	72,500	23 200	31 200
összesen	2720,50	5441,0	1360,250	6801,250	2 176 400	2 157 340

63. táblázat. Gelibolu szandzsák 2,5 kilés részeinek tervezett és beszedett nüzüljének megoszlása

⁸⁸ BOA MAD 12585. 96m, 109, 130.; BOA MAD 16170. 2.

⁸⁹ BOA KK 1948. 106–111, 116, 117, 123.; BOA D.MKF 61/11-13, 17-19, 21, 68, 70-75, 120, 121, 140, 144, 145, 178, 190. 62/25, 40, 46, 62, 63. Galata kaza Kapudagi náhijéből 453 906, Marmara náhijéből 336 000, Mír Ali náhijéből 77 600, az egész kazából pedig egyéb összevont adatok alapján további 242 400 akcse, összesen 1 109 906 akcse folyt be.

⁹⁰ BOA MAD 2998. 89.; BOA MAD 12585. 96m, 130.; BOA MAD 16170. 2.; BOA KK 1950. 6, 16.; BOA D.BRZ 48/7/30.

b) Az adómenteseket Inöz sóbányászai, valamint a szultáni konyhának baromfi-be-szolgáltatással tartozó kazák (Rodoszcsuk, Inedzsik, Sarköj) lakosai jelentették, akik tevékenységük révén az avárizadó fizetése alól mentesültek. Értelemszerűen nem rendelkeztek avárizhánékkal, nüzüladójukat korábbi szürszátdefterekből számolták ki. Ennek módszerét nem tudjuk, de tulajdonképpen a hánénkenti 2,5 kilés elszámolást alkalmazták, ráadásul utóbbiak eredetileg a birodalom keleti felében alkalmazott eljárás alapján, hánénként 300 akcsével adóztak volna.

Az említetteknek 3532,5 kile árpa és 881,875 kile liszt értékében 1 412 600 akcsét kellett volna fizetniük, aminek megtörténtéről a 64. táblázat tájékoztat.⁹¹

kaza	háne	árpa (kile)	liszt (kile)	összes (kile)	tervezett (akcse)	befolyt (akcse)
Inöz	n. a.	225,0	55,000	280,000	89 600	89 600
Rodoszcsuk	866,00	1732,0	433,000	2165,000	692 800	692 800
Inedzsik	142,75	285,5	71,375	356,875	114 200	114 200
Sarköj/Sehirköj	645,00	1290,0	322,500	1612,500	516 000	516 000
összesen	1653,75	3532,5	881,875	4414,375	1 412 600	1 412 600

64. táblázat. Gelibolu szandzsák adómenteseinek tervezett és beszédett nüzüljének megoszlása

Gelibolu szandzsákból így az eddigi ismereteink alapján legalább 3 569 940 akcse nüzüladót gyűjtöttek be, ami a livából tervezetteknek szinte egészét, 99,5%-át teszi ki.

4.2.3.3. Midilli szandzsák nüzülje

Leszbosz szigete a nüzüladó szempontjából csak 2,5 kilés részből állt. Összesen 4912 kile (109 292 kg) árpa és 1228 kile (31 506 kg) liszt értékének megfelelő összeget, 1 964 800 akcsét, a bal szárnyból tervezett adó 2,4%-át gyűjtötték volna be az alábbi adatok (65. táblázat) alapján. A beérkezett pénz mennyiségéről azonban csak összesített részadat tájékoztat.⁹²

kaza	háne	árpa (kile)	liszt (kile)	összes (kile)	tervezett (akcse)	befolyt (akcse)
Midilli	1005	2010	502,5	2512,5	804 000	1 944 800
Molova	1273	2546	636,5	3182,5	1 018 400	
Kalonja	178	356	89,0	445,0	142 400	
összesen	2456	4912	1228,0	6140,0	1 964 800	1 944 800

65. táblázat. Midilli szandzsák tervezett és beszédett nüzüljének megoszlása

Midilli szandzsákból tehát legalább 1 944 800 akcsét bizonyosan behajtottak, ami az előirányzott összeg szinte egészét, 99%-át teszi ki.

⁹¹ BOA MAD 2998. 8, 9, 67/12, 69.; BOA MAD 12585. 96m, 109, 130.; BOA MAD 16170. 2.

⁹² BOA MAD 2998. 90.; BOA MAD 12585. 96m, 130.; BOA MAD 16170. 2.; BOA KK 1950. 46, 49.

4.2.3.4. Pasa szandzsák nüzülje

A livá bal szárnyhoz tartozó kazáit a nüzül szempontjából 4 kilés (a), 2,5 kilés (b) és adómentes (c) részekre osztották. Innen összesen 44 499 kile (990 103 kg) árpa és 14 515,5 kile (372 410 kg) liszt értékében, a szárnyról tervezett bevétel 22,1%-ára, 17 799 600 akcse beszedésére volt remény.

a) A 4 kilésnek számító területeken nüzüladóként 40 689 kile árpa és 13 563 kile liszt értékének megfelelő összeget, 16 275 600 akcset számoltak. Ennek az év végéig elhúzódó bevételezéséről csak részadatok tájékoztatnak, amelynek részleteit a 66. táblázat mutatja. Drama és Nevrekob kazák adatai az adómentesektől beszedett pénzt is tartalmazzák, ráadásul a bevétel még így is több lett a tervezettnél. (Egy alkalommal Manasztir kaza és a középső szárnyhoz tartozó Üszküb livá Köprülü kazájának bizonyos jövedelmeit egy összegként könyvelték el, s több esetben hasonló módon szerepelnek a számadásokban Manasztir, Filorina, Bihliste kazák, illetve Avlonja szandzsák bizonyos kazáinak bevételei is. Ezek a táblázatban nem jelennek meg, így az abban szereplő adatok többnek tekintendők.)⁹³

kaza	háne	árpa (kile)	liszt (kile)	összes (kile)	tervezett (akcse)	befolyt (akcse)
Csaglajik	88,00	264,00	88,00	352	105 600	n. a.
Timurhiszári	627,00	1 881,00	627,00	2 508	752 400	736 000
Egribudzsak	148,00	444,00	148,00	592	177 600	177 600
Dzsumabazari	671,00	2 013,00	671,00	2 684	805 200	805 200
Szarigöl	480,75	1 442,25	480,75	1 923	576 900	576 900
Nevrekob	1 451,00	4 353,00	1 451,00	5 804	1 741 200	2 493 505
Drama	351,50	1 054,50	351,50	1 406	421 800	
Gördzse	567,00	1 701,00	567,00	2 268	680 400	734 800
Keszrije	826,00	2 478,00	826,00	3 304	991 200	
Naslics	675,00	2 025,00	675,00	2 700	810 000	575 720
Bihliste	416,00	1 248,00	416,00	1 664	499 200	n. a.
Filorina	1 023,00	3 069,00	1 023,00	4 092	1 227 600	n. a.
Manasztir	1 678,50	5 035,50	1 678,50	6 714	2 014 200	118 300
Kolonja	129,50	388,50	129,50	518	155 400	n. a.
Sziroz	1 094,00	3 282,00	1 094,00	4 376	1 312 800	1 312 800
Szerficse	895,25	2 685,75	895,25	3 581	1 074 300	440 000
Osztrova	475,00	1 425,00	475,00	1 900	570 000	n. a.
Hurpiste	434,00	1 302,00	434,00	1 736	520 800	504 216
Preszpe	481,00	1 443,00	481,00	1 924	577 200	n. a.
Karadag	120,00	360,00	120,00	480	144 000	n. a.
Zihne	594,00	1 782,00	594,00	2 376	712 800	695 700
Menlik	337,50	1 012,50	337,50	1 350	405 000	405 000
összesen	13 563,00	40 689,00	13 563,00	54 252	16 275 600	9 575 741

66. táblázat. Pasa szandzsák 4 kilés részeinek tervezett és beszedett nüzüljének megoszlása

⁹³ BOA MAD 2998. 86.; BOA MAD 12585. 97, 127–129, 134.; BOA MAD 16170. 2.; BOA D.MKF 59/174, 60/70, 129.; BOA KK 1950. 8, 11, 13, 15, 17, 20, 26, 28, 29, 33, 35, 37, 39, 40, 50, 51, 52, 54, 55, 58, 62.; BOA D.BRZ 48/5/60. Köprülü és Manasztir kazák egy összegként elkönyvelt nüzülpénze 51 200 akcse. Manasztir, Filorina, Bihliste, valamint Avlonja szandzsák bizonyos kazáinak összevont nüzüljövedelme 2 347 000 akcse.

b) A 2,5 kilés részekből 2814 kile árpa és 703,5 kile liszt helyett 1 125 600 akcse nüzüladó behajtását irányozták a 67. táblázatban látható módon.⁹⁴

kaza	háne	árpa (kile)	liszt (kile)	összes (kile)	tervezett (akcse)	befolyt (akcse)
Ahicselebi	338,0	676	169,00	845,00	270 400	270 400
Gümüldzsine	716,5	1433	358,25	1791,25	573 200	573 200
Jenidzse-i Karaszu	332,5	665	166,25	831,25	266 000	n. a.
Opar	20,0	40	10,00	50,00	16 000	n. a.
összesen	1407,0	2814	703,50	3517,50	1 125 600	843 600

67. táblázat. Pasa szandzsák 2,5 kilés részeinek tervezett és beszedett nüzüljének megoszlása

c) Pasa szandzsák kazáinak adómenteseivel kapcsolatban tulajdonképpen a hánénkénti 2,5 kilés elszámolást alkalmazták. Az említettek közül akadtak olyanok, akik a kincstárnak éves, meghatározott összegű avárizt fizettek, így az avárizdefterekben nem szerepeltek. A nüzülszolgáltatáshoz hánéikat ezekből az összegekből határozták meg, Bereketlü és Kavala kazák esetében 325, a többiek esetében pedig 400 akcséenként számoltak 1 hánét.⁹⁵

Praviste kazában a *menzildzsik* nem fizettek avárizadót a szolgálataik fejében, így értelemszerűen nem rendelkeztek avárizhánékkal, nüzüladójukat korábbi szürszátdefterekből számolták ki, azonban ennek módusa nem teljesen ismert.⁹⁶

Ezekon kívül Mihrimáh szultán Nevrekob kazában lévő alapítványai falvainak a hánéit a zijáde-i dzsizedefterek alapján határozták meg: 5 személyként 1 hánét állapítottak meg.⁹⁷

Összesen 996 kile árpa és 249 kile liszt értékében 398 400 akcse hozzájárulást vártak a szandzsák adómenteseitől az alábbi, 68. táblázat alapján. (Drama és Nevrekob kazák bevételeit egybeszámolták, az adómentesektől beszedett pénzt esetlegesen a fentebbi táblázat adatai tartalmazhatják.)⁹⁸

kaza/vakif (kaza)	háne	árpa (kile)	liszt (kile)	összes (kile)	tervezett (akcse)	befolyt (akcse)
Bereketlü, Kavala	61,5	123	30,75	153,75	49 200	n. a.
Drama	129,5	259	64,75	323,75	103 600	
Jenidzse-i Karaszu	40,0	80	20,00	100,00	32 000	
Csaglajjik	86,5	173	43,25	216,25	69 200	
Praviste	112,5	225	56,25	281,25	90 000	
Mihrimáh szultán (Nevrekob)	68,0	136	34,00	170,00	54 400	
összesen	498,0	996	249,00	1245,00	398 400	n. a.

68. táblázat. Pasa szandzsák adómenteseinek tervezett nüzülje

⁹⁴ BOA MAD 2998. 86.; BOA MAD 12585. 97, 128.; BOA MAD 16170. 2.; BOA KK 1950. 6, 9.

⁹⁵ BOA MAD 2998. 70/1, 73/6.; BOA MAD 12585. 97.

⁹⁶ BOA MAD 2998. 73/6.; BOA MAD 12585. 97, 108.

⁹⁷ BOA MAD 2998. 59m, 70.; BOA MAD 12585. 97, 109, 128, 129.

⁹⁸ BOA MAD 2998. 59m, 70, 70/1, 73/6.; BOA MAD 12585. 97, 108–109. Az évi egyösszegű aváriz kazánként a következő volt: Bereketlü és Kavala: 20 000 akcse, Drama: 51 800 akcse, Jenidzse-i Karaszu: 16 000 akcse, Csaglajjik: 34 739 akcse. Mihrimáh szultán nevrekobi alapítványai a hánéinak kiszámításánál pedig 340 főt vettek alapul.

A fentiekben látott jövedelmeken kívül Kavala, Jenidzse-i Karaszu, Csagljajik és Praviste kazákból összevontan további 579 000 akcse, Manasztir, Filorina, Kolonja és további meg nem nevezett kazák egybekönyvelt nüzüladójaként 3 428 800 akcse, valamint 1659 márciusában és májusában Szerficse és Naslics kazákból 124 590 akcse folyt még be a kincstárba.⁹⁹

Összesen így Pasa szandzsák bal szárnyhoz sorolt kazáiból legalább 14 551 731 akcsét, a tervezet 81,8%-át beszédtek, ami a fent említettek alapján a valóságban több lehetett. Ebből 2 242 720 akcse bizonyosan a sereg pénztárába került, 1 847 400 akcsét a gannem emíniinek utaltak, ami nagy valószínűséggel magában foglalja az Ahicselebi kazából befolyt 270 400 akcsét is, amit a katonák számára juhvásárlásra akartak fordítani. Ezenkívül 400 000 akcsét a szultáni udvar húsellátására szántak, 1 932 705 akcsét pedig egyéb költségekre fordítottak.¹⁰⁰

4.2.3.5. Szelanik szandzsák nüzülje

A livát 2,5 hánés (a) és adómentes (b) részekre osztották. A területről egy bizonyos Murteza aga felügyeletével 15 333,5 kile (341 170 kg) árpa és 3833,25 kile (98 346 kg) liszt értékében a bal szárnyból remélt bevétel 7,6%-át, 6 133 200 akcse behajtását tervezték.

a) A 2,5 kilés helyekről 11 849 kile árpa és 2962,25 kile liszt helyett 4 739 600 akcse nüzüladó beszédését irányozták elő az alábbi módon (69. táblázat).¹⁰¹

kaza	háne	árpa (kile)	liszt (kile)	összes (kile)	tervezett (akcse)	befolyt (akcse)
Szelanik	1158,0	2 316	579,00	2 895,00	926 400	n. a.
Karaferje	1293,0	2 586	646,50	3 232,50	1 034 400	
Avrethiszári	597,5	1 195	298,75	1 493,75	478 000	
Vodina	964,0	1 928	482,00	2 410,00	771 200	
Jenidzse-i Vardar	1603,0	3 206	801,50	4 007,50	1 282 400	
Agusztosz	200,0	400	100,00	500,00	160 000	
egyés falvak	109,0	218	54,50	272,50	87 200	
összesen	5924,5	11 849	2962,25	14 811,25	4 739 600	n. a.

69. táblázat. Szelanik szandzsák 2,5 kilés részeinek tervezett nüzülje

b) Az adómentesek közül Keszendire (fél)szigetén, Ajnaroz (fél)szigetén, Szelanik városában és Szuha faluban élők egy része az avárizadó elengedésének fejében valamilyen szolgálattal tartozott. Ennek értelmében nem rendelkeztek avárizhánékkal, nüzüladójukat a korábbi szürszátdefterekből számolták ki. Ennek módszere nem teljesen ismert, de tulajdonképpen a hánénkenti 2,5 kilés elszámolást alkalmazták.¹⁰²

Ez utóbbi érvényes Mihrimáh szultán Karaferje kazában található alapítványainak a falvaira is, azonban ezek hánéit a zijáde-i dzsizjedfterek alapján határozták meg. Szolgáltatveik száma (1354 fő) alapján, 5 személyként 1 hánét állapítottak meg.¹⁰³

⁹⁹ BOA KK 1950. 28, 37, 39, 40, 51.; BOA D.BRZ 48/13/36. 48/15/36.

¹⁰⁰ BOA MAD 12585. 127–129, 134.; BOA KK 1950. 9.

¹⁰¹ BOA MAD 2998. 86.; BOA MAD 12585. 97.; BOA D.MKF 62/125, 133.

¹⁰² BOA MAD 2998. 69. Keszendíre és Ajnarozra szigetként hivatkoznak.; BOA MAD 12585. 97, 108.

¹⁰³ BOA MAD 2998. 59m, 70.; BOA MAD 12585. 97, 109.

A területről 3484,5 kile árpának és 871 kile lisztnek megfelelő összeget, 1 393 600 akcsét irányoztak elő. Karaferje alapítványi falvaiból több pénz érkezett, a Keszendire szigetiek viszont csak részletet tudtak fizetni, további 200 000 akcsére pedig jóváírást kérvényeztek. Ennek indokaként azt jelölték meg, hogy az elmúlt évben Limni (Limnosz) szigete várának építésére az említett összeg értékében meszet biztosítottak. A kivett adó részletei az alábbiakban (70. táblázat) láthatóak.¹⁰⁴

közigazgatási egység	háne	árpa (kile)	liszt (kile)	összes (kile)	tervezett (akcse)	befolyt (akcse)
Keszendire náhije	700	1400,0	350,0	1750,0	560 000	300 000
Ajnarož náhije	200	400,0	100,0	500,0	160 000	n. a.
Szelanik város	507	1014,5	253,5	1268,0	405 600	n. a.
Szuha falu	0	128,0	32,0	160,0	51 200	n. a.
Karaferje kaza	271	542,0	135,5	677,5	216 800	220 000
összesen	1678	3484,5	871,0	4355,5	1 393 600	520 000

70. táblázat. Szelanik szandzsák adómenteseinek tervezett és beszédett nüzüljének megoszlása

A Szelanik livából befolyt nüzülpénzekre vonatkozóan a fent látott két példa kivételével csak összevont adatok állnak rendelkezésre. Az említett 520 000 akcsét magában foglalva, vagy ezen felül összesen 2 930 008 akcsét bizonyosan beszédtek, ami a szandzsákból tervezett bevétel 47,8%-át teszi ki. Szintén beletartozhatott ebbe az összegbe az a 40 kiske gurus (1 600 000 akcse), amit Belgrádban augusztus elején adtak át a belgrádi *dizdár*nak, Ridván agának, valamint a dzsebeháne emínjének, Musztafa agának. A szandzsákból befolyt pénzből 478 200 akcsét a hadsereg pénztárába utaltak, 630 000 akcsét bivalyok, 1 000 000 akcsét juhok vásárlására különítettek el.¹⁰⁵

Érdekességként meg lehet említeni, hogy Szelanik, Avrethiszári és Agusztosz kazák bizonyos falvai 300 000 akcse többletet tudtak biztosítani, amit a szandzsák rossz anyagi helyzetben lévő falvainak feltehetően hiányzó adóösszegeiként könyveltek el. Az említett falvak jövőbeni adóira vonatkozóan pedig az adott összegben jóváírást irányoztak elő.¹⁰⁶

4.2.3.6. Egriboz szandzsák nüzülje

A livá területét a nüzüladó szempontjából 4 kilés (a), 2,5 kilés (b) és adómentes részekre (c) osztották. Összesen 13 738 kile (305 670,5 kg) árpa és 3967,75 kile (101 797 kg) liszt értékében 5 583 200 akcse jövedelemmel számoltak, ami a szárnyból tervezett bevétel 6,9%-át jelentette.

a) A 4 kilés részekből 6399 kile árpa és 2133 kile liszt helyett 2 559 600 akcsét gyűjtöttek volna be az alábbiak (71. táblázat) szerint.¹⁰⁷

¹⁰⁴ BOA MAD 2998. 59m, 69–70.; BOA MAD 12585. 97, 108–109.; BOA D.MKF 62/133.

¹⁰⁵ BOA KK 1950. 10, 46, 51, 58.; BOA D.MKF 62/125.; BOA MAD 12585. 134. A kiutalt pénzekben Pasa szandzsák Osztrova kazájából származó bevételek is lehettek.

¹⁰⁶ BOA D.MKF 62/133.

¹⁰⁷ BOA MAD 2998. 86.; BOA MAD 12585. 97.

kaza	háne	árpa (kile)	liszt (kile)	összes (kile)	tervezett (akcse)	befolyt (akcse)
Egriboz	1333,5	4000,5	1333,5	5334	1 600 200	n. a.
Kizilhiszár	192,5	577,5	192,5	770	231 000	
Izdin	289,0	867,0	289,0	1156	346 800	
Szaline	207,5	622,5	207,5	830	249 000	
Kulhizir	50,0	150,0	50,0	200	60 000	
Ölenderek	60,5	181,5	60,5	242	72 600	
összesen	2133,0	6399,0	2133,0	8532	2 559 600	n. a.

71. táblázat. Egriboz szandzsák 4 kilés részeinek tervezett nüzülje

b) A szandzsák 2,5 kilés helyeiről 4331 kile árpának és 1082,75 kile lisztnek megfelelő pénzüsszeggel, 1 732 400 akcsével számoltak, aminek részleteit a 72. táblázat mutatja.¹⁰⁸

kaza	háne	árpa (kile)	liszt (kile)	összes (kile)	tervezett (akcse)	befolyt (akcse)
Modonics	280,0	560	140,00	700,00	224 000	n. a.
Eszedábád	79,0	158	39,50	197,50	63 200	
Talanda	39,0	78	19,50	97,50	31 200	
Livadja	130,0	260	65,00	325,00	104 000	
Isztefe	1008,0	2016	504,00	2520,00	806 400	
Atina	247,0	494	123,50	617,50	197 600	
Kífsze	101,5	203	50,75	253,75	81 200	
Egina Mesztube	281,0	562	140,50	702,50	224 800	
összesen	2165,5	4331	1082,75	5413,75	1 732 400	n. a.

72. táblázat. Egriboz szandzsák 2,5 kilés részeinek tervezett nüzülje

c) A livá adómentesei közül Atina, Livadja és Izdin kazáiban található bizonyos vakifokat, hászokat temlíkként kezelték. A dzsijjedfterekben elkülönítve szerepeltek, szolgáltevők száma alapján kaptak dzsijzihánét is. A nüzüladó kivetésekor is ezt vették alapul: 5 személyenként, Livadja esetében 7 személyenként számítottak 1 hánét.¹⁰⁹

Kara Musztafa pasa Talanda kazában található alapítványai esetében is hasonlóan jártak el, csak ebben az esetben a zijáde-i dzsijjedfterek alapján határozták meg az 5 személyenkénti 1 hánét.¹¹⁰

Adóterhüket a gabonamennyiségek alapján tulajdonképpen 2,5 kilésként számolták, bár Livadja nüzülpénzét már a 4 kilés szisztémának megfelelően állapították meg. Az adómentesektől így 3008 kile árpa és 752 kile liszt értékében 1 291 200 akcsét terveztek beszedni, erről azonban csak részadatok (73. táblázat) állnak rendelkezésre.¹¹¹

¹⁰⁸ BOA MAD 2998. 86.; BOA MAD 12585. 97.

¹⁰⁹ BOA MAD 2998. 69, 70.; BOA MAD 12585. 97, 108–109.

¹¹⁰ BOA MAD 2998. 70.; BOA MAD 12585. 97, 109.

¹¹¹ BOA MAD 2998. 67, 70.; BOA MAD 12585. 97, 108–109.; BOA MAD 16170. 2.; BOA D.MKF 60/137.; BOA KK 1950. 17. A temlíkek hánétit a szolgáltevők következő számai alapján állapították meg: Atina város:

kaza	város/vakif	háne	árpa (kile)	liszt (kile)	összes (kile)	tervezett (akcse)	befolyt (akcse)
Atina	Atina város	537	1074	268,5	1342,5	429 600	n. a.
Livadja	Livadja vakifjai	222	446	111,5	557,5	266 400	240 000
Izdin	Izdin város	191	382	95,5	477,5	152 800	n. a.
Talanda	Kara Musztafa pasa vakifja	553	1106	276,5	1382,5	442 400	405 000
összesen		1503	3008	752,0	3760,0	1 291 200	645 000

73. táblázat. Egriboz szandzsák adómenteseinek tervezett és beszedett nüzüljének megoszlása

A fenti töredékadatok alapján Egriboz szandzsák nüzüladójának 11,6%-át, 645 000 akcsét bizonyosan beszédtek. Az innen befolyt jövedelemből meg nem nevezett összeget a Krétán szolgálatot teljesítő portai janicsárok 1657/1658. évi resen és lezez időszaki (1658. április 4. – szeptember 28.) zsoldjára is tervezték költeni.¹¹²

4.2.3.7. Tirhala szandzsák nüzülje

A livá területét a nüzüladó szempontjából 4 kilés (a), 2,5 kilés (b) és adómentes (c) részekre osztották fel. Innen összesen 34 615 kile (770 184 kg) árpa és 11 051,75 kile (283 544 kg) liszt értékében 13 846 000 akcsét, a bal szárnyból tervezett nüzüladó 17,2%-át irányozták elő.

a) A szandzsák 4 kilés részeiből 28 776 kile árpát és 9592 kile lisztet 11 510 400 akcsként hajtották volna be, aminek részletei a 74. táblázatban láthatóak.¹¹³

kaza	háne	árpa (kile)	liszt (kile)	összes (kile)	tervezett (akcse)	befolyt (akcse)
Jenisehir	4082,5	12 247,5	4082,5	16 330	4 899 000	n. a.
Tirhala	2768,5	8 305,5	2768,5	11 074	3 322 200	
Alaszonja	936,0	2 808,0	936,0	3 744	1 123 200	
Csataldzsa	881,0	2 643,0	881,0	3 524	1 057 200	
Velesztin	219,0	657,0	219,0	876	262 800	
Irmije	280,0	840,0	280,0	1 120	336 000	
Dömenek	325,0	975,0	325,0	1 300	390 000	
Palatmina	100,0	300,0	100,0	400	120 000	
összesen	9592,0	28 776,0	9592,0	38 368	11 510 400	n. a.

74. táblázat. Tirhala szandzsák 4 kilés részeinek tervezett nüzülje

b) A 2,5 kilésként kezelt helységekből 3384 kile árpa és 846 kile liszt helyett 1 353 600 akcse nüzüladót terveztek a 75. táblázat szerint.¹¹⁴

2688 fő, Livadja alapítványai: 1601 fő, Izdin város: 954 fő. Kara Musztafa pasa alapítványaival kapcsolatban ezt a számot nem ismerjük.

¹¹² BOA KK 1950. 12. A janicsárok zsoldjára Mora, Karliili és Egriboz szandzsákok nüzüljéből összevontan 1 000 000 akcsét terveztek kiadni.

¹¹³ BOA MAD 2998. 87.; BOA MAD 12585. 97.; BOA MAD 16170. 2.

¹¹⁴ Uo.

kaza	háne	árpa (kile)	liszt (kile)	összes (kile)	tervezett (akcse)	befolyt (akcse)
Jenisehir	1348	2696	674	3370	1 078 400	n. a.
Tirhala	344	688	172	860	275 200	n. a.
összesen	1692	3384	846	4230	1 353 600	n. a.

75. táblázat. Tirhala szandzsák 2,5 kilés részeinek tervezett nüzülje

c) A szandzsák adómentesei közül Alaszonja és Csataldzsa kazákban található egységek bizonyos hászait szintén temlíkként kezelték. A dzsizjedefterekben elkülönítve szerepeltek, szolgálattevők száma alapján kaptak dzsizjehánét is. A nüzüladó kivetésekor is ezt vették alapul: 5 személyenként, 1 hánét számoltak.¹¹⁵

Hasonlóan jártak el Mihrimáh szultán Jenisehir, Csataldzsa és Palatmina kazákban lévő alapítványainak a falvai esetében is, alapul azonban a zijáde-i dzsizjedefterek vették.¹¹⁶

Ezek alapján az említett helyekről tulajdonképpen a 2,5 kilés rendszert alkalmazva összesen 2455 kile árpa és 613,75 kile liszt értékében 982 000 akcsével számoltak az alábbiak alapján (76. táblázat).¹¹⁷

kaza	terület/vakif	háne	árpa (kile)	liszt (kile)	összes (kile)	tervezett (akcse)	befolyt (akcse)
Alaszonja	Dömenek város Velesztin	156,0	312	78,00	390,00	124 800	n. a.
	Alaszonja hászai	260,0	520	130,00	650,00	208 000	208 000
Csataldzsa	Argalaszi város	196,0	392	98,00	490,00	156 800	156 800
Irmije	Platonoz hászai	240,0	480	120,00	600,00	192 000	n. a.
Jenisehir Csataldzsa Palatmina	Mihrimáh szultán	375,5	751	187,75	938,75	300 400	n. a.
összesen		1227,5	2455	613,75	3068,75	982 000	364 800

76. táblázat. Tirhala szandzsák adómenteseinek tervezett és beszedett nüzüljének megoszlása

Tirhala szandzsákból a fentiekén kívül Tirhala és Jenisehir kazákból összevonva 1 939 090 akcsét, továbbá meg nem nevezett kazákból 9 461 980 akcsét szedtek be, így a tervezettek legkevesebb 85%-ával, összesen 11 765 870 akcsével gazdálkodhattak. Ebből 4 684 375 akcse nüzülpénz bizonyosan befolyt a hadsereg pénztárába, 3 200 000 akcsét juhok vásárlására, 180 000 akcsét bivalyok bérlésére, 3 701 495 akcsét pedig egyéb költségekre terveztek fordítani.¹¹⁸

4.2.3.8. Inebahti szandzsák nüzülje

A livá területét a nüzültre nézve teljes mértékben 4 kilésként kezelték. Innen összesen 3975,75 kile (88 460 kg) árpa és 1325,25 kile (34 001 kg) liszt összegyűjtését tervezték.

¹¹⁵ BOA MAD 2998. 67, 70.; BOA MAD 12585. 97, 108.

¹¹⁶ BOA MAD 2998. 70.; BOA MAD 12585. 97, 109.

¹¹⁷ BOA MAD 2998. 67, 67/5, 70.; BOA MAD 12585. 97, 108–109, 129.; BOA D.MKF 62/19.; BOA KK 1950. 15. Dömenek városban 530, Velesztinben 250, Alaszonja hászainál 1300, Argalasztiban 980, Platonoz hászainál 1200, Mihrimáh szultán alapítványai esetében 1877 fő után állapították meg a hánéket.

¹¹⁸ BOA KK 1950. 34, 43, 46.; BOA MAD 12585. 127.; BOA D.MKF 61/83.

Ez 1 590 300 akcsét, a bal szárnyról tervezettnek a 2%-át jelentette, ugyanakkor a bevételezett összegre vonatkozóan nem rendelkezünk információval. Az adó részleteit a 77. táblázat mutatja.¹¹⁹

kaza	hánc	árpa (kile)	liszt (kile)	összes (kile)	tervezett (akcse)	befolyt (akcse)
Badradzsik	478,00	1434,00	478,00	1912	573 600	n. a.
Jadzagacs	205,50	616,50	205,50	822	246 600	
Inebahti	116,00	348,00	116,00	464	139 200	
Kerpini	256,50	769,50	256,50	1026	307 800	
Karavari	178,00	534,00	178,00	712	213 600	
Apokri	91,25	273,75	91,25	365	109 500	
összesen	1325,25	3975,75	1325,25	5301	1 590 300	n. a.

77. táblázat. Inebahti szandzsák tervezett nüzülje

4.2.3.9. Mora szandzsák nüzülje

A vilájetnek (így kazáit szandzsáknak) is hívott Peloponnészoszi-félszigetet a nüzül szempontjából 4 kilés (a) és 2,5 kilés (b) egységekre bontották. A területről összesen 34 606,5 kile (769 995 kg) árpa és 11 407,75 kile (292 677 kg) liszt értékében a bal szárnyra kivetett nüzüladó 17,2%-át, 13 842 600 akcse beszedését irányozták elő.

a) A 4 kilés területekről, tulajdonképpen a félsziget nagy részéről 33 073,5 kile árpa és 11 024,5 kile liszt helyett 13 229 400 akcse nüzüladó begyűjtését terveztek a 78. táblázatban látható módon.¹²⁰

kaza	hánc	árpa (kile)	liszt (kile)	összes (kile)	tervezett (akcse)	befolyt (akcse)	
Baljabadra	871,0	2 613,0	871,0	3 484	1 045 200	n. a.	
Kalavrita	1 013,5	3 040,5	1 013,5	4 054	1 216 200		
Arkadja	653,5	1 960,5	653,5	2 614	784 200		
Trablucse	438,0	1 314,0	438,0	1 752	525 600		
Tana	235,5	706,5	235,5	942	282 600		
Andrusza	307,0	921,0	307,0	1 228	368 400		
Koron	387,0	1 161,0	387,0	1 548	464 400		
Moton	138,0	414,0	138,0	552	165 600		
Kalamata	283,5	850,5	283,5	1 134	340 200		
Gördüsz	1 016,0	3 048,0	1 016,0	4 064	1 219 200		
Firina	225,0	675,0	225,0	900	270 000		
Mizisztre	1 500,5	4 501,5	1 500,5	6 002	1 800 600		
Bardunja	75,0	225,0	75,0	300	90 000		
Ajapetre	235,0	705,0	235,0	940	282 000		
Anabolu	156,0	468,0	156,0	624	187 200		
Vostiese	276,0	828,0	276,0	1 104	331 200		
Londar	419,0	1 257,0	419,0	1 676	502 800		
Fenár	336,0	1 008,0	336,0	1 344	403 200		
Arhosz	320,0	960,0	320,0	1 280	384 000		
Holomics	1 287,5	3 862,5	1 287,5	5 150	1 545 000		
Karitina	819,0	2 457,0	819,0	3 276	982 800		
Anavarin	32,5	97,5	32,5	130	39 000		
összesen	11 024,5	33 073,5	11 024,5	44 098	13 229 400		n. a.

78. táblázat. Mora szandzsák 4 kilés részeinek tervezett nüzülje

¹¹⁹ BOA MAD 2998. 87.; BOA MAD 12585. 97.

¹²⁰ BOA MAD 2998. 87.; BOA MAD 12585. 97, 127.

b) A 2,5 kilésnek számító helyekről 1533 kile árpának és 383,25 kile lisztnek megfelelő összeget, 613 200 akcsét hajtottak volna be (79. táblázat).¹²¹

kaza	háne	árpa (kile)	liszt (kile)	összes (kile)	tervezett (akcse)	befolyt (akcse)
Kalavrita	41,5	83	20,75	103,75	33 200	n. a.
Arkadja	8,5	17	4,25	21,25	6 800	
Andrusza	9,5	19	4,75	23,75	7 600	
Moton	4,0	8	2,00	10,00	3 200	
Kalamata	43,5	87	21,75	108,75	34 800	
Mizisztre	345,5	691	172,75	863,75	276 400	
Ajapetre	30,0	60	15,00	75,00	24 000	
n. n.	94,5	189	47,25	236,25	75 600	
Menekse	189,5	379	94,75	473,75	151 600	
összesen	766,5	1533	383,25	1916,25	613 200	

79. táblázat. Mora szandzsák 2,5 kilés részeinek tervezett nüzülje

A Mora szandzsákból beszedett nüzüladóra vonatkozóan csak összesített adatok állnak rendelkezésre. Mizisztre, Menekse és Bardunja kazákból 670 000 akcsét, a livá meg nem nevezett kazáiból 7 500 000 akcsét bizonyosan begyűjtöttek. Ebben benne lehetett az a 8040 rijál gurus (16 kiszé, 643 200 akcse) is, amit Mizisztre kazából a belgrádi vár dizdárjának, Ridván agának és dzsebeháne agájának, Musztafának Belgrádban adtak át. Jócskán a hadjárat után, 1659. január–május között további 2 867 912 akcse is a központba érkezett. Összesen így legalább 11 037 912 akcsével, az előirányzott összeg több mint felével, 79,7%-ával számolhatunk, amiből 7 198 000 akcse a sereg pénztárába került. Mivel a kimutatások elég hiányosak, ezért ezen összegben belül vagy ezen felül nem számszerűsített összegű pénzt szántak a Krétán szolgáló portai janicsárok 1657/1658. évi resen és leze időszak (1658. április 4. – szeptember 28.) zsoldjára is.¹²²

4.2.3.10. Karliili szandzsák nüzülje

A livá területét a nüzüladóra nézve teljes mértékben 4 kilés részként kezelték. A területről összesen 6495 kile (144 514 kg) árpa és 2165 kile (55 545 kg) liszt helyett 2 598 000 akcse nüzüladó beszédését irányozták elő, ami a szárnyból remélt bevétel 3,2%-át tette ki. A tervezet a 80. táblázatban látható.¹²³

kaza	háne	árpa (kile)	liszt (kile)	összes (kile)	tervezett (akcse)	befolyt (akcse)
Engelikaszi	332,5	997,5	332,5	1330	399 000	n. a.
Ivlohor	218,5	655,5	218,5	874	262 200	
Ekszeremere	536,5	1609,5	536,5	2146	643 800	
Valtoz	468,0	1404,0	468,0	1872	561 600	
Ajamavra	447,0	1341,0	447,0	1788	536 400	
Vonicse	162,5	487,5	162,5	650	195 000	
összesen	2165,0	6495,0	2165,0	8660	2 598 000	n. a.

80. táblázat. Karliili szandzsák tervezett nüzülje

¹²¹ BOA MAD 2998. 87.; BOA MAD 12585. 97, 127.

¹²² BOA KK 1950. 12, 33, 46, 48. A Krétán szolgáló janicsárok zsoldjára Mora, Egriboz és Karliili szandzsákok nüzüljéből összevontan 1 000 000 akcsét szántak. BOA MAD 12585. 127.; BOA D.MKF 62/124, 129. Ridván aga az elszámolásról írt „jelentésében” – feltehetően tévesen – 16 kiszé akcséről tett említést, míg a belgrádi kádi, Mehmed 16 kiszé rijál gurut írt. BOA D.BRZ 48/7/37. 48/12/49. 48/15/5, 38. 48/16/21.

¹²³ BOA MAD 2998. 89.; BOA MAD 12585. 96m.

A befolyt pénz mennyiségére vonatkozóan egyelőre nincsenek adatok, csak annyi ismeretes, hogy ebből a jövedelemből meg nem nevezett összeget szántak a Krétán szolgáló portai janicsárok 1657/1658. évi resen és lezez időszaki (1658. április 4. – szeptember 28.) zsoldjára.¹²⁴

4.2.3.11. Janja szandzsák nüzülje

Janja livá területéről a nüzüladót 4 kilés (a) és 2,5 kilés (b) részekből gyűjtötték össze. Ez 12 066 kile (268 468,5 kg) árpat és 4017,5 kile (103 073 kg) lisztet jelentett, ami 4 826 400 akcse formájában egy mütefferrika, Murteza aga felügyeletével folyt volna be a kincstárba, és a bal szárnyról tervezett bevétel 6%-át jelentette.

a) A 4 kilés részekről 12 012 kile árpa és 4004 kile liszt értékében 4 804 800 akcse begyűjtését tervezték. Az egyes kazák adatait az alábbi, 81. táblázatban láthatjuk.¹²⁵

kaza	háne	árpa (kile)	liszt (kile)	összes (kile)	tervezett (akcse)	befolyt (akcse)
Janja	2174,25	6 522,75	2174,25	8 697	2 609 100	n. a.
Narda	842,00	2 526,00	842,00	3 368	1 010 400	
Grebene	400,00	1 200,00	400,00	1 600	480 000	
Konicse	287,25	861,75	287,25	1 149	344 700	
Rinacsa	150,50	451,50	150,50	602	180 600	
Preveze	150,00	450,00	150,00	600	180 000	
összesen	4004,00	12 012,00	4004,00	16 016	4 804 800	n. a.

81. táblázat. Janja szandzsák 4 kilés részeinek tervezett nüzülje

b) A szandzsák 2,5 kilés részét egy meg nem nevezett terület jelentette, ahonnan 54 kile árpanak és 13,5 kile lisztnek megfelelő 21 600 akcse bevételezését irányozták elő (82. táblázat).¹²⁶

kaza	háne	árpa (kile)	liszt (kile)	összes (kile)	tervezett (akcse)	befolyt (akcse)
n. n.	27	54	13,5	67,5	21 600	n. a.
összesen	27	54	13,5	67,5	21 600	n. a.

82. táblázat. Janja szandzsák 2,5 kilés részének tervezett nüzülje

A Janja szandzsákból bevételezett nüzülre vonatkozóan csak kazák megnevezése nélküli összesített kimutatások vannak. Ezek alapján a livából 4 233 912 akcsével, a várt bevétel 87,7%-ával bizonyosan gazdálkodhatott a kincstár, ugyanakkor ebből 2 562 492 akcsét már a hadjáratot követően, 1658. december – 1659. február között fizettek be. Az említett összegből 188 150 akcsét a Szófiában és Belgrádban vásárolt 4215 kile árpa utólagos elszámolására fordítottak.¹²⁷

¹²⁴ BOA KK 1950. 12. Mora, Egriboz és Karliili szandzsákok nüzüljéből összevontan 1 000 000 akcsét irányoztak elő a janicsárok zsoldjára.

¹²⁵ BOA MAD 2998. 88.; BOA MAD 12585. 96m.; BOA MAD 16170. 2.

¹²⁶ Uo.

¹²⁷ BOA KK 1858. 16, 26–27.; BOA KK 1950. 37, 46.; BOA KK 1951. 2.; BOA MAD 12585. 127.; BOA D.BRZ 48/5/56. 48/7/26. 48/8/36. 48/9/95. 48/11/115. 48/12/90.

4.2.3.12. Elbaszan szandzsák nüzülje

A nüzüladó szempontjából a szandzsák területét 4 kilés (a) és adómentes (b) részekre osztották fel. A kazákból összesen 3085,25 kile (68 647 kg) árpa és 1006,25 kile (25 816 kg) liszt értékében a szárnyról tervezett bevétel 1,5%-át, 1 234 100 akcse beszedését tervezték.

a) A 4 kilés részbe tartozott gyakorlatilag az egész livá területe. Innen 2819,25 kile árpa és 939,75 kile liszt helyett 1 127 700 akcse behajtásával számoltak, amiből 195 972 akcsét bizonyosan beszedtek. A részletek a 83. táblázatban láthatóak.¹²⁸

kaza	háne	árpa (kile)	liszt (kile)	összes (kile)	tervezett (akcse)	befolyt (akcse)
Elbaszan	238,00	714,00	238,00	952	285 600	195 972
Isbat	369,25	1107,75	369,25	1477	443 100	
Diracs	164,25	492,75	164,25	657	197 100	
Szulova	60,00	180,00	60,00	240	72 000	
Peklin	108,25	324,75	108,25	433	129 900	
összesen	939,75	2819,25	939,75	3759	1 127 700	195 972

83. táblázat. Elbaszan szandzsák 4 kilés részeinek tervezett és beszedett nüzüljének megoszlása

b) Az adómentes részbe Elbaszan város azon muszlim és keresztény lakosait sorolták, akik az avárizadó elengedésének fejében valamilyen meg nem nevezett szolgálattal tartoztak. Emiatt értelemszerűen nem rendelkeztek avárizhánékkal, nüzüladójukat korábbi szürszátdefterekből számolták ki. Ennek módját nem teljesen ismerjük, de tulajdonképpen a hánénkénti 2,5 kilés elszámolást alkalmazták. A városból 266 kile árpa és 66,5 kile liszt értékében 106 400 akcse nüzüladóval tervezték, aminek a nagy része bizonyosan befolyt a kincstárba (84. táblázat).¹²⁹

közigazgatási egység	háne	árpa (kile)	liszt (kile)	összes (kile)	tervezett (akcse)	befolyt (akcse)
Elbaszan város	133	266	66,5	332,5	106 400	101 000
összesen	133	266	66,5	332,5	106 400	101 000

84. táblázat. Elbaszan szandzsák adómentes részeinek tervezett és beszedett nüzüljének megoszlása

Utólag, 1659. január végén még további 739 000 akcse érkezett be, így Elbaszan szandzsákból összesen legalább 1 035 972 akcse nüzüladót behajtottak, ami a livából várt bevétel 83,9%-át teszi ki. Ebből 195 972 akcse a hadsereg pénztárába került.¹³⁰

4.2.3.13. Delvine szandzsák nüzülje

A livából a nüzült teljes mértékben 4 kilés rendszerben szedték be. Összesen 5820,75 kile (129 512 kg) árpat és 1940,25 kile (49 779 kg) lisztet irányoztak elő, amit 2 328 300 akcse értékében szedtek volna be, ami a bal szárnnyól tervezett nüzüladó 2,9%-át jelentette.

¹²⁸ BOA MAD 2998. 89.; BOA MAD 12585. 96m, 127.; BOA KK 1950. 31.; BOA D.MKF 62/35, 37.

¹²⁹ BOA MAD 2998. 70.; BOA MAD 12585. 96m, 109.; BOA KK 1950. 42. A hánékat 400 fő után állapították meg.

¹³⁰ BOA MAD 12585. 127.; BOA D.BRZ 48/12/11, 36.

A befolyt jövedelmekről azonban csak összesített részadatok tájékoztatnak, a kazák részletes adatait a 85. táblázat mutatja.¹³¹

kaza	háne	árpa (kile)	liszt (kile)	összes (kile)	tervezett (akcse)	befolyt (akcse)
Delvine	745,00	2235,00	745,00	2980	894 000	315 000 1 900 000
Mezarak	615,25	1845,75	615,25	2461	738 300	
Ajdonat	580,00	1740,00	580,00	2320	696 000	
összesen	1940,25	5820,75	1940,25	7761	2 328 300	2 215 000

85. táblázat. Delvine szandzsák tervezett és beszedett nüzüljének megoszlása

Delvine szandzsákból a fentiek alapján a kirótt összeg nagy részét, 95,1%-át, 2 215 000 akcse nüzüladót bizonyosan begyűjtöttek. Ebből 1 900 000 akcse a szultáni konyhához, míg a maradék 315 000 akcse a hadsereg pénztárába került.¹³²

4.2.3.14. Avlonja szandzsák nüzülje

A livá területéről 4 kilés (a) és háne nélküli részekből (b) terveztek nüzült beszedni. Ez 9021,75 kile (200 734 kg) árpa és 3007,25 kile (77 154 kg) liszt értékében a bal szárnyra kivetett nüzül 4,5%-át, 3 608 700 akcsét jelentett.

a) A 4 kilés részbe tartozott tulajdonképpen az egész szandzsák. Innen 8856,75 kile árpa és 2952,25 kile liszt helyett 3 542 700 akcsével számoltak. Ennek részletei a 86. táblázatban láthatóak.¹³³

kaza	háne	árpa (kile)	liszt (kile)	összes (kile)	tervezett (akcse)	befolyt (akcse)
Avlonja	80,00	240,00	80,00	320	96 000	n. a.
Belgrád-i Arnavud	638,00	1914,00	638,00	2 552	765 600	
Muzsake	100,00	300,00	100,00	400	120 000	
Iszkrapar	113,50	340,50	113,50	454	136 200	
Ergirikaszri	910,00	2730,00	910,00	3 640	1 092 000	
Pogonja	450,00	1350,00	450,00	1 800	540 000	
Tepedelen	330,00	990,00	330,00	1 320	396 000	
Premedi	330,75	992,25	330,75	1 323	396 900	
összesen	2952,25	8856,75	2952,25	11 809	3 542 700	

86. táblázat. Avlonja szandzsák 4 kilés részeinek tervezett nüzülje

b) A háne nélküli Timurincse kaza meg nem nevezett lakóitól tulajdonképpen 4 kilés rendszer alapján 165 kile árpának és 55 kile lisztnek megfelelő 66 000 akcse behajtását irányozták elő (87. táblázat).¹³⁴

¹³¹ BOA MAD 2998. 88.; BOA MAD 12585. 96m, 127.; BOA MAD 16170. 2.; BOA D.MKF 59/170.; BOA KK 1950. 23, 49.

¹³² BOA MAD 12585. 127.

¹³³ BOA MAD 2998. 88.; BOA MAD 12585. 96m, 127, 128.

¹³⁴ BOA MAD 12585. 96m.

kaza	háne	árpa (kile)	liszt (kile)	összes (kile)	tervezett (akcse)	befolyt (akcse)
Timurincse	0	165	55	220	66 000	<i>n. a.</i>
összesen	0	165	55	220	66 000	<i>n. a.</i>

87. táblázat. Avlonja szandzsák háne nélküli részének tervezett nüzülje

Avlonja szandzsák kazáinak bevételei Pasa szandzsák bizonyos kazáinak (legfőképpen Manasztir és Filorina) jövedelmeivel összevontan szerepelnek a számadásokban, így nehéz meghatározni, mennyi pénz is folyt be a területről. Annyi azonban megállapítható, hogy Ergirikaszri, Pogonja, Premedi és Timurincse kazákból összevontan 371 609 akcsét bizonyosan beszédtek, ami a tervezett mennyiség 10,3%-át jelentette, és a hadsereg pénztárába, illetve a kincstárba került. Ebből az összegből 347 980 akcsét az üszkübi várban szolgáló 328 portai dzsebedzsi és 15 topcsu 1657/1658. évi redzseds és resen időszaki (1658. január 6. – július 1.) zsoldjára szánták.¹³⁵

Az említetteken kívül 1659. március elején Pasából, Avlonjából és meg nem nevezett területekről egybekönyvelve 366 036 akcse, valamint Morából, Egribozból, Inebahtiból és Karliiliből szintén egy összegként számolva 669 768 akcse további nüzüljövdelem származott. Előbbi pénzmennyiséget a Kanizsán szolgáló portai janicsárok 1657/1658. évi lezez és 1658/1659. évi maszar, redzseds és resen időszaki (1658. július 2. – 1659. június 21.) zsoldjára, míg utóbbit a Bender várát védő portai janicsárok elmaradt 1656/1657. évi redzseds, resen, lezez és 1657/1658. évi maszar időszaki (1657. január 17. – 1658. január 5.) fizetésére különítették el.¹³⁶

A bal szárny liváiból számításaink szerint összesítve 80 645 000 akcse beszédése volt várható. A fentiekben látottak alapján annyit tudunk bizonyosan, hogy az említett összeg 70,5%-a, azaz 56 863 464 akcse részletekben ugyan, de biztosan befolyt a kincstárba, illetve a hadsereg pénztárába.

Összegezve megállapíthatjuk, hogy Rumélia vilájetben a jobb szárnyból tervezett nüzülbevételek közel 87%-át bizonyosan teljesítették. A középső és a bal szárnyon ez az arány már jóval kevesebb, előbbi esetében a várt bevétel valamennyivel több mint háromnegyedével, míg utóbb esetében valamivel több mint kétharmadával számolhattak (88. táblázat).

szárny	jobb			középső	bal
	árpa (kile)	liszt (kile)	mekáripénz (akcse)	pénz (akcse)	
tervezett	42 469,75	12 532,125	16 361 200	28 277 000	80 645 000
tényleges	36 000,75	10 384,750	15 418 397	22 594 997	56 863 464
arány (%)	84,8	82,9	94,2	79,9	70,5

88. táblázat. Rumélia vilájet tervezett és beszédett nüzüljének megoszlása

A bevételezett 94 876 858 akcséből a fentiekben látottak alapján összesítve legalább 3 486 550 akcsét élelem és takarmány vásárlására, 10 647 300 akcsét juhokra, 1 959 399 akcsét szállításra fordítottak. Ezekon kívül 6 868 400 akcse jutott a szultáni konyha ellátására, 9 447 055 akcse zsoldfizetésre, valamint 5 634 200 akcse egyéb költségekre. 16 674 217 akcse a sereg pénztárába került, a maradék 40 159 737 akcse további felhasználásra várt.

¹³⁵ BOA KK 1950. 34, 40, 51.; BOA MAD 12585. 127.; BOA D.BRZ 48/13/35. Manasztir, Filorina, Bihliste, valamint Avlonja szandzsák bizonyos kazáinak összevontan nüzüljövdeleme 2 347 000 akcse.

¹³⁶ BOA D.BRZ 48/13/41, 46.

A teljes pénzbeli követelés (125 283 200 akce) legkevesebb 1,55%-áról kénytelen volt lemondani az állam, ugyanis 721 416 akcét elengedtek, 1 224 013 akce pedig beszedhetetlennek bizonyult.¹³⁷

4.3. A nüüzil beszédése Buda vilájetből

A nüüzüladót Buda ejalet esetében is pénzként tervezték begyűjteni, amire 1658. január elején adták ki a parancsot. A Belgrád környéki, illetve a tőle délre fekvő kazákat Aladzahiszár kaza mellett Szerém és Szendrő szandzsákokba sorolták be, ahonnan hánénként 1,5 *szím* gurust számoltak fel. A nüüzülpénzt a többi területről a dzsizje értékében szedték be, és összesen 26 857,5 hánéből 40 285,75 *szím* gurust (4 431 432,5 akce) irányoztak elő. Végeredményben 21 529,5 hánéből tudták az adót beszedni, ami a tervezet 80,2%-át, 32 293 *szím* gurust (3 552 230 akce) bevételt jelentett az alábbi részletekben (89. táblázat).¹³⁸

livá	kaza	háne	szím gurus
Szerém	Dimitrofcsa	1 800,0	2 700,0
	Nemcse	1 700,0	2 550,0
Szendrő	Belgrád-i Engürüsz	1 000,0	1 500,0
	Szendrő	418,5	627,5
	Ahrama, Güverdzsinlik	660,0	990,0
	Uzicse	1 050,0	1 575,0
	Csacska	342,0	513,0
	Pozsegadzsik	320,0	480,0
	Rudnik	515,0	772,0
	Reszava	2 000,0	3 000,0
	Nis		
	Karagujefcsa	1 143,0	1 714,5
	Valjeva	2 200,0	3 300,0
	Kucsajna	1 470,0	2 205,0
	Jagodina	800,0	1 200,0
Aladzahiszár	Aladzahiszár	480,0	720,0
Buda		1 150,0	1 725,0
Esztergom		986,0	1 479,0
Székesfehérvár		725,0	1 087,0
Koppány		850,0	1 275,0
Simontornya		420,0	630,0
Mohács és Szekszárd		1 500,0	2 250,0
összesen ¹³⁹		21 529,5	32 293,0

89. táblázat. Buda vilájet beszédett nüüzilje

1658 júniusának elején a bevételezett pénz nagy részét, 26 272,75 gurust (2 890 002,5 akce) Szelim agának továbbították, aki Belgrád és Szerém környékén a kétszersült biztosításáért felelt (lásd: 5.3.). A belgrádi vár *dizdárja*, Ridván aga 2380 gurust (261 800 akce) kapott, a hadsereg pénztárába pedig 2764,75 gurust (304 122,5 akce) utaltak. Ez utóbbi

¹³⁷ BOA MAD 16183. 9–10. A beszédhetetlen és az elengedett követelések összegei óvatosan kezelendők, ugyanis az erről készült feljegyzések pontatlannak, illetve hiányosnak tűnnek.

¹³⁸ BOA MAD 2998. 131.; BOA KK 2624. 120. Az 1680-as évek elején már 2 gurust kértek hánénként, de az 1683. évi bécsi hadjárat idején e területekről a nüüzüladót nem pénzben, hanem természetben szedték be. Erdoğan, II. *Viyana Kuşatması*, 115.

¹³⁹ A tényleges bevétel 32 294,25 gurust lenne, de az összesítésben csak 32 293 gurussal számoltak. (A Szendrő, Rudnik és Székesfehérvár kazákból befolyó jövedelmet számolták el 0,25, illetve 0,5-0,5 gurussal kevesebbel.)

összegeket és a körülbelül 25 gurussal megtöltött maradék pénzt (összesen 900 gurus, azaz 99 000 akcse) a vilájetben árpa és liszt vásárlására fordították.¹⁴⁰ (Lásd: 5.1.2.)

A 89. táblázatban látható összeg a korábban már említett, s talán nüzüladóként kivett 60 000 gurus első vagy második részlete lehetett.

4.4. A nüzül beszédése Temesvár, Eger és Kanizsa vilájetekből

A három vilájet nüzüladójával kapcsolatban csupán összesített töredékadatok állnak rendelkezésünkre. A nüzült szintén pénzben kérték, alapjául feltehetően (Kanizsa esetében bizonyosan) ugyanúgy, ahogy Buda vilájet nagy részében is, a dsizjehánékat vették figyelembe, egy hánének pedig 1,5 tám gurust kellett beszolgáltatnia.

Kanizsa vilájet nüzüljével kapcsolatban a feljegyzések valamivel több részlettel szolgálnak. A tartomány eredetileg (legalább tíz évvel megelőző felmérésen alapuló) 11 650 hánéből 17 475 gurus bevételre számítottak. Ebből azonban ekkorra már csak 9800 háne létezett, ráadásul 800 hánéből az adó beszédése ellehetetlenült, mivel az ide tartozó falvak háborús övezetben feküdtek. Így 9000 adóztatható dsizjeháne állt rendelkezésre, de feltehetően a térség kedvezőtlen gazdasági és demográfiai viszonyai miatt nem egy, hanem három hánének, egy avárizhánéneként (összesen 3000 avárizháne) kellett 1,5 gurust beszolgáltatnia.¹⁴¹

A három vilájetből összesen legalább 26 430 tám gurus (2 907 300 akcse) beszédését tervezték, aminek szinte az egészét, 99%-át, azaz 26 170 tám gurust (2 878 700 akcse) be is tudták hajtani a 90. táblázatban látható módon.¹⁴²

vilájet	livá	háne	tervezett (tám gurus)	beszedett (tám gurus)
Temesvár		11 720	17 580	17 420
Eger		2 900	4 350	4 350
Kanizsa	Szigetvár	5 800	4 500	4 400
	Pécs			
	Pozsega	4 000		
összesen		24 420	26 430	26 170

90. táblázat. Temesvár, Eger és Kanizsa vilájetek tervezett és beszedett nüzüljének megoszlása

A Temesvárból beszedett nüzül nagy részét, 17 100 gurust (1 881 000 akcse) 1658 márciusában a belgrádi vár dizdárjának, Ridván Ibn Behrám agának továbbították, és a vár dzsebehánéjére szánták, valamint 320 gurust (35 200 akcse) a nagyúri kincstárnak is átutaltak.

Az egri tartományból befolyt teljes összeg, 4350 gurus (478 500 akcse) a már említett hónapban szintén Belgrádba, a belgrádi kajmakám, Júszuf aga, müteferrika kezéhez, majd július elején Ridván aga, dizdárhoz került.

A Kanizsából tervezett nüzüladónak szinte az egészét, 4400 gurust (484 000 akcse) bizonyosan beszédtek. 1658 májusában ez a pénzmennyiség is a belgrádi várban kötött ki, először egy bizonyos Ibráhím agához, majd később, július végén a vár dizdárjának, Ridván agának a kezéhez küldetett.¹⁴³

¹⁴⁰ BOA KK 2624. 120, 123.; BOA MAD 2998. 142.; BOA D.MKF 27490. 12, 22.; BOA D.MKF 62/173.

¹⁴¹ BOA KK 2624. 120, 126, 130, 131. A kanizsai tartomány dsizjehánéinek száma a dokumentumok alapján 11 605 háne volt, az elszámolásban azonban tévesen 11 650 hánét tüntettek fel. Így eredetileg az elfirt háneszám alapján számolt 17 475 gurus helyett a várható bevétel 17 407,5 gurus lett volna.

¹⁴² BOA KK 2624. 120, 135.

¹⁴³ Uo.

Ridván aga végül a tervekkel ellentétben az említett pénzek nagy részét, 22 591,5 gurut (2 485 065 akce) Temesvár és Kanizsa vilájetekben Bekir aga, illetve Halil aga által felügyelt istirá keretében árpa és liszt vásárlására utalta ki.¹⁴⁴ (Lásd: 5.1.3., 5.1.4.)

4.5. A nüüzl beszédese Bosznia vilájetből

A boszniai kormányzóságból a nüüzlt szintén nem természetben, hanem pénzben szedték be. Az egyes kazákból nüüzlpénzként *reszm-i florit* (r) vagy a bastinatulajdonosok dzsizjéjét (dzs) számították fel, hánénként pedig ebben az esetben is 1,5 rijál gurus begyűjtését írták elő. Hercegovinában ennek fizetésére a katonai és egyéb szolgálataik fejében elvileg adómentességet élvező vojnukokat is kötelezték. A rendelkezésre álló, ugyanakkor kevésbé egyértelmű adatok¹⁴⁵ alapján 31 493 hánéből 47 239,5 gurus (5 196 345 akce) bevételezésével terveztek, amit azonban teljes mértékben nem sikerült behajtani, ahogyan azt a 91. táblázat is mutatja.¹⁴⁶

livá	kaza (adónem)	beszedett		beszedetlen	
		háne	gurus	háne	gurus
Bosznia	Kobas/Banaluka (r)	1 450	2 175,0	1955	2 932,5
	Isztari Eflak (r)	1 517	2 275,5	351	526,5
	Maglaj (r)	730	1 225,5	171	256,5
	Olova (dzs), Biracska (r)	817	1 095,0	501	751,5
	Brod (dzs), Csernik (r)	1 015	1 522,5	472	708,0
	Viszoka és Szaraj (dzs)	2 000	3 000,0	819	1 228,5
	Jenibazar (dzs)	852	1 278,0	0	0,0
	Cselebibazar, Visegrad (dzs)	750	1 125,0	435	652,5
Herszek	Mosztar, Imocska (r)	1 790	2 685,0	512	768,0
	Nova, Csernicse (r)	1 301	1 951,5	637	955,5
	Noveszin és Neum (r)	1 023	1 534,5	357	535,5
	Prepol, Tasludzsa (r)	2 235	3 352,5	712	1 068,0
	Focsa, Csajnicse (dzs)	1 670	2 505,0	17	25,5
Klisz	vojnukok (dzs)	500	750,0	0	0,0
	Uszkupje náhije (r)	360	540,0	517	775,5
Izvomik	Neretva és Prozor (dzs)	1 250	1 875,0	502	753,0
	Brvenik (dzs)	817	1 225,5	0	0,0
	Bögürdelen (dzs)	197	295,5	0	0,0
	Izvomik, Korenta, Loznicse (dzs)	863	1 294,5	0	0,0
	Memlahatejn, Beline (dzs)	539	808,5	0	0,0
	Szrebrenicse (dzs)	350	525,0	0	0,0
Krka	Gradacsacs (dzs)	279	418,5	0	0,0
	Iszkiradin (r)	0	0,0	1230	1 845,0
összesen		22 305	33 457,5	9188	13 782,0

91. táblázat. Bosznia vilájet beszedett és beszedetlen nüüzljének megoszlása

¹⁴⁴ BOA KK 2624. 123.; BOA MAD 2998. 142, 144, 144/3.; BOA D.MKF 62/173. Az említett 22 591,5 gurus egy része származhatott a budai, illetve a boszniai tartomány nüüzlpénzeiből.

¹⁴⁵ BOA KK 2624. 136.; BOA MAD 2998. 136. A boszniai vilájet nüüzladójára vonatkozóan két feljegyzés lelhető fel. Az egyiket egy rövid, összefoglaló kimutatásként állították össze ugyanúgy, ahogyan Temesvár, Eger, Kanizsa ejáletek esetében is, a másikat pedig az 1658. évi hadjáratra vonatkozó defterbe jegyezték fel. Ez utóbbi minden valószínűség szerint egy későbbi évben készült másolati példány, amit Szaraj kádija, Musztafa efendi hitelesített. Konkrét dátumokat nem tartalmaz, csupán Szejdi Ahmed, „Bosznia vezirjének és szerdárjának idejére” (1656–1659) hivatkoznak benne. Mindkettő dokumentumban a beszedendő, a beszedett, illetve a felhasznált pénzmennyiségekkel kapcsolatos számításokban pontatlanságok találhatók, amik a két bejegyzés egymással való összehasonlításában is kiütöknöznek.

¹⁴⁶ BOA KK 2624. 136.; BOA MAD 2998. 136. A megadóztatandó hánék számát eredetileg egy valószínűleg korábbi felmérés adataira támaszkodva határozták meg (30 936 háne 46 404 gurus bevétel), a valóságban azonban már több, a fenti táblázatban látható 31 493 háne (47 239,5 gurus bevétel) tűnt megadóztathatónak.

A vilájetből végül a tervezett pénz 70,8%-át, azaz 33 457,5 gurust (3 680 325 akcse) tudtak beszedni. Ebből 3582 gurust a boszniai defterdár, Sabán efendi kezéhez juttatva ágyúgolyókra és a hozzávaló anyagokra szántak. A maradék 29 875,5 gurust 62 kiszébe osztották el: 37 kiszé rijál és 25 kiszé eszedi gurusra, azaz az előbbi 18 500 rijál gurust, utóbbi pedig 12 500 eszedi gurust (11 363,5 rijál gurus) tett ki. Ezeket a pénzeket 1658. június első napjaiban a belgrádi dizdárnak, Ridván agának utalták ki, amiből árpa és liszt vásárlására bizonyosan felhasználtak különböző összegeket.¹⁴⁷ (Lásd: 5.1.5.)

A nem bevételezhető 13 782 gurust kitevő (1 516 020 akcse) pénzmennyiség az egész összeg 29,2%-át tette ki, amit legfőképpen a fegyveres összetűzések jellemezte dalmáciai határhoz közeli, illetve a Belgrádtól már távolabb lévő helyekről nem lehetett beszedni. Iszkiradin kazából például ez időre már 14 éve nem tudták a reszm-i filorit behajtani, mivel az háborús övezetben feküdt.¹⁴⁸

4.6. A nüzül beszédése adómentességet élvező területekről

A hadjárat költségeihez való hozzájárulásuk biztosítására a nüzüladó fizetése alól felmentett helyek lakosságát is nüzül besolgáltatására kötelezték. Ez a néhol vilájetként, máshol pedig szandzsákként jegyzett Kaffát (Kefe) (a), illetve négy szigetet (b), Ciprust (Kibrisz), Híoszt (Szakiz), Koszt (Isztanköj) és Rodoszt érintette.

a) Kaffából általában nüzült nem szedtek be, csupán a hánénként 300 akcsét jelentő avárizadót. 1658-ban azonban innen is kértek nüzült, április közepén gabona és szállítási költség fejében hánénként 800 akcse besolgáltatását írták elő, azaz tulajdonképpen 2,5 kilés részként kezelték. Ez az összeg a terület 831 hánéjára nézve 1662 kile árpa és 415,5 kile liszt értékében 664 800 akcsét jelentett (92. táblázat), amit végül teljes egészében Azak várának gabonaellátására használtak fel.¹⁴⁹

kaza	háne	árpa (kile)	liszt (kile)	összes (kile)	akcse
Kefe	460	920	230,0	1150,0	368 000
Mangub	200	400	100,0	500,0	160 000
Szogudak	155	310	77,5	387,5	124 000
Taman	16	32	8,0	40,0	12 800
összesen	831	1662	415,5	2077,5	664 800

92. táblázat. Kaffa vilájet/szandzsák tervezett és beszedett nüzülje

b) A ciprusi vilájetre (Kibrisz), valamint az Égei-tengeri szigetek (Dzsezájir-i Bahr-i Szefid) vilájethez tartozó három szigetre, Híoszra (Szakiz), Koszra (Isztanköj) és Rodoszra is biztosan terveztek nüzüladót kivetni.

Ciprus az avárizadó alól felmentett volt, ezért a nüzül alapjául a sziget dzsizjedefterét vették, amely alapján hánénként nem 300 akcsét, hanem 1,5 kámil gurust (120 akcse)

¹⁴⁷ BOA KK 2624. 123, 136.; BOA MAD 2998. 136. Érdemes megemlíteni, hogy a szaráji kádi, Musztafa által kiadott másolati példány alapján a 62 kiszét 35 kiszé rijál (17 500 rijál gurus) és 27 kiszé eszedi gurusra (13 500 eszedi gurus, 12 272,75 rijál gurus) osztották fel. Továbbá az ágyúgolyókra és a hozzávaló anyagokra szánt 3582 gurus mellett e példány szerint 72 gurust lovak bérlésére, ládák, pokrócok és egyéb szükséges dolgok beszerzésére „tettek félre”.

¹⁴⁸ BOA MAD 2998. 136.

¹⁴⁹ BOA MAD 2998. 65. Csak 664 000 akcsében számolták. BOA MAD 12585. 96m, 130.; BOA D.MKF 27491. 9.; BOA KK 2627. 22.

számoltak. Ezenkívül a március 12-én, a sziget előljáróinak kiadott parancs értelmében ez évben a defteren kívül maradt, számítások szerint több mint ezer rájától fejenként 100 akcsét terveztek begyűjteni. Ennek eredményéről azonban egyelőre kimutatás nem áll rendelkezésünkre.¹⁵⁰

Kosz és Rodosz a velenceiek 1648. évi sikertelen ostroma óta a nüüzül alól felmentést kapott, de 1658-ban avárizt és a nüüzült is fizettetni akartak velük. Gyakorlatilag 2,5 kilés egységként kezelték őket, de különleges helyzetük miatt könnyítést kaptak. A hánénként 2 kile árpa és 0,5 kile liszt, valamint ezek szállításának értékében csak 3 kámil gurus (240 akcse) beszolgáltatását írták elő számukra.¹⁵¹

Hiosz lakosainak sem kellett fizetni az avárizadót, így nüüzülkötelezettségük rendkívülinek tekinthető. Az adót a dzsizjehának alapján számolták, egységenként 1,5 kámil gurus (120 akcse) bevétellel terveztek.¹⁵²

A négy szigetről összesen 2 746 800 akcse bevételt irányoztak elő, amiből legalább 1 350 015 akcse realizálódott. Rodoszról és Isztankőjből beérkezett a tervezett jövedelem, míg Ciprusról november végén folyt be pénz, Szakiz esetében pedig az adó begyűjtésére vonatkozó feljegyzések egyelőre hiányoznak (93. táblázat).¹⁵³

közigazgatási egység	háne	tervezett (akcse)	befolyt (akcse)
Kibrisz vilájet	12 000	1 440 000	943 215
Rodosz és Isztankőj livá	1 695	406 800	406 800
Szakiz szigete kaza	7 500	900 000	n. a.
összesen	21 195	2 746 800	1 350 015

93. táblázat. Ciprus, Hiosz, Kosz, Rodosz tervezett és beszedett nüüzüljének megoszlása

Összefoglalóan megállapítható, hogy a nüüzült (árpa és liszt formájában) természetben csak Rumélia vilájet jobb szárnyából szedték be. Ez viszonylag eredményesnek tekinthető, ugyanis a tervezett árpamennyiség (42 469,75 kile) 84,8%-át (36 000,75 kile), míg az előirányzott liszt mennyiségének (12 532,125 kile) 82,9%-át (10 384,75 kile) sikerült behajtani.

Emellé mekárípenzt, illetve a birodalom többi részéből nüüzülként bizonyos módokon (átalány, avárizháne, dzsizjeháne stb.) megállapított pénzmennyiségeket gyűjtötték be. Összesen legalább 166 890 466,5 akcse bevétellel számoltak, aminek legalább 77%-át, 128 501 941 akcsét bizonyosan sikerült bevételezni. Ez már kevésbé tűnik hatékonynak, de hozzá kell tenni, hogy Anatólia vilájetjeinek, valamint Ciprus és Rumélia vilájet bevételeivel kapcsolatos források sok esetben hiányosak, így az említett összegnél feltehetően több pénzt szedtek be. A nüüzüladó összesített kimutatását a 94. táblázat mutatja be.

¹⁵⁰ BOA MAD 2998. 31, 63, 73/2.; BOA D.MKF 63/101.

¹⁵¹ BOA MAD 2998. 65, 73/4. 1648-ban a defterdár Kodzsa Mehmed pasa révén adatott parancsot a hánénkenti 300 akcsés bedel-i nüüzül eltörlésére. BOA D.MKF 27491. 10.; BOA D.MKF 59/145.

¹⁵² BOA MAD 2998. 63.

¹⁵³ BOA MAD 2998. 31, 63, 65, 73/2, 73/4.; BOA MAD 12585. 128, 130. A Szakiz szigetről tervezett bevételt a flotta tengerészeinek zsoldjára szánták. BOA D.MKF 59/145.; BOA KK 1948. 139, 144.

közigazgatási egység	nüzülpénz		árpa		liszt	
	tervezett (akcse)	tényleges (akcse)	tervezett (kile)	tényleges (kile)	tervezett (kile)	tényleges (kile)
Anatólia vilájetjei	25 660 589,0	21 499 013				
Kefe szandzsák	664 800,0	664 800				
Kibrisz, Rodosz, Isztankőj, Szakiz	2 746 800,0	1 350 015				
Rumélia vilájet	108 922 000,0 16 361 200,0	79 458 461 15 418 397	42 469,75	36 000,75	12 532,125	10 384,75
Buda vilájet	4 431 432,5	3 552 230				
Temesvár vilájet	1 933 800,0	1 916 200				
Eger vilájet	478 500,0	478 500				
Kanizsa vilájet	495 000,0	484 000				
Bosznia vilájet	5 196 345,0	3 680 325				
összesen	166 890 466,5	128 501 941	42 469,75	36 000,75	12 532,125	10 384,75

94. táblázat. Az összesített nüzüladó megoszlása

A fent látott források alapján a beszedett pénzből legkevesebb 69 927 840 akcsének bizonyosan megtalálták a helyét. 13 477 645 akcsét költöttek élelemre és takarmányra (istirá), 10 647 300 akcsét húsrá, 6 868 400 akcsét a szultáni konyha ellátására. Ezek mellett 1 959 399 akcse jutott szállítási költségekre, 14 212 147 akcse zsoldra és 6 088 732 akcse egyéb kiadásokra, valamint 16 674 217 akcse került a hadsereg pénztárába.

A begyűjteni tervezett adó legalább 2,6%-áról, 4 273 323 akcséről azonban le kellett mondania az államnak. 3 303 007 akcse beszedhetetlenek bizonyult, 970 316 akcse követelést pedig elengedtek.

5. Istirá (vásárlás)

Az ellátmány biztosítására a szürszát és a nüzül mellett az istirá intézményét is alkalmazták. Az eddig tárgyalt két adóból származó mennyiségeket egészítették ki a leendő hadszíntérhez közeli helyekről történő vásárlással, aminek – elviekben – anyagi fedezetét legnagyobb részben a nüzülből befolyt pénzek adták.

1658-ban a szürszátból és a nüzülből biztosított ellátmány kiegészítéseként elsősorban árpából és lisztből, néha búzából, olajból és állatokból is további mennyiségeket vásároltak. Ez a beszerzés az árpa, a liszt és a juhok esetében általában rögzített, a piacihoz képest alacsonyabb árakon és szervezett keretek között történt. A hadműveletek kidolgozásakor mérték fel, és sok esetben a hadjárat indulása előtt nem sokkal tervezték meg a még szükségesnek látott mennyiségek felvásárlását. A magyarországi területeken például a nüzüladó kivetésénél alkalmazott, aváriz- vagy dzsizjehánékra alapuló rendszert használták az egyes területekről vásárlandó tételek mennyiségének meghatározásánál.

A tervezett, kötelező érvényű vásárlásokon kívül az előre nem látható szükségletek, illetve a többi adó „késlekedése” miatt ad hoc jellegű beszerzések is történtek, és nemcsak a leendő hadszíntérhez közel, hanem – ahogy azt majd látni fogjuk – a menzilekben is. Ezt az eljárást Lütfi Güçer által *szербезт истрáнак* tartott vásárlásnak is nevezhetjük, hiszen nem előre megállapított mennyiségeket vettek, és korántsem rögzített árakon.

Az 1658. évre vonatkozó istirá anyagi alapját általában egy adott terület nüzülpénzéből, dzsizjeadóijából vagy mukátaajövedelmeiből finanszírozták. Emellett az is előfordulhatott, hogy a távolabbi helyek nüzülgabonájának értékében beszédett pénzeket fordították vásárlásra. A felvásárlási árat az állam határozta meg, s általában úgy, hogy az neki legyen előnyösebb, azaz a piacinál alacsonyabban áron történjen.

Az élelmet így célszerűen a leendő hadszíntérhez közel fekvő helyekről, a közigazgatási egységekből területileg kinevezett biztosok irányításával gyűjtötték be, és a vásárolt mennyiségeket a hadszíntérhez közeli nagyobb és biztos védelmet nyújtó várakban, helységekben helyezték el, amiket később szükség esetén „mozgósítani” lehetett. Ami a hadsereg ellátását illeti, a háborús helyzetre jellemző hirtelen bekövetkező változásokat is le tudták követni ezzel a módszerrel.

A vízi szállítás könnyedsége miatt a Duna menti kazákból, illetve a leendő hadszíntérhez való közelsége miatt a magyarországi és a boszniai területekről intézték a felvásárlást. Erre az előkészületeket az előbbi területeken már március közepén, az utóbbiak esetében júniusban kezdték meg.

5.1. Árpa és liszt vásárlása

Az árpából és a lisztből, mint a hadsereg élelmezésének két, a haszonállatok és a katonák szempontjából alapnak számító élelméből Rumélia, Buda, Temesvár, Eger, Kanizsa és Bosznia vilájetek kazáiból elsősorban előre megállapított mennyiségek hatósági áron történő istirájával tervezték. Ez a mennyiség összesen 261 109 kile (5 809 675,25 kg) árpát és 73 373 kile (1 882 458 kg) lisztet jelentett, amelyek feltehetően nem véletlenül tulajdonképpen – még ha valamennyivel kevesebbek is – a középső és a bal szárnyról tervezték, de végül pénzben beszédendő nüzülmennyiségeket mutatják.

Ezenkívül már a hadjárat idején a szükségleteknek megfelelően az említett térségekből immár többnyire piaci áron további mennyiségeket szereztek be. Ez az árpa esetében nemcsak a tervezett szürszát- és nüzülmennyiségekből be nem szedettet pótolta, hanem további tartalékokat is jelentett. A liszt esetében is megfigyelhető ez a törekvés, de ekkor

már nem az alapanyag, hanem a késztermék (kenyér) vásárlását helyezték előtérbe. Ezzel időt spóroltak meg, a kenyérsütés nehézségeivel kevésbé kellett foglalkozniuk, így az ellátás folyamatosabbá válhatott, megőrizve ezáltal a hadsereg harci képességét és harci morálját.

Az alábbiakban bemutatjuk az egyes vilájetek árpa- és lisztbeszerzését.

5.1.1. Vásárlás Rumélia vilájetből

A vilájetből a vásárlást a fentebb ismertetett két szandzsákban, Szilisztrában és Nigboluban bonyolították le 2-2 hónapos időszakokban, a leendő hadszíntértől távolabb eső Szilisztrában kezdve. Mind az anyagiak előteremtésére, mind pedig a vásárlás lefolyására és a vásárolt tételek felhasználására vonatkozóan részletes feljegyzések állnak rendelkezésre, amit az alábbiakban ismertetünk.

5.1.1.1. Az anyagi feltételek előteremtése

A gabonaellátmány további gyarapításának anyagi feltételeit is elsősorban a Duna menti kazákból, így Szilisztra, Nigbolu és Vidin szandzsákokból, másodsorban pedig a vilájet néhány más területéről kívánták biztosítani. 1658. március 15-én parancsot bocsátottak ki az említett livák előljáróinak, miszerint a hadsereg több gabonát igényel, ezért a szürszátot biztosító kazákon kívül főleg erről a területről szükséges a gabona felvásárlása. Az erre szánt pénzüsszeget, összesen 4 241 320 akcsét különböző kazák (a), szultáni, vezíri és egyéb alapítványok, vallási intézmények (b), valamint mukátaák (c) jövedelmeiből szerették volna előteremteni.¹

a) A kazák esetében árpa- és lisztvásárlásra az elmúlt évi és/vagy az adott évi dzsizjeadójukból 1 700 000 akcsét szántak, aminek csak 55,3%-át, kizárólag a Duna környéki livákból befolyt 940 000 akcsét tudták hasznosítani (95. táblázat).²

livá	kaza	év	tervezett (akcse)	bevételezett (akcse)
Szilisztra	Janbolu	1067	80 000	80 000
	Szilisztra	1068	80 000	80 000
	Hirszova	1068	40 000	0
	Prevadi	1068	180 000	180 000
	Ahjolu	1067	80 000	80 000
	Karinábád	1067–1068	80 000	80 000
Nigbolu	Hezárgrád	1067–1068	100 000	100 000
	Nigbolu	1067–1068	100 000	100 000
	Lofcsa	1067–1068	80 000	80 000
	Tirnovi	1067	80 000	0
Vidin	Vidin	1067–1068	160 000	160 000
Pasa	Filibe	1067–1068	160 000	0
	Berkofcsa	1067–1068	120 000	0
	Dimetoka	1068	40 000	0
Csirmen	Csirmen	1067–1068	160 000	0
Gelibolu	Kesán	1068	160 000	0
összesen			1 700 000	940 000

95. táblázat. Rumélia vilájet liváinak árpa- és lisztvásárlásra tervezett és beszedett jövedelmének megoszlása

¹ BOA MAD 2998. 62.

² BOA MAD 2998. 53m–55m.; BOA MAD 4880. 3.; BOA D.MKF 27490. 5.; BOA D.MKF 27492. 4.; BOA KK 1858. 20, 51, 68–69, 89.; BOA D.BRZ 47/6/15, 122. 47/7/134. 47/12/28, 61.; BOA D.BŞM 237/79.; Hezárgrád 100 000 akcséjéből 50 000 akcsét a kincstárból utaltak át.

b) A szultáni, vezíri és egyéb alapítványok, illetve vallási intézmények esetében 1 051 320 akcse értékben az 1657/1658. évi dzsiszejövedelmekre (*zijáde-i dzsisze-i gebrán*) számítottak, amiből csupán 3,8%, azaz 40 000 akcse bevétel érkezett be (96. táblázat).³

vakif (kaza)*	tervezett (akcse)	bevételezett (akcse)
Ebü el-Fetih Szultán Mehmed hán	40 000	0
Marmara	40 000	0
Sáh szultán, Szultán Szülejmán, Filibe	100 000	0
Prevadi	111 320	0
türbék vakifjai (Nigbolu)	80 000	0
Szultán Murád (Dimetoka, Iszlimije)	40 000	0
Dzsiszr-i Ergene, Dárülhadisz és mások	80 000	0
Jildirim Bájeczid (Edirne)	80 000	0
Mahmúd pasa (Akcsakizanlik)	40 000	0
Schíd Mahmúd pasa és Iszmihán szultán	80 000	0
Medína város érdekeltségei (Dimetoka)	40 000	0
Gázi Alí bég (Plevne) és Mihál bég	40 000	0
Evlíja Kászim pasa (Tirnovi, Nigbolu, Plevne)	80 000	0
Hászékí szultán (Miszivri)	40 000	0
Válide szultán (Janbolu)	20 000	20 000
Ibráhím pasa (Hezárgrád)	40 000	0
Székbán Kara Alí (Tirnovi)	20 000	20 000
Rüsztem pasa és Ajse szultán	80 000	0
összesen	1 051 320	40 000

96. táblázat. Rumélia vilájet szultáni, vezíri és egyéb alapítványok, illetve vallási intézmények árpa- és lisztvásárlásra tervezett és beszedett jövedelmének megoszlása

c) A mukátaák esetében is csak az 1657/1658. évi jövedelmeket vették figyelembe, azon belül is elsősorban a Duna mentén fekvő kikötők bevételeiből és/vagy illetekeiből (*kalemije, irszálíje*) kívántak 1 490 000 akcsét biztosítani, aminek 62,4%-át, 930 000 akcsét sikerült előteremteni (97. táblázat).⁴

mukátaa	tervezett (akcse)	bevételezett (akcse)
Vidin összevont mukátaák (nezáret)	200 000	0
Fethülislám	40 000	0
Vidin és Fethülislám kikötője	40 000	0
Iszakcsi és Tulcsa kikötője	120 000	80 000
Kili kikötője	80 000	80 000
Nigbolu kalemije	120 000	120 000
Ruszcuk és Szilisztra kikötője kalemije	160 000	160 000
Ruszcuk és Szilisztra kikötője irszálíje	80 000	80 000
Ibraíl kikötője kalemije	320 000	320 000
Balcsik	90 000	90 000
Nigbolu aváriz	240 000	0
összesen	1 490 000	930 000

97. táblázat. Rumélia vilájetbeli mukátaák árpa- és lisztvásárlásra tervezett és beszedett jövedelmének megoszlása

³ BOA MAD 2998. 54m–55m.; BOA D.MKF 27490. 5.; BOA MAD 4880. 3.

* Bizonyos esetekben csak a vakif(ok) nevét tüntették fel, máskor pedig a vakif(ok) megnevezése nélkül csak a kazá(ka)t.

⁴ BOA MAD 2998. 54m.; BOA D.MKF 27490. 6.; BOA MAD 4880. 3.; BOA D.BRZ 47/7/1. 47/8/75. 47/11/11.

A Duna környéki szandzsákokból, illetve a vilájet néhány más területéről tervezett 4 241 320 akcse bevételnek csak a 45%-a, összesen 1 910 000 akcse realizálódott. Ezt az összeget kiegészítették más jövedelmekkel, hozzászámítottak további 1 422 000 akcsét is a következő tételekkel (98. táblázat).⁵

bevétel forrása	akcse
Vidin szandzsák 1658/1659. évi nüzülgabona és mekári pénzüsszege	400 000
Nigbolu szandzsák 1658/1659. évi aváriz, nüzül és mekári pénzüsszege	400 000
Eszb-kesán mukátaa (Karaman vilájet)	22 000
Ahmed aga, basbákí kulu	80 000
Haszan pasa, kajmakám a szultáni udvarból	200 000
Tokadí Musztafa aga Edirnéből	320 000
összesen	1 422 000

98. táblázat. Rumélia vilájet árpa- és lisztvásárlásra szánt egyéb bevételi forrásainak megoszlása

A fenti összegekkel együtt összesen 3 332 000 akcse, azaz az eredetileg tervezett pénz 78,6%-a állt rendelkezésre árpa- és lisztvásárlásra.

5.1.1.2. A vásárlás lebonyolítása

A szakértők az általuk elvégzett becslések alapján 100 000 kile (2 225 000 kg) árpa és 25 000 kile (641 400 kg) liszt vásárlását irányozták elő, a beszerzendő tételek célállomásának pedig Belgrádot, illetve Jenipalankát jelölték ki. Mind az árpa, mind a liszt kilénkénti felvásárlási árát központilag állapították meg, előbbiét kezdetben 24, majd végül 20, utóbbiét pedig 50 akcsében. A hatósági ár így mindkét esetben körülbelül 30 akcsével lett alacsonyabb a június–augusztus között megfigyelhető piaci árnál, ami az árpánál 50–60 akcse, a lisztnél 60–80 akcse körül mozgott. (Ha ehhez még azt is hozzávesszük, hogy szürszátként pénzben kilénként az árpa után 60–70 akcsét, a liszt után 100 akcsét kértek, akkor a vásárlás e módja még inkább adójelleget mutat.) A tervezett vásárlás teljes költsége az árpa esetében 2 000 000, a liszt esetében pedig 1 250 000, összesen 3 250 000 akcsét jelentett volna, amire a fent részletezett jövedelmek elegendőnek látszottak.⁶

Az 1658. március 15-én Ahmed aga, kapudzsisibait bízták meg a vásárlás lebonyolításával, a termények kikötőkbe való szállítása azonban az aga felügyeletével a kazák feladata maradt. A szandzsákok előjárói szolgálattevőket küldtek a rájákhoz a felvásárlásra, a kikötők emínjeinek pedig gondoskodniuk kellett a gabona elszállítására szükséges hajókról. Ha egy rája nem tudott mit eladni, akkor arra utasították a tartományi szpáhikat, *szubasikat*, *vojvodákat*, hogy az idő szorítása miatt saját „éléskamrájukból” (*anbár*) a számukra szükségtelen mennyiségeket meg nem nevezett módon bocsássák a ráják rendelkezésére. A vásárlás során elviekben nem alkalmazhattak erőszakot, az esetleges ellenszegülést is adminisztratív úton, kérvényekkel és jelentésekkel kellett elintézni.⁷

Mindez arra enged következtetni, hogy a rájáknak kötelezővé tették terményeik eladását, ugyanakkor a felvásárlandó mennyiségeket igyekeztek egyenletesen, területi és

⁵ BOA MAD 747. 2.; BOA D.MKF 27490. 6.

⁶ BOA MAD 2998. 62, 144/1.; BOA D.MKF 61/104.

⁷ BOA MAD 2998. 62.; BOA D.MKF 62/127.

egyéni körülményekhez mérten elosztani közöttük. Ha a rája nem tudott mit eladni, akkor a fent említett „szabályozás” számos visszaélésre adhatott okot, amit az alacsony hatósági ár tovább súlyosbíthatott.

Ahogy azt említettük, a szükséges árpát és lisztet Szilisztra (a) és Nigbolu (b) szandzsákokból biztosították. Eredetileg Vidin livából is előirányoztak 12 000 kile árpát és 3000 kile lisztet, végül ezt a mennyiséget is az említett két területről szerezték be. Egy, a felvásárolt gabonák tárolására vonatkozó dokumentum szerint az előírt mennyiségből 98 000 kile árpát és 24 000 kile lisztet sikerült vételezni 3 160 000 akcse áron, amelyre a fent bemutatott fedezet elegendőnek bizonyult. Ezek azonban ismeretlen okból kifolyólag felkerekített mennyiségek, két könyvelési dokumentum szerint valójában „csak” 3 125 010 akcse értékben 97 378 kile (2 166 660,5 kg) árpát és 23 549 kile (604 173 kg) lisztet jelentett.⁸

Az egyes kazákból beszerzendő mennyiségeket feltételezhetően az avarizhánék alapján állapították meg, s úgy tűnik, hogy kisebb-nagyobb eltérésekkel ugyan, de 2,5 kilés egységenként kezelték a területet, azaz egységnyi háne 2 kile árpát és 0,5 kile lisztet adott.

a) Szilisztra kazáiban április–májusban zajlott le a felvásárlás, aminek során 42 300 kile (941 175 kg) árpát 846 000 akcse, 10 552 kile (270 722 kg) lisztet 527 600 akcse értékben szereztek be. Ez az összesen vételezett árpa 43,4, a liszt 44,8%-át tette ki, ami a következőképpen (99. táblázat) alakult.⁹

kaza	árpa (kile)	vételár (akcse)	liszt (kile)	vételár (akcse)	teljes vételár (akcse)	beadás dátuma
Jenibazar	2 500	50 000	700	35 000	85 000	máj. 16.
Szilisztra	8 000	160 000	2 000	100 000	260 000	máj. 27.
Hádzsioglubazari	3 600	72 000	900	45 000	117 000	máj. 13.
Babadagi	3 000	60 000	800	40 000	100 000	ápr. 27.
Mankalja	2 076	41 520	519	25 950	67 470	ápr. 29.
Várna	2 718	54 360	680	34 000	88 360	ápr. 2.
Ibrail	1 000	20 000	250	12 500	32 500	ápr. 18.
Tekfürgölü/Karaszu	2 052	41 040	513	25 650	66 690	ápr. 29.
Iszakcsi	2 334	46 680	583	29 150	75 830	ápr. 13.
[elmosódott] ¹⁰	534	10 680	133	6 650	17 330	ápr. 17.
Hirszoza	2 400	48 000	600	30 000	78 000	ápr. 28.
Macsin	1 200	24 000	300	15 000	39 000	ápr. 25.
Umúrfakih	840	16 800	210	10 500	27 300	máj. 13.
Csardak	1 270	25 400	320	16 000	41 400	máj. 4.
Balcsik	4 176	83 520	1 044	52 200	135 720	ápr. 4.
Iszmaílgecsidi	3 000	60 000	600	30 000	90 000	ápr. 6.
Ahjolju	1 600	32 000	400	20 000	52 000	márc. 27.
összesen	42 300	846 000	10 552	527 600	1 373 600	

99. táblázat. Szilisztra kazáiban felvásárolt árpa és liszt megoszlása

b) A szükséges tételek felvásárlása június-július hónapokban Nigbolu livá kazáiban folytatódott. Itt 55 078 kile (1 225 485,5 kg) árpát 1 101 560 akcse, 12 997 kile (333 451 kg) lisztet 649 850 akcse értékben szereztek be. Ez az összesen vételezett árpa 56,6, a liszt 55,2%-át jelentette. Az ellátmány felvásárlása az alábbiak (100. táblázat) szerint történt.¹¹

⁸ BOA MAD 2998. 62, 144/1. A fentiekben látottak alapján, mivel kezdetben az árpa kiléjét 24 akcséért tervezték beszerezni, a teljes vásárlására fordított összeg 3 552 000 akcse lett volna.; BOA D.MKF 27492. 4.; BOA MAD 747. 2.; BOA D.MKF 62/173.

⁹ BOA MAD 747. 2–3.

¹⁰ Tulcsa vagy Ajdosz lehet az utolsó betű töredékéből következtetve.

¹¹ BOA MAD 747. 3.

kaza	árpa (kile)	vételár (akcse)	liszt (kile)	vételár (akcse)	teljes vételár (akcse)	beadás dátuma
Ruszcsub	6 952	139 040	1 748	87 400	226 440	máj. 28.
Hezárgrád	12 500	250 000	3 000	150 000	400 000	jún. 23.
Sumni	6 500	130 000	1 500	75 000	205 000	jún. 23.
Alakiliszte	2 500	50 000	600	30 000	80 000	jún.12–21.
Eszkidzsumabazari	1 600	32 000	300	15 000	47 000	jún. 20.
Zistovi	3 516	70 320	879	43 950	114 270	jún. 29.
Nigbolu	7 620	152 400	1 920	96 000	248 400	júl. 21.
Rahova	1 800	36 000	450	22 500	58 500	júl. 2–11.
Tirnovi	11 690	233 800	2 600	130 000	363 800	n. a.
Dzsibra	400	8 000	0	0	8 000	júl. 12–21.
összesen	55 078	1 101 560	12 997	649 850	1 751 410	

100. táblázat. Nigbolu kazáiban felvásárolt árpa és liszt megoszlása

5.1.1.3. A vásárolt árpa és liszt felhasználása

A Szilisztra és Nigbolu szandzsákokban vásárolt tételeket három kikötőben, Ruszcsubban, Szilisztrában és Nigboluban gyűjtötték össze, majd hajókkal a Vaskapu-szoros keleti bejáratához, Fethülszlamba, valamint Belgrádba továbbították. Az elszállított árpa mennyisége azonban a vásároltnál 163 kilével többet, 97 541 kilét, a liszt mennyisége pedig a vásároltnál 8 kilével többet, 23 557 kilét tett ki. Ennek az összmenységnek nagyjából a $\frac{2}{3}$ részét vitték Belgrádba, a maradék pedig Fethülszlamban kötött ki. A szállítás összesen 1 185 448 akcsébe került, amiből az állam saját hajókkal csak minimális szinten vette ki a részét, a szállítás nagy részét bérelt hajókkal bonyolították le.¹²

Fethülszlamba csak Ruszcsub és Nigbolu kikötőjéből szállítottak, együttesen 26 336 kile (585 976 kg) árpát és 5848 kile (150 036 kg) lisztet. Ez az összes szállítandó árpa 27%-át, a lisztnek pedig 24,8%-át tette ki. Bár eredeti célja Belgrád vagy Jenipalanka lett volna, továbbszállítását már feleslegesnek találták. A Jenipalankát mégis elérő hajókat szállítmányukkal együtt szeptember 4-én visszarendelték a Vaskapu-szorosig, azaz tulajdonképpen Fethülszlamba.¹³

Belgrádba mind a három kikötőből szállítottak, együttesen 71 205 kile (1 584 311 kg) árpát és 17 709 kile (454 342 kg) lisztet. Ez az összes szállítandó árpa 73%-át, a lisztnek valamivel több, mintegy 75,2%-át tette ki. Belgrádig feltehetőleg csak 25 hajó jutott el, augusztus közepétől az ide irányított hajók már csak Jenipalankáig mentek volna.¹⁴

A kikötőkbe eljutott árpából igyekeztek elraktározni, a lisztből pedig – megromlásától tartva – pékségeknek, sütődéknek, szatócsoknak adtak tovább szabad áron. A hadsereg rendelkezésére csupán 39 813 kile (885 839 kg) árpát és 10 045 kile (257 715 kg) lisztet bocsátottak. Pontosabban fogalmazva ezekből a mennyiségekből 10 500 kile árpát és

¹² BOA MAD 747. 4.

¹³ BOA MAD 747. 4–7.; BOA D.MKF 62/123, 127, 173.; BOA MAD 2998. 144/1–2.

¹⁴ BOA MAD 747. 4–7.; BOA D.MKF 62/123, 173.; BOA MAD 2998. 144/1–2.

5389 kile lisztet szállítási költségre költöttek, így a sereg mindösszesen 29 313 kile (652 214 kg) árpából és 4656 kile (119 454 kg) lisztből „gazdálkodhatott”.¹⁵

A vásárolt mennyiséghez képest tehát viszonylag keveset használtak fel, az árpának 30,1, míg a lisztnek 19,8%-át. Ennek hátterében az állhat, hogy egyrészt a hadjárat korántsem igényelt „ekkora erőfeszítést”, másrészt talán ezt az ellátmányt vagy nagyobb részét a dalmáciai hadműveletekre szánták, de mire az augusztusban megérkezett, addigra már az erdélyiek elleni fellépés mellett döntöttek. Valószínűleg ez a döntés is befolyásolta a terményeket szállító hajók fent ismertetett útvonal-módosításait is.

A felhasznált mennyiségekből a hadjárat nüüzül emíniájének, Haszan agának 23 633 kile (525 834 kg) árpát és 4004 kile (102 727 kg) lisztet továbbítottak, amit szétosztottak a hadjárat résztvevői között. Ezenfelül a felhasznált mennyiségekből jutott Temesvár és Jenő várainak (lásd: 5.1.3.4.), valamint két menzil (Szekerény, Kolar) ellátására is. A vásárolt tételek elosztását részletesebben az alábbi módon (101. táblázat) tervezték.¹⁶

kedvezményezett	felhasználás célja	árpa (kile)	liszt (kile)
Haszan aga, nüüzül emíni	a sereg ellátására	14 755	3962
	a portai janicsárok és mások számára	8 878	42
Júszuf aga, Jenő dizdárja	Jenő várának ellátására	4 680	0
Ahmed aga, szer-gulám-i bákí	Szekerény, Kolar menzilek ellátására	1 000	0
Ibráhím aga, Temesvár dizdárja	Temesvár várának szükségleteire	0	652
összesen		29 313	4656

101. táblázat. A felvásárolt árpa és liszt tervezett elosztása

5.1.1.4. A fel nem használt árpa és liszt sorsa

A Belgrádba szállított, illetve szállítandó mennyiségből 31 010 kile árpát és 10 785 kile lisztet talán a nyár vége felé vagy ősszel visszahajóztak Kili, Iszmailgecsidi és Iszakcsi kikötőibe, és ugyanide fordították vissza a Jenipalankáig, a Vaskapu-szorosig, illetve Fethüliszlámig eljutott tételeket is. Összesen 57 346 kile (1 275 948,5 kg) árpa és 16 633 kile (426 736 kg) liszt, a vásárolt mennyiségnek több mint fele maradt meg. Ebből 54 871 kile (1 220 880 kg) árpát és 3440 kile (88 257 kg) lisztet a birodalom központjába rendelték, és ennek nagy részét a Márvány-tenger partján fekvő raktárakban helyezték el. Ez esetben is felmerült javaslatként, hogy az árpát az Isztabl-i Ámire rendelkezésére bocsátják, a lisztből pedig a Terszáne-i Ámire számára kétszersültet sütnek. A rakományok behajózásával a kemény tél miatt tavaszig kellett várni, így a tételek 1659 áprilisa és júniusa között jutottak el a rendeltetési helyükre. A termények elosztása az alábbiak (102. táblázat) szerint alakult.¹⁷

¹⁵ BOA D.MKF 27492. 4.; BOA MAD 747. 7–8.; BOA D.MKF 62/123.

¹⁶ BOA D.MKF 27492. 4.; BOA MAD 747. 7–8.

¹⁷ BOA MAD 747. 8–11.; BOA D.MKF 27492. 3, 4.; BOA YB.04 2/70. A Bozdzaadára került liszt 1036 kile lett volna, de 20 kile megromlott. BOA D.MKF 62/123, 127. A Belgrádból visszaszállított mennyiségben benne lehettek a Pancsovában tárolt, a hadsereg által fel nem használtak is.

rendeltetési hely/személy	árpa (kile)	liszt (kile)
Kursunlu Mahzen	16 770	0
Iznikmid	18 549	0
Mudanja	16 350	500
Gebze/Gekbuze	2 702	0
Bozdzaada	0	1016
Ömer efendi, a nagyúri konyha emínje	0	1894
a reiszülküttáb kísérete	500	0
Musztafa efendi	0	30
összesen	54 871	3440

102. táblázat. A felvásárolt árpa és liszt fel nem használt mennyiségének elosztása

A felvásárolt liszt mennyiségéből láthatóan keveset szállítottak a központba. Ennek oka az volt, hogy a liszt megromlásától tartottak, ezért a megmaradottakból legkevesebb 10 431 kile (267 618 kg) lisztnek a rájuk közötti kiosztásáról rendelkeztek. Ez a gyakorlatban azt jelentette, hogy a rájáknak 1 kile lisztért 1 kile búzát kellett adniuk. A liszt mennyiségéből 4170 kile Iszmaílgecsidiben, 2950 kile Iszakcsiban, 600 kile Maccsinban és 2711 kile Kiliben került „becserélésre”.¹⁸ (A szállításra részletesebben lásd: 6.3.2.)

5.1.1.5. Egyéb, előre nem tervezett vásárlás

Rumélia vilájetben az előre tervezett istirákötelezettségen kívül további, a hadsereg pénztárából, illetve a kincstár által finanszírozott, legfőképpen a menzilek ellátásának biztosítását szolgáló vásárlásokat is lebonyolítottak. Ezt gyakorlatilag szerbeszt istirá keretében tették, mivel a szükségletek piaci áron való beszerzését nem tudták elkerülni. Az árpa piaci ára 50–60 akcse, a liszté 60–80 akcse közé esett, ami az előbbi esetében a hatósági árnak akár háromszorosát, az utóbbi esetében akár másfélszeresét is jelenthette.

a) Két vásárlás egy-egy tisztségviselőhöz köthető, de azonkívül, hogy az élelemkiosztás listáján feltüntették ezt, közelebbit nem tudunk a tranzakciókról. Az egyik vásárlást a sereg nüzül emínije, Haszan aga koordinálta, aki meg nem nevezett helyekről 99 996 akcséért 52 akcse/kile áron 1923 kile árpát szerzett be.

A másik istirá a szu emíni, Szülejmán efendihez köthető, aki szintén ismeretlen helyekről 15 904 kile árpához jutott hozzá. A hadjáraton azonban nem vett részt, ezért feltételezhető, hogy a tételeket az Edirne környéki településekről szerezte be, amiket a menzil ellátásába vontak be. Vásárlásának értékét sem tüntették fel, így erre vonatkozóan csak becslésekbe bocsátkozhatunk. A térségben az árpa piaci ára 50–60 kile között alakult, ezért a beszerzés ára 795 000 és 955 000 akcse körül mozoghatott. Ha ennek középértékével, kilénkénti 55 akcsés árral számolunk, akkor a beszerzés átlagban 874 720 akcsébe kerülhetett.¹⁹

b) A sereg felvonulási útján fekvő menzilek további ellátásáért a vonzaskörzetükbe tartozó helységekből különböző személyek vásárlások útján összesen 18 026,5 kile árpa és 250 kile liszt formájában különböző árpa- és lisztmennyiségeket szolgáltattak be. Az

¹⁸ BOA D.MKF 27492. 3.; BOA MAD 747. 11. A 2711 kile lisztet 54 217 okka mennyiségként is feltüntették.

¹⁹ BOA MAD 4576. 17, 19.

alábbiakban csak a menzilekbe gyűjtött összesített mennyiségeket jelezzük, a vásárlás részletei a menzilek ellátását taglaló fejezetben láthatók. (Lásd: 8.4.)

Az egyes tételek árait nem minden esetben ismerjük. Ennek megbecslésekor az árpa esetében a már látott 55 akcse/kile átlagát, a liszt esetében pedig a kilénkénti 60–80 akcse piaci árak szintén az átlagát, 70 akcsét vettük kiindulási alapként. Az említett két tisztségviselő vásárlásával együtt megközelítőleg 2 000 000 akcsét költhettek. Jól mutatja az istirá és a szerbeszt istirá közötti különbséget, illetve előbbi adójellegét, hogy az árpára költött pénzmennyiségből az állam által megállapított áron történő vásárláskor abból közel két-két és félszeres mennyiséghez tudtak hozzájutni. A beszerzés részleteit a 103. táblázat mutatja.²⁰

beszerző menzil	árpa (kile)	vételár (akcse)	liszt (kile)	vételár (akcse)	teljes vételár (akcse)
Haszan aga, nüzül emíni	1 923,0	99 996			99 996
Szülejmán efendi, szu emíni	15 904,0	874 720			874 720
Uzundzaábád-i Hászkoj	1 200,0	66 000	100	7 000	73 000
Kajalu	300,0	16 500			16 500
	267,0	16 020			16 020
Filibe	4 216,0	217 274			217 274
Szaruhanbejli	617,0	33 935	50	3 500	37 435
Ihtiman	572,0	31 460			31 460
	150,0	7 500			7 500
Derbendbasi	464,0	25 520	100	7 000	32 520
Szófia	5 212,5	258 250			258 250
Szugecsidi	666,5	43 185			43 185
	1 000,0	55 000			55 000
Palanka-i Múszapasa	386,5	23 190			23 190
Nis	2 275,0	113 750			113 750
Batocsina	700,0	21 000			21 000
összesen	35 853,5	1 903 300	250	17 500	1 920 800

103. táblázat. Rumélia vilájetbeli előre nem tervezett árpa- és lisztvásárlások

c) A visszaútra a Perakin és Edirne közötti menzilek árpa- és lisztellátmányának kiegészítésére a környékbeli kazákból további mennyiségeket biztosítottak. Az erre vonatkozó dokumentáció meglehetősen hiányos, annyi bizonyos, hogy később elrendelt új vásárlásnak számított. A beszerzést behatárolhatták a lakosságnál rendelkezésre álló készletek, ugyanis már a tervezetben is változtatások történtek a beszerzési helyekre és a mennyiségekre vonatkozóan. Az árpából 33 700 kilét irányoztak elő, amiből a kiosztást rögzítő jegyzék szerint 22 600,5 kilét bizonyosan sikerült beszerezni. Ez a feljegyzés is arról tanúskodik, hogy a teljesítés nem mindig az előirányozottnak megfelelően történt, a lehetőségekhez mérten egy helyről a tervezettnél akár nagyobb mennyiséget is beszerezhettek.

Ehhez kapcsolódóan vagy ezenfelül néhány menzilben további, összesítve 8170 kile, a visszaút során vásárolt árpa állt rendelkezésre. A mennyiségeket két kivétellel kilénként 30 akcséért szerezték be, aminek részletei a menzilek visszaút közbeni ellátását ismertető

²⁰ BOA MAD 4576. 17–19.; BOA D.MKF 27493. 11–14.; BOA KK 1858. 8, 16.; BOA KK 1949. 31, 32, 37, 38, 46, 49, 64.; BOA D.BRZ 47/9/41. 47/10/20, 26, 28. 47/11/14, 44, 83, 85–90. 47/12/91. 48/1/33.

fejezetben találhatóak (lásd: 9.2.), az alábbiakban ezt csak az összefoglaló, 104. táblázat mutatja be.²¹

szandzsák	kaza	árpa	árpa
		(akceérték) tervezett	(akceérték) tényleges
	menzil		
Vulcsitrin	Perakin	300 9 000	n. a.
Aladzshiszár	Ürgüb, Nis, Jagodina, Leszkofcsa	6 000 180 000	2 643,5 79 305,0
Pasa	Edirne, Sehirköj, Szófia, Filibe, Tatarbazari Csirpan, Zagra-i Atík, Szamakov, Preznik	21 000 630 000	12 385,5 371 565,0
	Ihtiman	1 500	1 657,0
Nigbolu	Izladi	45 000	49 710,0
Szilisztra	Iszlimije, Janbolu, Neváhi-i Janbolu	1 700	2 518,0
		51 000	75 540,0
Csirmen	Csirmen, Uzundzaábád-i Hászköj, Zagra-i Dzsedíd, Dzsiszr-i Musztafapasa	3 200	3 396,5
		96 000	101 895,0
Nis, Szófia, Ihtiman, Filibe, Uzundzaábád-i Hászköj, Dzsiszr-i Musztafapasa, Edirne ²²		n. a.	8 170,0 229 835,0
összesen		33 700 1 011 000	30 770,5 907 850,0

104. táblázat. A visszaút során tervezett és vásárolt további árpaellátmány megoszlása

A lisztből Perakin és Palanka-i Múszapasa, valamint a köztük lévő menzilek környéki kazákból 60 akce/kile áron 63 000 akceért 1050 kile vásárlását tervezték, de ennek tényleges mennyiségére vonatkozóan nem áll rendelkezésünkre adat.²³

A Rumélia vilájetben lebonyolított vásárlás összességében eredményesnek tekinthető, a tervezett mennyiségek közel egészét sikerült beszerezni. A hadsereg ellátására a körülmények alakulása következtében a tételek kevesebb mint fele is elegendőnek bizonyult, így más felhasználásukra is lehetőség nyílt. Végeredményben árpából a tervezettek 97,4%-át, azaz 97 378 kilét (2 166 660,5 kg), lisztből a tervezettek 94,2%-át, azaz 23 549 kilét (604 173 kg) tudtak beszerezni, s erre a becslést 96,2%-át, 3 125 010 akcét használtak fel.

Ezenfelül előre nem tervezett módon (szerbeszt istirá) további 66 624 kile árpát és 250 kile lisztet szereztek be körülbelül 2 828 650 akceért, így tulajdonképpen a vilájet-beli vásárlás megközelítőleg legalább 5 953 660 akcsébe került.

²¹ BOA D.MKF 27490. 26–28.; BOA KK 1858. 42.; BOA KK 1949. 50.; BOA D.BRZ 48/1/32, 41.; BOA MAD 4576. 19. Az egyes kazákból a következő mennyiségeket szereztek be és osztották ki: Ürgüb, Nis: 2286,5 kile, Jagodina: 357 kile, Sehirköj: 2060 kile, Szófia: 3524 kile, Tatarbazari: 1481,5 kile, Filibe: 3280 kile, Csirpan, Zagra-i Atík: 1540 kile, Szamakov: 500 kile, Iszlimije: 673 kile, Janbolu: 1345 kile, Neváhi-i Janbolu: 500 kile, Csirmen: 853,5 kile, Uzundzaábád-i Hászköj: 1000 kile, Zagra-i Dzsedíd: 458 kile, Dzsiszr-i Musztafapasa: 1085 kile.

²² A menzileknél feltüntetett mennyiségekből 400 kilét 80 akce/kile, 150 kilét 60 akce/kile, 2651 kilét 15 akce/kile áron szereztek be.

²³ BOA D.MKF 27490. 26–27.

5.1.2. Vásárlás Buda vilájetből

A budai vilájetből 65 000 kile (1 446 250 kg) árpa és 20 000 kile (513 120 kg) liszt vásárlására adtak parancsot 1658. június 17-én. Előbbire kilénként 20 akcsével számolva 1 300 000 akcsét, míg utóbbira 3 kilénként 1 eszedi gurussal számolva 6666,75 eszedi gurust (666 675 akcse, tulajdonképpen 33,333 akcse/kile), azaz „nagyvonalúan” összesen 1 966 000 akcsét kívántak költeni. Ezt elsősorban a vilájet Belgrádban őrzött, 1656/1657. és 1657/1658. évben beszedett nüzülpénzeiből tervezték finanszírozni, amit Ridván aga, a belgrádi vár dizdárja bocsátott a felvásárlással június 23-án megbízott, kütahjai illetőségű Deli (vagy Topal) Bajram csavus rendelkezésére. A tételeket Belgrádba kellett szállítani, míg a Szendrő és Szerém szandzsákokból vásároltakat július végétől már Temesvárra vitték.²⁴

5.1.2.1. A vásárlás tervezete, lebonyolítása és a tételek felhasználása

A vásárlás tervezése során az egyes tételek mennyiségeinek megállapításához Buda vilájet esetében a kazák avárizhánéit²⁵ vették figyelembe. Tehát a szisztematikus, az adott terület terhelhetőségét szem előtt tartó törekvés ebben az esetben is jól látszik. A vásárlandó mennyiségek láthatóan a nüzülnél már látott, hánék szerinti 4 kilés rendszert követtek, azaz hánénként 3 kile árpát és 1 kile lisztet vásároltak.

A tervezettől eltérően a beszerzendő árpa kevesebb, 64 116 kile (1 426 581 kg), a liszt pedig több, 21 372 kile (548 320 kg) lett a július 24-én kelt végső beszerzési terv szerint. Ezzel párhuzamosan 20 415 akcsével a ráfordítandó összeg is nőtt, összesen 1 987 090 akcsébe került volna. Az állam a maga részéről még így is „spórolásra” törekedett, ugyanis a liszt egységnyi kiléjét 33,333 helyett csak 33 akcsével számolta.

A vásárlást augusztus elejére vagy közepére lebonyolították, az árpából és lisztből beszerzett tételeket három részre lehet elkülöníteni aszerint, hogy mire tervezték felhasználni azokat: kétszersültkészítés (a), a központi elosztásba került (b), a menzilekbe utalt (c).

a) A kétszersült szempontjából vásárlandó tételeket a Buda környéki kazák szolgáltatták. Innen 17 400 kile árpa és 5800 kile liszt vásárlását irányozták elő, amire 538 900 akcsét szántak az alább (105. táblázat) látható módon.²⁶

kaza	háne	árpa (kile)	vételár (akcse)	liszt (kile)	vételár (akcse)	teljes vételár (akcse)
Buda	600	1 800	36 000	600	19 800	55 800
Esztergom	600	1 800	36 000	600	19 800	55 800
Székesfehérvár	600	1 800	36 000	600	19 800	55 800
Simontornya	800	2 400	48 000	800	26 400	74 400
Koppány*	1500	4 500	90 000	1500	49 000	139 000
Mohács	1235	3 705	74 100	1235	40 755	114 855
Duna és Szekszárd	465	1 395	27 900	465	15 345	43 245
összesen	5800	17 400	348 000	5800	190 900	538 900

105. táblázat. Buda vilájetből kétszersültkészítésre szánt árpa és liszt felvásárlásának megoszlása

²⁴ BOA MAD 2998. 142, 144–145.; BOA D.MKF 27490. 12.; BOA D.MKF 62/173.; BOA KK 2624. 123.

²⁵ A nüzülpénz beszedésénél megállapított és alkalmazott avárizhánék számaait egy eset kivételével több kaza esetében kevéssel felfelé módosították. (Lásd: 4.3.)

²⁶ NBKM Orientalszki Otdel, fond 316/A. nr. 19.; BOA D.MKF 27490. 12, 30–31, 46.

* A Koppányból vásárolt liszt akcséjét 49 500 helyett 49 000 akcsének számolták.

A vásárolt tételek a kétszersült műbásirjához, Szelím agához kerültek. A térségben a beszerzés szinte teljesen a tervezet szerint történt, azonban ismeretlen okból kifolyólag Simontornya kazából csak 1827 kile árpát és 140 kile lisztet, Buda kazából csak 1600 kile árpát és 100 kile lisztet vásároltak.²⁷

A beszerzett tételekből 400 kile lisztet azonban nem használtak fel, azt a nüüzl emíneinek megküldve központilag osztották el. Ezenkívül Szendrő kazából 1000 kile árpát és 200 kile lisztet is átadtak Szelím agának, amit később visszaadtak a menzilek ellátására. Szelím aga így összesen 16 627 kile (369 951 kg) árpával és 4240 kile (108 781 kg) liszttel gazdálkodhatott. Ebből 800 kile árpa és 67 kile liszt Palanka-i Haszanpasa menzilbe került.

Az árpa a kétszersült készítéséhez szükséges búza „cseréjeként” a belgrádi raktárba került, vagy 25 akcse/kile áron eladását tervezték. A lisztből is küldtek Belgrádba, vagy kilénként 58 akcsés áron szintén értékesítésre szánták.²⁸

b) A központi elosztásba leginkább a Szerém livába tartozó kazák területeiről (Dimitrofcsa, Grigorofcsa, Zemun, Varadin, Irig, illetve Nemcse, Ilok, Moravik, Valkóvár) vásároltak. Ez 580 320 akcse értékében 18 720 kile árpa és 6240 kile liszt lett volna, aminek részleteit a 106. táblázat mutatja.²⁹

kaza	háne	árpa (kile)	vételár (akcse)	liszt (kile)	vételár (akcse)	teljes vételár (akcse)
Dimitrofcsa	2000	2 400	48 000	800	26 400	186 000
Grigorofcsa		450	9 000	150	4 950	
Zemun		360	7 200	120	3 960	
Varadin		1 536	30 720	512	16 896	
Irig		1 254	25 080	418	13 794	
Nemcse	1800	2 598	51 960	866	28 578	167 400
Ilok		1 344	26 880	448	14 784	
Moravik		750	15 000	250	8 250	
Valkóvár		708	14 160	236	7 788	
Belgrád-i Engürüsz	1000	3 000	60 000	1000	33 000	93 000
Valjeva	910	2 750	55 000	910	30 030	85 030
Oszat	530	1 570	31 400	530	17 490	48 890
összesen	6240	18 720	374 400	6240	205 920	580 320

106. táblázat. A Buda vilájetből a központi elosztásba szánt árpa és liszt felvásárlásának megoszlása

A vásárlás mindenhol lezajlott, de két esetben a tervezetnél kevesebb beszerzés történt: Belgrád kazából 387 kile árpát és 129 kile lisztet, Valkóvárból 497 kile árpát és 127 kile lisztet tudtak vásárolni.

Egy összesített kimutatás szerint összesen 16 558 kile (368 415,5 kg) árpa és a szóban forgó területekről tervezett mennyiségeknél több, 7401 kile (189 880 kg) liszt került ki-

²⁷ BOA MAD 4454. 32.; BOA D.MKF 62/166-170. Szekszárdról augusztus 5-én, Budáról augusztus 20-án, Koppányból augusztus 24-én, Mohácsról augusztus 25-én indították a szállítmányokat hajón Belgrádba.

²⁸ BOA MAD 4454. 32, 32/1.; BOA D.MKF 27490. 13, 29.

²⁹ NBKM Orientalszki Otdel, fond 316/A. nr. 19.; BOA D.MKF 27490. 12–13, 29, 46.; BOA D.BRZ 47/11/7.

osztásra, ami arra utal, hogy a központi elosztásba a vilájet azon más kazáiból is vásárolhattak, amelyekből a rendelkezésre álló feljegyzések alapján nem vagy nem teljesen történt meg az istirá. Például erre a célra, ahogyan azt az imént láthattuk, a Buda környéki kazákból is csoportosítottak át 400 kile lisztet. Ennek ellenére Valjevából csak 838 kile árpát és 240 kile lisztet, Oszatból csak 1445 kile árpát és 323 kile lisztet használtak fel.

Az említett összmenyiségből immár szeptemberben 4500 kile árpát és 6200 kile lisztet átadtak Júsuf agának, a jenői vár dizdárjának, a maradék 12 058 kile árpát és 1201 kile lisztet pedig Haszan aga, a sereg nüzüln emíniye kapta meg.³⁰

c) A menzilek ellátásához a Belgrád környéki, illetve a tőle délre fekvő kazákra róttak istirákötelezettséget, a terv szerint 867 870 akcse fejében 27 996 kile árpa és 9332 kile liszt eladását. Ennek részletei a 107. táblázatban láthatóak.³¹

kaza	háne	árpa (kile)	vételár (akcse)	liszt (kile)	vételár (akcse)	teljes vételár (akcse)
Szendrő	500	1 500	30 000	500	16 500	46 500
Ahrama és Güverdzsinlik	660	1 980	39 600	660	21 780	61 380
Rudnik	600	1 800	36 000	600	19 800	55 800
Kucsajna, Pozsarofcsa	1400	4 200	84 000	1400	46 200	130 200
Karagujefcsa	1150	3 450	69 000	1150	37 950	106 950
Uzicse	1050	3 150	63 000	1050	34 650	97 650
Reszava	400	1 200	24 000	400	13 200	37 200
Csacska ³²	342	1 026	20 520	342	11 286	31 800
Pozsegadzsik	350	1 050	21 000	350	11 550	32 550
Nis és Leszkofcsa	1600	4 800	96 000	1600	52 800	148 800
Jagodina	800	2 400	48 000	800	26 400	74 400
Aladzsahiszár	480	1 440	28 800	480	15 840	44 640
összesen	9332	27 996	559 920	9332	307 956	867 870

107. táblázat. A Buda vilájetből a menzilek ellátásához szükséges istirákötelezettség

Aladzsahiszár, Nis és Leszkofcsa kivételével a többi kazában is lebonyolították a vásárlást, amit teljes egészében, 21 756 kile (484 071 kg) árpa és 7252 kile (186 057 kg) liszt formájában a visszaút során a Belgrád és Perakin közötti menzilek további ellátására használták fel, amiből 2538 kile árpát bizonyosan kiosztottak a hadjárat résztvevői között.³³

Az erre kijelölt konkrét mennyiségeken felüli, feleslegként jelentkező tételeket értékesíteni tervezték. Így az Uzicséből és Pozsegadzsikból vásároltakat teljes egészében eladták, ahogyan Valjeva és Oszat kazák fel nem használt tételeit (2037 kile árpa, 877 kile liszt) is. Ez a felesleg minimum 11 763 kile (261 727 kg) árpát és 6129 kile (157 246 kg) lisztet jelentett. A mennyiségeket nagy haszonnal értékesítették volna tovább, az árpát

³⁰ BOA D.MKF 27490. 12–13.; BOA D.MKF 62/136, 137.

³¹ NBKM Orientalszki Otdel, fond 316/A. nr. 19.; BOA D.MKF 27490. 12, 29–30, 46.; BOA D.MKF 64/20.

³² Csacska teljes akcséjét 31 806 akcse helyett tévesen 31 800 akcsének tüntették fel.

³³ BOA D.MKF 27490. 26.; BOA MAD 4576. 19. Ahramából és Güverdzsinlikből 451 kile, Karagujefcsából 1010 kile, Reszavából 583 kile, Szendrőből 494 kile árpa került bizonyosan kiosztásra.

kilénként 50 akcsével, a lisztet kilénként 80 akcsével, aminek részletei a 108. táblázatban láthatóak.³⁴

kaza	árpa (kile) akcse	liszt (kile) akcse	tervezett bevétel (akcse)	bevétel (akcse)
Szendrő	0 0	300 24 000	24 000	24 000
Ahrama, Güverdzsinlik	450 22 500	460 36 800	59 300	n. a.
Pozsarofcsa, Kucsajna	2 700 135 000	1 200 96 000	231 000	231 000
Karagujefcsa	1 950 97 500	950 76 000	173 500	173 500
Jagodina	0 0	400 32 000	32 000	n. a.
Csacska	426 21 300	342 27 360	48 660	n. a.
Reszava	0 0	200 16 000	16 000	n. a.
Pozsegadzsik	1 050 52 500	350 28 000	80 500	80 500
Uzicse	3 150 157 500	1 050 84 000	241 500	241 500
Valjeva	1 912 95 600	670 53 600	149 200	126 680
Oszat	125 6 250	207 16 560	22 810	
összesen	11 763 588 150	6 129 490 320	1 078 470	877 180

108. táblázat. A feleslegessé vált árpa- és lisztmennyiség értékesítésének megoszlása

Végül a visszaút menziljeinek ellátására „félretett” mennyiségek nagy része is feleslegessé vált. Ezt szintén eladásra szánták, bár ennek részleteiről kevés információ áll rendelkezésünkre. Ezek alapján Szendrőből 1000 kile árpát és 200 kile lisztet, Ahramából és Güverdzsinlikből 550 kile árpát, Pozsarofcsából és Kucsajnából 800 kile árpát és 103,5 kile lisztet feltételezhetően értékesítettek is, amiből összesen 131 780 akcse bevétel származott. Karagujefcsa, Jagodina, Csacska és Reszava kazák további feleslegének értékesítésével kapcsolatban ugyan végeztek számításokat, de a pontos bevételt egyelőre nem ismerjük.³⁵

5.1.2.2. Egyéb, előre nem tervezett vásárlás

A Bajram csavus felügyelte vásárlás mellett, tulajdonképpen szerbeszt istiráként a budai vilájet kincstári defterében szereplő, Belgrád környéki kazáktól egészen Jagodináig terjedő területeken további árpa- és lisztmennyiségeket vételeztek. Ezek során az árakat

³⁴ BOA D.MKF 27490. 12–14, 26, 29–31.; BOA D.MKF 62/179. 63/140.

³⁵ BOA D.MKF 27490. 26, 29.; BOA D.MKF 62/179. 63/140.; BOA D.BRZ 48/5/75.

igyekeztek az előre megtervezett istiráadó áraihoz igazítani, de a piaci áron való beszerzéseket sem tudták elkerülni. Az árpa piaci ára 20–50 akcse, a liszté 60–80 akcse közé esett, azaz a hatósági árak akár két és félszerese is lehetett, ami nagyobb mennyiségeknél sokat számított.

a) Augusztus folyamán Ibráhím bese, a belgrádi vám emínje Belgrád környékéről, a nagyúri kincstárból utalt 5050 eszedi gurusból (505 000 akcse) gazdálkodva egyszeri tételeként legalább 10 000 kile (222 500 kg) árpát szerzett be és adott át Haszan aga, nüzü emíninek. Ha feltételezzük, hogy az árpát ebben az esetben is kiléként 20 akcséért vásárolták, az említett mennyiség 200 000 akcsébe kerülhetett, a rendelkezésre álló pénzből pedig 25 250 kile árpát lehetett volna szerezni.³⁶

b) Emellett Iszmaíl aga július 24-én Szerém livából (Dimitrofcsa és Nemcse kazák) 17 500 kile (389 375 kg) árpa felvásárlására kapott megbízást. Ebből 14 460 kilét (321 735 kg) bizonyosan vételeztek, amit Haszan agának augusztus 15-én továbbítottak. Erre a vásárlásra 3500 eszedi gurus (350 000 akcse) állt rendelkezésére, így egy 1 kile árpáért 20 akcsét adtak.³⁷

c) A Belgrád és Jagodina között elterülő kazákból július második felében 296 340 akcse értékben további 11 852 kile (263 707 kg) árpát vásároltak három csavus, Músza, Júsuf és Mihmán felügyeletével. Reszava kaza tételeit Pozsarofcsából és Kucsajnából szereztek be, mivel lakossága ezt a teherterelt már nem bírta el. Ez a további kötelezettség a többi kaza népességének is megterhelő lehetett, ugyanis még egyszer ugyanannyi mennyiséget kellett volna eladniuk, mint a korábbi alkalommal. Ráadásul az eredetileg belgrádi kilében számolt árpát ezúttal nem 1:1,5, hanem csak 1:1,2 arányban konvertálták isztambuli kilére, amit úgy kompenzáltak, hogy a kilékénti 20 akcsés eladási árat fordítottan arányosan 25 akcsére emelték, így a rájuk a pénzüknél maradtak.³⁸

A vásárlásból Ibráhím agának, a belgrádi gabonafelelősnek Belgrád kazából 2400 kile jutott, Pozsarofcsából pedig augusztus 26-án 600 kile került Musztafa agához, a szergi emínihez. A többi kazából augusztus 13-tól kezdve folyamatosan érkezett 8852 kile árpa, amit a nüzü emíni kezéhez továbbítottak. Utóbbi két tételt – összesen 9452 kile árpát (210 307 kg) – bizonyosan kiosztották a hadjárat résztvevői között.

d) Az árpakiosztás lajstromában szerepel egy tétel, aminek eredetére vonatkozóan nagyon kevés részlet áll rendelkezésünkre. Egy bizonyos Ibráhím aga Belgrád környéki ismeretlen hely(ek)ről 14 152 belgrádi kile árpát vásárolt, ami feltételezi, hogy ez a tranzakció Buda vilájetben történt. Ezt a mennyiséget 17 534 isztambuli kilére, a *c)* pontban látott, ez esetben megközelítőleg 1:1,2 arányban konvertálták át, azonban vételárát nem tüntették fel, de valószínűsíthető, hogy ez esetben is 25 akcsét adtak az árpa kiléjéért. Ibráhím agának erre a bevételezésre 5000 eszedi gurus (500 000 akcse) állt rendelkezésére.³⁹

A fentiekben látott, előre nem tervezett árpavásárlások összesített részleteit a 109. táblázat mutatja.⁴⁰

³⁶ BOA D.MKF 27490. 22.; BOA MAD 4576. 18–19.; BOA KK 1949. 37.; BOA D.MKF 62/173.; BOA D.BRZ 47/11/4, 10.

³⁷ BOA D.MKF 27490. 22.; BOA MAD 4576. 18–19.; BOA KK 1949. 37.; BOA D.BRZ 47/11/16.

³⁸ BOA D.MKF 27490. 22. 1 belgrádi kile árpáért 30 akcsét adott az állam. BOA MAD 4576. 18–19.; BOA KK 1949. 37–38.; BOA D.MKF 62/173.; BOA D.BRZ 47/11/2, 9, 13.

³⁹ BOA MAD 4576. 18.; BOA KK 1949. 38.; BOA D.BRZ 47/11/3.

⁴⁰ BOA D.MKF 27490. 22. A szerémi kazák (Nemcse és Dimitrofcsa és környékei) adatait eredetileg szerémi kilében, a többiét pedig belgrádi kilében adták meg, de a mennyiségeket már isztambuli kilében számolták és vételezték. 1 szerémi kile 5, ugyanakkor 1 belgrádi kile ekkor már nem 1,5, hanem csak 1,2 isztambuli kilének felelt meg. BOA MAD 4576. 18–19.; BOA KK 1949. 37–38.; BOA D.BRZ 47/11/2, 3, 4, 9, 10, 13, 16. A vásárlások megbízottjai között elvileg egy bizonyos Sabán aga és a janicsárok meg nem nevezett kücsük csavusa

kaza	árpa			
	tervezett (kile)	vételár (akcse)	vételezett (kile)	vételár (akcse)
Belgrád környéke	25 250	505 000	10 000	200 000
Nemcse és környéke	17 500	350 000	14 460	289 200
Dimitrofcsa és környéke				
Uzicse	2 520	63 000	2 520	63 000
Rudnik	1 236	30 900	1 236	30 900
Csacska ⁴¹	820	20 520	820	20 520
Pozsegadzsik	768	19 200	768	19 200
Ahrama ⁴²	1 584	39 600	950	23 760
Güverdzsiniik			474	11 850
Maden-i Ipek	480	12 000	480	12 000
Szendrő ⁴³	1 004	25 110	1 004	25 110
Kucsajna	600	15 000	600	15 000
Pozsarofcsa	600	15 000	600	15 000
Belgrád	2 400	60 000	2 400	60 000
n. a.	n. a.	n. a.	17 534	438 350
összesen	54 762	1 155 330	53 846	1 223 890

109. táblázat. A Buda vilájtbeli egyéb, előre nem tervezett árpavásárlások megoszlása

e) Az említetteken kívül a központi elosztásba került még 25 736 kile árpa és 8037,5 kile liszt, amit a Belgrád környéki menzilek ellátásának további biztosítására szereztek be. Ezt a 110. táblázat részletezi, amiben a környékbéli településekről beszerzett és a megadott menzilekbe szállított összesített mennyiségeket, valamint azok vételárát lehet látni. Az árpa kiléje 30–50 akcse, a liszt kiléje 61–80 akcse körül mozgott, a beszerzés részletei a menzilek ellátását ismertető fejezetben találhatóak meg (lásd: 8.4.). Belgrád fontossága, illetve a sereg huzamosabb egy helyben való tartózkodásának igényei ebben az esetben is láthatóak, hiszen ide csak ezen vásárlások során a vilájtéből előre tervezettek valamivel több mint harmadát jelentő mennyiség került.

A vásárlás összesen 1 691 713 akcsébe került, ami kitűnő példa arra, hogy az állam miért alkalmazta tulajdonképpen adóként az alacsony árakat a piaciakkal szemben, ugyanis körülbelül ennyi pénzért az előre tervezett istirá keretében az alább látható mennyiségek közel kétszereséhez jutottak hozzá. A beszerzés részletei a következő módon (110. táblázat) alakultak.⁴⁴

is szerepelt, akik 2500 eszedi gurussal (250 000 akcse) gazdálkodhattak, de a vásárlandó vagy a vásárolt mennyiségekre vonatkozóan nincsenek feljegyzések. Talán a lentebb ismertetendő (5.1.2.2.e; 8.4.) belgrádi menzilbe szánt árpa beszerzésében vehettek részt.

⁴¹ A Csacska kazából vásárolni kívánt 684 belgrádi kile árpamennyiség eredetileg 820,8 isztambuli kilének felelne meg, de az átváltásnál – az eredeti akcseértéket meghagyva – csak 820 kilével számoltak.

⁴² Az Ahrama kazából vásárolt 792 belgrádi kile árpamennyiség eredetileg 950,4 isztambuli kilének felelne meg, de az átváltásnál – az eredeti akcseértéket meghagyva – csak 950 kilével számoltak.

⁴³ A Szendrő kazából vásárolni kívánt 837 belgrádi kile árpamennyiség eredetileg 1004,4 isztambuli kilének felelne meg, de az átváltásnál – az eredeti akcse értékét meghagyva – csak 1004 kilével számoltak.

⁴⁴ BOA KK 1858. 8, 16, 60, 69, 73.; BOA KK 1949. 35, 37, 38, 42, 44, 46, 55.; BOA MAD 4576. 17.; BOA IE.ML 733.; BOA D.MKF 27493. 20.; BOA D.BRZ 47/10/77. 47/11/19, 84. 47/12/77.

menzil	árpa (kile)	vételár (akcse)	liszt (kile)	vételár (akcse)	teljes vételár (akcse)
Kolar	234	11 700	0	0	11 700
Hiszárdzsik	27	2 160	0	0	2 160
Belgrád	25 475	1 072 209	8037,5	605 644	1 677 853
összesen ⁴⁵	25 736	1 086 069	8037,5	605 644	1 691 713

110. táblázat. Az egyéb, előre nem tervezett, további árpa- és lisztvásárlások megoszlása

A budai vilájetben végeredményben árpából a tervezettek 85,7%-át, azaz 54 941 kilét (1 222 437 kg), lisztből a tervezettek 90,3%-át, azaz 19 293 kilét (494 981 kg) tudtak beszerezni, s erre a becslést összeg 87,3%-át, 1 735 489 akcsét használtak fel. Az árpa és a liszt feleslegét összesítve minimum 1 008 960 akcse áron adták tovább.

Ezenfelül előre nem tervezett módon (szerbeszt istirá) további 79 582 kile árpát és 8037,5 kile lisztet szereztek be minimum 2 915 603 akcséért, így tulajdonképpen a vilájetbeli „bevásárlás” legalább 3 642 132 akcsébe került.

5.1.3. Vásárlás Temesvár és Eger vilájetekből

Az egri vilájet területéről a szolnoki és a szegedi szandzsákból irányoztak elő beszerzést, így ezt összevonták a temesvári ejálet vásárlásával. Emiatt kezdetben 48 000 kile (1 068 000 kg) árpát (20 akcse/kile), 16 000 kile (410 496 kg) lisztet (1 eszedi gurus/3 kile, 33,333 akcse/kile) terveztek vásárolni, ami összesen 1 493 350 akcse kiadást jelentett. A beszerzés felügyeletével 1658. június 23-án Ebú Bekir aga, portai műteferrikát bízták meg, anyagi fedezetét pedig Buda, Bosznia, Eger és Temesvár vilájetek Belgrádban őrzött, az év megnevezése nélküli nüzülpénzéből biztosították. A temesvári vilájetből származó tételeket először Temesvárra, Lippára, Csanádra, végül csak Temesvárra, míg az egriből vásároltakat eredetileg Szegedre és Szolnokra, majd később szintén Temesvárra kellett szállítani.⁴⁶

Az árpa és a liszt mellett a vásárlás keretében olajat és mézet is szereztek be, ennek részleteit külön fejezetben mutatjuk be. (Lásd: 5.2.)

5.1.3.1. A vásárlás tervezete és lebonyolítása

A temesvári és az egri vilájet esetében kazákra lebontott, részletes központi vásárlási tervezetek, illetve a beszerzés lebonyolítására vonatkozó feljegyzések nem találhatóak. A források csak az imént említett összesített adatokkal szolgálnak: 1 493 350 akcse értékben 48 000 kile árpa és 16 000 kile liszt megvételét tervezték.

A szükséges pénzt augusztus 2-án a belgrádi vár dizdárja, Ridván aga bocsátotta Ebú Bekir aga rendelkezésére. A felvásárlásban Jedikuleli Kadri aga is segédkezett, aki a portai janicsárok árpájának biztosításáért is felelt.

Az említett összegben kívül később a nagyvezír *delibasija*, Júsuf aga a sereg pénztárából árpavásárlásra további 240 000 akcsét biztosított, ami további 12 000 kilét jelentett a gabonanövényből. Ezzel összesen 1 733 350 akcsét költöttek a 111. táblázatban látható mennyiségek központi beszerzésére.⁴⁷

⁴⁵ Az árpa mennyisége 0,5 kile, vételára 19,5 akcse többletet mutat.

⁴⁶ BOA MAD 2998. 142, 144, 144/3.; BOA MAD 4454. 2, 4, 8.; BOA D.MKF 62/173.; BOA KK 2624. 123.

⁴⁷ BOA MAD 4454. 2, 4, 8.; BOA MAD 2998. 142, 144.; BOA D.MKF 62/88, 173.; BOA D.BRZ 47/11/6.

vilájet	livá	árpa (kile)	vételár (akcse)	liszt (kile)	vételár (akcse)	teljes vételár (akcse)
Temesvár		36 000	720 000	12 500	416 675	1 136 675
		12 000	240 000			240 000
Eger	Szeged/Bácska	10 000	200 000	3 000	100 000	300 000
	Szolnok	2 000	40 000	500	16 675	56 675
összesen		60 000	1 200 000	16 000	533 350	1 733 350

111. táblázat. Temesvár és Eger vilájetek árpa- és lisztvásárlásának megoszlása

A vásárlás részleteiről csak egy dokumentum szolgál némi információval. Ez alapján Temesvár vilájet Pancsova és Becskerek kazáiból 6000 kile árpát vásároltak, és az a Pancsova–Temesvár útvonal menzilfei ellátásának részét képezte volna.⁴⁸

5.1.3.2. A vásárolt tételek felhasználása

Az egyes tételeket kiosztották (a), eladták (b) vagy azok megsemmisültek (c). A vásárolt árpát és lisztet egy egységként kezelték Eger vilájet természetbeni szürsátjával, így pontosan nem lehet megállapítani, hogy az egyes térségekből származó mennyiségekből mennyit osztottak ki, adtak el vagy semmisült meg. A temesvári vilájet istiráköttelezett-ségéből származó gabona sorsa – szem előtt tartva, hogy a szürsát csak később került Temesvárra, illetve hogy ennek mennyisége elenyésző – a következőképpen alakulhatott.

a) Az egészből kiosztottak 33 158,5 kile (737 777 kg) árpát (55,3%) és 5553,5 kile (142 481 kg) lisztet (34,7%). A hadsereg nüzül emíniájének, Haszan agának, a szergi emíni, Musztafa agának és a Pancsova–Temesvár útvonal menzilfeinek ellátásával megbízott belgrádi illetőségű Júszuf agának átadott tételeket biztosan elosztották a hadjárat résztvevői között. A temesvári hászokból és a csanádi mukátaából szerbeszt istiráként beszedett 4000, illetve 4940 kile árpát pedig visszajuttatták azok emíniájének 2000 kile liszt, illetve 940 kile árpa és 2000 kile liszt formájában (112. táblázat).⁴⁹

kedvezményezett	árpa (kile)	liszt (kile)
Haszan aga, nüzül emíni	24 273,0	1429,0
Musztafa aga, szergi emíni	615,5	124,5
Csanád mukátaájának emínje	940,0	2000,0
Júszuf aga, menzilek mübásirja ⁵⁰	6 000,0	0,0
Júszuf aga, a nagyvezír delibasija	1 330,0	0,0
Húszejn odabasi, Temesvár hászainak emínje	0,0	2000,0
összesen	33 158,5	5553,5

112. táblázat. A felvásárolt árpa- és lisztmennyiségek kiosztásának megoszlása

⁴⁸ NBKM Orientalszki Otdel, fond 316/A. nr. 20.

⁴⁹ BOA MAD 4454. 2–5, 9.; BOA MAD 4576. 18–19.; BOA D.MKF 62/111, 112, 175. 64/16. A szergi emíniájének átadott árpa- és lisztmennyiség a szegedi kazából származott, amit a dzsebedzsi kethüdája, Ahmed kethüdája szolgáltatott be.

⁵⁰ A táblázatban jelzettekén kívül további, feltehetően a nüzül emíniájéhez került mennyiségből 6000 kile árpát szántak a menzilek ellátására. Pancsova, Szekerény, Ozora és Bóka menzilekbe 3000-3000 kile árpát irányoztak elő.

b) Az egész mennyiségből eladtak 21 421 kile (476 617 kg) árpát (35,7%), 10 446,5 kile (268 015 kg) lisztet (65,3%). A vásárlók között Dzsán Arsztlan szilisztrai és Kenán budai pasa is megtalálható, feltételezhetően ezzel katonáik ellátmányára költöttek.

A budai pasa a kethüdája, Musztafa aga közvetítésével vette meg a Szolnok szandzsákból felvásárolt gabonát szinte „beszerzési áron”, azaz az árpa kiléjét 20, a liszt kiléjét pedig 30 akcsével számolva. Dzsán Arsztlan pasának azonban már mélyebben kellett a zsebébe nyúlnia, számára az árpa 35–40, a liszt 100 akcsébe került. Az eladásra váró, Temesváron raktározott árpa kiléjéért 25, a liszt kiléjéért pedig 50 akcsét kértek volna.⁵¹

Az eladásból 1 117 325 akcse bevételt terveztek, aminek részleteit a 113. táblázat részletezi.⁵²

vásárló/eladó	árpa (kile)	liszt (kile)	bevétel (akcse)
Dzsán Arsztlan, Szilisztra beglerbégje	4 421	500,0	225 000
Kenán pasa kethüdája, Musztafa aga	2 000	500,0	45 000
Bekir agánál Temesváron eladásra váró	15 000	9 446,5	847 325
összesen	21 421	10 446,5	1 117 325

113. táblázat. A felvásárolt árpa- és lisztmennyiségek eladásának megoszlása

c) Az árpa mennyiségének közel tizede, 5420,5 kile (120 606 kg, azaz 9%) megsemmisült a Halíl odabasi által felügyelt, négy ismeretlen szpáhi révén lángba borult temesvári hombárban.⁵³

5.1.3.3. Egyéb, előre nem tervezett vásárlás

A temesvári és az egri vilájetben a központilag tervezett vásárlás mellett árpából további beszerzéseket is intéztek.

a) Júsuf aga, a nagyvezír már említett delibasija a Bekir agának adott 240 000 akcsén kívül további 480 000 akcsét fordított Temesvár környékén árpavásárlásra, amelynek a mennyisége 20 akcse/kile áron számolva 24 000 kilét tett ki.⁵⁴

Emellé Júsuf aga kapott még a kiosztásra rendelt tételekből a fent már látottak alapján (lásd: 5.1.3.2.a) 1330 kilét, így összesen 25 330 kile (563 592,5 kg) árpából „gazdálkodható”, amiből 23 344 kilét (519 404 kg) osztottak ki a hadjárat résztvevői között. Haszan aga, nüzül emini 20 914 kilét (465 336,5 kg) kapott kézhez a nagyvezír lovai, öszvérei és tevéi számára a jenői mezőn. A jenői vár dizdárja, Júsuf aga szeptember 18-án 1830 kilét (40 717,5 kg), szeptember 14-én Dzsán Arsztlan pasa 300 kilét (6675 kg) és az egri beglerbég, Hüszejn pasa szeptember 15-én szintén 300 kilét kapott. Utóbbi két személy valószínűleg ebben az esetben is ellenszolgáltatás fejében jutott az árpához.⁵⁵

⁵¹ BOA MAD 4454. 9.

⁵² BOA MAD 4454. 5, 9.; BOA D.MKF 27490. 19.; BOA D.MKF 62/88, 142.; BOA KK 1950. 43. Kenán pasától az összeg nem akcsében, hanem aranypénzben, 250 szikke-i haszenében folyt be. Ez aranyanként helyileg 220, központilag azonban csak 180 akcsét ért, s ez esetben az elszámolást ez utóbbiban végezték. Ezzel tulajdonképpen az állam 10 000 akcsével megrövidült, ugyanis a Kenán pasának eladott árpa és liszt összesen 55 000 akcsét ért.

⁵³ BOA MAD 4454. 5, 9.; BOA D.MKF 62/171.; BOA D.MKF 27490. 19. Összesen 10 000 kile árpa és 250 kile liszt semmisült meg, de ebben e vásárláson kívüli tétel is akadt.

⁵⁴ BOA D.MKF 27490. 24.; BOA D.MKF 62/88.

⁵⁵ BOA D.MKF 27490. 24.

b) A fenti kimutatásokban ugyan nem szerepel, de mind a rúznámesedeterben, mind pedig a kiosztásra szánt tételek között szerepel egy bizonyos Musztafa *bölkübsi* által Eger kazából vásárolt árpamennyiség. Augusztus végén 18 000 akcse áron 720 kilét szerzett be, ami a nüzü emínihez került.⁵⁶

c) Augusztus 2-án arról döntöttek, hogy a vilájet mukátaáiból is vételeznek árpát, aminek levezénylésére a már említett Jedikuleli Kadri agát jelölték ki. A tervezet szerint a temesvári hombárba 26 000 kile (578 500 kg) árpát kellett volna az egyes mukátaák emínjeinek beszolgáltatni, aminek részleteit a *114. táblázat* mutatja.⁵⁷

mukátaa	árpa (kile)	mukátaa	árpa (kile)
Gyula	6000	Csák	1000
Csanád	6000	Lippa	1000
Temesvár város	4000	Becse	4000
Versec	4000		
összesen	26 000		

114. táblázat. A vilájet mukátaáiból egyéb, előre nem tervezett árpavásárlások megoszlása

Kadri aga ebből a mennyiségből biztosan beszedte Temesvár városból és Csákból az előirányzott 4000 és 1000 kilét, valamint Csanád mukátaájából 4940 kilét. Mivel az aga összesen 13 982 kile (311 099,5 kg) árpát adott át a nüzü emíninek, így további mukátaákból is sikerült árpát szereznie, de azokról nem áll rendelkezésünkre feljegyzés, ahogyan a vételezés anyagi vonzatairól sem.⁵⁸

d) A menzilek ellátásának további biztosítására a hozzájuk közel eső településekről két esetben vásároltak árpát. Ilyen módon Pancsova menzilbe 1517 kilét (30 akcse/kile), Jenő menzilbe pedig 990 kilét (40 akcse/kile) gyűjtöttek össze, ami összesen 85 110 akcsébe került.⁵⁹ (Lásd: 8.6.)

5.1.3.4. Más területekről vásárolt tételek a temesvári vilájetben

Bajram csavus budai vilájetbeli vásárlásából 4500 kile árpát és 6000 kile lisztet, míg Ahmed aga Duna környéki beszerzéseiből 4680 kile árpát Jenő várában raktározta el. Ebből a mennyiségből értékesítettek 2327 kile árpát és 1970 kile lisztet 69 840, illetve 130 550 akcséért, és így a várban 6853 kile (152 479 kg) árpa és 4030 kile (103 394 kg) liszt maradt.⁶⁰

Ezekén kívül Ebü Bekir aga kezelésében, minden valószínűség szerint Ahmed aga Duna környéki vásárlásából 651,5 kile lisztet tároltak még Temesvár várában, amit szintén meg nem nevezett időpontban közel 40 akcse/kile áron 25 600 akcséért értékesítettek, a fenti táblázatban (*5.1.3.2.b*) látott 15 000 kile árpával és 9446,5 kile liszttel együtt. Az eladásokból összesen 225 990 akcse származott, aminek részleteit a *115. táblázat* foglalja össze.⁶¹

⁵⁶ BOA KK 1949. 44.; BOA MAD 4576. 19.; BOA D.BRZ 47/11/116.

⁵⁷ BOA D.MKF 27490. 23.; BOA D.MKF 62/173. A beszédendő mennyiséget temesvári kilében adták meg, de a beszolgáltatásnál már isztambuli kilében számoltak. 1 temesvári kile 2 isztambuli kilének felelt meg.

⁵⁸ BOA MAD 4576. 18–19.; BOA D.MKF 27490. 23.

⁵⁹ BOA KK 1858. 60.; BOA KK 1949. 42.; BOA MAD 4576. 17.; BOA D.BRZ 47/11/105.

⁶⁰ BOA MAD 4454. 28. Bajram csavus budai vilájetbeli vásárlásából 6200 kile liszt került Jenő várába, amit később ismeretlen okból már csak 6000 kileként könyveltek el. (Lásd: 5.1.2.1.)

⁶¹ BOA MAD 4454. 28.; BOA D.MKF 27490. 19.

Istirá (vásárlás)

beszerző és a beszerzés helye	tétel	eredeti mennyiség (kile)	eladott mennyiség (kile)	egységár (akcse/kile)	eladási ár (akcse)
Ahmed aga Duna környékéről	árpa	4680,0	2327,0	30	69 840
Bajram csavus Buda vilájetből		4500,0			
Bajram csavus Buda vilájetből	liszt	6000,0	1970,0	66	130 550
Bekir aga ismeretlen helyről		651,5			
összesen*					225 990

115. táblázat. Más területekről vásárolt tételek megoszlása a temesvári vilájetben

Ezt az összeget együtt könyvelték el a Mehmed aga Filibe környéki vásárlásából származó, szintén Temesváron tárolt 4400 kile rizs nagy részének (4264 kile) eladásából befolyt 383 760 akcsével együtt (lásd: 5.3.c), ami végeredményben 609 750 akcsét jelentett. Ebből a defterdárpa *császnígírjeinek* eljárója, Alí aga révén 409 885 akcse került a kincstárba, további 46 845 akcse Musztafa efendi temesvári defterdárnál maradt, a maradék 153 020 akcse sorsáról viszont semmit nem tudunk.⁶²

A források alapján az el nem adott mennyiségekből 700 kile (15 575 kg) árpát és 1270 kile (32 583 kg) lisztet a jenői várvédőknek szántak, míg 2550 kile (56 737,5 kg) árpát Kenán budai pasa kapott. Ugyanakkor 3603 kile (80 167 kg) árpát és 2760 kile (70 811 kg) lisztet pedig Jenő és Temesvár várában őriztek tovább.⁶³

A temesvári és az egeri vilájetben végeredményben a tervezett mennyiségeket (60 000 kile árpa, 16 000 kile liszt) sikerült beszerezni, amire 1 733 350 akcsét költöttek. Az árpa és a liszt feleslegének eladásából összesítve 1 117 325 akcse bevételt reméltek.

Ezenfelül előre nem tervezett módon legkevesebb 583 110 akcséért további 41 209 kile árpát szereztek be, így tulajdonképpen a két vilájetbeli istirá legalább 1 199 135 akcsébe került.

5.1.4. Vásárlás Kanizsa vilájetből

A kanizsai vilájetből az első becslések szerint 25 000 kile árpát és 8000 kile lisztet szándékoztak felvásárolni, az árpát 20 akcse/kile, a lisztet pedig 3 kilénként 1 eszedi gurus (33,333 akcse/kile) áron, összesen 766 400 akcse értékben. Ezt Buda, Bosznia, Eger, Temesvár és Kanizsa vilájetek Belgrádban őrzött 1656/1657. évi nüüzladójából tervezték finanszírozni. A pénzből a belgrádi vár már említett didjárja, Ridván aga 766 675 akcsét utalt ki a vásárlás felügyelésére június 23-án kinevezett Halíl agának, a morai defterdár, Musztafa pasa bizalmasának. A beszerzendő árukat Belgrádba kellett szállítani, majd augusztusban, amikor már az oszmánok az erdélyiek ellen indultak, Temesvárra rendelték a tételeket.⁶⁴

* A megadott egységárakkal számolva az árpából és a lisztből befolyó pénzt 30, illetve 70 akcsével többnek könyvelték el.

⁶² BOA MAD 4454. 28.; BOA D.MKF 27490. 19. Az összeg csak 1659 júliusában jelent meg a kincstári kimutatásokban.

⁶³ BOA MAD 4454. 29.

⁶⁴ BOA MAD 2998. 144/3.; BOA MAD 4454. 20.; BOA D.MKF 62/173.; BOA KK 2624. 123.

5.1.4.1. A beszerzés tervezete

A végleges tervezet szerint 24 993 kile (556 094 kg) árpát 499 860 akcse, valamint 8001 kile (205 274 kg) lisztet 2667 eszedi gurus (266 700 akcse), összesen 766 560 akcse értékben készültek beszerezni. A felvásárlandó mennyiségeket a dzsizjehának alapján határozta meg, és kisebb-nagyobb eltéréssel tulajdonképpen 4 kilés egységként kezelték a területet, azaz hánénként 3 kile árpát és 1 kile lisztet vásároltak (116. táblázat).⁶⁵

szandzsák	kaza	árpa (kile)	vételár (akcse)	liszt (kile)	vételár (eszedi gurus)	teljes vételár (akcse)
Szigetvár	Szigetvár	3 105	62 100	987	329,00	95 000
	Siklós	2 355	47 100	763	254,33	72 533
	Babócsa	655	13 100	219	73,00	20 400
Pécs	Pécs	3 723	74 460	1199	399,67	114 427
	Nádasd	2 557	51 140	804	268,00	77 940
	Kaposvár	796	15 920	263	87,66	24 686
Pozsega	Pozsega	1 616	32 320	510	170,00	49 320
	Diakóvár	3 333	66 660	1067	355,67	102 227
	Eszék	3 323	66 460	1066	355,33	101 993
	Valpó	1 135	22 700	360	120,00	34 700
	Raholca	910	18 200	315	105,00	28 700
	Szalatnok	319	6 380	95	31,67	9 547
	Bród	1 166	23 320	353	117,67	35 087
összesen ⁶⁶		24 993	499 860	8001	2667,00	766 560

116. táblázat. Kanizsa vilájetből az árpa és a liszt beszerzésének tervezete

5.1.4.2. A vásárolt tételek felhasználása

Az „ügylet” az Abdülkádír szigetvári kádi által július 21-én hitelesített „istirádefter” szerint közel egy hónap alatt lezajlott. Az egyes kazákból ténylegesen vásárolt mennyiségekről sajnos pontos kimutatás egyelőre nem áll rendelkezésünkre. Annyi bizonyos, hogy Bródból az előírt mennyiséget, azaz 1166 kile árpát és 353 kile lisztet, Diakóvárból 2900 kile árpát és 900 kile lisztet, illetve meg nem nevezett helyekről 1667 kile árpát, összesen 5733 kile (127 559 kg) árpát és 1253 kile (32 147 kg) lisztet vásároltak fel.⁶⁷

A beszerzett tételek elosztását három kimutatás is rögzíti, amelyek szerint az előbb említett mennyiségek két különböző személyhez kerültek. Kettő szerint Belgrádban a kétszersültellátás felelőseként tevékenykedő Szelim aga, portai kapudzsibasi kétszersült sü-

⁶⁵ BOA MAD 2998. 144, 158.; BOA MAD 4454. 20.; BOA D.BŞM 241/36, 37, 38.; BOA KK 2624. 123.

⁶⁶ Az összesítésben Pécs szandzsák árpáját 10 kilével kevesebbnek számolták, valójában az összes árpa 25 003 kile lenne 500 060 akcse értékben, a teljes vételár pedig 766 760 akcsét jelentene.

⁶⁷ BOA MAD 4454. 20.; BOA MAD 2998. 158.

tésére kapta, míg egy másik alapján a Pancsova–Temesvár útvonal állomásainak ellátásával megbízott Júsuf agának a Jenő környéki menzilek gabonaellátására juttatták. Mindenestre ez a mennyiség a seregnek kiosztott tételek között nem szerepelt.⁶⁸

Az bizonyosnak látszik, hogy a vásárolt mennyiségekből 19 684 kile (437 969 kg) árpa nem jutott el a sereghez, hanem Belgrádon keresztül Iszakcsi kikötőjébe szállították. Végleges „úti céljának” a Portát jelölték ki, amiből 16 900 kilét (376 025 kg) négy hajón feltehetőleg tavasszal útnak is indítottak.

A lisztből 5896 kile (151 268 kg) jutott hasonló sorsra, ezt is Isztambulba parancsolták, de a hideg tél miatt valószínűleg szintén Iszakcsi kikötőjében „várakoztatták”. Rendeltetési helyére azonban nem jutott el, mert megromlásától tartottak, akárcsak a Duna környéki kazákból vásárolt liszt esetében. Ezért Hirszova, Babadagi és Tulcsa kazákban a liszt minden egyes kiléjét 1 kile búzára cseréltették.⁶⁹

A fentiek alapján végeredményben megállapítható, hogy a kanizsai vilájetből tervezett mennyiségekhez képest kicsit több (101,7%), 25 417 kile (565 528 kg) árpát és valamennyivel kevesebb (89,4%), 7149 kile (183 415 kg) lisztet vásároltak, amire kijelölt összeg 97,4%-át, 746 640 akcsét költhettek. Az árpa 78,8%-át, a liszt 73,7%-át nem használták fel a sereg élelmezésére. Így elképzelhető az, hogy eredetileg a vilájetből a veleneciek ellen tervezett hadjárat ellátmányát biztosították volna, hiszen területileg közel esik Boszniához, ezáltal a kijelölt, Dalmáciába vezető útvonalhoz is.

5.1.5. Vásárlás Bosznia vilájetből

A boszniai vilájetből 12 000 kile (267 000 kg) árpa és 3000 kile (76 968 kg) liszt formájában csak Izvornik és Csernik szandzsákokból terveztek vásárlást. Az árpára 240 000 akcsét, a lisztre pedig 1000 eszedi gurust (100 000 akcse), az egészre így összesen 340 000 akcsét szántak. Az árpa kiléjéért 20 akcsét, a liszt 3 kiléjéért 1 eszedi gurust (33,333 akcse/kile) számoltak, bár utóbbiért feltételezhetően akcsével fizettek. Anyagi fedezetként szintén a Belgrádban őrzött nüzülpénzt szánták, a vásárlás felügyelőjének pedig június 23-án a szpáhik közül egy szivaszi illetőségű agát, Alticsukur Ibráhimot neveztek ki. A beszédendő tételeket a tervezet szerint Belgrádba rendelték, majd augusztus 10-től, amikor már az oszmán fegyverek az erdélyiek ellen fordultak, már Temesvárra parancsolták.⁷⁰

5.1.5.1. A beszerzés tervezete

A boszniai vilájetből történő vásárlásról kazákra lebontott, részletesebb kimutatás nem áll rendelkezésünkre. Annyi biztos, hogy Izvornikból 10 000 kile árpa és 2500 kile liszt, Csernikből 2000 kile árpa és 500 kile liszt vásárlását tervezték. A kazákból beszerzendő mennyiségeket avárizhánék alapján állapíthatták meg, és a 2,5 kilés rendszert alkalmazhatták, ugyanis a liszt és az árpa aránya kis eltérésekkel minden esetben négy volt.

⁶⁸ BOA MAD 4454. 20. E dokumentum szerint az említett tételek elvileg 1658 októberében és 1659 áprilisában kerültek be, így inkább Szelím aga rendelkezhetett velük. BOA MAD 4454. 32–32/1. E kimutatás alapján az árpamennyiséget a kétszersült sütéséhez szükséges búza cseréjeként a belgádi raktárba küldhették, vagy 25 akcse/kile áron eladásra szánták. A liszt mennyisége szintén kerülhetett Belgrádba, vagy 58 akcse/kile áron ezt is értékesíteni akarták. BOA D.MKF 27490. 20.

⁶⁹ BOA D.MKF 27492. 3. Ömer aga irányításával Tulcsában 1000, Babadagiban 3250, Hirszovában 1600 kile lisztet cseréltek búzára.

⁷⁰ BOA MAD 2998. 142, 144, 144/3.; BOA D.MKF 62/173.; BOA KK 2624. 123.

Konkrét adatokkal csak Izvornik szandzsák Gradacsacs, Szrebrenicse és Memlahatejn kazáira vonatkozóan rendelkezünk,⁷¹ míg Bögürdelen, Izvornik, Beline, Jadara és Atpinar (Loznicse), valamint Korenta kaza adatai a kiosztásból következtethetők ki. Mivel ezen kazák adatai nem teszik ki a tervezett számokat, így arra következtethetünk – a szürszátlis-tából kiindulva –, hogy Brvenik és Krupna kazákból is számolhattak a beszerzéssel. Arra sincs bizonyítékunk, hogy Izvornik livából teljesen beszédtek-e a tervezett 10 000 kile árpát és 2500 kile lisztet. Ha igen, akkor is még egy (vagy több) kaza hiányozhat a listából. A rendelkezésre álló és az általunk számolt adatok a 117. táblázatban láthatók.⁷²

livá	kaza	árpa (kile)	vételár (akcse)	liszt (kile)	vételár (e. gurus)	teljes vételár (akcse)
Izvornik	Gradacsacs	1 700	200 000	422	833,33	283 333
	Szrebrenicse	1 500		376		
	Memlahatejn	1 500		374		
	Bögürdelen	1 500		376		
	<i>Izvornik</i>	750		186		
	<i>Beline</i>	550		136		
	<i>Jadara, Atpinar (Loznicse)</i>	350		88		
	<i>Korenta</i>	450		110		
	<i>[Brvenik]</i>	[1 700]		[432]		
	<i>[Krupna]</i>					
Csernik		2 000	40 000	500	166,67	56 667
összesen		12 000	240 000	3000	1000,00	340 000

117. táblázat. Bosznia vilájetből az árpa és a liszt beszerzésének tervezete

5.1.5.2. A vásárolt tételek felhasználása

A boszniai vilájetből a nüzül emíninek, Haszan agának az Izvornik, Beline, Jadara és Atpinar, Korenta kazákból vásároltakat tervezték átadni, azaz 2100 kile árpát és 520 kile lisztet.

Bögürdelen kazából az 1500 kile árpát és a 376 kile lisztet a szergi emíni, Musztafa aga rendelkezésére bocsátották szeptember 3-án.

Gradacsacs és Szrebrenicse tételeit, 3200 kile árpát és 798 kile lisztet Júszuf aga belgrádi lakosnak adták volna át, és a Pancsova–Temesvár útvonal menziljeinek ellátására szánták. A Szrebrenicséből vásárolt liszt egy meg nem határozott része feleslegessé vált, később eladták.

A Memlahatejn kazából és Csernik livából vásároltakat, 3500 kile árpát és 874 kile lisztet Szelim agának, a kétszersült belgrádi felügyelőjének továbbították. Az árpa a kétszersült készítéséhez szükséges búza cseréjeként a belgrádi raktárba került, vagy 25 akcsés kilénkénti áron eladásra szánták. A liszt később feleslegessé vált, kilénként 58 akcsével történő eladására adtak utasítást.

⁷¹ NBKM Orientalszki Otdel, fond 316/A. nr. 20.; BOA MAD 4454. 32.

⁷² BOA D.MKF 27490. 20.; BOA MAD 4576. 18–19.; BOA D.MKF 62/122.

A boszniai vilájetből végeredményben összesen 10 300 kile (229 175 kg) árpat, a tervezet 85,8%-át, valamint 2568 kile (65 885 kg) lisztet, a tervezettek 85,6%-át biztosan beszerezték, amire összesen az előirányzott összeg 85,8%-át, 291 600 akcsét költhettek. A Haszan és Musztafa agáknak juttatott tételeket pedig kiosztották a hadjárat résztvevői között.⁷³

A liszttel kapcsolatban azonban ellentmondások merülnek fel, s nem zárható ki, hogy mégis a tervezett mennyiséget vásárolták. Ugyanis a dunai kikötőkből a Portára rendelt árpa és liszt között az izvorniki és a cserniki livából vásárolt 3000 kile lisztet is említik. Ezt a mennyiséget sem tudták időben Isztambulba szállítani, megromlásától tartva rövid raktározás után a fentiekben már látott módon búzáért cserébe „eladták”.⁷⁴

Összefoglalóan megállapíthatjuk, hogy a hat vilájetből (Rumélia, Buda, Temesvár, Eger, Kanizsa, Bosznia) 7 632 089 akcse kiadásával az árpa és a liszt előre tervezett istirájának nagy részét, 95%-át (248 036 kile), illetve 93,4%-át (68 559 kile) sikerült teljesíteni (118. táblázat).

Ezekon kívül Rumélia, Buda és Temesvár vilájetekből további, előre nem tervezett (szerbeszt) vásárlásokat is lebonyolítottak. Ez 187 415 kile árpa (5 704 219 akcse) és 8287,5 kile liszt (623 144 akcse) biztosítását jelentette, még hatékonyabbá téve a rendszert.

Az árpa esetében az istirá és a szerbeszt istirá közötti különbség is jól tetten érhető, utóbbi mennyisége az előbbinek a háromnegyede, de a beszerzése annál mégis többbe került, azaz az állam tulajdonképpen ezzel az adófajtvával tudott pénzt is megtakarítani. Ráadásul az utólag vásárolt mennyiségek is jelzik, hogy nem bízták a véletlenre az állatok ellátását, aminek elégtelensége egy hadjárat sikertelenségét is jelenthette.

A katonák egyik alapélelmének, a kenyér alapjának számító liszt esetében pedig szerbeszt istiráként már elenyésző mennyiséget vásároltak, a cél egyenesen a kenyér megvásárlása volt, a sütési nehézségeket kiküszöbölve az ellátás folytonosságának érdekében.

		Rumélia	Buda ⁷⁵	Temesvár Eger	Kanizsa	Bosznia	összesen
árpa	tervezett (kile)	100 000	64 116	60 000	24 993	12 000	261 109
	(akcséérték)	2 000 000	1 282 320	1 200 000	499 860	240 000	5 222 180
	tényleges (kile)	97 378	54 941	60 000	25 417	10 300	248 036
	(akcséérték)	1 947 560	1 098 820	1 200 000	508 340	206 000	4 960 720
	arány (%)	97,4	85,7	100	101,7	85,8	95
liszt	egyéb (kile)	66 624	79 582	41 209	0	0	187 415
	(akcséérték)	2 811 150	2 309 959	583 110	0	0	5 704 219
	tervezett (kile)	25 000	21 372	16 000	8 001	3 000	73 373
	(akcséérték)	1 250 000	704 770	533 350	266 700	100 000	2 854 820
	tényleges (kile)	23 549	19 293	16 000	7 149	2 568	68 559
(akcséérték)	1 177 450	636 669	533 350	238 300	85 600	2 671 369	
arány (%)	94,2	90,3	100	89,4	85,6	93,4	
egyéb (kile)	250	8 037,5	0	0	0	0	8 287,5
	(akcséérték)	17 500	605 644,0	0	0	0	623 144,0

118. táblázat. Az árpa- és lisztvásárlás összesített megoszlása

⁷³ BOA D.MKF 27490. 20.; BOA D.MKF 62/122.; NBKM Orientalszki Otdel, fond 316/A. nr. 20.; BOA MAD 4576. 18–19.; BOA MAD 4454. 32, 32/1.; BOA KK 1950. 45. A Szrebrenicéből vásárolt és később feleslegessé vált lisztből, valamint a szürszátból eladottak pénzértéke összesen 40 000 akcsét tett ki.

⁷⁴ BOA D.MKF 27492. 3.; BOA MAD 4576. 18–19.; BOA MAD 4454. 32, 32/1.

⁷⁵ Buda vilájetből vásárolt liszt értékének számításában kisebb eltérések vannak, részletesebben lásd: 5.1.2.1.

5.2. Olaj, méz és kenyér vásárlása

Olajat és mézet mind istirá (a), mind pedig feltételezhetően szerbeszt istirá (b) formájában is szereztek be, míg a kenyeret csak utóbbiban (c). Ezekre vonatkozóan kevés információval rendelkezünk, nem kizárható tehát, hogy az ismertetendő mennyiségeknél jóval többet szerezthettek be.

a) Az olajat és a mézet istiráként Temesvár vilájetből szereztek be. Kezdetben 15 000 okka (19 242 kg) olajat (15 akcse/okka) terveztek vásárolni, ami összesen 225 000 akcse kiadást jelentett volna. Később mézre mutatkozott szükség, aminek okkánkénti árát 10 akcsében határozták meg. Az eredeti kiadásra szánt összegben viszont nem változtattak, így végeredményben 14 600 okka (18 729 kg) olajat és 600 okka (770 kg) mézet vásároltak, előbbire 219 000 akcsét, utóbbira 6000 akcsét költöttek.

A tételek beszerzése az árpáéval és a lisztével együtt történt (lásd: 5.1.3.), azaz ezt is Ebú Bekir aga, portai müteferrika irányította, és az anyagi fedezetet szintén Buda, Bosznia, Eger és Temesvár vilájetek Belgrádban őrzött, az év megnevezése nélküli nüzülpénzéből biztosították. A tételeket először Temesvárra, Lippára, Csanádra, végül csak Temesvárra kellett szállítani.⁷⁶

A beszerzett mennyiségekből 4184 okka olajat és 550 okka mézet Haszan agának, a sereg nüzül emínijének továbbítottak, 903 okka olajat pedig a nagyúri konyhára küldtek. Az olaj nagyobb része (65,2%) és a maradék méz azonban feleslegessé vált. 2000 okka olajat a beszerzési árnál többért, okkánként 25 akcséért Dzsán Arsylan szilisztrai pasának adtak el, 7280 okka olajat (20 akcse/okka) és 50 okka mézet (10 akcse/okka) pedig Bekir aga tett pénzzé. E tranzakciókból összesen 196 100 akcse bevétel származott, így ez a vásárlás tulajdonképpen csak 28 900 akcsébe került. Ezenkívül 233 okka olajat a temesvári hombárban kiűtött tűz emésztett fel.⁷⁷

b) A Temesvár vilájetben történt vásárláson kívül további, vélhetően előre nem tervezett istirából származó olajra és mézre bukkanhatunk Palanka-i Haszanpasa menzilben is. Itt előbbiből 385 okka (494 kg), utóbbiból 232 okka (298 kg) állt rendelkezésre. Ezekről a mennyiségekről csak annyit tudunk, hogy Buda vilájet istirákötelezettségének felügyelőjétől, Bajram csavustól származnak, így akár előre tervezett istirádóból is származhattak, azonban vételárukat nem ismerjük. Ha ezek a fent látott hatósági árakkal egyeztek meg, akkor ezekért a mennyiségekért összesen legkevesebb 8095 akcsét fizettek. Felhasználására vonatkozóan annyi ismeretes, hogy elvileg a kétszersültkészítés felelősének, Szelim agának a kezelésébe került, majd később feleslegessé válva eladását tervezték.⁷⁸ (Lásd: 8.4., 10.2.11.)

c) A kenyér vásárlását leginkább a szükségletek határozták meg, hiszen az alapjául szolgáló lisztet mind szürszátként, mind pedig nüzülként is beszédtek. Főleg a nagyobb pihenőhelyeken vagy környékekről vételeztek kenyeret, amivel a sütés nehézségeit is ellentételezni tudták. Előre tervezett mennyiségekkel (összesen 150 000 pár) egyedül a visszaúton, a Sehirköj és Edirne közötti menzileket kívánták ellátni szintén istiráként biztosítva.

A kenyeret többnyire 2 akcse/pár áron szereztek be, az alábbiakban csak a vásárolt mennyiségek összesítése szerepel, a részletek a menzilek ellátását taglaló fejezetekben találhatóak (lásd: 8.4., 9.2.). Ezek alapján legalább 231 540 pár kenyeret vettek, amire 443 580 akcsét költöttek (119. táblázat).⁷⁹

⁷⁶ BOA MAD 2998. 142, 144, 144/3.; BOA MAD 4454. 2, 4, 8.; BOA D.MKF 27490. 19.; BOA D.MKF 62/88, 173.

⁷⁷ BOA MAD 4454. 2–5, 8–9.; BOA D.MKF 62/88, 171.

⁷⁸ BOA MAD 4454. 32, 32/1.

⁷⁹ BOA D.MKF 27490. 27–28.; BOA D.MKF 27493. 14.; BOA MAD 4576. 17.; BOA KK 1858. 8, 16, 20, 26, 60, 69.; BOA KK 1949. 31, 32, 34, 38, 40, 49, 50, 64.; BOA D.BRZ 47/10/8, 14, 15. 47/11/80.

menzil	tervezett		tényleges	
	kenyér (pár)	vételár (akcse)	kenyér (pár)	vételár (akcse)
Filibe	n. a.	n. a.	12 000	24 000
	n. a.	n. a.	15 000	30 000
Szófia	n. a.	n. a.	1 341	2 682
	n. a.	n. a.	7 500	15 000
Szófia–Belgrád	n. a.	n. a.	19 500	19 500
Nis	n. a.	n. a.	11 260	22 520
Razsne	n. a.	n. a.	6 000	12 000
Belgrád	n. a.	n. a.	43 469	86 938
	n. a.	n. a.	61 620	123 240
Pancsova	n. a.	n. a.	24 000	48 000
Schirkőj–Edirne	150 000	300 000	2 490	4 980
Edirne	n. a.	n. a.	27 360	54 720
összesen	150 000	300 000	231 540	443 580

119. táblázat. A kenyérvásárlás megoszlása

A Sehirkőj és Edirne közötti visszaúton feltételezhetően jóval több kenyeret szereztek be, mint amennyire a források utalnak, mindenesetre a táblázatban látható kenyérmennyiség 4630,8 kile (118 808 kg) lisztnek feleltethető meg (1 kile lisztből 50 pár kenyeret sütöttek). Ez a lisztmennyiség például Kanizsa vilájet szűrőszátjának nagyjából másfélszerese, Egerét pedig háromszorosával haladja meg, de még a Temesvárból begyűjtötteknél is több. Ezenkívül, ami szintén figyelemre méltó, hogy Szilisztra szandzsák nüzüljével közel megegyezik, ahogyan Kösztenid liváéval is, ugyanakkor az istirából származó mennyiségek mellett elmarad. Ez arra utal, hogy a lisztet, azaz tulajdonképpen a kenyeret helyben próbálták beszerezni.

5.3. Búza, kétszersült és rizs vásárlása

A két gabonanövénynek, valamint a kétszersültnek a beszerzéséről csupán töredékinformációk állnak rendelkezésünkre.

a) A búzát elsősorban a kétszersült alapanyagaként tekintették fontosnak. A budai és a temesvári vilájetből 100 000 isztambuli kilét bizonyosan vételeztek, amelyből végül 40 000 kantár (2 257 720 kg) kétszersültet sütöttek. A búza beszerzése és a kétszersült előállítása összesen 3 880 000 akcsébe került.

A kétszersült biztosítására már az év elején megtették az első lépéseket, Szelim aga, portai kapudzsibasi a Buda vilájetbeli Belgrád és Szerém környékéről 30 000 kantár (1 693 290 kg) kétszersültre elegendő búza vételezésével bízták meg. Az aktuális szabályozás szerint 1 kantár (56,443 kg) kétszersültet 2,5 kile (64,14 kg) búzából lehetett előállítani, így a gabonából összesen 75 000 kile (1 924 200 kg) szükségeltetett. Ebből 20 000 kantárra valót, azaz 50 000 kile búzát Belgrád környékéről, 5000 kantárra való 12 500 kilét Szeged és Bácska náhijékből, 5000 kantárra való 12 500 kilét pedig Szerém szandzsákból kellett biztosítani.⁸⁰

A búza kilénként 30, összesen 2 250 000 akcsébe került. A költségeket növelte a kantáronkénti 20 akcsével számított 600 000 akcsés sütési pénz, valamint Szelim aga 40 000 akcsébe kerülő ellátmánya is. Így 30 000 kantár kétszersült előállítására összesen 2 890 000

⁸⁰ BOA D.MKF 27490. 22.; BOA D.MKF 62/173.; BOA KK 2624. 120.

akcsét emésztett fel, amit a környékbeli várak kincstáraiból fedeztek. Az említett mennyiségből a nagyvezírnek 3000 kantárt (169 329 kg) juttattak, a maradék mennyiség elosztásáról azonban nem állnak rendelkezésünkre adatok.⁸¹

Szelim aga a későbbiekben a belgrádi raktárak emíntől, Dervis agától további 24 795 belgrádi kile búzát kapott. Az így keletkezett hiányt a budai, a kanizsai és a boszniai vilájetekből vásárolt, a fentiekben már ismertetett árpa egy részével pótolták. Egy belgrádi kile búzát 1 isztambuli kile árpával számítottak, így a Dervis aga felügyelte hombárokba búza helyett 24 795 kile árpa került vissza.⁸²

A temesvári vilájetből 10 000 kantár (564 430 kg) kétszersültet irányoztak elő, amihez az előbb látott számítási mód szerint 25 000 kile (641 400 kg) búza szükségeltetett. A vásárlásra egy másik kapudzsibasi, Szálih agát jelölték ki. A költségek (a búza kiléjének ára, a sütési pénz kantáronkénti ára, az aga ellátmányának költsége) is megegyeztek az előbbiekkal, így az egész procedura 990 000 akcsébe került, amit elvileg a vilájet nüzülpénzéből kellett finanszírozni. A megsütött mennyiségből a nagyvezír 1000 kantárban (56 443 kg) részesült, az elosztás további részletei azonban nem ismertek.⁸³

b) A kétszersültről azonban nemcsak az említett módon, hanem készen, vásárlás útján is gondoskodtak. Ugyanakkor erre vonatkozóan is csak gyér adatok állnak rendelkezésünkre, kis mennyiségű vásárolt kétszersültre néhány menziliben bukkanhatunk, amit a hadjáratról visszatérő sereg ellátásának kiegészítésére biztosítottak.

Ez összesen legalább 121 kantárt (6830 kg) jelentett, amit egységenként 130–140 akcse közötti áron 16 136 akcséért szereztek be. Szófiában 106 kantár (14 036 akcse), Ihtimanban 6 kantár (840 akcse), Filibében 5 kantár (700 akcse), Uzundzsabád-i Hászkojben 4 kantár (560 akcse) állt rendelkezésre.⁸⁴

c) A rizsre vonatkozóan a forrásokban csak egy Filibe környékéről Mehmed aga által beszerzett, illetve beszerzendő 10 000 kilés (128 280 kg) tétel szerepel. Ebből a korábban már rendelkezésre álló 4000 kile mellé további 6000 kilével vásároltak, kiléjét 70 akcsével számolva 420 000 akcséért. Musztafa efendi, Temesvár vilájet defterdárjának deftere és a vilájet kádijának, Ahmednek az iratai szerint feltehetően ebből a mennyiségből állt raktáron 4400 kile (56 443 kg) Temesváron. Ahogy azt már fentebb (*lásd: 5.1.3.4.*) láthattuk, ebből ismeretlen időpontban eladtak 4264 kilét, kilénként 90 akcséért, azaz összesen 383 760 akcse értékben. A maradék 136 kilét (1745 kg) pedig továbbra is Temesvár várában őrizték.⁸⁵

5.4. Juhok vásárlása

A juhok, mint azt már korábban említettük, a hadsereg hússal való ellátásának alapját képezték. Külön emín foglalkozott ezen állatok adminisztrációjával, így beszerzésük is a többi ellátmánytól függetlenül történt. A juhok vételére és felhasználására vonatkozóan leginkább a mevkúfát- és rúznámcsedefterekben bukkanhatunk adatokra, ugyanis a tárgyalt időszakból sem Júsuf efendi, ganem emíninek, sem Ömer bese, kasszábler kethüdászának a defterei nem állnak rendelkezésünkre.

⁸¹ BOA D.MKF 27490. 22.; BOA D.MKF 62/173.; BOA KK 2624. 120. Finkel, *The Administration of Warfare*, 171. A sütési pénz állandó lehetett, ugyanis 1 kantár kétszersültet már 1597-ben is 20 akcséért állítottak elő.

⁸² BOA MAD 4454. 32.

⁸³ BOA D.MKF 27490. 22.; BOA D.MKF 62/173.; BOA KK 2624. 123.

⁸⁴ BOA KK 1949. 50.; BOA D.BRZ 48/1/32.

⁸⁵ BOA MAD 2998. 143/1.; BOA MAD 4454. 28–29.

A hadjáraton résztvevők húsellátmányát 180 napra, a május–október közötti időszakra tervezték. A szükségletet naponta 500 juhhal számolva 90 000 darab állatra becsülték, aminek a harmadát szürszátból (a, b, c), kétharmadát istirából (d, e, f) próbálták előteremteni.

a) Az Edirne és Belgrád közötti menzilekbe rendelt szürszátból 10 000 állattal számoltak, ami a végső tervezet alapján végül 10 396 darab lett. Ebből biztosan átadásra került 5006 darab Ömer besének, 1710 pedig Júsuf efendinek, összesen 6716 darab, a tervezett szám 64,6%-a.⁸⁶

b) Buda, Kanizsa, Eger, Temesvár és Bosznia vilájetek szürszátjából 15 000 juh beszerzésével tervezték, ami végül 18 041 darab állat lett. Csakhogy a budai és a temesvári vilájetből került az Edirne–Belgrád közötti menzilekbe is, így ténylegesen 15 190 darab tervezett juhhal számolhatunk.⁸⁷

Budáról begyűjtöttek 2000, Temesvárról 2331, Egerből 1000, Kanizsából 2370, Boszniából 780, összesen 8481 juhot. Emellett Temesvárról 242, Boszniából 300, összesen 542 juh után 108 400 akcse értékben pénzt is szedtek be. Egy állatra 200 akcsét számoltak, holott 170-ért tudták beszerezni, így tulajdonképpen az említett összeg körülbelül 637 juhot érhetett.⁸⁸ A biztos adatok tükrében a tervezet 55,8%-át, 8481 darab állatot szedtek össze.

c) Ahmed aga, a szultáni palota ganem emíniye segítségképpen 5000 juhot biztosított volna a sereg számára, de ennek átadásáról egyelőre nincsenek feljegyzések.⁸⁹

A fentiek alapján a szürszátból tervezett 30 000 állatból 15 197-et biztosan begyűjtöttek, a hiányzó 14 803 darabot viszont vásárlással kellett előteremteni.

d) Ruméliából vásárlás útján 10 000 darab juhot szándékoztak beszerezni, de erről közelebbit nem tudunk. Ugyanakkor február végén a tervezett hadjáratra vonatkozóan Rumélia vilájetből 35 000 juh beszerzésére adtak ki utasítást. Legeltetési pénz nélküli 120–140 akcsés darabon erre a vásárlásra 3 480 000 akcsét szántak, amit a 120. táblázat részletesen mutat. Az azonban kérdéses, hogy végül mennyi állatot sikerült beszerezni.⁹⁰

beszerzés forrása	darab	ár (akcse)	darabár (akcse)
Mehmed pasa, Ohri szandzsákbégje ⁹¹	10 000	800 000	80
Izdin és Jenisehir	10 000	800 000	80
Sabán bég	5 000	600 000	120
Izdin vajdája	1 500	180 000	120
Üszküb	2 000	260 000	130
Szelanik	2 500	300 000	120
Vidin nezáret	2 000	260 000	130
Kili nezáret	1 000	140 000	140
Iszakcsi mukátaa	1 000	140 000	140
összesen	35 000	3 480 000	

120. táblázat. A Ruméliából tervezett juhvásárlás megoszlása

⁸⁶ BOA D.MKF 27493.; BOA MAD 2998. 80.; BOA MAD 4454. 32. 10–21.; BOA D.MKF 63/2. A későbbiekben még további 830 juhot begyűjtöttek.

⁸⁷ BOA MAD 2998. 80.; BOA D.MKF 27493. 26–32.

⁸⁸ BOA D.MKF 27493. 26–32.; BOA D.MKF 62/179. 63/2, 140. Temesvár vilájet Modava kazájából 242 darab juh helyett pénzt szedtek be. Ugyanakkor egy másik, a szürszátadóból származó, a juhok hiányát összesítő kimutatás szerint 92 állatot mégis beszolgáltathattak, bár ezt már lehet, hogy jóval később tették meg.

⁸⁹ BOA MAD 2998. 80.

⁹⁰ BOA D.MKF 27490. 7–10.

⁹¹ Mehmed pasa, valamint Izdin és Jenisehir esetében gurusban számoltak, egy juh ára 1 tám gurus, ami a központi területeken érvényes 80 akcsés árfolyamon számolható.

e) Egyes területek, helységek, intézmények bizonyos jövedelmeiből további 50 000 juh vételét tervezték finanszírozni, darabonként a viszonylag állandónak tekinthető 170 akcsével számolva, összesen 8 500 000 akcse értékben. A fedezetül szolgáló pénzt kerek összegként adták meg a tervekben, ezért az egyes akcemennyiségekből vásárolható juhok számával kissé életszerűtlenül, törtszámokként lehet számolni, aminek részleteit a 121. táblázat mutatja.⁹²

beszerzés forrása	finanszírozás módja	fedezet (akcse)	bevételezhető juh (db)
kincstár	késpénz	800 000	4 705,88
Kili kikötője	mukáta	120 000	705,88
Ahicslebi kaza	1657/1658. évi szürszát 1658/1659. évi nüzü	400 000	2 352,94
Menlik kaza	nüzü	400 000	2 352,94
Szelanik livá	nüzü	1 000 000	5 882,35
Nevrekob, Drama kazák	nüzü	980 000	5 764,70
Filibé, Tatarbazari, Razlik kazák	nüzü ⁹³	4 000 000	23 529,41
Belgrád vára	n. a.	800 000	4 705,88
összesen		8 500 000	49 999,98

121. táblázat. Egyes területek, helységek, intézmények jövedelmeiből tervezett juhvásárlás megoszlása

Ezt a többségében a ruméliai bal és középső szárny nüzülpénzeiből kikerülő fedezetet 1658. április végétől kezdődően tételenként és szükség szerint utalták Júsuf efendinek. Az ezúton vásárolt juhok számáról szinte alig tudni valamit, egyedül csak a rúznámcsékban rejtőző részadatokra támaszkodhatunk, amelyek alapján a következőket állapíthatjuk meg.⁹⁴

Kili pénzét a 705 darab juhra április 23-án utalták ki, míg a kincstárból a 4706 darab vásárlására szánt 800 020 akcsét pedig május 1-jén.

Szelanik livá nüzüljéből az 5882 juhra előirányzott 999 940 akcsét végül az 1658/1659. évi ruméliai dzselebeskápénzből május 21-én kapta meg az efendi.

Ahicslebi kaza nüzüljéből és szürszátjából május 31-én 2353 állat vételét tervezték, a nüzülből 270 400, a szürszátból 129 610, összesen 400 010 akcsét biztosítottak.

Menlik livá 1658/1659. évi nüzü- és mekárípénzét augusztus 14-én utalták ki, végül azonban nem használták fel, ami így az év végén a kincstárba került.

Belgrád várából július 26-án 250 000 akcsét biztosítottak Júsuf efendinek, vásárlást azonban nem jegyezték fel.

A Nevrekob és Drama kazákból származó 980 000 akcsét is továbbították a ganem emíninek, a pénz sorsát azonban nem ismerjük.

⁹² BOA MAD 2998. 80. A juhok darabára a század második felében viszonylag egységes lehetett, ugyanis 1681/1682-ben is 170, 1683-ban 200, 1696-ban 180 akcse, míg a század elején 120 akcse volt. BOA MAD 12585. 128, 129.; BOA KK 1950. 9.; BOA D.BRZ 47/4/22. 47/5/127, 128. 47/6/130. 47/7/140, 142. 47/12/74. 48/4/59.; Erdoğan, *II. Viyana Kuşatması*, 150.; Finkel, *The Administration of Warfare*, 186.; Sevinç, *1695 ve 1696 Avusturya Seferlerinde*, 237.

⁹³ BOA MAD 2998. 81/1.; BOA MAD 12585. 128. Filibéből 2 956 500, Tatarbazariból 958 800, Razlikból 837 000, összesen 4 752 300 akcse állt rendelkezésre. (Lásd: 4.2.2.3.)

⁹⁴ BOA MAD 2998. 80–81.; BOA MAD 12585. 128, 129.; BOA KK 1947. 104, 113, 118.; BOA KK 1949. 9, 14, 46, 54.; BOA KK 1950. 9, 51.; BOA D.MKF 61/168.; BOA D.BRZ 47/4/22. 47/5/127, 128. 47/6/130. 47/7/140, 142. 47/12/74. 48/2/34. 48/4/59.

Filibe, Tatarbazari, Razlik kazák nüzüljéből elvileg 3 219 900 akcsét utaltak, felhasználására vonatkozóan azonban ebben az esetben sincsen információnk.

Mindezeket figyelembe véve a tervezet 27,3%-a, 13 646 juh vásárlása megtörténhetett. Ha feltételezzük, hogy az utóbbi három esetben is beszerzésre fordították a pénzt, akkor az további 26 175, összesen 39 821 állatot jelenthetett, ami már az előirányzott mennyiség közel négyötöde (79,6%) lenne.⁹⁵

f) A rúznámce- és a mevkúfátfeljegyzések alapján még a fentiekén kívül is bonyolítottak le vásárlásokat, a defterekben azonban mennyiség vagy darabár megjelölése nélkül csupán összegeket említenek. Ezek alapján láthatjuk, hogy Júszuf efendi a következő összegeket kapta vásárlásra:⁹⁶

- június 15-én Szilisztra és Nigbolu kazáinak 1657/1658. évi avárizából 668 000 akcsét,
- július 20-án Ruszcsuk kaza és Vidin mukátaából 876 982 akcsét,
- július 26-án Manasztir kaza nüzü- és mekárípenzéből 400 000, a janicsárok juhpénzeiből 200 000 akcsét,
- augusztus 14-én Szamakov kaza nüzü- és mekárípenzéből 592 000 akcsét, amit végül nem használtak fel,
- október 20-án forrás megjelölése nélkül további 470 000 akcsét.

A beszerzésre így 2 614 982 akcsét használhattak fel, amiből – ha a fent említett 170 akcsés darabából indulunk ki – elvileg 15 382 juhot vásárolhattak.

A fenti hiányos és változó adatokból láthattuk, lehetetlen pontosan megállapítani, hogy a tervezett mennyiségből mennyit sikerült teljesíteni, ahogy azt is, hogy a tervezetnél kívüli vásárlások szükségességeknek látszottak-e, vagy a tervezet kivitelezésében akadt nehézségek áthidalására szolgáltak-e. Annyi bizonyos, hogy a tervezett 90 000 darabnak a 32%-át, azaz 28 843 juhot beszerezték, és ha a fent kiszámolt 15 382 (f), valamint 26 175 (e) juhot is ténylegesen megvásároltként kezeljük, akkor már 44 225, illetve akár 70 400 darab juhhal, a tervezet 49,1, illetve 78,2%-ával számolhatunk. Mindegyik adat további beszerzéseket feltételez, utóbbi eshetőség esetén azonban már viszonylagos eredményességről beszélhetünk.

5.5. Az ivóvíz biztosítása

Az ivóvíz biztosítása kapcsán csak a tárolóeszközök vásárlására vonatkozó töredékadatok állnak rendelkezésre. A janicsárok ellátására február végén szereztek be 140 pár közepeesen nagy tömlőt (mesk, 860 akcse/pár), 300 darab kisebb tömlőt (kirba, 200 akcse/db), valamint 45 nagy tömlőt (maszлак, 900 akcse/db). Május elején a hat lovas alakulat agáinak *szakái* számára 8 pár mesket (850 akcse/pár) vételeztek. (A szpáhi- és a sziláhdáraga 2-2 pár, míg a két *ulífedzsi* és a két *garib* egység parancsnokai 1-1 pár közepeesen nagy tömlőben részesültek.) Május közepén 2 pár mesket (850 akcse/pár) és 2 darab maszlakot (800 akcse/db) vásároltak a toparabadzsi, június közepén pedig ugyanennyit a hazinedárok ivóvizének biztosítására. A felsorolt tételekből azonban nem egyértelmű, hogy mennyit vittek magukkal a hadjáratra, viszont a leendő hadszíntéren a janicsárok ellátására 5000 akcse értékben további meskeket biztosan vásároltak. A felsorolt tételek összesen 239 300 akcsébe kerültek.⁹⁷

⁹⁵ BOA KK 1947. 104, 113, 118.; BOA KK 1949. 9, 14, 54, 46.; BOA KK 1950. 9, 51.; BOA D.MKF 61/168.

⁹⁶ BOA KK 1949. 36, 40, 42, 46, 54, 55.; BOA KK 1950. 51.; BOA MAD 12585. 127.; BOA D.BRZ 47/11/18, 101. Manasztir kaza nüzü- és mekárípenze helyett eredetileg Kircsova, Köprülü és Kalkandelen kazák 1657/1658. évi avárizadójával terveztek. BOA D.BRZ 48/2/33.

⁹⁷ BOA KK 1947. 80, 110, 112.; BOA KK 1949. 36, 44.; BOA D.BRZ 47/5/53.

6. Az élelem raktározása és szállítása

Az adókból származó, illetve a piacokon beszerzett termények és élelem beszedését követően meghatározták azok felhalmozásának mikéntjét és módját, továbbá gondoskodtak a megfelelő helyekre való eljuttatásáról is. Ezek részleteit a rendelkezésre álló dokumentumok alapján az alábbiakban ismertetjük.

6.1. A szürszát-, a nüzül- és a vásárolt tételek raktározása

Az oszmánok az eddig ismertetett adókból összegyűjtendő élelem tárolására is tervezeteket dolgoztak ki. A beszedendő tervezet megküldésével a menzilekbe kerülő ellátmány mellett a többi beszedendő tétel raktározására vonatkozó parancsot is „mellékeltek”. Konkrét utasítás nem minden esetben áll rendelkezésünkre, és – ahogy a behajtásnál sem – ez esetben sem minden a tervezet szerint alakult. Hiszen egy parancs kiadása után is változhatott annyit a helyzet, hogy azt felül kellett bírálni, így azt csak megbecsülni lehetett, hogy ténylegesen hol és milyen mennyiségben kell majd tárolni az ellátmányt.

Az 1658. évi hadjárat során raktározásra stratégiai szempontból három helyet, illetve térséget jelöltek ki. Az egyik és egyben a legfontosabb Belgrád (**a**) lett, hiszen innen mind Erdély, mind pedig Dalmácia irányába összpontosítható volt az ellátmány. A másik Temesvár és a tágabb körzetében található várak (**b**), amelyek közelségük miatt az Erdély elleni hadmozdulatoknál tűntek hasznosnak, de szükség esetén a készleteket innen könnyen lehetett átcsoportosítani Belgrádba is. A harmadik hely szintén Temesvár környékén, tőle délre, nagyjából 100 kilométerre található a Duna, a Karas és a Néra folyóknál fekvő Jenipalanka¹ vára (**c**). Innen az Erdély elleni támadást is lehetett támogatni, de ha a helyzet úgy kívánta, akkor innen a vízen körülbelül 80–90, szárazföldön pedig megközelítőleg 100 kilométerre eső Belgrádba is tovább lehetett szállítani az élelmet.

a) A rendelkezések értelmében a budai vilájetből, valamint a kanizsai és a boszniai kormányzóság érintett kazáiból felvásárolt gabonát hajókkal (a Dunán és a Száván), illetve szekerekkel Belgrádba kellett szállítani. Ezenkívül a Duna menti szandzsákok nüzülgabonáját, valamint az erről a területről felvásárolt gabona közel felét szintén Belgrádba kellett vinni, de ahogy azt fentebb láthattuk (*lásd: 4.2.1.1–2., 5.1.1.3.*), ez korántsem biztos, hogy megtörtént.²

A szürszát esetében a boszniai vilájetből, Izvornik livából természetben beszedett tételeket rendelték egy idő után Belgrádba. Kanizsa és Buda ejáleteknek a Belgrádot követő menzilekbe szánt szürszátját pedig feltételezhetően földrajzi szempontokból egy ideig szintén itt „állomásoztatták”.

Ezek alapján Belgrádban 230 086,5 kile (5 119 425 kg) árpát, 64 568,5 kile (1 656 569 kg) lisztet, 7014 darab juhot, 7014 okka (8998 kg) olajat és 4450 okka (5708 kg) mézet tartottak volna készletben bármelyik irányba „bevethetően”. Ennek pontos részleteit a 122. táblázat mutatja.

¹ Jenipalanka feltehetőleg a középkori Harámvár volt. Ma Temespalánka, más néven Palánk (Banatszka Palánka, Банатска Паланка), Juzsnobanatszki okrug, Szerbia.

² BOA MAD 2998. 142, 144/1–2.; BOA D.MKF 27490. 21.; BOA D.MKF 60/67.

beszerzés helye és jellege	árpa (kile)	liszt (kile)	juh (db)	olaj (okka)	méz (okka)	tárolás helye
Buda szürszát	16 725,0	2 794,0	2794	2794	1870	Belgrád
Kanizsa szürszát	15 000,0	3 000,0	3000	3000	2000	
Bosznia szürszát	5 800,0	1 220,0	1220	1220	580	
Duna környéke nüzül ³	42 561,5	12 554,5	0	0	0	
Duna környéke istirá	48 000,0	14 000,0	0	0	0	
Buda istirá	65 000,0	20 000,0	0	0	0	
Kanizsa istirá	25 000,0	8 000,0	0	0	0	
Bosznia istirá	12 000,0	3 000,0	0	0	0	
összesen	230 086,5	64 568,5	7014	7014	4450	

122. táblázat. A szürszát-, a nüzül- és a vásárolt tételek tervezett raktározása Belgrádban

A hadjárat célpontjának véglegesítését (Erdély) követően, augusztus elején, illetve közepén a fentiekben változások álltak be. Július 31-én Buda vásárlásából a Szendrő és Szerém szandzsákokból származó mennyiségeket Temesvárra rendelték, ahogyan augusztus 10-től a Boszniából vásároltakat is. A Duna környékéről beszedett nüzült és a vásárolt tételeket augusztus 14. után már csak Jenipalankáig kellett hajóval szállítani, és szintén e naptól kezdve Kanizsa istiráját is elvileg Temesvárra vitték.⁴

b) A Temesvár vilájetből származó mindenféle ellátmányt, feltehetőleg a hadjárat céljának változása függvényében szállításra készen kellett tartani, hogy szükség esetén vízi úton a Maroson és a Tiszán át Belgrádba vihessék. Addig is a temesvári szandzsákban vett gabonának Temesvár és Csanád várait, míg a lippai és jenői szandzsákokban vásárolt tételek részére Lippát jelölték ki. A temesvári vilájet maradék szürszáthozzájárulását szintén Temesváron kellett tárolni.

Az egri vilájet Szolnok és Szeged szandzsákjaiból vásárolt gabona helyben való őrzését irányozták elő, szükség esetén pedig ezt is Belgrádba parancsolták. A vilájet szürszát-tételeit – nem részletezett módon – megosztva Gyulán és Lippán, míg egy másik forrás szerint csak Lippán raktározták volna.⁵

c) A ruméliai, Duna környéki szandzsákokban beszerzett gabona maradék részét, 50 000 kile árpát és 10 000 kile lisztet Jenipalanka várában tárolták volna.

Összesen így 119 460 kile (2 657 985 kg) árpa, 30 386 kile (779 583 kg) liszt, 4386 darab juh, 18 470 okka (23 693 kg) olaj és 2146 okka (2753 kg) méz állt volna készenlétben a 123. táblázatban szereplő, „madzsar agzi”-nak nevezett térségben. Ezeket a mennyiségeket feltehetően az Erdély elleni hadmozdulatok esetén használták volna fel.

³ A korábban feljegyeztettekhez képest az árpát 91,75 kilével, a lisztet 22,75 kilével többnek írták. Ez Szilisztra szandzsák adatainál ütközik ki. Ezek a számok egy 2,5 kilés hánével rendelkező egység adatai is lehetnek. BOA MAD 2998. 144/1, 163–164.

⁴ BOA D.MKF 62/173.

⁵ BOA MAD 2998. 142, 144/1–2.; BOA D.MKF 27490. 21.

beszerzés helye	árpa (kile)	liszt (kile)	juh (db)	olaj (okka)	méz (okka)	tárolás helye
Temesvár szürszát	16 460	2 886	2886	2 470	1646	Temesvár, Lippa
Temesvár istirá	36 000	12 500	0	15 000	0	Temesvár, Csanád, Lippa
Eger szürszát	5 000	1 500	1500	1 000	500	Gyula, Lippa
Eger istirá	12 000	3 500	0	0	0	Szeged, Szolnok
Duna környéke istirá	50 000	10 000	0	0	0	Jenipalanka
összesen	119 460	30 386	4386	18 470	2146	

123. táblázat. A szürszát-, a nüzül- és a vásárolt tételek tervezett raktározása Temesváron és környékén

Változások ebben az esetben is történtek, bár ezek korántsem voltak olyan méretűek, mint a Belgrádban raktározandó tételek esetében. Július 13-án az egri szürszátot Temesvárra rendelték, ahogy később a vásároltakat is, és Temesvár vilájet tételei szintén itt „leltek” raktárra.⁶

Látható, hogy a beszerzendő ellátmány nagyobb részét, közel kétharmadát Belgrádban, míg harmadát Temesvár környékén tervezték raktározni, amely mind Dalmácia, mind Erdély ellen irányuló hadmozdulatokat feltételez, s amint döntöttek a fejedelemség elleni hadmozdulatokról, azon nyomban csoportosították át az élelmet Belgrádból a közelebb eső Temesvár, illetve Jenipalanka környékére.

6.2. Szállítás szárazföldön

A hadjárat során használt szárazföldi szállítási mód a rendelkezésre álló források alapján csak kevésbé dokumentálható. Ahogy az általános ismertetőben már bemutattuk, különböző szekereket és haszonállatokat használtak erre a célra. Élelmet, fegyvert és felszerelést szintén szállítottak, azonban ezeket a feljegyzésekben gyakran nem különítették el egyértelműen.

Az élelem szállítására akkor vettek igénybe szekereket, ha a ráják helyett az állam juttatta el kijelölt helyükre a szürszátból, a nüzülből és az istirából származó tételeket. A vonuló hadsereggel is tartottak élelemiszert szállító kocsik, amelyekkel leginkább a magasabb rangú tisztségviselőknek és a katonáknak, főleg a janicsároknak szánt ellátmányt vitték. Ezek mellett a hadjáraton résztvevők felszereléseit, fegyvereit és egyéb holmijait szállító szekerek is a konvoj részét képezték.

A szállítások lebonyolítására legalább háromféle szekeret és különféle állatokat vettek igénybe, bérlésükre, használatukra vonatkozóan a rúznámcebejegyzések adhatnak valamelyest támpontot.

6.2.1. Szekerek használata

A szekerek három típusát, a *dzsámúsz-* (bivaly), az *edirne-* és a *szirem*kocsikat biztosan használták. A rendelkezésre álló információk szerint az edirnet a felvonulás során, a szirem nevéhez híven (Szerém) a leendő hadszíntérhez közeli helyeken, míg a dzsámúsz mindkét esetben igénybe vették.

⁶ BOA D.MKF 62/173.

A szekereket általában bérelték, amelynek díjai nyilvánvalóan a központban voltak a legmagasabbak, és a birodalom határaihoz közeledve fokozatosan csökkentek. Edirne környékén mind a dzsámúsz-, mind pedig az edirneszekeret 1600 akcséért bérelték, előbbi ára a Belgrádig tartó úton 450, utóbbi pedig 450–900 akcsére csökkent. A hadszíntér térségében a dzsámúsz bérleti díja már 240–300 akcse között, a szirem pedig 300–500 akcse között mozgott. Ha a szekereket a portai egységek számára bérelték, akkor ezt az adott alakulat zsoldjából finanszírozták.

A rendelkezésre álló információk alapján a szirem számított a „legnépszerűbb” szerkértípusnak, majd a dzsámúsz, amit az edirne követett. A fellelhető források alapján a hadjárat során bérelt szekerek bérleti díjáról az esetek legnagyobb részében csak a rúznámcsék adataira támaszkodó részletek állnak rendelkezésünkre. Ráadásul sok esetben a feljegyzések csak a bérleti díjról tanúskodnak, a szerkér típusát már nem említik. A hadjárat során legkevesebb 2417 szekeret biztosan igénybe vettek, aminek részleteit a 124. táblázat tartalmazza.⁷

típus	mennyiség (db)	bérleti díj (akcse)
dzsámúsz ⁸	517	518 440
	n. a.	27 880
edirne ⁹	287	215 050
szirem ¹⁰	1497	719 600
	n. a.	35 400
ismeretlen	116	156 600
	n. a.	91 600
összesen	2417	1 764 570

124. táblázat. Az 1658. évi hadjárat során használt szekerek megoszlása

A bérelt szekerek közül 67 dzsámúsz- és 77 sziremszekeret biztosan az élelmiszer szállítására használták, azt is július vége és szeptember közepe között a hadszíntér térségében, tehát a menzilerendszer nem teljesített rosszul. Ezekből a dzsámúszszekerekből 32 darabot rizszállításra vettek igénybe augusztus első felében Belgrád és Temesvár között, illetve további 25 sziremkocsit bizonyosan bevonhattak a feldolgozott hús szállítására Edirne és Belgrád között, amelynek darabára 2000, illetve 3000 akcse volt, amit Júszuf efendi, ganem emíni a *kapikulu* egységek húspénzéből fizetett. A szürszát, nüzül és istirá tételeinek rendeltetési helyre történt fuvarozásról azonban nincs információ.¹¹

⁷ BOA KK 1949. 15, 16, 18, 19, 21, 25, 30, 31, 33–36, 40, 41, 44, 45, 47, 48.; BOA D.BRZ 47/10/87. 47/11/78. 47/12/51.; BOA MAD 12585. 128. Filibe, Tatarbazari és Razlik nüzüladójából 234 400 akcsét dzsámúszszekerek bérlésére használtak fel. A táblázatban látható összeg ezt magában foglalhatja, de akár új tételként is jelentkezhet, amit azonban a források szükségessége miatt nem lehet megállapítani.

⁸ A dzsámúszszekerekből 95 darab fajtája és/vagy mennyisége más sziremszekerekkel való területi és/vagy időbeni esetleges egyezésem alapultó becslés.

⁹ Az edirneszekerekből 34 darab fajtája és/vagy mennyisége más sziremszekerekkel való területi és/vagy időbeni esetleges egyezésem alapultó becslés.

¹⁰ A sziremszekerekből 558 darab fajtája és/vagy mennyisége más sziremszekerekkel való területi és/vagy időbeni esetleges egyezésem alapultó becslés.

¹¹ BOA KK 1949. 35, 40, 41, 44, 47, 48.; BOA D.BRZ 47/10/87. 47/11/78. A 32 dzsámúszszekér darabját 300 akcséért bérelték, összesen 9600 akcsét fizetve.

A fenti táblázat adataiba akár bele is tarthatnak azok a sziremszekerek is, amelyeket egy július 14-én kelt parancs szerint kétszersült, fegyverek és egyéb felszerelés szállítására kellett beszerezni. Buda vilájetből 1500 darab, Temesvár, Eger és Kanizsa ejáletekből pedig 500-500 darab szekér biztosítását irányozták elő.¹²

Ez esetben a szekerek bérleti díját a hadsereg kincstárából fizették, a kiállítandó mennyiségeket az egyes közigazgatási egységek dzsizjehánéi alapján határozták meg. A hánénként biztosítandó kocsik száma területenként eltért, feltehetően rendelkezettek ismeretekkel az egyes helyekről beszerezhető szekerek mennyiségéről. Szerémből, mivel innen sok szekérral lehetett számolni, 7 hánénként, míg a budai vilájet többi részéről 20 hánénként kértek 1 szekeret. Így előbbiből 500, utóbbiból 900 kocsit sikerült szerezni. Ez utóbbiba beletartozhatott az a Szendrő szandzsákból kiállított 790 szekér, amellyel a Temesváron raktározott gabonát fuvarozták a sereghez.¹³

Az említettek közé tartoztak talán még azok a kocsik is, amelyeket a temesvári vilájetben gabonaszállításra vettek igénybe. Pancsova és Csák kazákból 350 szekeret biztosítottak, a lakosságnak a szükséges zsákokkal együtt 2 hánénként 1 szekeret kellett kiállítania. Ezekkel 10 500 kile árpat szállítottak volna Pancsovából a sereghez, ami alapján egy feltételezhetően szirem típusú szekérra 30 kile árpa fért fel. Kanizsa vilájet vásárlásából származó tételeket pedig 350 szekéren szállították Belgrádba.¹⁴

Szekereket szerezhettek a mukátaákból is. Egy augusztus 4-én kelt parancs szerint a Szerém szandzsákban lévő Karlofcsa és Nemcse mukátaákból a gabona szállítására rendeltek szekereket. Az előbbihez tartozó falvakból 10, míg az utóbbihoz tartozókból 15 szekér beszolgáltatását írták elő, ettől azonban végül eltekintettek.¹⁵

Összefoglalóan megállapíthatjuk, hogy ha az adatokat külön-külön tekintjük, akkor élelemszállításra minimum 1659 szekeret vettek igénybe, a hadjáraton használt összes kocsi számának megbecslésére azonban a források esetlegessége, a bérleti díjak közötti túl nagy különbségek, valamint az egyes bérleményi tételek egymástól való korántsem egyértelmű elkülönülése miatt nem vállalkozunk.¹⁶

6.2.2. *Állatok igénybevétele*

Az állatok beszerzésének és ellátásának felügyelete a Szergi-i Hümájún emínejének, Musztafa agának a feladatkörébe tartozott. Használatukra vonatkozóan csupán töredékinformációk állnak rendelkezésre, s annyi bizonyos, hogy bivalyokat, lovakat, tevéket és öszvéreket igénybe vettek.

6.2.2.1. *Bivalyok használata*

A szekereket húzó bivalyoknak sem a számáról, sem a beszerzéséről nem áll rendelkezésre sok információ. Azt viszont tudjuk, hogy ostromágyúk vontatására Mora vidékének (Peloponnészoszi-félsziget) különböző kazáiból 290 bivalyt vásároltak (*125. táblázat*). A hadjárat végeztével, november végén ezek közül 40 darabot a Portára vittek, a többi 250-

¹² BOA D.EVM 6/41.

¹³ BOA D.MKF 62/173.

¹⁴ BOA D.MKF 62/173. Pancsova 400, Csák 300 háne, viszont a háne jellegét nem jelezték.

¹⁵ MNL OL P1313, 250/65.

¹⁶ A szekerek minimális száma az 1672. évi hadjáraton 3787, az 1683. évin 8000, az 1695. és az 1696. évin 10 000 darab volt. Erdoğan, II. *Viyana Kuşatması*, 95–96., 101–104.; Sevinç, *1695 ve 1696 Avusturya Seferlerinde*, 148–153.; İnbaşı, *Ukrayna'da Osmanlılar*, 80–81., 108.

et pedig a környező szandzsákokban (Pasa, Csirmen, Vize, Gelibolu) eladták, páronként 35 kámil gurusért, összesen 4375 kámil gurus (350 000 akcse) értékben:¹⁷

kaza	darab	kaza	darab
Edirne	50	Tekirdagi	20
Dimetoka	20	Ipszala	6
Hajrabolu	10	Inedzsik	6
Dzsiszr-i Ergene	10	Vize	6
Malkara	12	Szaráj	6
Csirmen	10	Bergosz	6
Uzundzaova	10	Szultánjeri	6
Zagra-i Atík	10	Havász-i Mahmúd-pasa	12
Zagra-i Dzsedíd	6	Baba-i Atík	6
Csirpan	6	Kirkkilisze	10
Akcsakizanlik	6	Csorlu	10
Jenidzse-i Kizilagacs	6	Portára	40
összesen		290 darab	

125. táblázat. A Mora vidékéről vásárolt, majd értékesített bivalyok megoszlása

Talán ez az említett 290 állat része lehetett annak a mennyiségnek, amit Tirhala és Szelanik livák nüzü- és mekárípenzéből (2000, illetve 7000 gurus), Morából (3500 gurus), Karliiliből és Inebahtiből (3500 gurus) összesen 16 000 gurusért (1 280 000 akcse) terveztek vásárolni. Ha az imént látott 35 gurus/pár eladási árral számolunk, akkor ebből az összegből 914 darab bivalyt lehetett vételezni. Joggal feltételezhetjük azonban, hogy az állam a 35 gurusnál alacsonyabb beszerzési árat alkalmazta, így a vásárlandó állatok száma 914-nél jóval több is lehetett.¹⁸

6.2.2.2. Lovak használata

A hadjáraton használt lovakról rendelkezésre álló kevés információ alapján úgy tűnik, ágyúk vontatására, a hadsereg ivóvízellátásáért felelős *száka* alakulat felszereléseinek, illetve a víz szállítására biztosan igénybe vették őket. Ezekben az esetekben az állatok Edirne, illetve Szófia, Nis és Belgrád környékéről származtak, darabonkénti áruk 1930 és 3000 akcse között változott. A beszerzett lovak darabszámát ritkán tüntették fel a vásárlásról tanúskodó feljegyzésekben, így legkevesebb 96 lóval számolhatunk, amelyeket az alábbiak (126. táblázat) szerint használtak.¹⁹

¹⁷ BOA D. MKF 27490. 32.

¹⁸ BOA D.MKF 60/97. Az 1672. évi hadjárat során 1032, az 1683. évin 1000, az 1695. évi idején pedig 1350 állatot biztosan igénybe vettek. Erdoğan, II. *Viyana Kuşatması*, 89.; Sevinç, *1695 ve 1696 Avusturya Seferlerinde*, 156.; İnbaşı, *Ukrayna'da Osmanlılar*, 103.

¹⁹ BOA KK 1947. 96, 111.; BOA KK 1949. 31–45. A lovakat darabonként Edirne környékén 2400, a többi területről 1930, 2205 és 3000 akcséért tudták beszerezni. BOA D.MKF 62/59. A janicsárok szakáinak szánt 4 lovat Szófia menziliben vásárolták 2500, 2750, 2690 és 2800 akcse áron.

kedvezményezett	darab	akcse
janicsárok szakái	23	55 700
	4	10 740
	n. a.	37 430
janicsárok szakái, toparabadszik	n. a.	6 400
toparabadszik	n. a.	150 217
ismeretlen	69	165 600
összesen	96	426 087

126. táblázat. Edirne, Szófia, Nis és Belgrád környékéről vásárolt lovak megoszlása

Az említetteken kívül Bosznia vilájet kazáiból gyűjtöttek volna be lovakat, egy július 14-én kelt parancs szerint körülbelül 2000 darabot, amit később 1500-ra csökkentettek. A lovak helyett azonban állatonként 600 akcsét kértek, amiből további engedményekkel 1422 ló értékének megfelelő pénz begyűjtését irányozták elő. Ennek az összegnek végül 79%-át, 1124 ló értékét sikerült behajtani (127. táblázat).²⁰

kaza	darab	akcse	kaza	darab	akcse
Jenibazar, Dimitrofcsa	60	36 000	Gabele, Lubuska	30	18 000
Jeniváros, Pirepoj	90	54 000	Noveszin	42	25 200
Visegrád	25	15 000	Lubin	32	19 200
Cselebibazari	30	18 000	Focsa	54	32 400
Kladana	25	15 000	Csajnicse	36	21 600
Biracsa	30	18 000	Nova, Csernicse	0	0
Szaráj	38	22 800	Tasludzsa	43	25 800
Tesne	47	28 200	Prepol	46	27 600
Derbend	32	19 200	Brvenik	57	34 200
Kosztanicse	26	15 600	Krupna, Korenta	40	24 000
Kamengrád, Bihke	30	18 000	Memlahatejn	48	28 800
Akhiszár, Gölhiszár	30	18 000	Izvornik	38	22 800
Ihlevne, Novaszél	34	20 400	Gradacsacs	31	18 600
Belgrádszik, Neretva	10	6 000	Beline	18	10 800
Imocska, Drine	30	18 000	Bögürdelen	34	20 400
Mosztar, Blagaj	38	22 800			
összesen			1124 darab	674 400 akcse	

127. táblázat. Bosznia vilájet kazáiból begyűjtött lovak értékének megfelelő pénz megoszlása

²⁰ BOA D.MKF 27493. 37/1.; BOA D.MKF 62/128, 173.; BOA D.EVM 6/41. A július 14-én kelt parancs irata sérült, az állatok száma kiszakadt, csupán a „2000” olvasható. Az 1672. évi hadjáraton legkevesebb 6800, 1683-ban 1794, 1695-ben 7031, 1696-ban 5266 lovat használtak teherhordásra és különböző célokra. Erdoğan, II. *Viyana Kuşatması*, 91.; Sevinç, *1695 ve 1696 Avusturya Seferlerinde*, 170., 172., 173.; İnbaşı, *Ukrayna'da Osmanlılar*, 82–90.

A befolyt összegből 24 600 akcsét a hadsereg pénztárába utaltak, míg a maradék 649 800 akcsét zsoldpénzek kifizetésére Jenő várába küldték.²¹

6.2.2.3. Tevék és öszvérek használata

A tevék és öszvérek használata kapcsán csupán annyit említhetünk meg, hogy az előbbieket egy részét Szíriából szerezték be, és elvileg a lázadó Abaza Haszan mint aleppói pasa irányította volna a beszerzéseket. A tevék vásárlására 620 000 akcsét biztosan elköltöttek, azt azonban nem tudni, hány darab tevére lehetett elegendő ez a pénzösszeg.

Az öszvérekről még ennyi információval sem rendelkezünk. Annyit tudunk, hogy An-kara környékéről 3 katart (15 darab) vásároltak, és ezenkívül csupán az ellátmány kiosztásánál említették meg őket.²²

6.3. Szállítás vízen

A hadjárat során alkalmazott vízi szállítást tekintve a Duna menti szandzsákok rájái által beszolgáltatott nüzültermények, valamint a szintén ezekről a területekről felvásárolt árpa és liszt fuvarozásával kapcsolatban áll rendelkezésre információ. A dunai kikötőkből mind a folyón felfelé Fethüliszlámba²³ és Belgrádba, mind pedig lefelé, sőt tovább a tengeren egészen Isztambulig történtek szállítások.

A szállításról készült kimutatások a hajók típusairól nem tesznek említést, csupán a kapitányok nevei szerepelnek bennük, de azok is sok esetben hajónként nem elkülönítve, emiatt a hajók számának meghatározása is nehézkes. A szállításhoz túlnyomórészt bérelt hajókat vettek igénybe, elvéve azonban használtak kincstári tulajdonúakat is. A felfogadott hajóskapitányok között keresztények és zsidók is akadtak, akiket a listákban külön megjelöltek a „*zimmi*”, illetve a „*jahúdi*” kifejezésekkel.

A szállítandó áru árpat és/vagy lisztet jelentett, és mindegyikre azonos díjszabást alkalmaztak. Ezt feltehetően központilag határozták meg, ugyanis szakaszos árszabást használtak. Így például Belgrádból mind Iszakcsiba,²⁴ mind pedig a tőle körülbelül 70 km-re fekvő Kilibe²⁵ is ugyanazon a díjért fuvaroztak, emiatt a szállítási költségeket csak nagy vonalakban lehet meghatározni. A szállítási költségek függték továbbá a folyásiránytól is, értelemszerűen a folyón felfelé drágábban szállítottak. Számításaink szerint ez esetben egységnyi kilét folyamkilométerenként 0,0126–0,021 akcséért szállítottak, lefelé pedig 0,0054–0,0065 akcse között alakult az ár. A Duna torkolatához közel eső kikötőkből már tengeri hajók indultak a birodalom központi területei felé, az Isztambulba szállítás díja pedig nagyjából 0,0085–0,0111 akcse között mozoghatott.²⁶

6.3.1. Nüzültermények szállítása

A fentiekben már láttuk (*lásd: 4.2.1–3.*), hogy a Duna menti területekről, így Szilisztra, Nigbolu és Vidin szandzsákokból a nüzült természetben szedték be. Ennek során az is

²¹ BOA D.MKF 27493. 37/1.

²² BOA KK 1858. 97, 119.; BOA KK 2629. 12.; BOA D.BŞM 237/89. 1672-ben legalább 3369, 1683-ban 4346, 1695-ben 4140, 1696-ban 3971 tevét vettek igénybe. İnbaşı, *Ukrayna'da Osmanlılar*, 97.; Sevinç, *1695 ve 1696 Avusturya Seferlerinde*, 165.; Erdoğan, *II. Viyana Kuşatması*, 87.

²³ Ma Kladovo (Кладово), Borszki okrug, Szerbia.

²⁴ Ma Isaccea, Judeţul Tulcea, Románia.

²⁵ Ma Kilija (Кілія), Odeszka oblaszty, Ukrajna.

²⁶ A Duna mentén fekvő kikötők folyamkilóméterben megadott távolságának meghatározásában a következő munkára lehet támaszkodni: Enökl, *A Duna és mellékvízei*.

kiderült, hogy először Belgrádba, majd augusztus közepétől Jenipalankáig kellett szállítani a nüzültételeket. Ugyanakkor Vidinből augusztusig biztosan nem indult szállítmány, és erről a szállításról továbbiakat már nem is tudunk. A másik két szandzsák tételei sem jutottak el a hadsereghez, hanem az árpa nagy részét a fővárosba rendelték, míg a lisztet helyben árpára vagy búzára cserélték. A hajósok előre kérték a szállítási költséget, amit eredetileg a kincstárból fizettek volna. Az erre szánt összeg azonban nem érkezett meg időben, így ezt végül a nüzüladóval együtt begyűjtött, ám másra szánt mekárípenzből különítették el.²⁷ Az alábbiakban az említett szállítások részletei következnek, amelyhez annyi megjegyzést teszünk, hogy a lent látható kikötők neve mellett szereplő folyami-kilométer-számok a szöveggörnyezettől függően az oda vagy az onnan történt szállítás távolságát jelzik.

a) A Szilisztra livából begyűjtött árpát és lisztet még csak Jenipalankáig sem vitték el, a Duna torkolatához közeli kikötőkbe (Macsin,²⁸ Ibrail,²⁹ Iszakcsi, Iszmailgecsidi,³⁰ Kili) rendelték vissza, onnan pedig a szultáni udvarba hajózták tovább. A szállítmánynak november 7-ig (*Rúz-i Kászim*) kellett volna Isztambulba érkeznie, de ez nagy valószínűséggel egy-két hónap késéssel történt meg. Részletek a tengeri szállítással kapcsolatban állnak rendelkezésre, 21 560,5 kile árpát és lisztet vittek Isztambulba, s ennek fuvardíját kilénként 6, összesen 129 363 akcsében határozták meg. A szállítás részletei a *128. táblázat* szerint alakultak.³¹

kiindulási hely	hajóskapitányok	árpa, liszt (kile)	szállítási költség (akcse)
Iszakcsi	Alí reisz, Sabán reisz és többek	1 600,0	9 600
Ibrail	el-Háddzs Músza reisz, Ak Sabán, Mehmed reisz és többek	10 159,0	60 954
Iszmailgecsidi	Mehmed cselebi, Hüszejn, Sabán és többek	3 734,0	22 404
Kili	Alí reisz, Kuloglu Haszan cselebi, Musztafa bese és többek	6 067,5	36 405
összesen		21 560,5	129 363

128. táblázat. A Szilisztra livából begyűjtött nüzütermények szállításának megoszlása

b) A Nigbolu szandzsákból begyűjtött tételekből 19 179 kile (426 733 kg) árpát és 5704 kile (146 342 kg) lisztet szállítottak az eredetileg kijelölt Belgrád helyett, Jenipalanka felé haladva először Fethüliszlám (336,5 fkm) kikötőjéig. A sereg ellátására ez a tétel már feleslegesnek bizonyult, ezért szeptember végén a Duna torkolatához közelebb fekvő kikötőkbe, Ibrailba (763,5 fkm), Iszakcsiba (831 fkm), Tulcsába³² (862,2 fkm) és Kilibe (924,9 fkm) fuvarozták. A szállításért kilénként 12 akcsét fizettek, ebből Fethüliszlamba a Dunán felfelé 6–7 akcsét, onnan lefelé pedig 5–6 akcsét jelenthetett a költség, s összesen 298 596 akcsébe került. A helyzetet ráadásul nehezítette az, hogy Nigbolu kikötőjében nem állt rendelkezésre elegendő számú hajó, a hiányt Szilisztrából próbálták pótolni. A szállítás részletei a *129. táblázat*ban láthatóak.³³

²⁷ BOA D.MKF 60/105, 114. 62/86, 173.

²⁸ Ma Măcin, Județul Tulcea, Románia.

²⁹ Ma Brăila, Județul Brăila, Románia.

³⁰ Ma Izmail (Ізмаїл), Odeszka oblaszty, Ukrajna.

³¹ BOA MAD 4454. 17.; BOA D.MKF 62/147, 173.

³² Ma Tulcea, Județul Tulcea, Románia.

³³ BOA MAD 4454. 12–13. A دفتر lapjai szakadozottak, az írások néhol elmosódtak, az adatokat több esetben következtetéssel hozzávetőlegesen lehet meghatározni. Ezek a bizonytalan olvasatú adatok dőlten szerepelnek. BOA D.MKF 60/67. 62/173.

rendeltetési hely	hajóskapitányok	árpa (kile)	liszt (kile)	szállítási költség (akcse)
Kili	Hüszejn reisz	873	0	10 476
	Ahmed reisz	1 295	0	15 540
	Halil reisz ³⁴	0	1185	14 220
	Mehmed bég reisz	2 495	52	30 564
Ibrail Iszakcsi Kili Tulcsa	[szakadt, elmosódott]	4 185	200	52 620
	Ahmed efendi, reisz	3 726	594	51 840
	el-Háddzs Sabán reisz	1 405	110	18 180
	<i>Izmail reisz</i>	2 350	0	28 200
	Hajdar jahúdí reisz	0	583	6 996
	Hüszejn bese, reisz	0	950	11 400
	Mehmed aga	0	1080	12 960
	Mehmed aga	800	0	9 600
	Mehmed reisz	2 050	950	36 000
összesen		19 179	5704	298 596

129. táblázat. A Nigbolu livából begyűjtött nüzültermények szállításának megoszlása

Ebből a mennyiségből 19 005 kile (422 861 kg) árpát 1659 tavaszán továbbszállítottak Isztambulba a szultáni udvarba, valamint a kezelésében lévő lerakatba, Kursunlu Mahzenbe, illetve a főváros közelében fekvő Iznikmidbe kiléként 7 akcse szállítási költséggel. Ez összesen 133 035 akcsét jelentene, de ehelyett csak 132 590 akcsét könyveltek el (130. táblázat).³⁵

rendeltetési hely	hajóskapitányok	árpa (kile)	szállítási költség (akcse)
Iznikmid	Tophánelei Musztafa reisz	4 800	33 600
	Oszmán reisz	2 300	16 100
	Karadzsa Mehmed reisz	2 500	17 500
	Músza reisz	1 770	12 390
Kursunlu Mahzen	el-Háddzs Musztafa reisz	2 500	17 500
	Tophánelei Musztafa reisz	500	3 500
szultáni udvar	Sáhín reisz	2 835	19 845
	Mehmed bese, reisz	1 800	12 600
összesen		19 005	133 035

130. táblázat. A Nigbolu livából begyűjtött nüzültermények Isztambulba és Iznikmidbe történő szállításának megoszlása

6.3.2. A vásárolt termények szállítása

Ahogy azt a korábbi fejezetekben láttuk (lásd: 5.1.1.3.), a Szilisztra és Nigbolu szandzsákokból vásárolt árpát és lisztet Szilisztra, Nigbolu és Ruszcsuk³⁶ kikötőiből a kijelölt Jenipalanka felé Fethülszlámig, valamint Belgrádig hajózták. A szállítások a vásárlások

³⁴ A liszt szállítási költségét a defterben 1500 akcsével kevesebbnek tüntették fel, összesítésnél viszont a táblázatban látható, helyes számmal számoltak.

³⁵ BOA MAD 4454. 12–13.

³⁶ Ma Rusze (Pyce), Rusze oblaszt, Bulgária.

napjai alapján június elején kezdődhetek, a Belgrádba menő hajókat azonban augusztus közepétől már csak Jenipalankáig irányították. A fel nem használt mennyiségeket ezekről a helyekről idővel a Fekete-tengerhez közeli kikötőkbe vitték, majd onnan 1659 tavaszán továbbították a fővárosba, illetve annak környékére. A szállítási költségeket elvileg a kincstárból utalták. Az alábbiakban az említett szállítások részleteit ismertetjük.

6.3.2.1. Szállítás Fethülszlám kikötőjébe

Fethülszlámba (tulajdonképpen a Vaskapu-szoros keleti végéhez) csak Ruszcsuk (438,5 fkm) és Nigbolu (336,5 fkm) kikötőjéből szállítottak 26 336 kile (585 976 kg) árpát és 5848 kile (150 036 kg) lisztet. Ez a vásárlásból származó összes szállítandó árpa 27%-át, illetve a liszt 24,8%-át tette ki, amelyek eredeti célja Belgrád vagy Jenipalanka lett volna. Ezeket a mennyiségeket a hadsereg ellátására végül feleslegesnek találták, s visszafordították a Fekete-tengerhez közel eső dunai kikötőkbe, Iszakcsiba (831 fkm), Tulcsába (862,2 fkm) és Kilibe (924,9 fkm).

A szállítási költség mindkét kikötőből kiindulva mindkét tétel esetében kilébként 12 akcsét, összesen 386 208 akcsét jelentett. A fuvarozásban minimálisan ugyan, de állami hajók is részt vettek. A hajóskapitányok teljes kifizetésére sok esetben csak összel vagy télen került sor. A szállítás részletei a 131. táblázatban foglaltak szerint alakultak.³⁷

kikötő	hajóskapitányok	árpa (kile)	liszt (kile)	szállítási költség (akcse)	fizetve (akcse)	állami hajó (akcse)
Nigbolu	Abdí bese, reisz	2 645	731	80 904	80 180	724
	Júszuf reisz	3 056	310			
	Hádzsi Velí reisz Belgrádból	2 500	500	36 000	8 500	
	Hüszajn bese Belgrádból	2 400	500	34 800	13 500	
	Ahmed bese Belgrádból	2 200	500	32 400	8 500	
	Mehmed aga, Ahmed bese	2 000	500	30 000	30 000	
Ruszcsuk	Haszan cselebi hajói	3 440	950	52 680	52 680	
	Hádzsi Alí reisz hajói	3 750	250	48 000	48 000	
	Ahmed efendi	1 655	980	31 620	17 400	
	Velí Ruszcsukból	2 690	627	39 804	13 480	
összesen		26 336	5848	386 208	272 240	724

131. táblázat. A vásárolt termények Fethülszlám kikötőjébe történő szállításának megoszlása

6.3.2.2. Szállítás Belgrád kikötőjébe

Belgrádba mind a három kikötőből (Nigbolu, Ruszcsuk és Szilisztra) szállítottak, összesen 71 205 kile (1 584 311 kg) árpát és 17 709 kile (454 342 kg) lisztet. Ez az összes szállítandó árpa 73%-át, a lisztnek pedig 75,2%-át tette ki. A szállítási költségek ebben az esetben már eltérően alakultak, a kilébkénti összeg azonban mindkét tétel esetében itt is megegyezett. Nigboluból (573 fkm) kilébként 7, Ruszcsukból (675 fkm) 8, míg Szilisztrából (794 fkm) 10 akcsével számoltak, összesen 799 240 akcsével. Az állami hajók az előbbihez képest nagyobb számban vettek részt a fuvarozásban, de ez még így is csak

³⁷ BOA MAD 747. 5–6.; BOA D.MKF 62/123, 127, 173.

a költségek 4%-át tette ki. A hajók kapitányainak teljes kifizetése ebben az esetben is a legtöbbször ősszel vagy télen történt. A részleteket a 132. táblázat mutatja.³⁸

kikötő	hajóskapitányok	árpa (kile)	liszt (kile)	szállítási költség (akcse)	fizetve (akcse)	állami hajó (akcse)
Nigbolu	Alí cselebi Belgrádból	1 200	300	10 500	10 500	
	Redzseb reisz	1 250	350	11 200	11 200	
	Oszmán bese, reisz	1 000	300	9 100	9 100	
	Bajram dede	900	200	7 700	7 700	
	Haszan	1 000	200	8 400	8 400	
	el-Háddzs Mehmed reisz	800	200	7 000	4 450	
	Hüszejn reisz, kapudan	1 200	100	9 100	9 100	
	Sabán reisz	800	200	7 000	7 000	
	Ahmed reisz	700	200	6 300	6 300	
	Hüszejn hodzsa, reisz	800	200	7 000	7 000	
	Mehmed bese Vidinből	800	200	7 000	7 000	
	Ahmed bese Nigboluból	750	150	6 300	6 300	
Miháil zimmí, Baldzsi Kenán reisz	500	400	6 300	6 300		
Ruszcasuk	Haszan cselebi hajói	1 800	400	17 600	17 600	
	Hádzsi Alí hajói	1 300	400	13 600	13 600	
	Nedelko zimmí reisz	1 750	450	17 600	28 800	1 400
		1 150	250	11 200		
	Baldzsi Kenán, Ahmed reisz	2 200	500	21 600	16 000	
	Ibráhím és ismeretlen jahúdi reisz	1 200	300	12 000	12 000	
	Halíl reisz	1 250	400	13 200	13 200	
	Bajram cselebi, reisz	1 800	400	17 600	15 600	
	Ahmed reisz	1 200	400	12 800	12 800	
	Abdüszelám reisz	1 550	400	15 600	14 400	1 200
	Hüszejn reisz	1 000	0	8 000	8 000	
Karamehmedoglu reisz	800	200	8 000	4 000		
Ahmed reisz Nigboluból	1 300	500	14 400	14 400		
Szilisztra	Sabán reisz 10 hajója	15 005	3 999	190 040	180 000	10 040
	Abdí reisz, Musztafa cselebi és mások 14 hajója	24 400	5 510	299 100	280 000	19 100
	Isztefán zimmí reisz hajói	1 800	600	24 000	24 000	
összesen		71 205	17 709	799 240	754 750	31 740

132. táblázat. A vásárolt termények Belgrád kikötőjébe történő szállításának megoszlása

Belgrádig csak 25 hajó jutott el, a szállítmányokat augusztus közepétől feltehetően a dalmáciai hadjárat elmaradása miatt már csak Jenipalankáig vitték. A Belgrádba szállítandó mennyiségből 31 010 kile (689 972,5 kg) árpát és 10 785 kile (276 700 kg) lisztet visszaszállítottak Iszakcsi (1067,5 fkm), Iszmailgecsidi (1112,8 fkm) és Kili (1161,4 fkm) kikötőjébe. Nedelko, el-Háddzs Mehmed és Redzseb hajóskapitányok az általuk hozott

³⁸ BOA MAD 747. 4–7.

mennyiséggel tértek vissza, Mehmed azonban csak Szilisztraig, Redzseb pedig Bogazkőjig³⁹ hajózott. Rajtuk kívül a visszaszállítást már más hajósok hajtották végre.⁴⁰

A szállítási költség mindkét tétel esetében kilétként 6, Redzseb reisz fuvarja esetében csak 4, összesen 247 570 akcsébe került. Ennek az összegnek körülbelül 15,3%-át, azaz 37 945 akcsét fizettek ki helyben a hajósoknak. Mindezek részletesebben a 133. táblázatban láthatóak.⁴¹

hajóskapitányok	árpa (kile)	liszt (kile)	szállítási költség (akcse)	fizetve (akcse)
Alí bese	2 050	500,0	15 300	2 000
[...]oglu	4 000	436,5	26 619	1 940
Hüszejn reisz	1 139	105,5	7 467	1 020
Ahmed reisz	1 168	428,0	9 576	3 400
Karamehmedoglu	547	516,0	6 378	910
[...]cselebi, reisz	600	0,0	3 600	960
Kara Haszan reisz	987	313,5	7 803	1 020
Isztefán zimmí reisz	4 138	122,5	25 563	0
Jován zimmí reisz	1 930	0,0	11 580	1 100
Miháil zimmí reisz	890	231,0	6 726	1 380
[...] reisz	1 710	1 429,5	18 837	0
ismeretlen jahúdí reisz	1 450	317,5	10 605	1 020
Abdülszelám reisz	1 764	731,0	14 970	360
Baldzsi Kenán	2 920	121,0	18 246	420
ismeretlen Belgrádból	2 517	0,0	15 102	0
Halíl reisz	0	2 982,0	17 892	2 790
Köroglu reisz	0	1 751,0	10 506	375
Nedelko zimmí	1 150	250,0	8 400	8 400
Redzseb reisz	1 250	350,0	6 400	6 400
el-Háddzs Mehmed reisz	800	200,0	6 000	4 450
összesen	31 010	10 785,0	247 570	37 945

133. táblázat. A Belgrádba szállítandó vásárolt termények visszaszállításának megoszlása

6.3.2.3. Szállítás Isztambulba és környékére

1658 végén a Duna torkolatához közel eső kikötőkbe szállított, és ott ideiglenesen raktározott mennyiségekből 54 871 kile (1 220 880 kg) árpát és 3440 kile (88 257 kg) lisztet

³⁹ Ma Cernavodă, Județul Constanța, Románia.

⁴⁰ BOA MAD 747. 5–9.

⁴¹ BOA D.MKF 62/173.; BOA MAD 747. 5–9. A táblázat utolsó három sorában szereplők esetében a szállítási költségeket összevonva adták meg: Redzseb reisz 11 akcse/kile, el-Háddzs Mehmed 13 akcse/kile, Nedelko zimmí 14 akcse/kile.

rendeltek Isztambulba, az ottani és a környékén lévő raktárakba, Kursunlu Mahzenbe, Gebzében (Gekbuze), Iznikmidbe, Mudanjába, és valamennyi mennyiséget bizonyos személyek is kaptak. Az erről készült kimutatások meglehetősen zavarosak és pontatlanok. Annyi azonban bizonyosnak látszik, hogy a szállítási költséget kilénként 6 akcseben állapították meg, összesen 350 366 akcse értékben. A rendelkezésre álló adatokat a 134. táblázatban láthatjuk.⁴²

rendeltetési hely/személy	hajóskapitányok	árpa (kile)	liszt (kile)	szállítási költség (akcse)
Kursunlu Mahzen	néhány személy	11 520	0	69 120
	Sáhín reisz	4 350	0	26 100
	Musztafa reisz	900	0	5 400
Iznikmid	Oszmán reisz Trabzonból	4 010	0	24 060
	[...] zimmí reisz	3 645	0	21 870
	el-Háddzs Alí reisz	3 000	0	18 000
	Oszmán bese	3 650	0	21 900
	Topháneli Alí bese	1 600	0	9 600
	Músza reisz	2 644	0	15 864
Mudanja	Mehmed reisz	3 740	0	22 440
	[...] zimmí reisz	4 250	0	25 500
	Ibráhím reisz	4 360	0	26 160
	Haszan reisz	4 000	0	24 000
	[...] reisz	0	500	3 000
Gekbuze	Topháneli Mehmed reisz	2 702	0	16 212
Bozdzaada	Mehmed reisz	0	1016	6 096
Ömer efendi, a nagyúri konyha emínje	Ahmed aga mübásir	0	1894	11 364
Musztafa efendi		0	30	180
reiszülküttáb	Mehmed reisz ⁴³	500	0	3 500
összesen		54 871	3440	350 366

134. táblázat. A vásárolt termények Isztambulba és környékére történő szállításának megoszlása

Ahogy az már az előbbi fejezetben láthattuk (lásd: 5.1.4.2.), a kanizsai vilájetből vásárolt árpából és lisztből 19 684 kilét (437 969 kg) és 5896 kilét (151 268 kg) még valamikor 1658-ban Iszakcsiba szállítottak, és itt raktározták el. Ebből a következő év tavaszán 16 900 kile (376 025 kg) árpat négy hajón útnak indítottak Isztambul felé. Sajnos

⁴² BOA MAD 747. 9–11.

⁴³ A szállítási költség ebben az esetben 7 akcse/kile volt.

sem ennek a szállítási költségeiről, sem a rakomány elosztásáról nem áll rendelkezésünkre feljegyzés. Ha a fentebb látott árszabást alkalmazzuk, akkor a szállítás kilétként 6 vagy 7 akcsébe kerülhetett, ami összesen 101 400 vagy 118 300 akcsét jelenthetett.⁴⁴

Az élelem raktározásáról és szállításáról végeredményben még a kevés rendelkezésre álló forrás tükrében is megállapíthatjuk, hogy az előretervezés nemcsak az élelem begyűjtése, hanem a szállítás esetében is hasznosnak bizonyult. Ez utóbbi problémáit is helyben, egy adott terület kapacitásait figyelembe véve igyekeztek megoldani, miközben próbálták minél alacsonyabban tartani az ezzel kapcsolatos állami költségeket és kiadásokat. A rendszernek az a fajta rugalmassága is szembe tűnik, aminek révén az esetleges logisztikai és/vagy pénzügyi nehézségek ellenére is viszonylag gyorsan tudtak alkalmazkodni a változó körülményekhez. Ez nemcsak a szállítmányok átirányításában, hanem például a feleslegként jelentkező mennyiségek felhasználásában is látszik.

⁴⁴ BOA D.MKF 27492. 3.

7. Az 1658. évi hadjárat résztvevői

Az élelem beszerzésének, szállításának és tárolásának ismertetését követően rátérünk a hadjáraton részt vett személyek bemutatására, akiknek nagy része részesülhetett az ellátmányból. Az érintett civilekről és katonákról néhány mondatban szólunk, ami által elének tárul az is, hogy egy hadjárat során kik is alkot(hat)ták az oszmán hadsereget.

Az 1658. év elején úgy tűnt, az induló hadjáraton maga az uralkodó, IV. Mehmed (1648–1687) is részt fog venni. Végül ez nem következett be, így az oszmán hadsereget (*ordu-i hümajún*) a nagyvezír irányította, azaz a szultán a sereg főparancsnokának (*szerdár*) Köprülü Mehmed pasát nevezte ki. A hadsereggel ilyenkor a főbb központi közigazgatási és gazdasági hivatalnokok is mentek, vitték a kincstárat, a díván iratait és deftereit is, az ügyeket pedig a táborban intézték. Egy vezíri rangú kajmakámot (helyettest) hagytak a fővárosban, aki a mellé kinevezett előljárókkal és hivatalnokokkal együtt vezette tovább az államigazgatást.¹

Az említett hivatalnokok közül a nagyvezír után a második legnagyobb méltóságnak számító defterdárpasa kötelezően a sereggel tartott, ha a szultán is részt vett a hadjáraton. Sőt a XVI. század végétől kezdve akkor is, ha csak a nagyvezír vezette a hadsereget. A defterdárpasával együtt mentek a hivatalnokai is, és vitték magukkal a fontosabb deftereket is, amiket a hadjáratra szánt pénzzel együtt a hadsereg pénztárának (*ordu hazineszi*) neveztek. Ezeket ládákban tárolták, tevéken szállították, a szálláshelyeken pedig külön sátorban (*hazíne csadiri*) a portai szpáhik őrizték.²

A hadsereg legfontosabb részének számító központi és tartományi fegyveres alakulatok mellett idegen segédhadak is részt vehettek egy hadjáraton, így 1658-ban a tatár kán, a moldvai és a havasalföldi vajdák csapatai, valamint kozák egységek is.

Az igazságszolgáltatás és az egészségügy képviselői közül, illetve az uralkodó környezetéből többen is a sereggel tartottak. Végül a hadsereg minél zökkenőmentesebb haladását elősegítő és minden további felmerülő szükségletét kielégítő, úgynevezett kiegészítő egységeket (*ordudzsu*) is meg kell említeni.

A hadjárat résztvevőinek személyére és beosztására vonatkozóan túlnyomórészt az árpa- és kenyérkiosztást dokumentáló iratokból nyerhetünk információkat, de Barcsai Ákos fejedelmi kinevezését tanúsító személyek listája is hasznos forrás. Az említettek azonban nem minden esetben szolgálnak pontos adatokkal, ezeket egyéb dokumentumok (legfőképpen rúznámcsaírak) és a krónikások feljegyzéseinek segítségével lehet kiegészíteni. Ebből következően szinte csak a portai alkalmazottakról és a tartományi előljárókról áll rendelkezésre adat, míg például a katonák közül csak a központi alakulatok főtisztjeire, esetleg az egységek létszámára vonatkozóan találhatunk utalásokat.

Az alábbiakban számba vesszük a hadjáraton résztvevőket, melynek során a birodalom közigazgatási, gazdasági és katonai szervezetének felépítése is jól látható. Ezt alapul véve a személyek felsorolása a XVII. század közepén érvényesülő hierarchiát igyekszik követni, azonban egyesek neve vagy tisztsége több esetben nem azonosítható be egyértelműen. Ezt szögletes zárójelben [...] jelezzük.

¹ Uzunçarşılı, *Osmanlı Devletinin Merkez*, 161.

² Uo, 370.

7.1. A nagyvezír és a közvetlen környezetéhez tartozók

A nagyvezír (a) alá főbb hivatalnokai (b), külső agái (c) és belső agái tartoztak. Az utóbbiakra vonatkozóan az 1658. évi hadjárat idejéből nem rendelkezünk információkkal.

a) A nagyvezír

Köprülü Mehmed pasa, nagyvezír (*szadr-i azam, vezír-i azam, szadr-i álí, száhib-i devlet*): A szultán után a birodalom második számú államférfinja, aki tulajdonképpen a szultán nevében felügyelte és intézte a birodalom vallási és világi ügyeit. Hatalmát a szultáni pecsét (*mühr-i hümejün*) szimbolizálta, amit hivatali ideje alatt tarthatott magánál. A nagyvezír foglalkozott néhány kivételtől eltekintve a tisztségviselők kinevezésével és leváltásával, a tímár birtokok kiutalásával, a központi katonák és hivatalnokok háromhavi járandóságának kiosztásával, felügyelte Isztambul piacait és a város közbiztonságát. Elnökölt a Díván-i Hümejünban, ahol az állam vezetői a fontos államügyeket és kérdéseket tárgyalták meg. Hivatalában (pasa kapiszi) a szerdánként és péntekenként tartott, mindenki számára nyitott *ikindi díván* során intézte és bírálta el a kevesebb jelentőséggel bíró ügyeket, kéréseket és panaszokat. Ezenfelül a nemzetközi kapcsolatok és a diplomácia is a feladatköréhez tartozott.³

Ha a sereget saját maga vezette, akkor megillette őt a kizárólag a nagyvezírek által viselhető *szerdár-i ekrem* titulus. A hadjáratok kezdete előtt általában egy vagy másfél hónappal az asztronómusok vezetője (*münedzsimbasi*) által kijelölt kedvező csillagállás idején nagy ünnepség keretében kitűzték a zászlókat, közülük egy a nagyvezír palotájának egy meghatározott helyére került. Az indulás közeledtekor a szultán a nagyvezírt (és a *sejhülszlámot*) megkaftározta, derekára egy veretes *handszárt*, turbánjára pedig díszrojtot helyezett. A nagyvezír ezután megkapta a Próféta fekete színű zászlóját (*Szandzsak-i Seríf*), majd ünnepélyes keretek közt a Dávudpasában lévő táborba vonult.

Az indulás előtt a szultán még elment a táborba elbúcsúztatni a zászlót és a hadsereget, valamint átadta a nagyvezírnek a szerdára történő kinevezéséről szóló berátot. A hadjárat ideje alatt a nagyvezír szinte mindenben saját maga döntött, a felhasznált pénzekkel nem lehetett elszámoltatni. A hadjáratot azonban nem a saját belátása szerint fejezhette be, visszatérésére a szultán *hatt-i hümejünt* küldött neki. Távollétében az általa kinevezett helyettese (kajmakám) az ő nevében intézte a felmerülő ügyeket.⁴

Köprülü Mehmed az albániai Rudnikban született, a Portára elrabolt (*devsirme*) gyermekként került. Különböző tisztségeket töltött be a nagyúri konyhán, majd a kincstárban, később lovaskatonaként az Amaszjához tartozó Köprü nevű kisvárosba küldték külső szolgálatra. Előnevét feltételezhetően innen kapta. Hüszrev pasa, nagyvezír hazinedárja, majd Amaszja szandzsákbégje lett, az 1638. évi bagdadi hadjáraton pedig csorumi bégként vett részt. Ezután ismét Isztambulban a kapuőrök elöljárójaként, lovászmesterként tűnik fel. Innen ismét Amaszjába küldték, majd Szultánzáde Szemíz Mehmed pasa nagyvezírsége (1644–1645) idején rövid ideig Trabzon válíja lehetett. Később fősolymásként (*dogandzsibasi*) tevékenykedett, ezután 1646–1647-ben pedig Egerben látott el kormányzói feladatokat, s ez idő alatt a vezírséget is elnyerte. 1647-ben hivatalosan ugyan Szíria *müteszellimje* lett, de állását végül nem foglalta el. 1648-ban karamani beglerbégként a szivaszi elöljáró, Varvar Alí pasa lázadását kellett levernie. Ezt követően a portai belső hatalmi harcok következtében szinte csak Köprüben élt, innen hívta nagyvezírségre az ifjú IV. Mehmed nevében uralkodó Turhán anyaszultán.⁵

³ İpsirli, Sadrazam, 415–417.; Uzunçarşılı, *Osmanlı Devletinin Merkez*, 111–138.

⁴ Uzunçarşılı, *Osmanlı Devletinin Merkez*, 158–162.; Alkan, *Osmanlı Devletinde Merkez Teşkilatı*, 36.

⁵ İlgürel, Köprülü Mehmed Paşa, 258–260.; Uşşakizade, *Zeyl-i Şakâ'ik*, 908.; Hadnagy, Köprülü Mehmed, 112–113.

Az 1656. szeptember 18-án kinevezett, nyolcvanas éveiben járó Köprülü teljhatalmat kért, s a birodalom nehéz helyzetére való tekintettel meg is kapta azt. Bármit megtehetett, és meg is tett. Kiméretlen vasszigorral kezdte el konszolidálni a birodalmat, rengeteg ember feje hullott porba, s bár a velenceiek ellen sikereket aratott, az okozott érdeksérelmek miatt egyáltalán nem örvendett nagy népszerűségnek.

b) A nagyvezír alá tartozó főbb hivatalnokok

Mehmed aga, a nagyvezír kethüdája: A nagyvezír segédje, minden ügyet ő nézett át, mielőtt azok a nagyvezír elé kerültek, és véleményezési joggal is bírt a parancsok kiadása előtt. Felettese nevében diplomáciai tárgyalásokat is folytathatott. A nagyvezír felterjesztésére a szultán nevezte ki, javadalmazását közvetlenül az államtól kapta, emellett privilegizált helyzetéből kifolyólag tímárjövödelmekre is szert tehetett. Feladatkörei miatt nagy befolyással rendelkezett.⁶

Mehmed aga személye a grúz származású Gürdzsü Mehmed pasát takarhatja, aki nemcsak a nagyvezírnek a kethüdája volt, hanem tisztségét rövid ideig megőrizte annak fia és utóda, Köprülü Fázil Ahmed pasa, nagyvezír (1661–1676) mellett is. Paul Rycaut szerint Mehmed aga korábbi helyzetének és kapcsolatainak köszönhetően hathatósan hozzájárult Köprülü Mehmed felemelkedéséhez, aki ezt honorálva kethüdájának nevezte ki. Mehmed immár pasaként 1662. április–májustól *dijárbakiri*, majd 1662. novembertől aleppói kormányzóként tevékenykedett. 1664. október vége felé budai beglerbégné nevezték ki, 1665 januárjában pedig feleségül vette IV. Mehmed Átike nevű hűgát, Bosnak Iszmaíl korábbi budai pasa (1660–1663) özvegyét. 1666 márciusának végén budai kormányzóként érte a halál.⁷

Velihán efendi, a nagyvezír első *tezkiredzsije* (*tezkire-i evvel[-i szadr-i áli]*, *büjük tezkiredzsi*): A nagyvezír különböző helyekre és tisztségviselőknek kiadott parancsait (*bujrultu*), valamint a kérvényekre (*arzuhalok*) adott válaszait írta le.⁸

Mezâkî (Müzâkî) Szülejmán efendi, a nagyvezír második *tezkiredzsije* (*tezkire-i szâni[-i szadr-i áli]*, *kücsük tezkiredzsi*): Az első *tezkiredzsi* munkájához hasonló feladatokat látott el, csak éppen kevésbé fontos ügyekkel foglalkozott. A bosnyák származású Szülejmán efendi az oszmán dívánköltészet egyik figyelemreméltó alakjának számít. Tanulmányait követően szpáhinak állt, majd különböző kormányzók mellett dolgozott, többek között rokonánál, Ejüb egyiptomi pasánál is megfordult. Művészetét értékelve Köprülü Mehmed maga mellé vette, akinek halálát követően annak fia és utóda, Fázil Ahmed pasa kátibja és egyben udvari költője lett. Részt vett az 1663–1664. évi Habsburgok elleni hadjáraton, és Kandia 1669. évi elfoglalását is személyesen láthatta. 1676-ban hunyt el. Költeményeiben a lét öröme, illetve az élet derűs oldalának élvezete jelenik meg.⁹

⁶ Uzunçarşılı, *Osmanlı Devletinin Merkez*, 257.; Bekar, *The Rise*, 171.; lásd még: Doğan, *Sadâret Kethüdâlığı*; BOA MAD 4576. 20.; BOA D.BRZ 47/11/67.

⁷ Bekar, *The Rise*, 75., 172–173.; Kolçak, *XVII. Yüzyıl Askerî Gelişimi*, 113–114.; Rycaut, *The History of the Turkish*, 89., 171.; Yücel, *Mühürdar Hasan Ağa'nın*, 132.; Evliyâ, *Evliyâ Çelebi Seyahatnamesi* 7, 30., 59.; Gévay, *A budai pasák*, 44., 46.; Na'imâ, *Târih-i Na'imâ* 4, 1697–1698.; DİA, Mehmed Paşa. Mehmed aga mielőtt Köprülü Mehmed kethüdája lett volna, talán a szultáni palotában töltött be valamilyen befolyásos tisztséget, de lehetett akár az anyaszultán egyik bizalmasa is. Ezenfelül azt is érdemes megjegyezni, hogy néhány krónikairó (például: Şeyhi Mehmed efendi, Uşşakizade, Osmanzade Ahmed Taib) nem különbözteti meg az azonos nevű korábbi nagyvezírtől, Gürdzsü Mehmed pasától (1651–1652).

⁸ BOA MAD 4576. 20.; BOA İE. ML 2251.; Uzunçarşılı, *Ekos Barçkay'ın Erdel Krallığına*, 370.; uő, *Barcsay Akos'un Erdel Kirallığına*, 59.

⁹ Uzunçarşılı, *Osmanlı Devletinin Saray*, 419.; uő, *Ekos Barçkay'ın Erdel Krallığına*, 370.; uő, *Barcsay Akos'un Erdel Kirallığına*, 59.; BOA MAD 4576. 20.; Mermer, *Divan Şirinde*, 195–197.; uő, *Mezâkî*, 19., 22. Szülejmán efendi Dervis Szülejmán vagy Szülejmán Dede néven is ismert.

Molla Ahmed efendi, a nagyvezír mektúbija (*mektúbî[-i szadr-i áli]*): Hivatala a nagyvezír részéről kiadott hivatalos iratok, parancsok és levelek leírásáért felelt. A beérkező leveleket, iratokat kivonatolták, és azokat az eredeti dokumentummal együtt továbbították a nagyvezírnek.¹⁰

Musztafa aga, a nagyvezír telhíszcsije (*mühürdzü*): A nagyvezír a bejövő iratokat, jelentéseket, kérelmeket, különböző ügyeket felterjesztésként (*telhísz, takrír*) küldte el a szultánnak, amelyekre általában az utasítások és a parancsok érkeztek. Hivatala a napi ügyekre vonatkozó vagy a kevésbé fontos ügyekről szóló telhíszek papírra vetését, vitelét és hozását végezte.¹¹

A telhíszcsi egy későbbi nagyvezír, a merzifoni születésű (Merzifonlu) Kara Musztafa pasa (1676–1683) volt. Merzifonlu már a kezdetektől fogva Köprülü Mehmed mellett nevelkedett, időközben elvette annak egyik, Száliha nevű lányát, majd 1656 szeptemberét követően Köprülü *sziláhdárja*, később telhíszcsije lett. A nagyvezír Jenő vára elfoglalásának (1658. szeptember 2.) hírével őt küldte Edirnébe a szultánhoz, aki jutalomból második istállómasternek (*míráhúr-i száni, kücsük míráhúr*) nevezte ki. 1658. szeptember 18-án már Musztafa aga töltötte be ezt a tisztséget. 1660 szeptemberében szilisztrai, később dijárbakiri beglerbég lett. 1661–1665 között a flotta főparancsnoka (*kapudan pasa*) volt, 1672-ben pedig részt vett a lengyelek elleni kamenyeci hadjáraton. Az ezt követő, 1672. október 18-án kötött buczaczi egyezmény létrehozásában fontos szerepet játszott. 1675-ben eljegyezte IV. Mehmed egyik lányát, Ümmüt. 1676. november 5-én nagyvezírré nevezték ki, az elhunyt Köprülü Fázil Ahmed pasát követte e tisztségben. 1683. július 14. – szeptember 12. között sikertelenül próbálkozott Bécs elfoglalásával. Portai ellenfelei e lehetőséget sikeresen használták ki az eltávolítására, s 1683. december 25-én az ostrom megismétlését tervező Musztafa pasát Belgrádban kivégezték.¹²

c) A külső agák (*gedikli* vagy *bijikli* agák)

Alí aga, a nagyvezír ajtónállóinak előjárója: A *kapudzsilár kethüdászínak* vagy *kethüdá-i bevábímnak* nevezett személy többek között a nagyvezír ajtónállóit felügyelte, jelen volt és szolgálatot teljesített a nagyvezír dívánján, parancsokat kézbesített, és a nagyvezír egyéb ügyeiben is eljárhatott.¹³

[Musztafa aga], a nagyvezír ajtónállóinak korábbi előjárója: Ez a személy az 1658. évi feljegyzésekben névtelenül jelenik meg, de az előző esztendőre vonatkozóan található róla adat. 1657. november 24-én az említett tisztséget egy Musztafa aga nevezetű személy töltötte be, így ez a korábbi előjáró lehet akár ő is.¹⁴

Haszan aga, a nagyvezír *konaksija*: Ő a nagyvezír sátrának szállításáért, a sátor felverési helyének kijelöléséért (amit a nagyvezír földbe szúrt zászlóival jelzett) felelt, tulajdonképpen szállásmester volt.¹⁵

Mehmed aga, a nagyvezír *szelámcsavusa*: A *duádzsi csavusnak* is nevezett személy a felvonulások, ünnepélyek alkalmával a lóra fel-, vagy onnan leszálló nagyvezírt tapssal köszöntötte, tiszteletére pedig imádságot mutatott be.¹⁶

¹⁰ Uzunçarşılı, *Osmanlı Devletinin Merkez*, 260–261.; uő, *Ekos Barçkay'ın Erdel Krallığına*, 370.; BOA MAD 4576. 20.

¹¹ BOA KK 1947. 95.; BOA D.BRZ 47/9/32. 47/10/3. 48/5/3, 9, 11.; BOA MAD 4576. 21.; Fodor, *Telhis*, 403.

¹² Özcan, *Merzifonlu Kara Mustafa Paşa*, 249.; Bekar, *The Rise*, 185.; Süreyya, *Sicill-i Osmanî* 6, 1736.; Uzunçarşılı, *Osmanlı Devletinin Saray*, 67.; Abdurrahman, *Vekâyi'-Nâme*, 124.; Behcetî, *Târih-i Sülâle-i Köprülü*, 43b–44a.; Şeyhî, *Vekâyi'ü'l-Fuzalâ* 2, 1454–1455.; Uşşâkizâde, *Zeyl-i Şakâ'ik*, 911.

¹³ Özcan, *Kapıcı*; Uzunçarşılı, *Osmanlı Devletinin Saray*, 392–393.; BOA KK 1949. 31, 42.

¹⁴ BOA MAD 6372. 214.; BOA MAD 4576. 21, 28.

¹⁵ Uzunçarşılı, *Osmanlı Devletinin Saray*, 267., 271.; BOA D.BŞM 209. 13.; BOA MAD 4576. 21, 28.

¹⁶ BOA MAD 4576. 28.; Uzunçarşılı, *Osmanlı Devletinin Saray*, 419.; Köprülü O. F., Çavuş, 237.; Sertoğlu, *Osmanlı Tarihi Lugati*, 91.

Ahmed aga, a nagyvezír istálló mestere (*szerahúr/miráhúr*): A nagyvezír lovainak el-látásáért felelt.¹⁷

Mehmed efendi, *szandzsakdár*, a nagyvezír imámja: A Próféta zászlóját őrző (szan-dzsakdár) 40 fő közé tartozott, és egyben a nagyvezír imámja is volt.¹⁸

Júsuf aga, a nagyvezír delibasija (*szer-dívánegán*): A nagyvezír kíséretéhez tartozó, annak testi épségére vigyázó egyik fegyveres csoport, a *delik* előjárója. A delik kezdet-ben Ruméliában és a határmentén szolgáltak, majd vezírek, beglerbégek kíséretében is megjelentek, sőt a XVII. század végén már Anatóliában is felbukkantak. Hadjárat idején a sereg előtt haladtak, a csatákban pedig az ellenség sorának megbontása és fogolyszerzés volt a feladatuk. A nagyvezír delijeinek száma a XVII. század közepén 100–400 fő között mozgott.¹⁹

7.2. Az államigazgatás tisztségviselői

A birodalom működésének biztosítását, kezdve a mindennapi ügyektől a kinevezéseken, a birtokkiutalásokon, az uralkodó döntéseinek végrehajtásán át a külkapcsolatokig bezárólág az alább látható személyek végezték.

Szidki pasa, *nisándzsi (tevkíi, tugrai)*: A díván eredeti tagjának számított, rangban a *káziaszker* és a fődefterdárt követte. Tulajdonképpen a Díván-i Hümájún hivatalnokai-nak a feje volt, a régi és az új állami és vallási törvények ismerője, alkalmazója és szin-tetizálója. A külföldi uralkodóknak írt *námékat*, a vezírek *mensúrjait*, berátjait vizsgálta, másodpéldányaikat készítette, a különböző iratokra (például: ahdnámék, berátok stb.) a XVIII. század elejéig ő írta rá a szultán kézjegyét, a *tugrát*. A XVII. század második felétől kezdett csökkenni a fontossága.²⁰

Szidki pasa eredetileg a Musztafa nevet viselte. Kezdetben a díváni hivatalokban szol-gált, majd 1621-ben Ohrili Hüszejn pasa, nagyvezír (1621) tezkiredzsije lett, 1628-ban pedig defter emíninek nevezték ki. Ezt követően 1637–1638-ban *reiszükküttáb*ként lehetett látni, ahogyan 1648-ban, 1652-ben és 1655-ben is. Nisándzsiént először 1644-ben, majd 1655 után szolgált, amit rövid időre egy temesvári kormányzói megbízatás (1657. március – 1658. március) szakíthatott meg. A hadjárat ideje alatt elhunyt vagy leváltották, ételkiutalást ugyanis csak augusztus 20-ig kapott. Ez talán támpontként szolgálhat halá-lának eddig is bizonytalan idejével kapcsolatban, ugyanis állítólag 1662-ben halt meg, míg más források már 1661-ben megboldogultként emlegették. Tevékenységének iro-dalmi mellékszála is volt, Szidki néven dívánverseket írt.²¹

Utódja egy egykori *kapudan*, Haszan pasának a fia, (Haszanpasazáde) Hüszejn bég lett, aki már az árpaellátással, illetve Barcsai Ákos fejedelmi kinevezésével kapcsolatos dokumentumokban nisándzsiént tűnik fel. Vele csupán ideiglenesen számoltak, október végén már Musztafa pasát lehet látni ebben a tisztségben.²²

Sámízáde Mehmed efendi, *reiszükküttáb*: A díván írnokainak és hivatalainak, azaz a díván ülésain született döntések írásba foglalásáért felelős *bejlikcsi*, a magas rangú állami vezetők

¹⁷ BOA KK 1949. 43.; BOA D.BŞM 209. 13.

¹⁸ Uzunçarşılı, Barcsay Akos'un Erdel Kırallığına, 59.; uő, Ekos Barçkay'in Erdel Krallığına, 370.

¹⁹ BOA MAD 4454. 2, 3, 8.; Özcan, Deli.

²⁰ BOA MAD 4576. 20.; Uzunçarşılı, *Osmanlı Devletinin Merkez*, 214.; Afyoncu, Nişancı, 156–158.; Alkan, Osmanlı Devletinde Merkez Teşkilatı, 42.

²¹ BOA MAD 4576. 24.; Süreyya, *Sicill-i Osmanî* 5, 1506.; Süreyya, *Sicill-i Osmanî* 6, 1779., 1782.; Erdoğan, *Sıdkı Paşa Divân*, 24.; Erdoğan, *Sıdkı Paşa'nın Alegorik*, 364–365.; Kılıç, Budin ve Tımuşvar, 225.; Bilge, *Osmanlı'nın Macaristanı*, 337.

²² BOA MAD 4576. 28.; BOA D.MKF 63/79, 122.; BOA MAD 6372. 229.; BOA KK 2629. 14.; Uzunçarşılı, Ekos Barçkay'in Erdel Krallığına, 370.; uő, Barcsay Akos'un Erdel Kırallığına, 59.

kinevezési, valamint az ezeknek juttatott, illetve kiutalásra váró ziámet és tímár birtokok ügyeit intéző *tahvil*, továbbá a különféle tisztségviselők kinevezésével, feladataival, fizetésével foglalkozó *riúsz* hivatalok főfelügyelőjeként tevékenykedett a XVII. század végéig.²³ A reiszülküttáb a nisándzsi irányítása alá, illetve a nagyvezír kíséretéhez tartozott. Főbb feladata volt a dívánban hozott döntések és parancsok láttamozása, kiadása, fontos ügyekben telhíszek írása és összekészítése, a hivatalába benyújtott kérelmek elbírálása, a *szahh* (jóváhagyott, hiteles) és *bujrultu* (megparancsoltatott) jelek felírása. Ő végezte a magasabb rangú tisztségviselők kinevező okiratainak írásba foglalását és kiadását, felügyelte a birodalom nem muszlimjai és a külföldiek jogi ügyeit, valamint protokollfeladatokat is ellátott. Ennek következtében a XVII. század második felében fontossága és politikai befolyása a nisándzsi csökkenésével párhuzamosan növekedni kezdett.²⁴

Sámízade 1651–1655 között már betöltötte e pozíciót, később Turhán anyaszultán bizalmasaként támogatta Köprülü Mehmed nagyvezíri kinevezését, aki hivatalának elfoglalását követően hálából visszahelyezte őt tisztségébe. Mehmed efendi idővel a birodalom legtapasztaltabb államférfijává vált, reiszülküttábként hűséggel szolgálta a Köprülüket egészen 1663-ig. Ekkor a veje, Nigbolu *mutaszarrifja*, Kádízade Ibráhím pasa előmenetelének érdekében Fázil Ahmed pasa, nagyvezír elmozdításán munkálkodott, aki megelőzőként és elrettentésként az 1663–1664. évi hadjáraton Érsekújvár ostromának során mindkettőjüket kivégeztette.²⁵

Hizir aga: Róla közelebbi információval nem rendelkezünk, a reiszülküttáb valamilyen beosztottja lehetett.²⁶

Alí aga és Toszjali Haszan aga: A két agaról közelebbi információ nem ismert, egy helyen Hizir agával együtt említették őket. Haszan aga, mint ahogy neve is mutatja, a Kasztamonu szandzsákba tartozó Toszjaból származhatott, így a nagyvezír vejének és egyben Kasztamonu szandzsákbégjének, Kibleli Musztafa pasának lehetett a pártfogoltja.²⁷

Abdülbákí efendi, *bejlíkcsi efendi*: Közvetlenül a reiszülküttáb alá tartozott, a helyettesének számított. A fentebb említett díváni, azaz bejlíkcsi (díván), nisán (*tahvil*) és riúsz hivatal vezetőjeként tevékenykedett, az innen kikerülő dokumentumokat (például: berát, fermán, tahrírát) ellenőrizte. A törvényeket és a szabályokat feljegyeztette, kihirdetette. Ezekon kívül az idegen államokkal kötött egyezményeket is az ő hivatalában őrizték. A hozzá került ügyeket fontosságuk szerint nyilvánosan vagy bizalmasan foglalta írásba. A bejlíkcsik képzésük során politikát, jogot és művészetet is tanultak.²⁸

Abdülbákí efendit apja után Bogukzádeként is ismerték. Ezenfelül Vedzsdí néven a dívánköltészetnek ha nem is a legjobbjai, de ismert alakjai közé számított, írói álnevét akkor kapta, amikor a díván hivatalnokai közé felvételt nyert. Műveltségére, tehetségére a reiszülküttáb, Sámízade Mehmed efendi figyelt fel, felajánlva számára a bejlíkcsihivatal vezetését. Vedzsdí ezen munkáját is kitűnően végezte, olyannyira, hogy idővel Köprülü Mehmed tetszését és kegyét is elnyerte. Ezzel kiváltotta Sámízade irigységét, aki a birodalom felsővezetői ellen való szervezkedés gyanújával bepanaszolta őt. A vádak ugyan alaptalannak tűntek, ennek ellenére Vedzsdít és az ügyben még érintett két személyt 1661

²³ BOA MAD 4576. 20.; Uzunçarşılı, Barcsay Akos'un Erdel Kirallığına, 58.; Süreyya, *Sicill-i Osmanî* 6, 1782.; Na'imâ, *Târih-i Na'imâ* 4, 1782–1783.; Nihâdi, *Tarih-i Nihâdi*, 173b.; Özkasap, *Tarih-i Nihâdi*, 29.; Uzunçarşılı, *Osmanlı Devletinin Merkez*, 242–243.

²⁴ Ahışalı, *Osmanlı Devlet Teşkilatında*, 10–11.; Ahışalı, Reiszülküttáb, 546–549.; Uzunçarşılı, *Osmanlı Devletinin Merkez*, 242–243.

²⁵ Bekar, *The Rise*, 75., 117–125., 130.; Kolçak, *XVII. Yüzyıl Askerî Gelişimi*, 119–122. Sámízade efendit és vejét, Kádízade Ibráhím pasát 1663. szeptember 13-án végezték ki.

²⁶ BOA MAD 4576. 28.

²⁷ Uo.

²⁸ Uzunçarşılı, *Osmanlı Devletinin Merkez*, 39–45.; uó, Barcsay Akos'un Erdel Kirallığına, 59.; İpşirli, *Beylikçi*, 78–79.; BOA MAD 4576. 28.

májusában kivégezték. Verseiben leginkább a szerelem, a szenvedés és a mindennapi élettől való elrugaszkodás jelenik meg.²⁹

[Musztafa efendi], a díván *keszedárja*: A bejlikcsi hivatal vagy díván írnokainak a felügyeletét látta el. A keszedárt név nélkül említik, de 1657. november 24-én egy Musztafa efendi nevezetű személy töltötte be ezt a tisztséget. Így elképzelhető, hogy a hadjárat idején is ő volt a keszedár.³⁰

A díván írnokai (kátibjai): Az előbb említett hivatal írnokai, akik állandó fizetést kaptak vagy ziámet és tímár birtokosok voltak. Tudjuk például, hogy 1593-ban az utóbbiak mentek a hadjáratra, az előbbiek pedig maradtak a központban, akiknek a száma a XVII. század közepén körülbelül 36 főre tehető.³¹

Kojunzáde vagy Fütünzáde Mehmed efendi, a *Defterhâne-i Âmire* emínje és írnokai (kátibjai): Az efendit feltehetően augusztus 20-án vagy 21-én nevezhették ki, ugyanis hús- és árpakiutalást augusztus 22-től kapott, illetve a kenyérosztásról fennmaradt, augusztus 22-ig tartó kimutatás szerint a kenyérből nem részesült.³²

A Defterhâne-i Âmire hivatalt az emín vezette, aki a nisándzsi alá tartozott. A defterhâne a földekről készített összeírásokat, ziámet- és tímárfeljegyzéseket, a mukátaák és hász birtokok, továbbá az alapítványok működésére vonatkozó iratokat, mint deftereket kezelte. Ezeket a dívánba benyújtott kérelmek és panaszok elbírálásához is jól tudták használni. Az emín helyettesének számító *keszedár* alatt dolgozó írnokok (kátibok) a defterek kívánt részeiről másolatot készítettek, *berát tezkiréket* készítettek elő, sőt a defterhâne napi működésére vonatkozó deftert is vezettek. Ha a hadjáraton a szultán is részt vett, akkor a deftereket kötelezően vitték magukkal, sőt 1593-tól kezdődően akkor is, ha csak a nagyvezír vezette a sereget. A deftereket külön sátorban őrizték, és ha kellett, úgy használták, mint az isztambuli dívánüléseken. Ha ellenséges területre léptek, akkor a fontosabb deftereket egy biztonságos várban helyezték el.³³

7.3. A gazdasági adminisztráció tisztségviselői

A birodalom gazdasági ügyeiért felelős személyeket két csoportra lehet felosztani: az egész szervezet fejére, a defterdárpasára és a közvetlen kíséretéhez tartozókra (a), valamint a gazdasági tisztségviselőkre (b).

a) A defterdárpasa és a közvetlen kíséretéhez tartozók:

Sejtán (később Melek) Ibráhím pasa, defterdárpasa (*basdefterdár*, *defterdár-i sikk-i evvel*): A gazdasági vezetés első emberének számított, fődefterdárnak vagy ruméliai defterdárnak is nevezték, azaz Rumélia gazdasági ügyei is az ő közvetlen irányítása alá tartoztak. A nagyvezír után a legfontosabb tisztségviselőnek számított, a díván tagja is volt. A XVII. századtól sikk-i evvelnek is nevezett fődefterdár a gazdasági ügyekben és a díván által hozott gazdasági kinevezésekben jellegzetes aláírásával (*kujruklu imzá*) parancskiadási joggal rendelkezett, a gazdasági perek is az ő felügyelete alatt zajlottak. Ha a szultán

²⁹ Şeyhî, *Vekâyi 'u'l-Fuzalâ* 1, 830.; Uşşâkizâde, *Zeyl-i Şakâ'ik*, 510.; Mermer, *XVII. Yüzyıl Dîvân Şâiri*, 3–5. A Vedzsdível együtt kivégzett két személy Rûhullah efendi, Isztambul korábbi kádija és a konjai származású Abaza Mehmed aga, kapudzsibasi volt. Végzetüket Sámizâde azon állítása okozta, miszerint egymással való levelezésükben csillagjólás alapján elmélkedtek a lehetséges politikai változásokról. Vedzsdî költeményeire vonatkozóan lásd még: Aydın, *17. Yüzyıl Divan Şairlerinden*.

³⁰ Uzunçarşılı, *Osmanlı Devletinin Merkez*, 40.; BOA MAD 6372. 214.; BOA MAD 4576. 21, 23.

³¹ Uzunçarşılı, *Osmanlı Devletinin Merkez*, 48–49.; BOA, MAD 4576. 21.

³² BOA MAD 4576. 21, 28.; BOA D.GNK 2/91.

³³ Afyoncu, *Defterhâne*, 100–101.; Uzunçarşılı, *Osmanlı Devletinin Merkez*, 95., 101.; Sarnay, *Başbakanlık Osmanlı Arşivi*, 97.

hadjáratra ment, akkor a hivatalával együtt (ordu hazíneszi) köteles volt a sereggel tartani. A XVI. század végétől pedig akkor is, ha a nagyvezírt nevezték ki szerdárnak.³⁴

Ibráhím pasa 1595 körül a szivaszi Divrikben született. Isztambulban földije, Szejjid Musztafa pasa pártfogásában több gazdasági tisztséget is betöltött. Csaváros észjárása és szabados életmódja miatt ezekben az időkben kaphatta „sátáni” előnevét. A basdefterdárságot 1656 decemberében nyerte el, amit közel négy és fél éven keresztül látott el. Ezt követően három évig Egyiptom válíja lett, 1664-ben pedig feleségül vette IV. Murád Rukije nevű lányát. 1672-től kupolavezír, 1673-tól Kandia védője, 1675-ben Szíria válíja és a lengyelországi hadjárat szerdárja volt, 1677-ben azonban Özü beglerbégjeként sikertelenül ostromolta a zaporozsjei kozákok fő erősségét, Csihirint. 1684-ben dijárbakiri kormányzóként Buda védelmére rendelték Kara Mehmed budai pasa (1683–1684) mellé. Az ostrom (1684. július 14. – november 3.) során életét veszítő budai pasa helyét átvéve leleményességével és kitartásával sikeresen védte meg a várat a Lotharingiai Károly (1643–1690) vezette keresztények ellen, az uralkodó ekkor adta neki az új, „Melek (Angyal)” előnevét. 1685-ben aleppói válíként magyarországi fővezérnek nevezték ki, azonban az év sikertelenségeit az ellene intrikálók sikeresen használták ki, s 1685. december elején Belgrádban kivégezték.³⁵

Ejüb efendi, a defterdárpasa mektúbija: A hivatala a fődefterdár részéről kiadott hivatalos iratok, parancsok és levelek leírását, a beérkező levelek, dokumentumok iktatását végezte.³⁶

Haszan aga vagy/és Mehmed aga, vagy/és Ahmed aga, defterdárpasa konakcsija(i):³⁷ A defterdárpasa sátra szállításának és szálláshelye biztosításának felelőse, tulajdonképpen a pasa szállásmestere volt. Az élelem kiosztásáról tanúskodó listákon csak Haszan aga neve szerepel.

A defterdárpasa szelámcsavusa: A felvonulások, ünnepélyek alkalmával a lóra fel szálló vagy onnan leszálló defterdárpasát tapssal köszöntötte, tiszteletére pedig imát mondott. Nevét nem említik a források.³⁸

Alí aga, a defterdárpasa császnígírjeinek előjárója (*császnígírbasi*): A császnígírek eredetileg az uralkodó étkezését felügyelték, biztosították az ételek asztalra kerülését, és biztonsági szempontokból előkóstolást is végeztek. A Díván-i Hümájún ülésnapjain a szultánnak és a vezíreknek ők osztották az ételt. A defterdárpasa maga is rendelkezett ilyen szolgálókkal.³⁹

b) A gazdasági tisztségviselők:

Mehmed efendi, első *muhászebedzsi* (*muhászebe-i evvel, basmuhászebedzsi*) és az ír-nokok (*halífék*): A *muhászebedzsi* a gazdasági adminisztráció legfontosabb, tulajdonképpen főkönyvelő hivatalának vezetője, amit nagy valószínűséggel a XVII. század elején a gazdasági ügyek központosítására, az ezzel foglalkozó hivatalok kontrolljára hoztak létre. A birodalom összes bevételére és kiadására ráláttak, az összes hivatal, intézmény és

³⁴ Uzunçarşılı, *Osmanlı Devletinin Merkez*, 326–329., 370.; Küttükoğlu, *Defterdar*.

³⁵ Fodor, *Muzulmán hadvezérek*, 55–56.; Özcan, *Melek İbrahim Paşa*, 222–225., 228., 231. Ibráhím pasa élete során kétszer is börtönbe került. Először 1664-ben Egyiptom bevételeiben keletkezett hiány, majd 1677-ben Csihirin sikertelen ostroma miatt. Mindkét esetben megbocsátást nyert, előbbi esetben Dijárbakir beglerbége lett, utóbbi esetben Kandia, később Mora, majd Erzurum irányítását bízták rá. Gévay, *A budai pasák*, 51–52.; Süreyya, *Sicill-i Osmanî* 3, 784.; uő, *Sicill-i Osmanî* 6, 1795. Uzunçarşılı, *Ekos Barçay'ın Erdel Krallığına*, 369.; uő, *Barcsay Akos'un Erdel Kirallığına*, 58.;

³⁶ BOA MAD 4576. 21.

³⁷ BOA D. GNK 2/26.; BOA KK 1949. 38.; BOA, MAD 4576. 17. 1658. június 27-én Mehmed efendit, július 9-én Haszan agát, míg július 10-én Ahmed agát lehet e tisztségben látni.

³⁸ BOA MAD 4576. 25.

³⁹ BOA MAD 4454. 28.; Taneri, *Çaşnigir*, 232.

mukátaa számláit kezelték. A *basmuhaszebedzsi* a dívánban a második kupola (*kubbe*) alatt ült.⁴⁰

Ahmed cselebi, az első muhaszebedzsi keszedárja: A hivatal írnokait felügyelte, a hadjáraton való részvétele kétséges, kiemelten csak október végén kapott ellátást.⁴¹

Musztafa efendi, anatóliai muhaszebedzsi és az írnokok (halifék): Hivatala az Anatóliában található szultáni és nagyvezíri alapítványok felügyeletét és gazdasági ügyeit látta el. Ezenkívül az anatóliai pasák által adott tímár tezkiréket és berátokat bocsátották ki, és Erzurumon kívül az anatóliai várak legénységének zsoldját és berátjait is itt intézték. Az anatóliai muhaszebedzsi a Díván-i Hümajúnban a második kupola alatt ült.⁴²

Hüsejn efendi, első *rúznámcsedzsi* (*rúznámcsse-i evvel*) és az írnokok (halifék): A kincstár összes ügymenetét kezelő, kijövő és bejövő számláit, kiadásait és bevételeit napi szinten dokumentáló hivatal vezetőjeként működött. Az írnokok nemcsak könyvelték a tételeket, hanem átszámolással ellenőrizték is.

A fizetésüket a kincstártól kapók, így a káziaszkerek, portai agák, müteferrikák, írnokok, gyakornokok stb. minden ügyét (például: fizetés, áthelyezés) azonban nem ő, hanem a második rúznámcsedzsi (*rúznámcsse-i száni, kücsük rúznámcsedzsi*) intézte. Az első rúznámcsedzsi a dívánüléseken a második kupola alatt ült.⁴³

Bekir efendi, [az első rúznámcsedzsi egyik írnoka (haliféje)]: 1658-ban az efendit tisztsége nélkül említik a források, de az előző évben, pontosabban 1657. november 24-én az említett tisztséget töltötte be.⁴⁴

Hodzsa Musztafa efendi, *szüvári mukábeledzsiszi* (*mukábele-i szüvári*) és az írnokok (halifék): A portai lovasság hat egységének (bölük), azaz a szpáhik, a sziláhdárok, a jobb és bal oldali ulufedszik, valamint a jobb és bal oldali garíbok neveit és fizetését vezették. A szüvári mukábeledzsiszi a dívánban a második kubbe alatt ült. A feljegyzések alapján 1658. október 20-án azonban már nem ő, hanem Abdurrahman efendi található e tisztségben. Musztafa efendi betegség vagy más ok miatt alkalmatlanná válhatott, 1659. január 5-én már bizonyosan nem élt.⁴⁵

Ibráhím efendi, a szüvári mukábeledzsiszi írnoka (haliféje): Az előző évi hadjáraton részt vett, feltételezhető, hogy 1658-ban is hasonlóan történt.⁴⁶

A *pijáde mukábeledzsiszi* (*mukábele-i pijáde*) írnokai (haliféi): A hivatal a központban, illetve a várakban szolgálatot teljesítő janicsárok, topcsuk, toparabadzsi és a szerájban dolgozó *alemdárok*, konyhai alkalmazottak, szabók stb. mindenféle ügyeit intézte, beleértve a fizetésüket is. A halifék egy élelemkiosztásról szóló dokumentumban a janicsárok között találhatóak, így elképzelhető, és logikusnak is tűnik, hogy ebből a legnagyobb létszámú gyalogos alakulatból kerültek ki. (A pijáde mukábeledzsiszit Szülejmán efendinek hívták.)⁴⁷

⁴⁰ Sarınyay, *Başbakanlık Osmanlı Arşivi*, 285.; Uzunçarşılı, *Osmanlı Devletinin Merkez*, 19., 346–347.; Emecen, *Başmuhassebe Kalemi*; Öner, *Mali Olaylar*, 175.; Uzunçarşılı, *Barcsay Akos'un Erdel Kirallığına*, 59.; uő, *Ekos Barçkay'ın Erdel Krallığına*, 370.; BOA MAD 4576. 20, 21.

⁴¹ BOA KK 2629. 12.

⁴² Sarınyay, *Başbakanlık Osmanlı Arşivi*, 142., 283.; Uzunçarşılı, *Osmanlı Devletinin Merkez*, 19., 341.; BOA MAD 4576. 20, 22.

⁴³ Afyoncu, *Rüznámçe*, 277–278.; Sarınyay, *Başbakanlık Osmanlı Arşivi*, 163.; Uzunçarşılı, *Osmanlı Devletinin Merkez*, 19., 338–339.; BOA MAD 4576. 20, 21.

⁴⁴ BOA MAD 6372. 215.; BOA MAD 4576. 29.; BOA KK 2629. 12. 1658. október végén már Szülejmán efendi az első rúznámcsedzsi haliféje.

⁴⁵ Uzunçarşılı, *Osmanlı Devletinin Merkez*, 19., 347.; BOA KK 2629. 12.; BOA D.BRZ 48/7/18, 73. 48/9/58.; BOA MAD 4576. 20, 21.

⁴⁶ BOA MAD 6372. 215.; BOA, KK 2629. 12. Az élelemben részesülők listáján csupán 1658. október 20. után jelenik meg.

⁴⁷ Sarınyay, *Başbakanlık Osmanlı Arşivi*, 177.; Ağar, *Geçmişten*, 389.; BOA KK 1949. 49, 51.; BOA KK 2629. 17.; BOA MAD 4576. 24.

Mehmed efendi, a pijáde mukábeledzsizsi főírnoka (*bashalife*): Feltehetően ő is részt vett a hadjáraton, bár ellátmányt kiemelten csak október végén kapott.⁴⁸

Mehmed efendi, *dzsizje muhászebedzsizsi (muhászebe-i dzsizje)* és írnoakai (haliféi): Feladatuk a birodalom nem muszlim lakosaitól beszédett dzsizjeadóval kapcsolatos köz-igazgatási és gazdasági ügyek vitele, az adó beszédésének „megszervezése” volt. A muhászebedzszi a dívánban a második kubbe alatt ült.⁴⁹

[Abdurrahman efendi] vagy [Ajnizáde efendi], első *mukátaadzsi (mukátaa-i evvel)* és írnoakai (haliféi): A XVI. század végén alapított hivatala a filibei rizsföldek, a Duna menti kikötők (Kili, Ahjolu, Ibrail, Iszakcsi stb.) és a sóbányák adóbérleteinek (mukátaa) ügyeit intézte. Ezenkívül a Ruméliához tartozó mukátaák eminjeinek és más tisztségviselőinek szóló kinevezéseket, iratokat, parancsokat foglalták írásba, továbbá ház birtokokkal és *szájljánékkal* is foglalkoztak.⁵⁰

Ajnizáde 1658. október 20-át követően szerepel biztosan első mukátaadzsiként, míg Abdurrahman ugyanezen a napon már szüvári mukábeledzsizsi tisztségben vett részt a hadjáraton Musztafa efendi helyett (lásd fentebb). Mivel 1657 végén Abdurrahman első mukátaadzsiként szerepel, előfordulhat, hogy a hadjáraton is még ebben a tisztségben vett részt, hogy utána elfoglalja Musztafa efendi helyét szüvári mukábeledzsizsiként.⁵¹

Mehmed efendi, Avlonja és Egriboz mukátaadzsija és írnoakai (haliféi): Az adott mukátaák pénzügyeit kezelte a XVII. század elejétől kezdve külön hivatalként.⁵²

Mehmed aga, Filibe *názirja*: A názir több mukátaa összevonásával azok egyszerűbb kezelésére kialakított egységek, a *nezáreték* élén állt. A mukátaák bevételeinek begyűjtésében, könyvelésükben, illetve szinte minden ügyükben közreműködött, és az adóbérleket a központtal egyeztetve felügyelte. A názirok mindig a katonáskodó rétegből kerültek ki.⁵³

Náilí efendi, a *maden mukátaaszsi* írnoaka (haliféje): A hivatalban elsődlegesen bányabevételeket, vámokat, az anatóliai és ruméiai cigányok dzsizjeadóját kezelték és könyvelték. Náilí efendit eredetileg Musztafanak hívták, de apja után Pírizádeként is feltűnik. Civil foglalkozása mellett versírással foglalkozott, a dívánköltészet egyik kiemelkedő alakjának számított. Elsősorban *gazeleket* alkotott, de a birodalom nagyjaihoz írt *kaszidéi* is ismertek. Ezenfelül a XVI–XVII. században elterjedt, az indiai költészet és filozófia ihlette, mélyebb, mögöttes gondolatokon alapuló „indiai stílusnak” (*Szebk-i Hindí*) nevezett irodalmi irányzatnak is az egyik úttörője volt.⁵⁴

Iszmaílpasszáde Alí efendi, *mevkúfatcsi*: A *rüszúm kaleminek* is nevezett hivatala az avárizadó, a nüzü-, szürszát- és istirápénzek beszédésével és kezelésével foglalkozott. Emellett a menzilek ügyeit, költségeit, háborús időkben a sereg ellátmányának pénzügyeit is intézte. Ezenkívül Isztambul, valamint a hadsereg gabonaellátása is a hivatal feladatkörébe tartozott.⁵⁵

⁴⁸ BOA KK 2629. 12.; BOA D.GNK 2/86.

⁴⁹ Sarınyay, *Başbakanlık Osmanlı Arşivi*, 164., 288.; Uzunçarşılı, *Osmanlı Devletinin Merkez*, 19.; BOA MAD 4576. 28.

⁵⁰ BOA MAD 4576. 21, 24.; Uzunçarşılı, *Osmanlı Devletinin Merkez*, 341–342.; Sarınyay, *Başbakanlık Osmanlı Arşivi*, 160.; Ağar, Geçmişten, 389.

⁵¹ BOA MAD 6372. 222.; BOA KK 2629. 12.; BOA MAD 4576. 20–21.

⁵² BOA MAD 4576. 21, 23.; Çakır, *Osmanlı Mukataa Sistemi*, 108.

⁵³ BOA MAD 4576. 22.; Çakır, *Osmanlı Mukataa Sistemi*, 124–126.; Genç, Nâzir, 449–450.

⁵⁴ BOA MAD 4576. 22.; Sarınyay, *Başbakanlık Osmanlı Arşivi*, 172.; Çakır, *Osmanlı Mukataa Sistemi*, 21., 99.; BOA D.GNK 2/21. Náilí efendi később a hivatal főírnoka lett, 1666-ban halt meg. A XIX. század végétől Nâ'ílí-i Kadím néven is említik, megkülönböztetve egy másik költőtől, Manastırlı Sâlih Nâ'ılítól (1823–1876). İpekten, *Nâilí*, 12–17.; Yeşiloğlu, Náilí.

⁵⁵ BOA MAD 4576. 20.; Uzunçarşılı, Barcsay Akos'un Erdel Kirallıgına, 59.; Sarınyay, *Başbakanlık Osmanlı Arşivi*, 173.; Öner, *Mali Olaylar*, 181–182.

Mehmed efendi, a mevkúfáthivatal keszedárja: A mevkúfáthivatal írnokainak felettese volt.⁵⁶

Ahmed efendi, a mevkúfáthivatal írnoke (halíféje): A mevkúfáthivatal négy írnokeának (halífe) egyike.⁵⁷

Musztafa ceselebi, a mevkúfáthivatal *sákir*dja: A hivatal egyik gyakornoka.⁵⁸

Haszan aga, nüzüln emíni: A mevkúfáthivatal „kötelékébe” tartozott, a hadsereg és a menzilek ellátásáért, a szürszát, a nüzüln és a felvásárolt gabona begyűjtéséért, elosztásáért felelt. Haszan aga a tisztség révén közvetlenül a sereg mellett tevékenykedett.⁵⁹

Júszuf efendi, ganem emíni (kojun emíni): A mevkúfát „hivatalnokai” közé számított. Az Isztambul húsellátását biztosító dzselebkesánrendszert felügyelte (*ádet-i agnám* adó beszede, haszonbérletbe adása, a dzselebkesán mukátaa felügyelete), továbbá a hadsereg húsellátásáért, így például a juhok beszerzéséért, felvásárlásáért is felelős volt. A hús feldolgozásával és az állatok levágásával foglalkozó (főleg görög, örmény, zsidó származású) mészárosokat (kasszáb) is felügyelte (*kasszábbasi*).⁶⁰

Ömer bese, a kasszábok kethüdája (*kethüdá-i kasszábán*): A mészárosok (kasszáb) előljárója volt.⁶¹

Hüszejn efendi, *málije tezkiredzsiszi* és az írnokek (halífék): A gazdasági levelezéseket, valamint a gazdasági ügyekben kiadott utasítások írásba foglalását intézték. Többek között a fontosabb, így a hadjáratokra vonatkozó gazdasági ügyekben hozott döntések, a kincstári mukátaákkal kapcsolatos iratok, a vallási intézmények alkalmazottainak kinevezési iratai is itt születtek. A málije tezkiredzsiszi a második kupola alatt ült a dívánban.⁶²

A *tárihcsik halíféje* és *kátibjai*: A nevük nélkül említett dátumozók a gazdasági hivatalokból kikerülő összes iratot dátummal látták el, valamint az állam által vagy az államnak nyújtott pénzkölcsönök szerződéseit, illetve az ezt bizonyító iratokat, valamint az úgynevezett *sebeb-i tahrir hükmü*nek nevezett, a kincstárba közvetlenül befolyt bizonyos jövedelmek (mukátaa, dzsizje, aváriz) felhasználásáról rendelkező utasításokat készítettek el. Feltehetően a málije tezkiredzsiszi alá tartoztak, ugyanis az élelemkiosztásról készült kimutatásban együtt szerepelnek.⁶³

Ahmed aga, *basbáki kulu* (*szer-gulám-i bákí*) és a *bákí kuluk*: Az állam jövedelmeinek első számú beszedői. A *gulámok*nak is nevezett biztosok száma körülbelül 60 fő körül mozgott. Az állam kintlévőségeit hajtották be, s az adókat különféle nyomásgyakorlással, akár elzárással is kényszeríthették fizetésre, ugyanis a hivatal külön börtönt is fenntartott. Ezenfelül a jövedelmüket eltitkolókkal, a nagyobb vagyonok örökösödési ügyeivel is foglalkoztak, a perekben pedig a gazdasági hivatalokat képviselték.⁶⁴

A *dzsizje basbáki kulu* (*szer-gulám-i bákí-i dzsizje*) és a *bákí kuluk*: A defterdárpasa második számú pénzbeszedőinek számítottak, a dzsizjeadókat nem fizetőket – legyen akár az haszonbérlet is – kényszerítették tartozásuk kiegyenlítésére. Nevük a forrásokban nem szerepel.⁶⁵

⁵⁶ BOA MAD 4576. 21.; Uzunçarşılı, *Osmanlı Devletinin Merkez*, 342.

⁵⁷ BOA MAD 4576. 20.; Uzunçarşılı, *Osmanlı Devletinin Merkez*, 342.

⁵⁸ BOA MAD 4576. 22.

⁵⁹ BOA MAD 4576. 21.; BOA KK 1950. 42.; BOA D.MKF 27490. 13.; Sertoğlu, *Osmanlı Tarihi Lugatı*, 238.

⁶⁰ BOA MAD 4576. 28.; BOA D.MKF 27493. 15.; BOA D.MKF 59/128.; BOA D.GNK 2/33.; Sarıay, *Başbakanlık Osmanlı Arşivi*, 167.; Marsigli, *Az Oszmán Birodalom*, 173.

⁶¹ BOA MAD 4576. 28.; BOA D.MKF 27493. 15.

⁶² BOA MAD 4576. 20.; Sarıay, *Başbakanlık Osmanlı Arşivi*, 166.; Uzunçarşılı, *Osmanlı Devletinin Merkez*, 19.

⁶³ BOA MAD 4576. 28.; Uzunçarşılı, *Osmanlı Devletinin Merkez*, 360.; Demirtaş, *Osmanlı Maliye Teşkilatı*, 222.

⁶⁴ Sarıay, *Başbakanlık Osmanlı Arşivi*, 145.; Uzunçarşılı, *Osmanlı Devletinin Merkez*, 333.; Emecen, *Başbáki Kulu*, 126–127.; BOA D.BRZ 47/11/82. 48/1/33. 48/9/86.; BOA MAD 4576. 24.

⁶⁵ BOA MAD 4576. 29.; Uzunçarşılı, *Osmanlı Devletinin Merkez*, 334.

Musztafa aga, *veznedárbasi (szer-vezzán)* és a *veznedárok* (pénztárnokok): A basdefterdár harmadik számú beszedőjeként tekintettek rájuk. A vezetőjük, a veznedárbasi alatt négy veznedár szolgált. A kincstárba (Hazíne-i Ámire) bekerülő pénz eredetiségét, feljegyzett mennyiségét vizsgálták, érméket bocsátottak forgalomba, illetve vontak ki a használatból (akár beolvasztással is). Az aranyak és az ezüstök mérésével az árfolyamokat is ellenőrizték. A bejövő pénzeket a defterdár mögött ülő kátibok jegyezték fel, mellettük a veznedárok foglaltak helyet. (Musztafa aga külön csak 1658. október 14-én kapott juttatást, így elképzelhető, hogy csak a veznedárok tartottak a sereggel.)⁶⁶

Mahmúd cselebi, *veznedár (vezzán)*: Az említett négy veznedár közül az egyik lehetett. (Nem biztos, hogy részt vett a hadjáraton, ugyanis csak Edirnében, október 18-án részesült némi élelemkiutalásban.)⁶⁷

Ahmed pasa, a Hazíne-i Ámire kajmakámja és a hazinedárok (kincstárnokok): A kincstár igazgatását és felügyeletét végző hazinedárok vezetőjének, a főkincstárnoknak (*hazinedárbasi*) a helyettese. A kincstárból a kiadások (pénz, ajándék) a hazinedárbasi felügyeletével történtek, és a kincstár működéséhez szükséges dolgok beszerzése is rá hárult.⁶⁸

Musztafa cselebi, *a hazíne kátibja*: A kincstár egyik írnoke.⁶⁹

Alí cselebi, *hazinedár*: Az egyik kincstárnokként teljesített szolgálatot.⁷⁰

Musztafa aga, a hazíne csorbadzsija: A kincstár őre, felvigyázója lehetett. (Az élelemkiosztásról készült kimutatás szerint nem biztos, hogy részt vett a hadjáraton.)⁷¹

Musztafa aga, a Szergi-i Hümájún emínje: Számvevő, a haszonállatok beszerzéséért, ellátásukért (például: takarmány, patkó stb.), az állatok igény szerinti kiutalásáért, valamint a világítás eszközeinek biztosításáért felelt.⁷²

[Halíl efendi], a Szergi-i Hümájún názirja: A szergi halífével együtt a kincstár működéséről, ügyeiről, ügyleteiről vezetett deftereket kezelte. Az efendit ebben az évben tisztsége nélkül említik a források, viszont 1657. november 24-én ezt a feladatkört még biztosan betöltötte.⁷³

Kubúrizáde Mehmed efendi, Mekka és Medína (*Haremejn-i Serifejn*) muhászebedzsije: Az *evkáf muhászebének* is nevezett hivatal elsősorban Mekka és Medína városokhoz tartozó alapítványok, illetve ezek Isztambulban és Ruméliában található földjeinek deftereit és iratait kezelte, valamint évente számvitelüket is ellenőrizte. Az említett területeken szolgálatot teljesítő egyházi tisztségviselők megbízásait, kinevezéseit itt készítették el. Ezenkívül más alapítványokat is felügyeltek, idetartoztak például a szultán, a nagyvezír, a sejhüliszlám, valamint Egyiptom vakifjai.⁷⁴

7.4. A szultáni palota tisztségviselői

Az uralkodó nem vett részt a hadjáraton, ezért a palota alkalmazottai közül kevesek tartottak a sereggel, nevük az alábbiakban olvashatóak.

⁶⁶ BOA MAD 4576. 21, 22.; Uzunçarşılı, *Osmanlı Devletinin Merkez*, 334.; Orhonlu, Hazine, 131–132.

⁶⁷ BOA MAD 4576. 22.

⁶⁸ BOA MAD 4576. 20, 21.; Orhonlu, Hazine, 130–133.; Merçil, Hazinedar, 141–143.; Ağar, Geçmişten, 394.

⁶⁹ BOA MAD 4576. 22.

⁷⁰ BOA MAD 4576. 26.

⁷¹ BOA MAD 4576. 22.

⁷² Finkel, *The Administration of Warfare*, 197.; BOA D.MKF 62/29-32.; Aksan, *An Ottoman Statesman*, 194.

⁷³ BOA MAD 4576. 21.; BOA MAD 6372. 215.; Uzunçarşılı, *Osmanlı Devletinin Merkez*, 334.

⁷⁴ BOA MAD 4576. 21.; BOA D.GNK 2/33.; Sarıнай, *Başbakanlık Osmanlı Arşivi*, 167–168.; Buzpınar – Küçükaşçı, *Haremejn*, 153–157.; Ağar, Geçmişten, 389.

Ahmed cselebi, *hekimbasi (szer-etibbá-i hassza)*: Az állam első számú orvosának számított. A szultán és családtagjainak egészsége mellett a birodalom egészségügyi helyzetét is felügyelte. Feladatkörébe tartozott az orvosok, katonaorvosok, gyógyszerészek kinevezése, valamint a birodalom és a szultáni palota kórházait, gyógyszertárait is ellenőrizte. 1660-ban az államtól állandó fizetést kapó orvosok száma 14 fő volt.⁷⁵ (Ahmed cselebit bár *hekimbasin*ak nevezik, előfordulhat, hogy csak a sereg főorvosa lehetett.⁷⁶)

Dzserráhok: A sebészeknek hívott ezen orvosok a szerájban a devsirméből bekerülők egészségügyi állapotát mérték fel, a dívánban muszlimmá váltak körülmetélését végezték, továbbá más orvosi feladatokat is elláttak.⁷⁷

Sabán aga, portai csavusbasi (*szer-csavusán-i dergáh-i áli*) és a csavusok: A portai csavusbasi a nagyvezír kíséretéhez tartozott, a díván működését, a dívánban folyó munka körülményeinek megteremtését és folyamatosságát biztosító csavusok előjárója. A csavusok a díván tagjait fogadták és „kalauzolták” a díván üléseire, és az egyes kérelmezőktől a külföldi követekig mindenki a kíséretükben járulhatott a szultán elé. (A csavusbasi a kapudzsilar kethüdászival a nagyvezírt, a defterdárokat, a vezireket és a káziaszkereket kísérte a díván üléseire.) Mindemellett a dívánon kívül követként, ítélet-végrehajtóként is működhettek, továbbá a közbiztonság fenntartása is a feladataik közé tartozott. Számuk a XVII–XVIII. században 630 fő körül lehetett.⁷⁸

Jakúb, Haszan és Kulaguz Alí csavusok: Róluk közelebbi információ nem áll rendelkezésünkre.⁷⁹

Szelim aga, Musztafa aga, Haszan aga, portai kapudzsibasik (*szer-bevvábin-i dergáh-i áli*): A portai ajtónállók kethüdájának (*kethüdá-i bevvábin-i dergáh-i áli, kapudzsilar kethüdász*) az igazgatása alá tartozó kapudzsik előjárói közé tartoztak. Az ajtónállók többek között ajtók előtt őrt álltak, kíséretet adtak, a hadjárat idején pedig mindezeket a szultáni sátonnál (*Otag-i Hümajún*) teljesítették. Emellett más feladatokkal is megbízhatták őket, mint például követség vagy adószedés. A kapudzsik létszáma 1659–1660-ban 40 bölük, azaz 1830 fő volt. (Haszan aga az élelemkiosztásról készült kimutatás szerint nem egyértelmű, hogy részt vett-e a hadjáraton.)⁸⁰

Abaza Mehmed aga, a portai müteferrikák előjárója (*müteferrikabasi, szer-müteferrikágán-i dergáh-i áli*): Különböző szolgálatokat végző, származásuk és tehetségük szerint válogatott szerájalkalmazottak irányítója, mindenféle ügyeik intézője volt. A müteferrikák közé kezdetben szultáni leszármazottak, előkelő állami tisztségviselők (például: vezérek, beglerbégek, defterdárok) fiai, majd szolgálattelvők kerülhettek, később pedig már a kisebb rangú állami alkalmazottak előtt is nyitva állt ez az út.

⁷⁵ BOA MAD 4576. 21.; Akpınar – Sarı, Hekimbaşı, 163–164.; Uzunçarşılı, *Osmanlı Devletinin Saray*, 364.; Hezarfen, *Telhisü'l-Beyân*, 94.

⁷⁶ A hadjáraton az élelem kiosztásáról vezetett listán Ahmed cselebi neve mellett a *hekimbasi* titulust tüntették fel. Az Edirne–Isztambul útra vonatkozóan két ilyen kimutatás is rendelkezésünkre áll. Az egyik egy összesítő, amin a *hekimbasi* név nélkül szerepel. A másik listán Ahmedet csak orvosként (*hekim*) írták, azonban a kimutatásban név nélkül egy *szer-etibbá* is megtalálható. Ugyanakkor az első listán szereplő *hekimbasi* napi adagja megegyezik a másik összesítésben szereplő Ahmed *hekimével*. BOA D.MKF 63/80.; BOA KK 2629. 12.; BOA MAD 4576. 21.

⁷⁷ BOA MAD 4576. 24.; Uzunçarşılı, *Osmanlı Devletinin Saray*, 368. A sebesültek ápolását többnyire a dervisek végezték, akik emellett a csatában elesettek holttesteit is összegyűjtötték, s az iszlám szokás szerinti eltemetésükkel biztosították a vértanúk paradicsomba jutását. Generál, *Allah serege*, 219.

⁷⁸ BOA MAD 4576. 20.; Köprülü O. F., Çavuş, 237.; Köprülü, Çavuş, 367.; Uzunçarşılı, *Osmanlı Devletinin Saray*, 169., 413–416.; BOA D.ŞM 209. 13.

⁷⁹ BOA MAD 4576. 22.

⁸⁰ BOA MAD 4576. 23, 26.; Uzunçarşılı, *Osmanlı Devletinin Saray*, 396–400., 403.

Fizetésüket pénzben vagy tímár birtokban kapták. Részt vettek a díván ülésein, a kevésbé fontos parancsokat velük vitették, emellett adóbehajtásban, összeírásokban, követe kísérésében vettek részt, sőt őket is alkalmazhatták követként. A hadjárat során biztosították az élelmet, rendészeti feladatokat láttak el, a szultán zászlóit és kincstárát őrizték. Számukat mindenkor a szultán határozta meg. A rendszeres fizetést kapók száma 1657/1658-ban 745 fő, a tímár birtokosok száma pedig 434 fő volt.⁸¹

Dzsánpoládzáde Hüszejn bég, [főhégász (*csakirdzsibasi*)]: A neves drúz családból származó bég tisztségét nem említik a források, de Evlija Cselebi beszámol egy ilyen nevű személyről, aki a főhégász tisztséget töltötte be Bozdzaada szigetének (Tenedosz) 1657. évi ostromakor. Hüszejn 1665 áprilisától főlovászmesterként (*büjük miráhúr*), 1671 szeptemberétől boszniai, 1672. február – 1673. április között budai, 1673. júniustól 1675. augusztusig egyiptomi beglerbégeként szolgált. 1681-ben halt meg.⁸²

A csakirdzsibasi a szultánnal vadászaton résztvevők előljárói, a négy sikár aga közül a legmagasabb rangú volt. *A csakirdzsik* a héjakkal foglalkoztak, IV. Mehmed idejéig a külső palotában szolgáltak.⁸³

7.5. További tisztségviselők és személyek

Az alábbiakban azon személyek bemutatása következik, akik az eddigi csoportosításba nem illettek bele, vagy akiknek titulusáról közelebbi információval nem rendelkezünk. Ezek között akadhatnak olyanok is, akik nem a hadjárat teljes időtartama alatt tartózkodtak a sereg mellett.

Haszan aga, a nagyvezír öccse: Róla nagyon keveset lehet tudni, feltehetőleg korábban a szultáni palotában látott el valamilyen tisztséget. Sokat tartózkodott testvére, majd később unokaöccse, Fázil Ahmed nagyvezír mellett, így a hadjáratokra is elkísérte őket. Utóbbi idejében *Amdzsza* (nagybáty) előnévvel is emlegették, fia a későbbi nagyvezír, az 1699. évi karlócai béke megkötésében is szerepet vállaló Amdzsazáde Hüszejn pasa (1697–1702) volt.⁸⁴

Mehmed efendi, *ordu kádizsi*: Az efendi a hadseregben a hadbíró (*káziaszker*, *kazaszker*) nevében a katonai-jogi ügyeket oldotta meg, a sereg bírāja (*kádi*) volt. A szokások és a törvények szerint 1480-tól kezdve a ruméliai és az anatóliai terület katonai-jogi felügyeletét külön káziaszker látta el. Ha a szultán is részt vett a hadjáraton, akkor mind a magasabb rangú ruméliai, mind pedig az anatóliai hadbíró is a sereggel tartott. Ha az uralkodó nem vonult hadba, akkor a sereg bírójának a korábbi magas rangú kádik (például fontosabb, nagyobb városok kádijai) közül a káziaszkereket megillető ceremóniával neveztek ki egy személyt. Megbízásuk után könnyen mollává, és rövidebb időn belül akár Mekka bírójává is válhattak.⁸⁵

⁸¹ BOA MAD 4576. 21.; Afyoncu, Müteferrika, 183–185. A fizetést kapók száma 1639-ben 300 fő, 1690-ben 521 fő, a tímárosok száma 1636-ban 200 fő, 1695-ben 155 fő volt. Uzunçarşılı, *Osmanlı Devletinin Saray*, 428–431.

⁸² BOA MAD 4576. 22.; BOA D.GNK 2/25.; Evliyâ, *Evliyâ Çelebi Seyahatnamesi* 5, 157–159.; İlgürel, Canbolatoğulları, 144–145. A Dzsánpoládok hírnevét a szultáni palotában nevelkedett Dzsánpolád bég alapozta meg a XVI. században. Kilisz szandzsákat megtisztította a lázadóktól, és Ciprus elfoglalásában (1571) is érdemeket szerzett, 1572-ben hunyt el. Gévay, *A budai pasák*, 48–49.; Süreyya, *Sicill-i Osmanî* 6, 1736., 1812., 1814.

⁸³ Uzunçarşılı, *Osmanlı Devletinin Saray*, 420–422.; Özcan, Çakırcıbaşı, 189–190. A csakirdzsibasi után rangban a *sáhíndzsibasi* (ölyvészek előljárója), majd az *atmadzsadzszibasi* (karvalyászok előljárója), végül a *dogandzsibasi* (solymászok előljárója) következett.

⁸⁴ BOA MAD 4576. 26.; BOA D.BRZ 47/11/107.; Aktepe, Amcazâde; Doğru, *Lehistan'da Bir Osmanlı Sultani*, 25–26.; Bekar, *The Rise*, 169–170. Hüszejn pasa minden bizonnyal 1644-ben Köprüben született, azaz Haszan aga ez időben is testvére mellett tartózkodott. Alapítványára részletesebben lásd: Yıldız, *Balkanlar'daki Osmanlı*.

⁸⁵ BOA MAD 4576. 20.; BOA D.MKF 62/117.; Uzunçarşılı, *Osmanlı Devletinin İlmiye*, 131–132.; uő, *Osmanlı Devletinin Merkez*, 159., 237.; İpsirli, Kazasker, 142.

Ebú Bekir aga, a sereg szubasija és az *uszták*: A janicsárok közül kikertülő szubasi a városok nappali rendjének fenntartásáért felelt, a törvényeket és a rendeleteket tartatta be, így a közbiztonság mellett többek között a köztisztaságra, a piacfelügyeletre, a kocsmákra és a dohányhasználatra is ügyelt. A törvényen kívülieket vagy a törvény ellen vétőket kézre kerítette, s a megfelelő hatóság elé állította. A legtöbb esetben együttműködött az *aszeszbasival*, feladatkörük sokban megegyezett. A hadseregben hasonló feladatkörökkel rendelkezett, irányítása alá a kisebb biztonsági feladatokkal megbízott uszták tartoztak, közülük Hamza uszta neve ismert.⁸⁶

Mehmed aga, aszeszbasi: a janicsárok közül kikertülő aszeszbasi a nagyvezír kíséretéhez tartozott. A szubasihoz hasonlóan rendvédelmi feladatokat látott el: A börtönöket felügyelte, a letartóztatásokért és a kivégzésekért felelt, a Díván-i Hümajún és a nagyvezíri díván ülésein a szubasival együtt vigyázott a rendre. Emellett az aszeszbasi és emberei (*aszesz*) külső szolgálatokat is végeztek: ünnepélyes felvonulások alkalmával a felvonulási utat biztosították, a városok éjszakai közbiztonságára ügyeltek, és jogukban állt a gyanús elemeket elfogni, letartóztatni, a rajtakapott bűnelkövetőket megverés, akasztás vagy lelövés által saját kezűleg megbüntetni.⁸⁷

Ibráhím aga, *szu mübásiri*: Az aga feltehetően a hadsereg ivóvízellátását koordinálta, az Edirnében maradt szu emíni, Szülejmán aga alárendeltje lehetett.⁸⁸

Erdély követe: A diplomatát megnevezés nélkül említik az élelem kiosztásáról tanuskodó dokumentumban, amiből az sem derül ki egyértelműen, hogy az illető a hadjárat során végig vagy ideiglenesen, küldötként tartózkodott-e az oszmán sereg mellett. Ez a személy így lehetett akár Sztojka Simon, aki egy ideig állandó követ volt, vagy az 1652–1659 között aktív Bolgárfalvi Sebesi Ferenc, aki májusban a Portán, illetve szeptemberben a nagyvezír táborában tartózkodott. Rajtuk kívül esetleg szóba kerülhet a szeptember elején a nagyvezírral való tárgyalásra érkező Barcsai Ákos, illetve az ő fejedelemségre történt kinevezése után a kíséretéből a törökökkel gyakorlatilag túszként tartó személyek (Szilvási Bálint, Váradi István, Johannes Lutsch, Michael Kontz) közül valaki.⁸⁹

Tolmács: Ő szintén név nélkül szerepel az ellátási listán, személye talán a hadjáraton szintén jelenlévő görög fanarióta diplomatát, Panajotisz Nikuszioszt (Panajot, Panajoti, 1613–1673) takarhatja, aki ekkor a Habsburg-udvar 1649–1665 közötti isztambuli rezidensének, Simon Renigernek a tolmácsaként működött. Nikusziosz a padovai egyetemen orvostudományt, matematikát, asztronómiát tanult, ezek mellett pedig a teológiában is otthonosan mozgott. A törökön kívül tudott arabul, perzsául, latinul, olaszul, 1645-től a császári diplomácia tolmácsa, majd az 1660-as évek elejétől élete végéig első keresztényként portai főtolmács volt. Pozíciójának elnyerésében szerepet játszhatott Köprülü Mehmed fiával és utódával, Fázil Ahmed pasával ápolt jó viszonya is, akinek korábban házi-orvosaként működött.⁹⁰

Az alábbiakban felsorolás szintjén azok a személyek következnek, akiknek gyakorlatilag csak a nevét ismerjük.⁹¹

⁸⁶ BOA MAD 4576. 21, 24.; İlgürel, Subaşı, 447–448.; Uzunçarşılı, *Osmanlı Devletinin Merkez*, 141.

⁸⁷ BOA MAD 4576. 22.; BOA D.MKF 27493. 8.; Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti Teşkilâtından* 1, 170. Az aszeszbasi egysége agaböllüknek számított. Uzunçarşılı, *Osmanlı Devletinin Merkez*, 142.; Özcan, Asesbaşı, 464.

⁸⁸ BOA MAD 4576. 22.

⁸⁹ BOA MAD 4576. 21, 22, 28.; EOE 11, 275–276., 283.; Lutsch, *Diarium*, 294., 303.; Kraus, *Erdélyi krónika* 307.; Biró, *Erdély követei*, 128.; Horn, Sebesi Ferenc, 199.

⁹⁰ BOA MAD 4576. 21, 22, 28.; Panajotisz Nikusziosz levele. Belgrád, 1658. július 26. ÖStA HHStA Türkei I. Kt. 130. Konv. 2. fol. 65.; Golub, Zrinski, 413–414.; Balci, *Osmanlı Devleti'nde Tercümanlık*, 57–60.; Papp, Egy Habsburg-követ, 40.; Cziráki, Követ vagy szélhámos?, 26.; Cziráki, *Language Students*, 35–37. Nikuszioszról bővebben lásd még: Janos, Panajotisz Nicousios, 177–196.; Hering, Panajotisz Nikousios, 143–178.

⁹¹ BOA MAD 4576. 20–27.; Uzunçarşılı, *Ekos Barçkay'ın Erdel Krallığına*, 369.; Uzunçarşılı, *Barcsay Akos'un Erdel Kirallığına*, 58.

Júszuf aga, *bölük zaimi*; Sátir Szülejmán aga; Mehmed aga, korábbi nüüzl emíni; Abaza Mehmed aga, korábbi miráhúr; Alípasazáde Mehmed bég; Boszneví Alí efendi; Hüszejn pasa; Naszúh aga; Ömer kethüdá, Hüszejn pasa kethüdája; Mehmed aga; Kadrí cselebi; Diláver aga; Sáhín aga; Ahmed bég; Himmet bég; Mahmúdkethüdázáde Mehmed efendi; Iszhák cselebi.

7.6. A katonai egységek

Ebben a fejezetben a portai alakulatokat, a tartományi erőket és az idegen kiegészítő haderő egységeit mutatjuk be. Ezek közül is elsősorban azokat, amelyeknek a hadjáraton való részvételéről közelebbi ismeretekkel rendelkezünk. Így például a kapikulu (központi) egységek közé számító gránátosokról (*humbaradzsik*) és aknászokról (*lagimdzsik*), a tartományi erőkhez tartozó és vándorló életmódot folytató, különféle kiegészítő feladatokkal megbízott *jörükökről*, a szláv származású, lovak ellátásában segédkező *vojnukokról*, a sereg felszereléseit is szállító *dzserehorokról*, illetve az egyiptomi egységekről részletesen nem ejtünk szót. Ezenkívül a jobb átláthatóság kedvéért a tüzékről külön részben szólunk, noha hivatalosan a gyalogos alakulatokhoz tartoztak.

A központi egységek tárgyalásánál az 1672. évi kamenyeci, az 1683. évi bécsi, valamint az 1695. és 1696. évi magyarországi hadjáratokon részt vett katonák létszámát, ahol lehet, összehasonlításként feltüntetjük.

7.6.1. A portai (kapikulu) gyalogos (pijáde) alakulatok

A gyalogosokhoz az oszmán hadsereg legfontosabb katonái, a janicsárok (**a**), valamint a hadi felszereléseket biztosító dzsebedzsik (**b**) tartoztak.

a) Janicsárok (*jenicseri*): A XIV. században Orhan Gázi (1326–1359) vagy I. Murád idején (1362–1389) létrehozott „új sereg” a portai alakulatok legnépesebb és legelitebb egységének számított. A szultán testőrségét minden téren ők biztosították, így hadjáratra vonuláskor és harc közben az uralkodót védve középen helyezkedtek el. Kodzsa Szinán pasa harmadik nagyvezírségének idejétől (1593–1595) törvény szerint az otthon hagyott biztonsági tartalék kivételével már nemcsak a szultánnal, hanem a nagyvezírral vagy a szerdárral is teljes létszámban kellett hadba vonulniuk. A Díván-i Hümájún védelmét is ellátták, békeidőben mind Isztambulban, mind pedig más városokban rendészeti feladatokat végeztek, sőt a tűzoltás is rájuk tartozott. A határ közeli várak védelmére hároméves szolgálati időtartammal is kijelölhették őket, amiért plusz zsoldot és élelmet (búzáat és húst) kaptak. A hosszú ideje szolgálók és a csatákban bátran harcolók lovakhoz is hozzájuthattak.⁹²

Dzsemáatokra, szekbán egységekre és (aga)bölükökre oszlottak, amelyek a csorbadzsik által vezetett ortákból álltak össze. A dzsemáat 101 gyalogos ortából állt, aminek a 65. ortáját I. Szelím (1512–1520) idején tették meg a szultán vadászokutyaikat gondozó szekbánoknak, akik idővel végül 34 ortát alkottak. Az agabölükök pedig 61 ortát tettek ki. A janicsárok alakulata így összesen 196 ortából állt össze. Létszámuk 1514–1680 között 10 000–60 000 fő körül alakult, 1609-ben 37 627 vagy 39 282 fő volt, 1660-ban pedig Isztambulban 39 470, vidéken 14 379, azaz összesen 53 849 fő szolgált.⁹³

A 1658. évi hadjáraton a janicsárok közül egy 1657/1658. évi lezez (1658. július 2. – szeptember 28.) zsoldlista szerint 18 786 fő vett részt. Ezt támasztja alá a Habsburg-udvar

⁹² Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti Teşkilâtından* 1, 321–325., 328–329., 349., 363.; Beydilli, Yeniçeri, 450.

⁹³ Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti Teşkilâtından* 1, 155–156.; Beydilli, Yeniçeri, 454–457.; Eyyubî, *Kavânîn-i*, 18b. Az efendi 54 122 janicsárt „számolt” az 1660-as évek környékén. Özcan, *Eyyubî Efendi Kanûnnâmesi*, 47.; Hezarfen, *Telhîsü'l-Beyân*, 90.; Murphey, *Ottoman Warfare*, 45.

isztabuli rezidensének, Simon Renigernek a jelentése is, amely szerint április végén, a hadjárat kihirdetésekor a janicsáraga körülbelül 17 000 janicsárral jelent meg az edirnei táborban, sőt egy május közepén kiadott, még az 1657/1658. évi redzsedsz (1658. január 6. – április 3.) időszakra vonatkozó zsoldlista alapján a hadjáratra gyülekezők létszáma 19 014 fő volt a lovasokkal, a szekbánokkal és a *szolak*okkal együtt. A hadjáratra azonban már jóval kevesebben tartottak, a kenyér- és a húsosztásra vonatkozó feljegyzések alapján számuk már csak 6000–7000 főre becsülhető. Ehhez hasonló az erdélyi küldött, Görög Marin becslése is, aki júliusban, szófiai tartózkodása idején a janicsárok számát szintén 7000 főben határozta meg, amiből vagy afelett a dzselálík, vagy a velenceiek tengeri hadmozdulatai miatt állítólag 2400-at a nagyvezír visszaküldött a Portára. A Habsburg-küldött, Julius Heinrich Wogin viszont augusztusban Temesváron már 12 000 főt számolt. (A janicsárok létszáma az 1663–1664. évi hadjáraton körülbelül 10 000, 1672-ben 18 150, 1683-ban 17 000, 1695-ben 23 934, 1696-ban 30 000 fő volt.)⁹⁴

A janicsárok agájuk irányítása alatt álltak, az ő megkerülése nélkül a szultán kivételével senki sem avatkozhatott bele az életükbe. Az aga után rangban több parancsnok következett, akiket a janicsár szakzsargonban csak *katar agáknak* hívtak, azaz előmenetelük csak a ranglétra végigjárásával történhetett, amitől azonban többször eltértek. A 1658. évi hadjáraton részt vevő tisztek a XVII. századi viszonyok szerint csökkenő rangsorban a következők voltak:

Kundakcsizáde Musztafa aga, janicsáraga: Elődjét, Alí agát az év elején, februárban vagy március elején kivégezték, így Musztafát szekbánbasiból janicsáragává „léptették elő”. 1662. február–márciusban Szíria, 1663 februárjában Bagdad kormányzója lett. Ebben az évben feleségül vette I. Ahmed (1603–1617) egyik lányát, Fátmát. Ezen esztendő végén már Maras, majd 1664/1665-ben Tripoli beglerbégeje volt. „Kanbur” előnévvel is megtalálható, 1665/1666-ban halt meg.⁹⁵

Az aga a XVI. század végéig csak a szultánnal ment háborúba, majd az 1593/1594. évtől kezdve már a nagyvezírral is. Szintén a XVI. század végéig csak személyesen az uralkodó válthatta le, utána már a nagyvezír is. Kinevezési gyakorlatuk az idők során többször változott, hol a szultán udvartartásából, hol a janicsárok közül kerültek ki. Az alakulaton belül a kátib kivételével mindenféle kinevezés az aga indítványára történt. A díván ülésein csak akkor vehetett részt, ha vezíri rangot is kapott (*aga pasa*). A XVI. század elejétől növekedett a tisztség jelentősége, amit az agabölkökök és a kíséretének (*aga gedikleri*) megjelenése mutat. Az aga külön hivatallal rendelkezett, amit aga kapiszinak is neveztek. Ha részt vett a hadjáraton, a Portán a rangban utána következő szekbánbasi helyettesítette. Nemcsak a janicsárok felett rendelkezett, hanem a helyőrségek működését is ő szabályozta.⁹⁶

Bodur Szülejmán aga, kethüdá: A *kul kethüdászinak* is nevezett, az agabölkökből kikerülő tisztrangban a szekbánbasi után következett. Nála és az agánál is nagyobb befolyással rendelkezett, ugyanis ő intézte az alakulat ügyeit a szultán felé, az agadívánban is az ő révén találkozhattak az „ügyfelek” az agával. A kethüdá az alakulat peres eljárásait

⁹⁴ BOA KK 1949. 51.; BOA MAD 4576. 24.; BOA, D.BRZ 47/6/44.; Simon Reniger jelentése. Edirne, 1658. május 19. ÖStA HHStA Türkei I. Kt. 130. Konv. 1. fol. 137–150.; Julius Heinrich Wogin jelentése. Keskfalú, 1658. szeptember 5. ÖStA HHStA Türkei I. Kt. 130. Konv. 2. fol. 126–135.; Görög Marin jelentése a nagyvezír üzenetéről. S. l., 1658. július 21. MNL OL E143 14. t. fol. 88.; EOE 11, 405–406.; Erdoğan, II. *Viyana Kuşatması*, 24.; Sevinç, *1695 ve 1696 Avusturya Seferlerinde*, 42.; İnbaşı, *Ukrayna'da Osmanlılar*, 117.; Kolçak, *Yeniçeriler*, 221–223.; Kolçak, *XVII. Yüzyıl Askeri Gelişimi*, 159.

⁹⁵ Abdurrahman, *Vekâyi'-Nâme*, 118.; Na'ımâ, *Târih-i Na'ımâ* 4, 1775.; Nihâdî, *Tarih-i Nihâdî*, 180a.; Özkasap, *Tarih-i Nihâdî*, 36–37.; Süreyya, *Sicill-i Osmani* 4, 1197.; Şeyhî, *Vekâyi' u'l-Fuzalâ* 2, 1562.; Yılmaz, *İstanbul Kadı Sicilleri* 50, 759.

⁹⁶ Marsigli, *Az Oszmán Birodalom*, 58.; Uyar – Erickson, *A Military History*, 38.

is figyelemmel kísérte, azaz szinte minden dologról tudott. Vagyon szempontjából ugyan csak előkelő helyen állt, ő kapta az örökösök nélkül elhunyt janicsárok vagyonát. Mindennek következtében a szultán a kethüdát nem válthatta le olyan hirtelen, mint az agát. Végigjárva a ranglétrát számtalan dologgal foglalkozott, így bármikor fellázíthatta a janicsárokat, ha éppen úgy gondolta.⁹⁷

Állítólag Szülejmán aga akadályozta meg az 1658. június 17-én Köprülü ellen tervezett merényletet. A szpáhik egyik *szerdengecstije*, Nakkás Haszan több követőjével és a sziláhdáraga, Musztafa támogatásával a sátra előtt támadt a nagyvezírre, de a kul kethüdá-szi közbelépett embereivel.⁹⁸

Haszan aga, *zagardzsibasi*: A dzsemáat 64. ortáját alkotó *zagardzsik* eredetileg a szultán *zagarmak* hívott, Közép-Ázsiából származó, nyomkövető vadászkutyáit gondozták. Lovasok és gyalogosok is lehettek, előbbieik száma 1663-ban 35, utóbbiaké 391 fő volt.⁹⁹

Mehmed aga, *szamszondzsubasi*: A *szekszondzsuknak* is nevezett egység a dzsemáat 71. ortáját képezte. Tagjai eredetileg a medvevadászatra vagy a harcokban használt kutyákat nevelték, gondozták. Számuk 1623-ban 350, 1664-ben 531 fő volt.¹⁰⁰

A rangban a második helyet elfoglaló Tireli Mehmed aga, *szezbánbasi*, illetve a *szamszondzsubasi* után következő *turnadzsbasi* az élelemkiosztás listája alapján úgy tűnik, hogy nem vett részt a hadjáraton. Az őt rangban követők sora többször változott, és mivel ez egyelőre pontosan nem dokumentálható, ezért a lista a XVII. században legvalószínűbbnek tűnő gyakorlat alapján folytatódik.¹⁰¹

Szülejmán aga, *bashászekí*: A hászekík a 14., a 49., a 66. és a 67. orták parancsnokai voltak, akik közül a legtöbb szolgálati idővel rendelkezőt hívták bashászekínek. Ha a janicsáragam nem vett részt a hadjáraton, akkor ő sem. A hászekík szolgálatait eredetileg a szultánnal a vadászaton részt vevő *szezbánok* tehermentesítésére vették igénybe, többek között például az agarakat etették. Számuk 1623-ban 1018, 1664-ben összesen 1210 fő volt.¹⁰²

Ömer aga, *hászekí*: Az agaról annyit tudunk, hogy Barcsai Ákos kinevezési dokumentumain neve tanúként szerepel.¹⁰³

Szülejmán aga, *bascsavus*: Az agabölükök 5. bölükjének a parancsnoka és az egész janicsárság *bascsavusa* volt. A kethüdá után ő volt a legbefolyásosabb tiszt. Az agadíván napjain a perekre vagy az egyéb ügyekben érkezőket ő referálta a kethüdának, szükség esetén helyettesíthette őt. Az aga parancsait ő „tolmácsolta”, a *zsoldosztásnál* ő szólította a janicsárokat, és osztotta ki a janicsároknak a megítélt büntetéseket is.¹⁰⁴

⁹⁷ Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti Teşkilâtından* 1, 195.; Marsigli, *Az Oszmán Birodalom*, 58.; Yılmaz, *İstanbul Kadı Sicilleri* 50, 759.

⁹⁸ Akkaya, *Vecihî, Devri ve Eseri*, 166.; Müneccimbaşı, *Sahâifü'l-Ahbâr*, 718.; Behcetî, *Târih-i Sülâle-i Köprülü*, 35b.; Gökçek, *Behcetî Seyyid İbrahim*, 65.

⁹⁹ Az év végén a *zagardzsibasi*t már Szülejmán agának hívták. Na'îmâ, *Târih-i Na'îmâ*, 1806.; Behcetî, *Târih-i Sülâle-i Köprülü*, 48a.; Gökçek, *Behcetî Seyyid İbrahim*, 86.; Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti Teşkilâtından* 1, 199.; uó, Ekos Barçkay'ın Erdel Krallığına, 369.; Yılmaz, *İstanbul Kadı Sicilleri* 50, 759.

¹⁰⁰ Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti Teşkilâtından* 1, 202–203.; uó, Ekos Barçkay'ın Erdel Krallığına, 369.; Yılmaz, *İstanbul Kadı Sicilleri* 50, 759.

¹⁰¹ A *szezbánbasi* eredetileg a szultán mellett vett részt a vadászatokon, a XVII. század vége felé azonban elvesztette jelentőségét, feladata tulajdonképpen már csak formálisan létezett. A dzsemáat 68. ortáját alkotó *turnadzsik* a szultáni vadászatokon „bevetett” agarakra felügyeltek. Számuk 1623-ban 280, 1664-ben 468 fő volt. Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti Teşkilâtından* 1, 192–193., 203–204.; Nihâdî, *Tarih-i Nihâdî*, 180a.; Özkasap, *Tarih-i Nihâdî*, 37.

¹⁰² Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti Teşkilâtından* 1, 204–205.; uó, Ekos Barçkay'ın Erdel Krallığına, 369.; Marsigli, *Az Oszmán Birodalom*, 59.; Yılmaz, *İstanbul Kadı Sicilleri* 50, 759.

¹⁰³ Uzunçarşılı, Ekos Barçkay'ın Erdel Krallığına, 370.; uó, Barcsay Akos'un Erdel Kirallığına, 58.; Yılmaz, *İstanbul Kadı Sicilleri* 50, 759.

¹⁰⁴ Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti Teşkilâtından* 1, 205–206.; uó, Ekos Barçkay'ın Erdel Krallığına, 370.; Marsigli, *Az Oszmán Birodalom*, 58.; Yılmaz, *İstanbul Kadı Sicilleri* 50, 759.

Hüzejn aga, *muhzir aga*: A *mühzürbasin*ak is nevezett és az agabölükökből kikerülő tiszta a nagyvezír kíséretéhez tartozott, 60 főből álló egységével annak testőrségét látta el. A Díván-i Hümajúnban és a nagyvezíri dívánban a janicsárokat érintő ügyek megfigyelője, felelőse, továbbá a janicsáragának írt parancsok közvetítője volt. A perben álló janicsárokat ő vezette a nagyvezír elé, a bűnt elkövető janicsárokat letartóztathatta, sőt a nagyvezír beleegyezésével akár meg is büntethette őket.¹⁰⁵

Mehmed aga, *kethüdá jeri*: Ez a tiszta az agabölükök közül érkezett, de változó volt, hogy melyik bölük parancsnoka lett a kethüdá jeri. A kethüdá segédje és helyettese volt, annak távollétében ellátta a feladatait. Az agadíván napjain kívül az ő közvetítésével lehetett a janicsárag színe elé járulni. Kíséretéhez egy írnok tartozott.¹⁰⁶

Musztafa aga, orta csavus és Mehmed aga, kücsük csavus: A parancsnokok utasításait és ítéleteit továbbították, és az ehhez szükséges feltételeket biztosították, továbbá felügyelték a janicsárok menetelési rendjét.¹⁰⁷

Mehmed efendi, a janicsárok imámja: A janicsárag imámjának (*aga imámi, imám-i hazret-i aga*) is nevezett személyt a *medreszében* tanult janicsárok, és egyben az aga kapisziban dolgozó öt *müezzin* közül választották ki. A legtanultabbnak kellett lennie, és csak a dzsemáat orták valamelyikéből kerülhetett ki. Az aga kapisziban lévő *dzsámiban* a janicsáragának az imámja is volt egyben, s ha az aga nem vett részt a hadjáraton, akkor ő sem. A XVI. században rangban a bascsavus és a hászekí agák között foglalt helyet.¹⁰⁸

A *basdevedzsi* és Alí aga, *basjajabasi*: A dzsemáat ortákból néhányat *devedzsi* ortának neveztek. A *devedzsi (sütürbán)* a csatákban a védvonalban szolgáltak, a hadjáratra menet és jövet pedig tevéken a janicsárag nehezebb holmijait szállították. Előljárójuk a *basdevedzsi* volt, nevéről egyelőre nem áll rendelkezésünkre információ. A *jajabasik* a nem különleges dzsemáat orták élén álltak, egységeik különböző feladatokat láttak el, például az alakulat kincstárát kezelhették, vagy várvédelemre rendelhették őket. Előljárójuk a *basjajabasi* volt.¹⁰⁹

Mehmed aga az 1. dzsemáat, Keza Ahmed aga a 4. dzsemáat, Hizir aga a 31. dzsemáat, Musztafa aga a 40. dzsemáat, Musztafa aga a 48. dzsemáat *devedzsi*jeként szolgált, míg Sabán aga a 87. dzsemáat *jajabasija* volt.¹¹⁰

Oszmán aga, *basbölükbasi*: Az agabölükök és a szekbánbölükök parancsnokai, a *bölükbasik* közül a legtapasztaltabb volt.¹¹¹

Mehmed aga, második *bölükbasi*: A *basbölükbasi* után következett rangban.¹¹²

Ibráhím aga a 7. *bölük*, Mehmed aga a 11. *bölük*, Musztafa aga a 19. *bölük*, Haszan aga a 21. *bölük*, Mehmed aga a 29. *bölük*, Halíl aga a 37. *bölük*, Haszan aga a 46. *bölük*,

¹⁰⁵ Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti Teşkilâtından* 1, 208. A *muhzir* aga 1664-ben a 34. *bölük* parancsnoka volt. Uzunçarşılı, *Osmanlı Devletinin Merkez*, 143.; uő, *Ekos Barçkay'ın Erdel Krallığına*, 370.; Ahışhalı, *Muhzir*, 85–86.; Marsigli, *Az Oszmán Birodalom*, 58.; Yılmaz, *İstanbul Kadı Sicilleri* 50, 759.

¹⁰⁶ Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti Teşkilâtından* 1, 211–212.; uő, *Ekos Barçkay'ın Erdel Krallığına*, 370.; Yılmaz, *İstanbul Kadı Sicilleri* 50, 759.

¹⁰⁷ Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti Teşkilâtından* 1, 205–206.; uő, *Ekos Barçkay'ın Erdel Krallığına*, 370.; Marsigli, *Az Oszmán Birodalom*, 58.; Yılmaz, *İstanbul Kadı Sicilleri* 50, 759.

¹⁰⁸ Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti Teşkilâtından* 1, 232–233.; uő, *Ekos Barçkay'ın Erdel Krallığına*, 370.; Yılmaz, *İstanbul Kadı Sicilleri* 50, 759.

¹⁰⁹ Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti Teşkilâtından* 1, 213–215.

¹¹⁰ Uzunçarşılı, *Ekos Barçkay'ın Erdel Krallığına*, 370.; uő, *Barcsay Akos'un Erdel Kirallığına*, 58. Keza Ahmed aga a 4. dzsemáat orta parancsnoka, azaz *jajabasija* is volt egyben, így elképzelhető, hogy a többi *devedzsi* is ortaparancsnok volt.

¹¹¹ Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti Teşkilâtından* 1, 217.; uő, *Barcsay Akos'un Erdel Krallığına*, 58.; uő, *Ekos Barçkay'ın Erdel Krallığına*, 370.; Yılmaz, *İstanbul Kadı Sicilleri* 50, 759.

¹¹² Uzunçarşılı, *Barcsay Akos'un Erdel Kirallığına*, 58.; uő, *Ekos Barçkay'ın Erdel Krallığına*, 370.; Yılmaz, *İstanbul Kadı Sicilleri* 50, 759.

Ahmed aga a 48. bölük, Júszuf aga a 49. bölük, Júszuf aga az 50. bölük, Mehmed aga az 51. bölük és Alí aga az 56. bölük parancsnoka volt.¹¹³

Mehmed vagy Ahmed efendi, kátib (*szer-jazidzsiján, szer-kátibán*): A hadjárat idején, a méz kiosztása során Mehmed efendit láthatjuk ebben a tisztségben, de szeptemberben a Barcsai Ákos kinevezésével kapcsolatos dokumentumokon már Ahmed efendi tűnik fel kátibként. A *jenicseri efendiszi*nek is hívott személy a janicsárok név- és zsoldlistáját kezelő hivatal (*efendi kapiszi*) élén állt, és mint az agadíván tagja az itt folyó peres ügyekben ítélezett, kérvényeket bírál el, tulajdonképpen az alakulat bírója volt. Mellette sákirndak nevezett kátibok dolgoztak, a XVII. században számuk 70–80 fő körül alakult.¹¹⁴

A *mukábeledzsi*: Az alakulat tagjainak és zsoldjának nyilvántartását vezette. Nevéről nem rendelkezünk információval, azonban nem lehet kizárni, hogy ez a személy a pijáde mukábeledzsiszi, Szülejmán efendi, ugyanis egy élelemkiosztásról szóló dokumentum szerint haliféi a janicsáralakulathoz tartoztak.¹¹⁵

A felsorolt egységeken kívül a hadjáraton jelen lehettek még a *zenberekszik* és a *tüfenkcsik*. Mivel a szultán nem tartott a sereggel, ezért elvileg a *sikárik*, a *talímhánedzsi* és a *szolakok* sem.¹¹⁶

b) Dzsebedzsi: A dzsebedzsi a janicsárok (és esetlegesen a várak védőinek) szükséges fegyvereit (nyíl, íj, puska, kard stb.) és egyéb harci felszereléseit (ásó, lapát, puska-por, kanóc, ólomgolyó, páncél, sisak stb.) biztosították. Ezeket az Isztambulban található központi fegyvertárból (*Dzsebeháne-i Ámire*) szállították a hadszíntérre, de a határmenti és a várakban fellelhetőket is használhatták. A dzsebedzsi a hadjárat idején javították, cserélték, a hadjárat végén pedig visszavették az említett eszközöket. Összetett feladatukból következően voltak közöttük például puska-por-, akna- és gránátkészítők, fegyverkovácsok és fegyverjavítók. Ha a szerdár a szultán vagy a nagyvezír volt, akkor elvileg az összes dzsebedzsi ment a hadjáratra, ellenkező esetben csak a szükségesnek tartott létszám. Békeidőben az Aja Szofjával szembeni laktanyáik melletti műhelyekben, raktárakban dolgoztak, fegyvereket készítettek, az eszközök állagmegóvását végezték.

A legmagasabb rangú előjárójuknak a *dzsebedzsisibi* számított, alatta kethüdá, csavusbasi, bölükbasik, kátib és hasonló tisztségviselők szolgáltak. A dzsebedzsi egysége dzsemáat ortákból és bölükökből állt össze, ezek számára nem áll rendelkezésre pontos adat. Létszámuk a XVI–XVII. század fordulóján 4000–5000, 1609-ban 5730, IV. Murád (1623–1640) idején 6000, majd 7000–8000, 1660-ban 4180, 1687–1688-ban 3000 fő körül mozgott.¹¹⁷

Az 1658. évi hadjáraton részt vevő előjáróik közül csak a dzsebedzsisibi, Mehmed aga neve ismert.¹¹⁸ A hadjáratban részt vettek létszámáról sincs információk, azonban ezt az általános, valamint a számukra kiosztott hús- és kenyéradatokból hozzávetőlegesen meg lehet határozni. Ez alapján 550–750 fő között lehettek a hadjáraton, ami a teljes lét-

¹¹³ Uzunçarşılı, Barcsay Akos'un Erdel Kirallığına, 58–59.; uő, Ekos Barçkay'in Erdel Krallığına, 370.

¹¹⁴ BOA KK 1949. 19.; BOA D.BŞM 209. 10.; BOA MAD 4576. 27.; Beydilli, Yeniçeri, 457.; Marsigli, *Az Oszmán Birodalom*, 58.; Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti Teşkilâtından* 1, 384., 387.; uő, Barcsay Akos'un Erdel Kirallığına, 58.; uő, Ekos Barçkay'in Erdel Krallığına, 369.; BOA D.GNK 2/8.; BOA D.MKF 62/94. 1658. augusztus 7-én még Mehmed volt a kátib.

¹¹⁵ BOA KK 2629. 17.; BOA KK 1949. 49.

¹¹⁶ A *zenberekszik* ortája a tevék vagy az öszvérek hátán szállított kisméretű ágyúk, a *zenberekek* felelőse volt. A *tüfenkcsik*, a puskások ortája a tüzfegyverek használatának hadseregen belüli elterjedésekor alakították ki. A *sikárik* bizonyos vadászaton a szultánt kísérték. A *talímhánedzsi* a janicsárokat ijhasználatára képezték. A *szolakok* négy ortájából a szultán testőri kísérete került ki. Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti Teşkilâtından* 1, 218–232.

¹¹⁷ Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti Teşkilâtından* 2, 3–4., 8., 21.; Kılıçarslan, Cebeci, 182–183.; Hezarfen, *Telhîsü'l-Beyân*, 90.; Murphey, *Ottoman Warfare*, 45.

¹¹⁸ BOA KK 1949. 31, 33, 40, 41.; BOA İE.ML 986.; BOA D.MKF 27493. 16.; BOA MAD 4576. 17.

számuk 13–18%-át jelentheti. A dzsebedzsik létszáma a viszonyításként vett hadjáratokon az említett adat többszöröse, 1672-ben körülbelül 1800, 1683-ban 3045, 1695-ben 3402, 1696-ban 4349 fő volt.¹¹⁹

7.6.2. A portai (kapikulu) lovas (szüväri) alakulatok

A lovasok hat egységből álltak, amire összefoglaló elnevezésük (alti bölük halki) is utal. Fontosságukat és erősségüket tekintve a szpáhikat (**a**) és a sziláhdárokat (**b**) magas szintű, a jobb és bal oldali ulüfedzsiket (**c**) közepes szintű, míg a jobb és bal oldali garibokat (**d**) alsó szintű egységnek tekintették. Az egységek tagjai a janicsárok és az *icsoglanok* közül, valamint az Edirne, Galata és Ibráhim pasa paloták elitiskoláiból kerülhettek ki, és mivel házasodhattak, saját fiaik (*veledes*) is felvételt nyerhettek közéjük.¹²⁰

Az alább tárgyalandó lovas egységek bár portai alakulatoknak számítottak, Isztambulban mégsem volt laktanyájuk. Így általában vidéken éltek, és a hadjáratokra onnan hívták be őket a bölükbasik és a kádik révén. A garibok kivételével minden lovasnak 5 akcese zsold után egy személyt maga mellé kellett vennie, így számuk a hadjáratok alkalmával megsokszorozódott. Ezt a rendszert Köprülü Mehmed pasa szüntette meg, mert a gyakran lázadó lovas egységek így még nagyobb veszélyt jelentettek.¹²¹

a) Szpáhik: II. Mehmed (1444–1446, 1451–1481) idejétől kezdve a lovasok legelitesebb, legfontosabb alakulatának számítottak, zászlójukról „piros lobogósok”-nak is nevezték őket. Békeidőben a különféle adók beszedésében vettek részt, és protokollfeladatokat láttak el. Hadjáratok idején a szultán vagy a szerdár jobb oldalán vonultak, a hadszíntéren azonban mögötte is elhelyezkedhettek. A sereg felvonulási útvonalán az utat jelző, egymástól pár mérföld távolságra lévő úgynevezett „szandzsak tepeszi” nevű halmokat emeltek. Ezt a feladatot a sziláhdároktól vehették át, ezenkívül a hadszíntéren árkokat ástak, és az ostromlott várakhoz földet hordtak. A szálláshelyen minden második éjszaka a szultán vagy a szerdár sátrát őrizték a janicsárokkal együtt.¹²² A harcokban való sikerességük folytán befolyásossá váltak, és a XVI. század végétől kezdve sokszor robbantottak ki lázadásokat zsoldjuk emelésének vagy a nekik nem tetsző államférfiak elmozdításának érdekében. Ebben az is szerepet játszott, hogy a XVII. század elejétől kezdve általában véve a nyugati seregek ellen a lovasság harcértéke fokozatosan csökkent, ezért egyre kevesebbet foglalkoztatták őket.¹²³

A szpáhik parancsnoka a *szpáhiaga* volt, aki az összes lovas egység vezetője közül a legmagasabb rangúnak számított, és általában a sziláhdárok agájaként emelkedett e tisztségre. A szpáhiaga mellett fontos tisztségeként a kethüdát, a kethüdá jerit, a bascsavust és az egység hivatalos ügyeit intéző kátibot lehet megemlíteni. A szpáhi alakulat 300 bölükből (egység) állt, a XVII. század elején 20–30 fő körül mozgott egy bölük létszáma, élükön egy-egy bölükbasival. Összlétszámuk 1609-ben 7805, IV. Murád idején (1623–1640)

¹¹⁹ BOA KK 1949. 32.; Sevinç, *1695 ve 1696 Avusturya Seferlerinde*, 42., 241.; Erdoğan, *II. Viyana Kuşatması*, 24., 149.; İnbaşı, *Ukrayna'da Osmanlılar*, 117. A napi feltételezett húsadag számítására lásd: 10.2.8.

¹²⁰ Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti Teşkilâtından 2*, 171., 180–181.; Özcan, *Altı Bölük*, 531. Az ulüfedzsiket és a garibokat nevezhették összefoglalóan „négyes egység”-nek is (*bölükât-i erbaa*).

¹²¹ Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti Teşkilâtından 2*, 171., 180–181.; Özcan, *Altı Bölük*, 531.

¹²² A sátrát tartó összes kötél végénél éjszakánként váltakozva egy-egy janicsár és szpáhi, illetve egy-egy janicsár és sziláhdár őrködött.

¹²³ Afyoncu, *Sipahi*, 256–258.; Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti Teşkilâtından 2*, 146–149., 214–215. A lovasság, vagy legalábbis modernizációjának elhanyagolása viszont a keleti hadszíntéren okozott nehézségeket. Erről részletesebben lásd: Kołodziejczyk, *Az oszmán „katonai lemaradás”, 142–148.*

7000, Ibráhím uralkodása alatt (1640–1648) 4000–5000, 1660-ban 7203, 1713-ban 10 778 fő volt.¹²⁴

1658-ban a szpáhik előjárói közül agájuk Musztafa aga volt, kátibjukat Mehmed efendinek hívták. A hadjáraton résztvevők létszáma az árpaosztás listája szerint 4400 főt jelentett, ez összlétszámuknak körülbelül a 60%-a lehetett. A szpáhik létszáma az 1672. évi hadjáraton 6300, 1695-ben 7990 fő volt, körülbelül másfél-kétszerese az 1658. évi adatnak.¹²⁵

b) Sziláhdárok: A zászlójáról „sárga lobogós”-nak nevezett, s elsőként felállított lovas egység II. Mehmed idejéig az első számú portai lovas egységnek számított, a hadjáratokon a szultán mögött, majd ezt az időszakot követően annak bal oldalán vonultak. Feladatuk közé tartozott többek között a helyi ráják segítségével a felvonulási út takarítása, a hidak javítása, a mocsarak tisztítása. Ha a hadjáraton csak a nagyvezír vett részt, akkor a fentebb említett szandzsák tepeszit csak az út bal oldalán emelték. Ezen feladatukat később a szpáhik vették át. A táborban minden második éjszaka a janicsárokkal a szultán vagy a szerdár sátrát őrizték. Egy részük, 23 katona (*tugdzsuk*) háború idején a szultán vagy a nagyvezír tujját vitte menzilről menzilre haladva, más részük a szultán tartaléklovait vezette (*jedekcsik*). Békeidőben az uralkodó dzsámiba vonulásakor a szultán szegényeknek szánt adományait szétosztók (*bucsuksuk*) is közülük kerültek ki. A XVI. század második felétől kezdve pedig különféle adók beszedésénél is alkalmazták őket.¹²⁶

A sziláhdárok parancsnoka a *sziláhdáraga* volt, aki általában a jobb ulúfedzsiktől „érkezett”. Az aga mellett ennél az egységnél is a kethüdát, a kethüdá jerit, a basesavust és a kátibot lehet megemlíteni. A sziláhdárok alakulata 260 egységből (bölük) állt, amiket a bölükbasik vezettek. Összlétszámuk 1609-ban 7683, IV. Murád idején (1623–1640) 4500, Ibráhím szultán idején (1640–1648) 4000 körül mozgott. IV. Mehmed trónra kerülése után (1648) számuk a beharcok miatt emelkedett, a Köprülük idején azonban csökkent, s 1660-ban 6254 fő volt.¹²⁷

Előjáróik közül az 1658. évi hadjárat idejéből agájuk, Dzsafer aga és kátibjuk, Iszmaíl efendi, majd később Ahmed efendi neve ismert. Annyi bizonyos még, hogy az agájukat június 17-ig Musztafanak hívták. Ő állítólag támogatta a lázadókat, és a végzetét az okozta, hogy az említett napon közvetve részt vett a szpáhik egyik szerdengecstije, Nak-kás Haszan által Köprülü ellen szervezett merényletben. Utódja a krónikások által sziláhdáragaként emlegetett, augusztusban anatóliai kormányzói tisztséget kapott Konakcsi Alí lehetett. A hadjáraton az árpaosztás dokumentációja alapján 4192 fő vett részt, ami összlétszámuk körülbelül 67%-át jelenthette. A sziláhdárok száma az 1672. évi hadjáraton 6525, majd 1695-ben 7803 fő volt. Ezek a számok az 1658. évi adat körülbelül másfélszeresét, illetve körülbelül kétszeresét jelentette.¹²⁸

¹²⁴ Afyoncu, Sipahi, 256–258.; Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti Teşkilâtından* 2, 146–149., 214–215.; Eyyubî, *Kavânîn-i*, 20b.; Özcan, *Eyyubî Efendi Kanûnnâmesi*, 49.; Hezarfen, *Telhîsü'l-Beyân*, 95.; Murphey, *Ottoman Warfare*, 45.

¹²⁵ BOA KK 1949. 32, 35, 37, 39.; BOA MAD 4576. 23.; BOA D.BŞM 209. 10.; BOA D.BRZ 47/5/131. 47/6/99. 47/7/71.; Uzunçarşılı, *Ekos Barçkay'ın Erdel Krallığına*, 370.; uő, *Barcsay Akos'un Erdel Kirallığına*, 59.; Sevinç, *1695 ve 1696 Avusturya Seferlerinde*, 42., 241.; İnbaşı, *Ukrayna'da Osmanlılar*, 117.

¹²⁶ Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti Teşkilâtından* 2, 147–150., 155., 183., 214–215.; Turan, *Silahdâr*, 191–193.

¹²⁷ Turan, *Silahdâr*, 191–193.; Eyyubî, *Kavânîn-i*, 21b.; Özcan, *Eyyubî Efendi Kanûnnâmesi*, 51.; Hezarfen, *Telhîsü'l-Beyân*, 95.

¹²⁸ BOA KK 1949. 32, 35, 37, 39.; BOA MAD 4576. 23.; BOA D.BRZ 47/6/39. 135. 47/7/61, 145. 47/8/58. 47/12/79.; Uzunçarşılı, *Ekos Barçkay'ın Erdel Krallığına*, 370.; uő, *Barcsay Akos'un Erdel Kirallığına*, 59.; Yılmaz, *İstanbul Kadı Sicilleri* 50, 759.; Sevinç, *1695 ve 1696 Avusturya Seferlerinde*, 42.; İnbaşı, *Ukrayna'da Osmanlılar*, 117.

c) Jobb és bal oldali ulúfedzszik (*ulúfedzsján-i jemín* és *ulúfedzsján-i jeszár*): A lovas alakulatok középszintű egységét jelentették, az elnevezésüket a táborban a szultán zászlójához képest elfoglalt helyük szerint kapták. Eredetileg a devsirmerendszerből kerültek ide a katonák, később már az icsoglanok és a lovasok fiúgyermekai közül is. III. Murád idejétől (1574–1595) kezdve nemcsak a szultánnal, hanem a nagyvezírrrel is mentek a hadjáratra. Békeidőben a különféle adók beszédésében szintén alkalmazták őket, a központból „vidékre” parancsokat, zsoldpénzt küldhettek velük, sőt várvédelemre akár egész bölüköket is kirendelhettek.¹²⁹

Jobb oldali ulúfedzszik: Zászlójuk alapján „zöld lobogós”-nak nevezték őket. Hadjáratkor a szultán jobb oldalán vonuló szpáhik jobbán vonultak, illetve sorakoztak fel. Háború idején a nagyvezír és magasabb rangú államférfiak kincstárát őrizték. Vezetőjük az egész ulúfedzsi egység legmagasabb rangújának számító aga volt, alatta többek között kethüdá, kethüdá jeri, kátib, bascsavus és csavus szolgált. A jobb oldali ulúfedzszik egysége 120 bölükből állt, mindegyik bölük élén egy bölükbasival. Létszámuk a XVII. században fokozatosan csökkent: 1609-ben 2055, IV. Murád idején (1623–1640) 2000, Ibráhím uralkodása alatt (1640–1648) 1500, 1660-ban 521 fő volt.¹³⁰

Előjáróik közül az 1658. évi hadjárat idején agájukat Velí agának, szeptemberben pedig már biztosan Alí agának, kátibjukat Mehmed efendinek hívták. A hadjáraton 380 fő vett részt, ami nagyjából összlétszámuk kétharmada lehetett. A jobb oldali ulúfedzszik közül az 1672. évi hadjáraton 550 fő vett részt, ami az 1658. évi adat körülbelül másfélszerese.¹³¹

Bal oldali ulúfedzszik: Zászlójuk alapján „sárgásfehérek”-nek is nevezték ezt az egységet. Hadjáratkor a szultán balján vonuló sziláhdárok bal oldalán vonultak, illetve sorakoztak fel. Háború idején a szultán zászlóját és kincstárát őrizték. Vezetőjük az aga volt, aki alatt többek között kethüdá, kethüdá jeri, kátib, bascsavus és csavus szolgált. A bal oldali ulúfedzszik egysége 100 bölükből állt, mindegyik bölük élén egy bölükbasival. Összlétszámuk 1609-ben 1403, IV. Murád uralkodása alatt (1623–1640) 1400, Ibráhím idején (1640–1648) 1200, míg 1660-ban 488 fő volt.¹³²

A hadjárat idején előjáróik közül agájuk, Zülfikár aga és kátibjuk, Szülejmán efendi neve ismert. A hadjáraton 330 fő vett részt, ami nagyjából összlétszámuk 68%-a lehetett. A bal oldali ulúfedzszik közül az 1672. évi hadjáraton 500 fő vett részt, ami az 1658. évi adat körülbelül másfélszerese.¹³³

d) Jobb és bal oldali garibok (*gurebá-i jemín* és *gurebá-i jeszár*): A garibok egységeinek tagjai kezdetben perzsa és arab területekről származtak, nevük is idegent, otthonától távoli személyt jelent. A XV. század elején szervezték állandó egységgé őket, akkor már a devsirmére alapozva. Katonáik a legveszélyesebb harci eseményekben résztvevők közül kerülhettek ki. A lovas alakulatok alsó szintű egységét jelentették, oldal szerinti elnevezésüket az ulúfedzszikhez hasonlóan a táborban a szultán zászlójához képest elfoglalt helyük szerint kapták. Különböző és sokszínű zászlóik miatt „tarka lobogósok”-nak is

¹²⁹ Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti Teşkilâtından* 2, 151–152.; Özcan, *Ulûfeciyân*, 126–127.

¹³⁰ Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti Teşkilâtından* 2, 151–152., 214–215.; Özcan, *Ulûfeciyân*, 126–127.; uő, *Eyyubî Efendi Kanûnnâmesi*, 50.; Murphey, *Ottoman Warfare*, 45.; Eyyubî, *Kavânîn-i*, 20b.; Hezarfen, *Telhisü'l-Beyân*, 95.

¹³¹ BOA KK 1949. 32, 35.; BOA MAD 4576. 23.; BOA D.BRZ 47/6/22, 138. 47/10/59.; Uzunçarşılı, *Ekos Barçkay'ın Erdel Krallığına*, 370.; uő, *Barcsay Akos'un Erdel Kirallığına*, 59.; İnbaşı, *Ukrayna'da Osmanlılar*, 117.

¹³² Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti Teşkilâtından* 2, 151–152., 214–215.; Özcan, *Ulûfeciyân*, 126–127.; uő, *Eyyubî Efendi Kanûnnâmesi*, 50.; Murphey, *Ottoman Warfare*, 45.; Eyyubî, *Kavânîn-i*, 20b.; Hezarfen, *Telhisü'l-Beyân*, 95.

¹³³ BOA MAD 4576. 23.; BOA D.BŞM 209. 13.; BOA D.BRZ 47/6/38. 47/10/18, 93. 47/12/36, 92. 48/1/48.; BOA MAD 6372. 223. Agájuk 1657 szeptemberében Dzsafér aga volt. Uzunçarşılı, *Ekos Barçkay'ın Erdel Krallığına*, 370.; uő, *Barcsay Akos'un Erdel Kirallığına*, 59.; İnbaşı, *Ukrayna'da Osmanlılar*, 117.

nevezték őket. A hadjárat idején a szultán zászlóját őrizték és védték, sátrára és egyéb ingóságaira is felügylhettek. Ezenkívül ők biztosították a tűzifa szálláshelyekre való szállítást, és a hírközlésben is igényt tartottak rájuk. A XVI. század közepétől akkor is részt vettek a hadjáraton, ha a sereget nem a szultán vezette.¹³⁴

Jobb oldali garibok: Zászlójuk sárga-fehér volt. Hadjáratkor a jobb ulúfedzsik jobb oldalán vonultak, a szultán zászlóját és sátrát őrizték az összecsapások alatt, szintén a „jobb oldal”-ról. Parancsnokuk szintén egy aga volt, aki az összes garib legmagasabb rangú tisztjének számított, alárendeltjei között a többi egységnél már megismert tisztségviselőket találhatjuk. A jobb oldali garibok egysége 100 bölükre oszlott, amelyek az élén a bölükbasik álltak. Összlétszámuk 1609-ben 928, IV. Murád (1623–1640) és I. Ibráhím idején (1640–1648) 900, 1660-ban 410 fő volt.¹³⁵

Az 1658. évi hadjárat idején előjáróik közül az agájukat Alí cselebinek, a kátibjukat Mehmed efendinek neveztek. A hadjáraton 330 fő vett részt, amely az egység létszámának közel 80%-a lehetett. A jobb oldali garibok közül az 1672. évi hadjáraton 350 fő vett részt, valamennyivel többen mint 1658-ban.¹³⁶

Bal oldali garibok: Zászlójuk zöld-fehér volt. Hadjáratkor a bal ulúfedzsik bal oldalán vonultak, a harcok idején a jobb oldali garibokhoz hasonlóan ők is a szultán zászlóját (és sátrát) védték, csak éppen bal oldalról. Vezetőjük szintén egy aga volt, akinek alárendeltjei hasonlóak voltak, mint a többi egységnél. Bölükbasik vezetésével az egységük 100 bölükre tagolódott. Összlétszámuk 1609-ben 970, IV. Murád idején (1623–1640) 905, Ibráhím szultán uralkodása alatt (1640–1648) 700, 1660-ban 312 fő körül mozgott.¹³⁷

A hadjárat idején előjáróik közül csak agájuk, Mehmed aga és kátibjuk, Haszan efendi neve ismert. A hadjáraton 250 fő vett részt, amely az egység létszámának közel 80%-a lehetett. A bal oldali garibok közül az 1672. évi hadjáraton ugyancsak 250 fő vett részt.¹³⁸

7.6.3. A tüzérségi alakulatok

Az ágyúkkal, illetve a hozzájuk kapcsolódó mindenféle feladatokkal a hivatalosan a gyalogosokhoz tartozó topcsuk **(a)** és a toparabadzsik **(b)** foglalkoztak.

a) Topcsuk: A *topcsuk* alakulatához a tüzekek és az ágyúkat, valamint az ágyúgolyókat készítő ágyúöntő mesterek tartoztak. A portai tüzekek egy része nem Isztambulban, hanem a határhoz közeli várakban, saját agájuk parancsnoksága alatt teljesített szolgálatot. A központban lévők hetente kétszer a Tophánében gyakorolták az ágyúk terepen és várakban való használatát.

A hadba vonulás előtt a kincstártól 25-25 zirá (1 zirá körülbelül 75–90 cm) sárga és piros színű zászlónak szánt szövetet kaptak. Az ágyúkat tevékkel, lovakkal és szekerekkel szállították, a hadrendben pedig három helyre csoportosították őket: egy részük a közepén elhelyezkedő janicsárok előtt ment, a másik két részük a bal és a jobb szárnyon, a beglerbégek mellett haladt.

¹³⁴ Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti Teşkilâtından* 2, 152–154.; Özcan, Gurebâ Bölükleri, 201–202.

¹³⁵ Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti Teşkilâtından* 2, 152–154., 214–215.; Özcan, Gurebâ Bölükleri, 201–202.; uó, *Eyyubî Efendi Kanûnnâmesi*, 50.; Murphey, *Ottoman Warfare*, 45.; Eyyubî, *Kavânîn-i*, 21a.; Hezarfen, *Telhisü'l-Beyân*, 96.

¹³⁶ BOA KK 1949. 19, 32.; BOA MAD 4576. 23.; BOA D.BRZ 47/6/36.; Uzunçarşılı, Barcsay Akos'un Erdel Kirallığına, 59.; uó, Ekos Barçkay'in Erdel Krallığına, 370.

¹³⁷ Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti Teşkilâtından* 2, 152–154., 214–215.; Özcan, Gurebâ Bölükleri, 201–202.; uó, *Eyyubî Efendi Kanûnnâmesi*, 50.; Eyyubî, *Kavânîn-i*, 21a.; Hezarfen, *Telhisü'l-Beyân*, 96.; Murphey, *Ottoman Warfare*, 45.

¹³⁸ BOA MAD 4576. 23.; BOA D.BŞM 209. 10.; BOA D.BRZ 47/6/134. 47/10/19.; İnbaşı, *Ukrayna'da Osmanlılar*, 117.; Uzunçarşılı, Barcsay Akos'un Erdel Kirallığına, 59.; uó, Ekos Barçkay'in Erdel Krallığına, 370.

Az egység legmagasabb rangú tisztjének a *topcsubasi* számított, aki 1574-től kezdve a szultán nélkül is a sereggel tartott. Őt rangban és fontosságban az ágyúöntők előjárója, a *döküdzsübası* követte. Alattuk, hasonlóan a többi alakulathoz, a kethüdá, a csavusok és a kátib szolgáltak. Dzsemáatokra, azon belül pedig bölükökre oszlottak a bölükbasik vezetésével. Ezek száma változó lehetett, 1687/1688-ban például 72 dzsemáatból álltak. Létszámuk 1609-ben 1552, IV. Murád idején (1623–1640) 1452, 1660-ban 2026, a XVII. század végén pedig 5000 fő körül mozgott.¹³⁹

Az 1658. évi hadjárat idejéből előjáróik közül csak a *topcsubasi* neve ismert, akit Alı agának hívtak. A hadjáraton egy 1657/1658. évi redzseds (1658. január 6. – április 3.) zsoldbejegyzés szerint 1533 fő, míg egy 1657/1658. évi resen (1658. április 4. – július 1.) zsoldjegyzék szerint 1439 fő vett részt.

Ez a két szám kissé soknak tűnik, bár nagy valószínűséggel az indulás előtti állapotokat tükrözi. A *topcsuk* hadjáraton részt vevő létszámát az átlagos, illetve az odaút során kapott hús- és kenyéradagjukból hozzávetőlegesen meg lehet állapítani. Ez alapján körülbelül 550–570 fő körül képviseltették magukat, ami összlétszámuk 27–29%-a lehetett. Ez a szám a viszonyításként vett hadjáratokhoz képest az eddigiek alapján is reálisabbnak tűnik, ugyanis 1672-ben 1300, 1683-ban 1495, 1695-ben 1326, 1696-ban 1100 fő vonult hadba.¹⁴⁰

b) Toparabadzsik: A *toparabadzsik*nak hívott ágyúszekerészeket a *topcsuk* segéderejeként foglalkoztatták. Egységüket a nagyobb ágyúk szekeres szállítására hozták létre, mivel vontatásukra az állati erő kevésnek bizonyult. Tevékenységük során magukra az ágyúkra, a kocsikra és az ezeket húzó állatokra törvényileg előírt módon felügyeltek. Például a *sáhi* nevű ágyúk viteléhez három ember kellett, kettő figyelt a szekerre és az ágyúra, míg egy az állat(ok)ra. Utóbbiakat a csata folyamán is őrizniük kellett, nehogy a csatazajtól megijedve galibát okozzanak. Emellett néha a szultán bizonyos holmijainak szállítását is rájuk bízta. Az alakulathoz külön bölükökben ácsok, asztalosok, patkolókovácsok, lakatosok is tartoztak, és „kiszolgáló személyzetként” műteferrikák is. Az ágyúk vontatásában még részt vettek bivalyokkal a jörükök is.

A *toparabadzsik* legmagasabb rangú tisztje az *arabadzsıbası*, alatta többek között kethüdá, csavusbası és kátib szolgált. Az egységük bölükökből állt össze, amik száma változó lehetett, 1686/1687-ben például 63 bölükből állt. Összlétszámuk 1609-ben 684, IV. Murád (1623–1640) idejében 591, 1660-ban 282, 1687-ben pedig 622 fő körül mozgott.¹⁴¹

A hadjárat idejéből előjáróik neve nem ismert, az egységükből a hadjáraton egy 1657/1658. évi resen (1658. április 4. – július 1.) zsoldbejegyzés szerint 242 fő biztosan részt vett. Az átlagos, illetve az odaút során kapott hús- és kenyéradagok alapján körülbelül 240–250 fő számolható, tehát a zsoldbejegyzésben említett szám megfelel a valószínűségnek. (Az 1683. évi hadjáraton 539, 1695-ben 480, 1696-ban pedig 610 fő vett részt, ami körülbelül két-két és félszerese az 1658. évi adatnak.)¹⁴²

¹³⁹ Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti Teşkilâtından* 2, 52–59., 70–71.; Hezarfen, *Telhisü'l-Beyân*, 90.; Murphey, *Ottoman Warfare*, 45.

¹⁴⁰ BOA KK 1949. 27, 38, 40, 41, 43.; BOA D.BŞM 236/37.; BOA D.BRZ 47/11/66, 108.; BOA İE.ML 2252. A napi feltételezett húsadag számítására lásd: 10.2.8.

¹⁴¹ Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti Teşkilâtından* 2, 52., 57., 100–102., 107.; Murphey, *Ottoman Warfare*, 45.

¹⁴² BOA KK 1949. 28. A napi feltételezett húsadag számítására lásd: 10.2.8.

7.6.4. A tartományi erők

A jórészt javadalombirtokos nehézlovas szpáhikból és fegyvereseiből, a tartományi vezetők (beglerbégek, szandzsákbégek) udvari seregeiből (*kapu halki*) és egyéb más katonákból összeálló tartományi seregekről még kevesebbet lehet tudni, mint a portai alakulatokról. Ugyanis azonkívül, hogy katonai szolgálatuk fejében különböző értékű földbirtokot kaptak, az állam kevésbé törődött velük.

A tartományi szpáhik hadjáratok alkalmával nemcsak személyes megjelenéssel, hanem javadalombirtokuk értékének függvényében fegyveres(ek) kiállításával is tartoztak. Ha birtokuk jövedelme nem érte el a 20 000 akcsét (tímár), akkor 3000, illetve a XVI. század első felétől kezdődően 6000 akcsés jövedelmi határ felett 3000 akcsénként egy fegyveres lovast (*dzsebelü*) kellett kiállítaniuk. A XVI. század végétől a 10 000 és 19 999 akcse közötti jövedelemmel rendelkező szpáhiknak egységesen 3 dzsebelüvel kellett hadba vonulniuk. Ha a birtokjövedelem 3000 akcse alatt maradt, akkor 2000 akcsénként egy ifjú harcossal (*gulám*), ez alatt pedig egy páncéllal vonultak táborba. Ha a birtok 20 000 akcsén felüli értékkel bírt (ziámet), akkor a szubasiknak 4000, a főbb méltóságoknak 4000, majd a XVI. század végétől 5000 akcse után kellett egy teljesen felszerelt fegyverest „biztosítaniuk”.¹⁴³ Ezenfelül minden 3000 akcse után páncélt, 500 akcsénként pedig még további egy gulámot és sátrat vittek magukkal. A szpáhiknak ezenkívül a hadjárat idején mind magukról, mind pedig embereikről is saját költségen kellett gondoskodniuk, így egy hadjárat anyagilag is jelentősen megterhelte őket. A XVI. század végére ráadásul birtokaik az infláció miatt kevesebbet értek, a megélhetésükért birtokaik rájáinak törvénytelen adóztatására kényszerültek.

A hadjárat kihirdetését követően a bölükökbe szervezett tímár birtokosokat márciusban vagy áprilisban egy-egy *cseribasi* gyűjtötte össze. Az így kialakult kisebb csapatok ezt követően a bölükök parancsnokának is számító szubasik vagy *zaimok* közül választott, tíz bölük elöljárójának tekinthető *alajbégek* alá kerültek. Ezután csatlakoztak a területileg illetékes szandzsákbéghez, majd együtt mentek a beglerbég zászlója alá, akinek a vezetésével a tartomány serege a kijelölt gyülekezési helyre vonult. Elvileg a szpáhik 90%-át mozgósították, de gyakorlatban és a tímárrendszer válságával ez fokozatosan csökkent. (Például 1583-ban a megjelentek száma 66%-ot, az 1690-es években 39%-ot tett ki.) Az otthon maradtak a védelmet biztosították, és ügyeltek a behívottak tímárjaira, viszont aki távol maradt a hadjáratról, az elveszíthette a jövedelmét. 1621-ben 15 058, 1655-ben 6052 tímár birtokos szpáhi vett részt hadjáraton, a század elején pedig mindenféle tímár birtokosok és dzsebelük száma Anatóliában elérte a 373 890, Ruméliában pedig a 127 883 főt.¹⁴⁴

Az állam a XVII. századtól még nehezebbé tette a szpáhik számára a megélhetést, a megüresedett birtokokat nem nekik, hanem *iltizamba* adta, sok esetben a kapikulu egységek tagjainak vagy a portai alkalmazottaknak (csavusok, műteferrikák), ezzel további elégedetlenkedéseknek, lázadásoknak utat nyitva. A pénzügyi válságok, pénzrontások ráadásul a jövedelmeiket is kurtították, így kevésbé voltak képesek hadba vonulni. A XVII. századtól kezdve ezért megválthatták pénzben mind a hadjáraton való részvételt (*bedel-i*

¹⁴³ Matuz, *Az Oszmán Birodalom*, 82–83.; Afyoncu, Zeâmet, 162–164.; İnalçık, Timar, 168–173.; Dávid – Fodor, *Az oszmán tímár birtokos haderő*, 484. A javadalombirtokuk fejében páncélosan és fegyveres kísérekkel hadba vonulni kötelesek birtokait (*eskin tímári, szpáhítímár*) külön kezelték a zsold fejében, a várvédőknek és egyéb más szolgálattelvőknek adott birtokoktól (*müsztahfiz tímári, zsoldtímár*). Bekar, *The Rise*, 194. A tímár birtokosoknak létezett főleg a XVII. században egy *defterlünek* nevezett rétege, akik regisztráltak egy vezír jogállású személy vagy egy magas rangú állami tisztségviselő klientúrájához tartoztak. Ez azzal az előnnyel is járt, hogy ha nem vonultak háborúba, akkor sem veszthették el tímárjövödelmeiket.

¹⁴⁴ Afyoncu, Zeâmet, 163.; İnalçık, Timar, 169–172.; Emecen, Cebelü, 188–189.; Dávid – Fodor, *Az oszmán tímár-birtokos haderő*, 490–492., 500.; Matuz, *Az Oszmán Birodalom*, 82–83.

tímár), mind pedig a dzsebelük kiállítását (*bedel-i dzsebelü*). Ez párhuzamban állt azzal is, hogy csökkenő harcértékük miatt már „nem szívesen” alkalmazták őket, ugyanis az ellenfelek tűzfegyveres katonái és nehéz páncélos lovasai ellen már nem számítottak hatékonyak. Miközben az állam növelte gyalogosai és tűzfegyverei számát, a lovasság modernizációjára már nem jutott ideje és ereje sem. A tímár birtokos katonák számának csökkenése és az 1690-es évek közepére történő teljes eljelentéktelenedése azt is előidézte, hogy a tartományi előkelők udvari csapatainak száma és aránya a haderőn belül növekedni kezdett.¹⁴⁵

A hadjáraton részt vevő tartományi erők létszámáról kevés információ áll rendelkezésünkre. Az Abaza Haszan aleppói pasa vezetésével Anatóliában kirobbant lázadás miatt az ázsiai területekről kevesebb fegyveres jöhetett, bár az erdélyi küldött, Görög Marin elég népesnek látta őket. A már említett, a Habsburgok által a nagyvezírhez menesztett Julius Heinrich Wogin augusztus végén a szpáhikat dzsebelüjeikkel együtt körülbelül 25 000 főnek számolta, míg a budai pasa vezette tartományi seregeket nagyjából 8000–10 000 főre becsülte.¹⁴⁶

A hadjáraton jelenlévő tartományi vezetőkről (beglerbégek, szandzsákbégek) már valamivel többet tudunk. Egy részüket feltehetően augusztus vége felé Temesváron vagy Jenő alatt, a vár ostroma előtt nevezhették ki. Az alábbiakban külön tárgyaljuk a birodalom nyugati (a), illetve keleti feléből (b) jövöket, valamint azokat az előjárókat, akiket tisztségük nélkül említenek vagy akik részt vehettek a hadjáraton, de nevük nem szerepel a vonatkozó forrásokban (c).

a) A birodalom nyugati feléből az alábbi személyek vettek részt a hadjáraton.

Vezír Gürdzsü Kenán pasa, budai beglerbég, a tartományi hadak főparancsnoka, vagy ahogyan hivatkoztak rá, „*madzsar agzinda szerdár*”: Wogin meglátása szerint a főszállásmesteri tisztséget is betöltötte, azonban ez a cím ténylegesen a csirmeni szandzsákbéget „illette”. A szelíd ember hírében álló grúz származású korábbi sziláhdár-, majd jani csáragát (1653-tól) Buda pasájává 1655 szeptemberében nevezték ki, és kisebb megszakításokkal 1659. márciusig töltötte be ezt a tisztséget, amikor is Erzurum beglerbége lett. A nagyvezír a jenői várat annak elfoglalása után Kenán pasára bízta. 1663-ban rövid ideig ismét budai, illetve váradi, majd 1664-től dijárbakiri, 1666–1668 között pedig sehrizori beglerbégeként tevékenykedett.¹⁴⁷

Csatalbas Musztafa pasa, korábban anatóliai, augusztus végéig temesvári beglerbég: Az 1656-ban még a Dardanellák védelmét ellátó Musztafa pasa 1658. június végén már

¹⁴⁵ Dávid – Fodor, Az oszmán tímár-birtokos haderő, 493.; Uyar – Erickson, *A Military History*, 88.; Emecen, Cebelü, 189. Az oszmánoknak leginkább a Habsburgok és a velenceiek ellen vívott háborúk miatt kellett tűzfegyveres gyalogos katonáinak számát növelni, ha nem akart lépéshátrányba kerülni a nyugati végeken. Eközben a keleti hadszíntéren annak földrajzi adottságai miatt a lovasság továbbra is hatékonynak számított. E szempontból a XVII. században a lengyelek végig fölényben voltak a törökökkel szemben. Az oszmán lovasság modernizációjának vagy legalábbis a csatákban való alkalmazásának elhanyagolását jól érzékelteti Bécs 1683. évi ostroma is. A város felmentésére érkező lengyel lovasság megjelenése megdöbbentette az oszmán hadvezetést, a török sereg ekkor már nem igazán volt felkészült a lovasscátákra. Kołodziejczyk, Az oszmán „katonai lemaradás”, 142–148.

¹⁴⁶ Johann Friedrich Metzger Annibale Gonzagának. Szakálos, 1658. július 16. ÖStA HHStA Türkei I. Kt. 130. Konv. 2. fol. 27–39.; Julius Heinrich Wogin jelentése. Kesekfalu, 1658. szeptember 5. ÖStA HHStA Türkei I. Kt. 130. Konv. 2. fol. 126–135.; Görög Marin jelentése a nagyvezír üzenetéről. S. I., 1658. július 21. MNL OL E143 14. t. fol. 88.; EOE 11, 405–406.

¹⁴⁷ BOA D.MKF 62/173.; Julius Heinrich Wogin jelentése. Kesekfalu, 1658. szeptember 5. ÖStA HHStA Türkei I. Kt. 130. Konv. 2. fol. 126–135.; Yılmazzer, *İsâ-zâde Târîhi*, 55.; Sudár, A hódoltsági pasák, 892–893.; Gévay, *A budai pasák*, 41–43., 45. Kenán hivatalosan 1655. szeptember 22. – 1656. május 2., 1656. november 20. – 1658. november 12., 1658. december 3. – 1659. március 24. között volt budai pasa. 1663. február–május között hivatalosan szintén ezt a tisztséget látta el.

nem töltötte be előbbi tisztségét, de még 1658. július 9-én is korábbi anatóliai beglerbégként hivatkoztak rá. Július 29-én azonban már biztosan temesvári válíként tűnt fel. Ekkoriban nevezhették ki, ugyanis a jenői védő, Újlaky László egyik jelentésében egy új, állomáshelyét augusztus 5-én elfoglaló temesvári pasáról írt.

Elődje feltehetőleg az 1658. július 5-én lezajlott pálülései csata során a Marosba fulladt Elcsi Haszan lehetett, akire Wogin és a Habsburgok által a budai pasához küldött Johann Friedrich Metzger is úgy emlékezett, mint aki 9 évvel ezelőtt nagyobb követségben járt a Habsburg uralkodónál, így feltehetően előnevét is ennek köszönhette. Musztafa pasa augusztus 21-én még temesvári beglerbégként jelent meg, augusztus 27-én azonban már Csengizáde Alí töltötte be e tisztséget. Wogin becslése alapján 1500 ember tartozott a parancsnoksága alá. Csatalbast 1658. novemberben Karaman pasájának nevezték ki. Egy időben Konja bégje is volt, 1661/1662-ben halt meg.¹⁴⁸

Csengizáde Alí pasa, egri, augusztus végétől temesvári pasa: Csengizáde az előbb említett Csatalbas Musztafát követte Temesváron. A krónikások szerint szeptember közepén nevezték ki, de amint fentebb láthattuk, augusztus 27-én már biztosan temesvári pasa volt. Az állítólag azeri eredetű boszniai Čengić család sarja, sokáig hercegovinai alajbég, majd 1650-től hercegovinai szandzsákbég, 1657-ben részt vett Kotor sikertelen ostromában.¹⁴⁹

Ezt követően magyar területeken tűnt fel, Kenán budai pasa seregéhez egri kormányzóként csatlakozhatott. Egerben egyébként nem állomásozhatott hosszú ideig, elődje feltehetően az egykori dogandzsibasi (fősolymász), Tirjáci Ibráhím aga volt, akit Silahdar szerint 1658. január 27-én neveztek ki Eger élére.¹⁵⁰

Alí pasa Temesváron 1659 végéig szolgált, majd ázsiai kiterője után 1662-ben Kanihsza válíjává nevezték ki. 1663. októberben alulmaradt Zrínyi Péter és Frangepán Kristóf seregeivel szemben Ostrovicánál. E vereség hatására, vagy a hatalmával visszaéléséről szóló vádak alapján 1664 elején Belgrádban Fázil Ahmed pasa nagyvezír kivégeztette, fejét április 13-án „prezentálták” a Portán.¹⁵¹

Szari Hüszejn pasa, egri beglerbég: Feltehetően Csengizádét váltotta e tisztségben, augusztus 27-én biztosan betöltötte e tisztséget, Wogin szerint 1000 emberrel rendelkezett. Származására nézve az Abaza családból származott, a korábbi nagyvezír, Szijávus pasa (1651, 1656) testvére volt. A túlzott kegyetlenségéről híres Hüszejn 1659 végén már temesvári kormányzóként, 1663 májusától pedig budai pasaként tevékenykedett. 1664 végén aleppói, 1672-ben szilisztrai beglerbégnek nevezték ki. 1673-ban az oszmán sereg az ő vezetésével foglalta el Hotin várát, amit még ugyanebben az évben el is veszített.

¹⁴⁸ Na‘îmâ, *Târih-i Na‘îmâ* 4, 1674., 1793., 1808.; BOA D.BŞM 209. 10.; BOA KK 1949. 32, 35, 42.; BOA D.BRZ 47/10/25. 48/2/31, 83.; BOA D.TŞF 26021. 2–3.; BOA İE.ML 2260.; Silahdar, *Silahdar Tarihi*, 143.; Behcetî, *Târih-i Sülâle-i Köprülü*, 49a.; Gökçek, *Behcetî Seyyid İbrahim*, 88.; Sudár, A hódoltsági pasák, 897.; Evliyâ, *Evliyâ Çelebi Seyahatnamesi* 5, 90., 208.; Süreyya, *Sicill-i Osmanî* 4, 1191.; B. Szabó – Sudár, „Independens fejedelem a Portán kívül”, 992.; Julius Heinrich Wogin jelentése. Kesekfalu, 1658. szeptember 5. ÖStA HHStA Türkei I. Kt. 130. Konv. 2. fol. 126–135.; Újlaky László Teleki Mihálynak. Borosjenő, 1658. augusztus 9. Gergely, *Teleki Mihály levelezése*, 240.; Johann Friedrich Metzger Annibale Gonzagának. Szakálos, 1658. július 16. ÖStA HHStA Türkei I. Kt. 130. Konv. 2. fol. 27–39.

¹⁴⁹ BOA D.BŞM 209. 10.; Na‘îmâ, *Târih-i Na‘îmâ* 4, 1774., 1793. Naima szerint Alít szeptember 9-én nevezték ki.; Behcetî, *Târih-i Sülâle-i Köprülü*, 43b.; Gökçek, *Behcetî Seyyid İbrahim*, 78. Behcetî szerint Alít 1658. szeptember 15-én nevezték ki temesvári beglerbégnek.; Abdurrahman, *Vekâyi‘-Nâme*, 117., 161.; Sudár, A hódoltsági pasák, 896–897.; Madunić, Csengizáde Ali pasa, 96–97., 106.; Madunić, *Frontier Elites*, 53–55., 67.

¹⁵⁰ BOA KK 1950. 33.; Sudár, A hódoltsági pasák, 896–897.; Silahdar, *Silahdar Tarihi*, 117.

¹⁵¹ Sudár, A hódoltsági pasák, 896–897.

Emiatt vezíri címétől megfosztották, amit csak 1677-ben nyert vissza. 1678-ban anatóliai, majd aleppói beglerbég lett, 1683-ban halt meg.¹⁵²

Szejdi Ahmed pasa, boszniai beglerbég: A cserkesz származású, a szultáni udvarba Egyiptomba eladott rabszolgaként kerülő, kitűnő fegyverforgatásáról híres, valamint kegyetlenkedéséről, összeférhetetlenségéről hírhedt Ahmed 1656. decembertől töltötte be e tisztséget. Korábban simontornyai, továbbá tortumi bég, 1654-ben marasi, majd anatóliai beglerbég volt, 1655-ben pedig a Dardanellák védelmét bízták rá. Ezt követően szilisztrai beglerbég volt, majd rövid időre a kapudanpasasággal is megbízták. 1656 végén a Köprülü elleni lázadók őt akarták nagyvezírré tenni, ami miatt végül a végekre, Boszniába került. 1657-ben a törökök Kotor ellen indítottak támadást, de Szejdi ezen nem volt hajlandó részt venni, mert nem kapta meg a parancsnokságot. Helyette Zára környékét pusztította és rabolta, majd Zrínyiújvárat vette be, aminek eredményeképpen 200 fejet és 120 rabot küldött a portára. 1658-ban is a velencei érdekeltségek elleni támadásban kapott volna feladatokat, augusztus vége felé már biztosan a főszerep mellett volt.

1659. március 21-én Kenán pasa helyett Buda válíjának nevezték ki. 1659 őszén és 1660 júniusáig az Erdély elleni hadmozdulatok szerdárja, Szászfenesnél ő győzte le II. Rákóczi Györgyöt (1660. május 22.). Nem sokkal a csatát követően állítólag a Habsburgok panaszára leváltották, és Kanizsa élére nevezték ki, majd az érkező új szerdár, a Váradot elfoglaló Kösze Ali pasa alá rendelték. Rövidesen kegyvesztetté vált, 1661 júniusában Temesváron kivégezték.¹⁵³

Kadri (Abdülkádír) pasa, szilisztrai beglerbég: Naima és Silahdar szerint 1658. április 19-én nevezték ki, de már április 4-én e tisztségben látni. A kapudzsik kethüdájaként az új havasalföldi vajda beültetésére indított akcióban hivatalosan ő hívta hadba a tatár kalgát, aki a leváltott Fazli pasa helyére „ajánlotta” őt. Augusztus közepéig tölthette be ezt a tisztséget, ugyanis augusztus 27-én már Dzsán Arsztlan pasa jelenik meg szilisztrai beglerbégként. Kadri pasát a krónikások szerint novemberben Szíria (Sám-i Seríf) pasájának nevezték ki, azonban már október 15-én is e tisztségben található. 1659/1660-ban halt meg.¹⁵⁴

Dobrudzsai levendek: A szilisztrai helytartó parancsnoksága alá tartoztak. A levendek eredetileg a XV. századtól tengerész-katonák voltak, nevük az olasz *levantino* szóból (jelentése: keleti katona) származik, a velenceiek az adriai vidékről toborzott katonákat hívták így. A XVI. század végétől leginkább gyalogos muskétásaként a szárazföldön is felbukkantak. Ekkortól kezdve a szpáhik harcértékének csökkenését ellensúlyozandó az állam (*míri levendát*) vagy a helytartók fogadták fel őket.¹⁵⁵

A levendek parancsnokai a bölükbasik voltak, akik saját maguk által toborzott embereikkel együtt álltak szolgálatba. Ha éppen nem alkalmazták őket, akkor leginkább útonállásból éltek. Emiatt foglalkoztatásuk inkább biztonsági célokat szolgált, mivel harci fegyelmük

¹⁵² BOA D.BŞM 209. 10.; Julius Heinrich Wogin jelentése. Kesekfalu, 1658. szeptember 5. ÖStA HHStA Türkei I. Kt. 130. Konv. 2. fol. 126–135.; Sudár, A hódoltságú pasák, 891–892.; Gévay, *A budai pasák*, 45.; Süreyya, *Sicill-i Osmanî* 3, 725–726.; Vass, Adalékok az egri pasák hivatali sorrendjéhez, 36.

¹⁵³ Julius Heinrich Wogin jelentése. Kesekfalu, 1658. szeptember 5. ÖStA HHStA Türkei I. Kt. 130. Konv. 2. fol. 126–135.; BOA D.BŞM 209. 9.; Gévay, *A budai pasák*, 43–44.; Sudár, A hódoltságú pasák, 893–894.; Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, 66. Szejdi a Magyar Királyság területére behatolva a menekülőket akarta összefogdosni, amit a Habsburgok a fennálló békére nézve veszélyesnek találtak. Nihâdî, *Tarih-i Nihâdî*, 180a.; Özkasap, *Tarih-i Nihâdî*, 36.; Solakzade, *Solakzade Tarihi*, 489b–490a.

¹⁵⁴ BOA D.BŞM 209. 10.; BOA D.TŞF 26021. 3.; BOA İE.ML 2255.; Na'imâ, *Tarih-i Na'imâ* 4, 1776., 1791., 1808.; Abdurrahman, *Vekâyi'-Nâme*, 118.; Silahdar, *Silahdar Tarihi*, 118., 123., 142.; Yılmaz, *İsâ-zâde Tarihi*, 46.; Behcetî, *Tarih-i Sülâle-i Köprülü*, 32b.; Gökçek, *Behcetî Seyyid İbrahim*, 60.; Yılmaz, *İstanbul Kadî Sicilleri* 50, 759.; Süreyya, *Sicill-i Osmanî* 3, 857.

¹⁵⁵ Uyar – Erickson, *A Military History*, 91–93.; İlgürel, Levent; Behcetî, *Tarih-i Sülâle-i Köprülü*, 42b.; Gökçek, *Behcetî Seyyid İbrahim*, 77.; Na'imâ, *Tarih-i Na'imâ* 4, 1791.

sem volt megfelelő, és harcászatiilag sem sokat értek. Hozzájuk sorolták a deliket, a *gönülüket* és a *szarudzsa-szezbán* egységeket is. Utóbbiak egy tartományi helytartó személyes hadseregéhez tartoztak, emiatt az anatóliai felkelésekben is nagy szerepet játszottak.¹⁵⁶

Dzsán Arszlan pasa, szilisztrai beglerbég: A korábbi csakirdzsibasit (1650), majd ankarai szandzsákbéget 1658-ban nevezték ki, augusztus végétől bizonyosan a tartomány élén állt, feltehetően Kadri pasát követte a tisztségben.¹⁵⁷

Vezír [Ermení] Szülejmán pasa, ruméliai beglerbég: A pasáról İszade „emlékezik meg”, mint korábbi nagyvezírről, akit a visszafelé vezető úton Köprülü nevezett ki szerdárnak, mivel ő a portai egységekkel előresietett. Ha tényleg nagyvezír volt, akkor az csak Ermení Szülejmán pasa lehetett, aki 1655. augusztus 18. és 1656. február 28. között töltötte be a tisztséget. Malatjában született, örmény származása előneve ellenére kétséges, a forrásokban emellett „Kodzsa” névvel is szerepel. A Portán nevelkedett, 1644-től ruméliai, később 1647-ig erzurumi beglerbégeként látható. Ezután Krétára küldték, majd egy időre Szakiz (Hiosz) szigetének védelmét bízták rá. Nagyvezírségét követően ismét Krétára, az ottani seregek parancsnoka, Deli Hüszejn pasa mellé irányították. Utána rövid ideig Bosznia válíja lett, 1656 decemberében őt váltotta e tisztségben Szejdi Ahmed pasa. Ruméliai beglerbégi címét 1658. december 3-án vesztette el, utóda a július 15. óta kapudanpasa Deli Hüszejn lett. 1659-ben, 1660-ban és 1665-ben isztambuli kajmakám, 1660 és 1665 között pedig Özü kormányzója volt. 1666 júniusától egy éven keresztül Erzurum pasájaként tevékenykedett, ezt követően visszavonult, s haláláig (1687) üszküdari házában élt. Jóindulatú, szerény és vallásos emberként maradt meg a kor emlékezetében, akinek pályafutását szerencsétlenségek kísérték végig.¹⁵⁸

Esztergom szandzsákbéje: A pálulési csatában vesztette életét, feltehetően a Marosba fulladt. Nevét nem ismerjük, ahogy utódját sem.¹⁵⁹

Musztafa pasa: korábban Esztergom, az 1658. évi hadjárat idején Metzger szerint Pozsega, Wogin szerint Szeged szandzsákbéje volt. Utóbbi becslései alapján 800 ember tartozott parancsnoksága alá.¹⁶⁰

Gyula szandzsákbéje: Nevét nem ismerjük. Annyit tudunk róla, hogy a jenői védők június 21-én rajtaütöttek seregén, miközben felderítést végzett a budai pasa számára.¹⁶¹

Lippa szandzsákbéje: 1658. szeptember 5-én a tárgyalásra érkezett erdélyi küldöttséget, élén Barcsai Ákossal, ő vezette a nagyvezír jenői táborába, nevét nem ismerjük.¹⁶²

Avlonja szandzsákbéje: A bégről közelebbit nem tudunk, nevét sem ismerjük.¹⁶³

Dukakin szandzsákbéje: Róla szintén nem rendelkezünk további információkkal, és neve sem bukkan fel a forrásokban.¹⁶⁴

¹⁵⁶ Uyar – Erickson, *A Military History*, 91–93.; İlgürel, Levent.

¹⁵⁷ BOA D.BŞM 209. 10.; BOA MAD 4454. 3. 9.; Süreyya, *Sicill-i Osmanî* 1, 324.

¹⁵⁸ Yılmaz, *İsâ-zâde Târihi*, 50.; Na‘îmâ, *Târih-i Na‘îmâ* 4, 1648.; Abdurrahman, *Vekâyi‘-Nâme*, 84., 122., 130.; Sarıay, *Başbakanlık Osmanlı Arşivi*, 464.; Uzunçarşılı, *Ekos Barçkay‘ın Erdel Krallığına*, 369.; B. Szabó – Sudár, „Independens fejedelem a Portán kívül”, 993.; Yılmaz, *İstanbul Kadı Sicilleri* 50, 759.; Kütükoğlu, Süleyman Paşa, Malatyalı, 98–99.; Uşşâkizâde, *Zeyl-i Şakâ‘ik*, 912.; Şeyhî, *Vekâyi‘u'l-Fuzalâ* 2, 1450.

¹⁵⁹ Szakály, *Szalárdi János siralmas magyar krónikája*, 413.

¹⁶⁰ Julius Heinrich Wogin jelentése. Kesekfalu, 1658. szeptember 5. ÖStA HHStA Türkei I. Kt. 130. Konv. 2. fol. 126–135.; Johann Friedrich Metzger Annibale Gonzagának. Szakálos, 1658. július 16. ÖStA HHStA Türkei I. Kt. 130. Konv. 2. fol. 27–39.

¹⁶¹ Johann Friedrich Metzger Annibale Gonzagának. Szakálos, 1658. július 16. ÖStA HHStA Türkei I. Kt. 130. Konv. 2. fol. 27–39.; Thury Mihály Teleki Mihálynak. Borosjenő, 1658. június 22. Gergely, *Teleki Mihály levelezése*, 214.

¹⁶² MNL OL E143 19. t.

¹⁶³ BOA D.BŞM 209. 9–10.

¹⁶⁴ Uo.

Szinán bég, Kösztenil szandzsákbégje: A bégről nevén és tisztségén kívül mást egyelőre nem tudunk.¹⁶⁵

Hüseyjn pasa, Csirmen szandzsákbégje: 1658. június 21-én már biztosan betöltötte e tisztséget, a hadsereg főszállásmestere volt.¹⁶⁶

Szerém alajbégje: Kenán pasa seregéhez tartozott, Wogin jelentése szerint 1800 lóval érkezett. Nevét nem ismerjük.¹⁶⁷

Szendrő alajbégje: Ő is a budai pasa parancsoksága alatt állt, az említett követ megfigyelése alapján 1800 embert irányított, nevét szintén nem tudjuk.¹⁶⁸

b) Az anatóliai erők legnagyobb része nem vett részt a hadjáraton, ugyanis az itteni tartományi vezetők közül sokan csatlakoztak az aleppói pasának, Abaza Haszannak a portai körök, illetve Köprülü Mehmed ellen irányuló engedetlenségi mozgalomához, és addig nem voltak hajlandók megjelenni az edirnei mezőn, ameddig az uralkodó le nem váltja a nagyvezírt. Mivel ez nem történt meg, a nyílt lázadást választották, s végleg megtagadták a hadsereghez való csatlakozást. A birodalom keleti feléből így az alábbi tartományi előljárókat a hadjáraton vagy közvetlenül előtte nevez(het)ték ki.

Konakcsi Alí pasa, anatóliai beglerbég: Alí pasa nagy valószínűséggel a sziláhdáraga volt, és minden bizonnyal a sereg útra kelése előtt nevezték ki, június 29-én már e tisztségben látni, ahogyan augusztus 27-én is. 1658 végén a dzselálík ellen küldték, Júszuf pasával együtt Gemlik, Mudanja és/vagy Üszküdar térségének védelmét bízták rá. A Sicill-i Osmani szerint ezt követően 1659-ben Aleppó kormányzója lett, egy évre rá pedig Ciprus védőjének nevezték ki. A későbbiekben Pécs bégje is lehetett, s 1665/1666-ban halhatott meg.¹⁶⁹

Veziir Ahmed pasa, Karaman beglerbégje: Ahmed pasáról annyit tudunk, hogy Barcsai Ákos kinevezési okiratát ő is tanúként ellenjegyezte.¹⁷⁰

Alí pasa, adanai beglerbég: Alí pasáról további információkkal nem rendelkezünk.¹⁷¹

Veziir Ak Mehmed pasa, Bagdad korábbi beglerbégje: Mehmed pasa is tanúként szerepel Barcsai Ákos kinevezési okiratában, és október 15-én is e módon hivatkoznak rá. Korábban Szíria kormányzója volt (1650), az említett tisztségét pedig 1655 júliusa és 1656 októbere között töltötte be. Később Trabzon beglerbégje, majd Azak várának védője lett. A korszak neves utazójával, Evlija Cselebeivel baráti viszonyban állt.¹⁷²

Kibleli Musztafa pasa, Kasztamonu szandzsákbégje: Köprülü Mehmed pasa nagyvezír veje, és az előkelő Kibleli család alapítója volt. Karrierjének kezdetéről szinte semmit

¹⁶⁵ BOA D.BŞM 209. 10.; BOA MAD 12585. 134.

¹⁶⁶ BOA MAD 4576. 22.; BOA KK 1949. 40.; BOA D.BRZ 47/11/65.

¹⁶⁷ Julius Heinrich Wogin jelentése. Kesekfalu, 1658. szeptember 5. ÖStA HHStA Türkei I. Kt. 130. Konv. 2. fol. 126–135.

¹⁶⁸ Julius Heinrich Wogin jelentése. Kesekfalu, 1658. szeptember 5. ÖStA HHStA Türkei I. Kt. 130. Konv. 2. fol. 126–135.

¹⁶⁹ BOA D.BŞM 209. 10.; BOA KK 1949. 43.; BOA D.BRZ 48/2/83.; BOA İE.ML 2262.; Na'imâ, *Tarih-i Na'imâ* 4, 1790., 1808., 1809.; Abdurrahman, *Vekâyi'-Nâme*, 124.; Müneccimbaşı, *Sahâifu'l-Ahbâr*, 720.; Behcetî, *Tarih-i Silâle-i Köprülü*, 42a, 49a; Gökçek, *Behcetî Seyyid İbrahim*, 76., 88.; Vecihi, *Tarih-i Vecihi*, 88a.; Akkaya, *Vecihî, Devri ve Eseri*, 177–178.; Süreyya, *Sicill-i Osmani* 1, 290.; Mehmed Halife, *Tarih-i Gilmani*, 95b–96a.; Oral, *Mehmed Halife*, 64.; Alí pasát a történetírók nagy része a szpáhik agájának, illetve szpáhigából konakcsivá (szállásmester) kinevezettként említi. Elbeszéléstükből úgy tűnik, Alí nem vett részt a hadjáraton. Behcetî és Naima művében viszont mindkét titulusban előfordul, sziláhdáragának a hadjáraton nevezték ki. Emellett Mehmed Halife Alít halebi beglerbégeként „kezeli”, akit a szíriai beglerbéggel, a volt szilisztrai Kadri pasával küldtek a lázadók ellen.

¹⁷⁰ Uzunçarşılı, *Ekos Barçkay'ın Erdel Krallığına*, 369.; uő, *Barcsay Akos'un Erdel Kirallığına*, 58.

¹⁷¹ BOA D.BŞM 209. 13.; Yılmaz, *İstanbul Kadı Sicilleri* 50, 759.

¹⁷² Uzunçarşılı, *Ekos Barçkay'ın Erdel Krallığına*, 369.; uő, *Barcsay Akos'un Erdel Kirallığına*, 58.; Yılmaz, *İstanbul Kadı Sicilleri* 50, 759.; Süreyya, *Sicill-i Osmani* 4, 1040.; Evliyâ, *Evliyâ Çelebi Seyahatnamesi* 8, 203a–b.

nem lehet tudni, később 1658. novemberben szivasi beglerbégnek nevezték ki. Fázil Ahmed pasa hatalomra kerülése után lépett a politikai szintérre. Részt vett az 1663–1664. évi hadjáraton is, Szíria (Sám-i Seríf) kormányzójaként vezette seregeit. Ekkor már nagy befolyással bírt, további felemelkedését Zrínyiújvár ostromakor (1664. június 2–30.) bekövetkezett halála akadályozta meg.¹⁷³

Bejzáde, Aláije szandzsákbégje: A bégről egyéb információval nem rendelkezünk.¹⁷⁴

Kücsük Mehmed bég, Nigde szandzsákbégje: A rúznámcebejegyzések szerint nigdei, egy muhásebefeljegyzés alapján maniszai bég volt. Október 15-én már pasaként említve még bizonyosan előbbiként szolgált, a krónikások és két másik rúznámcedokumentum szerint 1659 áprilisában már maniszai bég tisztséget töltötte be. Kezdetben az 1650-ben bünbocsánatot nyerő türkmén származású dzseláli lázadó, Katirdzioglu Mehmed pasa jobbkeze volt, majd 1657 júliusában alanjai szandzsákbégként részt vett a Dardanelláknál lefolyt tengeri csatában, ahol a törökök e harcban való legnagyobb hőstettét végrehajtotta: Szülejmán pasa zászlóshajóját foglalta vissza a keresztényektől. 1661–1663 és 1667–1669 között jenői, 1664-ben és 1671–1672 között váradi, 1664–1667 és 1669–1670 között pedig újvári beglerbég volt. 1662. január 23-án az oszmánok az ő vezetésével győzték le az erdélyi hadakat a Kemény János halálával végződő nagyszőlősi csatában. 1664. május 16-án viszont vereséget szenvedett Zsarnócánál a Jean-Louis Raudit de Souches irányította Habsburg-seregtől.¹⁷⁵

Musztafa pasa, Maras szandzsákbégje: A történetírók említenek egy Musztafa vagy Szijávus Musztafa pasát, akit Szíriából helyeztek át Marasba, de őt július elején Edirnében kivégezték. Musztafa pasát a hadjáraton nevezhették ki, augusztus 27-én biztosan betöltötte ezt a posztot.¹⁷⁶

Velí pasa, Jeruzsálem (Kudüsz) szandzsákbégje: A pasáról közelebbit nem tudunk, 1661/1662-ben ismeretlen okból kifolyólag kivégezhették.¹⁷⁷

c) A hadjáraton részt vett még egy Oszmán pasa nevezetű beglerbég, tartományát azonban nem jelezték a forrásokban. Ezenkívül a birodalom nyugati részéből talán jelen lehetett Hiszim (Varlac) Mehmed pasa, Elbaszan szandzsákbégje; Júsufbejzáde Mehmed pasa, Ohri szandzsákbégje; Ali pasa, Delvine szandzsákbégje; Szülejmán aga, Inebahti szandzsákbégje, míg a keleti részéből Kör Ahmed pasa, Kajszerijje, illetve Gökcsögöz Fazli pasa, Kengiri szandzsákbégje is.¹⁷⁸

¹⁷³ BOA KK 1949. 42–43, 54.; BOA D.BŞM 209. 10.; BOA D.TŞF 26021. 2–3.; BOA MAD 4576. 22.; BOA İE.ML 2261.; Na'imâ, *Târih-i Na'imâ* 4, 1808.; Silahdar, *Silahdar Tarihi*, 142–143.; Uzunçarşılı, Barcsay Akos'un Erdel Kırallığına, 58.; uő, Ekos Barçkay'ın Erdel Krallığına, 369.; Yılmaz, *Istanbul Kadı Sicilleri* 50, 759.; Fekete, A berlini és drezdai gyűjtemények, 302.; Sudár, Egy kisiklott hadjárat, 280–281.; Bekar, *The Rise*, 185., 190.; Kolçak, *XVII. Yüzyıl Askerî Gelişimi*, 188., 206.; Rycout, *The History of the Turkish*, 171.

¹⁷⁴ BOA D.BŞM 209. 10.

¹⁷⁵ BOA D.BŞM 209. 13.; BOA D.BRZ 47/10/4, 5.; BOA KK 1949. 32–33.; BOA KK 1951. 3.; BOA İE.ML 2265.; Tóth, Kücsük Mehmed, 89–99.; Sudár, A hódoltsági pasák, 902.; Abdurrahman, *Vekâyi'-Nâme*, 133.; Na'imâ, *Târih-i Na'imâ* 4, 1832.; Yılmaz, *Istanbul Kadı Sicilleri* 50, 759.; Kruppa, Nagyszőlős, 178–188.

¹⁷⁶ BOA D.BŞM 209. 10. Musztafa pasa a dokumentumban nem szandzsákbég, hanem mint beglerbég szerepel. Abdurrahman, *Vekâyi'-Nâme*, 121.; Na'imâ, *Târih-i Na'imâ* 4, 1782.; Vecihi, *Tarih-i Vecihi*, 82a.; Müneccimbaşı, *Sahâifü'l-Ahbâr*, 718.

¹⁷⁷ BOA MAD 4576. 23.; BOA D.BRZ 48/5/7.; BOA D.BŞM 209. 10. Velí pasa ebben és az előző dokumentumban nem szandzsákbégként, hanem beglerbégként szerepel. Süreyya, *Sicill-i Osmanî* 5, 1659.

¹⁷⁸ BOA D.BŞM 209. 13.; Yılmaz, *Istanbul Kadı Sicilleri* 50, 666., 667., 683., 759. Hiszim Mehmed, Ali, Ahmed és Fazli pasák Edirnében tartózkodtak, de nem tudjuk, hogy a sereggel tartottak-e.

7.6.5. Az idegen segédhadak és reprezentánsaik

Az említettek közül a román vajdákról **(a)** és a krími tatárokról **(b)** esik szó, akiknek a hadjáratok során valamilyen szolgálatára vagy fegyveres erejére általában igényt tartottak az oszmánok.

a) Gheorghe Ghica moldvai vajda (1658–1659): A Rákóczi-párti Gheorghe Ștefan helyett 1658. március 18-án nevezték ki. Albán kereskedőcsaládból származott, később Moldvába ment, ahol Vasile Lupu vajda (1634–1653) udvarába került. Az 1630-as évek végétől fokozatosan lépett felfelé a ranglétrán, 1652-től a vajdaság kapukethüdája lett a Portán. A nagyvezírrrel közeli viszonyban állt, és ezért talán megbízhatónak tűnt Köprülü Mehmed számára. 1659 novemberétől 1660 szeptemberéig havasalföldi vajdaként tevékenykedett, utána Isztambulba vitték, ahol élete végéig élt. A hadjáraton való részvételre, mint vazallust kötelezték, Wogin tudomása alapján a vajda serege és a szilisztrai törökök együtt elérték a 20 000 főt. Ez az információ tévedésen alapulhatott, e számnak legfeljebb csak a felét tehette ki a két haderő.¹⁷⁹

Mihail Radu havasalföldi vajda (1658–1659): A Rákóczival kooperáló Constantin Șerban helyett 1658. január 26-án nevezték ki, s gyakorlatilag úgy iktatták tisztségébe, mint egy beglerbéget. Származása nem egyértelmű, a III. Mihneának is nevezett Radu a Basarab vajda dinasztiájából jövő, az 1601–1626 közötti időszakban többszörös havasalföldi és moldvai vajda, Radu Mihnea fiának tartotta magát. Művelt, sokoldalú egyéniségnek számított, I. Ahmed egyik lányának, Burnaz Átike udvarában pallérozódott, emellett összeköttetésben állt Turhán anyaszultánnal is. Valószínűleg ezeknek köszönhetően nyerve el a vajdai címet, noha az erdélyiekkel is kapcsolatot tartott fenn. A bizalom azonban nem volt feltétlen, előírták számára, hogy udvartartásának és a mellette lévő gyalogosregimentnek a fele török, a fele pedig keresztény legyen. A szultán egyik kapudzsibasiját is az udvarába rendelték, akit az új vajda „szemmel tartásával” bíztak meg. 1659 késő őszen II. Rákóczi Györggyel szövetségben Constantin Șerbant (1659, 1661) ültette Gheorghe Ghica helyére Moldvában. A gyorsan érkező török válaszcsepás miatt Erdélybe futott, végül Szatmáron talált menedéket. Itt halt meg furcsa körülmények között 1660. április 6-án. Az 1658. évi hadjáraton való megjelenésre kötelezték, Wogin tudomása szerint seregének létszáma 25 000 fő körül mozgott. E híresztelés ebben az esetben sem lehetett igaz, a vajda hadereje nagy valószínűséggel 10 000 főnél is kevesebb volt.¹⁸⁰

b) IV. Mehmed Giráj krími tatár kán (1641–1644, 1654–1666) és a krími tatárok: I. Szelámet Giráj kán (1608–1610) fia, Dzsánibek Giráj harmadik uralkodása alatt (1628–1635) núreddín, majd kalga volt, először 1641-ben került trónra. Az erre igényt tartó bátyja, Iszlám Giráj csak 1644-ben tudta a helyét elfoglalni, ekkor a cserkeszek ügyeibe engedély nélkül való beavatkozása miatt eltávolították, és Rodoszra száműzték. Bátyja halálát követően 1654-ben ismét kánná nevezték ki. Tatárjai az 1657–1664 közötti időszakban részt vettek az erdélyiek, illetve a Habsburgok elleni katonai akciókban, emellett belefolytak a lengyel–orosz háborúba (1654–1667), aminek során a Krím biztonsága érdekében az előbbieket támogatták. Mehmed Girájt 1665-ben vagy 1666-ban váltotta le a

¹⁷⁹ Julius Heinrich Wogin jelentése. Keskéfalú, 1658. szeptember 5. ÖStA HHStA Türkei I. Kt. 130. Konv. 2. fol. 126–135.; Simon Reniger jelentése. Edirne, 1658. március 19. ÖStA HHStA Türkei I. Kt. 129. Konv. 1. fol. 241–244.; Jorga, *Geschichte des Osmanischen Reiches*, 90.; Wasiucionek, *Politics and Watermelons*, 104., 105., 108–111., 115., 228.; Wasiucionek, *The Ottomans and Eastern Europe*, 66., 69., 211.; B. Szabó, II. Rákóczi György, 234.

¹⁸⁰ Simon Reniger jelentése. Edirne, 1658. február 13. ÖStA HHStA Türkei I. Kt. 129. Konv. 1. fol. 66–79.; Julius Heinrich Wogin jelentése. Keskéfalú, 1658. szeptember 5. ÖStA HHStA Türkei I. Kt. 130. Konv. 2. fol. 126–135.; Kármán, *Mihnea támogatói*, 11., 14., 22–23.; Wasiucionek, *The Ottomans and Eastern Europe*, 67.; uő, *Politics and Watermelons*, 115.; Feodorov, *Mihnea III Radu*, 293.; Jakó, *Adalék Constantin Șerban*, 175–177.; B. Szabó, II. Rákóczi György, 234.

szultán, intrikusai állítólag sikeresen használták fel ürügyként azt, hogy az 1663–1664. évi hadjáraton a parancssal ellentétben nem jelent meg személyesen. Ezután Dagesztánba vonult vissza, ahol haláláig (1674) dervisként élt. Ezek mellett irodalmi munkássággal is bírt, Kámil álnéven a XVII. században a társadalom minden rétegében népszerűnek számító énekmondók, vándorköltők stílusában (*ásik*) említésre méltó szúfi verseket írt.¹⁸¹

A Köprülü nagyvezír által csak „nyomorult hangyáknak” aposztrofált krími tatárokat a XVI. század végétől, a Perzsia és a Habsburgok elleni elhúzódoó háborúk miatt kezdte rendszeresen nagyobb számban bevetni az oszmán kormányzat. Ez időtől fogva hívásra a kán vagy általában a testvérei közül kikerülő helyettese, a kalga vezetésével főleg a nyugat felé irányuló oszmán hadjáratokban vettek részt a tatár seregek.¹⁸²

A kán hadba hívására egy kapudzsisbasit küldtek az udvarába, aki a hadba hívó *hatt-i serífet*, ékkövekkel kirakott kardot, díszköntöst és *csizme-bahának* vagy *tírkes-bahának* nevezett (ekkoriban 40 000) aranyat vitt. A kán ezt a *mírzák* és a kapikuluk között szétosztotta, s csak ezután kelt hadra a seregével. A hadjáraton egyéb címeken mind a kán, mind a katonái további pénzekkel gyarapodhattak.¹⁸³

A tatárokat mind várostromkor, mind nyílt hadszíntéren igénybe vették. Az ellenség utánpótlási vonalának elvágására, táborának, vonalainak megbontására is alkalmazták őket, illetve az *akindzsik* feladatát is elláthatták. Emellett újonnan meghódított várak, oszmán helyőrségek ideiglenes megerősítésére is feladatot kaphattak.¹⁸⁴

A hadjáraton résztvevő tatárok száma Wogin szerint 7000 fő, a mellettük lévő kozákoké pedig 20 000 fő volt. A havasalföldi Constantin posztelnik viszont ennek ellenkezőjéről tudott, 20 000 tatárt és 4000 kozákot számolt.¹⁸⁵

[Iszmail aga], a tatár kán jali agája: A jali agát a források név nélkül említik. A tisztséget 1657 végén, 1658 elején egy Iszmail aga nevezetű személy töltötte be, ezért elképzelhető, hogy a hadjárat idején is még a posztján volt. A jali aga az 1640-es évek végétől 1666-ig, majd 1679-től 1720-ig biztosan létező tisztség volt. Legfőbb feladata a besszarábiai (budzsaki) tatárok hadjáraton való vezetése és részvételének biztosítása, ezenkívül a köztük lévő problémák elsimítása, tatárjainak biztonsági felügyelete, a zászmányból a kánt illető rész biztosítása, tulajdonképpen az említett tatárok vezetője volt. A kán nevezte ki, oszmán részről Özü beglerbéjének felügyelete alatt állt.¹⁸⁶

Tatar Szülejmán aga: Az aga tisztségét sem említik a források, nagy valószínűséggel az oszmán sereg mellett lévő tatár összekötő lehetett. Ugyanis Silahdar azt írja róla, hogy emberei révén tartotta a kapcsolatot az Erdély keleti szomszédságában várakozó tatár és kozák sereggel. Előneve utalhat származására vagy az említett tevékenységével állt kapcsolatban.¹⁸⁷

¹⁸¹ Süreyya, *Sicill-i Osmanî* 3, 1027–1028.; Howorth, *History of the Mongols*, 546., 547., 553., 557., 558.; Köprülü, *Türk Sazşairleri*, 74.; Togral, *Akdeniz Adalarına*, 357.; Kurnaz – Çeltik, *Osmanlı Dönemi Kıırım Edebiyatı*, 97.

¹⁸² Ivanics-Ress, *Osmanlı-Habsburg Savaşlarında*, 456.; Collins, *The Military Organization*, 260. Az általában a kán fiaai közül kikerülő, rangban a kalga után következő nureddin is vezethette a tatár seregeket. Giovanni Battista Ballarino velencei követségi titkár jelentése, Edirne, 1658. november 1. Óváry, *A Magyar Tud. Akadémia*, 149–150. A jelentések teljes másolataira lásd: MTAK Ms 4983 8. d. 2–3. t.

¹⁸³ Eyyubî, *Kavânîn-i*, 25b.; Özcan, *Eyyubî Efendi Kanûnnâmesi*, 56.; İnalçık, *Giray*, 76–78.

¹⁸⁴ Ivanics-Ress, *Osmanlı-Habsburg Savaşlarında*, 457.; Sevinç, *1695 ve 1696 Avusturya Seferlerinde*, 63.

¹⁸⁵ Julius Heinrich Wogin jelentése. Kesekfalu, 1658. szeptember 5. ÖStA HHStA Türkei I. Kt. 130. Konv. 2. fol. 126–135.; II. Rákóczi György Lórántffy Zsuzsannának. Tasnád, 1658. augusztus 23. MNL OL E190 30/7362; CsL, 555–556.

¹⁸⁶ Evliyâ, *Evliyâ Çelebi Seyahatnamesi* 5, 86–88., 92.; Başer, *Bucak Tatarları*, 195–198., 215.

¹⁸⁷ Silahdar, *Silahdar Tarihi*, 123.

A portai fegyveres alakulatok létszáma az 1658. évi hadjáraton a fent látottak alapján összesen körülbelül 15 000–18 000 ezer között lehetett. Ezenkívül azt is meg lehet állapítani, hogy az 1672. évi kamenyeci hadjáraton közel másfélszer, az 1695. évi magyarországi hadjáraton pedig körülbelül kétszer több központi katona vett részt, mint 1658-ban.

A sereg összlétszámának tekintetében azonban csak a megfigyelők adataira támaszkodhatunk. Simon Reniger júniusban a sereg Edirnéből való megindulásakor 30 000–35 000 főt, míg Görög Marin július elején Szófiában 30 000 főt számolt, és a portai velencei követségi titkár, Giovanni Battista Ballarino is erről az adatról kapott információt. A bécsi velencei követ Giovanni Battista Nani 40 000 főről tudott, míg Wogin augusztus vége felé, Jenő ostroma előtt 45 000 főre becsülte a hadakat. Ezek a számok közel állhatnak a valósághoz, hiszen a portai alakulatok mellett a ruméliai tartományi erők, illetve a sereget kísérő kisegítő alakulatok is ott voltak, amihez Jenő ostroma előtt már csatlakozott a budai pasa vezette hódoltsági sereg, ami legalább 10 000–12 000 fős lehetett.¹⁸⁸

7.7. A kisegítő alakulatok

Az úgynevezett kisegítő csoportok a hadsereg ellátását, felszerelését, hatékony működését biztosították. Tágabb értelemben véve idetartoztak: a közigazgatás és a gazdaság alacsonyabb rangú tisztségviselői (például: kátib, sákird), az élelemellátásért (például: nüzül emíni, ganem emíni, szákák) és a felszerelés biztosításáért (például: dzsebedzsi, toparabadzsi, *szarádzs*) felelősök, az építési, a szerelési, a karbantartási munkákkal foglalkozók (például: *neddzsár*, *beldár*, *lagimdzsi*, *köprüdzsü*), az élelem és a felszerelések fuvarozását végzők (például: *arabadzsi*, *mekkári*) és az egészségügyi személyzet (például: *dzseráh*, *kehhál*).¹⁸⁹

Az említettek közül a szákákról itt szólunk, mivel úgy tűnik, hogy önállóan szinte sehová sem tartoztak. Ugyanis különféle egységekhez és helyekre (például: katonai egységek, nagyúri konyha, díván) kaptak beosztást, és Marsigli szerint felettük is innen kapták. Ennek ellenére úgy tűnik, hogy sok esetben mégis rendelkeztek saját eljáróval (*szákabasi*). Például az 1695. és az 1696. évi hadjáraton a dzsebedzsikből kikerülő szákbasi, egy kethüdával, tíz bölükbasival és száz szákával fogta át a hadsereg vízellátását. 1660-ban a díván szákái 35-en voltak.¹⁹⁰

Az 1658. évi hadjáraton a szákák létszámáról nincs információnk. Annyit tudunk velük kapcsolatban, hogy a janicsárok szákbasiját Mehmed agának, csavusukat pedig Oszmán besének hívták.¹⁹¹

A szűkebb értelemben vett kisegítőként az ordudzsuknak nevezett csoportot kell megemlíteni, akik a mindennapi emberi szükségleteket szolgálták ki. Ezek a személyek különféle céhek tagjaiként a sereggel tartottak, és áruikkal, szolgáltatásaikkal igyekeztek

¹⁸⁸ Julius Heinrich Wogin jelentése. Kesekfalu, 1658. szeptember 5. ÖStA HHStA Türkei I. Kt. 130. Konv. 2. fol. 126–135.; Görög Marin jelentése a nagyvezír üzenetéről. S. I., 1658. július 21. MNL OL E143 14. t. fol. 88.; EOE 11, 405–406.; Egy jelentés Giovanni Battista Ballarinónak. Edirne, 1658. augusztus 20. Óváry, *A Magyar Tud. Akadémia*, 148–149.; Giovanni Battista Nani jelentése. Bécs, 1658. szeptember 28. Hurmuzaki, *Documente privitoare* 9, 103–104.; B. Szabó, II. Rákóczi György, 234., 253.; Veltzé, Die Hauptrelation des kaiserlichen Residenten, 110.

¹⁸⁹ Finkel, *The Administration of Warfare*, 110–112.; Çelik, *Osmanlı Seferlerinde*, 190.; Kurtaran, *Osmanlı Seferlerinde*, 2281.

¹⁹⁰ Finkel, *The Administration of Warfare*, 192.; İşbilir, *XVII. Yüzyıl Başlarında*, 61.; Marsigli, *Az Oszmán Birodalom*, 67.; Parker, *The Military Revolution*, 75.; Hezarfen, *Telhîsü'l-Beyân*, 92.; Sevinç, *1695 ve 1696 Avusturya Seferlerinde*, 120.

¹⁹¹ BOA KK 1947. 119.; BOA KK 1949. 35.; Uzunçarşılı, *Ekos Barçkay'ın Erdel Krallığına*, 370.

megkönnyíteni a katonák, illetve a hadjáraton résztvevők életét. Így többek között akadtak közöttük pécek, mészárosok, szakácsok, zöldségesek, csizmakészítők, szabók, selyemszövők, nyeregkészítők, fegyverkovácsok, borbélyok, íjkészítők, sátorkészítők.

Az ordudzsuk egy része államilag előírt kötelező szolgálat keretében működött. A hadjárat előtt előzetesen számba vették, hogy milyen szakmákra, azon belül is mennyi mesteremberre lesz szükség. Ezt az igényt területileg elosztották, amiről parancsban értesítették az illetékes kádikat. A hadjáratra küldendő mesterekről a céhek maguk döntöttek, részvételük anyagi fedezetét pedig az otthon maradó társaiktól és társszakmabeliektől beszedett pénz jelentette. Ez a megoldás leginkább azt a célt szolgálta, hogy mindenki vegye ki a részét egy hadjárat költségéből. Ha a céhek nem küldtek senkit, akkor az állam által meghatározott pénzösszegben váltották meg ezt a kötelezettségüket. Az ordudzsuk egy másik része pedig az *ordu akceszi* nevű illeték megfizetésével nyert privilégiumot áruinak eladására vagy szolgáltatásaira.¹⁹²

Az ordudzsukat elsősorban a három nagyvárosból, Isztambulból, Edirnéből és Burszából rendelték be vagy fogadták fel. Ezek elsősorban a központi katonákat látták el, de az állam ebben az esetben a tartományi seregek szükségleteire is figyelt: Rumélia és Anatólia fontos településeiről (például: Szófia, Filibe, Üszküb, illetve Kütahja, Konja, Szivasz) is központilag kiadott paranccsal hívták a mesterembereket. Az egy térségből vagy helységeből jövő ordudzsukat az általában a portai kapudzsik közül kikerülő *ordudzsukasik* (*muhteszib, ordu agaszi*) felügyelték. Ők vigyáztak a közöttük lévő rendre, ellenőrizték az árszabásukat, a nyersanyagok beszerzésének lehetőségét biztosították, és a sereg minél jobb ellátása érdekében a nüüzl emínivel is szoros kapcsolatban álltak.¹⁹³

Az ordudzsuk általában a sereg előtt haladtak, az adott menzilbe megérkezve rögtön megkezdték a piac kiépítését, hogy az érkező hadsereg tagjai azonnal válogatni tudjanak termékeik vagy szolgáltatásaik közül. Az egyes mesteremberek a sereg vezetőjének sátrához közel eső helyeken, saját sátraikban dolgoztak, és zászló mutatta, hogy mivel foglalkoznak. Bizonyos állomáshelyeken a helyi lakosoknak is megengedték, hogy megjelenjenek termékeikkel vagy szolgáltatásaikkal a táborban, ennek feltétele az *ordubazarnak* vagy *bádzs-i bazarnak* nevezett illeték lerovása volt. Az ilyenkor létrejövő ideiglenes piacok az *ordubazar agaszi* felügyelete alatt álltak.¹⁹⁴

Az említett mesteremberek a hadsereg tagjainak leginkább a táplálkozási, az öltözködési, a tisztálkodási, az egészségügyi igényeit, valamint az állatok élelmezésének és felszerelésének a szükségleteit igyekeztek kielégíteni. A XVII. században átlagosan a szükségleteknek körülbelül 40%-át az öltözködés, körülbelül 20%-át a táplálkozás, körülbelül 20–23%-át az állatok ellátása, körülbelül 13–14%-át a tisztálkodás, higiénia és körülbelül 5–6%-át a fegyverek tették ki.¹⁹⁵

A 1658. évi hadjárat során az ordudzsuk előljáróját Abdurrahman agának hívták, létszámukat azonban nem ismerjük, de az 1672. évi kamenyeci hadjáraton számuk meghaladta a 3000 főt, és közülük nagyon sokan nem muszlimok voltak. A katonai egységeknek pedig saját ordudzsujuk is lehettek.¹⁹⁶

¹⁹² Finkel, *The Administration of Warfare*, 112.; Çelik, *Osmanlı Seferlerinin*, 92–93.; Çelik, *Orducu*, 370–373.

¹⁹³ Çelik, *Osmanlı Seferlerinin*, 93–94., 98–99., 202–203.; uő, *Orducu*, 371–372.

¹⁹⁴ Finkel, *The Administration of Warfare*, 112.; Çelik, *Osmanlı Seferlerinin*, 192–194.; Parry, *İslam'da Harp Sanatı*, 211.

¹⁹⁵ Çelik, *Osmanlı Seferlerinin*, 174–178. A XVI. században a táplálkozás még jóval fontosabb volt az öltözködésnél, külön-külön a szükségletek körülbelül 30–35%-át tették ki, míg az állatok ellátását a XVII. századhoz képest egy kicsivel fontosabbnak tartották (körülbelül 25%). Finkel, *The Administration of Warfare*, 111–112.; Kurtaran, *Osmanlı Seferlerinde*, 2281.

¹⁹⁶ Ballingal Finkel, *The Provisioning of the Ottoman Army*, 117. A janicsárok ordudzsujai hagyományosan Burszából jöttek. Türkmen, XVII. Yüzyıl Menzillerinin, 138.; BOA MAD 4576. 17.

8. Az odaút és a menzilek ellátása – Edirne és Jenő között

Az 1658. évi hadi vállalkozás élelem-utánpótlása fedezetének tárgyalása, illetve a hadjáraton résztvevők ismertetése után az alábbiakban rátérünk az élelemellátás gyakorlati megvalósításának ismertetésére. Első lépésben az odaút kitűzött vonala, az úton kijelölt menzilek tervezett és tényleges ellátása tárul elénk.

Az utánpótlás megszervezéséhez a sereg menetelését és mozgását is igyekeztek előre megtervezni. A hadsereg sebességét egyrészt befolyásolta az időjárás, a terep- és az útvisszonyok, valamint a felszerelés nagysága. Ezek a körülmények ráadásul a katonák erejére, táplálékigényére, koncentrátságára is kihatással lehettek. Az időjárás viszonyait ugyan nem lehetett kiküszöbölni, azonban az utak karbantartása, tisztítása révén a menetelést kevésbé megerőltetővé teheték, így például a katonák harci erejét és kipihenségét könnyebb volt megőrizni, és az élelem beosztása is egyszerűbbé válhatott. Emellett a hadjárat időbeli tartamát sem lehetett figyelmen kívül hagyni, ezt Európában leginkább az évszakok határolták be. Ennek megfelelően az oszmán hadak általában március–áprilisban kezdtek el gyülekezni, a harci cselekmények pedig nagyjából a török népi hiedelem által a nyári napok kezdetének számító Hizir napjától (*Rúz-i Hizir*, *Hidrellez*), május 6-tól legfeljebb Kászim napjáig (*Rúz-i Kászim*), november 7-ig tartottak.¹

A hadak a szokásoknak megfelelően az említett időpontban kezdtek gyűlni Edirneben, ahonnan a sereg egy kicsit később, 1658. június 24-én indult el, és augusztus 27-én érkezett meg Jenő alá. Az utat két részre lehet felosztani: az első az Edirnetől Belgrádig tartó szakasz, a második pedig a Belgrádtól Jenőig vezető út. A hadjárat célpontját sokáig nem tudták egyértelműen eldönteni, mivel a velencei érdekeltségű dalmáciai területek ellen is hadműveleteket terveztek, aminek tervezett felvonulási útvonalát és annak ellátását, mint „harmadik” szakaszt szintén bemutatjuk.

Az odaút és a menzilek ellátásának tárgyalása előtt azonban az Oszmán Birodalom úthálózatáról, útvisszonyairól, a távolságokról és a menetidőkről általánosságban röviden is szót ejtünk.

8.1. Az utak

Az oszmán útvonalhálózatnak a római, köves borítású utak adták az alapját. Ezek közül ugyan sok eltűnt, de a Földközi-tenger és a Közel-Kelet kapcsolata nem szűnt meg, a Balkán továbbra is kapcsolatban maradt Anatóliával, Mezopotámiával és Észak-Afrikával is. Ferdinand Braudel szerint a XVIII. századig a birodalom közlekedési útjai még Európa csodáját is kiváltották, bár az utak minősége korántsem volt tökéletes.²

A birodalomban a belső rend és biztonság megőrzése, valamint a híráramlás, a szállítás és a hadjáratok megkönnyítése érdekében az úthálózatot mind Ruméliában, mind Anatóliában úgynevezett szárnyakra, a *kol*nak nevezett, az országon határtól határig átívelő hosszabb utakra osztották. Az országutak Isztambulból indultak ki, és mind Ruméliában, mind pedig Anatóliában három fővonalra tagolódtak. Ennek felosztása egy jobb (*szag kol*), egy közép (*orta kol*) és egy bal (*szol kol*) irányú kiemelt útvonal kijelölésével történt,

¹ Murphey, *Ottoman Warfare*, 20., 66., 69.; Ballingal Finkel, *The Provisioning of the Ottoman Army*, 117.; Ágoston, *Guns for the Sultan*, 170.; Perjés, „Szülejmáni ajánlat”, 492.; Tóth, *A Kászim-nap*, 25–26. A Julianus-naptár szerint Hizir napja április 23–24-re (Szent György napja), Kászim napja október 26-ra (Szent Demeter napja) esett. Ocak, *Hidrellez*, 313–315.

² Şentürk, *Osmanlı Devleti'nin Ulaşım*, 907.; Braudel, *A Földközi-tenger*, 306. Az utakat körülbelül 1 méter (3 láb) szélességben kövezték le, amin a lovasok kényelmesen elfértek. Az említett szélességet a nyájak és gyalogosok által kitaposott ösvények tízszeresítették meg.

amiket különböző mellékutakkal kapcsoltak össze. Ezek mentén helyezkedtek el, mint a logisztika és a híráramlás fontos láncszemei a szállást is biztosító létesítmények, a menzilek vagy menzilhánék, valamint az elsősorban kereskedelmi célokat szolgáló hánok vagy karavánszerájok.³

Anatóliában a jobb szárny az Isztambul–Erzurum–Irán, a közép az Isztambul–Dijárba-kir–Bagdad, a bal pedig az úgynevezett „Zarándokok útja” (*Háddzs Jolu*), az Isztambul–Konja–Damaszkusz–Mekka útvonal volt. Ruméliában a jobb szárny a Krimbe vezető Isztambul–Prevadi (Provadia)–Akkirman (Dnyeszterfehérvár)–Özü (Ocsakov) utat, a közép a Belgrádot Bizánccal összekötő egykori római út, a Via Militaris az Isztambul–Szófia–Nis–Belgrád útvonalát jelentette. Ennek Isztambul–Edirne szakaszát „Császárok útjának” (*Hünkjár Jolu*) is nevezték, mert a szultán az edirnei és az isztambuli palotája között ezen az útvonalon közlekedett. A ruméliai bal szárny pedig az egykori Via Egnatia, az Isztambul–Dimetoka (Dimotika)–Egriboz (Euboia)–Gördüsz (Korinthosz) útvonal volt.⁴

Az oszmánok szárazföldiek mellett vízi utakat is használtak a hadsereg ellátásának és utánpótlásának megkönnyítésére, sőt e célra leginkább ezeket vették igénybe, ha lehetett. Az öt fő vízi útvonalból kettő a Fekete-tengeren vezetett a dunai kikötők, valamint Anatólia partjai mentén egészen Poti irányába. A Földközi-tengeren a Peloponnészosz–Otranto, valamint az Izmir (Szmirna)–Alexandria–Algéria–Gibraltár és az Izmir–Iszkenderun (Alexandretta) útvonalon közlekedtek leginkább a hajók.⁵

Az utak gondozására békeidőben nagy összegeket nem költöttek, csak kisebb munkákat végeztek. Ez is többször a gazdagabb államférfiak, illetve alapítványok támogatásával jött létre, és nem jellemezte szisztematikusság. Hadjárat előtt azonban a leendő utat bejárva felmérték, hogy hol szükséges javítani, vagy esetleg újjáépíteni egy-egy útszakaszt. A munkák elvégzésére a városokban e munkát végző *kaldirimdzsik* mellett a „szakértőnek” (például: kötörök, kőfaragók, ácsok stb.) számító mesterségek képviselőit is kirendelték. A főbb útvonalakat az állam, a mellék- és kisebb utakat pedig a tímár és ziamet birtokosok közreműködésével építették és tartották karban. A hadjárat előtt az út tisztítása a sziláhdárok egy részére hárult. Mellettük az adott kaza előljárói, lakosai is segédkeztek, sőt Isztambulból építésztechnikusokat is küldhettek.⁶

Az út javítása előtt felmérték a menzilek és a lakott területek egymástól való távolságát, a folyók, mocsarak, erdős területek helyét, az utak, hágók, hidak fizikai állapotát. A felmérésekről a kádik megoldási javaslatokkal részletes jelentésben számoltak be, majd ezt követően indulhattak meg az útmunkálatok. A bokros és fás részek kivágásával az utat kiszélesítették, a közlekedést akadályozó útköveket kicserélték vagy megfelelőre faragták, a hiányzókat pótolták. A sárosabb, mocsarasabb helyeket kövel töltötték fel, vagy lekövezve tették járhatóvá, és ahol kellett, hidakat építettek vagy erősítettek meg. A hidak karbantartásáért a környékbeli településekről kinevezett személyek, a *köprüdzsük* feleltek.⁷

Az utak általában vett karbantartása, tisztítása, megnyitása, a hídépítés, a fontos kereskedelmi és hadi utak főbb pontjaik védelme, az útonállók semlegesítése, továbbá az

³ Halaçoğlu, *Osmanlılarda Ulaşım*, 51.; Şentürk, *Osmanlı Devleti'nin Ulaşım*, 908.; Miroğlu, *Osmanlı Yol Sistemine Dâir*, 244.

⁴ Müderrisoğlu, *Menzil Kavramı*, 921–922.; Altunan, *Osmanlı Devleti'nde*, 914.; Miroğlu, *Osmanlı Yol Sistemine Dâir*, 241–242. Anatóliában létezett még a XVII–XVIII. században egy negyedik fontos útvonal, ami az égei-tengeri kikötőig, Csesméig vezetett: Isztambul (Üszküdar)–Gebze–Gemlik–Szuszurluk–Manisza–Izmir–Csesme.

⁵ Altunan, *Osmanlı Devleti'nde*, 914.; Ballingal Finkel, *The Provisioning of the Ottoman Army*, 114.

⁶ Şentürk, *Osmanlı Devleti'nin Ulaşım*, 907.; Orhonlu, *Meslekî Bir Teşekkül*, 96.; Ertaş, *Osmanlı Devleti'nde*, 594.; Miroğlu, *Osmanlı Yol Sistemine Dâir*, 251–252.

⁷ Ertaş, *Osmanlı Devleti'nde*, 594.; uő, *Mora'nın Fethinde*, 31–34.; Orhonlu, *Köprücülük*, 701–708. A köprüdzsük a falvak lakosaiból kerültek ki, akik az avárizadó és földesúri adó alól felmentést kaptak, s nevükkel ellentétben nem hídépítő szakemberek voltak. Miroğlu, *Osmanlı Yol Sistemine Dâir*, 247–248.

utakat használók esetleges kalauzolása a *derbendzsik* feladata volt. Ezt a szolgálatot el-
láthatta egy falu lakossága is, a szolgálatot teljesítők az aváriz és a tekálif-i örfijje alól
felmentést is kaptak.⁸

8.2. Menetidők és távolságok

A magyar területekre irányuló hadjáratok általában Isztambulból vagy Edirnéből indultak,
és a menetelés első nagy etapja szokás szerint Belgrádig tartott. Ez az útvonal a ruméiai
közép főútvonalnak (orta kol) számított. A menzilek kijelölése hadjáratról hadjáratra vál-
tozhatott, a fő állomáshelyek azonban állandóak maradtak. Ezek száma a hadsereg nagy-
sága, valamint az aktuális terepviszonyok függvényében változhatott, nyilvántartásukra pe-
dig a már korábban említett úgynevezett menzildeftereket vezették. Ezekbe a kijelölt men-
zilek mellett azok egymáshoz és néha Isztambulhoz viszonyított távolságát időben, esetleg
térben is feltüntették, ahogy a nagyobb pihenőhelyeken eltöltendő napok számát is. Vízi
utat is használtak a Fekete-tengeren át a dunai kikötőkön keresztül akár Budáig is.

Az időbeli távolságot órában (*száat*) adták meg, amit hossz mérték értelemben is hasz-
náltak. Feltehetően a gyalogosan megtehető időt és távolságot értették rajta, de például
1594/1595-ben a menetidőt a lóháton való haladás viszonyában számolták.⁹

A távolságok feltüntetésekor hossz mértékként általában a mérföldet (*míl*) használták,
aminek alkalmazása leginkább I. Szülejmán idejében (1520–1566) terjedt el. Ekkor nem-
csak a menzilek, hanem városok, falvak egymástól való távolságát is ebben tüntették fel,
de a XVII. századtól általánosan már inkább csak a vízi távolságok meghatározására al-
kalmazták. 1 míl körülbelül 1,9–2 km-nek felelt meg.¹⁰

A hadsereg sebességét a fent említett okokból kifolyólag csak hellyel-közzel lehet
meghatározni. Rhoads Murphey számításai szerint a sereg naponta átlag 4–4,5 órát haladt,
és a lovak sebességét 4,8 km/h-nak számolva arra jutott, hogy hosszabb megállás nélkül
a hadsereg felszereltségétől függően megfelelő időjárású és útviszonyok mellett naponta
átlagosan körülbelül 19–22 km-t tett meg. Ugyanakkor szükséghelyzetben jóval nagyobb
távolságot is képes volt megtenni a sereg, William H. McNeill szerint egy nap akár 32–
48 kilométert is.¹¹

Az említett számok általánosnak tekinthetők, ugyanis III. Alexandrosz (i. e. 336–
323) makedón serege is képes volt egy nap alatt 31 km-t előrehaladni, ahogy a bizánci
sereg is naponta 11–32 km közötti távolságot tudott megtenni. A XV. század végén Phil-
lipp von Seldeneck (1440/42–1534) német hadvezér egy sereg napi haladására körülbelül
20–25 km-t számolt, ami jobb minőségű utakon 30 km is lehetett. A XVI–XVII. század-
ban az orosz alakulatok a felszerelés mennyiségétől, illetve az idő szorításától függően
egy nap 16–32 km-t tudtak haladni. A hétéves háború idején (1756–1763) a II. Frigyes
(1740–1786) vezette porosz sereg 1757-ben 19–25 km-t vonult naponta, sőt 1758-ban
erőltetett menetben 32 km-es napi átlagsebességgel tette meg a Küstrin–Drezda közötti
körülbelül 220 km-es útvonalat.¹²

⁸ Orhonlu, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Derbend Teşkilâtı* (1990), 9–14.

⁹ Çetin, *Osmanlılarda Mesafe Ölçümü*, 452. Vö.: Heywood, *The Via Egnatia*, 131.

¹⁰ Hinz, *Islamische Masse*, 63.; Çetin, *Osmanlılarda Mesafe Ölçümü*, 450–451. A mílt az arab *ferszah*
hosszmértékből lehet kiszámolni, amely 3 mílt jelentett. 1881-ben az oszmánok hivatalosan 1 ferszahot 5,685
méterben határozták meg.

¹¹ Murphey, *Ottoman Warfare*, 65.; McNeill, *Europe's Steppe*, 41.

¹² Creveld, *Supplying War*, 28.; Engels, *Alexander the Great*, 28.; Györkös, *Logisztika az itáliai háborúk korá-
ban*, 153.; Davies, *Warfare, State*, 52.; Haldon, *Roads and Communications*, 141–143.

Az oszmán sereg átlagsebességét az Isztambul–Belgrád távolságot alapul véve Perjés Géza is megpróbálta meghatározni. Ő is a napi 20 km-t tartotta átlagosnak, majd a későbbiekben az 1526. évi hadjáratot e szempontból is megvizsgálta. Az említett két város közötti távot nagyjából 1000 km-re becsülte, amit számításai szerint 77 nap alatt tettek meg. Ebből 20 napot számított a folyókon való átkelésekre és a pihenésekre, így a sereg átlagsebességét 17,5 km/napban határozta meg, ami 13 km/nap lesz, ha az említett 20 pihenőnapot is beleszámítjuk. Ezek az adatok azonban megtévesztőek lehetnek, ugyanis a későbbi időkhöz képest a 77 nap soknak tűnik, bár talán ebben a sereg nagysága és/vagy az időjárási viszonyok is közrejátszottak.¹³

A tizenöt éves háború hadjáratait vizsgálva Tóth Sándor László is arra a megállapításra jutott, hogy az oszmán hadsereg naponta megközelítőleg átlagosan 20 km-t haladt. Szélsőértékként érdemes példaként megemlíteni, hogy 1597-ben a sereg Belgrád és Tata között 13 km/nap sebességgel, 1596-ban az Isztambul–Belgrád távon 28 km/nap sebességgel menetelt.¹⁴

Az előbb említett, Rhoads Murphey által számított 4–4,5 órás átlagos napi menetidő a terepviszonyok és/vagy az időjárás miatt módosulhatott 2, de akár 7 órára is. Ennek meghatározója több tényező lehetett, de a legfontosabb az emberek és az állatok számára is nélkülözhetetlen ivóvíz közelsége; mindig patakokat, folyókat, csatornákat kerestek a sereg felvonulási területe közelségében. Az egyéb váratlan helyzetek kiküszöbölésére pedig a felderítésnek szántak fontos szerepet. Az európai hadszíntéren ezt a tatár kíséző seregek végezték, akik általában 1-2 nappal jártak a hadsereg előtt, s a „szem, fül és hang” szerepét töltötték be.¹⁵

Az ágyúk és a fegyverek szállítása is kritikus pontot jelentett. A sereg flexibilitásának megőrzése érdekében ezeket gyakran csak a hadszíntér mögött kijelölt, biztonságosnak számító helyig szállították, és szükség esetén innen vetették be. A fronthoz közel még a minimális többletfegyverzet vitele is időbeli veszteséget okozhatott, és mivel a megfelelő arányokat nehéz megbecsülni, a vereségekben ez is nagy jelentőséget játszhatott.¹⁶

Az úton lévő hadsereg egy menziliből a nagyon kora hajnali órákban kerekedett fel, de meleg időjárás esetén a poggyászokat és a teherhordó állatokat már este hét óra körül útnak indították, a pasák és a nagyvezír pedig éjfél után keltek útra. Ha egy szálláshelyen nem állt rendelkezésre elegendő víz (főleg a keleti hadjáratokon), akkor a sereg éjjelnappal menetelhetett. Az úton a *mesaledzsik*nek nevezett, általában arab származású lámpahordozók rúdra erősített, olajjal átítatott, vasrácsok közé tett fával vagy erre rögzített nagyobb pamut-, illetve cérnagombolyagokkal, vagy szintén rúdra tűzött, vállon cipelt, közepén faggyúgyertyával, golyósból való lámpással világítottak.

A fegyelem biztosítására szigorú rendtartást vezettek be. A katonák fegyelmezetten és némán gyalogoltak, a lakosságtól terményeket fizetés nélkül nem vehettek el, állataikat nem legeltethették a falusiak veteményeseiben. Tiltották a tervezetten kívüli nagyobb pihenőt, az útról való letérést, az alkoholvást, és igyekeztek egy szálláshelyen minél kevesebbet maradni. A vonulási rendre a központi egységeknél a szpáhi és sziláhdár csavusok, a tartományi seregeknél a szürüdzsük, a *jaszakcsik* és a műbásirok ügyeltek, a menzilekben pedig meghatározott számú útikalauz (*kilavuz*) állt rendelkezésre, akik szintén mutatták a helyes útirányt. Menetelés közben a vonulás rendezettségének és a katonák harci

¹³ Perjés, *Mohács*, 54–55.; uő, *Mezőgazdasági termelés*, 171–173.

¹⁴ Tóth, A török haditevékenység akciórádiusza, 767–768., 773.

¹⁵ Murphey, *Ottoman Warfare*, 67–68.

¹⁶ Uo., 72–73.

moráljának fenntartásában egyszerű taktusokat játszva a zenekar (*mehter*) is kivette a szerepét. Az út során pedig kisebb pihenőket tartottak, ezt az időt a katonák kisebb evéssel és alvással töltötték el.¹⁷

A soron következő állomáshelyre a sereg dél magasságában érkezett meg. Előtte már a főszállásmester (*konakcsi pasa*) az alárendeltjeivel előkészítette a helyet, azaz felállították a sátrakat, a mellékhelyiségek számára gödröket ástak, gondoskodtak a kenyérsütséről és a vízellátásról is. Az ikindi ima után a zenekar eljátszotta az ilyenkor szokásos zenét (*nevbet*), majd a katonák elvonulhattak pihenni.¹⁸

8.3. A kiindulási pont – Edirne menzil ellátása

A hadsereg 1658-ban nem Isztambulból, hanem Edirnéből indult útnak. Az uralkodó ugyanis itt töltötte a telet, az itt-tartózkodása az elmúlt évek velencei fenyegetettsége miatt is biztonságosabbnak tűnhetett. A sereg így itt gyülekezett, magát a helyet is hivatalosan menzilnek tüntették fel.

A gyülekezés és az indulásra való várakozás közben kezdetben szintén a hadjáratra készülő szultánnal együtt a sereg itt is ellátásban részesült. IV. Mehmed téli tartózkodásának ellátmányát előző évben biztosító kazákat az adott helyzetre való tekintettel 1658. január 22-én kelt parancssal ismét utasították az előző évi adatok alapján a szürszát beszédésére és Edirne mezejére való szállítására. Ezt részletesen az alábbiakban mutatjuk be.¹⁹

8.3.1. Az ellátmány természetben és pénzben

Edirne menzil ellátására szalmát és tűzifát nem szedtek be, értékükben további juhok beszerzését irányozták elő, amit szintén pénzben kértek, darabját 200 akcsével számolva. A várostól távolabb eső kazák végül ugyancsak anyagiakban teljesítették a teljes szürszát-kötelezettségüket. A begyűjtött tételeket egy kösztendili illetőségű aga, Iszmaíl kezelte, míg a juhok pénze Júszuf efendihez, a ganem emínihez került. A természetben beszédni tervezett mennyiség a következőképpen (*135. táblázat*) alakult.²⁰

¹⁷ Ertaş, *Osmanlı Devleti'nde*, 592.; Parry, *İslam'da Harp Sanatı*, 211.; Rycout, *The Present State of the Ottoman Empire*, 206.; Marsigli, *Az Oszmán Birodalom*, 142.; Üçel-Aybet, *Avrupalı Seyyahların*, 436–437., 444.; Türkmen, *XVII. Yüzyıl Menzillerinin*, 136.

¹⁸ Parry, *İslam'da Harp Sanatı*, 211.; Türkmen, *XVII. Yüzyıl Menzillerinin*, 136.

¹⁹ BOA MAD 2998. 43–47.

²⁰ BOA MAD 2998. 43–47.; BOA D.MKF 27493. 6–10.; BOA MAD 4751. 2–5.; BOA MAD 12585. 114–120.; BOA D.MKF 59/173. 63/34.

szan- dzsák	kaza	náhije	árpa (kile)	liszt (kile)	juh (db)	akcese	olaj (okka)	méz (okka)
	Ejüb	Midje	1 150	100	120	24 000	100	50
		Erekli	750	100	80	16 000	50	40
Gelibolu	Tekirdagi/ Rodoszcuk		3 000	300	300	60 000	200	100
	Inedzsik		600	100	75	15 000	75	50
	Malkara/ Migalkara		1 800	200	200	40 000	100	50
	Kavak/Evrese		800	100	100	20 000	50	40
	Ipszala		700	100	75	15 000	100	50
	Sarköj/ Schirköj		1 000	100	175	35 000	100	50
	Kesán		1 500	150	150	30 000	100	50
	Inöz		400	50	80	16 000	50	50
	Gelibolu		2 500	200	250	50 000	150	100
	Feredzsik		600	50	80	16 000	50	50
Vize	Mekri		250	50	40	8 000	50	50
	Vize		800	150	75	15 000	100	50
	Bergosz		1 500	100	150	30 000	50	50
	Szaráj		500	60	50	10 000	50	25
	Baba-i Atik		600	100	80	16 000	50	25
	Pinarhiszári		1 000	100	130	26 000	100	50
	Hajrabolu		1 000	100	125	25 000	100	50
	Kirkkilisze		600	100	100	20 000	100	50
Pasa	Csorlu		1 600	150	120	24 000	100	50
	Havász-i Mahmúdpasa		1 000	100	180	36 000	200	100
	Jenidze-i Kizilagacs		600	50	125	25 000	100	50
	Dzsiszr-i Ergene		2 000	200	150	30 000	100	100
	Gümüldzsine		2 100	200	250	50 000	200	150
	Jenidze-i Karaszu		800	100	140	28 000	100	75
	Csaglajik		400	50	65	13 000	50	50
	Kavala		400	50	60	12 000	50	40
	Bereketlü		250	40	40	8 000	30	25
	Praviste		400	50	60	12 000	50	40
Szilisztra	Dimetoka		2 000	100	260	52 000	150	100
	Edirne		6 000	500	1000	200 000	250	250
	Edirne	Gülszüret	250	40	50	10 000	50	30
		Edirne kazán kí- vüli tartozékai	500	100	100	20 000	100	50
	Miszivri		700	100	90	18 000	70	50
összesen			45 100	4910	5790	1 158 000	3865	2530

135. táblázat. Edirne menzil ellátására természetben beszédni tervezett javak megoszlása

A tervezetből szandzsákokra lebontva az alább szereplő mennyiségeket gyűjtötték be.

Izstambul és környéke: Ereklből dátum feltüntetése nélkül került be a juhok nélküli ellátmány. Midje náhijéből nagy valószínűséggel nem történt beszolgáltatás, vagy ha történt is, nem készült róla feljegyzés.²¹

Gelibolu szandzsák: Tekirdagiból, Inedzsikből, Kavakból, Ipszalából, Kesánból, Inözből, Mekriből dátum feltüntetése nélkül került be a juhok utáni akcse nélküli ellátmány. Feredzsikből április 24-én, Geliboluból és Sarköjből április 27-én szintén juhok nélkül, míg Malkarából az ellátmány május 6-án, a juhok utáni pénz két napra rá futott be, és ez utóbbit a szultáni palota konyhájának továbbították.²²

Vize szandzsák: Vizeből, Bergoszból, Szarajból, Baba-i Atíkból, Pinarhiszariból, Csorluból dátum feltüntetése nélkül került be a juhok utáni pénz nélküli ellátmány, míg Hajraboluból április 26-án, Kirkkiliséből pedig május 1-jén szintén pénz nélkül. Havász-i Mahmúdpasából április 18-án érkezett be a juhpénz, míg a többi tétel dátum feltüntetése nélkül.²³

Pasa szandzsák: Dzsizsr-i Ergenéből, Jenidzse-i Karaszuból, Csaglajikból, Kavalából, Bereketlüből, Pravistéből, Edirne kazán kívüli tartozékaiból (tulajdonképpen a Pasa szandzsákhoz tartozó Kizilagacs, Dzsizsr-i Musztafapasa és Hátúneli náhijékből biztosítva) dátum feltüntetése nélkül került be a juhok nélküli ellátmány. Gümüldzsineből az ellátmány május 22-én, a juhpénz három nappal később, míg Jenidzse-i Kizilagacsból a juhpénz március 16-án, a többi tétel pedig április 21-én érkezett be. Edirneből és Gülszúret náhijéből a juhpénz május 20-án, az árpa nélküli tételek június 19-én kerültek be Ömer efendihez, a nagyúri konyha eminjéhez. Az árpát három nappal később a szu emíninek, Szülejmán agának szolgáltatták be. Dimetokából a juhok utáni akcsék április 13-án, a többi tétel május 24-én futott be.²⁴

Szilisztra szandzsák: Prevadiból dátum feltüntetése nélkül került be a juhok nélküli ellátmány. Ajdoszból a juhok után befizetett pénz május 26-án, a többi tételből 983 kile árpa, 78 kile liszt, 90 okka olaj és 40 okka méz május 31-én érkezett meg. Ahjoluból a juhokat április 4–13 között, a többi tételt május 25-én, míg Hátúneliből ugyanezt május 10-én, illetve május 25-én szolgáltatták be Edirnebe. Ruszikasriból a juhok pénze március 7-én, a többi tétel április 16-án, míg Miszivriből ugyanezek május 25-én, illetve június 1-jén kerültek átadásra. Karinábadból a juhok utáni pénz április 13-án, a többi tételből pedig június 22-én 991 kile árpát, 150 kile lisztet, 100 okka olajat és 90 okka mézet adtak be. A maradék 50 kile lisztet (120 akcse/kile), 40 okka olajat (40 akcse/okka), 10 okka mézet (20 akcse/okka) és az árpából 149 kilét (60 akcse/kile) pénzben tervezték beszédni, összesen 16 740 akcse értékben. A Miszivriből, Ahjoluból és Ajdoszból származó bevételt a nagyúri konyhának adták át.²⁵

A tételek nagy részét sikerült behajtani, amik a hadsereg június 24-én történt indulása előtt beértek: a tervezett árpa mennyiségének 96,7%-a (43 624 kile), a lisztnek 96,5%-a (4738 kile), a juhpénzek 46,5%-a (538 000 akcse), az olaj 96,1%-a (3715 okka), a méz 97,2%-a (2460 okka). A tervezett mennyiségből a feljegyzések szerint végeredményben 41 498 kile (923 330,5 kg) árpát (92%), 4289 kile (110 039 kg) lisztet (87,4%), 3452 okka (4428 kg) olajat (89,3%) és 2219 okka (2846,5 kg) mézet (87,7%) osztottak ki felhasználásra. *(Lásd: 10.1.)*

²¹ BOA D.MKF 27493. 6.

²² BOA D.MKF 27493. 8–9.; BOA D.MKF 60/95.

²³ BOA D.MKF 27493. 7–8. Kirkkilisze kazát ebben az esetben Vize, a nüzül esetében Gelibolu szandzsákhoz sorolták.

²⁴ BOA D.MKF 27493. 7–10.; BOA D.MKF 59/173. 61/112.

²⁵ BOA D.MKF 27493. 7–8, 10.; BOA KK 1950. 32.; BOA D.MKF 61/122, 174.

8.3.2. Az ellátmány pénzben

A fentiekén kívül néhány kazából a szürszátadót pénzben szedték be. Üszküdar, Galata, Jalakábád és Szamanli esetében erről az Edimétől való nagyobb távolságra hivatkozva április elején döntöttek. A tételeket eredetileg a következőképpen számolták: az árpa isztambuli kiléjét 50 akcsével, a liszt isztambuli kiléjét 100 akcsével, a juhok darabját 200 akcsével, az olaj okkáját 30 akcsével, a méz okkáját 20 akcsével. Ebbe beletartoztak a járulékos költségek, úgymint a szállítás (mekári), az útipénz, a zsákok és egyéb felszerelések ára is.²⁶

Az idő múlásával Kücsükcekmedzse, Bűjükcekmedzse, Midje, Csataldzsa, Terkoz, Szilivri és Erekli szürszátjának természetbeni begyűjtése is kétségessé vált. A mübásir április 8-án még a szekerek bérleti díjától tette függővé a kérdést, végül a magas költségek miatt, ahogy már fentebb láthattuk, a szürszátot csak Erekliből szedték be természetben. A többi náhije esetében pedig pénzben, ahogy Pasa szandzsák Ahicselebi és Kodzsaili livá Jorosz kazájából is.²⁷

A pénzüsszegeket, beleértve a juhok után begyűjtött pénzt is, a kincstárnak folyamatosan szolgáltatták be április 13. és május 2. között, ami nem részletezett okokból – talán az imént említett pluszköltségek miatt – a legtöbb kaza esetében több lett a megállapítottnál. (Például Ejüb kazának a tételeit végül így számolták: árpa 80 akcse/kile, liszt 140 akcse/kile, juh 200 akcse/db, olaj 40 akcse/okka, méz 25 akcse/okka.) Az összegek a 136. táblázatban láthatóak szerint alakultak.²⁸

livá	kaza	náhije	árpa (kile) (akcse)	liszt (kile) (akcse)	juh (db) (akcse)	olaj (okka) (akcse)	méz (okka) (akcse)	akcse (tényleges) (megállapított)
	Galata		3 000 150 000	500 50 000	650 130 000	500 15 000	150 3 000	533 730 348 000
		Marmara, Kapudagi, Mir Ali	2 000 100 000	200 20 000	250 50 000	100 3 000	50 1 000	96 750 174 000
	Ejüb	Kücsükcekmedzse	750 37 500	100 10 000	130 26 000	100 3 000	50 1 000	105 250 77 500
		Bűjükcekmedzse	750 37 500	100 10 000	130 26 000	100 3 000	50 1 000	105 250 77 500
		Csataldzsa	850 42 500	100 10 000	100 20 000	100 3 000	50 1 000	107 250 76 500
		Terkoz	850 42 500	50 5 000	100 20 000	75 2 250	50 1 000	99 250 70 750
		Szilivri	850 42 500	200 20 000	200 40 000	150 4 500	100 2 000	144 000 109 000
		Üszküdar	4 000 200 000	500 50 000	700 140 000	500 15 000	150 3 000	509 440 408 000
	Kodzsaili	Jalakábád és Szamanli	750 37 500	140 14 000	70 14 000	120 3 600	65 1 300	100 025 70 400
		Jorosz	700 35 000	50 5 000	100 20 000	50 1 500	25 500	80 100 62 000
Pasa		Házhá-i Ahicselebi	1 500 75 000	100 10 000	200 40 000	300 9 000	200 4 000	138 014 138 000
összesen			16 000 800 000	2 040 204 000	2 630 526 000	2 095 62 850	940 18 800	2 019 059 1 611 650

136. táblázat. Edirne menzil ellátására beszedett pénz megoszlása

²⁶ BOA MAD 2998. 72.; BOA D.MKF 59/154.

²⁷ BOA MAD 2998. 64.

²⁸ BOA MAD 2998. 43–47.; BOA MAD 12585. 114.; BOA D.MKF 27493. 6–10.; BOA D.MKF 59/151, 154, 161, 178, 179. 60/4, 6, 18, 21, 28. 61/168.; BOA KK 1948. 98, 99, 100, 101, 102, 103. Jalakábád kaza kötelezettsége 86 025 akcsét tett ki. BOA KK 1950. 8.

A befolyó összegeket nem tudni, hogy mire költötték, azonban Ahicseleliből 129 610 akcsét, mint ahogy azt láttuk, juhok vásárlására tervezték fordítani. Feltételezhető, hogy a további juhpénzeket is erre a célra áldozták, mivel a Galata kazából származó összeget a ganem emíni és kasszábbasi, Juszuf efendi kapta meg. A többi tételből befolyt pénzt többségében tisztségviselők, katonák fizetésére szánták, például az Üszküdarból és a Kücsükcesekmedzséből érkező összegeket a janicsárok zsoldjára kívánták fordítani. Emellett Isztambulból 160 000 pár kenyér értékében további 320 000 akcse került még be a kincstárba, összesen így a szürszátadó e részletéből 2 339 059 akcse bevételre tettek szert.²⁹

Az edirnei menzil ellátásának tárgyalását követően rátérünk a Belgrádig vezető út állomásainak és ellátmányuk bemutatására.

8.4. Az Edirnétől Belgrádig vezető út – a menzilek és ellátásuk

Az oszmán hadsereg az edirnei tartózkodást követően a Dzsizsr-i Musztafapasa–Harmanli–Uzundzsaaabád-i Hászkoj–Kajalu–Papaszli–Filibe–Tatarbazari–Szaruhanbejli–Kizderbendi–Ihtiman–Derbendbasi–Szófia–Szugecsidi (Halkalipinar)–Szarijurd–Sehirköj–Palanka-i Múszapasa–Nis–Alekszicse–Razsne–Perakin–Jagodina–Batocsina–Palanka-i Haszanpasa–Kolar–Hiszárdzsik menzilek útvonalán érkezett meg Belgrádba. Ez a két település között 25 menzilt jelentett, ami 1663-ban 31, 1683-ban 27, 1694-ben pedig 26 volt.³⁰

A „szokásos” utat követték, azaz a sereg vízellátásának biztosítása, valamint a katonák kímélése és a szállítás könnyebbsége érdekében a folyóvölgyekben haladtak, csak akkor „vetették be” magukat a hegyes vidékekbe, ha más megoldás nem maradt. Így Edirnétől Filibén át Szófiáig a Marica folyó völgyében meneteltek a környékbeli dombokat megkerülve. Szófia és Nis között a Nisava folyó völgyét, onnan Szendrőig a Moravát, majd tovább a Duna folyót követve haladtak, ezáltal csak néhány hágó került a sereg útjába.

Az Edirne–Belgrád távolságot a XVII. században az „egyszerű” utazó, a történetíró Kjátib Cselebi (1609–1657) számításai szerint 14–15 nap alatt lehetett megtenni, aminek részadatai nagy hasonlóságot mutatnak Geoffroi de Villehardouin (1160 k.–1213) XIII. század eleji és egy ismeretlen, feltehetőleg görög kereskedő 1826. évi leírásával. A nyugati követek visszaemlékezései alapján ugyanakkor 21–25 nap szükségeltetett a táv megtételére. Ezek a küldöttek ugyanis sokszor elég nagy kísérettel és csomagokkal „közlekedtek”, ami száznál is több szekeret jelenthetett. Így az ő menetidejük már megközelítette egy hadseregét, amelynek az Edirne–Belgrád út megtételére pihenőnapokkal együtt nagyjából lekevesebb 35 nap szükségeltetett. Ez a sereg létszáma, az időjárás és az útvisszonyok függvényében jóval több is lehetett, például 1529-ben 57, 1532-ben 41, 1605-ben 39, 1694-ben pedig 48 napba telt.³¹

1658-ban a sereg meglehetősen rövid idő, körülbelül egy hónap alatt tette meg az említett távolságot. A Habsburgok állandó isztambuli követe, Simon Reniger jelentése és az élelem kiosztásának listája szerint is a sereg június 24-én indult, és a megfelelő tempóban haladt előre. A szokások szerint hosszabb pihenőt terveztek Filibében, Szófiában és Nisben, és az előbbi kettő településen mind a rezidens, mind pedig a vásárlási lista dátumai alapján több napot tartózkodott a sereg. Szófia után azonban valószínűleg az Erdélyből

²⁹ BOA MAD 2998. 47.; BOA KK 1950. 9.; BOA D.MKF 59/128, 151, 154, 155.

³⁰ Kopčan, Zwei Itinerarien, 73–74.; Erdoğan, *II. Viyana Kuşatması*, 44–48.; *Tarih-i Varadin*, 4a–12b.

³¹ Jireček, *Die Heerstrasse*, 103., 122., 168–169. Például az Edirne–Filibe távolságra mindhárom feljegyzésben körülbelül 3–4 napot írtak. Finkel, *The Administration of Warfare*, 64., 151.; Papp, *Török szövetség*, 181–182. Çapraz, *Pétervárad 1694. évi török ostroma*, 126., 140.

érkező nyugtalanító hírek hatására további, hosszabb idejű megállást nem iktattak be: a Szófia–Belgrád közötti 15 menzil távolságot 15 nap alatt tették meg.³²

A velleceiek hírei alapján július 27-én értek Belgrádba, de a tolmács, Panajotisz Nikusziosz július 26-án Renigernek a városból írt levele alapján már előbb. A sereg egésze tehát ezekben a napokban érkezett meg Belgrádba,³³ hiszen egy átlagos méretű sereg vonulásakor a had eleje és vége között távolságban többnapos különbség is lehetett.

Az alábbiakban a menzilek felsorolása mellett megkíséreljük különböző dokumentumok és térképek alapján a menzilek egymáshoz viszonyított távolságának időbeli és térbeli meghatározását, valamint az egyes menzilek között megtett út bemutatását is.

A hadjárat menzildefterében a menzilek közötti időbeli távolságot csak néhány esetben jelezték. A többi esetben leginkább az öt évvel későbbi, az 1663. évi hadjárat defterére, valamint az 1595., az 1691., az 1697. évi menzildefterek, valamint az 1683., az 1694. és az 1695. évi hadjáratok adataira támaszkodtunk.³⁴

A menzilek egymáshoz viszonyított térbeli távolságának meghatározását nehezíti, hogy az egyes szálláshelyek pontos elhelyezkedése nem ismert, ezért az alább kilométerben kifejezett távolságok és megadott útvonalleírások domborzati és műholdtérképekre támaszkodva tett becsléseinken alapulnak. A műholdas térképek mellett Verancsics Antal (Antun Vrančić) korántsem pontos, 1553. évi, magyar mér földben megadott, kilométerre átváltott adatai, valamint a XVII. századi híres török utazó, Evlija Cselebi szintén óvatosan kezelendő feljegyzései nyújthatnak támpontot. A hadsereg ezek alapján naponta átlagban 5–6, esős időszakban 7–8 órát menetelve körülbelül 25 km-t, hegyesebb vidéken 15–20 km-t, sík terepen 30–35 km-t tett meg. Az akkor körülbelül 780 km hosszú táv megtétele 32–33 napot vett igénybe, és nagyjából ennyi idő alatt teljesítették ezt a távot a tizenöt éves háború alatt, sőt 1683-ban és 1694-ben is.³⁵

A hadsereg menzilről menzilre való haladását leginkább a vásárlásokat (istirá) rögzítő iratokra támaszkodva dátum szerint is megpróbáljuk rekonstruálni. Mivel a vásárlások nem mindig pont azon a napon történtek, amikor a hadsereg a menzilben tartózkodott, valamint, ahogy fentebb említettük, a sereg nem egy tömbként vonult, ezért a megadott dátumok 1-2 nappal eltérhetnek.

A menzilek, így a hadsereg ellátását a környékbeli kazákból oldották meg szürszátadó formájában (*lásd: 3.1.*). Minden egyes menzilnél jelezzük az ellátmány tervezetét és egyben megvalósulásának mértékét is. Ezek alapján a menzilekbe legnagyobb részt Rumélia, illetve Buda és Temesvár vilájetekből 83 228 kile (1 851 823 kg) árpa, 10 931 kile (280 446 kg) liszt, 10 396 darab juh, 9602 okka (12 317 kg) olaj, 6468 okka (8297 kg) méz, 10 820 kantár (610 713 kg) szalma, 5535 cseki (1 383 750 kg) tűzifa került volna. Ebből 78 351 kile (1 743 310 kg) árpa, 9995 kile (256 432 kg) liszt, 6716 darab juh, 8937,5 okka (11 465 kg) olaj, 6028 okka (7733 kg) méz, 9720 kantár (548 626 kg) szalma, 5045 cseki (1 261 250 kg) tűzifa került ténylegesen beszedésre.

A juhok a ganem emínek, Júszuf efendinek vagy a kasszábok kethüdájának, Ömer besének, míg a többi tétel a hadjárat nüzül emíniye, Haszan aga kezelésébe kerültek. A kenyérellátás felügyelőjét (*emín-i nán*), akinek Haszan aga a lisztet továbbította, Meh-

³² Simon Reniger jelentése. Edirne, 1658. július 1. ÖStA HHStA Türkei I. Kt. 130., Konv. 2. fol. 1–2.; Simon Reniger jelentése. Edirne, 1658. július 21. ÖStA HHStA Türkei I. Kt. 130., Konv. 2. fol. 7–9.; BOA KK 1949. 32.

³³ Egy jelentés Giovanni Battista Ballarinónak. Edirne, 1658. augusztus 20. Óváry, *A Magyar Tud. Akadémia*, 148–149.; Panajotisz Nikusziosz levele. Belgrád, 1658. július 26. ÖStA HHStA Türkei I. Kt. 130. Konv. 2. fol. 65.

³⁴ Halaçoğlu, *Osmanlılarda Ulaşım*, 105–110.

³⁵ Verancsics Antal összes munkái, 57–59.; Finkel, *The Administration of Warfare*, 66.; A Google műholdas térképei. Web: www.google/maps (Legutolsó megnézés: 2021. augusztus 30.)

med agának hívták, az olaj és a méz kiosztásában egy bizonyos Abdülhamíd aga működött közre.³⁶

Az alábbiakban az Edirnetől Belgrádig tartó úton kijelölt menzilek és ellátásuk bemutatása következik, amelynek a során feltüntettük azt is, hogy egy adott menzilben a tárgyalta év (1658) melyik napján járt a sereg. A begyűjtött tételek ismertetésénél a hadjárat résztvevői között ki nem osztott mennyiségeket külön jelezzük.

(I) Június 24., Dzsizsr-i Musztafapasa.³⁷ Az Edirnetől idáig vezető, körülbelül 35 km hosszú út, amit Verancsics 24 km-nek számolt, északnyugati irányban, a Marica folyóval párhuzamosan, sík területen halad. Az 1663. évi adatok alapján a menzil Edirnetől 6–8, 1683-ban 8, 1695-ben 6 óra járásra feküdt. Ebben a helységben az ivóvizet a Maricából nyerhették, a folyón egy széles hídon kelhettek át.³⁸

A menzil tervezett ellátmánya (137. táblázat) 2500 kile (55 625 kg) árpa, 300 kile (7697 kg) liszt, 230 db juh, 260 okka (333,5 kg) olaj, 150 okka (192 kg) méz, 550 kantár (31 044 kg) szalma, 200 cseki (50 000 kg) tűzifa volt.

menzil	szandzsák	kaza	árpa (kile)	liszt (kile)	juh (db)	olaj (okka)	méz (okka)	szalma (kantár)	tűzifa (cseki)
Dzsizsr-i Musztafapasa	Csirmen	Dzsizsr-i Musztafapasa	300	50	50	100	50	150	50
		Csirmen	1500	100	100	100	50	300	100
	Szilisztra	Iszlimije	700	150	80	60	50	100	50
összesen			2500	300	230	260	150	550	200

137. táblázat. Dzsizsr-i Musztafapasa menzil tervezett ellátmányának megoszlása

Dzsizsr-i Musztafapasából június 2-án, Csirmenből június 11-én érkezett be az ellátmány. A lisztet kenyérben számolták el, 1 kile lisztből 50 pár kenyeret sütöttek. Így az előbbi kazából 2500 pár, utóbbi kazából 5000 pár kenyér került a menzilbe. Iszlimijéből május 13-án szolgáltatott be a tételeket. Utóbbi kazából a juhokat Júsuf efendinek, míg a többiből Ömer besének továbbították.³⁹

(2) Június 25., Harmanli.⁴⁰ A Dzsizsr-i Musztafapasából továbbvezető, körülbelül 35 km-es út, amit Verancsics 24 km-nek számolt, északnyugat felé, a Marica folyó mentén haladva érkezik a pihenőhelyhez. Az 1663., az 1694. és az 1695. évi adatok alapján a két menzil 6, míg az 1683. évek szerint 8 óra járásra volt egymástól. Az ivóvizet talán itt is a folyóból nyerhették, a helység előtt köhíd állt.⁴¹

A menzil tervezett ellátmánya (138. táblázat) 2650 kile (58 962,5 kg) árpa, 300 kile (7697 kg) liszt, 260 db juh, 210 okka (269 kg) olaj, 190 okka (244 kg) méz, 450 kantár (25 399 kg) szalma, 170 cseki (42 500 kg) tűzifa volt.

³⁶ BOA D.MKF 27493. 15–16.

³⁷ Ma Szvilengrad (Свиленград), Haszkovo oblaszt, Bulgária. A helységnevekre lásd még: Nehring, *Iter Constantinopolitanum*; Akbayar, *Osmanlı Yer Adları Sözlüğü*; Sezen, *Osmanlı Yer Adları*; Acaroğlu, *Bulgaristan'da Türkçe Yer*; Acaroğlu, *Balkanlarda Türkçe Yer*; Ünal, *Osmanlı Yer Adları*.

³⁸ BOA MAD 2998. 51.; BOA MAD 4576. 14.; BOA MAD 12585. 126.; BOA D.MKF 60/138.; Kopčan, *Zwei Itinerarien*, 73., 75.; Verancsics Antal összes munkái, 59. Verancsics 3 magyar méröldnek számította. Az ő idejében 1 magyar méröld körülbelül 8000 méternek számított. Lásd: Bogdán, *Magyarországi hossz- és földmértékek*, 85.; Erdoğan, *II. Viyana Kuşatması*, 44.; Sevinç, *1695 ve 1696 Avusturya Seferlerinde*, 124.

³⁹ BOA D.MKF 27493. 10–11.; BOA İE.DH 235.

⁴⁰ Ma Harmanli (Харманли), Haszkovo oblaszt, Bulgária.

⁴¹ BOA MAD 2998. 51.; BOA MAD 4576. 14.; BOA MAD 12585. 126.; Kopčan, *Zwei Itinerarien*, 73., 75.; *Tarih-i Varadin*, 4b.; Çapraz, *Pétervárad 1694. évi török ostroma*, 285.; Verancsics Antal összes munkái, 59.; Erdoğan, *II. Viyana Kuşatması*, 44.; Sevinç, *1695 ve 1696 Avusturya Seferlerinde*, 124.

menzil	szandzsák	kaza	árpa (kile)	liszt (kile)	juh (db)	olaj (okka)	méz (okka)	szalma (kantár)	túzifa (cseki)
Harmanli	Csirmen	Zagra-i Dzsedíd	1000	150	100	60	50	150	60
	Szilisztra	Janbolu	1000	100	100	100	100	150	60
		Neváhi-i Janbolu	650	50	60	50	40	150	50
összesen			2650	300	260	210	190	450	170

138. táblázat. Harmanli menzil tervezett ellátmányának megoszlása

Janboluból és Neváhi-i Janboluból május 18-án történt meg a beszolgáltatás, a juhok Júszuf efendihez kerültek. Zagra-i Dzsedíd esetében csak juhok nélkül, dátum nélkül került be a szürszátadó a menzilbe.⁴²

(3) Június 26., Uzundzsaábád-i Hászkoj és Uludere.⁴³ A Harmanlitól idáig tartó, körülbelül 31 km hosszú út viszonylag sík területen, a Maricától nem messze, nyugatra vezet. A menzil az 1595. évi adatok szerint Isztambultól 65 óra, Edirnetől 21 óra járásra feküdt. 1663. évi adatok között csupán a környéke szerepel, ezek alapján Harmanlitól körülbelül 5–6 órás útra esett, maga Evlija Cselebi is 5 órát írt. 1683-ban 8, 1694-ben is 5–6 órára tették a két helység távolságát. Ivóvizet a környékbeli patakból nyertek.⁴⁴

A menzil tervezett ellátmánya (139. táblázat) 2500 kile (55 625 kg) árpa, 300 kile (7697 kg) liszt, 400 db juh, 300 okka (385 kg) olaj, 200 okka (257 kg) méz, 650 kantár (36 688 kg) szalma, 300 cseki (75 000 kg) tűzifa volt.

menzil	szandzsák	kaza	árpa (kile)	liszt (kile)	juh (db)	olaj (okka)	méz (okka)	szalma (kantár)	túzifa (cseki)
Uzundzsaábád-i Hászkoj	Csirmen	Uzundzsaábád-i Hászkoj	1500	200	250	150	150	400	200
	Pasa	Szultánjeri	1000	100	150	150	50	250	100
összesen			2500	300	400	300	200	650	300

139. táblázat. Uzundzsaábád-i Hászkoj és Uludere menzilek tervezett ellátmányának megoszlása

Uzundzsaábád-i Hászkoj kazából június 25-én történt a beszolgáltatás, a juhok pedig Ömer beséhez kerültek. Továbbá június 11-én ugyaninnen a menzil számára 1200 kile (26 700 kg) árpát és 100 kile (2566 kg) lisztet vásároltak, amit a központi elosztásnál nem vettek figyelembe. Szultánjeri kazából nem természetben, hanem pénzben gyűjtötték be az adót: június 15-én 120 000 akcsét fizettek a sereg pénztárába. A liszt helyett 2000 pár kenyeret szedtek volna be.⁴⁵

(4) Június 27., Kajalu.⁴⁶ Az Uzundzsaábád-i Hászkojtól e menzilig vezető út megközelítőleg 32 km-en keresztül, viszonylag sík terepen északnyugat felé, közel a Marica folyóhoz halad. Az 1663. évi adatok szerint nagyjából 7–8 óra, 1683-ban 6–7, 1694-ben

⁴² BOA D.MKF 27493. 11.; BOA D.MKF 63/2.

⁴³ Ma Uzundzsovo (Узунджово), Haszkovo oblaszt, Bulgária, illetve Konus (Конус), Haszkovo oblaszt, Bulgária. (Uluderét vagy Bűjükerét azonosították Goljam dol néven is, bár ez messze esik mind Haszkovótól, mind pedig Uzundzsovótól. Feltehetőleg az egykor Uluderének vagy Tatarokjének nevezett Konus falu környéke lehet. Vö.: Корчан, Zwei Itinerarien, 80.; Acaroğlu, *Bulgaristan'da Türkçe Yer*, 344., 359.)

⁴⁴ BOA MAD 2998. 51.; BOA MAD 4576. 14.; BOA MAD 12585. 126.; Halaçoğlu, *Osmanlılarda Ulaşım*, 106.; Корчан, Zwei Itinerarien, 73., 75.; *Tarih-i Varadin*, 4b.; Çapraz, *Pétervárad 1694. évi török ostroma*, 285.; Evliyâ, *Evliyâ Çelebi Seyahatnamesi* 6, 90.; Erdoğan, *II. Viyana Kuşatması*, 45.; BOA D.GNK 2/82. (Ez alapján a sereg június 26-án tartózkodott a menzilben.)

⁴⁵ BOA D.MKF 27493. 11.; BOA D.MKF 61/61. 63/2.; BOA KK 1950. 15.; BOA D.BRZ 47/9/41.

⁴⁶ Ma Varbica (Върбича), Haszkovo oblaszt, Bulgária.

pedig 6 óra volt a két település közötti járás, míg Verancsics a menzilnek Harmanlitól számított távolságát 64 km-re tette. Ivóvizet a környékbeli patakból vételezhettek. 1683-ban nem muszlimok lakták.⁴⁷

A menzil tervezett ellátmánya (140. táblázat) 2450 kile (54 512,5 kg) árpa, 300 kile (7697 kg) liszt, 100 db juh, 150 okka (192 kg) olaj, 100 okka (128 kg) méz, 150 kantár (8466 kg) szalma, 150 cseki (37 500 kg) tűzifa volt.

menzil	szandzsák	kaza	árpa (kile)	liszt (kile)	juh (db)	olaj (okka)	méz (okka)	szalma (kantár)	tűzifa (cseki)
Kajalu	Pasa	Zagra-i Atík	1500	200	50	50	50	50	100
		Csirpan	450	100	50	100	50	100	50
	Csirmen	Uzundzaabád-i Hászkoj	500						
összesen			2450	300	100	150	100	150	150

140. táblázat. Kajalu menzil tervezett ellátmányának megoszlása

Csirpan esetében a juhokat június 27-én Júsuf efendinek, a többi tételt június 19-én szolgáltatták be. Uzundzaabád-i Hászkoj kazából június 25-én került be a menzilbe szánt árpa. Zagra-i Atík kazából dátum és juhok nélkül említik az átvételt. Ezenkívül Ahmed aga, a bákí kuluk vezetője innen még 300 kile (6675 kg) árpát szerzett, ezt azonban nem számolták bele a központi elosztásba.⁴⁸

A kincstár pénzéből szintén az említett Ahmed aga és el-Háddzs Mehmed bég július 2-án kilétként 60 akcsével számolva 267 kile (5941 kg) árpát vásárolt a menzilben.⁴⁹

(5) Június 28., Papaszli.⁵⁰ A Kajalutól továbbmenő út körülbelül 25 km hosszan, északnyugati irányban, sík terepen, a Maricához nem messze vezet el a településhez. A két menzil közötti időbeli távolság az 1663. évi adatok alapján 4–6 óra közé tehető, 1683-ban 6–6,5, 1694-ben 6, 1695-ben 5 óra volt. Ivóvizet a környező patakból nyerhettek. 1683-ban hánt, dzsámit és fürdőt is találhattak itt az utazók.⁵¹

A menzil tervezett ellátmánya (141. táblázat) 2500 kile (55 625 kg) árpa, 250 kile (6414 kg) liszt volt.

menzil	szandzsák	kaza	árpa (kile)	liszt (kile)	juh (db)	olaj (okka)	méz (okka)	szalma (kantár)	tűzifa (cseki)
Papaszli	Pasa	Filibé	2500	250					
összesen			2500	250					

141. táblázat. Papiszli menzil tervezett ellátmányának megoszlása

Dátum feltüntetése nélkül ugyan, de megtörtént a szükséges tételek beszolgáltatása.⁵²

⁴⁷ BOA MAD 2998. 52.; BOA MAD 4576. 14.; BOA MAD 12585. 135.; Kopčan, Zwei Itinerarien, 73., 75.; *Tarih-i Varadin*, 4b.; Çapraz, *Pétervárad 1694. évi török ostroma*, 285.; Verancsics Antal összes munkái, 59.; Erdoğan, *II. Viyana Kuşatması*, 45.; BOA D.GNK 2/76. 80. (Ezek alapján valóban június 27-én tartózkodott a sereg Kajalu menzilben.)

⁴⁸ BOA D.MKF 27493. 12.

⁴⁹ BOA KK 1949. 49.; BOA MAD 4576. 17.; BOA D.BRZ 48/1/33.

⁵⁰ Ma Popovica (Поповица), Plovdiv oblaszt, Bulgária.

⁵¹ BOA MAD 2998. 52.; BOA MAD 4576. 14.; BOA MAD 12585. 135.; Kopčan, Zwei Itinerarien, 73., 75.; *Tarih-i Varadin*, 5a.; Çapraz, *Pétervárad 1694. évi török ostroma*, 285.; Sevinç, *1695 ve 1696 Avusturya Seferlerinde*, 124.; Erdoğan, *II. Viyana Kuşatması*, 45.

⁵² BOA MAD 4576. 14–16.; BOA D.MKF 27493. 12.

(6) Június 29. – július 2., Filibe.⁵³ A Papszliból idáig vezető, megközelítőleg 28 km-es út nyugat felé, a Marica mellett, sík terepen halad. A menzil Verancsics szerint Kajalutól 48 km-re feküdt, míg 1595-ben és 1766-ban Uzundzsaaabád-i Hászkojtól 12 órára esett. A Papszliból való távolsága 1663-ban 5–6 óra, 1683-ban, 1694-ben és 1695-ben 6 óra volt. A két település között hidak álltak, Filibében is egy nagy hidat tartottak alkalmasnak a Maricán való átkelésre.⁵⁴ Az ellátmány több mint kétszeres mennyiségéből következően a szokásoknak megfelelően az adott évben is nagyobb pihenőt tartottak itt.

A menzil tervezett ellátmánya (142. táblázat) 5700 kile (126 825 kg) árpa, 600 kile (15 394 kg) liszt, 880 db juh, 600 okka (770 kg) olaj, 450 okka (577 kg) méz, 700 kantár (39 510 kg) szalma, 400 cseki (100 000 kg) tűzifa volt.

menzil	szandzsák	kaza	árpa (kile)	liszt (kile)	juh (db)	olaj (okka)	méz (okka)	szalma (kantár)	tűzifa (cseki)
Filibe	Pasa	Filibe	4500	400	750	500	400	600	300
	Csirmen	Akcsakizanlik	1200	200	130	100	50	100	100
összesen			5700	600	880	600	450	700	400

142. táblázat. Filibe menzil tervezett ellátmányának megoszlása

Mindkét kaza esetében a juhok átvételéről nincs feljegyzés, a többi tétel pedig dátum feljegyzése nélkül került beszolgáltatásra.

A szürszáton kívül Filibe, Tatarbazari és a környék lakosaitól árpát vásároltak kilé-
ként 50 akcséért 2824 kilét (62 834 kg), július 2-án 300 kilét (6675 kg). E napon továbbá 54 akcse/kile áron 741 kile (16 487 kg), 60 akcse/kile áron 351 kile (7810 kg) árpát vettek a kincstár pénzén, és bocsátották Haszan aga nüzül emíni rendelkezésére.⁵⁵

A menzilben kenyeret is vételeztek június 30-án, szintén a Hazíne-i Ámire pénzén 12 000 pár kenyeret vettek páranként 2 akcséért, elsősorban a portai janicsárok számára. Július 2-án pedig a portai dzsebedzsik kenyerére 30 000 akcsét költöttek, ami 15 000 párt jelent(het)ett, a kiosztáskor azonban ez utóbbival nem számoltak.⁵⁶

(7) július 3., Tatarbazari.⁵⁷ A Filibétől idáig vezető, körülbelül 37 km hosszú út, amit Verancsics 32 km-nek számolt, nyugati irányban, a Maricával párhuzamosan, sík területen vezet át. Az 1595. évi adatok alapján 6, az 1663. évi adatok alapján 6–8 óra, 1683-ban, 1694-ben és 1695-ben 6 óra volt a két menzil távolsága. Ivóvizet a környező patakból vételeztek. Az 1485-ben II. Bájezíd (1481–1512) által idetelepített tatárok alapította Tatarbazari fontos útkereszteződésben feküdt, innen nemcsak Belgrád, hanem Skodra, Raguz, valamint Szarajevó irányába is vezetett út.⁵⁸

⁵³ Ma Plovdiv (Пловдив), Plovdiv oblaszt, Bulgária.

⁵⁴ BOA MAD 2998. 52.; BOA MAD 4576. 14.; BOA MAD 12585. 135.; Halaçoğlu, *Osmanlılarda Ulaşım*, 107., 125.; Kopčan, *Zwei Itinerarien*, 73., 75.; *Tarih-i Varadin*, 5a.; Çapraz, *Pétervárad 1694. évi török ostroma*, 285.; Verancsics Antal összes munkái, 58.; Erdoğan, *II. Viyana Kuşatması*, 45.; Sevinç, *1695 ve 1696 Avusturya Seferlerinde*, 124.; BOA D.GNK 2/11.

⁵⁵ BOA D.MKF 27493. 12.; BOA MAD 2998. 52. Filibe kazában a lisztet eredetileg 500 kilének tervezték. BOA KK 1949. 30–31, 46, 49.; BOA MAD 4576. 17.; BOA D.BRZ 47/12/91. 48/1/33.; BOA D.MKF 63/2. Filibéből 730, Akcsakizanlikból 70 juhot begyűjthettek.

⁵⁶ BOA KK 1858. 60.; BOA KK 1949. 31.

⁵⁷ Ma Pazardzsik (Пазарджик), Pazardzsik oblaszt, Bulgária.

⁵⁸ BOA MAD 2998. 52.; BOA MAD 4576. 14.; BOA MAD 12585. 135.; Halaçoğlu, *Osmanlılarda Ulaşım*, 107.; Kopčan, *Zwei Itinerarien*, 73., 75.; *Tarih-i Varadin*, 5a.; Çapraz, *Pétervárad 1694. évi török ostroma*, 286.; Jireček, *Die Heerstrasse*, 130.; Verancsics Antal összes munkái, 58.; Erdoğan, *II. Viyana Kuşatması*, 45.; Sevinç, *1695 ve 1696 Avusturya Seferlerinde*, 124.

A menzil tervezett ellátmánya (143. táblázat) 3100 kile (68 975 kg) árpa, 300 kile (7697 kg) liszt, 320 db juh, 350 okka (449 kg) olaj, 250 okka (321 kg) méz, 400 kantár (22 577 kg) szalma, 200 cseki (50 000 kg) tűzifa volt.

menzil	szandzsák	kaza	árpa (kile)	liszt (kile)	juh (db)	olaj (okka)	méz (okka)	szalma (kantár)	tűzifa (cseki)
Tatarbazari	Pasa	Tatarbazari	2400	200	250	250	200	300	150
	Nigbolu	Izladi	700	100	70	100	50	100	50
összesen			3100	300	320	350	250	400	200

143. táblázat. Tatarbazari menzil tervezett ellátmányának megoszlása

Tatarbazari kazából július 3-án juhok nélkül adták be a szürszátadót. Izladi kazából a tételeket pénzben szedték be. Az árpáért 56 000, a lisztért 15 000, a juhokért 14 000, az olajért 4000, a mézért 1000, a szalmáért 3000, a tűzifáért 1500 akcsét gyűjtöttek be, és összesen 94 500 akcsét utalt Idrisz efendi, a kaza kádija a kincstárba július 2-i dátummal. Ebből az összegből 40 000 akcsét terveztek vásárlásra fordítani, amit még az említett nap továbbítottak a nüzüln emínihez. A pénz további sorsa ismeretlen, feltehetőleg visszakerült a kincstárba.⁵⁹

(8) Július 4., Szaruhanbejli.⁶⁰ A Tatarbazariból továbbvezető út körülbelül 20 km-en keresztül nyugat felé, a Marica mentén, sík terepen haladva érkezik a településhez. 1663-ban a két menzil időbeli távolsága 3–4, 1683-ban 4 órát jelentett. Vízet itt is a környékbeli patakból nyerhettek.⁶¹

A menzil tervezett ellátmánya (144. táblázat) 2400 kile (53 400 kg) árpa, 250 kile (6414 kg) liszt, 270 db juh, 240 okka (308 kg) olaj, 190 okka (244 kg) méz, 350 kantár (19 755 kg) szalma, 250 cseki (62 500 kg) tűzifa volt.

menzil	szandzsák	kaza	árpa (kile)	liszt (kile)	juh (db)	olaj (okka)	méz (okka)	szalma (kantár)	tűzifa (cseki)
Szaruhanbejli	Pasa	Razlik	2000	200	230	200	160	250	200
	Nigbolu	Plevne	400	50	40	40	30	100	50
összesen			2400	250	270	240	190	350	250

144. táblázat. Szaruhanbejli menzil tervezett ellátmányának megoszlása

A juhokat Razlik kazából június 17-én, Plevnéből 18-án adták át Ömer besének, a többi tételt pedig mindkét kaza esetében június 30-án szolgáltatták be.

A menzilben rendelkezésre állt ezenkívül el-Háddzs Ahmed csavus által eredetileg a szultán számára Filibe kazából vásárolt 617 kile (13 728 kg) árpa, valamint Alí cselebi filibei lakos által Filibe kaza bedel-i nüzüljéből májusban beszerzett 50 kile (1283 kg) liszt.⁶²

(9) Július 5., Kizderbendi.⁶³ A Szaruhanbejlitől idáig tartó út megközelítőleg 34 km hosszan a Rila vonulatai alatt, a Marica folyását követve északnyugatra, a Rila és a Szredna Gora között fekvő egyik átjáróhoz vezet, ami a Balkán kítúnó ismerője, a cseh történetíró és filológus, Konstantin Jireček szerint a tengerszinttől számítva belépésnél

⁵⁹ BOA D.MKF 27493. 12. A szalma 150 szekérre fért fel. BOA KK 1949. 33.; BOA KK 1950. 31.; BOA İE.ML 986.; BOA D.MKF 63/2.

⁶⁰ Ma Szeptemvri (Септември), Pazardszik oblaszt, Bulgária.

⁶¹ BOA MAD 2998. 53.; BOA MAD 4576. 14.; BOA MAD 12585. 135.; Kopčan, Zwei Itinerarien, 73., 75.; Erdoğan, *II. Viyana Kuşatması*, 45.; BOA D.MKF 61/7.

⁶² BOA D.MKF 27493. 13.

⁶³ Ma Momin prohod (Момин проход), Szófia oblaszt, Bulgária. A bolgár elnevezés a Kizderbendi szó tükörfordítása, jelentése Leányhágó.

288 m, kilépésnél 435 m. E menzil Szaruhanbejlitől 5–6 óra távolságra becsülhető. 1663-ban az átjáró Aszjáb-i Köprülünél és Kösztenzdsénél volt, és 6 óra távolságra esett Szaruhanbejlitől. Vojtech Kopčan Aszjáb-i Köprülüt Szulu Derbendként, mai helyeként pedig Momin prohodot (amely tulajdonképpen Kizderbendi) azonosította be, így nagy valószínűséggel e három név egy helységet takar. Jireček azonban Szulu Derbendet és Kizderbendit egymáshoz közel eső két külön átjárónak tartotta.⁶⁴

A menzil tervezett ellátmánya (145. táblázat) 3300 kile (73 425 kg) árpa, 350 kile (8980 kg) liszt, 450 db juh, 350 okka (449 kg) olaj, 260 okka (333,5 kg) méz, 400 kantár (22 577 kg) szalma, 150 cseki (37 500 kg) tűzifa volt.

menzil	szandzsák	kaza	árpa (kile)	liszt (kile)	juh (db)	olaj (okka)	méz (okka)	szalma (kantár)	tűzifa (cseki)
Kizderbendi	Nigbolu	Lofcsa	1500	150	230	200	160	150	50
		Ivradzsza	800	100	100	100	50	100	50
		Hotalics	1000	100	120	50	50	150	50
összesen			3300	350	450	350	260	400	150

145. táblázat. Kizderbendi menzil tervezett ellátmányának megoszlása

Lofcsából a juhok június 19-én, a többi tétel június 30-án érkezett be. Hotalicsból ugyanezek június 17-én, illetve június 24-én történtek meg, és a juhok mindkét kaza esetében Ömer beséhez kerültek. Ivradzsából a juhokat július 11-én Júszuf efendinek, a többi tételt július 8-án adták be. A szalmát, a tűzifát és 60 kile árpát pénzként szedték be, Ahmed aga, a bákí kuluk előjárója az árpa után 3600, a szalma után 3000, a tűzifa után 1500 akce értékben, összesen 8100 akcét utalt a hadsereg kincstárába.⁶⁵

(10) Július 6., Ihtiman.⁶⁶ A Kizderbenditől folytatódó, körülbelül 15 km-es út a Rila és a Szredna Gora között északnyugati irányban haladva éri el a menzilt. Az előbbiekből látottakból következően itt is csak becsülni lehet a két hely távolságát, ami 4 óra körül lehetett, mert az 1663-ban kijelölt hágótól Ihtimanig az út 4–5 órán keresztül tartott. Ihtiman 1595-ben, 1683-ban és 1694-ben Tatarbazaritól 12 óra járásra feküdt.⁶⁷

A menzil tervezett ellátmánya (146. táblázat) 2450 kile (54 512,5 kg) árpa, 270 kile (6927 kg) liszt, 350 db juh, 250 okka (321 kg) olaj, 150 okka (192 kg) méz, 400 kantár (22 577 kg) szalma, 200 cseki (50 000 kg) tűzifa volt.

menzil	szandzsák	kaza	árpa (kile)	liszt (kile)	juh (db)	olaj (okka)	méz (okka)	szalma (kantár)	tűzifa (cseki)
Ihtiman	Pasa	Szamakov	2000	200	300	200	100	250	100
		Ihtiman	450	70	50	50	50	150	100
összesen			2450	270	350	250	150	400	200

146. táblázat. Ihtiman menzil tervezett ellátmányának megoszlása

⁶⁴ BOA MAD 2998. 53.; BOA MAD 4576. 14.; BOA MAD 12585. 136.; Jireček, *Die Heerstrasse*, 37., 93., 130.; Kopčan, *Zwei Itinerarien*, 73., 75., 80–81., 84. A felsorolt helyek ma tulajdonképpen a törökül Kösztenzdsének nevezett Kosztenechez (Костенец, Szófia oblaszt, Bulgária), illetve vonzaskörzetéhez tartoznak. Szintén itt volt található egy Kapili köj nevezetű helység, ami ma Gorna vagy Dolna Vaszilica (Горна Василица, Долна Василица, Szófia oblaszt, Bulgária) lehet. Quiclet, *Les voyages*, 138–139. Ezenkívül a fent említett útvonaltól északkeletre húzódik az ókorban is használt, a Szredna Gora vonulatán áthaladó, egy itt található, Traianus kapujának is nevezett ókori erőről is ismert hágó. Részletesebben lásd: Hynková, *Europäische Reiseberichte*, 48–53., 98.

⁶⁵ BOA D.MKF 27493. 13.; BOA KK 1950. 32.

⁶⁶ Ma Ihtiman (Ихтиман), Szófia oblaszt, Bulgária.

⁶⁷ BOA MAD 2998. 53.; BOA MAD 4576. 14.; BOA MAD 12585. 136.; BOA D.MKF 61/33.; Halaçoğlu, *Osmanlılarda Ulaşım*, 107.; Kopčan, *Zwei Itinerarien*, 73., 75.; *Tarih-i Varadin*, 5b.; Çapraz, *Pétervárad 1694. évi török ostroma*, 286.; Erdoğan, *II. Viyana Kuşatması*, 46.

Szamakoból július 10-én szolgáltatták be a tételeket, míg Ömer besének a juhokat július 24-én adták át, és ahogy látható, mindkét esetben egy kicsit későn. Ihtimanból a juhok nem, míg a többi tétel dátum feltüntetése nélkül került a menzilbe.

Ezenkívül a menzilben rendelkezésre állt a szultán számára Filibe kazából vásárolt 572 kile (12 727 kg) árpa, amit májusban a Szaruhanbejli menzilynél látott el-Háddzs Ahmed csavus intézett. Ezzel együtt 1189 kile (26 455 kg) árpa állt rendelkezésre az uralkodó számára, amiből 735 kilét (16 354 kg) a sereg rendelkezésére bocsátottak.

A kincstár pénzéből is vásároltak, július 6-án 50 akcse/kile áron 150 kile (3337,5 kg) árpát szereztek be a katonák számára.⁶⁸

(II) Július 7., Derbendbasi (Hádzsikaraman mezeje).⁶⁹ Az Ihtimanból idáig vezető, megközelítőleg 20–30 km hosszú út továbbra is északnyugatnak tartva a Szredna Gora vonulatai között halad. A két menzil távolsága az 1663-as adatokra támaszkodva körülbelül 6 óra lehetett, akkor egy közeli település szerepelt megállóként (Mináreli Kőj).⁷⁰

A menzil tervezett ellátmánya (147. táblázat) 2500 kile (55 625 kg) árpa, 210 kile (5388 kg) liszt, 60 db juh, 50 okka (64 kg) olaj, 40 okka (51 kg) méz, 300 kantár (16 933 kg) szalma, 250 cseki (62 500 kg) tűzifa volt.

menzil	szandzsák	kaza	árpa (kile)	liszt (kile)	juh (db)	olaj (okka)	méz (okka)	szalma (kantár)	tűzifa (cseki)
Derbendbasi	Kösztendil	Radomir	500	60	60	50	40	100	50
	Pasa	Szófia	1000					200	200
		Szamakov	1000	150					
összesen			2500	210	60	50	40	300	250

147. táblázat. Derbendbasi menzil tervezett ellátmányának megoszlása

Szamakoból július 10-én, Szófiából dátum nélkül érkeztek be a tételek. Radomirból július 11-re gyűjtötték be az ellátmányt, a juhokat Ömer bese kapta.

A menzilben ezenkívül rendelkezésre állt az említett el-Háddzs Ahmed csavus által május 13-án a szultán számára Tatarbazari kazából vásárolt 164 kile (3649 kg) árpa. Az említett napon Alí cselebi filibe lakos Filibéből vásárolt még 300 kile (6675 kg) árpát és 100 kile (2566 kg) lisztet Filibe kaza 1658/1659. évi bedel-i nüzüljének számlájára, amiket azonban a kiosztáskor nem vettek figyelembe.⁷¹

(12) Július 8–11., Szófia. A Derbendbasiból továbbfolytatódó út körülbelül 30–40 km-en át a Szredna Gorát elhagyva északnyugati irányban, a mai Szófia-medencében vezet el a menzilig. A mai bolgár főváros 1595-ben és 1766-ban Ihtimanhoz 9 óra, 1694-ben 12 óra távolságra esett, az 1663-as adatokhoz viszonyítva pedig a Derbendbasi–Szófia távolság 4 óra volt. Ivóvizet a környező patakából szerezhettek.⁷² A szokásoknak megfelelően hosszabb, többnapos pihenőt tartottak itt.

A menzil tervezett ellátmánya (148. táblázat) 5900 kile (131 275 kg) árpa, 500 kile (12 828 kg) liszt, 740 db juh, 750 okka (962 kg) olaj, 440 okka (564 kg) méz, 650 kantár (36 688 kg) szalma, 350 cseki (87 500 kg) tűzifa volt.

⁶⁸ BOA D.MKF 27493. 13.; BOA KK 1949. 31.; BOA D.BRZ 47/10/20.

⁶⁹ Ma Vakarel és Krusovica között lehet. Hádzsikaraman ma Ravno pole. A mező pedig Ravno Pole, Elin Pelin és Novi han települések között helyezkedhetett el.

⁷⁰ BOA MAD 2998. 53–54.; BOA MAD 4576. 14.; BOA MAD 12585. 136.; Kopčan, Zwei Itinerarien, 73.

⁷¹ BOA D.MKF 27493. 14.

⁷² BOA MAD 2998. 54.; BOA MAD 4576. 14.; BOA MAD 12585. 145.; Halaçoğlu, *Osmanlılarda Ulaşım*, 108.; Kopčan, Zwei Itinerarien, 73–75.; *Tarih-i Varadin*, 5b–6a.; Çapraz, *Pétervárad 1694. évi török ostroma*, 286.

menzil	szandzsák	kaza	árpa (kile)	liszt (kile)	juh (db)	olaj (okka)	méz (okka)	szalma (kantár)	tűzifa (cseki)
Szófia	Pasa	Szófia	4000	250	500	500	300	300	200
		Preznik	400	50	40	50	40	50	50
	Kösztendil	Egridere	500	100	100	100	50	100	50
		Kratova	1000	100	100	100	50	200	50
összesen			5900	500	740	750	440	650	350

148. táblázat. Szófia menzil tervezett ellátmányának megoszlása

Szófia és Preznik kazákból a juhok kivételével a tételek átadása megtörtént, de dátumát nem jegyezték fel. Preznikből a juhokat július 7-én összeg megjelölése nélkül, (feltehetően 8000 akcse) pénzben szedték be. Egridere kazából mindent július 10-én szolgáltatottak be, a juhokat Ömer besének adták. Ezenfelül innen egy bizonyos Iszmaíl aga Szófia nüzülpénzéből 6000 pár kenyeret vásárolt az összeg feltüntetése nélkül. Kratovából július 8-án a juhokat Júszuf efendinek, július 11-én 814 kile (18 111,5 kg) árpát, 43 kile (1103 kg) lisztet és 85,5 okka (110 kg) olajat a nüzül emíninek szolgáltatottak be. A fennmaradó 186 kile árpát 13 950 akcse, az 57 kile lisztet 7410 akcse, a 14,5 okka olajat 580 akcse, az 50 okka mézet 1000, a 200 kantár szalmát 6000 és az 50 cseki tűzifát 1500 akcse értékben szedték be. Így összesen július 8-án 30 440 akcsét utaltak a hadsereg pénztárába, nagy részben a kaza kádijának, Hüszejn efendinek a kezéből.⁷³

Július 9-én a Szófia és a Belgrád közötti menzilekbe (15 menzil 15 napra számolva) a dzsebedzsik, a topszuk és a toparabadzsik számára 118 500 akcse értékben 2475 kile árpát és 19 500 pár kenyeret vásároltak a kincstár pénzén. Az árpa kiléjét 40 akcsével, a kenyér párját 1 akcsével szereztek be (149. táblázat).⁷⁴

alakulat	kile/ menzil	összes (kile)	akcse- érték	pár/ menzil	összes (pár)	akcse- érték
dzsebedzsik	50,0	750,0	30 000	550	8 250	8 250
topcsuk	40,0	600,0	24 000	550	8 250	8 250
toparabadzsik	67,5	1012,5	40 500	200	3 000	3 000
ágyú- és vízfordó lovak	7,5	112,5	4 500	0	0	0
összesen		2475,0	99 000		19 500	19 500

149. táblázat. A Szófia és Belgrád közötti menzilek számára 1658. július 9-én vásárolt ellátmány megoszlása

A lovaknak szánt tételeket kivéve 2362,5 kile (52 566 kg) árpát és 19 500 pár kenyeret továbbítottak Haszan agának, amit később, kiosztáskor beleszámítottak ezeknek az alakulatoknak az összadagjába.⁷⁵

A szürszáton kívül július 7–11. között Szófiából és a környékbeli településekről a kincstár pénzén további árpát szereztek be: 50 akcse/kile áron 500, és 60 akcse/kile áron 2237,5, összesen 2737,5 kilét (60 909 kg), 159 250 akcse értékben.

⁷³ BOA D.MKF 27493. 14. A 30 440 akcséből 193-at egy bizonyos Musztafa bég juttatott a sereghez. BOA KK 1950. 32.; BOA D.MKF 62/70.

⁷⁴ BOA KK 1949. 32.; BOA D.BRZ 47/10/8, 14, 15.

⁷⁵ BOA MAD 4576. 18–19.

Az árpán kívül július 11-én a katonák számára 2682 akcese értékben 2 akcese/pár áron 1341 pár kenyeret is vettek. Július 8-án pedig a nagyvezír kenyérellátására adtak ki 3000 akcsét, ami 1500 párat jelentett (volna), a kiosztáskor azonban nem számoltak vele.⁷⁶

(13) Július 12., Szugecsidi (Halkalipinar).⁷⁷ A Szófiából idáig tartó út megközelítőleg 32 km hosszan halad tovább északnyugat felé, viszonylag sík terepen, a mai Szófia-medencében. A két menzil időbeli távolsága az 1663. évi adatok alapján 5–6 óra, 1683-ban 5–5,5, 1694-ben 6, 1695-ben 5 óra volt. Ivóvizet a környék patakjából nyertek, a helyet 1683-ban nyúl vadászatra is kitűnőnek találták.⁷⁸

A menzil tervezett ellátmánya (150. táblázat) 2000 kile (44 500 kg) árpa, 300 kile (7697 kg) liszt, 300 db juh, 200 okka (257 kg) olaj, 110 okka (141 kg) méz, 400 kantár (22 577 kg) szalma, 100 cseki (25 000 kg) tűzifa volt.

menzil	szandzsák	kaza	árpa (kile)	liszt (kile)	juh (db)	olaj (okka)	méz (okka)	szalma (kantár)	tűzifa (cseki)
Szugecsidi/ Halkalipinar	Kösztendil	Ilidzsa	1000	150	150	100	50	200	50
		Dubnicse	1000	150	150	100	60	200	50
összesen			2000	300	300	200	110	400	100

150. táblázat. Szugecsidi (Halkalipinar) menzil tervezett ellátmányának megoszlása

Ilidzsából a juhek beadásáról nincs feljegyzés, a többi tétel leadása megtörtént, bár az árpából ez csupán 800 kilét (17 800 kg) jelentett. A maradék 200 kilének pénzbeli, 12 000 akcsét érő értékének beszedésére a későbbiekben adtak parancsot, azonban ennek megtörténte egyelőre dokumentálatlan. Dubnicseből a juhokat július 7-én adták be Ömer besének, a kasszabok kethüdájának, a többi tételt pedig július 13-án. Az árpából csak 880 kile (19 580 kg) került be, a maradék 120 kile 7200 akcsét érő értékét július 8-án utalták a sereg pénztárába.

A szürszáton kívül további árpát is vételeztek. Július 10-én a kincstár pénzén a katonák számára egy bizonyos Musztafa aga 60 akcese/kile áron 27,5 kilét (612 kg), míg a defterdárpasa konakcsija, Haszan aga 65 akcese/kile áron 639 kilét (14 218 kg) vásárolt. Szófia kazából 1000 kile (22 250 kg) árpát szereztek még be, de az elosztásba nem számolták bele. Ez utóbbi eredetéről nem áll rendelkezésre feljegyzés, elképzelhető, hogy a szófia menziliből csoportosították át ide, ebben az esetben viszont beleszámított a központi elosztásba.⁷⁹

(14) Július 13., Szarijurd.⁸⁰ A Szugecsidiből továbbhaladó, körülbelül 35 km-es út északnyugati irányban vezet a Szófia-medencében, majd átkelve a Balkán-hegység lejtőin érkezik a Nisava folyó völgyében fekvő menzilhez. A két helység távolsága 1663-ban 6 órát, 1683-ban 5, 1694-ben 7 órát jelentett. A vizet valószínűleg a Nisavából vagy a környékbeli patakokból vételezték.⁸¹

⁷⁶ BOA MAD 4576. 17.; BOA KK 1858. 8, 16.; BOA KK 1949. 32, 38, 64.; BOA D.BRZ 47/11/42, 44, 85, 86, 87, 88. 48/4/58.

⁷⁷ Szlivnica (Сливница), Szófia oblaszt, Bulgária.

⁷⁸ BOA MAD 2998. 54.; BOA MAD 4576. 15.; BOA MAD 12585. 145.; Kopčan, Zwei Itinerarien, 74–75.; *Tarih-i Varadin*, 7a.; Çapraz, *Pétervárad 1694. évi török ostroma*, 288.; Erdoğan, *II. Viyana Kuşatması*, 46.; Sevinç, *1695 ve 1696 Avusturya Seferlerinde*, 124.

⁷⁹ BOA D.MKF 27493. 14.; BOA KK 1949. 38.; BOA KK 1950. 32.; BOA D.MKF 62/158.; BOA D.BRZ 47/11/89, 90.

⁸⁰ Ma Dimitrovgrad (Димитровград), korábbi illetve bolgár neve Caribrod (Цариброд), Pirotzki okrug, Szerbia.

⁸¹ BOA MAD 2998. 54-55.; BOA MAD 4576. 15.; BOA MAD 12585. 145.; BOA D.MKF 61/47-49, 51, 97.; Kopčan, Zwei Itinerarien, 74–75.; *Tarih-i Varadin*, 7a.; Çapraz, *Pétervárad 1694. évi török ostroma*, 288.; Jireček, *Die Heerstrasse*, 127.; Erdoğan, *II. Viyana Kuşatması*, 46.

A menzil tervezett ellátmánya (151. táblázat) 3750 kile (83 437,5 kg) árpa, 500 kile (12 828 kg) liszt, 480 db juh, 450 okka (577 kg) olaj, 310 okka (398 kg) méz, 450 kantár (25 399 kg) szalma, 250 cseki (62 500 kg) tűzifa volt.

menzil	szandzsák	kaza	árpa (kile)	liszt (kile)	juh (db)	olaj (okka)	méz (okka)	szalma (kantár)	tűzifa (cseki)
Szarijurd	Kösztentil	Szrisnik	300	50	40	50	30	50	50
		Ivranja	1500	200	200	150	100	150	50
	Pasa	Berkofcsa	1600	200	200	200	150	200	100
		Iznebol	350	50	40	50	30	50	50
összesen			3750	500	480	450	310	450	250

151. táblázat. Szarijurd menzil tervezett ellátmányának megoszlása

Szrisnikből és Iznebolból a juhokat július 7-én Ömer besének, a többi ellátmányt július 11-én szolgáltatott be. Előbbi esetben az átvételről szóló dokumentumban 25 szekér szalmát és 100 cseki tűzifát jegyeztek fel, az összesített defterben azonban az eredeti számokkal találkozhatunk. Feltehetően kompenzáció történt, amit az összesítésben nem tüntettek fel. Berkofcsa kazából kicsit később, július 21-én történt az összes tétel beadása (a juhokat Ömer bese kapta), a beszolgáltatás siettetésére július 5-én egy bizonyos Iszmail agának adtak parancsot. A beszolgáltatás sürgetését Ivranja kaza esetében is megtették, még hozzá eredménnyel; a juhok július 12-én Juszuf efendinek, míg a többi tétel egy nappal előbb került átadásra.⁸²

(15) Július 14., Sehirköj.⁸³ A Szarijurdból folytatódó, megközelítőleg 30 km hosszú út északnyugati irányban, a Nisava völgyében haladva éri el a menzilt. 1663-ban a menzildefterek bejegyzései szerint a két helység között két híd állt. A menzilek távolsága 1663-ban és 1694-ben 5 óra, míg 1683-ban 4–4,5 óra volt, 1595-ben pedig a Szófia–Sehirköj távolságot 15 órában mérték. A menzil sok folyóvízzel (Nisava, Jerma, Temstica) és kerttel rendelkezett.⁸⁴

A menzil tervezett ellátmánya (152. táblázat) 3300 kile (73 425 kg) árpa, 300 kile (7697 kg) liszt, 400 db juh, 350 okka (449 kg) olaj, 150 okka (192 kg) méz, 450 kantár (25 399 kg) szalma, 200 cseki (50 000 kg) tűzifa volt.

menzil	szandzsák	kaza	árpa (kile)	liszt (kile)	juh (db)	olaj (okka)	méz (okka)	szalma (kantár)	tűzifa (cseki)
Sehirköj	Pasa	Sehirköj	2300	200	300	250	100	350	150
	Kösztentil	Istib	1000	100	100	100	50	100	50
összesen			3300	300	400	350	150	450	200

152. táblázat. Sehirköj menzil tervezett ellátmányának megoszlása

⁸² BOA D.MKF 27493. 15.; BOA D.MKF 62/71.

⁸³ Ma Pirot (Пирот), Pirotszki okrug, Szerbia.

⁸⁴ BOA MAD 2998. 55.; BOA MAD 4576. 15.; BOA MAD 12585. 146.; BOA D.MKF 61/32, 35. 62/115.; Halaçoğlu, *Osmanlılarda Ulaşım*, 108.; Kopčan, *Zwei Itinerarien, 74–75.*; *Tarih-i Varadin*, 7b.; Çapraz, *Pétervárad 1694. évi török ostroma*, 288.; Erdoğan, *II. Viyana Kuşatması*, 46.

Mindkét kaza esetében a dátum feltüntetése nélkül történt a beadás, a juhokról pedig csak Sehirköj kazára vonatkozóan található feljegyzés. Ez alapján a juhokat nem természetben, hanem az összeg megjelölése nélkül pénzben (feltehetően 60 000 akcse értékben) gyűjtötték be. Istiből először csak 670 kile (14 907,5 kg) árpa került be, a hiányzó 330 kile 19 800 akcsét érő értékét később szedték be, de az erre vonatkozó dokumentáció egyelőre nem ismert.⁸⁵

(16) Július 15., Palanka-i Múszapasa.⁸⁶ A Sehirköjből idáig vezető, körülbelül 29 km-es út észak, majd nyugat felé halad a Nisavával paralel, viszonylag sík terepen, a Belava vonulatainál. A két helység távolsága 1658-ban 8 óra, 1663-ban 6–7, 1683-ban 5, 1694-ben 6 óra volt. A menzil 1683-ban kőből épített hánnal és folyóvízzel rendelkezett, akkor a sereg egy, a vártól fél órára eső dombos területen szállt meg.⁸⁷

A menzil tervezett ellátmánya (153. táblázat) 2900 kile (64 525 kg) árpa, 500 kile (12 828 kg) liszt, 340 db juh, 375 okka (481 kg) olaj, 240 okka (308 kg) méz, 550 kantár (31 044 kg) szalma, 245 cseki (61 250 kg) tűzifa volt.

menzil	szandzsák	kaza	árpa (kile)	liszt (kile)	juh (db)	olaj (okka)	méz (okka)	szalma (kantár)	tűzifa (cseki)
Palanka-i Múszapasa	Vulcsitrin	Janova	100	50	30	50	25	50	25
		Pristine	900	150	50	50	50	150	50
		Trebdzse	250	50	20	25	25	50	30
		Morava	350	50	40	50	40	50	40
		Novaberde	600	100	100	100	50	100	50
		Vulcsitrin	700	100	100	100	50	150	50
összesen			2900	500	340	375	240	550	245

153. táblázat. Palanka-i Múszapasa menzil tervezett ellátmányának megoszlása

Janovából a tételeket július 13–17. között adták le 29 kile árpa kivételével, aminek 2030 akcse értékét július 15-én a kaza kádija, Alí utalta a sereg pénztárába. Pristinéből a juhokat július 13-án, a többi tételt július 15-én szolgáltatták be. Az árpából 156 kilének csak pénzbeli értékét, 10 920 akcsét utalták a sereg pénztárába szintén július 15-én. Trebdzséből szintén július 15-én kerültek be a tételek, azonban 40 kile árpa pénzként, aminek 2800 akcsés értékéből 2765 akcse került a hadsereg pénztárába a kaza kádijától, Abdullahtól. Moravából csak 262 kile (5829,5 kg) árpa és az 50 kile (1283 kg) liszt érkezett be. Novaberde kádija, Musztafa július 13-án a juhokat, július 15-én a többi tételt adta át. 125 kile árpának azonban csak a pénzbeli értéke, 7500 akcse került a sereg kincstárába. Vulcsitrinből július 17-én hozták be a juhok nélküli ellátmányt, míg utóbbiakat július 31-én. A menzilbe adott juhok mindegyike Ömer beséhez került.

⁸⁵ BOA D.MKF 27493. 15.; BOA D.MKF 62/115, 116, 158.

⁸⁶ Ma Bela Palanka (Бела Паланка), Pirotzski okrug, Szerbia. A palánkot 1637-ben építették a szultán parancsára. Az építkezést Múza pasa vezette, aki 1631–1634, 1637–1638, 1640–1644 között budai pasa is volt. Jireček, *Die Heerstrasse*, 127.; Gévay, *A budai pasák*, 31., 33., 35.

⁸⁷ BOA MAD 2998. 55.; BOA MAD 4576. 15.; BOA MAD 12585. 146.; BOA D.MKF 27493. 15.; Kopčan, *Zwei Itinerarien*, 74., 76.; *Tarih-i Varadin*, 7b.; Çapraz, *Pétervárad 1694. évi török ostroma*, 288.; Erdoğan, *II. Viyana Kuşatması*, 46.; BOA D.MKF 62/9. 10. 11. 16. 17. 18.

A szürszáton kívül a kincstár számlájára július 13-án egy sehirköji aga, Mehmed kiléknként 60 akcsével számolva 23 190 akce értékben 386,5 kile (8600 kg) árpát vett a katonák számára.⁸⁸

(17) Július 16., Nis. A Palanka-i Múszapasától Nisig tartó út megközelítőleg 42 km-en át északnyugati irányban, a Nisava folyását követve vagy ezt idővel elhagyva a Szuva Planina vonulatain keresztül vezet. Sehirköjhöz 1595-ben és 1722-ben 12 óra járásra, Verancsics számításai szerint pedig 64 km-re volt. 1663-ban, 1683-ban és 1695-ben a két település távolsága időben 8 óra, míg 1694-ben 9 óra volt. 1663-ban Ilidze és Nis között egy híd is állt. Nisben a szokások és a szürszátatok alapján hosszabb pihenőt tartottak volna, amit az események alakulása miatt nem tettek meg. Vízet talán a Nisavából vagy a környék patakjaiból szereztek. A városban a folyón átvezető híddal számolhattak.⁸⁹

A menzil tervezett ellátmánya (154. táblázat) 5100 kile (113 475 kg) árpa, 700 kile (17 959 kg) liszt, 600 db juh, 500 okka (641 kg) olaj, 330 okka (423 kg) méz, 650 kantár (36 688 kg) szalma, 400 cseki (100 000 kg) tűzifa volt.

menzil	szandzsák	kaza	árpa (kile)	liszt (kile)	juh (db)	olaj (okka)	méz (okka)	szalma (kantár)	tűzifa (cseki)
Nis	Aladzsahiszár	Nis	2000	200	200	150	100	250	150
		Leszkofocsa	1700	250	200	150	100	150	100
	Vulcsitrin	Belaszicse	300	50	50	50	30	100	50
		Birvenik	600	100	100	100	50	100	50
	Vidin	Timok	500	100	50	50	50	50	50
összesen			5100	700	600	500	330	650	400

154. táblázat. Nis menzil tervezett ellátmányának megoszlása

Az Isztambul–Bécs távolság közepének tartott Nisből, illetve kazájából az olaj és a méz kivételével átadásra került dátum feljegyzése nélkül minden, a juhokat pedig Júszuf efindinek továbbították. Leszkofocsából július 14-én szolgáltatva be az egész ellátmányt a kaza kádiája, Mehmed. Belaszicséből július 18-án került be az ellátmány. Utóbbi két kazából a juhokat Ömer bese vette át. Birvenik kazából a tételek értékét pénzben, 70 000 akcséként szedték be, amit vásárlásra terveztek fordítani. Ezt az összeget a dzsebedzsik agája, Mehmed adta át Haszan aga nüzül emínnek július 14-én vagy 15-én, a pénzből azonban vásárlás nem történt. Timokból a beszolgáltatott tételekről nincs feljegyzés, feltehetően nem történt meg.⁹⁰

⁸⁸ BOA D.MKF 27493. 15–16.; BOA KK 1949. 38.; BOA KK 1950. 33.; BOA D.BRZ 47/11/83.; BOA D.MKF 63/2. Moravából 30 juhot begyűjthettek.

⁸⁹ BOA MAD 2998. 56.; BOA MAD 4576. 15.; BOA MAD 12585. 146.; Halaçoğlu, *Osmanlılarda Ulaşım*, 109.; Kopčan, *Zwei Itinerarien*, 74., 76.; *Tarih-i Varadin*, 7b.; Çapraz, *Pétervárad 1694. évi török ostroma*, 288.; Jireček, *Die Heerstrasse*, 126.; Erdoğan, *II. Viyana Kuşatması*, 45.; BOA KK 1949. 33. A sereg egy része már július 15-én Nisben tartózkodott, e nap szereztek itt Nigde szandzsákbégjének sátrat. Verancsics Antal összes munkái, 58.; Sevinç, *1695 ve 1696 Avusturya Seferlerinde*, 125.

⁹⁰ BOA D.MKF 27493. 16. Birvenik kazát az üszkübi mukátaához tartozónak írták. Jireček, *Die Heerstrasse*, 126.; BOA KK 1949. 31, 33. E dokumentum szerint Birvenikből július 14-én történt a pénz átadása. BOA IE.ML 986. E dokumentum szerint Birvenikből július 15-én történt a pénz átadása. BOA KK 1950. 42. Timok kaza tételeit pedig áprilisban Razne menzilbe tervezték átcsoportosítani tartva attól, hogy ott kifogyóban vannak a készletek. BOA D.MKF 59/149. 63/2. Timok kazából később 50 juh után pénzt beszedhettek.

A szürszáton kívül a Hazíne-i Ámire számlájára július 14-én az említett Mehmed aga kiléknként 50 akcsével számolva 113 750 akcse értékben, 2275 kile (50 619 kg) árpát vett a katonák számára.

Az árpán kívül július 15-én a nagyvezír és néhány személy számára 2520 akcse értékben 2 akcse/pár áron 1260 pár kenyér vételét tervezték, július 29-én pedig a katonák számára 10 000 párat, a kiosztáskor azonban nem számoltak ezekkel.⁹¹

(18) Július 17., Alekszicse.⁹² A Nisből továbbhaladó, megközelítőleg 33 km-es út enyhén északnyugatra, sík terepen, a Déli-Morava folyását követve halad a menzilig. A két helység közötti távolság megtétele 1658-ban 3,5 órát, 1663-ban, 1694-ben és 1695-ben 6, 1683-ban 6,5 órát vett igénybe. Vizet a Morava folyóból vagy a környékbeli patakokból nyerhettek.⁹³

A menzil tervezett ellátmánya (155. táblázat) 2400 kile (53 400 kg) árpa, 300 kile (7697 kg) liszt, 260 db juh, 250 okka (321 kg) olaj, 210 okka (269 kg) méz, 350 kantár (19 755 kg) szalma, 200 cseki (50 000 kg) tűzifa volt.

menzil	szandzsák	kaza	árpa (kile)	liszt (kile)	juh (db)	olaj (okka)	méz (okka)	szalma (kantár)	tűzifa (cseki)
Alekszicse	Aladzshahiszar	Ürgüb	1200	100	125	100	60	150	100
	Vidin	Bane-i Iszfirilig	500	100	60	50	50	50	50
		Iszfirilig	700	100	75	100	100	150	50
összesen			2400	300	260	250	210	350	200

155. táblázat. Alekszicse menzil tervezett ellátmányának megoszlása

Ürgübből július 15-én adta át a kaza kádija a tételeket, Bane-i Iszfiriligből július 17-én szolgáltatták be az ellátmányt, míg Iszfiriligből július 18-án történt mindez. Mindhárom kazából a juhokat Ömer bese rendelkezésére bocsátották.⁹⁴

(19) Július 18., Razsne.⁹⁵ Az Alekszicséből folytatódó út körülbelül 23 km hosszan a Déli-Morava folyását kísérve északnyugatra vezet Razsnéig. A két menzil időbeli távolságát tárgyalt évünkben (1658) kivételesen feltüntették a defterben, 4 órát számoltak, ahogy 1695-ben is. 1595-ben Nishez 9, 1766-ban 10 óra távolságra feküdt. Bizonyos években Razsne helyett, az attól északabbra fekvő Csiftlik-i Kinalioglu volt a megállóhely, ami 1663-ban 7, 1683-ban és 1694-ben 6 órára esett Alekszicsétől.⁹⁶

A menzil tervezett ellátmánya (156. táblázat) 2950 kile (65 637,5 kg) árpa, 500 kile (12 828 kg) liszt, 430 db juh, 450 okka (577 kg) olaj, 250 okka (321 kg) méz, 550 kantár (31 044 kg) szalma, 300 cseki (75 000 kg) tűzifa volt.

⁹¹ BOA KK 1949. 34, 37, 40.; BOA D.BRZ 47/10/28. 47/11/14, 80.

⁹² Ma Alekszinac (Алексинац), Nisavszi okrug, Szerbia.

⁹³ BOA MAD 2998. 56.; BOA MAD 4576. 15.; BOA MAD 12585. 147.; Kopčan, Zwei Itinerarien, 74., 76.; *Tarih-i Varadin*, 8b.; Çapraz, *Pétervárad 1694. évi török ostroma*, 289.; BOA D.MKF 27493. 17.; Erdoğan, *II. Viyana Kuşatması*, 47.

⁹⁴ BOA D.MKF 27493. 17.

⁹⁵ Ma Razsanj (Ражањ), Nisavszi okrug, Szerbia.

⁹⁶ BOA MAD 2998. 56.; BOA MAD 4576. 15.; BOA MAD 12585. 147.; BOA D.MKF 59/149. 60/3. 62/12. 13.; Halaçoğlu, *Osmanlılarda Ulaşım*, 109.; Kopčan, Zwei Itinerarien, 74., 76., 82.; *Tarih-i Varadin*, 8b.; Çapraz, *Pétervárad 1694. évi török ostroma*, 290.; BOA D.MKF 27493. 17.; Erdoğan, *II. Viyana Kuşatması*, 47.; Sevinç, *1695 ve 1696 Avusturya Seferlerinde*, 125.

menzil	szandzsák	kaza	árpa (kile)	liszt (kile)	juh (db)	olaj (okka)	méz (okka)	szalma (kantár)	tűzifa (cseki)
Razsne	Vulcsitrin	Razsne	200	50	50	50	50	100	50
	Aladzshiszár	Aladzshiszár	800	150	100	100	50	300	100
	Szendrő	Kucsajna	600	100	100	100	50	50	50
		Pozsarofcsa	650	100	100	100	50	50	50
	Vidin	Polomja	700	100	80	100	50	50	50
összesen			2950	500	430	450	250	550	300

156. táblázat. Razsne menzil tervezett ellátmányának megoszlása

Razsne kazából a feljegyzések nem rögzítik a beszolgáltatást, feltehetőleg nem történt meg, míg Aladzshiszárból július 19-én adták át az ellátmányt. Kucsajnából július 17-én történt mindez, viszont lisztből csak 63 kilét (1616 kg) szedtek be. A juhok Júszuf efen-dihez kerültek. Polomjából július 18-án Ibráhim kádi által történt a beszolgáltatás, míg Pozsarofcsából a tételeket kissé későn, augusztus 7-én már Batocsina menzilbe adták be. Mindkét kaza esetében a juhok Ömer beséhez kerültek.

A menzilben július 17-én a portai janicsárok számára 12 000 akcséből kenyeret vásároltak, ami 2 akcse/pár áron számolva 6000 pár kenyeret jelent(het)ett. A kiosztáskor azonban nem vették figyelembe.⁹⁷

(20) Július 19., Perakin.⁹⁸ A Razsnétől e menzilig vezető, körülbelül 28 km-es út enyhén északnyugatra, a Bukovik lejtőitől távolodva sík terepen halad. Az 1663. évi itiner 3 órának írja a Csiftlik-i Kinalioglú–Perakin távolságot, míg 1694-ben ugyanezt a távot 6 óra alatt tették meg. 1658-ban körülbelül 5–6 órás lehetett az út Razsne és Perakin között, maga Evlija Cselebi 6 órát írt 1663-ban, és 1695-ben is ennyi idő alatt tették meg ezt a távot. Ivóvizet a környező patakból lehetett nyerni.⁹⁹

A menzil tervezett ellátmánya (157. táblázat) 4600 kile (102 350 kg) árpa, 700 kile (17 959 kg) liszt, 575 db juh, 600 okka (770 kg) olaj, 420 okka (539 kg) méz, 790 kantár (44 590 kg) szalma, 440 cseki (110 000 kg) tűzifa volt.

menzil	szandzsák	kaza	árpa (kile)	liszt (kile)	juh (db)	olaj (okka)	méz (okka)	szalma (kantár)	tűzifa (cseki)
Perakin	Vulcsitrin	Perakin	1400	200	150	150	100	400	150
	Aladzshiszár	Iljana/Kursunlu	600	100	75	100	50	200	100
	Szendrő	Reszava	600	100	100	100	70	50	50
	Vidin	Fethülszlám	400	100	50	50	50	40	40
		Vidin	1600	200	200	200	150	100	100
összesen			4600	700	575	600	420	790	440

157. táblázat. Perakin menzil tervezett ellátmányának megoszlása

⁹⁷ BOA D.MKF 27493. 17.; BOA KK 1949. 34.; BOA D.MKF 63/2.

⁹⁸ Ma Paratyin (Параћин), Pomoravszki okrug, Szerbia.

⁹⁹ BOA MAD 2998. 57.; BOA MAD 4576. 15.; BOA MAD 12585. 147.; BOA D.MKF 59/149, 61/31, 45.; Korčan, Zwei Itinerarien, 74., 76.; *Tarih-i Varadin*, 9a.; Çapraz, *Pétervárad 1694. évi török ostroma*, 290.; Evliya, *Evliya Çelebi Seyahatnamesi* 6, 100.; Sevinç, *1695 ve 1696 Avusturya Seferlerinde*, 125.

Perakin kazából a beszolgáltatás dátumát nem tüntették fel, azonban a juhokat és 400 kile árpat nem adták át. Ilianából július 18-án, Reszavából és Vidinből 19-én, Fethüliszlámból 22-én történt meg az ellátmány biztosítása. Mind a négy esetben a juhok Ömer beséhez kerültek.¹⁰⁰

(21) Július 20., Jagodina.¹⁰¹ A Perakintól Jagodináig tartó, körülbelül 20 km hosszú út, amit Verancsics 16 km-nek számolt, északnyugat felé halad a Juhor vonulatai közelében. A Nagy-Morava folyón való átkelést a két menzil között tervezték. Az 1663-as adatok szerint a két menzil távolsága 4–5 óra volt, bár abban az évben Evlija Cselebi visszaemlékezése alapján, feltehetőleg az esős időjárás miatt, 8 óra kellett az út megtételéhez. 1683-ban 3, 1694-ben és 1695-ben 5 óra alatt teljesítették a távot. Jagodina 1595-ben Razsnétől 9, 1766-ban és 1843-ban 10 órás távolságban volt. A két menzil között ekkor egy nagy, és egy-két kisebb híd ívelt át a Morava folyón, amikből az egyiket újonnan építették.¹⁰²

A menzil tervezett ellátmánya (158. táblázat) 3175 kile (70 644 kg) árpa, 513 kile (13 162 kg) liszt, 433 db juh, 463 okka (594 kg) olaj, 356 okka (457 kg) méz, 500 kantár (28 221,5 kg) szalma, 250 cseki (62 500 kg) tűzifa volt.

menzil	szandzsák	kaza	árpa (kile)	liszt (kile)	juh (db)	olaj (okka)	méz (okka)	szalma (kantár)	tűzifa (cseki)
Jagodina	Aladzshiszár	Jagodina	950	150	100	100	100	200	100
		Medveg	350	50	40	50	40	100	50
		Koznik	300	50	30	50	40	100	50
	Buda	Uzicse	1575	263	263	263	176	100	50
összesen			3175	513	433	463	356	500	250

158. táblázat. Jagodina menzil tervezett ellátmányának megoszlása

Lofcsából és Uzicséből július 22-én, Medvegből 21-én, Koznikból 20-án történt meg a teljes ellátmány átadása. A juhok Ömer bese kezéhez kerültek.¹⁰³

(22) Július 21., Batocsina.¹⁰⁴ A Jagodinától idáig tartó út, amit Verancsics 24-km-nek számolt, körülbelül 28 km hosszan halad tovább északnyugat felé, a Nagy-Morava folyását követve sík terepen. Az 1663. évi defter, valamint az 1694. és az 1695. évi feljegyzések szerint a két menzil távolsága 6, 1683-ban pedig 5,5–6 óra volt. Evlija Cselebi szerint 1663-ban az esős időjárás miatt 8 óra alatt tették meg a szerinte 4 órás távolságot. Vízet a környező patakból nyertek.¹⁰⁵

¹⁰⁰ BOA D.MKF 27493. 18. Vidin kaza tételeit Nis menzilbe csoportosították volna át áprilisban, ugyanis a készletek kifogyásától tartottak. BOA D.MKF 59/149.

¹⁰¹ Ma Jagodina (Јагодина), Pomoravszki okrug, Szerbia.

¹⁰² BOA MAD 2998. 57, 110, 116. A március 7-én kiadott lista szerint Uzicse adatainál a 263 helyett még 265 szerepel a liszt, a juh és az olaj esetében. BOA MAD 4576. 15–16.; BOA MAD 12585. 148.; BOA D.BRZ 47/10/67.; Halaçoğlu, *Osmanlılarda Ulaşım*, 109., 126.; Kopčan, *Zwei Itinerarien*, 74., 76.; *Tarih-i Varadin*, 9a.; Çapraz, *Pétervárad 1694. évi török ostroma*, 290.; Evliyâ, *Evlîyâ Çelebi Seyahatnamesi* 6, 100.; Verancsics Antal összes munkái, 58.; Erdoğan, *II. Vîyana Kuşatması*, 47.; Sevinç, *1695 ve 1696 Avusturya Seferlerinde*, 125.

¹⁰³ BOA D.MKF 27493. 18–19.

¹⁰⁴ Ma Batocsina (Баточина), Sumadijszki okrug, Szerbia.

¹⁰⁵ BOA MAD 2998. 57–58, 110, 116. Csacsánál a március 7-én kiadott lista szerint 86 a liszt, a juh és az olaj mennyisége. BOA MAD 4576. 16.; BOA MAD 12585. 148.; Kopčan, *Zwei Itinerarien*, 74., 76.; *Tarih-i Varadin*, 9b.; Çapraz, *Pétervárad 1694. évi török ostroma*, 290.; Evliyâ, *Evlîyâ Çelebi Seyahatnamesi* 6, 100.; Verancsics Antal összes munkái, 58.; Erdoğan, *II. Vîyana Kuşatması*, 47.; Sevinç, *1695 ve 1696 Avusturya Seferlerinde*, 125.

A menzil tervezett ellátmánya (159. táblázat) 2588 kile (57 583 kg) árpa, 426 kile (10 929 kg) liszt, 406 db juh, 426 okka (546 kg) olaj, 288 okka (369 kg) méz, 300 kantár (16 933 kg) szalma, 140 cseki (35 000 kg) tűzifa volt.

menzil	szandzsák	kaza	árpa (kile)	liszt (kile)	juh (db)	olaj (okka)	méz (okka)	szalma (kantár)	tűzifa (cseki)
Batocsina	Aladzshiszár	Bolvan	350	50	30	50	40	100	50
	Buda	Csacska	513	88	88	88	58	50	40
	Buda	Karagujefcsa	1725	288	288	288	190	150	50
összesen			2588	426	406	426	288	300	140

159. táblázat. Batocsina menzil tervezett ellátmányának megoszlása

Bolvan és Csacska kazákból dátum feltüntetése nélkül kerültek be a tételek, a juhokról nincs feljegyzés. Karagujefcsából július 21-én történt a beszolgáltatás, a juhokat Ömer bese kezéhez juttatták.

A szürszáton kívül július 21-én a kincstár pénzén a katonák számára kiléknként 30 akcsével számolva 21 000 akcse értékben 700 kile (15 575 kg) árpát vásároltak.¹⁰⁶

(23) Július 22., Palanka-i Haszanpasa.¹⁰⁷ A Batocsinától továbbhaladó út körülbelül 35 km-en át északi irányban vezet párhuzamosan a Nagy-Morávéval, majd nyugatra fordulva éri el a menzilt. A palánk Jagodinához 1595-ben 11, 1697-ben és 1843-ban 12 óra járásnyira volt. 1663-ban, 1694-ben és 1695-ben Batocsinából 6, 1683-ban 6–6,5 óráig tartott ideig az út. A menzil előtt egy híd állt, ami feltehetően a Jaszenica folyón vezetett keresztül, talán az ivóvizet is a folyóból nyerték.¹⁰⁸

A menzil tervezett ellátmánya (160. táblázat) 2810 kile (62 522,5 kg) árpa, 480 kile (12 315 kg) liszt, 480 db juh, 447 okka (573 kg) olaj, 300 okka (385 kg) méz, 280 kantár (15 804 kg) szalma, 140 cseki (35 000 kg) tűzifa volt.

menzil	szandzsák	kaza	árpa (kile)	liszt (kile)	juh (db)	olaj (okka)	méz (okka)	szalma (kantár)	tűzifa (cseki)
Palanka-i Haszanpasa	Buda	Pozsegadzsik	515	88	88	88	60	50	40
	Buda	Rudnik	900	150	150	150	100	80	50
	Temesvár	Modava	1395	242	242	209	140	150	50
összesen			2810	480	480	447	300	280	140

160. táblázat. Palanka-i Haszanpasa menzil tervezett ellátmányának megoszlása

Pozsegadzsik és Rudnik kazákból július 22-én adták be az ellátmánynak valót, a juhokat Ömer bese kapta. Modavából a lisztet és a juhokat nem, az árpából pedig csak 922 kilét (20 514,5 kg) szolgáltatott be, dátum feltüntetése nélkül. Az át nem adott tételeket Kolar menzilben a visszaútra tartalékolták volna, azonban természetben nem tudták átcsoportosítani, ezért pénzüsszegben szedték be. A maradék 473 kile árpa (50 akcse/ kile) 23 650 akcsét, a liszt (80 akcse/kile) 19 360 akcsét, a juhok (200 akcse/db) 48 400 akcsét,

¹⁰⁶ BOA KK 1949. 31.; BOA D.MKF 27493. 19.; BOA D.BRZ 47/10/26.

¹⁰⁷ Ma Smederevszka Palanka (Смедеревска Паланка), Podunavszi okrug, Szerbia.

¹⁰⁸ BOA MAD 2998. 58, 110, 114–116.; BOA MAD 4576. 16.; Halaçoğlu, *Osmanlılarda Ulaşım*, 109.; Kopčan, *Zwei Itinerarien*, 74., 76.; *Tarih-i Varadin*, 9b.; Çapraz, *Pétervárad 1694. évi török ostroma*, 291.; Evliyâ, *Evliyâ Çelebi Seyahatnamesi* 6, 100.; Erdoğan, *II. Vîyana Kuşatması*, 47.; Sevinç, *1695 ve 1696 Avusturya Seferlerinde*, 125.

összesen 91 410 akcsét értek, amiből 81 000 akcse bizonyosan realizálódott. A kaza szürszáttételeit nagy valószínűséggel Hiszárdzsik menzilbe szállították át.¹⁰⁹

A menzilben még rendelkezésre állt Bajram csavus által, feltehetően a hiányzó tételek ellentételezése érdekében Belgrád környéki kazákból vásárolt 800 kile (17 800 kg) árpa, 67 kile (1719 kg) liszt, 385 okka (494 kg) olaj és 232 okka (298 kg) méz. Ez a kétszersültkészítés felelősének, Szelim agának a kezelésébe került. Az árpa a kétszersülthez szükséges búza helyett a belgrádi raktárba kerülhetett, vagy 25 akcsés kilénkénti áron eladni készültek. A lisztet is vihették Belgrádba, vagy 58 akcse/kile áron szintén értékesítésre szánták. Az olajat és a mézet 15, illetve 10 akcse egységáron szintén eladni tervezték.¹¹⁰ (Lásd: 5.2., 10.2.11.)

(24) Július 23., Kolar.¹¹¹ A Palanka-i Haszanpasától Kolarig vezető, körülbelül 30 km-es út észak felé halad előre, viszonylag sík terepen. Az 1663. évi adatok alapján a két menzil időbeli távolsága 5 óra volt, amire Evlija Cselebi szerint 4 óra is elegendőnek bizonyult. 1683-ban ez a távolság 4,5–5, 1694-ben 6, 1695-ben 5 órát tett ki. Ivóvizet a környéken található forrásokból nyerhettek.¹¹²

A menzil tervezett ellátmánya (161. táblázat) 3240 kile (72 090 kg) árpa, 540 kile (13 854 kg) liszt, 540 db juh, 540 okka (693 kg) olaj, 370 okka (475 kg) méz, 350 kantár (19 755 kg) szalma, 150 cseki (37 500 kg) tűzifa volt.

menzil	szandzsák	kaza	árpa (kile)	liszt (kile)	juh (db)	olaj (okka)	méz (okka)	szalma (kantár)	tűzifa (cseki)
Kolar	Szendrő	Szendrő	750	125	125	125	84	100	50
	Buda	Ahramá és Güverdzsinkinlik	990	165	165	165	110	100	50
	Buda	Neváhi-i Belgrád-i Tuna	1500	250	250	250	176	150	50
összesen			3240	540	540	540	370	350	150

161. táblázat. Kolar menzil tervezett ellátmányának megoszlása

Szendrőből, Ahramából és Güverdzsinkinlikből az ellátmányt juhok nélkül július 24-én adták be. Neváhi-i Belgrád-i Tunából a juhot június 2-án bocsátották Ömer bese rendelkezésére, a szalma és tűzifa kivételével a többi tételt dátum feljegyzése nélkül szolgáltatták be.¹¹³

A szürszáton felül július 23-án a katonák számára a kincstár pénzén 50 akcse/kile áron 11 700 akcse értékben 234 kile (5206,5 kg) árpát vásároltak. A menzil raktárából 354 kile (7876,5 kg) árpát és 17 kile (436 kg) lisztet a kétszersültkészítés felügyelőjének, Szelim agának a kezelésébe adtak. Az árpa kerülhetett a kétszersült sütéséhez szükséges búza helyett a belgrádi raktárba, vagy 25 akcse/kile áron eladásra szánták. A lisztet is vihették Belgrádba, vagy kilénként 58 akcsével szintén túl akartak adni rajta.¹¹⁴

¹⁰⁹ BOA D.MKF 27493. 19–20, 28.; BOA MAD 2998. 110, 114–116.; BOA D.MKF 62/179. 63/2, 140. Egy másik, a szürszátból származó juhok hiányát összegző kimutatás szerint 92 darab állatot mégis beszolgáltattak, bár nem kizárható, hogy ezt pénzben vagy már jóval később tették meg. A beszedett pénz esetében nem tüntették fel a tételek jellegét és mennyiségének értékét, így átlagosan a kazából begyűjtendő hiányzó összesített tételből nagyjából 31-31 egység (árpa: 33 kile, liszt: 32 kile, juh: 31 db) értékének beszedése váratott még magára.

¹¹⁰ BOA MAD 4454. 32, 32/1.; BOA D.BRZ 48/10/73.

¹¹¹ Ma Kolari (Колари), Podunavszi okrug, Szerbia.

¹¹² BOA MAD 2998. 58, 110, 116.; BOA MAD 4576. 16.; Kopčan, Zwei Itinerarien, 74., 76.; *Tarih-i Varadin*, 9b.; Çapraz, *Pétervárad 1694. évi török ostroma*, 291.; Evliyâ, *Evliyâ Çelebi Seyahatnamesi* 6, 100.; BOA D.MKF 27491. 8.; Erdoğan, *II. Viyana Kuşatması*, 48.; Sevinç, *1695 ve 1696 Avusturya Seferlerinde*, 125.

¹¹³ BOA D.MKF 27493. 20.; BOA MAD 4454. 32.

¹¹⁴ BOA KK 1949. 35.; BOA MAD 4454. 32, 32/1.; BOA D.BRZ 47/10/77.

(25) Július 24., Hiszárdzsik.¹¹⁵ A Kolartól tovább folytatódó, körülbelül 20 km hosszú út északnyugatra, az Erdővidék (Sumadija) északkeleti végein haladva érkezik a Duna mellett fekvő menzilhez. Hiszárdzsik 1595-ben Palanka-i Haszanpasától 7 óra távolságra volt, 1663-ban és 1683-ban Kolartól 4, 1694-ben és 1695-ben 5 órás utat írtak.¹¹⁶

A menzil tervezett ellátmánya (162. táblázat) 2145 kile (47 726 kg) árpa, 372 kile (9544 kg) liszt, 372 db juh, 321 okka (412 kg) olaj, 214 okka (274,5 kg) méz, 200 kantár (11 289 kg) szalma, 100 cseki (25 000 kg) tűzifa volt.

menzil	szandzsák	kaza	árpa (kile)	liszt (kile)	juh (db)	olaj (okka)	méz (okka)	szalma (kantár)	tűzifa (cseki)
Hiszárdzsik	Temesvár	Pancsova	2145	372	372	321	214	200	100
összesen			2145	372	372	321	214	200	100

162. táblázat. Hiszárdzsik menzil tervezett ellátmányának megoszlása

Az ellátmányt későn, augusztus 20-án adta át Mehmed náib, a juhokat Ömer bese kapta meg. Palanka-i Haszanpasa menzilből Modava kaza szürszátját feltehetően a késlekedés miatt csoportosították át ide.

Ezenfelül július 27-én a kincstár pénzén a defterdárpasa számára kiléknként 80 akcsével számolva 2160 akcese értékben 27 kile (601 kg) árpát vásároltak.¹¹⁷

(26) Július 25., Belgrád. A Hiszárdzsiktól e menzilig vezető, Verancsics által 32 km-nek számolt út körülbelül 25–30 km hosszan északnyugati irányban, a Dunát követve az Erdővidék dombjai között halad. Belgrád 1595-ben Palanka-i Haszanpasától 13 órányi útra, Hiszárdzsiktól pedig 1663-ban 4–5 óra, 1683-ban és 1695-ben 4 óra járásra esett.¹¹⁸

A menzil ellátmányát az Aladzsahiszár szandzsákba tartozó Jagodina, Aladzsahiszár, Leszkofcsa és Nis kazák biztosították, ugyanis adminisztrációs tévedésből kifolyólag a budai kincstár defterében is szerepelve kétszer kellett szürszátadót szolgáltatniuk. (Lásd: 3.2.) Ehhez később a boszniai vilájethez tartozó Izvornik livá szürszátját is hozzárendelték.¹¹⁹

A menzil tervezett ellátmánya (163. táblázat) 4320 kile (96 120 kg) árpa, 720 kile (18 472 kg) liszt, 720 db juh, 720 okka (924 kg) olaj, 500 okka (641 kg) méz volt.

menzil	szandzsák	kaza	árpa (kile)	liszt (kile)	juh (db)	olaj (okka)	méz (okka)
Belgrád	Aladzsahiszár	Jagodina	1200	200	200	200	140
		Aladzsahiszár	720	120	120	120	80
		Leszkofcsa	2400	400	400	400	280
		Nis					
összesen			4320	720	720	720	500

163. táblázat. Belgrád menzil tervezett ellátmányának megoszlása

¹¹⁵ Ma Grocka (Гроцка), Belgrád, Szerbia.

¹¹⁶ BOA MAD 2998. 58.; BOA MAD 4576. 16.; Halaçoğlu, *Osmanlılarda Ulaşım*, 110.; Kopčan, *Zwei Itinerarien*, 74., 76.; *Tarih-i Varadin*, 9b.; Çapraz, *Pétervárad 1694. évi török ostroma*, 291.; Evliyâ, *Evliyâ Çelebi Seyahatnamesi* 6, 100.; Erdoğan, *II. Viyana Kuşatması*, 48.; Sevinç, *1695 ve 1696 Avusturya Seferlerinde*, 125.

¹¹⁷ BOA D.MKF 27493. 20, 28.; BOA KK 1858. 60.

¹¹⁸ Halaçoğlu, *Osmanlılarda Ulaşım*, 110.; Kopčan, *Zwei Itinerarien*, 74., 76.; Evliyâ, *Evliyâ Çelebi Seyahatnamesi* 6, 100.; Verancsics Antal összes munkái, 57.; Erdoğan, *II. Viyana Kuşatması*, 48.; Sevinç, *1695 ve 1696 Avusturya Seferlerinde*, 125.

¹¹⁹ BOA MAD 2998. 59, 117, 121, 128m, 149–150. Eredetileg Belgrád kazából 1500 kile árpát, 250 kile lisztet, 250 darab juhot, 250 okka olajat és 167 okka mézet rendeltek a belgrádi menzilbe, amit április 12-én emeltek fel közel háromszorosára, a táblázatban látható mennyiségekre. BOA D.MKF 27491. 8.

A menzilbe a tételek dátum feltüntetése nélkül kerültek be, a juhokat Júsuf efendinek továbbították.¹²⁰

A menzilben hagyományosan a sereg heteket is eltölthetett, s ez 1658-ban is így alakult. Belgrádban, majd a közeli Pancsován a sereg közel két hetet tartózkodott, ezért a környékbeli lakosoktól az árpából további 25 475 kilét (566 819 kg), a kenyérből további 43 469 párat és a lisztből további 8037,5 kilét (206 210 kg) szereztek be. Az árpa és a liszt esetében az említett mennyiségek a Buda vilájetből előre tervezettek közel harmadával érnek fel, ami jól tükrözi, milyen igényeket támaszt a sereg huzamosabb jelenléte a városban. A vásárlást az alábbiakban ismertetett módon végezték.

Árpa: Július 29-én a szu mübásiri, Ibráhím aga által 30 akcse/kile áron 911,5 kilét (20 281 kg), továbbá 38 akcse/kile áron 719,5 kilét (16 009 kg) vettek. Augusztus 9-én a hat lovas alakulat számára 33 és 45 akcse/kile áron 7234 kilét (160 956,5 kg), valamint július 26. és augusztus 14. között a katonák részére 16 610 kilét (369 572,5 kg) vételeztek. Utóbbi esetben az árpát legtöbbször 50 akcse/kile áron vették, de 30, 40, 42, 45 akcséért is vásároltak.¹²¹

Kenyér: Augusztus 4-én a katonák számára páranként 2 akcséért a kincstárból utalt pénzen 22 219 pár kenyeret vettek. Egy nappal később a janicsároknak 6250 párat, augusztus 24-én a nagyvezír és a janicsárok részére 15 000 párat vásároltak. Augusztus 12-én szintén a portai janicsárok kenyerére adtak ki 123 240 akcsét, ami 61 620 párat jelent(het)ett, a kiosztáskor azonban nem számoltak vele.¹²²

Liszt: A hat lovas alakulat számára a Hazíne-i Ámire pénzéből kilénként 61, illetve 80 akcsével számolva augusztus 7-én 2581 kile (66 218 kg), augusztus 9-én 3154,5 kile (80 932 kg), augusztus 11-én 1900 kile (48 746 kg) lisztet vásároltak. Még ezen a napon Szelím aga kapudzsibasi 70 akcse/kile áron további 402 kile (10 314 kg) lisztet vett, és bár nem tudni kinek szánták, a kiosztásba beleszámolták.¹²³

Összesítve, mint ahogy azt már a szürszátot tárgyaló fejezetben (*lásd: 3.1.*) megállapítottuk, az Edirne–Belgrád útvonalon a szürszát közel 80%-át természetben, míg közel 95%-át természetben és pénzben sikerült beszédni. A hiányzó és a további szükségleteket pedig útközben szereztek be.

Belgrádon túl két irányba vezethetett a hadsereg útja: a boszniai területeken át Dalmáciába, illetve Temesváron keresztül Erdélybe. Mindkét eshetőséggel számoltak, az erre vonatkozó tervezetek az alábbiakban következnek.

8.5. A Belgrádtól Záráig vezető út – Velence ellen

Az 1658. évi hadjárat eredetileg a velenceiek ellen indult volna, de II. Rákóczi György januári, fejedelmi székbe való visszatérése keresztülhúzta az oszmánok számításait. Ennek eredménye az lett, hogy már április elején járt az idő, de a hadjárat végső célpontja még mindig nem tűnt egyértelműnek. A dalmáciai hadmozdulatok megszervezésének keretében végül az említett hónap 9-én egy belgrádi illetőségű műteferrikát, Júsufot arra utasították,

¹²⁰ BOA D.MKF 27493. 21.; BOA MAD 4454. 32.

¹²¹ BOA KK 1858. 8, 16, 69, 73.; BOA KK 1949. 37, 38, 42, 44, 46.; BOA D.BRZ 47/11/19, 84. 47/12/77.; BOA MAD 4576. 17. Az árpából 30 akcse/kile áron 1211,5 kilét 36 345 akcséért, 33 akcse/kile áron 4389,5 kilét 144 869 akcséért, 38 akcse/kile áron 719,5 kilét 27 345 akcséért, 40 akcse/kile áron 4240 kilét 169 600 akcséért, 42 akcse/kile áron 2860 kilét 120 120 akcséért, 45 akcse/kile áron 5754 kilét 258 930 akcséért, 50 akcse/kile áron 6300 kilét 315 000 akcséért vásároltak.

¹²² BOA KK 1858. 8, 20, 26, 60, 69.

¹²³ BOA MAD 4576. 18.; BOA KK 1858. 60.; BOA KK 1949. 44, 55.; BOA IE.ML 733. A lisztből 61 akcse/kile áron 1754,5 kilét 107 024 akcséért, 70 akcse/kile áron 402 kilét 28 140 akcséért, 80 akcse/kile áron 5881 kilét 470 480 akcséért vásároltak.

hogy a szakértőkkel Záraig derítse fel az utat, jelölje ki a menzileket, figyelve a vízutánpótlási lehetőségekre és a szekerek közlekedésére alkalmas utak megtalálására is. A menzilek ellátásáról úgy rendelkeztek, hogy minden állomáson 3500 isztambuli kile (77 875 kg) árpa, először 250, majd 300 isztambuli kile (7697 kg) liszt, 300 juh, 250 okka (321 kg) olaj, 200 okka (257 kg) méz, míg a hosszabb tartózkodásra kijelölt menzilekben (*oturak*) ezek kétszerese álljon rendelkezésre. A menzilek ellátására pedig Bosznia, Buda, Kanizsa és Temesvár ejáletek szürszátadóját használták volna fel.¹²⁴

Az útvonal kijelölése a kirendelt szakértők, alajbégek és egyéb más megbízottak által május közepére befejeződött, s Szejdi Ahmed pasa, Bosznia muháfiza és a vilájet többi előljárója is jóváhagyta. A nehezebb felszereléseket és ágyúkat Belgrádtól Gradiska váráig a Száván hajóztatták volna, Banja Lukától pedig e célból kevésbé hegyes útvonalat kerestek, aminek kijelölése június közepére fejeződött be.¹²⁵

Az alábbiakban a menzilek felsorolása mellett megkíséreljük különböző dokumentumok és térképek alapján a menzilek egymáshoz viszonyított távolságának időbeli és térbeli meghatározását, valamint az egyes menzilek között megtett út bemutatását is.

A menzilek egy részéhez leírást is mellékeltek, viszont időbeli távolságukat a rendelkezésre álló források szerint nem jegyezték fel. Ezzel kapcsolatban bizonyos esetekben feltehetően az 1663. évi hadjáratra 1662 végén készített, szintén e térségbe irányuló hadmozdulatok előkészítéséről árulkodó menzildefter, valamint az 1683. évi hadjárat adataira támaszkodunk.¹²⁶

A menzilek egymáshoz viszonyított térbeli távolságának meghatározását nehezíti, hogy az egyes szálláshelyek pontos elhelyezkedését ez esetben sem ismerjük, ezért az alább kilométerben kifejezett távolságok és megadott útvonalleírások a domborzati és műholdtérképekre támaszkodva tett becsléseinken alapulnak. A hadsereg ezek alapján naponta átlagban 25 km-t, hegyesebb vidéken 15–20 km-t, sík terepen 30–40 km-t tett volna meg. A Belgrádtól Záraig tartó közel 770 km-es úton körülbelül 30 menzillel számoltak, az útvonal megtétele körülbelül 1 hónapot, erőltetett menetben 3 hetet vett volna igénybe. (A távolság nagyjából megegyezik az Edirne–Belgrád útvonal hosszával.)

8.5.1. A Belgrád–Banja Luka útvonal

A Belgrádtól Banja Lukáig tartó közel 345–350 km-es úton 14 menzillel számoltak. A Szerémségben, a Száva folyóval szomszédos területen tervezték az előrehaladást, majd Iszfinartól a folyón való átkelést követően viszonylag sík terepen meneteltek volna Banja Lukáig. Az alábbiakban a kijelölt menzilek és tervezett ellátmányuk bemutatása következik.¹²⁷

(I) Perhova.¹²⁸ A Belgrádból kiinduló és az idáig vezető, körülbelül 40 km hosszú út északnyugati irányban, a Száva síkságán halad. A 164. táblázat a menzil tervezett ellátmányát mutatja.

menzil	árpa (kile)	liszt (kile)	juh (db)	olaj (okka)	méz (okka)
Perhova falu	3500	300	300	250	200

164. táblázat. Perhova menzil tervezett ellátmányának megoszlása

¹²⁴ BOA MAD 2998. 103, 140, 147. 159/1–2.; BOA D.MKF 27491. 9, 11.

¹²⁵ BOA MAD 2998. 140, 147. 159/1–2.

¹²⁶ BOA MAD 2998. 140, 147. 159/1–2.; BOA KK 7423. 13–14.

¹²⁷ BOA MAD 2998. 140.

¹²⁸ Ma Prhovo (Прхово), Szremszki okrug, Szerbia.

(2) Mitrofcsa.¹²⁹ A Perhovától e menzil irányába tartó, körülbelül 40 km-es út továbbvezet északnyugat felé a síkságon, majd eléri a Száva folyót. A menzil ellátmányának tervezetét a 165. táblázat tartalmazza.

menzil	árpa (kile)	liszt (kile)	juh (db)	olaj (okka)	méz (okka)
Mitrofcsa	3500	300	300	250	200

165. táblázat. Mitrofcsa menzil tervezett ellátmányának megoszlása

(3) Tovarnik.¹³⁰ A Mitrofcсібól körülbelül 43 km-en folytatódó út északnyugati irányban, sík terepen, a Szávától kicsit eltávolodva éri el a menzilt. 1662-ben 8, 1683-ban 7 órát számítottak erre a távolságra. A környék forrásai biztosították volna az ivóvizet, 1683-ban azonban csak kútvíz állt rendelkezésre.¹³¹ A menzil tervezett ellátmányát a 166. táblázat tartalmazza.

menzil	árpa (kile)	liszt (kile)	juh (db)	olaj (okka)	méz (okka)
Tovarnik palánk	3500	300	300	250	200

166. táblázat. Tovarnik menzil tervezett ellátmányának megoszlása

(4) Orolik.¹³² A Tovarniktól Orolikig vezető, körülbelül 15 km hosszú út északnyugat felé folytatódik tovább a síkságon. Az 1662. évi defter adataira támaszkodva a két menzil között körülbelül 3,5 órát lehetett számítani.¹³³ A 167. táblázat a menzil ellátmányának tervezetét mutatja.

menzil	árpa (kile)	liszt (kile)	juh (db)	olaj (okka)	méz (okka)
Orolik	3500	300	300	250	200

167. táblázat. Orolik menzil tervezett ellátmányának megoszlása

(5) Ivankova.¹³⁴ Az Oroliktól e menzilig haladó út megközelítőleg 27 km-en vezet északnyugatra, a Száva menti sík terepen. Az 1662. évi defter adataihoz viszonyítva a menetidő körülbelül 5,5 óra lehetett. Ivóvizet a környező forrásokból nyertek volna.¹³⁵ A 168. táblázat a menzil tervezett ellátmányát mutatja.

menzil	árpa (kile)	liszt (kile)	juh (db)	olaj (okka)	méz (okka)
Ivankova palánk	3500	300	300	250	200

168. táblázat. Ivankova menzil tervezett ellátmányának megoszlása

¹²⁹ Ma Szremszka Mitrovica (Сремска Митровица, Szávaszentdemeter), Szremszki okrug, Szerbia.

¹³⁰ Ma Tovarnik (Felsőtovarnik), Vukovarsko-srijemska županija, Horvátország.

¹³¹ BOA KK 7423. 13.; Erdoğan, II. *Viyana Kuşatması*, 48.

¹³² Ma Orolik, Vukovarsko-srijemska županija, Horvátország.

¹³³ BOA KK 7423. 13. Akkoriban Orolik helyett a 16 kilométerrel távolabb eső Vinkovci volt a menzil, erre a távolságra akkor 6 órát számoltak.

¹³⁴ Ma Ivankovo (Ivánkaszentgyörgy), Vukovarsko-srijemska županija, Horvátország.

¹³⁵ BOA KK 7423. 13. Vinkovci–Ivankova távolságra (körülbelül 12 km) 3 órát számoltak 1662-ben.

(6) Djakova,¹³⁶ nagyobb állomáshely (oturak). Az Ivankovából folytatódó út körülbelül 25 km hosszan nyugatra tartva sík területen éri el a menzilt. A táv megtételére 1662-ben 4 órát terveztek. A környék forrásaiból és kutakból lehetett vizet nyerni.¹³⁷ A menzil ellátmányának tervezetét a *169. táblázat* ismerteti.

menzil	árpa (kile)	liszt (kile)	juh (db)	olaj (okka)	méz (okka)
Djakova	7000	600	600	500	400

169. táblázat. Djakova menzil tervezett ellátmányának megoszlása

(7) Topolja.¹³⁸ A Djakovából megközelítőleg 25 km-en át vezető út délnyugati irányba fordulva érkezik a Száva folyó közelében fekvő helyre. E távolságra az 1662. évi defter adataihoz viszonyítva körülbelül 4,5 órát lehet számítani.¹³⁹ A *170. táblázat* a menzil tervezett ellátmányának részleteit tartalmazza.

menzil	árpa (kile)	liszt (kile)	juh (db)	olaj (okka)	méz (okka)
Topolja	3500	300	300	250	200

170. táblázat. Topolja menzil tervezett ellátmányának megoszlása

(8) Brot.¹⁴⁰ A Topolja és e menzil közötti, körülbelül 20 km hosszú út a síkságon nyugati irányban haladva éri el a Szávát. Az 1662. évi defter adataihoz viszonyítva a két menzil közötti út körülbelül 4 órás lehetett.¹⁴¹ A menzil ellátmányának tervezete a *171. táblázatban* látható.

menzil	árpa (kile)	liszt (kile)	juh (db)	olaj (okka)	méz (okka)
Brot	3500	300	300	250	200

171. táblázat. Brot menzil tervezett ellátmányának megoszlása

(9) Dupuscsa.¹⁴² A Brottól folytatódó út megközelítőleg 20 km hosszan, délnyugati irányban, sík terepen, a Száva mentén vezet el a pihenőhelyig. 1662-ben 3 órát számítottak e távra.¹⁴³ A menzil tervezett ellátmányának adatairól a *172. táblázat* ad tájékoztatást.

menzil	árpa (kile)	liszt (kile)	juh (db)	olaj (okka)	méz (okka)
Dupuscsa	3500	300	300	250	200

172. táblázat. Dupuscsa menzil tervezett ellátmányának megoszlása

¹³⁶ Ma Đakovo (Diakóvár), Osječko-baranjska županija, Horvátország.

¹³⁷ BOA KK 7423. 13.

¹³⁸ Ma Staro vagy Novo Topolje, Brodsko-posavska županija, Horvátország.

¹³⁹ BOA KK 7423. 13. 1662-ben a menzil Topolja helyett Garcsin volt, ami 4–5 kilométerrel távolabb van Djakovától, 5 órás menetidőnek számították.

¹⁴⁰ Ma Slavonski Brod (Bród), Brodsko-posavska županija, Horvátország.

¹⁴¹ BOA KK 7423. 13. Garcsin és Brot között 3,5 órát számítottak 1662-ben.

¹⁴² Ma Dubočac, Brodsko-posavska županija, Horvátország.

¹⁴³ BOA KK 7423. 13.

(10) Luzsan.¹⁴⁴ A Dupuscától körülbelül 20 km-re eső településig az út északnyugatra fordulva a Száva folyót követve vezet. 1662-ben a két menzil távolságát 4 óras útnak írták.¹⁴⁵ A menzil ellátására vonatkozó információkat a 173. táblázat tartalmazza.

menzil	árpa (kile)	liszt (kile)	juh (db)	olaj (okka)	méz (okka)
Luzsan	3500	300	300	250	200

173. táblázat. Luzsan menzil tervezett ellátmányának megoszlása

(11) Iszfinar,¹⁴⁶ nagyobb állomáshely (oturak). A Luzsantól megközelítőleg 17 km hosszú út délnyugati irányban a Száva partjáig halad, a folyó túlsó oldalát ebből a menziből lehetett elérni. 1662-ben időben 4 órát számoltak e távolság megtételére. Iszfinarról megemlítették, hogy már a korábbi szultánok idején is alkalmas volt a Száván való átkelésre mind híd ácsolásával, mind hajóval. Az 1658-ban fennálló hidat Pozsega és Csernik szandzsákok, valamint a szultáni birtokok rájáí építették.¹⁴⁷ A menzil tervezett ellátmányát a 174. táblázat ismerteti.

menzil	árpa (kile)	liszt (kile)	juh (db)	olaj (okka)	méz (okka)
Iszfinar kikötő	7000	600	600	500	400

174. táblázat. Iszfinar menzil tervezett ellátmányának megoszlása

(12) Vakf-i Memibég.¹⁴⁸ Iszfinartól a menzilig az Orbász (Vrbas) folyó bal oldalát követve délnyugat felé, körülbelül 22 km hosszan halad az út, amit 1662-ben 3 órányi járásra terveztek. A vakiftől nagyjából 2 kilométerre lévő Lifcse mezején és az Orbász partján elterülő Maglajan nevű falut találták szállásra alkalmasnak.¹⁴⁹ A folyó mellett forrásai is biztosítottak vizet. A Száván hajóval Gradiskáig szállítandó felszerelés itt csatkozhatott volna a sereghez. A menzil ellátmányának részleteiről a 175. táblázat ad tájékoztatást.

menzil	árpa (kile)	liszt (kile)	juh (db)	olaj (okka)	méz (okka)
Vakf-i Memibég	3500	300	300	250	200

175. táblázat. Vakf-i Memibég menzil tervezett ellátmányának megoszlása

¹⁴⁴ Ma Lužani, Brodsko-posavska županija, Horvátország.

¹⁴⁵ BOA KK 7423. 14.

¹⁴⁶ Ma Davor, Brodsko-posavska županija, Horvátország és Szrbac (Србац), Szerb Köztársaság, Bosznia-Hercegovina. 1933-ig Bosanski Svinjarnak hívták, 1596-ban is itt keltek át a törökök a Száván.

¹⁴⁷ BOA MAD 2998. 159/1.; BOA KK 7423. 14.

¹⁴⁸ Ma Vakuf (Вакуф), Szerb Köztársaság, Bosznia-Hercegovina. A hely a Kozara-hegység, a Vrbas és a Száva által határolt Lijevče poljén (Lifcse mezején) található Kaletina falu vagy környéke lehetett, ahol Mehmed krkai szandzsákbég a XVI. század második felében karavánszeraját alapított, ami fontos szerepet játszott a hercegovinai, kliszi és likai szandzsákok, valamint Buda és Temesvár irányába menő forgalomban. Később Memibég alapítványának (Vakf-i Memibég) nevezték. Mehmed „alapítója” volt a Magyarországon is megfordult Memibegovics családnak. Lásd: Zahirović, A Memibégovicsok Magyarországon, 124.; Zahirović, Tragom jedne karijere, 360.; Kupusović, Opširni popis, 518–519.

¹⁴⁹ BOA KK 7423. 14.; BOA MAD 2998. 159/1. Ma Maglajani (Маглајани), Szerb Köztársaság, Bosznia-Hercegovina.

(13) Trin.¹⁵⁰ A Vakf-i Memibégtől folytatódó, körülbelül 20 km-es út délnyugati irányát tartva az Orbász mentén, sík területen éri el a menzilt. 1662-ben 4 órára becsülték a két helység közötti menetidőt.¹⁵¹ A 176. táblázat Trin ellátmányát ismerteti.

menzil	árpa (kile)	liszt (kile)	juh (db)	olaj (okka)	méz (okka)
Trin	3500	300	300	250	200

176. táblázat. Trin menzil tervezett ellátmányának megoszlása

(14) Banja Luka (Banaluka).¹⁵² Nagyobb állomáshely (oturak): Trintól a körülbelül 11 km hosszú út délnyugat felé, az Orbászt követve megy tovább a pihenőhelyig. Négy évvel később 3 órát számoltak erre a távolságra.¹⁵³ A katonák számára hosszabb időzést tartottak volna a folyó partján. A menzil ellátmányára vonatkozó adatokat a 177. táblázat mutatja.

menzil	árpa (kile)	liszt (kile)	juh (db)	olaj (okka)	méz (okka)
Banja Luka	7000	600	600	500	400

177. táblázat. Banja Luka menzil tervezett ellátmányának megoszlása

A szakértők úgy látták, hogy Banja Luka után a szekerek az egyre hegyvidékiesebbé váló területen már nem tudnak haladni, ezért a városnál a sereg és a nehezebb felszereléseket, ágyúkat szállító egységek útját szétválasztották. A tervezet szerint a sereg folytatta volna útját dél felé, míg a nehéz „egységek” délnyugati irányba haladtak volna tovább, és csak Knin mezején állt volna össze újra a hadsereg.

8.5.2. A Banja Luka–Knin útvonal – a katonák útja

A Banja Lukától Kninig tartó közel 195–200 km-es úton Ihlevnéig 7 menzilt jelöltek ki, onnan Kninig feltehetően további körülbelül 110 km-en 4 menzil állt volna készen a sereg kiszolgálására. Az Orbász mentén tervezett haladásról, valamint a menzilekről rendelkezésre állnak a szakértők felmérései, megállapításai, a menzilek egymástól való időbeli távolságára azonban nem minden esetben bírunk adatokkal.¹⁵⁴ Ahogyan azt a későbbiekben látni fogjuk, a katonák ezen útja megközelítőleg 100 km-rel hosszabb lett, mint az ágyúk szállítására tervezett útvonal, aminek az lehetett az oka, hogy az alább ismertetendő területen az állam zavartalanabban tudta érvényesíteni fennhatóságát, így a hadvezetés a sereg élelmezését is könnyebben megoldhatóknak találhatta. A következőkben a menzilek és tervezett ellátmányuk bemutatása következik.

(15) Ledenicse háni, Dobrina.¹⁵⁵ A Banja Lukától körülbelül 25 km-re eső menzilbe az út déli irányban, az Orbász folyót követve halad. A feltérképezést végző szakemberek szerint a területnek, Dobrinának és az előtte húzódó mezőnek patakjai és néhol forrásai voltak.¹⁵⁶ A menzil ellátmányának részletei a 178. táblázatban láthatóak.

¹⁵⁰ Ma Trn (Трн), Szerb Köztársaság, Bosznia-Hercegovina.

¹⁵¹ BOA KK 7423. 14.

¹⁵² Ma Banja Luka (Бања Лука, Orbászvár), Szerb Köztársaság, Bosznia-Hercegovina.

¹⁵³ BOA KK 7423. 14.

¹⁵⁴ BOA MAD 2998. 128, 140, 159/1-2.; BOA KK 7423. 16, 20.

¹⁵⁵ Ma Dobrinja (Добринја) és a Vrbas között elterülő terület, Szerb Köztársaság, Bosznia-Hercegovina.

¹⁵⁶ BOA MAD 2998. 159/1.

menzil	árpa (kile)	liszt (kile)	juh (db)	olaj (okka)	méz (okka)
Ledenicse háni	3500	300	300	250	200

178. táblázat. *Ledenicse háni menzil tervezett ellátmányának megoszlása*

(16) Vardzsar vakfi.¹⁵⁷ A Ledenicse hániból e pihenőhelyig folytatódó, körülbelül 30 km hosszú út délre vezet tovább, majd délnyugati irányba kanyarodva eltávolodik az Orbásztól. A szálláshely Vakif és Kloke közé esett volna, ahol folyóvíz található.¹⁵⁸ A 179. táblázat a menzil ellátmányát ismerteti.

menzil	árpa (kile)	liszt (kile)	juh (db)	olaj (okka)	méz (okka)
Vardzsar vakfi	3500	300	300	250	200

179. táblázat. *Vardzsar vakfi menzil tervezett ellátmányának megoszlása*

(17) Jajcse.¹⁵⁹ A települést Vardzsar vakfival egy megközelítőleg 23 km-es út köti össze, ami délkelet felé, a Raduša vonulatai mentén halad újra elérve az Orbász folyót. A két menzil közötti táv megtételére 1662-ben 5 órát számoltak. Újra az Orbász mellé történő érkezést, és a Szultán mezejeként is ismert mezőn való táborozást tervezték, a vízvétel a Pliva folyóból vagy környékbeli patakokból történhetett volna.¹⁶⁰ A menzil ellátmányának tervezete a 180. táblázatban kerül feltüntetésre.

menzil	árpa (kile)	liszt (kile)	juh (db)	olaj (okka)	méz (okka)
Jajcse	3500	300	300	250	200

180. táblázat. *Jajcse menzil tervezett ellátmányának megoszlása*

(18) Iszkoopje vakfi,¹⁶¹ nagyobb állomáshely (oturak). Jajcséből a menzilig vezető, körülbelül 35 km hosszú út dél-délkeletre a Raduša vonulatai mellett, az Orbász folyó mentén halad. Eredetileg nem tervezték, de később egy hosszabb idejű tartózkodásra alkalmasnak találták a terület felső részén található, az Orbász partján fekvő mezőt.¹⁶² A 181. táblázat mutatja a menzil tervezett ellátmányát.

menzil	árpa (kile)	liszt (kile)	juh (db)	olaj (okka)	méz (okka)
Iszkoopje	7000	600	600	500	400

181. táblázat. *Iszkoopje vakfi menzil tervezett ellátmányának megoszlása*

¹⁵⁷ Ma Mrkonjity Grad (Мркоњић Град), Szerb Köztársaság, Bosznia-Hercegovina. A várost régebben Jenidzsi Jajcsének (Novo Jajce) és Gornje Klokének is nevezték.

¹⁵⁸ BOA MAD 2998. 159/1.

¹⁵⁹ Ma Jajce (Jajca), Srednjobosanski kanton, Föderáció, Bosznia-Hercegovina.

¹⁶⁰ BOA MAD 2998. 159/1.; BOA KK 7423. 20.

¹⁶¹ Ma Donji Vakuf, Srednjobosanski kanton, Föderáció, Bosznia-Hercegovina.

¹⁶² BOA MAD 2998. 159/1.

(19) Küprez.¹⁶³ Az Iszkopje vakfitól Küprezig tartó, megközelítőleg 33 km-es út déli, délnyugati irányban, egy ideig lehet, hogy az Orbász völgyében vezet, majd átkel a Raduša vonulatain. A felmérés szerint az itt található mező nyári táborozásra alkalmas helynek tűnt, folyóvízzel, hideg forrásokkal rendelkezett.¹⁶⁴ A menzil tervezett ellátmányának részletei a 182. táblázatban olvashatóak.

menzil	árpa (kile)	liszt (kile)	juh (db)	olaj (okka)	méz (okka)
Küprez	3500	300	300	250	200

182. táblázat. Küprez menzil tervezett ellátmányának megoszlása

(20) Sujicse.¹⁶⁵ A Küprezt övező mezőtől idevezető, körülbelül 22 km hosszú út délnyugatra, sík terepen halad. A távolság megtételére 1662-ben 4 órát számoltak. A szakértők a vízvételt a Sujicse patakjából és forrásaiból tervezték.¹⁶⁶ A menzil ellátmányának megoszlását a 183. táblázat tartalmazza.

menzil	árpa (kile)	liszt (kile)	juh (db)	olaj (okka)	méz (okka)
Sujicse	3500	300	300	250	200

183. táblázat. Sujicse menzil tervezett ellátmányának megoszlása

(21) Ihlevne.¹⁶⁷ A Sujicséből körülbelül 25 km-en át folytatódó út dél felé megkerüli a Cincar vonulatait, majd északnyugatnak fordulva éri el települést. 1662-ben 4 órányira becsülték a két menzil közötti utat. A hely sok réttel és mezővel, valamint elegendő és bőséges folyóvizekkel rendelkezett, és emiatt a felmérést végzők megállapítása szerint támaszpontként szolgálhatott volna. Azaz bármelyik irányba (például: Split felé vagy Kninen keresztül Zára irányába) történő továbbhaladásra, a szükségletek kielégítésére alkalmasnak találták a területet. Ezenkívül a visszavonulásra is ideális terepnek tűnt, továbbá szükség esetén az ágyúkat Kninből ide is el lehetett volna hozni.¹⁶⁸ A menzil ellátmányának tervezetét a 184. táblázat mutatja.

menzil	árpa (kile)	liszt (kile)	juh (db)	olaj (okka)	méz (okka)
Ihlevne	3500	300	300	250	200

184. táblázat. Ihlevne menzil tervezett ellátmányának megoszlása

A szakértők Ihlevnétől Kninig északnyugati irányban még 4 menzilt jelöltek ki, de sem ezek nevére, sem ellátmányukra vonatkozólag nem áll rendelkezésünkre forrás. Az utánpótlás biztonságos felhalmozását és tárolását valószínűleg Ihlevnéig lehetett csak biztosítani. A térség katonai szempontból behatárolt domborzati viszonyaira tekintettel és az 1662. évi menzildefterre támaszkodva Kninig a következő menzileket jelölhették ki.¹⁶⁹

¹⁶³ Ma Kupres (Купрес), a város megosztva: Föderáció és Szerb Köztársaság, Bosznia-Hercegovina.

¹⁶⁴ BOA MAD 2998. 128.

¹⁶⁵ Ma Šuica, Kanton br. 10, Föderáció, Bosznia-Hercegovina.

¹⁶⁶ BOA MAD 2998. 128.; BOA KK 7423. 16.

¹⁶⁷ Ma Livno, Kanton br. 10, Föderáció, Bosznia-Hercegovina.

¹⁶⁸ BOA MAD 2998. 128.; BOA KK 7423. 16.

¹⁶⁹ BOA KK 7423. 17–18.

(22) Priszpealti.¹⁷⁰ Az Ihlevne és a menzil közötti, megközelítőleg 12 km-es út északnyugati irányban a mai Livanjsko poljén a Cincar délnyugati vonulatai alatt vezet, a menetidőt pedig 3 órára tervezték. A szakértők a hely folyóvizének az Ihlevne vizét nevezték meg, ami ma a Bistrica folyónak felel meg.

(23) Prohova.¹⁷¹ A Priszpealtitól e menzilig vezető, körülbelül 21 km hosszú út északnyugat felé a Troglav délkeleti vonulatai mellett sík területen halad. A két helység időbeni távolságát 4 órára becsülték. A menzilnek nem volt folyóvize, csak forrásai.

(24) Karaorman.¹⁷² A Prohova és a menzil közötti, körülbelül 18 km-es út északnyugati irányban folytatódik tovább a síkságon. A táv megtételére 4 órát irányoztak elő. A felmérést végzők a helyet folyóvizekben gazdagnak találták.

(25) Grahova.¹⁷³ A Karaormantól idevezető, megközelítőleg 24 km hosszú út északnyugat felé, a mai Grahovsko poljén halad. A menetidőt 5 órára tervezték, a menzil folyóvizét a törökök Jildiznek nevezték.

(26) Knin. A Grahova és a menzil közötti, körülbelül 35 km-es út nyugatnak tartva átkel a Dinara vonulatain, majd délnyugatnak fordulva a Lička Plješivica és a Dinara között halad tovább. A távolság megtételére 7 órát becsülték. Knin folyóvize a Krka folyó, de a felmérést végzők megállapítása szerint a felszerelés és az ágyúk folyón való átvitele egy nap alatt nem lett volna lehetséges.

8.5.3. A Banja Luka–Knin útvonal – az ágyúk és a nehezebb felszerelés útja

Ahogy a fentiekben már említettük, a nagyobb ágyúk és felszerelések szállítását a domborzati viszonyok miatt a katonák számára kijelölt útvonalon csak nagyon nehezen tudták volna megoldani, ezért a probléma áthidalására a múltból vettek példát. Egy korábbi, a határt is érintő, vezír Ibráhím pasa és Tekeli Musztafa pasa vezette, időpont nélkül említett hadjárat során alkalmazott módszert követték. E hadi vállalkozás során a 17–18 okka súlyú ágyúgolyók kilövésére képes ágyúkat a katonák számára kijelölt úttól nyugatra, a határhoz közeli síkabb területen vontatták. Ezen a délnyugati irányú útvonalon az ágyúkat Banja Lukától Knin mezejéig tervezték vinni, onnan pedig már egyesülve a hadsereggel könnyen szállítható a célokhoz megfelelően Zára, Sibenik, Klisz vagy Split vára alá.¹⁷⁴

A határ közelsége miatt több katonával tervezték megerősíteni a kíséretet, így ez alapján készültek az élelem elosztására is, erről azonban nem állnak rendelkezésre részletek. Az ágyúk Banja Lukától Knin mezejéig vezető körülbelül 210 km hosszú útját 25 napra becsülték, azonban a közöttük kijelölt 6 menzilnek csupán a felsorolása létezik, egymástól való távolságukról, illetve ellátmányukról azonban nem készült feljegyzés.¹⁷⁵ A menzileket és az ezeket összekötő, tékép alapján behatárolható utakat az alábbiakban mutatjuk be.

(15) Juvalak madeni.¹⁷⁶ A Banja Lukától idevezető, megközelítőleg 30 km-es út nyugati irányban a Vlašić vonulatai között halad.

¹⁷⁰ Ma Prisap, Kanton br. 10, Föderáció, Bosznia-Hercegovina.

¹⁷¹ Ma Provo, Kanton br. 10, Föderáció, Bosznia-Hercegovina.

¹⁷² Ma Crni Lug, Kanton br. 10, Föderáció, Bosznia-Hercegovina.

¹⁷³ Ma Bosansko Grahovo, Kanton br. 10, Föderáció, Bosznia-Hercegovina.

¹⁷⁴ BOA MAD 2998. 159/2.; Na'ímâ, *Târih-i Na'ímâ* 3, 1108. A példaként említett hadjárat 1647 februárjára és márciusára tehető. A boszniai haderőnek Sibenikre és Zárára kellett támadnia, ami sikertelenül végződött. A boszniai beglerbéget, Ibráhím pasát ezért leváltották, helyére pedig Tekeli Musztafa pasát nevezték ki, akinek folytatnia kellett a hadműveleteket.

¹⁷⁵ BOA MAD 2998. 147, 159/2.

¹⁷⁶ Ma feltehetőleg Bronzani Majdan (Бронзани Мајдан), Szerb Köztársaság, Bosznia-Hercegovina.

(16) Szanicsa szuju.¹⁷⁷ A Juvalak madeni és a menzil közötti, körülbelül 45 km hosszú út délnyugat felé a Vlašić vonulatai között, majd a Sanica folyó mentén vezet. Vizet feltehetőleg a folyóból vételeztek volna.

(17) Bilaj.¹⁷⁸ A Szanicsa szujutól e menzil mezejéig tartó, körülbelül 48 km-es út nyugati irányban, egy ideig feltehetőleg a Sanicát követve a Klekovača vonulatai között viszonylag sík terepen halad.

(18) Memibég vakfi.¹⁷⁹ A Bilaj és a menzil közötti, megközelítőleg 20 km hosszú út a Klekovačát északnyugat felé megkerülve délre, az Una folyó mentén vezet.

(19) Jajla-i Kádi.¹⁸⁰ Memibég vakfiból a körülbelül 30 km-es út a Lička Plješivica és a Klekovača vonulatai között haladva éri el a menzilt.

(20) Isztrimicsa.¹⁸¹ A Jajla-i Kádit és a menzilt összekötő, körülbelül 20 km hosszú út déli irányban a Lička Plješivica és az Ujilica vonulatai között, feltehetőleg a mai Butižnica folyó mentén húzódik.

(21) Knin. Az Isztrimicsától Knin mezejéig tartó út körülbelül 17 km hosszan délnyugati irányban, a Lička Plješivica és a Dinara között, a Butižnicát követve halad. Ezen a szakaszon a katonák, illetve az ágyúk számára kijelölt útvonal nagy bizonyossággal már együttthaladt volna.¹⁸²

8.5.4. A Kninből kiinduló útvonalak

A Kninben egyesült sereg az ágyúkkal és a felszerelésekkel egy megállással 25 km-t megtéve egészen Drnis mezejéig haladt volna, amit a következőképpen terveztek.

(22) Koszova.¹⁸³ A Knin és a Koszova közötti, körülbelül 12 km hosszú út a két menzil közötti mezőn dél felé halad. 1662-ben 4 órára tervezték a menetidőt, folyóvíze a Koszova folyó, sok átjáró volt a környékén.¹⁸⁴

(23) Drnis.¹⁸⁵ A Koszovától e településig tartó, megközelítőleg 13 km-es út déli-délnyugati irányban a Velika Promina alatt, sík területen vezet át. A két menzil közötti távolság megtételére 1662-ben 4 órát számoltak. Az ivóvizet Drnis folyóvizéből, a Csikoljából nyerték volna.¹⁸⁶

A Drnis utáni útvonalról már nem áll rendelkezésre a menzilek listája, a helységtől menzilekben és időben számolva csupán három lehetséges támadási célpontot jelöltek ki, sőt említés szintjén negyedikként Iszplit (Split) neve is felmerült. A terveket az alábbiakban láthatjuk.¹⁸⁷

Zadra (Zára).¹⁸⁸ Drnistől körülbelül 100 kilométerre, északnyugatra fekszik. Záraig 4 menzillel számoltak, a távolság megtételét 19 órára becsülték.

¹⁷⁷ Ma Sanica, folyó és település, Unsko-sanski kanton, Föderáció, Bosznia-Hercegovina.

¹⁷⁸ Ma Bjelaj, továbbá Bjelajskog polja, Unsko-sanski kanton, Föderáció, Bosznia-Hercegovina.

¹⁷⁹ Ma feltehetően Kulen Vakuf környéke, Unsko-sanski kanton, Föderáció, Bosznia-Hercegovina.

¹⁸⁰ Ma feltehetően Dugopolje környéke, Zadarska županija, Horvátország.

¹⁸¹ Ma Strmica, Šibensko-kninska županija, Horvátország.

¹⁸² A Bilaj és Isztrimicsa közötti két menzil Memibég vakfi és Jajla-i Kádi nem egyértelműen beazonosítható, ezért azok lehettek más irányban is. Előbbi a mai Drvar (Kanton br. 10, Föderáció, Bosznia-Hercegovina) környékén, utóbbi a mai Grahovsko poljén. Ebben az esetben a két útvonal már Grahova menzilinél is egyesülhetett volna.

¹⁸³ Ma Kosovo polje, Kosovo falu mellett, Biskupija és Uzdolje között, Šibensko-kninska županija, Horvátország.

¹⁸⁴ BOA MAD 2998. 147.; BOA KK 7423. 18.

¹⁸⁵ Ma Drniš, Šibensko-kninska županija, Horvátország.

¹⁸⁶ BOA MAD 2998. 147.; BOA KK 7423. 18.

¹⁸⁷ Uo.

¹⁸⁸ Ma Zadar (Zára), Zadarska županija, Horvátország.

Sibenik.¹⁸⁹ Drnistől körülbelül 35–45 kilométerre, délnyugatra fekszik, megközelítése több irányból is lehetséges. Eléréséig 2 megállóhellyel számoltak, időbeli számítást a szakemberek nem végeztek.

Klisz.¹⁹⁰ Drnistől körülbelül 50–55 kilométerre, délkeletre fekszik. Eléréséig 3 menzillel számoltak, a szakértők becslése alapján a távot 15 óra alatt lehetett megtenni.

Az ellátmány Ihlevnéig, a sereg útjának pedig Drnisig való megtervezésével elérték azt a pontot, ahonnan mindhárom célpont időbeli és egyéb más veszteség nélkül elérhető. Előfordulhat azonban az is, hogy a tervezés időpontjában az oszmán hadvezetés nem döntött a végleges célpont kijelöléséről, vagy ami valószínűbb, többirányú támadást terveztek. Ez alapján az alábbiak tételezhetőek fel:

Klisz és Split felé egyértelműen Ihlevne irányából célszerű indulni, ahogy ezt 1662-ben is megtervezték. Egy Split elleni támadás esetén a Drnisből vontatott ágyúkat legkésőbb Klisznél lehetett volna egyesíteni a hadsereggel.

Sibenik irányába Ihlevne ideális kiindulópontnak tűnhetett. Innen Split, illetve Knin irányába is megközelíthető a vár, 1662-ben utóbbi változat szerint, Knin és Drnis érintésével tervezték a Sibenik alá vonulást. 1658-ban egy Sibenik elleni támadás esetén Drnisnél lehetett volna egyesíteni a sereget. Innen egy esetleges tervmódosítással Zára is elérhetőnek tűnhetett.

Zára ellen a megfelelő kiindulópontnak Knin mezeje tekinthető, és a hadi tervek esetleges megváltozásával innen a Sibenik felé fordulás sem okozott volna túl nagy időbeli veszteséget. 1658-ban, mint ahogy 1663-ban is nagy valószínűséggel Zára megtámadása lett volna az oszmánok elsődleges célja, ugyanis a várra, mint végpontra hivatkoztak.

Az említettek mellett az sem kizárható, hogy az 1657. évi tervekhez hasonlóan az erők megosztásával két, esetleg mind a három várat célpontnak jelölhették ki. Ezt az ellátmány tekintetében is megoldhatónak tűnt, a tervezett szürszátadó (Bosznia, Buda, Temesvár, Kanizsa) az árpa kivételével akár erre a háromfrontos támadásra is elegendőnek látszódot. Az árpa mennyisége Ihlevne menzilig is kevésnek bizonyult volna, kiegészítése nüzülből vagy vásárlásból lett volna lehetséges.

Az események azonban a nyár közepére már úgy alakultak, hogy az erdélyiek megrendszabályozása stratégiai szempontból előnyt élvezett, így 1658-ban az oszmán fegyverek II. Rákóczi György ellen fordultak.

8.6. A Belgrádtól Lippáig, illetve Jenőig vezető út – Erdély ellen

Az oszmánok a velenceiek elleni hadműveletek tervezésekor Erdély esetében kivárára játszhattak, de az erdélyi beavatkozás lehetőségét szem előtt tartva egy korábbi nagyúri fermán értelmében egy bizonyos Halíl aga a temesvári szakértőkkel kidolgozta az először Temesvárig, majd Lippáig vezető út részleteit. A menzilek véglegesítése és élelemmel való ellátásuk biztosítása feltehetőleg a budai pasa július eleji pálülései vereségének hírére, csak 1658. július második felére történt meg. Akkor már az aktuális helyzetnek megfelelően az utat nem Lippa, hanem Jenő felé jelölték ki.

A menzilek ellátására összesen 39 400 kile (876 650 kg) árpa, 6146 kile (157 682 kg) liszt, 5348 darab juh, 5113 okka (6559 kg) olaj és 3289 okka (4219 kg) méz állt rendelkezésre. Ennek a mennyiségnek a nagyobbik, Júsuf aga, belgrádi lakos felügyelte része Dimitrofcsa, Nemece, Buda, Mohács és Szekszárd kazák (Buda vilájet), Versec, Csanád,

¹⁸⁹ Ma Šibenik (Szebenikó), Šibensko-kninska županija, Horvátország.

¹⁹⁰ Ma Klis (Klissza), Splitsko-dalmatinska županija, Horvátország.

Csák, Becskerek kazák (Temesvár vilájet), Siklós, Szigetvár, Babócsa, Pécs, Nádasd, Kaposvár kazák (Kanizsa vilájet), valamint Brvenik, Memlahatejn, Gradacsacs és Szrebrnicse kazák (Bosznia vilájet) szürszátadójából származott. Ehhez hozzávették még az utóbbi két kaza, valamint Bekir aga Pancsova és Becskerek kazákban végzett árpa- és lisztvásárlását is. Memlahatejn és Gradacsacs kazákból a juhokat azonban nem természetben szedték be, így elvileg csak 5048 darab juh állt rendelkezésre.¹⁹¹

Az említett mennyiségekből végül a Pancsova–Temesvár útvonal menziljeibe 30 830 kile (685 967,5 kg) árpa, 3244 kile (83 228 kg) liszt, 2276 okka (2920 kg) olaj, 530 okka (680 kg) méz került, 4686 darab juhot pedig a ganem emíninek, Júszuf efendinek adtak át. Ezenkívül 3660 kile (81 435 kg) árpát és 100 okka (128 kg) olajat kapott a kétszersült felelőse, Szelim aga belgrádi raktározásra, illetve kétszersült készítésére. Az élelmen kívül biztosítottak még összesen 48 000 és 12 000 akcse értékben 12 napra naponta 100 szekér szénát és 50 szekér tűzifát is.¹⁹²

A maradék 4010 kile (89 222,5 kg) árpa, 2702 kile (69 322,5 kg) liszt, 462 darab juh, 2537 okka (3254 kg) olaj és 2669 okka (3424 kg) méz pedig eladásra várt összesen 375 110 akcse értékben. Ebből összesen 59 460 akcse értékben Pancsova menzilben 260 kile árpa, Ozora menzilben 80 kile árpa, Szekerény menzilben 289 kile árpa, 43 kile liszt, 250 okka olaj és 200 okka méz, Bóka menzilben pedig 199 kile árpa és 40 kile liszt „eltűnt”, és 162 darab juh is a „vesztésglistára” került. A bevételből 240 340 akcse részletekben a kincstárba folyt be, a Dzebeháne-i Ámire számára pedig 4500 akcse értékben 150 okka olívaolajat biztosítottak. Ezenkívül az említett, 12 napra biztosított 60 000 akcse értékű 1200 szekér szénát és 600 szekér tűzifát utólag ebből finanszírozták.¹⁹³

A menzilek ellátmányára a Boszniában alkalmazott mennyiséget, azaz 3500 isztambuli kile (77 875 kg) árpát, 300 isztambuli kile (7697 kg) lisztet, 300 darab juhot, 250 okka (321 kg) olajat, 200 okka (257 kg) mézet terveztek, amihez hozzávették a már említett 100 szekér szénát és 50 szekér tűzifát is. Ezekkel az adatokkal számolva a fentebb említett mennyiség Temesvárig biztosan elegendőnek tűnt.

A menzilek egymástól való időbeli távolságát nem határozták meg, a körülményekre vonatkozóan rövid megjegyzéseket azonban rögzítettek. Az állomások tényleges ellátására csupán tervezet áll rendelkezésre. E szerint Lippáig tervezték meg az utat, a valóság azonban ezt felülírta: Temesvár után a sereg Jenő felé nem Lippán keresztül vette az útját.

Az alábbiakban így csak az állomások egymáshoz viszonyított térbeli távolságának meghatározását kíséreljük meg. Ezt nehezíti az, hogy az egyes szálláshelyek pontos elhelyezkedését ez esetben sem ismerjük, ezért az alább kilométerben kifejezett távolságok és megadott útvonalleírások a domborzati és műholdtérképekre támaszkodva tett becslésinken alapulnak. A hadsereg ezek alapján naponta átlagban körülbelül 25 km-t tett meg. A Belgrádtól Jenőig tartó közel 250 km-es úton 12 menzillel számoltak. Az útvonalat két hosszabb pihenővel 1658. augusztus 8–27. között 2,5–3 hét alatt tette meg a sereg, amit két részre bontva mutatunk be: az egyik a tervezet szerinti és a ténylegesen megvalósult Belgrád–Temesvár szakasz, a másik pedig a Temesvár–Jenő útvonal a tervezett Temesvár–Lippa szakasszal ellentétben.

¹⁹¹ NBKM Orientalszki Otdel, fond 316/A, nr. 20.; BOA D.MKF 27490. 16–17.; BOA D.MKF 27493. 26–32.; BOA MAD 2998. 157/1.; BOA D.MKF 62/67.

¹⁹² NBKM Orientalszki Otdel, fond 316/A, nr. 20.; BOA MAD 4454. 3, 9.; BOA D.MKF 27490. 17.; BOA D.MKF 62/132.

¹⁹³ BOA D.MKF 27490. 17. Az egyes tételeket hatósági árral adták el: 1 kile árpát 30 akcse, 1 kile lisztet 40 akcse, 1 juhot 150 akcse, 1 okka olajat 20 akcse és 1 okka mézet 10 akcse áron értékesítették. Az olívaolajat okkánként 30 akcséért, a szénát szekerenként 40 akcséért, a tűzifát szekerenként 20 akcséért szereztek be. További 10 810 akcse behajtásra várt.

8.6.1. A Belgrád–Temesvár útvonal

A Belgrádtól Temesvárig vezető út megtervezésénél is a víz közelségét tartották szem előtt, ezért az út vonalvezetése a Temes folyót követte. A felmérést végzők a szakaszon 7 menzilt jelöltek ki, a táv megtétele a széna és tűzifa elosztása alapján 12 napot vett igénybe, amiből 7 napot a sereg a hosszabb pihenőre rendelt menzil(ek)ben töltött el. A sereg haladását dátum szerint nem jegyezték fel, ezért ennek megállapítására a Köprülü Mehmedhez menesztett, a helyszínen tartózkodó Habsburg-küldött, Julius Heinrich Wogin, valamint a krónikások nyújthatnak támpontot. Wogin jelentése alapján a nagyvezír augusztus 12-én már Pancsovánál táborozott, és augusztus 20-án érkezett Temesvárra. Mivel a tervezet szerint nem tartottak volna hosszabb pihenőt, így ez utóbbi dátum vehető alapnak a többi meghatározásakor, azaz Pancsovából augusztus 14-én vagy 15-én indultak el, ahol az előbb említett 7 napot eltölthették. Silahdar a pancsovai tartózkodást azonban csak 5 napnak írta, és szerinte a sereg innen már augusztus 11-én felkerekedett.¹⁹⁴

Ami a Belgrádból való elindulást illeti, ez Szalárdi szerint augusztus 5. körül, Silahdar szerint pedig augusztus 6-án történt, miután visszatért Tatar Szülejmán embere azzal a hírral, hogy a tatárok és a kozákok Havasalföld felől betörték a fejedelemségbe. Ez a küldött valószínűleg már Pancsovánál érte a sereget, ugyanis a havasalföldiek csak augusztus 7-én törtek be a Bodzai-szorosnál a fejedelemségbe, és feltehetőleg e hírt megkapva indult Pancsovából tovább augusztus közepén a nagyvezír Temesvár felé. Wogin szerint augusztus 6-án a sereg még nem indult útnak, mivel ekkor érkezett Belgrádba egy küldött Edirneből, aki a dzselálilázadás miatt a hadjárat minél gyorsabban való lezárását és a sereg mihamarabbi visszarendelését megparancsoló írást hozott. Így e napon dönthetett Köprülü Mehmed a további teendőkről, azaz az Erdély elleni támadásról. Ebből következően az indulás az előkészületekkel együtt a következő 1-2 napra, Wogin szerint a harmadik napra esett,¹⁹⁵ ami tulajdonképpen a Pancsovába való dunai átkelést jelentette. Innen ugyanis a tatárokról és a vajdákról érkező hírek függvényében a sereg minden nehézség nélkül el tudott indulni Erdély felé. Mindent összevetve Belgrádból augusztus 7-én vagy 8-án, de legkésőbb 9-én indulhatott meg a sereg, majd hosszabb pancsovai tartózkodást követően augusztus 14-én vagy 15-én folytatta útját Temesvár felé.

A Temesvárig tartó nagyjából 130 km hosszú utat átlagban napi körülbelül 21 km-t haladva tervezték megtenni, az ellátmány elosztásának terve alapján többnapos megállással nem számoltak. A menzilek ellátására vonatkozóan csak a tervezet áll rendelkezésünkre, ami az alábbiakban mutatunk be.

(I) Augusztus 8–14., Pancsova.¹⁹⁶ Belgrádból a Dunán való átkelés után, amelynek céljából felhúztak új hidat is, a sereg a borcsai vagy a pancsovai mezőn, a Temes partján táborozott le.¹⁹⁷ Ezenkívül az is feltételezhető, hogy Pancsovánál a Temes folyón is átkeltek. A menzil ellátmányának tervezetét a 185. táblázat mutatja.

¹⁹⁴ BOA MAD 2998. 157.; BOA D.MKF 27493. 21–23.; Julius Heinrich Wogin jelentése. Kesekfalu, 1658. szeptember 5. ÖStA HHStA Türkei I. Kt. 130. Konv. 2. fol. 126–135.; BOA D.MKF 27490. 17.; Silahdar, *Silahdar Tarihi*, 123–124.

¹⁹⁵ Szakály, *Szalárdi János siralmas magyar krónikája*, 428.; Julius Heinrich Wogin jelentése. Kesekfalu, 1658. szeptember 5. ÖStA HHStA Türkei I. Kt. 130. Konv. 2. fol. 126–135.; Silahdar, *Silahdar Tarihi*, 123.; B. Szabó, II. Rákóczi György, 250.

¹⁹⁶ Ma Pancsova (Pancsevo, Панчево), Juzsnobanatszki okrug, Szerbia.

¹⁹⁷ Silahdar, *Silahdar Tarihi*, 123.; BOA MAD 2998. 157.; BOA D.BRZ 47/11/73, 77, 99. Borcsa (Борча) ma Belgrád egyik városrésze.

menzil	árpa (kile)	liszt (kile)	juh (db)	olaj (okka)	méz (okka)	széna (szekér)	túzifa (szekér)
Pancsova	3500	300	300	250	200	100	50

185. táblázat. Pancsova menzil tervezett ellátmányának megoszlása

A menzilben a kincstár pénzén augusztus 16-án 30 akcse/kile áron 1517 kile (33 753 kg) árpát vásároltak a katonák számára. Hasonló feltételek mellett augusztus 13-án a portai janicsárok számára 2 akcse/pár áron 24 000 pár kenyeret szereztek be.¹⁹⁸

(2) Augusztus 15., Szekerény (Szevkerin).¹⁹⁹ A Pancsova és a menzil közötti, körülbelül 25 km-es út sík területen északnyugati irányban, a Temes bal oldalán halad. A pihenőhelyet a folyó partján alakították ki. Mikelakai Dávid András jelentése alapján a nagyvezír augusztus 15-én tervezett megindulni Pancsovából Temesvár felé, ahonnan Jenő vára felé indult volna.²⁰⁰ A 186. táblázat a menzil ellátásnak a részleteit tartalmazza.

menzil	árpa (kile)	liszt (kile)	juh (db)	olaj (okka)	méz (okka)	széna (szekér)	túzifa (szekér)
Szevkerény	3500	300	300	250	200	100	50

186. táblázat. Szekerény menzil tervezett ellátmányának megoszlása

(3) Augusztus 16., Ozora (Uzdin).²⁰¹ A Szekerényből a menzilig tartó, körülbelül 25 km hosszú út északkeleti irányban, sík területen vezet tovább. A táborhelyet szintén a Temes partján alakították ki.²⁰² A menzil ellátmányára vonatkozó adatokat a 187. táblázat foglalja össze.

menzil	árpa (kile)	liszt (kile)	juh (db)	olaj (okka)	méz (okka)	széna (szekér)	túzifa (szekér)
Ozora	3500	300	300	250	200	100	50

187. táblázat. Ozora menzil tervezett ellátmányának megoszlása

(4) Augusztus 17., Bóka.²⁰³ Ozora felől a településre érkező, megközelítőleg 22 km-es út északkelet felé, a Temest követve halad. A pihenőhelyet a folyó mellett jelölték ki,²⁰⁴ a menzil ellátmányának tervezete a 188. táblázatban látható.

menzil	árpa (kile)	liszt (kile)	juh (db)	olaj (okka)	méz (okka)	széna (szekér)	túzifa (szekér)
Bóka	3500	300	300	250	200	100	50

188. táblázat. Bóka menzil tervezett ellátmányának megoszlása

¹⁹⁸ BOA KK 1858. 60.; BOA KK 1949. 42.; BOA MAD 4576. 17.; BOA D.BRZ 47/11/105.

¹⁹⁹ Ma Szekerény (Szevkerin, Сефкерин), Juzsnobanatszki okrug, Szerbia.

²⁰⁰ Újlaky László Teleki Mihálynak. Borosjenő, 1658. augusztus 15. Gergely, *Teleki Mihály levelezése*, 244–245; BOA MAD 2998. 157.; B. Szabó, II. Rákóczi György, 251.

²⁰¹ Ma Újjozora (Uzdin, Уздин), Juzsnobanatszki okrug, Szerbia.

²⁰² BOA MAD 2998. 157.

²⁰³ Ma Bóka (Boka, Бoкa), Szrednjobanatszki okrug, Szerbia.

²⁰⁴ BOA MAD 2998. 157.

(5) Augusztus 18., Rudna.²⁰⁵ A Bókát és Rudnát összekötő út körülbelül 20 km hosszán az északkeleti irányt tartva sík terepen vezet át. A helységben híd állt, aminek megjavításáról is rendelkeztek. A Temes vizén ezen a helyen tervezték az átkelést.²⁰⁶ A 189. táblázat a menzil ellátmányának tervezetét tartalmazza.

menzil	árpa (kile)	liszt (kile)	juh (db)	olaj (okka)	méz (okka)	széna (szekér)	túzfifa (szekér)
Rudna	3500	300	300	250	200	100	50

189. táblázat. Rudna menzil tervezett ellátmányának megoszlása

(6) Augusztus 19., Parác (Paracsa).²⁰⁷ A Rudnából folytatódó, körülbelül 22 km hosszú út északkeleti irányban, a Temest követve éri el Parácot. A pihenőt szintén a Temes folyó partján tervezték,²⁰⁸ a menzil ellátmányát a 190. táblázat mutatja.

menzil	árpa (kile)	liszt (kile)	juh (db)	olaj (okka)	méz (okka)	széna (szekér)	túzfifa (szekér)
Parác	3500	300	300	250	200	100	50

190. táblázat. Parác menzil tervezett ellátmányának megoszlása

(7) Augusztus 20–24., Temesvár. A Parácról a városig vezető, megközelítőleg 15 km-es út északkelet felé halad tovább. A sereg augusztus 24-ig tartózkodott itt, majd továbbindult Jenő felé, ahová augusztus 27-én érkezett meg.²⁰⁹ A menzil ellátását feltehetően a Temesváron tárolt ellátmányból egészítették ki, az ellátás tervezete a 191. táblázatban látható.

menzil	árpa (kile)	liszt (kile)	juh (db)	olaj (okka)	méz (okka)	széna (szekér)	túzfifa (szekér)
Temesvár	3500	300	300	250	200	100	50

191. táblázat. Temesvár menzil tervezett ellátmányának megoszlása

8.6.2. A Temesvár–Jenő útvonal

A sereg augusztus 24-én négynapos temesvári tartózkodást követően a tervezet szerint először Lippáig folytatta volna az útját. A szakértők itt már fegyveres összecsapásokra számítottak, főleg abban az esetben, ha az Erdélybe való mélyebb behatolás mellett döntött volna a hadvezetés. A Maroson való átkelést eredetileg Lippa közelében tervezték, pont azon a helyen, ahol július elején II. Rákóczi György és Kenán pasa összecsapott egymással. Az oszmánok szakértői ezt a helyet „Szoros torok”-nak nevezték, és krónikájában a hely megjelölésére Szalárdi is ezt a kifejezést használta.²¹⁰

Az útvonalat kijelölő szakemberek azt is számításba vették, hogy ha a sors és a szükség úgy hozza, akkor Temesvár felől a seregnek más irányból kell belépnie Erdélybe. Erre

²⁰⁵ Ma Rudna, Județul Timiș, Románia.

²⁰⁶ BOA MAD 2998. 157.

²⁰⁷ Ma Parác (Parța), Județul Timiș, Románia.

²⁰⁸ BOA MAD 2998. 157.

²⁰⁹ Julius Heinrich Wogin jelentése. Kesekfalu, 1658. szeptember 5. ÖStA HHStA Türkei I. Kt. 130. Konv. 2. fol. 126–135.; BOA D.BŞM 209. 10. Silahdar szerint a sereg Temesváron 6 napot tartózkodott. Silahdar, *Silahdar Tarihi*, 124.

²¹⁰ BOA MAD 2998. 157.; Szakály, *Szalárdi János siralmas magyar krónikája*, 411–413.

az esetre a múltból találtak példát: a Vaskapu-hágó felé került volna a sereg. Ezt az útvonalat földrajzi szempontból ideálisnak találták – hiszen már az ókortól kezdve „bejáratott” útnak számított –, amin a hágóig 6 szálláshely kialakítását tervezték.²¹¹ Ez az elgondolás a Lugoson és Karánsebesen át vezető rövidebb, nagyjából 140–150 kilométer hosszú útra, a menzilek közötti napi átlagos 20 kilométeres távolságokat figyelembe véve reálisnak tűnt.

A szakértők a Temesvártól Lippáig tartó, körülbelül 60 km hosszú úton egy menzillel terveztek, és ha a sereg Lippáról Jenő felé ment volna, akkor a két vár közé szintén egy állomást jelöltek volna ki. A Temesvár–Lippa útvonalat az alábbiak szerint tervezték meg.²¹²

(8a) Pasa vize (Pasa szuju).²¹³ Temesvártól a menzilig északkeleti irányban, sík területen haladó, körülbelül 30 km-es út vezet. A menzil ellátását a 192. táblázatban összefoglaltak szerint tervezték.

menzil	árpa (kile)	liszt (kile)	juh (db)	olaj (okka)	méz (okka)
Pasa vize	3500	300	300	250	200

192. táblázat. Pasa vize menzil tervezett ellátmányának megoszlása

(9a) Lippa. Pasa vizétől az út körülbelül 30 km hosszan továbbra is északkelet felé, sík terepen halad Lippáig. A menzil ellátmányának tervezetéről a 193. táblázat ad tájékoztatást.

menzil	árpa (kile)	liszt (kile)	juh (db)	olaj (okka)	méz (okka)
Lippa	3500	300	300	250	200

193. táblázat. Lippa menzil tervezett ellátmányának megoszlása

Az oszmán sereg azonban a tervekkel ellentétben Temesvárról nem Lippa felé haladt, hanem Arad irányába indult el. Feltételezhetően a nagyvezír fülébe jutott annak híre, hogy II. Rákóczi György a seregével Gyula és Lippa között, a Jenő közelében fekvő Csigérnél (a mai Csigérszőlősnél) vert táborn.²¹⁴ A törökök így Jenőt délnyugat felől közelítették meg, és ha Rákóczi seregével találkozott volna, akkor a fejedelem a Zarándi-hegység vonulatai miatt összecsapás nélkül is csak Jenő felé és/vagy a Fehér-Körösig tudott volna hátrálni.

Az oszmánok Temesvár elhagyását követően 3 menzil érintésével körülbelül 110 kilométer megtétele után augusztus 27-én érkeztek meg Jenőre. Az alábbiakban csak a menzilek neveit láthatjuk, az ellátásukra vonatkozóan ugyanis még tervezetek sem állnak a rendelkezésünkre.²¹⁵

(8b) Augusztus 24., Kokod.²¹⁶ A menzilt Temesvártól északkeleti irányban, sík területen haladó, körülbelül 25 km hosszú út éri el.

²¹¹ BOA MAD 2998. 157.

²¹² BOA MAD 2998. 157.

²¹³ Feltéhetőleg a mai Hidasliget (Pișchia, Județul Timiș, Románia) vagy Temesfüves (Fibiș, Județul Timiș, Románia) esetleg a környéken fekvő, a Berekszó patak (Ó-Béga) mellett elterülő egykori települések (például: Piski, Fülöplaka, Sarádvár) lehetnek, de az sem kizárható, hogy a sereg az említett folyóvíz településektől távol eső partján táborozott. Vö.: Reiszig, Temes vármegye községei, 51.

²¹⁴ BOA MAD 2998. 157.; Szakály, Szalárdi János siralmas magyar krónikája, 411–413.

²¹⁵ BOA D.MKF 27493. 23.; Silahdar, Silahdar Tarihi, 125. A krónikás szerint is augusztus 24-én indult el a sereg, de nem 27-én, hanem 30-án érkezett meg Jenőre. Ez a nap már inkább az ostrom kezdetét jelentette.

²¹⁶ Ma Orczyfalva (Orțișoara, szerbül Kokoda), Județul Timiș, Románia.

(9b) Augusztus 25., Murics.²¹⁷ A Kokodtól a menzilig tartó, körülbelül 26 km-es út északkelet felé fordulva, viszonylag sík területen vezet át a Maros partjához. A jenői vár kapitánya, Újlaky László jelentése alapján a lippai szandzsákbég Mikelakánál augusztus 14-én felméréseket végzett a Marosnál, a törökök új híd felverésével itt akartak átkelni a folyón, amit augusztus 25-én meg is kezdtek.²¹⁸

(10b) Augusztus 26., Csigér hídja (Csigér köprüszü). A Maros partjától megközelítőleg 45 km hosszú út halad tovább északkeleti irányban, talán a mai Csigérszöllős vagy Marót környéke felé. A Csigér patakon itt keltek át a katonák.

(11b) Augusztus 27., Jenő. A Csigér pataktól sík területen körülbelül 15 km-es, északkeleti irányú út vezet a várig.

A menzilben szeptember 13-án a kincstár pénzén kilétként 40 akcsével számolva 990 kile (22 027,5 kg) árpát vásároltak a katonák számára.²¹⁹

Az oszmán hadsereg Edirnetől Jenőig június 24. és augusztus 27. között összesítve körülbelül 1000–1100 kilométert tett meg. A 65 napból közel 26–27 napot töltött pihenővel, amit leszámítva így naponta átlagban 27 kilométert haladt előre. A látottak alapján ellátási problémákkal nem küzdött.

Az odaút és a kijelölt menzilek ellátásának bemutatását követően a következő lépésben a visszatérés útvonalának és az állomások további ellátmányának részleteire térünk rá.

²¹⁷ Feltehetőleg ma az Aradhoz tartozó Zsigmondháza (Mureşel), Judeţul Arad, Románia.

²¹⁸ Újlaky László Teleki Mihálynak. Borosjenő, 1658. augusztus 15. Gergely, *Teleki Mihály levelezése*, 244–245; Akkaya, *Vecîhî, Devri ve Eseri*, 175.; Újlaky László Teleki Mihálynak. Borosjenő, 1658. augusztus 25. Gergely, *Teleki Mihály levelezése*, 257–258; II. Rákóczi György Lórántffy Zsuzsannának. Székelyhíd, 1658. augusztus 26. MNL OL E190 30/7364.; CsL, 557.; BOA KK 1949. 44, 45. A Maroson vert híd felelőse egy bizonyos Hüszejn aga volt. BOA D.BRZ 47/12/29.

²¹⁹ BOA KK 1858. 60.; BOA MAD 4576. 17.

9. A visszaút és a menzilek ellátása – Jenő és Isztambul között

Az oszmán hadseregnek hazatéréskor hosszabb úttal kellett számolnia, ugyanis nem Edirnébe, hanem a fővárosba, Isztambulba kellett visszatérnie. Az ezt parancsoló hatt-i hümejún a jenői vár ostromának kezdetekor, 1658. augusztus 30-án érkezett meg a török táborba. A nagyvezír ezt az ostrom végéig nem akarta kihirdetni, bár nem sokat kellett várnia vele, ugyanis szeptember 2-án a törökök kezére került a jenői vár. Három napra rá pedig már egy Barcsai Ákos vezette erdélyi küldöttség jelent meg a török táborban, ami Köprülünek is jól jött, mivel az anatóliai lázadók miatt mihamarabb megoldást kellett találnia az erdélyi kérdésre. Tíz nap elteltével, szeptember 15-én már le is zárultak a „tárgyalások”, Erdély Barcsai személyében új fejedelmet kapott. Másnap az erdélyiek távoztak, zálogul hagyva a szebeni királybíró, Johannes Lutschot, egy polgártársát, Michael Kontzot, valamint Várad Istvánt és Szilvási Bálintot, szeptember 17-én pedig az oszmán sereg is elindult hazafelé. A nagyvezír a portai sereggel előresietett, a ruméliai erőket pedig élükre a ruméliai beglerbéget, Szülejmán pasát kinevezve hátrahagyta.¹

A visszautat három nagyobb szakaszra lehet felosztani. Az első a Jenőtől a Dunáig tartó szakasz, a második a Dunától Edirnéig vezető út, míg a harmadik az Edirne–Isztambul közötti útvonal. Az első szakasz eltért a felvonulási útvonaltól, a másodiknál ugyanazokat a menzileket használták, mint az odaúton, míg a harmadik a „hagyományos” állomásokat követte.

A sereg az idő szorítása miatt meglehetősen erőltetett menetben szeptember 17. és október 10. között, kicsivel több mint három hét alatt teljesítette a Jenő–Edirne távot, amire felvonuláskor összesítve körülbelül 5,5 hét szükségeltetett. Ez azt jelentette, hogy Pancsova és Nis között erőltetett menetben haladtak, naponta a sík területeken egyszerre két menzilt is érintve akár (a túlzónak tűnő) körülbelül 50–60 km közötti távolságokat is megtehettek. A nagyvezír egyébként 20 napra becsülte az Edirnébe való visszatéréshez szükséges időt.² A sereg Edirnében 10 napot időzött, Isztambulba végül október 29-én érkezett meg.

A menzilek ellátására a szürszátból a visszaútra is juthatott, ugyanakkor a Belgrád közelében fekvő menzilek kivételével az állomások készleteit újabb vásárlásokkal tervezték feltölteni. Ebbe az új ellátmányba már csak az árpa, a liszt vagy a kenyér, a tűzifa, a szalma és az Edirne–Isztambul úton a széna tartozott bele.

A menzilek időben kifejezett távolságához támpontot adó forrás egyelőre nem áll rendelkezésre, azonban a túszként vitt Johannes Lutsch naplója alapján hozzávetőlegesen meg lehet határozni, hogy melyik nap, merre járt a sereg. A menzilek egymáshoz viszonyított térbeli távolságának meghatározását nehezíti, hogy az egyes szálláshelyek pontos elhelyezkedését ez esetben sem ismerjük, ezért az alább kilométerben kifejezett távolságok és megadott útvonalleírások a domborzati és műholdtérképekre támaszkodva tett becsléseinken alapulnak. A Jenőtől Isztambulig tartó körülbelül 1200–1250 km hosszú úton 40 menzillel számoltak, az útvonal megtétele körülbelül másfél hónapot vett igénybe.

¹ Na'ımâ, *Târih-i Na'ımâ* 4, 1793.; Behcetî, *Târih-i Sülâle-i Köprülü*, 43b.; Gökçek, *Behcetî Seyyid İbrahim*, 78.; Yılmaz, *İsâ-zâde Târihi*, 50.; Lutsch, *Diarium*, 303.; B. Szabó, II. Rákóczi György, 254.; MNL OL E143 19. t.

² Mehmed Halife, *Tarih-i Gilmani*, 94a, 95a.; Oral, *Mehmed Halife*, 63–64.

9.1. A Jenő–Pancsova útvonal

A visszaút első szakasza szeptember 17-től szeptember 22-ig tartott. Ez idő alatt a sereg Jenőtől Pancsováig körülbelül 210–220 km-t tett meg, és négyszer állt meg pihenni. Erőltetett menetet diktáltak, naponta átlagban 40 km-t haladtak előre. A menzilekre és ellátásukra vonatkozóan egyelőre nem áll rendelkezésünkre információ. Az alábbiakban csak Lutsch naplójából tudjuk rekonstruálni a napokat és az útközbeni megállóhelyeket.³

(1) Szeptember 17., Maros partja. Jenőtől a folyóig délnyugati irányú, körülbelül 45 km hosszú út vezet. A sereg éjjel 2 órakor indult útnak, a Maros partjához már szintén sötétben érkezett meg. Az átkelés helye ugyanakkor nem ismert.

(2) Szeptember 18., Temesvár. Az oszmánok a Maroson éjjel keltek át, majd pihenés után délnyugat felé folytatva útjukat megközelítőleg 50 km megtétele után érkeztek Temesvár mellé.

(3) Szeptember 19., [Szudre]. Temesvárt délnyugati irányban elhagyva körülbelül 50 km után egy ismeretlen helység lett a következő állomás, ugyanis Lutsch a Temesvártól keletre, körülbelül 70 km-re fekvő, ma Bégaszederjesnek nevezett Szudre települést feltehetőleg egy Rudna és Bóka térségében lévő községgel (talán Surjánnal) keverte össze.⁴

(4) Szeptember 20., Cserépalja.⁵ E megállóig körülbelül 50 km hosszú, délnyugat felé folytatódó út vezetett az említett, beazonosíthatatlan településről.

(5) Szeptember 21., Pancsova. A sereg Cserépaljáról egy körülbelül 20 km-es déli irányú úton jutott el a Duna partjára, a folyón való átkelést itt tervezte végrehajtani.

9.2. A Pancsova–Edirne útvonal

A hazaút második szakasza Pancsovától Edirnéig 1658. szeptember 22-től október 10-ig tartott. Simon Reniger és Johannes Lutsch feljegyzései alapján ekkor érkezett meg a nagyvezír a sereggel Edirnébe, magába a városba pedig két napra rá vonult be. Az említett idő alatt a sereg körülbelül 780 kilométert tett meg, az úton változatlanul az eredetileg kijelölt 25 menzillel számoltak. Az biztosnak látszik, hogy Nisig vagy Palanka-i Múszapasáig erőltetett menetben, átlagban naponta körülbelül 49 km-t haladtak, talán megállás nélkül egész éjszaka meneteltek. A nagyobb pihenőhelyeken (*oturak*) sem időztek egy éjszakánál többet, Nis után is átlagban naponta körülbelül 37 km-t tettek meg.⁶

Az út során a sereg tartózkodási helyeinek napi beazonosításánál Lutsch naplójának egyértelműnek tűnő adataiból lehet kiindulni. Ez alapján szeptember 23-án Palanka-i Haszanpasánál, szeptember 26-án a Lutsch által Szófiának hitt Nisben, szeptember 30-án Szófiában, október 3-án Pazardzsikban, október 4-én Filibében járt a hadsereg. Ezzel és az előbbieken jelzettekkel egybevégt egy költségekről szóló irat rövid bejegyzése, ami a toparabdzsik lovainak a visszaút során juttatott árpamennyiségről emlékezik meg. Ez alapján Nis és Filibe közötti utat 10 nap alatt tette meg a hadsereg, azaz Nistől naponta egy-egy menzilt érintettek a katonák.⁷

A menzilek további ellátását újabb vásárlásokkal tervezték megoldani. Egy állomásra az árpa mennyiségét 1500 kilében (33 375 kg), a lisztét 200 kilében (5131 kg), a szalmáét

³ Lutsch, Diarium, 303–304.

⁴ A település Sudriasch, Szedrias, Szederjes neveken is ismert volt. Vö.: Engel, *A temesvári és moldovai szandzsák*, 122.

⁵ Ma Crepaja (Црепaja), Juzsnobanatszki okrug, Szerbia.

⁶ Simon Reniger jelentése. Edirne, 1658. október 21. ÖStA HHStA Türkei I. Kt. 130. Konv. 3. fol. 3–11.; Lutsch, Diarium, 304–306.; Na'imâ, *Târih-i Na'imâ* 4, 1805.; Abdurrahman, *Vekâyi'-Nâme*, 128.; BOA D.BRZ 48/1/32.

⁷ Lutsch, Diarium, 305–306.; BOA D.BRZ 48/1/32.

300 kantárban (16 933 kg), a tűzifaét pedig 50 szekérben határozták meg, a nagyobb pihenőhelynek kijelölt helységekre pedig az előbb felsoroltak dupláját rendelték. A szalma és a tűzifa esetében a szürszátból megmaradtakkal számoltak, ezekből további mennyiségeket vásárolni csak akkor kellett, ha nem maradt belőlük elegendő. Ebben az esetben ha szalmából nem sikerült volna a szükségeseket beszerezni, akkor arányaiban szénával kellett volna pótolni. Ezenfelül néhány menzilben 16 136 akcse értékben 121 kantár (6830 kg) kétszersültet biztosan biztosítottak.⁸

Az árpa több menzilben a szürszátból vagy más ellátmányból feleslegként megmaradhatott, ugyanis az árpából sok esetben a standardként megállapított 1500 kilénél kevesebbet vásároltak. Így elképzelhető, hogy az újonnan vásárolt mennyiségek a szürszátból megmaradtak 1500 kilére való kiegészítésére szolgáltak. Ez a ténylegesen felvásárolt árpamennyiség 25 138,5 kilét (559 332 kg) tett ki, amiből 8808 kilét kincstári pénzből, 16 330,5 kilét a hadsereg pénzéből szereztek be, és utóbbit a nagyvezír szükségleteire szánták.⁹

Perakinig a menzilek árpával és liszttel való ellátását azonban nem újbóli beszerzésekkel, hanem a térségbeli kazákból korábban vásárolt mennyiségekkel (istirá) akarták megoldani. Ezek általában többek is lettek a megállapított standardnál, így a felesleget értékesíteni tervezték.

A következő lépésben a Pancsovától Edirnéig tartó útvonal menziljeinek és tervezett ellátásuknak a bemutatása következik. Ennek során a hadjárat résztvevői között bizonyosan kiosztott mennyiséget is jelezzük.

(1) Szeptember 22., Hiszárdzsik. Pancsovából a Dunán egy 67 hajóból kialakított hídon keltek át, amit olyan szélesre alakítottak, hogy két szekér elférjen egymás mellett.¹⁰ A menzil ellátására a budai vilájetből Bajram csavus által felügyelt Szendrő kazából vásárolt tételeket kívánták átfogatni, ami a 194. táblázatban látható.¹¹

menzil	kaza	árpa (kile)	liszt (kile)	szalma (kantár)	tűzifa (szekér)
Hiszárdzsik	Szendrő	1500	500	300	50

194. táblázat. Hiszárdzsik menzil tervezett ellátmányának megoszlása

A látható mennyiségből 300 kile lisztet 24 000 akcse értékben terveztek eladni. A maradékból 50 000, illetve 16 000 akcse értékben további 1000 kile árpát és 200 kile lisztet értékesíthettek. A kaza vásárlásából 494 kile (10 991,5 kg) árpát bizonyosan kiosztottak a hadjárat résztvevői között.¹²

(2) Szeptember 22., Kolar. A menzilbe a budai vilájetből Bajram csavus által felügyelt Ahrama és Güverdzsinlik kazákból vásárolt tételeket, valamint Modava kaza szürszátadójából (195. táblázat) bizonyos mennyiségű árpát és lisztet terveztek átcsoportosítani az alábbiak szerint.¹³

⁸ BOA D.MKF 27490. 26. A szalma kantárját 15 akcséért vették volna. BOA KK 1949. 50. A kétszersültet 140 akcse/kantár áron szereztek be. Ez az ár egyedül Szófia menzilben nem érvényesült, ott 132,4 akcséért tudtak biztosítani 1 kantár kétszersültet.

⁹ BOA MAD 4576. 19.

¹⁰ Lutsch, Diarium, 304.

¹¹ BOA D.MKF 27490. 26.

¹² BOA D.MKF 27490. 26.; BOA MAD 4576. 19.; BOA D.MKF 62/179. 64/2.

¹³ BOA D.MKF 27490. 26.

menzil	kaza	árpa (kile)	liszt (kile)	szalma (kantár)	tűzifa (szekér)
Kolar	Ahrama, Güverdzsinlik	1980	660		
	Modava	473	242		
összesen		2453	902	300	50

195. táblázat. Kolar menzil tervezett ellátmányának megoszlása

Ahrama és Güverdzsinlik kaza vásárlásából el akartak adni 450 kile árpát 22 500 akcséért és 460 kile lisztet 36 800 akcséért. Ezenfelül 27 500 akcse ellenében a kolari palánk dizdárjának 550 kile árpát értékesítettek. Modava kaza szürszátjából a 473 kile árpa és a 242 kile liszt egyébként is „hipotetikus” volt, ugyanis pénzként, 23 650, illetve 19 360 akcse értékben gyűjtötték be. Ahramából és Güverdzsinlikből 451 kile (10 035 kg) árpa bizonyosan kiosztásra került a hadjárat résztvevői között.¹⁴

(3) Szeptember 23., Palanka-i Haszanpasa. A menzilbe a budai vilájetből Bajram csavus által felügyelt Pozsarofcsa és Kucsajna kazákból vásárolt tételeket használták volna fel az alábbiak (196. táblázat) alapján.¹⁵

menzil	kaza	árpa (kile)	liszt (kile)	szalma (kantár)	tűzifa (szekér)
Palanka-i Haszanpasa	Pozsarofcsa, Kucsajna	4200	1440	300	50

196. táblázat. Palanka-i Haszanpasa menzil tervezett ellátmányának megoszlása

A látható mennyiségből 2700 kile árpát 135 000 akcséért és 1200 kile lisztet 96 000 akcséért készültek eladni. Ezeken kívül a hadsereg távozása után további 800 kile árpát 40 000 akcséért és 103,5 kile lisztet 8280 akcséért is értékesíthettek.¹⁶

(4) Szeptember 23., Batocsina. A menzilbe a budai vilájetből Bajram csavus által felügyelt Karagujefcsa kazából vásárolt tételeket tervezték átcsoportosítani a 197. táblázat szerint.¹⁷

menzil	kaza	árpa (kile)	liszt (kile)	szalma (kantár)	tűzifa (szekér)
Batocsina	Karagujefcsa	3450	1150	300	50

197. táblázat. Batocsina menzil tervezett ellátmányának megoszlása

A látható mennyiségből 1950 kile árpát 97 500 akcséért és 950 kile lisztet 76 000 akcséért kívántak továbbadni. A kaza vásárlásából 1010 kile (22 472,5 kg) árpát bizonyosan kiosztottak a hadjárat résztvevői között.¹⁸

(5) Szeptember 24., Jagodina. A nagyobb pihenőhelynek kijelölt menzilbe a budai vilájetből Bajram csavus által felügyelt Jagodina és Csacska kazákból vásárolt tételeket tervezték utalni az alábbiak (198. táblázat) szerint.¹⁹

¹⁴ BOA D.MKF 27490. 26. Kezdetben 794 akcse árpa és 264 kile liszt eladása merült fel. BOA MAD 4576. 19.; BOA D.MKF 62/179. 63/140.

¹⁵ BOA D.MKF 27490. 26.

¹⁶ BOA D.MKF 27490. 26.; BOA D.MKF 62/179.

¹⁷ BOA D.MKF 27490. 26.

¹⁸ BOA D.MKF 27490. 26.; BOA MAD 4576. 19.; BOA D.MKF 62/179. 63/140.

¹⁹ BOA D.MKF 27490. 26.

menzil	kaza	árpa (kile)	liszt (kile)	szalma (kantár)	túzifa (szekér)
Jagodina	Jagodina	2400	800		
	Csacska	1026	342		
összesen		3426	1142	300	50

198. táblázat. Jagodina menzil tervezett ellátmányának megoszlása

Jagodina kaza istirájából 400 kile lisztet akartak eladni 32 000 akcséért. Csacska kaza istirájából 426 kile árpát 21 300 akcséért és az egész lisztet 27 360 akcséért kívánták továbbadni. Jagodinából 357 kile, Csacskaból 25 kile, összesen 382 kile (8499,5 kg) árpát bizonyosan kiosztottak a hadjárat résztvevői között.²⁰

(6) Szeptember 24., Perakin. A menzilben a budai vilájetből Bajram csavus által felügyelt Reszava kazából vett és a Perakin kazából újonnan vásárlandó tételeket tervezték felhalmozni a 199. táblázat alapján.²¹

menzil	kaza	árpa (kile)	liszt (kile)	szalma (kantár)	túzifa (szekér)
Perakin	Reszava	1200	400		
	Perakin	300	50		
összesen		1500	450	300	50

199. táblázat. Perakin menzil tervezett ellátmányának megoszlása

Reszava kaza istirájából eladásra szántak 16 000 akcséért 200 kile lisztet. Perakin kazából az árpát 30 akcsével számolva 9000 akcséért, a lisztet 60 akcsével számítva 3000 akcséért szerezték volna be. Reszava kazából 647 kile (14 396 kg) árpát bizonyosan kiosztottak a hadjárat résztvevői között.²²

A Perakint követő menzilekbe szánt árpát és lisztet új vásárlásokból tervezték fedezni. Az állomásonkénti 1500 kile árpát 30 akcse/kile áron 45 000, a 200 kile lisztet 60 akcse/kile áron 12 000 akcséért vásárolták volna. A nagyobb pihenőhelynek kijelölt menzileknél értelemszerűen az említett összegek kétszeresével, az árpa esetében 90 000 akcsével, a liszt esetében pedig 24 000 akcsével számoltak.

(7) Szeptember 25., Razsne. A menzil árpáját és lisztjét Aladzsahiszár kazából új vásárlás útján tervezték biztosítani az alábbiak (200. táblázat) szerint.²³

menzil	kaza	árpa (kile)	liszt (kile)	szalma (kantár)	túzifa (szekér)
Razsne	Aladzsahiszár	1500	200	300	50

200. táblázat. Razsne menzil tervezett ellátmányának megoszlása

A menzil nem rendelkezett elegendő ivóvízzel, a vár előtti folyóvíz megtisztításával tervezték e probléma megoldását.²⁴

²⁰ BOA D.MKF 27490. 26.; BOA MAD 4576. 19.; BOA D.MKF 63/140.

²¹ BOA D.MKF 27490. 26.

²² BOA D.MKF 27490. 26.; BOA MAD 4576. 19.; BOA D.MKF 62/179. 63/140.

²³ BOA D.MKF 27490. 27.

²⁴ Uo.

(8) Szeptember 25., Alekszicse. A menzil árpa- és lisztellátmányát Ürgüb kazából való beszerzéssel kívánták biztosítani a 201. táblázatban foglaltak alapján.²⁵

menzil	kaza	árpa (kile)	liszt (kile)	szalma (kantár)	túzifa (szekér)
Alekszicse	Ürgüb	1500	200	300	50

201. táblázat. Alekszicse menzil tervezett ellátmányának megoszlása

Ürgüb, illetve ezenkívül Nis és Leszkofcsa kazákból összesen 2286,5 kile (50 875 kg) árpát gyűjtöttek be bizonyosan, amit ki is osztottak a hadjárat résztvevői között.²⁶

(9) Szeptember 26., Nis. A nagyobb pihenőhelynek kijelölt menzil árpa- és lisztellátását Nis és Leszkofcsa kazákból tervezték megoldani a 202. táblázat szerint.²⁷

menzil	kaza	árpa (kile)	liszt (kile)	szalma (kantár)	túzifa (szekér)
Nis	Nis, Leszkofcsa	3000	400	300	50

202. táblázat. Nis menzil tervezett ellátmányának megoszlása

A két kaza vásárlásából Alekszicse menzilbe is jutott. Nisben az említett mennyiségeken felül 66 800 akce értékben 550 kile árpát és rozst vettek. Ezenfelül a toparabadzsik lovainak Filibe menzilig 10 napra vásároltak 80 akce/kile áron 400 kile (8900 kg) árpát.²⁸

(10) Szeptember 26., Palanka-i Múzapasa. A Sehirkőj kazához tartozó menzil ellátását annak saját erejéből oldották volna meg, amelynek részleteit a 203. táblázat tartalmazza.²⁹

menzil	helység	árpa (kile)	liszt (kile)	szalma (kantár)	túzifa (szekér)
Palanka-i Múzapasa	Palanka-i Múzapasa	1500	200	300	50

203. táblázat. Palanka-i Múzapasa menzil tervezett ellátmányának megoszlása

Palanka-i Múzapasa menzilt követően az állomásokra a 200 kile liszt helyett 1 akcsével számolva 20 000 akcséért 20 000 darab (10 000 pár) kenyér vásárlását irányozták elő. Egy kile lisztből ez esetben is 50 pár kenyeret tudtak sütni.

A Perakin és a Palanka-i Múzapasa közötti menzilekbe a tervezet alapján 1050 kile újonnan vásárlandó lisztet szántak, amiből a gyakorlat alapján (50 kile/pár) 52 500 pár kenyeret lehetett sütni. Ha ehhez hozzászámítjuk az alábbiakban bemutatandó, Sehirkőj és Edirne menzilek között újonnan beszerzendő 150 000 pár (300 000 darab) kenyeret, akkor a tervek alapján a visszaúton összesen legalább 202 500 pár³⁰ kenyér állt volna rendelkezésre.

(11) Szeptember 27., Sehirkőj. A menzilbe Sehirkőj kazából tervezték új vásárlást a 204. táblázat adatai alapján.³¹

²⁵ Uo.

²⁶ BOA MAD 4576. 19.

²⁷ BOA D.MKF 27490. 27.

²⁸ BOA KK 1949. 50.; BOA D.BRZ 48/1/32.

²⁹ BOA D.MKF 27490. 27. Nis és Leszkofcsa kazákból 30 000 akce értékben 1000 kile árpát szereztek volna be és a kenyeret is ezekből a kazákból vásárolták volna.

³⁰ Ez a szám akkor tekinthető relevánsnak, ha a Perakin–Edirne útvonalon nem maradt a szürszátból liszt, és az új vásárlás teljesen lefedte volna a szükségleteket.

³¹ BOA D.MKF 27490. 27.

menzil	kaza	árpa (kile)	kenyér (db)	szalma (kantár)	tűzifa (szekér)
Sehirköj	Sehirköj	1500	20 000	300	50

204. táblázat. Sehirköj menzil tervezett ellátmányának megoszlása

A kazából 2060 kile (45 835 kg) árpát bizonyosan kiosztottak a hadjárat résztvevői között, amiből a következő menzilbe is jutott.³²

(12) Szeptember 28., Szarijurd. Az állomást szintén Sehirköj kazából látták volna el az alábbiak (205. táblázat) szerint.³³

menzil	kaza	árpa (kile)	kenyér (db)	szalma (kantár)	tűzifa (szekér)
Szarijurd	Sehirköj	1500	20 000	300	50

205. táblázat. Szarijurd menzil tervezett ellátmányának megoszlása

(13) Szeptember 29., Halkalipinar. A menzilbe Szófia és Preznik kazákból bonyolítottak volna le egy új vásárlást az alábbi adatok (206. táblázat) alapján.³⁴

menzil	kaza	árpa (kile)	kenyér (db)	szalma (kantár)	tűzifa (szekér)
Halkalipinar	Szófia, Preznik	1500	20 000	300	50

206. táblázat. Halkalipinar menzil tervezett ellátmányának megoszlása

A két kazából összesen 6000 kile árpát és 80 000 darab kenyeret szándékoztak venni, amiből a Halkalipinart követő két menzil ellátását is tervezték. Ebből a mennyiségből 3524 kile (78 409 kg) árpát bizonyosan szétosztottak a hadjárat résztvevői között. A menzilben 459 kile árpa bizonyosan raktáron volt.³⁵

(14) Szeptember 30., Szófia. A nagyobb pihenőhelynek kijelölt Szófiába szintén az előbb említett kazák új vásárlásából biztosítottak volna ellátást a 207. táblázat szerint.³⁶

menzil	kaza	árpa (kile)	kenyér (db)	szalma (kantár)	tűzifa (szekér)
Szófia	Szófia, Preznik	3000	40 000	300	50

207. táblázat. Szófia menzil tervezett ellátmányának megoszlása

Szófia menzilben 2651 kile (58 985 kg) árpa biztosan rendelkezésre állt, azonban nehéz eldönteni, hogy ezt milyen vásárlásból szerezték be, ugyanis ennek a mennyiségnek kiléjéért 30 helyett csak 15 akcsét adtak. Ebből a mennyiségből 459 kile Halkalipinar menzilbe, 600 kile pedig Ormanli menzilbe került. Ezenfelül a kiosztására vonatkozóan nincsenek feljegyzések. Az árpán kívül 106 kantár (5983 kg) kétszersült is kiosztásra várt, amit 14 036 akcséért szereztek be.³⁷

³² BOA MAD 4576. 19.

³³ BOA D.MKF 27490. 27.

³⁴ Uo.

³⁵ BOA MAD 4576. 19.; BOA D.BRZ 48/1/32.

³⁶ BOA D.MKF 27490. 27.

³⁷ BOA KK 1949. 50.; BOA D.BRZ 48/1/32.

(15) Október 1., Ormanli falu³⁸ Káziaszkerderbendi közelében. A faluba szintén az előbb említett kazák új vásárlásából tervezték a szállítást (208. táblázat).³⁹

menzil	kaza	árpa (kile)	kenyér (db)	szalma (kantár)	túzifa (szekér)
Ormanli	Szófia, Preznik	1500	20 000	300	50

208. táblázat. Ormanli menzil tervezett ellátmányának megoszlása

A faluban 600 kile árpa bizonyosan rendelkezésre állt.⁴⁰

(16) Október 2., Ihtiman. A menzil ellátmányát további vásárlással, Ihtiman és Izladi kazákból kívánták biztosítani a 209. táblázatban összefoglaltak szerint.⁴¹

menzil	kaza	árpa (kile)	kenyér (db)	szalma (kantár)	túzifa (szekér)
Ihtiman	Ihtiman	1000	20 000		
	Izladi	500			
összesen		1500	20 000	300	50

209. táblázat. Ihtiman menzil tervezett ellátmányának megoszlása

A két kazából összesen 1657 kile (36 868 kg) árpát kiosztottak a hadjárat résztvevői között, ugyanis magában a menzilben további 294 kile (6541,5 kg) árpa és 480 darab kenyér állt rendelkezésre. Ezekon kívül 840 akcese értékben 6 kantár (339 kg) kétszersült is kiosztásra várt.⁴²

(17) Október 2., Kizderbendi. A menzilbe Szamakov kazából új vásárlással biztosították volna az árpát és a kenyeret az alábbi adatok (210. táblázat) alapján.⁴³

menzil	kaza	árpa (kile)	kenyér (db)	szalma (kantár)	túzifa (szekér)
Kizderbendi	Szamakov	1500	20 000	300	50

210. táblázat. Kizderbendi menzil tervezett ellátmányának megoszlása

Szamakov kazából bizonyosan beszereztek 500 kile (11 125 kg) árpát, és el is osztották a hadjáraton résztvevők között.⁴⁴

(18) Október 3., Tatarbazari. A menzilbe Tatarbazari kazából tervezték újabb „bevásárlást”, amelynek részleteit a 211. táblázat mutatja.⁴⁵

menzil	kaza	árpa (kile)	kenyér (db)	szalma (kantár)	túzifa (szekér)
Tatarbazari	Tatarbazari	1500	20 000	300	50

211. táblázat. Tatarbazari menzil tervezett ellátmányának megoszlása

³⁸ Ma Lesznovo (Лещново), Szófia oblaszt, Bulgária.

³⁹ BOA D.MKF 27490. 28.

⁴⁰ BOA D.BRZ 48/1/32.

⁴¹ BOA D.MKF 27490. 28.

⁴² BOA MAD 4576. 19.; BOA KK 1949. 50.; BOA D.BRZ 48/1/32.

⁴³ BOA D.MKF 27490. 28.

⁴⁴ BOA MAD 4576. 19.; BOA D.BRZ 48/1/32.

⁴⁵ BOA D.MKF 27490. 28.; Lutsch, Diarium, 306.

A kazából 1481,5 kile (32 963 kg) árpát bizonyosan kaptak a hadjárat résztvevői.⁴⁶
(19) Október 4., Filibe. A menzilbe Filibe kazából további vétellel terveztek szállítást (212. táblázat).⁴⁷

menzil	kaza	árpa (kile)	kenyér (db)	szalma (kantár)	túzifa (szekér)
Filibe	Filibe	1500	20 000	300	50

212. táblázat. Filibe menzil tervezett ellátmányának megoszlása

Filibe kazából összesen 3000 kile árpát és 40 000 darab kenyeret szándékoztak venni, amiből a Filibét követő menzil, Papszli ellátását is tervezték. Ebből a mennyiségből bizonyosan kiosztottak a hadjárat résztvevői között 3280 kile (72 980 kg) árpát. Magában a menzilben pedig 2485 kile (55 291 kg) árpa és 4500 darab kenyér állt rendelkezésre, továbbá 700 akcse értékben 5 kantár (282 kg) kétszersült is kiosztásra várt.⁴⁸

Ezekon kívül 150 kile (3337,5 kg) árpát szántak a kincstári szamarak ellátására Filibe és Edirne között, amit 60 akcse/kile áron szereztek be.⁴⁹

(20) Október 5., Papszli. A megállóhelynek az ellátását is Filibe kazából tervezték megoldani a 213. táblázatban foglaltak alapján.⁵⁰

menzil	kaza	árpa (kile)	kenyér (db)	szalma (kantár)	túzifa (szekér)
Papszli	Filibe	1500	20 000	300	50

213. táblázat. Papszli menzil tervezett ellátmányának megoszlása

(21) Október 6., Kajalu. A menzilbe a szükséges tételeket Csirpan és Zagra-i Atík kazák újabb vásárlásaiból szerezték volna be az alábbiak (214. táblázat) szerint.⁵¹

menzil	kaza	árpa (kile)	kenyér (db)	szalma (kantár)	túzifa (szekér)
Kajalu	Csirpan	500	8 000		
	Zagra-i Atík	1000	12 000		
összesen		1500	20 000	300	50

214. táblázat. Kajalu menzil tervezett ellátmányának megoszlása

A két kazából összesítve a vásároltaknál nagyobb mennyiséget, 1540 kile (34 265 kg) árpát osztottak ki a hadjárat résztvevői között.⁵²

(22) Október 7., Uzundsaábád-i Hászkoj. A hely ellátását saját kazájából további beszerzéssel oldották volna meg (215. táblázat).⁵³

⁴⁶ BOA MAD 4576. 19.

⁴⁷ BOA D.MKF 27490. 28.; Lutsch, Diarium, 306.

⁴⁸ BOA KK 1949. 50.; BOA MAD 4576. 19.; BOA D.BRZ 48/1/32.

⁴⁹ BOA KK 1858. 42.

⁵⁰ BOA D.MKF 27490. 28.

⁵¹ Uo.

⁵² BOA MAD 4576. 19.; BOA D.BRZ 48/1/32.

⁵³ BOA D.MKF 27490. 28.

menzil	kaza	árpa (kile)	kenyér (db)	szalma (kantár)	tűzifa (szekér)
Uzundzaábád-i Hászokj	Uzundzaábád-i Hászokj	1500	20 000	300	50

215. táblázat. Uzundzaábád-i Hászokj menzil tervezett ellátmányának megoszlása

A kazából 1000 kile (22 250 kg) árpát bizonyosan kaptak a hadjárat résztvevői. A menzilben legkevesebb 640 kile (14 240 kg) árpa állt rendelkezésre, valamint 560 akcse értékben 4 kantár (226 kg) kétszersült szintén kiosztásra várt.⁵⁴

(23) Október 8., Harmanli. A menzil ellátását három kazából, Janboluból, Neváhi-i Janboluból és Zagra-i Dzsedídből való újabb vásárlással biztosították volna. Az árpából azonban a megállapított mennyiségnél többet, 1600 kilét szereztek volna be, amelyek részletei a 216. táblázatban láthatóak.⁵⁵

menzil	kaza	árpa (kile)	kenyér (db)	szalma (kantár)	tűzifa (szekér)
Harmanli	Janbolu	700	8 000		
	Neváhi-i Janbolu	500	7 000		
	Zagra-i Dzsedíd	400	5 000		
összesen		1600	20 000	300	50

216. táblázat. Harmanli menzil tervezett ellátmányának megoszlása

Janbolu kazából 1345 kile, Neváhi-i Janboluból 500 kile, Zagra-i Dzsedídből pedig 458 kile, összesen 2303 kile (51 242 kg) árpa került kiosztásra a hadjárat résztvevői között, és ebből a mennyiségből feltehetően a környező menzilekbe is szállítottak.⁵⁶

(24) Október 9., Dzsiszr-i Musztafapasa. A menzilt három kazából (Csirmen, Dzsiszr-i Musztafapasa, Iszlimije) látták volna el új vásárlással. Az árpa mennyisége ebben az esetben is több lett volna az előre megállapítottnál (217. táblázat).⁵⁷

menzil	kaza	árpa (kile)	kenyér (db)	szalma (kantár)	tűzifa (szekér)
Dzsiszr-i Musztafapasa	Csirmen	800	10 000		
	Dzsiszr-i Musztafapasa	500	4 000		
	Iszlimije	500	6 000		
összesen		1800	20 000	300	50

217. táblázat. Dzsiszr-i Musztafapasa menzil tervezett ellátmányának megoszlása

A három kazából a tervezettnél nagyobb mennyiséget, Csirmenből 853,5 kile, Dzsiszr-i Musztafapasa kazából 1085 kile, Iszlimijéből 673 kile, összesen 2611,5 kile (58 106 kg) árpát osztottak ki a hadjárat résztvevői között. Magában a menzilben pedig 500 kile árpa bizonyosan rendelkezésre állt.⁵⁸

⁵⁴ BOA MAD 4576. 19.; BOA KK 1949. 50.; BOA D.BRZ 48/1/32.

⁵⁵ BOA D.MKF 27490. 28.

⁵⁶ BOA MAD 4576. 19.

⁵⁷ BOA D.MKF 27490. 28.; BOA D.BRZ 48/1/32.

⁵⁸ BOA MAD 4576. 19.; BOA KK 1949. 50.

(25) Október 10., Edirne. A pihenőhelynek számító menzilbe Edirne kazából történő új vásárlással biztosítottak volna árpát, kenyeret és a szürszátból származó mennyiségen felül szalmát a 218. táblázatban foglaltak alapján.⁵⁹

menzil	kaza	árpa (kile)	kenyér (db)	szalma (kantár)	szalma (kantár)	tűzifa (szekér)
Edirne	Edirne	3000	40 000	4000		
	Dimetoka	2000		500		
összesen		5000	40 000	4500	300	50

218. táblázat. Edirne menzil tervezett ellátmányának megoszlása

A Dimetoka kazából származó tételek és az Edirne kazából biztosítandó kenyér mennyiségét végül kivették a tervezetből. Az árpát 60 000, a kenyeret 40 000 akcséért szerezték volna be. A 4000 kantár (225 772 kg) szalmáért 7,5 akcse/kantár áron 30 000 akcsét fizettek, és elképzelhető, hogy ugyanennyiért vásárolták volna a további 500 kantárt is.

A menzilben 500 kile (11 125 kg) árpa és a nagyvezírnek rendelt 24 720 akcse értékű kenyér (nagy bizonyossággal 12 360 pár) bizonyosan rendelkezésre állt. A janicsárok számára is vásároltak kenyeret, 30 000 akcse értékben 15 000 párat.⁶⁰

9.3. Az Edirne–Isztambul útvonal

A sereg Edirnében tíz napot időzött, majd immár lassan a 16. életévébe lépő szultánnal és udvartartásával kiegészülve folytatta útját a birodalom fővárosába. A krónikások szerint azonban a válide szultán az uralkodó tízéves öccsével, Ahmeddel és 17 éves bátyjával, Szülejmánnal a sereg előtt egy nappal kelt útra.⁶¹

A visszaút harmadik, Edirne és Isztambul közötti szakaszát a sereg tíz nap alatt, 1658. október 20–29. között tette meg. A közel 250 km hosszú távon tíz menzilt jelöltek ki, amelyek tulajdonképpen állandóak voltak. Ekkor már nem erőltetett menetben haladt a sereg, hanem a „megszokott” tempójában, átlagban naponta körülbelül 25 kilométert megtéve.

A menzilek közötti időbeli távolságokhoz az odaút ismertetése során már látott források nyújtanak támpontot. Az ezekben szereplő adatok azonban az 1695. évek kivételével a hadjáratra való vonulás esetére számolt idők, így visszafelé jövet ezek lehetnek valamennyivel kevesebbek is. Az állomások egymáshoz viszonyított térbeli távolságának meghatározását nehezíti, hogy az egyes szálláshelyek pontos elhelyezkedését ez esetben sem ismerjük, ezért az alább kilométerben kifejezett távolságok és megadott útvonalleírások a domborzati és műholdtérképekre támaszkodva tett becsléseinken alapulnak, amit Verancsics Antal 1553. évi adataival egészítettünk ki.

Az Edirne és Isztambul közötti útvonalon az egyes menzilek ellátmányát 3000 kile (66 750 kg) árpában, 300 kile (7697 kg) lisztben, 100 szekér tűzifában, 800 kantár (45 154 kg) szalmában és 30 szekér szénában határozták meg. A szükséges mennyiségeket vásárlás útján a környékbeli kazákból szerezték be. Az adatok alapján kétszeres ellátmánnyal ellátott menzil nincs, ebből következően nagyobb pihenőhelyet nem jelöltek ki.⁶² Az úton húst is osztottak, de ennek mennyiségét és beszerzési módját egyelőre nem ismerjük.

⁵⁹ BOA D.MKF 27490. 28.

⁶⁰ BOA D.MKF 27490. 28.; BOA KK 1949. 49, 50.; BOA D.BRZ 48/1/24, 27.

⁶¹ Abdurrahman, *Vekâyi'-Nâme*, 129.; Na'îmâ, *Târih-i Na'îmâ* 4, 1806.; Simon Reniger jelentése. Edirne, 1658. október 21. ÖStA HStA Türkei I. Kt. 130. Konv. 3. fol. 3–11.

⁶² BOA D.MKF 27490. 25.; BOA KK 2629. 2.; BOA D.MKF 62/138.

Az árpa kiléjéért 30 akcsét, a liszt kiléjéért 60 akcsét, míg a szalma kantárjáért 15 akcsét fizettek, akárcsak a Belgrád–Edirne útvonalon. Ez Bújükcsekmedzséig érintette a menzileket, ugyanis az utolsó menzil kijelölésekor gondok akadhattak. A tervezet szerint Dávudpasa volt az utolsó állomás, de valószínűleg a hagyományoknak megfelelően a Bújükcsekmedzse és Dávudpasa között lévő Kücsükcekmedzsével is számoltak, bár ellátására vonatkozóan adatok nem állnak rendelkezésünkre.

A tervezet alapján Edirne és Bújükcsekmedzse közötti menzilekbe összesen 720 000 akcse értékben 24 000 kile (534 000 kg) árpát, 148 500 akcse értékben 2475 kile (63 499 kg) lisztet és 96 000 akcse értékben 6400 kantár (361 235 kg) szalmát vásároltak. Az erre szükséges pénzüsszeget nagy részben a Szaruhan, Ajdin, Mentese, Szigla és Bolu szandzsákokból befolyó beldárpénzből biztosították. A tűzifát és a szénát ugyancsak a környékbeli kazák korábbi szürszatadójából vagy vásárlásából rendelték. A tűzifa mennyisége minden menzilben az előre meghatározott mennyiségnél 100 szekérral több lett, talán azzal összefüggésben, hogy az időjárás október végén már hűvösre fordulhatott.⁶³

A menzilekbe a szu emíni, Szülejmán efendi felügyeletével további 6382 kile (141 999,5 kg) árpát osztottak szét az edirnei hombárból. Ennek részletes kiosztásáról a feljegyzések szerint egy bizonyos Musztafa cselebi részletes deftert készített, ami azonban egyelőre nem áll rendelkezésünkre.⁶⁴

Az alábbiakban az Edirnetől Isztambulig tartó útvonal menziljeinek és ellátásuknak a bemutatása következik.

(1) Október 20., Havsza (Havász-i Mahmúdpasa).⁶⁵ Az Edirnetől idevezető, körülbelül 25 km-es út, amit Verancsics 24 km-nek számolt, délkeleti irányban sík és enyhén dombos területen halad. A két helység távolságára 1663-ban 6, 1695-ben 4,5 órát mértek. A menzil ellátmánya az alábbiak (219. táblázat) szerint alakult.⁶⁶

menzil	kaza	árpa (kile)	liszt (kile)	tűzifa (szekér)	szalma (kantár)	széna (szekér)
Havsza	Dimetoka	2000	200	60	500	10
	Havász-i Mahmúdpasa	1000	100	40	300	10
összesen		3000	300	100	800	20

219. táblázat. Havsza menzil tervezett ellátmányának megoszlása

A menzilbe Dimetokából további 40, Havász-i Mahmúdpasából pedig 60 szekér tűzifát csoportosítottak át.⁶⁷

(2) Október 21., Baba-i Atík.⁶⁸ A Havsza és e település közötti, körülbelül 28 km hosszú út, amire Verancsics 32 km-t „mért”, délkelet felé, sík területen az Ergene folyó medencéjében vezet. A két menzil közötti távot 1663-ban 3, 1695-ben 4,5 óra alatt tették meg. A helység ellátását a 220. táblázat mutatja.⁶⁹

⁶³ BOA D.MKF 27490. 25.; BOA KK 2629. 10.; BOA D.MKF 62/140.

⁶⁴ BOA KK 2629. 10.

⁶⁵ Ma Havsa, Edirne İli, Törökország.

⁶⁶ BOA D.MKF 27490. 25.; Kopčan, Zwei Itinerarien, 73.; Simon Reniger jelentése. Edirne, 1658. október 21. ÖStA HHStA Türkei I. Kt.130. Konv. 3. fol. 3–11.; Verancsics Antal összes munkái, 59.; Sevinç, *1695 ve 1696 Avusturya Seferlerinde*, 124.

⁶⁷ BOA KK 2629. 10.

⁶⁸ Ma Babaeski, Kırklareli İli, Törökország.

⁶⁹ BOA D.MKF 27490. 25.; Kopčan, Zwei Itinerarien, 73.; Verancsics Antal összes munkái, 59.; Sevinç, *1695 ve 1696 Avusturya Seferlerinde*, 124.

menzil	kaza	árpa (kile)	liszt (kile)	túzifa (szekér)	szalma (kantár)	széna (szekér)
Baba-i Atík	Baba-i Atík	500	50	25	250	10
	Migalkara	1500	150	50	300	10
	Ipszala	1000	50	25	250	10
összesen		3000	250	100	800	30

220. táblázat. Baba-i Atík menzil tervezett ellátmányának megoszlása

A menzilbe Migalkarából további 25, Baba-i Atíkból pedig 75 szekér tűzifa került még be.⁷⁰

(3) Október 22., Bergosz.⁷¹ Baba-i Atíkból a menzilt egy kelet felé, sík területen haladó, megközelítőleg 25 km-es út éri el, amit Verancsics 16 km-t számolt. A két állomás időbeli távolsága 1663-ban 5, 1691-ben 6, 1695-ben 4 óra volt. Bergosz ellátmányát a következőképpen (221. táblázat) oldották meg.⁷²

menzil	kaza	árpa (kile)	liszt (kile)	túzifa (szekér)	szalma (kantár)	széna (szekér)
Bergosz	Bergosz	750	50	30	200	10
	Szaráj	500	50	20	100	5
	Dzsiszr-i Ergene	1000	100	30	300	10
	Hajrabolu	750	100	20	200	5
összesen		3000	300	100	800	30

221. táblázat. Bergosz menzil tervezett ellátmányának megoszlása

A menzilbe a tűzifából Bergoszból további 40, Szarájból, Dzsiszr-i Ergenéből és Hajraboluból pedig 20-20 szekérral többet küldtek.⁷³

(4) Október 23., Karistiran.⁷⁴ A Bergoszból idevezető, körülbelül 22 km hosszú út közel az Ergene folyóhoz délkelet felé sík terepen halad. 1663-ban 4, 1695-ben 4,5 óra alatt teljesítették e távolságot. A menzil ellátása az alábbiak (222. táblázat) szerint alakult.⁷⁵

⁷⁰ BOA KK 2629. 10.

⁷¹ Ma Lüleburgaz, Kırklareli İli, Törökország.

⁷² BOA D.MKF 27490. 25.; Kopčan, Zwei Itinerarien, 73.; Halaçoğlu, *Osmanlılarda Ulaşım*, 105.; Verancsics Antal összes munkái, 59.; Sevinç, *1695 ve 1696 Avusturya Seferlerinde*, 124.; Altunan, XVII. Yüzyıl Sonlarında, 87.

⁷³ BOA KK 2629. 10.

⁷⁴ Ma Büyükkarıştiran, Kırklareli İli, Törökország.

⁷⁵ BOA D.MKF 27490. 25.; Kopčan, Zwei Itinerarien, 73.; Sevinç, *1695 ve 1696 Avusturya Seferlerinde*, 124.

menzil	kaza	árpa (kile)	liszt (kile)	túzifa (szekér)	szalma (kantár)	széna (szekér)
Karistiran	Kirkkilisze	1000	150	40	300	10
	Pinarhiszári	1500	150	40	350	10
	Vize	500	50	20	150	10
összesen		3000	350	100	800	30

222. táblázat. Karistiran menzil tervezett ellátmányának megoszlása

A menzilben Kirkkiliszéből és Pinarhiszáriból további 40-40, Vizéből pedig 20 szekérral több tűzifát biztosítottak.⁷⁶

(5) Október 24., Csorlu.⁷⁷ Karistiran és a menzil közötti út körülbelül 28 km-en délkeleti irányban, sík terepen halad. 1663-ban a két helység távolságát 4, 1695-ben 5 órában, 1691-ben a Bergosz-Csorlu távolságot, amit 1553-ban Verancsics 50 km-nek számolt, 10 órában adták meg. Csorluba a következő mennyiségeket (223. táblázat) rendelték.⁷⁸

menzil	kaza	árpa (kile)	liszt (kile)	túzifa (szekér)	szalma (kantár)	széna (szekér)
Csorlu	Csorlu	1500	150	50	400	15
	Tekirdagi	1000	150	50	400	15
	Vize	500				
összesen		3000	300	100	800	30

223. táblázat. Csorlu menzil tervezett ellátmányának megoszlása

A menzilben Csorluból további 100 szekér tűzifa állt a hadsereg rendelkezésére.⁷⁹

(6) Október 25., Kinikli (Arabludereszi).⁸⁰ Csorluból a települést egy megközelítőleg 21 km hosszú, sík területen, délkelet felé továbbfolytatódó út éri el. A két állomás közötti távot 1663-ban 3, 1695-ben 4,5 óra alatt tették meg. A menzil ellátása a 224. táblázatban foglaltak szerint alakult.⁸¹

menzil	kaza	náhije	árpa (kile)	liszt (kile)	túzifa (szekér)	szalma (kantár)	széna (szekér)
Kinikli	Tekirdagi		2000	200	60	500	15
	<i>Ejüb</i>	Erekli	1000	100	40	300	15
összesen			3000	300	100	800	30

224. táblázat. Kinikli menzil tervezett ellátmányának megoszlása

A menzilben Ereklből további 100 szekér tűzifát használtak fel.⁸²

⁷⁶ BOA KK 2629. 10.

⁷⁷ Ma Çorlu, Tekirdağ İli, Törökország.

⁷⁸ BOA D.MKF 27490. 25.; Kopčan, Zwei Itinerarien, 73.; Halaçoğlu, *Osmanlılarda Ulaşım*, 104.; Verancsics Antal összes munkái, 59.; Sevinç, *1695 ve 1696 Avusturya Seferlerinde*, 124.; Altunan, XVII. Yüzyıl Sonlarında, 87.

⁷⁹ BOA KK 2629. 10.

⁸⁰ Ma Değirmenköy, İstanbul İli, Törökország.

⁸¹ BOA D.MKF 27490. 25.; Kopčan, Zwei Itinerarien, 73.; Sevinç, *1695 ve 1696 Avusturya Seferlerinde*, 124.

⁸² BOA KK 2629. 10.

(7) Október 26., Szilivri.⁸³ Kinikliből a Márvány-tenger melletti menzilig az út keleti irányban és sík területen, körülbelül 25 km hosszan vezet. A menzilt 1663-ban Kiniklitől 3, 1695-ben 6, 1691-ben Csorlútól 8 óra távolságra mérték. Szilivriben az ellátásról az alábbiak (225. táblázat) szerint intézkedtek.⁸⁴

menzil	kaza	náhije	árpa (kile)	liszt (kile)	túzifa (szekér)	szalma (kantár)	széna (szekér)
Szilivri	Ejüb	Szilivri	1000	50	50	300	20
	Inedzsik		1000	50	20	200	10
	Galata	Marmara, Kapudagi, Mír Alí	1000	200	30	300	
összesen			3000	300	100	800	30

225. táblázat. Szilivri menzil tervezett ellátmányának megoszlása

Az állomáson Szilivriből és Marmarából további 50 szekér tűzifát, utóbbiból még 10 szekér szénát is biztosítottak a hadsereg számára. Ezekből a korábban beszerettek tételeiből további 1950 kile (43 387,5 kg) árpát tettek félre a janicsárok szükségleteire.⁸⁵

(8) Október 27., Bűjükcekmedzse.⁸⁶ Szilivritől az idáig vezető, megközelítőleg 30 km-es út, amit Verancsics 32 km-t számolt, kelet felé, viszonylag sík területen halad. A menzil Szilivritől 1663-ban, 1691-ben és 1695-ben is 6 óra távolságra feküdt. Bűjükcekmedzse ellátmányának alakulását a 226. táblázat mutatja.⁸⁷

menzil	kaza	náhije	árpa (kile)	liszt (kile)	túzifa (szekér)	szalma (kantár)	széna (szekér)
Bűjükcekmedzse	Ejüb	Bűjükcekmedzse	1500	150	50	400	15
		Csataldzsa	1500	150	50	400	15
összesen			3000	300	100	800	30

226. táblázat. Bűjükcekmedzse menzil tervezett ellátmányának megoszlása

A menzilben a tűzifából Csataldzsából további 70, Bűjükcekmedzseből pedig 30 szekérral bocsátottak a sereg rendelkezésére. Utóbbi kazából további 1000 kantár (56 443 kg) szalmát is küldtek.⁸⁸

Az út során kincstári pénzen még 40 akcse/kile áron 4656,5 kile (103 607 kg) árpát, illetve 20 akcse/kantár áron 4810 kantár (271 491 kg) szalmát vásároltak. Egységenként 40, illetve 150 akcsés áron 270 szekér tűzifát és 60 szekér szénát is beszerettek.⁸⁹ A felsorolt mennyiségeket feltételezhetően a Bűjükcekmedzset követő menzilekbe osztották el.

⁸³ Ma Silivri, İstanbul İli, Törökország.

⁸⁴ BOA D.MKF 27490. 25.; Kopčan, Zwei Itinerarien, 73.; Halaçoğlu, *Osmanlılarda Ulaşım*, 104.; Verancsics Antal összes munkái, 59.; Sevinç, *1695 ve 1696 Avusturya Seferlerinde*, 124.; Altunan, XVII. Yüzyıl Sonlarında, 85.

⁸⁵ BOA KK 2629. 10.

⁸⁶ Ma Bűyükçekmece, İstanbul İli, Törökország.

⁸⁷ BOA D.MKF 27490. 25.; Kopčan, Zwei Itinerarien, 73.; Halaçoğlu, *Osmanlılarda Ulaşım*, 104.; Verancsics Antal összes munkái, 59. Verancsics a Csorlu és Szilivri közötti távolságot 41 km-ben állapította meg. Sevinç, *1695 ve 1696 Avusturya Seferlerinde*, 124.; Altunan, XVII. Yüzyıl Sonlarında, 83.

⁸⁸ BOA KK 2629. 10.

⁸⁹ BOA KK 2629. 4.

(9) Október 28., Kücsükcekmedzse.⁹⁰ Büjükcekmedzse és a település között az út körülbelül 28, Verancsics mérése szerint 24 km-en halad előre keleti irányban. A menzil 1663-ban Büjükcekmedzsétől 3 óra távolságban volt.⁹¹

A menzilben 2580 kile (57 405 kg) árpát és 8350 pár kenyeret biztosan tároltak a katonák ellátására.⁹²

(10) Október 29., Dávudpasa.⁹³ Kücsükcekmedzsétől a menzilig vezető, körülbelül 15 km-es út kelet felé dombos terepen halad. Kücsükcekmedzsétől 1663-ban 2, 1695-ben Büjükcekmedzsétől 6 óra távolságra esett. A menzil ellátását az alábbiak (227. táblázat) szerint tervezték.⁹⁴

menzil	kaza	náhije	árpa (kile)	liszt (kile)	túzifa (szekér)	szalma (kantár)	széna (szekér)
Dávudpasa	Ejüb	Kücsükcekmedzse, Ejüb	2000		50	500	
összesen			2000		50	500	

227. táblázat. Dávudpasa menzil tervezett ellátmányának megoszlása

A menzilbe szalmából további 800 kantárt (45 154 kg) rendeltek a hadsereg ellátására.

Dávudpasából két nap után a dzselálík elleni hadmozdulatok megtervezése végett a sereg az uralkodóval együtt Kagithánébe vonult. Simon Reniger értesülései szerint ezt azonban biztonsági okokból tették, mert a szultáni palotában is akadtak a lázadókkal szimpatizálók. A janicsárok november 3-ig maradtak itt, a következő nap Üszküdarba mentek át.⁹⁵

Az oszmán hadsereg Jenőtől Isztambulig szeptember 17. és október 29. között összesítve körülbelül 1200–1250 kilométert tett meg. A 43 napból közel 10 napot töltött pihenővel, amit leszámítva naponta átlagban 29 kilométert haladt előre. A látottak alapján ellátási problémákkal nem küzdött.

Az odaút és a visszaút menziljeinek és azok ellátásának ismertetése után a következő lépésben a hadjáraton résztvevő személyek ellátását mutatjuk be, azaz a begyűjtött élelem egyénekre lebontott kiosztásának ismertetésére térünk rá.

⁹⁰ Ma Küçükçekmece, İstanbul İli, Törökország.

⁹¹ Kopčan, Zwei Itinerarien, 73.; Verancsics Antal összes munkái, 59.

⁹² BOA KK 2629. 10.

⁹³ Ma Davut Paşa mahallesi, İstanbul, Törökország.

⁹⁴ BOA D.MKF 27490. 25.; BOA MAD 4576. 29.; BOA KK 2629. 13.; Sevinç, 1695 ve 1696 Avusturya Seferlerinde, 124.; Kopčan, Zwei Itinerarien, 73. Dávudpasához érkezés dátumával kapcsolatban eltérő információk állnak rendelkezésre. A krónikáirók nagy része október 31-re, míg Reniger és Nihadi október 30-ra tette ezt. Simon Reniger jelentése. Konstantinápoly, 1658. november 7. ÖStA HHStA Türkei I. Kt. 130. Konv. 3. fol. 20–26.; Abdurrahman, *Vekâyi'-Nâme*, 129.; Silahdar, *Silahdar Tarihi*, 142.; Na'imâ, *Târih-i Na'imâ* 4, 1807.; Nihâdi, *Tarih-i Nihâdi*, 184b.; Özkasap, *Tarih-i Nihâdi*, 42.; Altunan, XVII. Yüzyıl Sonlarında, 81.

⁹⁵ Simon Reniger jelentése. Konstantinápoly, 1658. november 7. ÖStA HHStA Türkei I. Kt. 130. Konv. 3. fol. 20–26.; BOA MAD 4576. 29.; BOA KK 2629. 10, 13.; Abdurrahman, *Vekâyi'-Nâme*, 129.; Silahdar, *Silahdar Tarihi*, 142.; Na'imâ, *Târih-i Na'imâ* 4, 1807.

10. Az ellátmány kiosztása

A fentiekben láthattuk, hogy a hadsereg élelemellátmányának biztosítására milyen tervek, utasítások születtek, ahogy azt is, hogy ezekből mennyi realizálódott. A következőkben már az élelem szétosztását tárgyaljuk, amellyel kapcsolatban a hadjárat nüüzil emíni-jének, Haszan agának a mevkúfát- és tevziátdeftere szolgál támpontként, ami az ellátmányok a hadjárat résztvevői között történt szétosztását részletezi. Nem kizárható azonban, hogy ez a defter nem teljességgel ismerteti az élelem kiosztását, mert történnék benne utalások egy másik, Musztafa cselebi által készített tevziátdefterre.¹ Ezt alátámasztja az a tény is, hogy több olyan tétel vásárlása is történt, amelyek elosztására vonatkozóan nincs információnk.

A fent említettek azonban csak az Edirne–Belgrád–Temesvár–Jenő–Pancsova–Edirne útvonalon kiosztott élelemre vonatkoznak, ami az 1658. június 24. – október 19. közötti, 118 napos időintervallumot foglalja magába, azaz beletartozik az a tíz nap is, amit a sereg október 10–19. között Edirmében töltött el.

Az Edirne–Isztambul közötti úton az október 20–29. közötti tíz napon is osztottak ételt, ennek dokumentációját azonban elkülönítve kezelték az előbbitől. Az ellátás megszervezését Mehmed aga, nüüzil emíni látta el.

A juhokat, ahogy azt a korábbiakban láthattuk, Júsuf efendi, a ganem emíni és Ömer bese, a kasszások kethüdája kezelte. Külön deftert vezettek a juhok bevételéről, kiosztásáról, azonban ez jelenleg nem áll rendelkezésünkre, így a hús felhasználásának részleteit nem ismerjük, csak a szürszátból és istirából származó állatokra vonatkozó hiányos számadatokra támaszkodhatunk.

Az állatok ellátásáért a Szergi-i Hümajún emíne, Musztafa aga felelt, az ő tevékenységéről közelebbit azonban nem ismerünk.

A nagyvezírtől kezdve a különböző díváni hivatalok és a kapikulu egységek fontosabb tisztségviselőin, alkalmazottjain, eljáróin át az erdélyi küldötnök is járt kiutalás. A tételből a kedvezményezettek napi adagokban részesültek, azonban nem mindegyik fajta ételt osztották naponként, valamint nem is mindenki kapott minden nap a különböző tételből. A kiosztott mennyiségek és a kedvezményezettek rangja nem mindig állt egyenes arányosságban, bár ezt befolyásolhatta az egyes személyek mellett lévő szolgálok száma is. A tisztségviselőkre vonatkozóan az elosztásról készült dokumentációban csak egy nem teljesen egyenletes, rangban és napi ételmennyiségben csökkenő tendencia figyelhető meg.

Az említettek miatt az élelemkiosztást bemutató kimutatásainkban a kedvezményezettek besorolásakor elsődlegesnek a napi adagok mennyiségét választottuk, ami valamennyire tükrözheti az egyes személyek egymáshoz viszonyított tényleges és a kiosztás során elfoglalt rangját. Emellett külön tárgyaljuk az egyes tételek térítéses és térítésmentes kiosztását, valamint a kiosztás könnyebb átláthatósága érdekében a kedvezményezettek „funkciójuk” szerint csoportosítottuk: portai (központi) tisztségviselők; hivatalnokok csoportjai; katonák; kiemelt személyek; egyéb vagy titulus nélkül említett személyek; haszonállatok.

A tartományi erők nem estek bele a központi elosztás körébe, ellátásukról maguknak kellett gondoskodniuk. Erre vonatkozóan Johann Friedrich Metzgeről, a budai pasát június végén Lippán felkereső Habsburg-követtől „kaphatunk” némi információt. Tudomása szerint, amikor Kenán pasa Budáról útra kelt, a férfiakra 1, a nőkre fél guldent, a

¹ BOA MAD, 4576. 5., 19. Musztafa cselebit beosztása nélkül említik, feltehetően a mevkúfáthivatal sákirджа volt. (Lásd: 7.3.)

gyerekekre pedig 5 groschent jelentő illetéket vetett ki. A Duna menti falvaknak piskótát kellett sütniük, vagy valamilyen élelmiszert biztosítaniuk. Például egy háztulajdonost 100 tojás, a házában lakókat 20–30 tojás adására kötelezték.² Ezenkívül az említett pasa, valamint a szilisztrai beglerbég, Dzsán Arsztlan vásárolt a központilag beszedett ellátmányból, amit fordíthattak katonáik élelmezésére is.

Az élelem kiosztását három nagy részben tárgyaljuk. Az első szakaszban az Edirne menziliben, a másodikban az Edirne–Jenő–Edirne útvonalon, a harmadik részben az Edirne–Isztambul úton végzett elosztást mutatjuk be.

10.1. Az élelem kiosztása Edirne menziliben

A fentiekben már láthattuk (8.3.), hogy a hadjáratra való gyülekezés idején az Edirneben biztosítandó ellátásra természetben 45 100 kile árpát, 4910 kile lisztet, 3865 okka olajat és 2530 okka mézet szántak. Az előirányzott mennyiségekből végül 43 933 kile árpát, 4788 kile lisztet, 3755 okka olajat és 2470 okka mézet sikerült beszedni.

1658. március 27-től a hadsereg Belgrád felé való indulásának napjáig, június 24-ig egy kevésbé részletes kimutatás szerint 39 606 kile (881 233,5 kg) árpát, 4289 kile (110 039 kg) lisztet, 3452 okka (4428 kg) olajat és 2219 okka (2846,5 kg) mézet bizonyosan kiosztottak. Ez nem tűnik soknak, ezért feltehetőleg a pénzként beszedett tételekből és egyéb más forrásokból is biztosíthattak élelmet.

Az ellátmányból a szultáni udvar, a belső és a külső agák, valamint további tisztségviselők számára csak árpát osztottak (228. táblázat). Számuk és személyük egyelőre nem ismert, a kiosztott árpa 82,4%-át, 32 632 kilét (726 062 kg) kapták.³

kedvezményezett	időszak	napok száma	árpa (kile)
különböző tisztségviselők	márc. 27. – ápr. 2.	7	5 374
	ápr. 3–9.	7	4 833
	ápr. 10–17.	8	4 845
	ápr. 18–24.	7	4 731
	ápr. 25. – máj. 1.	7	4 701
	máj. 2–7., 9.	7	672
	máj. 8., 10–14., 16.	7	745
	máj. 15., 17–21., 23.	7	756
	máj. 22., 24–28., 30.	7	828
	máj. 29., 31. – jún. 2., 4.	4	1 103
	jún. 3., 5–9., 11.	7	1 157
	jún. 10., 12–16., 18.	7	1 360
	jún. 17., 19–23., 25.	7	1 527
összesen			32 632

228. táblázat. A szultáni udvar, a belső és külső agák, valamint további tisztségviselők számára kiosztott ellátmány megoszlása Edirne menziliben

² Johann Friedrich Metzger Annibale Gonzagának. Szakálos, 1658. július 16. ÖStA HHStA Türkei I. Kt. 130. Konv. 2. fol. 27–39.

³ BOA D.MKF 63/34.

Az ellátmányból részesülők közül három tisztségviselő neve ismert: a reiszülküttáb, Sámízade Mehmed efendi, a nagyúri konyha emínje, Ömer efendi és a szu emíni, Szülejmán efendi. A konyha vezetője a teljes lisztmennyiséget, valamint az olaj (95,9%) és a méz (96,4%) nagy részét kapta meg, ezeket feltételezhetően ételkészítésre használhatták fel (229. táblázat).⁴

kedvezményezett	időszak	árpa (kile)	liszt (kile)	olaj (okka)	méz (okka)
Sámízade Mehmed efendi, reiszülküttáb	n. a.	50	0	0	0
	ápr. 2.	65	0	0	0
	ápr. 20.	50	0	0	0
	ápr. 26.	50	0	0	0
	ápr. 29.	50	0	0	0
	máj. 11.	120	0	0	0
	máj. 23.	100	0	100	50
	jún. 21.	100	0	0	0
Ömer efendi, a Matbah-i Ámire emínje	n. a.	0	4289	3312	2139
Szülejmán efendi, szu emíni	ápr. 26.	1423	0	0	0
	jún. 23.	1756	0	0	0
összesen		3764	4289	3412	2189

229. táblázat. Sámízade Mehmed efendi, Ömer efendi és Szülejmán efendi számára kiosztott ellátmány megoszlása Edirne menziliben

A látott tisztségviselőkön kívül bizonyos, illetve meg nem nevezett személyeknek, a janicsároknak, valamint a nagyvezír lovainak is biztosítottak valamennyi árpát, olajat és mézet, amelyet a 230. táblázat mutat.⁵

kedvezményezett	árpa (kile)	olaj (okka)	méz (okka)
Ahmed efendi	50	0	0
Hüszejn efendi	50	0	0
Mehmed efendi	20	0	0
további személyek	2190	40	30
janicsárok	500	0	0
nagyvezír lovai	400	0	0
összesen	3210	40	30

230. táblázat. Egyéb személyek számára kiosztott ellátmány megoszlása Edirne menziliben

Az ellátásban részesülő kedvezményezettek köre nem volt széles, feltételezhetően más forrásokból is biztosítottak élelmet a hadjáraton résztvevők számára.

⁴ Uo.

⁵ Uo.

10.2. Az élelem kiosztása az Edirne–Jenő–Edirne útvonalon

A tulajdonképpeni hadjárat idején (1658. június 24. – október 19.) kiosztott élelem a Haszan aga által készített mevkúfátdefter alapján az Edirnetől Belgrádig tartó út menziljeibe rendelt szürszátot, a boszniai, a budai, az egri, a kanizsai, a temesvári vilájet szürszátadójának bizonyos mennyiségét, a kincstárból kiutalt pénzen vett gabonát, valamint a nüzülpénzekből vásárolt tételeket jelentette.⁶ Az ellátmány árpából, lisztből, a liszt egy részéből süített kenyérből, olajból, mézből, húsból, tűzifából és szalmából állt össze. Kétszersült, rizs, széna, illetve fű kiosztására vonatkozóan azonban egyelőre nem áll rendelkezésünkre információ.

Az alábbiakban röviden összefoglaljuk a kiosztott élelem mennyiségét, majd az egyes tételek elosztását külön-külön mutatjuk be.

10.2.1. A kiosztott tételek és mennyiségek

Az előző fejezetekben már láthattuk, hogy az ellátmányt milyen módon és mekkora mennyiségben biztosították, ezért az alábbiakban már csak ennek összefoglalására szorítkozunk. Ez a szürszátadóból (a), a kincstári pénzből (b), valamint a hadsereg pénztárából (c) finanszírozott utánpótlást jelentette.

a) A szürszátadóból 122 910 kile (2 734 747,5 kg) árpa, 16 139 kile (414 062 kg) liszt, 14 236 okka (18 262 kg) olaj, 8490 okka (10 891 kg) méz, 9720 kantár (548 626 kg) szalma, 5045 cseki (1 261 250 kg) tűzifa és 15 197 darab juh állt rendelkezésre. Ez a mennyiség legfőképpen a korábbi fejezetben ismertetett, az Edirne és Belgrád között található menzilekbe rendelt szürszátot jelentette. Ehhez hozzávették a boszniai, a budai, a temesvári, az egri és a kanizsai vilájetek egyes kazáiból beszedett szürszátot, valamint az említett éjletekbe tartozó többi kazából begyűjtött, és a Pancsova–Temesvár útvonal menziljeibe szánt szürszát felhasznált tételeit is. A korábbi fejezetekben ezt részletesen bemutattuk, összefoglalóan az alábbiak (231. táblázat) szerint alakult a hadjárat résztvevői között kiosztott szürszátmennyiség.⁷

felhasználási/ begyűjtési hely	árpa (kile)	liszt (kile)	olaj (okka)	méz (okka)	szalma (kantár)	tűzifa (cseki)	juh (db)
Edirne–Belgrád	78 351	9 995	8 937,5	6028	9720	5045	6 716
vilájetek egyes kazái	13 724	2 900	3 042,0	1932	0	0	8 481
Pancsova–Temesvár	30 835	3 244	2 276,0	530	0	0	0
összesen	122 910	16 139	14 255,5	8490	9720	5045	15 197

231. táblázat. A hadjárat résztvevőinek számára kiosztott szürszátmennyiség megoszlása

b) A kincstári pénzből 2 471 063 akcsét költöttek vásárlásra. Ebből 37 829 isztambuli kile (841 695 kg) árpát 1 703 799 akcse értékben, 8037,5 isztambuli kile (206 210 kg) lisztet 605 644 akcse értékben és 80 810 pár (51 799,2 kg) kenyeret 161 620 akcse értékben szereztek be. A különböző tételeket különböző személyek szolgáltatták be, akik között megtalálhatóak egyszerű lakosok, tisztségviselők, katonák és még maga a nüzül emíni, Haszan aga is. Az nem derül ki a feljegyzésekből, hogy az adott személyek a sajátjukat adták-e el, vagy maguk vásárolták-e bizonyos mennyiséget bizonyos helyekről.

⁶ BOA MAD 4576. 5–6. A defterben található összesítés megtalálható még: Gemil, *Relațiile Țărilor Române*, 300–302.

⁷ BOA MAD 4576. 14–16. Az elosztásról készült kimutatásban 14 255,5 okka helyett már csak 14 236 okka olajjal számoltak. NBKM Orientalszki Otdel, fond 316/A, nr. 20.; BOA MAD 2998. 51–59.; BOA IE.AS 373.

A beszerzés nagy része július és augusztus hónapra esett, helyileg pedig a menzilek adták a felhalmozás helyét.

Az árpát kilénként 30–80 akce között vásárolták fel, az árak Edirnetől Belgrád felé haladva fokozatosan csökkentek. Az árpa vásárolt mennyisége a korábbi fejezetekben már ismertetésre került, összefoglalóan a 232. táblázat szerint alakult.⁸

gyűjtőhely (személy/menzil)	árpa (kile)	akcseérték
Haszan aga	1 923,0	99 996
Kajalu	267,0	16 020
Filibe	1 392,0	76 074
Ihtiman	150,0	7 500
Szófia	2 737,5	159 250
Szugesidi	666,5	43 185
Palanka-i Múszapasa	386,5	23 190
Nis	2 275,0	113 750
Batocsina	700,0	21 000
Kolar	234,0	11 700
Hiszárdzsik	27,0	2 160
Belgrád	24 563,5	1 044 864
Pancsova	1 517,0	45 510
Jenő	990,0	39 600
összesen	37 829,0	1 703 799

232. táblázat. A kincstári pénzből vásárolt és kiosztott árpa megoszlása

A lisztet augusztus 7–11. között kilénként 61–80 akce közötti áron vásárolták a belgrádi menzilben. A korábbi fejezetekben ismertetett és kiosztásra szánt liszt mennyisége összefoglalóan az alábbi, 233. táblázat szerint alakult.⁹

gyűjtőhely (menzil)	liszt (kile)	akcseérték
Belgrád	8037,5	605 644
összesen	8037,5	605 644

233. táblázat. A kincstári pénzből vásárolt és kiosztott liszt megoszlása

A kenyeret párankét 2 akcseért szerezték be június és augusztus között, aminek részleteit a korábbi fejezetekben már szintén bemutattuk. A begyűjtés helye alapján összefoglalt és kiosztásra szánt mennyiségek az alábbiakban (234. táblázat) láthatóak.¹⁰

gyűjtőhely (menzil)	kenyér (pár)	akcseérték
Filibe	12 000	24 000
Szófia	1 341	2 682
Belgrád	43 469	86 938
Pancsova	24 000	48 000
összesen	80 810	161 620

234. táblázat. A kincstári pénzből vásárolt és kiosztott kenyér megoszlása

⁸ BOA MAD 4576. 17.

⁹ BOA MAD 4576. 18.; BOA KK 1858. 60.; BOA KK 1949. 44, 55.

¹⁰ BOA MAD 4576. 18.

c) A hadjárat pénztárából – nagyobb részben nüzülpénzből, kisebb részben a kincstár pénzből – finanszírozott (istirá) ellátmányból 199 116 isztambuli kile (4 430 331 kg) árpa, 7533 isztambuli kile (193 267 kg) liszt, 19 500 pár (12 499,5 kg) kenyér, 4184 okka (5367 kg) olaj, 550 okka (705,5 kg) méz és legalább 13 646 darab juh kiosztásával számoltak. Ennek a mennyiségnek a nagy részét a korábbi fejezetekben bemutatott azon vásárlások tették ki, amiket Belgrád körzetében, valamint a budai, a temesvári, az egri, a kanizsai és a boszniai vilájetben bonyolítottak le. A kiosztott mennyiségek kisebb részét pedig az odaút során a különböző helyekről vételezett tételek jelentették.

Az istirából az eddigi kimutatásokban nem szereplő két tétel is akadt. Az egyik egy bizonyos Ibráhím aga által vásárolt 17 534 kile árpa, aminek eredetéről további információ nem áll rendelkezésünkre. A másik tétel pedig a szu emíni, Szülejmán aga által vásárolt 15 904 kile árpa, amit feltehetően még az indulás előtt Edirne menzil környékéről szereztek be, ugyanis a szu emíni nem tartott a hadsereggel.

Ezekon felül a balkáni menzileket Kolartól Dzsiszr-i Musztafapasáig további árpanennyiségekkel látták el, hogy a visszavonulás során ne lépjenek fel utánpótlási problémák. Ennek részleteit a korábbi fejezetekben szintén részletesen tárgyaltuk: a sereg és kincstár pénzből (16 330,5 kile, illetve 8808 kile) finanszírozott, a balkáni menzilekhez közeli kazákból felvásárolt további árpa mennyisége összesen 25 138,5 kilét tett ki. A vásárolt tételek mennyiségét összefoglalóan a 235. táblázat foglalja össze.¹¹

vásárlás intézője	vásárlás helye vagy célja	árpa (kile)	liszt (kile)	olaj (okka)	méz (okka)	kenyér (pár)	juh (db)
Ahmed aga, portai kapudzsibasi	Szilisztra, Nigbolu	23 633,0	4004				
Ebú Bekir aga	Temesvár és Eger vilájetek	24 888,0	1429	4184	550		
Júsuf aga, a nagyvezír delibasija	Temesvár vilájet	20 914,0					
Kadrí cselebi (aga)	Temesvár vilájet mukátaái	13 982,0					
Musztafa bölükbasi	Eger kaza	720,0					
Bajram csavus	Buda vilájet	12 058,0	1200				
Ibráhím bese, Belgrád vám emínje	Belgrád környéke	10 000,0					
Izmaíl aga	Nemcse, Dimitrofcsa kazák	14 460,0					
	Belgrád–Jagodina közötti kazák	9 452,0					
Ibráhím aga	Izvornik szandzsákból öt kaza	3 600,0	899				
Filibe és Tatarbazari kazák rájái		2 824,0					
Ahmed csavus	Filibe kaza	735,0					
	dzsebedzsik, topcsuk, toparabadzsik Szófia– Belgrád között	2 362,5				19 500	
Ibráhím aga, szu múbásiri	Belgrád menzil	911,5					
Ibráhím aga		17 534,0					
Szülejmán efendi, szu emíni	Edirne menzil	15 904,0					
	különböző kazák						13 646
	menzilek	25 138,5					
összesen		199 116,5	7532	4184	550	19 500	13 646

235. táblázat. A hadsereg pénztárából vásárolt és kiosztott tételek megoszlása

¹¹ BOA MAD 4576. 18–19. Az elosztásról készült kimutatásban a táblázatban szereplő adatokkal szemben 199 116 kile árpával és 7533 kile liszttel számoltak. BOA KK 1949. 30–32, 37, 44, 46.

A kiosztásra rendelt mennyiségeket összesítve tehát az alábbiak (236. táblázat) szerint lehet kifejezni.¹²

árpa (kile) (kg)	liszt (kile) (kg)	kenyér (pár) (kg)	olaj (okka) (kg)	méz (okka) (kg)	szalma (kantár) (kg)	túzifa (cseki) (kg)	juh (db)
359 855	20 490	661 335	18 423	9 040	9 720	5 045	28 843
8 006 774	525 691	423 916	23 633	11 597	548 626	1 261 250	

236. táblázat. A kiosztásra kirendelt tételek mennyiségének megoszlása

A fenti összesített táblázatban a liszt mennyisége kevesebb, a kenyéré pedig több, ugyanis ténylegesen 31 709,5 kile lisztet és 100 310 pár kenyeret gyűjtöttek be. Ez a táblázat adataihoz képest a liszt esetében 11 219,5 kile többletet, a kenyér esetében 561 025 pár hiányt jelent, azaz a lisztből további kenyérmennyiségeket sütöttek. A két szám közötti arány 50,0045, így 1 kile (25,656 kg) lisztből nagyjából 50 pár kenyeret készítettek, ami alapján az 1658. évi hadjáraton 1 pár kenyeret körülbelül 641 g-nak lehet számítani.¹³

A felsorolt és kiosztott mennyiségek feltételezhetően kevesebbek a ténylegesen begyűjtötteknél, például a természetben beszédett nüzül nem szerepel a listán, így az élelem kiosztása sem tekinthető teljesnek. Ennek legfőbb oka az, hogy ahogy más hadjáratok, úgy az 1658. évi esetében is az élelemellátásra vonatkozóan viszonylag kevés forrás áll rendelkezésre. A fellelhető dokumentumok pedig sokszor ellentmondanak egymásnak, vagy csak részadatokat tartalmaznak, esetleg csupán tervezetek. Az élelemellátást ráadásul befolyásolhatta az adott évi termés, a lakosság tényleges teherbíróképessége, a begyűjthető élelem mennyisége, valamint a hadjáraton résztvevők személyének és kísériknek a száma is.

Az élelemkiosztás ismertetése során emiatt az 1672. évi kamenyeci, az 1683. évi bécsi, továbbá az 1695. és az 1696. évi magyarországi hadjárat adatait csupán egyszerű összehasonlítás céljából fogjuk feltüntetni. Ennek oka továbbá az is, hogy e hadjáratok élelemellátására vonatkozóan korántsem rendelkezünk olyan részletes adatokkal, mint az 1658. évvel kapcsolatban. Annyit összefoglalóan azért így is meg lehet állapítani, hogy hiába volt az említett hadjáratok idején a sereg létszáma másfélszer-kétszer több mint 1658-ban, a kiosztott mennyiségek nem minden esetben állnak ezzel egyenes arányosságban, főleg, ha az egyes személyek napi adagjait vesszük figyelembe.

10.2.2. Az árpa kiosztása

Az árpából 359 855 kilét terveztek kiosztani, amiből végül valamennyivel kevesebbet, 358 909,5 kilét (7 985 736 kg) utaltak ki. Ebből a mennyiségből 188 001 kilét térítésmentesen, 170 908,5 kilét pedig térítés ellenében osztottak szét. Az összes árpa közel fele (46,2%) a katonákat, pontosabban a janicsárokat, az *alti bölük halkit*, a topcsukat és a

¹² BOA MAD 4576. 5–6, 14. Az olaj mennyiségét az elosztásról készült kimutatásban végül 18 423 okkával számolták.

¹³ Ha az általános kenyérsütési eljárást vesszük alapul, akkor 1 kg kenyeret körülbelül 0,75–0,8 kg lisztből lehet megsütni. Így 25,656 kg (1 kile) lisztből előbbi esetben 34,208 kg (50 pár), utóbbi esetben 32,07 kg (50 pár) kenyér készíthető. Ez alapján 1 pár kenyér 0,68416 kg, illetve 0,641 kg mennyiségnek felel meg. Ez utóbbi megegyezik a katonák maximális kenyéradagjával (0,5 okka), amiből kiindulva feltételezhető, hogy 1658-ban 1 pár kenyér tömege 641 g volt.

dzsebedzsiket illetve, 11,3%-a¹⁴ pedig a kincstári kezelésben álló háta-, illetve teherhordó állatok ellátására szolgált. (1672-ben 417 909 kile, 1696-ban 781 583 kile árpát osztottak ki, 1683-ban pedig erre 938 425 kile állt rendelkezésre.¹⁵ Az arányokból is jól látható, hogy az oszmánok az említett hadjáratokat másfélszer-kétszer nagyobb létszámú sereggel (lásd: 7.6.) vezették, mint 1658-ban.)

Az említett mennyiségen kívül az odaút során 1800 kile, a visszaút során összesen 3201 kile árpát, illetve 550 kile árpa-rozs keveréket vásároltak, ennek kiosztásáról azonban nincs információnk. (Lásd: 8.4., 9.2.)

Az árpaosztás jegyzékében személyek szerepelnek, de az árpa nagy valószínűséggel állataik ellátására szolgált. A többség átlagban minden másfél vagy minden második napon kapott az árpából, de történtek kiutalások egy vagy két hónapra, de akár egy napra is. Néhány magasabb rangú méltóságtól eltekintve a hadjáraton résztvevők napi adagjai 20 kile alatt maradtak, a többség legfeljebb 10 kile vagy ennél kevesebb napi juttatást kapott.

Az élelemosztás keretében a Belgrádban általános felhasználásra szánt árpából is történtek egyszeri kiutalások. A kiemeltebb pozíciókban lévők többnyire ebből is részesültek, de akadtak alacsonyabb rangú tisztségviselők, akik csupán ilyen módon jutottak árpához. Ezeknek az adagoknak a mennyisége általában egy adott tisztségviselő napi adagjának ötszöröse és tízszerese közé esett.

10.2.2.1. Az árpa térítésmentes kiosztása

Az árpából a kiosztásra váró mennyiségből 183 560 kilét, az általános felhasználásra rendeltékből 4441 kilét, összesen 188 001 kilét (4 183 022 kg), az egész felhasznált mennyiség 52,4%-át osztották ki térítésmentesen (inámát). Az ellátásban a magasabb és közepes rangú állami tisztségviselők (a), a hivatalok alkalmazottai és szolgálattelvők (b), egyéb kiemelt vagy tisztségük nélkül említett személyek (c), valamint a kincstár tulajdonában lévő haszonállatok (d) részesültek.

a) A portai (központi) tisztségviselők között 126 812 kile árpát osztottak ki, az egész felhasznált mennyiség 35,3%-át. Az általános felhasználásra rendeltékből csupán egyszeri kiutalás járt. A tisztségviselők közül a nagyvezír, a reiszülküttáb, a defterdárpasa, az anatóliai muhásebedzsi szinte minden nap kapott ellátmányt. Rajtuk kívül a többség 1-2 naponta jutott árpához, többek csak egyszeri kiutalásban részesültek. A kedvezményezettek között voltak olyanok, akik feltehetőleg részt sem vettek a hadjáraton, mint például Ömer efendi, a nagyúri konyha emínje. A nagyvezír fontosabb beosztottjai az ellátás szempontjából előkelő helyet foglaltak el. A kiosztás részletei az alábbiakban (237. táblázat) láthatók.¹⁶

¹⁴ Az 1514. évi csaldirani hadjáraton hasonló arányban látták el a kincstári állatokat, akkor 10,2% volt ez az arány. Vö.: Polat, *Arşiv Vesikalari İşğında*, 191.

¹⁵ İbabaş, *Ukrayna'da Osmanlılar*, 252.; Erdoğan, *II. Viyana Kuşatması*, 117., 127–129., 154.; Sevinç, *1695 ve 1696 Avusturya Seferlerinde*, 248. Az árpa kiosztására vonatkozóan 1672-ből és 1696-ból más források is rendelkezésre állnak. Előbbi évről egy másik dokumentum szerint csak 381 527,5 kilét, míg 1696-ban csak 631 457,5 kilét osztottak ki.

¹⁶ BOA MAD 4576. 20–24.

Az ellátmány kiosztása

kedvezményezett	időszak	napok száma	napi (kile)	összes (kile)	egyszeri (kile)
Köprülü Mehmed pasa, nagyvezír	jún. 24. – okt. 19.	115	640,0	73 600,0	0,0
Ibráhím pasa, defterdárpasa	jún. 24. – okt. 19.	107	180,0	19 260,0	0,0
Sámizáde Mehmed efendi, reisülküttáb	jún. 24. – okt. 19.	117	46,0	5 382,0	500,0
Haszan aga, nüzül emíni	jún. 24. – okt. 19.	85	22,0	1 880,0	120,0
Velihán efendi, a nagyvezír első tezkiredzsije	jún. 24. – okt. 19.	87	20,0	1 740,0	300,0
Mehmed aga, a nagyvezír kethüdája	jún. 24. – okt. 19.	60	20,0	1 200,0	120,0
Szidki pasa, nisándzsi	jún. 24. – aug. 20.	58	20,0	1 160,0	100,0
Júsuf efendi, ganem emíni	jún. 24. – okt. 19.	72	17,0	1 224,0	100,0
Ahmed aga, basbákí kulu a bákí kulukkal	jún. 24. – okt. 19.	87	15,0	1 305,0	220,0
Haszanpasazáde Hüszejn bég, nisándzsi	szept. 20. – okt. 19.	29	15,0	435,0	200,0
Musztafa efendi, anatóliai muhásebedzsi	jún. 24. – okt. 19.	107	10,0	1 070,0	80,0
Mezáki Szülejmán efendi, a nagyvezír második tezkiredzsije	jún. 24. – okt. 19.	86	10,0	860,0	100,0
Ahmed efendi, a nagyvezír mektúbija	jún. 24. – okt. 19.	84	10,0	840,0	50,0
Haszan aga, a nagyvezír konakcsija	jún. 24. – okt. 19.	83	10,0	830,0	100,0
Hüszejn efendi, első rúznámcsedzsi	jún. 24. – okt. 19.	76	10,0	760,0	100,0
Mehmed efendi, első muhásebedzsi	jún. 24. – okt. 19.	76	10,0	760,0	100,0
Ismáilpasazáde Ali efendi, mevkúfátsi	jún. 24. – okt. 19.	76	10,0	760,0	80,0
Musztafa efendi, szüvári mukábeledzsizi	jún. 24. – okt. 19.	76	10,0	760,0	100,0
Kojunzáde Mehmed efendi, a Defterháne emínje	aug. 22. – okt. 19.	19	10,0	190,0	400,0
Hüszejn efendi, málije tezkiredzsizi	jún. 24. – okt. 19.	65	9,0	585,0	100,0
Abaza Mehmed aga, a portai müteferrikák előljárója	jún. 29. – okt. 19.	56	8,0	498,0	40,0
Mehmed efendi, Avlonja és Egriboz mukátaadzsija	jún. 24. – okt. 19.	47	8,0	376,0	40,0
Hüszejn aga, muhzir aga	szept. 11. – okt. 19.	38	8,0	304,0	0,0
Ahmed efendi, mevkúfáthalife	jún. 24. – okt. 19.	89	6,0	534,0	60,0
Ejüb efendi, a defterdárpasa mektúbija	jún. 24. – okt. 19.	85	6,0	510,0	60,0
Abdülbákí efendi, bejlíkcsi	jún. 24. – okt. 19.	71	6,0	426,0	150,0
Musztafa aga, a nagyvezír telhíszcsije	jún. 24. – okt. 19.	65	6,0	390,0	30,0
Mehmed efendi, dzsije muhásebedzsizi	jún. 24. – okt. 19.	61	6,0	366,0	50,0
Jakúb csavus, Haszan csavus	szept. 23. – okt. 19.	21	6,0	126,0	10,0
Ali aga, a nagyvezír kapudzsi kethüdája	jún. 24. – okt. 19.	76	5,0	380,0	25,0
Haszan aga, a defterdárpasa konakcsija	jún. 24. – okt. 19.	73	5,0	365,0	25,0
Mehmed aga, aszeszbasi	szept. 23. – okt. 19.	20	5,0	100,0	0,0
Mehmed halife, mevkúfátkeszedár	jún. 24. – okt. 19.	67	4,0	268,0	25,0
Mehmed aga, a nagyvezír szelámcsavusa	jún. 24. – okt. 19.	66	4,0	264,0	50,0
[Mehmed efendi], a sereg kádija	jún. 24. – okt. 19.	62	4,0	248,0	30,0
Ibráhím aga, a vízellátás műbásirja	júl. 11. – aug. 19.	40	4,0	160,0	20,0
Musztafa cselebi, kincstári kátib	júl. 20. – okt. 19.	35	4,0	140,0	30,0
Ebú Bekir aga, a sereg szubasija az uszátkkal	jún. 24. – okt. 19.	62	3,5	217,0	18,0
[Musztafa efendi], a díván keszedárja	jún. 24. – okt. 19.	66	3,0	198,0	15,0
Kulaguz Ali csavus	júl. 3. – okt. 19.	70	2,0	140,0	10,0
Ahmed cselebi, hekimbasi	júl. 10. – okt. 19.	66	1,5	99,0	22,5
tolmács	jún. 25. – okt. 19.	59	1,5	88,5	20,0
Sátir Szülejmán aga	júl. 22. – aug. 19.	28	1,5	42,0	0,0
Musztafa cselebi, mevkúfásákird	jún. 24. – okt. 19.	117		127,0	10,0
Ahmed pasa, a kincstár kajmakámja				1 893,0	0,0
Ömer efendi, a nagyúri konyha emínje	okt. 15.			120,0	0,0
Musztafa aga, kincstári csorbadzsi				95,0	0,0
Haszan aga, portai kapudzsi basi				15,0	0,0
Musztafa aga, veznedár basi	okt. 14.			10,0	0,0
Mahmúd cselebi, veznedár	okt. 18.			10,0	0,0
Ahmed aga, a nagyvezír szalahorja	aug. 22.			5,0	0,0
Ömer bese, a kasszábok kethüdája				0,0	50,0
Mehmed efendi, a jobb oldali ulúfedzsi kátibja				0,0	30,0
fetvadzsi csavus				0,0	6,0
összesen				123 115,5	3696,5

237. táblázat. A portai (központi) tisztségviselők számára térítésmentesen kiosztott árpa megoszlása

b) A hivatalnokok és az egyéb szolgálattevők közül a többség átlagban kétnaponta kapott árpát. A kincstári kezelésben álló állatok ellátása fontosságot élvezett, az ezt is végző szergi emíni, Musztafa aga és beosztottjai minden nap felvehették az ehhez szükséges napi mennyiségeket, ami a nagyvezír után a legtöbbször számított. A dzserráhoknak és a fizikai munkát végző *neddzsároknak* járt központi ellátás, azonban nekik csak az általános felhasználásra rendelt árpából jutott. Az említettek számára összesen 43 341,5 kile árpát, az egész felhasznált mennyiség 12,1%-át osztották ki a 238. táblázatban foglaltak szerint.¹⁷

kedvezményezett	időszak	napok száma	napi (kile)	összes (kile)	egyszeri (kile)
Szergi-i Hümájún	jún. 24. – szept. 9.	74	360	26 640	0,0
	szept. 10. – okt. 19.	39	330	12 870	0,0
a nagyvezír [...]				600	0,0
az első muhászebedzsi halífői	jún. 24. – okt. 19.	58	10	580	50,0
a díván kátibjai	jún. 24. – okt. 19.	49	10	490	50,0
hazinedárok	jún. 24. – okt. 19.	74	7	518	80,0
az első rúznámcsedzsi halífői	jún. 24. – okt. 19.	76	6	456	80,0
a málije halífői, a dátumozók kátibjai és halífői	jún. 24. – okt. 19.	65	6	390	30,0
a szüvári mukábeledzsiszi halífői	jún. 24. – okt. 19.	76	5	380	35,0
az anatóliai muhászebedzsi halífői				60	20,0
dzserráhok				0	7,5
neddzsárok				0	5,0
összesen				42 984	357,5

238. táblázat. A hivatalnokok és egyéb szolgálattevők számára térítésmentesen kiosztott árpa megoszlása

c) A kiemelt és/vagy a konkrét tisztséggel nem említett személyek között megtalálhatóak a tatár kán embere(i) és az erdélyi követ is. E személyek kisebb része 2-4 naponta, többsége csak pár napra kapott ellátmányt, egy részük pedig csak az általános felhasználásra rendeltből részesült. Az említett személyek között 16 935 kile árpát, az egész felhasznált mennyiség 4,7%-át osztották ki az alábbiak (239. táblázat) szerint.¹⁸

¹⁷ BOA MAD 4576. 20–24.

¹⁸ BOA MAD 4576. 21–24.

Az ellátmány kiosztása

kedvezményezett	időszak	napok száma	napi (kile)	összes (kile)	egyszeri (kile)
konakcsi pasa, Csirmen szandzsákbégje	szept. 23.	12	12,6	152	0
Dzsánpoládzáde	júl. 28. – aug.19.	23	8,0	184	130
[Musztafa aga], nagyvezír korábbi kapudzsi kethüdája	jún. 30. – aug. 20.	45	5,0	225	25
Tatar Szülejmán aga	jún. 24. – okt. 19.	62	4,0	248	20
Alí aga	júl. 29. – okt. 19.	32	2,5	80	45
Toszjali Haszan aga	júl. 29. – okt. 19.	48	2,0	96	12
Kibleli Musztafa pasa, Kasztamonu szandzsákbégje				13 592	0
Erdély követe				697	0
[Iszmaíl aga], a tatár kán jali agája	szept. 10.			550	0
Mehmed aga, Filibe názirja	szept. 20.			148	0
Velí pasa, Jeruzsálem szandzsákbégje				100	0
Hüszejn pasa kethüdája, Ömer kethüdá	szept. 27.			80	0
Mehmed aga	aug. 7.			60	0
Oszmán pasa, beglerbég	szept. 22.			60	0
Ahmed bég	szept. 21.			50	0
Kadri pasa	okt. 7.			40	0
Kadri cselebi	szept. 21.			25	0
Sáhín aga	aug. 13.			20	0
Hüszejn pasa	aug. 26.			20	0
Mehmed aga, korábbi ntüzül emini	szept. 3.			20	0
Diláver aga	szept. 12.			20	0
Naszúh aga	szept. 21.			20	0
Himmet bég				20	0
Mahmúdkethüdázáde Mehmed efendi				16	0
Alípasazáde Mehmed bég				15	0
Júszuf aga, bölük zaími	szept. 23.			10	0
Mehmed efendi				0	60
Hizir aga				0	30
nakkarezenbasi				0	30
Mehmed aga				0	25
Hamza uszta				0	10
összesen				16 548	387

239. táblázat. *A kiemelt és/vagy konkrét tisztséggel nem említett személyek számára térítésmentesen kiosztott árpa megoszlása*

d) A haszonállatok közül külön kiemelten csak az állami lovakra és tevékre szántak árpát. A tevéket a visszaúton látták el szinte minden nap, a lovak egy része pedig Ihtiman

menzilben kapott feltehetően élelemkiegészítést. Az állatok ellátására 912,5 kile árpát használtak fel, az egész felhasznált mennyiség 0,25%-át a 240. táblázat szerint.¹⁹

kedvezményezett	időszak	napok száma	napi (kile)	összes (kile)
kinctári tevék, Jenő–Edirne között		30	30	900,0
kinctári lovak, Ihtiman menzilben				12,5
összesen				912,5

240. táblázat. A haszonállatok számára térítésmentesen kiosztott árpa megoszlása

10.2.2.2. Az árpa térítéses kiosztása

A térítés ellenében kiosztandó árpa mennyisége a szürszát- és istiráárpából állt össze, ennek megfelelően pénzbeli értéke is különbözött. A szürszátból származó árpa kiléje 12, az istirából kiosztott árpa kiléje 16 aksebe került. A szürszát–istirá aránya minden személy esetében különbözik, de a hat lovas alakulat kivételével mindenki a szürszátárpából kapott nagyobb mennyiséget, a janicsárok pedig csak ebben részesültek.

Az árpából a kiosztásra váró mennyiségből 120 241 kilét, az általános felhasználásra rendeltékből 50 667,5 kilét, összesen 170 908,5 kilét (3 802 714 kg), az egész felhasznált mennyiség 47,6%-át osztották ki térítés ellenében. Ennek a mennyiségnek az összértéke 2 269 868 akse-t tett ki. Az ellátásban az alacsonyabb rangú állami tisztségviselők (a), a kisebb hivatalos tagjai, valamint egyéb szolgálattevők (b), a fegyveres alakulatok (c) és egyéb kiemelt személyek (d) részesültek.

a) Az alacsonyabb rangú tisztségviselők árpajussukat változóan, 1-3 naponta kapták. Összesen 32 924 akse értékben 2524,5 kile árpát, az egész felhasznált mennyiség 0,7%-át osztották el közöttük az alábbiak (241. táblázat) alapján.²⁰

kedvezményezett	időszak	napok száma	napi (kile)	összes (kile)	egyszeri (kile)	akseérték
Sabán aga, a díváni csavusok előljárója	jún. 24. – okt. 19.	72	20	1440	100,0	20 320
[Abdurrahman efendi], első mukátaadzi és a halífék	jún. 24. – okt. 19.	53	6	318	30,0	4 296
Kubúrizáde Mehmed efendi, Mekka és Medína muhászebedzsije	jún. 26. – okt. 19.	57	5	285	30,0	4 060
a defterdárpa sa szelámcsavusa	jún. 24. – okt. 19.	80	2	160	25,0	2 500
Náíli efendi, a maden mukátaaszi halíféje	jún. 24. – aug. 19.	37		56	7,5	792
dzsizje basbákí kulu	jún. 24. – okt. 19.	53	1	53	20,0	956
összesen				2312	212,5	32 924

241. táblázat. Az alacsonyabb rangú állami tisztségviselők számára térítés ellenében kiosztott árpa megoszlása

b) A hivatalnokapparátus tagjai vagy a szolgálattevők nagyjából 2-3 naponta kaptak árpát. Közöttük összesen 22 508 akse értékben 1786 kile árpát, az egész felhasznált mennyiség 0,5%-át osztották el a 242. táblázatban összefoglaltak szerint.²¹

¹⁹ BOA MAD 4576. 22.

²⁰ BOA MAD 4576. 21–24. Az egyszeri kiutalás a dzsizje basbákí kulu gulámjainak is járt.

²¹ BOA MAD 4576. 20–24.

kedvezményezett	időszak	napok száma	napi (kile)	összes (kile)	egyszeri (kile)	akcseérték
a Defterháne kátibjai	jún. 24. – okt. 19.	45	12	540	50	7 280
a díván csavusai	jún. 24. – okt. 19.	44	10	440	50	6 148
a dzsizje muhásebedzsiszi halíféi	jún. 24. – okt. 19.	54	5	270	25	3 820
a pijáde mukábeledzsiszi halíféi	jún. 24. – okt. 19.	47	4	188	20	2 656
veznedárok	jún. 24. – okt. 19.	61	3	183	20	2 604
összesen				1621	165	22 508

242. táblázat. A kisebb hivatalok tagjai és egyéb szolgálattevők számára térítés ellenében kiosztott árpa megoszlása

c) Az árpát a központi katonai egységek közül a janicsárok szinte minden nap, a lovasok naponta, majd kétnaponta, a dzsebedzsik és a topcsuk pedig szinte kétnaponta kapták meg. Az is megfigyelhető, hogy a harcoló alakulatok az odaút során és a harci cselekmények várható időszakaiban minden nap kaptak ellátást.

A lovas alakulatok esetében létszámukat is feljegyezték, ami alapján kiszámítható az 1 főre jutó napi árpajuttatásuk. Ha az összes árpamennyiséget átlagként osztjuk el a különböző egységek között, akkor 1 fő augusztus 13-ig 0,062 kile, utána pedig 0,03 kile árpát kapott naponta. Az általános felhasználásra szánt gabonából minden katonának a 82 napra átlagosan 5 kile jutott, ami naponként további 0,061 kilét jelentett. Összesen így a lovas egységek tagjai augusztus 13-ig átlagosan naponta 0,123 kile (2,74 kg), majd utána átlagosan 0,091 kile (2,02 kg) árpával „gazdálkodhattak”. Ha az összes kiosztott mennyiség értékét nézzük, akkor az árpáért naponta átlagosan 1,6 akcsét, összesen 131,3 akcsét kellett fizetni. Az 1660. évi zsoldadatok átlagát véve így a hadjáraton egy lovas katona az árpaellátásért 8-12 napi zsoldjának megfelelő összeget fizethetett ki.²²

A katonáknak összesen 2 204 456 akcse értékben 165 848 kile (3 690 118 kg) árpát, az egész felhasznált mennyiség 46,2%-át osztották ki, az alábbiak (243. táblázat) szerint.²³

kedvezményezett	időszak	napok száma	napi (kile)	összes (kile)	egyszeri (kile)	akcseérték
janicsárok	jún. 24. – júl. 3.	10	725	7 250	0	850 896
	júl. 4. – aug. 21.	49	742	36 358	0	
	aug. 22. – okt. 19.	42	650	27 300	0	
szpáhik (4400 fő)	jún. 24. – aug. 13.	49	610	29 890	22 000	1 297 360
sziláhdárok (4192 fő)					20 960	
jobb ulúfedzsik (380 fő)					1 900	
bal ulúfedzsik (330 fő)					1 650	
jobb garibok (330 fő)					1 650	
bal garibok (250 fő)					1 250	
dzsebedzsik	jún. 24. – okt. 19.	54	50	2 700	400	29 800
topcsuk	jún. 24. – okt. 19.	56	40	2 240	400	26 400
összesen				115 638	50 210	2 204 456

243. táblázat. A fegyveres alakulatok számára térítés ellenében kiosztott árpa megoszlása

d) A külön tisztséggel nem említett személyek közül nem sokan vásárol(hat)tak az árpából. Közöttük összesen 9980 akcse értékben 750 kile árpát, az egész felhasznált mennyiség 0,2%-át osztották ki a 244. táblázat szerint.²⁴

²² BOA MAD 4576. 20, 23. A zsoldösszegekre lásd: Hezarfen, *Telhüsü'l-Beyân*, 95–96., 155–157.

²³ BOA MAD 4576. 20, 23.

²⁴ BOA MAD 4576. 21, 24.

kedvezményezett	időszak	napok száma	napi (kile)	összes (kile)	egyszeri (kile)	akcseérték
Halil efendi, Bekir efendi	jún. 24. – okt. 19.	59	6	354	50	5288
Abaza Mehmed aga, korábbi miráhúr	júl. 16. – okt. 19.	42	6	252	30	3924
Bosznevi Ali efendi	júl. 8. – aug. 19.	32	2	64	0	768
összesen				670	80	9980

244. táblázat. Egyéb kiemelt személyek számára térítés ellenében kiosztott árpa megoszlása

10.2.3. A kenyér kiosztása

A kenyér a jobb minőségű, *námmak* nevezett kenyeret jelentette. A kenyérből 661 335 párat terveztek kiosztani, amiből végül valamennyivel kevesebbet, 617 160 párat (395 599,6 kg) utaltak ki a kedvezményezetteknek. Ebből a mennyiségből 255 048 párat térítésmentesen, 362 112 párat pedig térítés ellenében osztottak szét, s ezeknek több mint a fele (59%-a) a katonákat illette meg. A kiosztandó mennyiség 17,9%-át vásárolták, a többi mennyiséget a seregen belül süthették ki. A kenyérsütés körülményeit, a kemencék és a pékek számát egyelőre nem ismerjük, így azt sem tudjuk pontosan, hogy mennyire tudták megoldani a kenyérsütést, ugyanis a lovas egységeknek kenyér helyett már csak liszttel „szolgáltak”.

Az árpához hasonlóan a kenyér kiosztása is napi adagokban történt. A kenyérből már korántsem részesültek annyian, mint az árpából; leginkább az alacsonyabb rangú személyek maradtak ki ebből a juttatásból. A kiosztott mennyiségekkel kapcsolatban a hadjárat teljes idejére nem, csak a június 24. és augusztus 22. közötti időszakra vonatkozóan rendelkezünk információval.

Az augusztus 22. utáni két hónapban nem tudjuk, hogy miként oldották meg a hadsereg kenyérellátását, annyit azonban már a fenti fejezetben is (9.2.) láthattunk, hogy a tervet alapján a visszatérés idejére 412 220 pár kenyér állt volna a sereg rendelkezésére. Ennek a mennyiségnek a kiosztásáról nem rendelkezünk információval, ahogyan az odaút során a nagyvezír, a janicsárok és a dzsebedzsik számára összesen 191 240 akcse értékben vásárolt 95 620 pár kenyér sorsáról sem (lásd: 8.4.). (1672-ben 5 514 442, 1695-ben a hadjárat félidejére 1 977 400, 1696-ban pedig 6 120 985 pár kenyeret osztottak ki,²⁵ mindegyik esetben sokkal többet, mint 1658-ban.)

A fentiekben már láttuk (10.2.1.), hogy 1 kile lisztből átlagosan 50 pár kenyeret süttöttek, azaz 1 pár kenyér tömege 641 g volt. Az egységnyi lisztből süttött kenyér általában 50–66 pár között mozoghatott, ugyanis 1 kile lisztből 1672-ben 52 és 62 pár, 1683-ban 66 pár, 1695-ban és 1696-ban 54 és 66 pár kenyeret süttöttek.²⁶

1658-ban 1 pár kenyér eladási ára 1 vagy 2 akcse volt, attól függően, hogy a hadseregen belül oldották meg a sütést, vagy külsős pékek szolgálatait vették igénybe. Ez az árképzés is állandónak tűnhet, ugyanis a kenyér ára sem 1672-ben, sem 1683-ban, sem pedig 1696-ban nem változott. A sütési pénz is változatlan lehetett, 1 kile liszt felhasználásáért a pékek mind 1683-ban, mind pedig 1695-ben és 1696-ban 24 akcsét kaptak.²⁷

²⁵ İnbaşı, *Ukrayna'da Osmanlılar*, 262.; Sevinç, *1695 ve 1696 Avusturya Seferlerinde*, 228.

²⁶ Sevinç, *1695 ve 1696 Avusturya Seferlerinde*, 224., 227.; Erdoğan, *II. Viyana Kuşatması*, 142.; İnbaşı, *Ukrayna'da Osmanlılar*, 260.

²⁷ Sevinç, *1695 ve 1696 Avusturya Seferlerinde*, 225.; Erdoğan, *II. Viyana Kuşatması*, 141–142.; İnbaşı, *Ukrayna'da Osmanlılar*, 260.

A kenyérből sokan szinte minden nap kaptak, de volt olyan személy is, aki csak háromnaponta juthatott kenyérhez. Néhány magas rangú méltóságtól eltekintve a hadjáraton résztvevők napi kenyéradagja 30 pár alatt maradt, a többség legfeljebb 15 pár vagy ennél kevesebb fejadagot kapott. A kiosztott kenyérmennyiség több mint fele a katonákat illette.

10.2.3.1. A kenyér térítésmentes kiosztása

A kenyérből összesen 255 048 párat (163 485,8 kg), az egész felhasznált mennyiség 41,3%-át osztották ki térítésmentesen (inámát). Az ellátásból a magas- és középszintű állami tisztségviselők (a), a hivatalok alkalmazottai (b), a katonai egységekből néhányan (c), valamint egyéb fontos személyek (d) részesedtek.

a) A portai tisztségviselők közül a többség naponta kapott kenyeret. A kedvezményezettek között 226 755 párat, az egész felhasznált mennyiség 36,7%-át osztották szét a 245. táblázat szerint.²⁸

kedvezményezett	időszak	napok száma	napi (pár)	összes (pár)
Köprülü Mehmed pasa, nagyvezír	jún. 24. – aug. 22.	60	2500	150 000
Ibráhím pasa, defterdárpasa	jún. 24. – aug. 21.	59	500	29 500
Sámizáde Mehmed efendi, reiszülküttáb	jún. 24. – júl. 13.	20	100	2 000
	júl. 14. – aug. 22.	40	150	6 000
Haszan aga, a sereg nüzül emínje	jún. 24. – aug. 22.	60	70	4 200
Velihán efendi, a nagyvezír első tezkiredzsije	jún. 24. – jún. 30.	7	40	280
	júl. 1. – aug. 22.	53	60	3 180
Szidki pasa, nisándzsi	jún. 23. – aug. 20.	58	50	2 900
Mehmed aga, a nagyvezír kethüdája	jún. 24. – aug. 22.	60	30	1 800
Ahmed efendi, a nagyvezír mektúbija	jún. 24. – aug. 22.	60	30	1 800
Haszan aga, a nagyvezír konaksija	jún. 24. – aug. 22.	60	30	1 800
Hüszejn efendi, málije tezkiredzsizi a halifékkel és a kátibokkal	jún. 24. – aug. 22.	57	30	1 710
Mezákí Szülejmán efendi, a nagyvezír második tezkiredzsije	jún. 24. – aug. 22.	60	20	1 200
Hüszejn efendi, első rúzámasedzsi	jún. 24. – aug. 22.	60	20	1 200
Ahmed aga, basbákí kulu	jún. 24. – aug. 22.	60	20	1 200
Mehmed efendi, első muhászebedzsi	jún. 24. – aug. 22.	60	20	1 200
Musztafa efendi, anatóliai muhászebedzsi	jún. 24. – aug. 22.	60	20	1 200
	jún. 24. – jún. 30.	7	15	85
Ebü Bekir aga, a sereg szubasija	júl. 1. – aug. 22.	45	6	1 125
Abaza Mehmed aga, a portai műtefferrikák előljárója	jún. 29. – aug. 22.	47	16	752
Izmailpasazáde Ali efendi, mevkúfatesi	jún. 24. – aug. 22.	60	15	900
Ahmed efendi, mevkúfáthalife	jún. 24. – aug. 22.	60	15	900
Musztafa efendi, szüvári mukábeledzsizi	jún. 24. – aug. 22.	60	15	900
Mehmed efendi, dzsije muhászebedzsizi	jún. 24. – aug. 22.	54	15	810
Musztafa aga, a nagyvezír telhíszcsije	jún. 24. – aug. 22.	52	15	780
[Mehmed efendi], a sereg kádija	jún. 24. – aug. 22.	60	10	600
Ali aga, a nagyvezír kapudzsi kethüdája	jún. 24. – aug. 22.	60	10	600
Haszan aga, a defterdárpasa konaksija	jún. 24. – aug. 22.	60	10	600
Mehmed aga, a nagyvezír szelámcsavusa	jún. 24. – aug. 22.	58	10	580
Ejüb efendi, a defterdárpasa mektúbija	jún. 24. – aug. 22.	57	10	570
Abdülbákí efendi, bejlíkcsi	jún. 24. – aug. 22.	52	10	520
Mehmed efendi, Avlonja és Egriboz mukátaadzsjija	jún. 24. – aug. 22.	52	10	520
Mehmed halife, mevkúfátheszedár	jún. 24. – aug. 22.	60	9	540
Júszuf efendi, ganem emíni	jún. 24. – aug. 22.	60	7	4 060
Musztafa cselebi, a kincstár kátibja	júl. 21. – aug. 22.	23	7	161
[Musztafa efendi], a díván keszedárja	jún. 24. – aug. 22.	53	5	250
tolmács	jún. 24. – aug. 22.	50	4	200
Ahmed cselebi, hekimbasi	júl. 10. – aug. 22.	44	3	132
összesen				226 755

245. táblázat. A magas- és középszintű állami tisztségviselők számára térítésmentesen kiosztott kenyér megoszlása

²⁸ BOA MAD 4576. 24–26.

b) A hivatalnokapparátus tagjai számára is szinte minden nap történt kenyérosztás, azonban a málije tezkiredzsizsi és az anatóliai muhászebedzsi haliféi az árpával ellentétben a kenyérből nem kaptak térítésmentes juttatást. A Szergi-i Hü májún a kenyérből itt is kiemelt mennyiséghez jutott.

A hivatalnokok között 16 388 pár kenyeret, az egész felhasznált mennyiség 2,7%-át osztották ki a 246. táblázat szerint.²⁹

kedvezményezett	időszak	napok száma	napi (pár)	összes (pár)
Szergi-i Hü májún	jún. 24. – júl. 2.	9	150	1 350
	júl. 3. – aug. 22.	51	200	10 200
a díván kátibjai	jún. 24. – aug. 22.	56	20	1 120
az első muhászebedzsi haliféi	jún. 24. – aug. 22.	52	20	1 040
az első rúznámcsedzsi haliféi	jún. 24. – aug. 22.	54	15	810
hazinedárok	jún. 24. – aug. 22.	54	12	648
báki kuluk	jún. 24. – aug. 24.	60	10	620
a szüvári mukábeledzsizsi haliféi	jún. 24. – aug. 22.	60	10	600
összesen				16 388

246. táblázat. A hivatalnokok számára térítésmentesen kiosztott kenyér megoszlása

c) A központ katonai egységekből a toparabadszik, ha árpából nem is, de kenyérből térítésmentesen részesültek. Az augusztus 7-ig tartó időszakban naponta járt számukra ez az élelem, ami 8700 párat (247. táblázat), az egész felhasznált mennyiség 1,4%-át jelentette.³⁰

kedvezményezett	időszak	napok száma	napi (pár)	összes (pár)
toparabadszik	jún. 24. – jún. 29.	6	150	900
	jún. 30. – aug. 7.	39	200	7800
összesen				8700

247. táblázat. A toparabadszik számára térítésmentesen kiosztott kenyér megoszlása

d) A kiemelt vagy tisztségük nélkül említett személyek közül az árpával ellentétben a kenyérből térítésmentesen már nem sokan részesültek. Új kedvezményezettként a nagyvezír testvére, Haszan aga is megjelent. Az említett személyek is szinte minden nap kaptak kenyeret, közöttük összesen 3205 párat, az egész felhasznált mennyiség 0,52%-át osztották szét a 248. táblázatban foglaltak alapján.³¹

kedvezményezett	időszak	napok száma	napi (pár)	összes (pár)
Haszan aga, a nagyvezír testvére	jún. 24. – aug. 22.	60	30	1800
[Musztafa aga], a nagyvezír korábbi kapudzsi kethüdája	júl. 16. – aug. 22.	41	15	615
Dzsánpoládzáde	júl. 28. – aug. 22.	26	12	316
Tatar Szülejmán aga	jún. 24. – aug. 22.	54	6	324
Alí aga	júl. 29. – aug. 22.	25	6	150
összesen				3205

248. táblázat. A kiemelt vagy tisztség nélkül említett személyek számára térítésmentesen kiosztott kenyér megoszlása

²⁹ BOA MAD 4576. 24–26.

³⁰ BOA MAD 4576. 24.

³¹ BOA MAD 4576. 25–26.

10.2.3.2. A kenyér térítéses kiosztása

A kenyérből összesen 362 112 párat (232 113,8 kg), az egész felhasznált mennyiség 58,7%-át osztották ki térítés ellenében. A kenyér páranként a „belső” sütés árával számolva 1 akcsébe került, azaz a térítéses mennyiség összesen 362 112 akcsét ért. Ebből az alább ismertetendők alapján 16 500 akcsét korábban már elkönyveltek, ezért a kimutatásokban a teljes kenyermennyiség feltüntetése mellett is már csak 345 612 akcsével számoltak. Az ellátásban az alacsonyabb rangú állami tisztségviselők (a), hivatalnokok és egyéb szolgálattevők (b), a katonák (c) és néhány kiemelt vagy tisztsége nélkül említett személy (d) részesült.

a) Az árpa térítéses kiosztásánál látott tisztségviselők kenyeret is kaptak, gyakorlatilag naponta. Az említett személyek között összesen 2958 akcse értékben 2958 pár kenyeret az egész felhasznált mennyiség 0,48%-át osztották el az alábbiak (249. táblázat) szerint.³²

kedvezményezett	időszak	napok száma	napi (pár)	összes (pár)	akcseérték
Sabán aga, a díván csavusainak előljárója	jún. 24. – aug. 22.	60	20	1200	1200
Kubúrízade Mehmed efendi, Mekka és Medína muhászebedzsije	jún. 26. – aug. 22.	50	15	750	750
[Abdurrahman] efendi, első mukátaadzsi	jún. 24. – aug. 22.	54	10	540	540
a defterdárpa szelámcsavusa	jún. 24. – aug. 22.	52	4	208	208
Náílí efendi, a maden mukátaaszi halíféje	júl. 5. – aug. 22.	39	4	156	156
dzsizje basbákí kulu	jún. 24. – aug. 22.	52	2	104	104
összesen				2958	2958

249. táblázat. Az alacsonyabb rangú állami tisztségviselők számára térítés ellenében kiosztott kenyér megoszlása

b) A hivatalnokok és az egyéb szolgálattevők ugyanazok, akik az árpából is hasonló módon részesültek. A kenyeret 1-2 naponta kapták, közöttük összesen 3094 akcse értékben 3094 párat, az egész felhasznált mennyiség 0,5%-át a 250. táblázat szerint osztották el.³³

kedvezményezett	időszak	napok száma	napi (pár)	összes (pár)	akcseérték
veznedárok	jún. 24. – aug. 22.	50	50	250	250
a Defterháne kátibjai	jún. 24. – aug. 22.	52	20	1040	1040
a díván csavusai	jún. 24. – aug. 22.	45	20	900	900
a dzsizje muhászebedzsizsi halíféi	jún. 24. – aug. 22.	52	10	520	520
a pijáde mukábeledzsizsi halíféi	jún. 24. – aug. 22.	48	6	384	384
összesen				3094	3094

250. táblázat. A hivatalnokok és egyéb szolgálattevők számára térítés ellenében kiosztott kenyér megoszlása

³² BOA MAD 4576. 24–26.

³³ Uo.

c) A katonák naponta a többi hadjárat adatai alapján legfeljebb 1 pár kenyeret, azaz jelen esetben 641 g-ot kaphattak. Ez a mennyiség az 1672. évi hadjáraton 493–513 g között mozgott, 1683-ban az odaúton 388 g, a visszaúton már 640 és 522 g is lehetett. 1695-ben és 1696-ban az odaúton a janicsároknak 615 g, a többi alakulatnak 492 g, a visszaúton 615 és 507 g kenyér járt.³⁴

A kiosztott kenyér és hús napi mennyiségeinek alapján nemcsak az egyes egységek létszámát lehet megbecsülni (lásd: 7.6., 10.2.8.), hanem a katonák egy főre jutó napi kenyérmennyiségét is lehet pontosítani. Ez alapján átlagban egy topcsu 562–583 g, majd 618–641 g közötti, egy toparabadzsi 384–400 g, majd 512–534 g közötti, egy dzsebedzsi 470–641 g közötti, egy janicsár 542–641 g közötti kenyéradagra számíthatott, ami hasonló a hadjáratokon megfigyelhető számokkal.

A katonák közül a lovasok nem kaptak kenyeret, míg a janicsárok, a dzsebedzsik és a topcsuk mindennap részesültek ellátásban. Közöttük összesen 338 850 akcse értékben 355 350 pár kenyeret, az egész felhasznált mennyiség 57,6%-át osztották el az alábbiak (251. táblázat) alapján. Az utóbbi két egységnek a Szófia–Belgrád útvonalon juttatott 8250-8250 pár kenyér mennyiségét feltüntették ugyan, de a 16 500 akcsés ellenértéküket már korábban elkönyvelték.³⁵

kedvezményezett	időszak	napok száma	napi (pár)	összes (pár)	akcseérték
janicsárok	jún. 24. – aug. 13.	51	6000	306 000	306 000
dzsebedzsik	jún. 24. – aug. 7.	45	550	24 750	16 500
topcsuk	jún. 24. – jún. 26.	3	500	1 500	16 350
	jún. 27. – aug. 7.	42	550	23 100	
összesen				355 350	338 850

251. táblázat. A katonák számára térítés ellenében kiosztott kenyér megoszlása

d) A kiemelt vagy tisztségük nélkül említett személyek közül nem sokan részesültek térítéses ellátásban. Az említettek között összesen 710 akcse értékben 710 pár kenyeret, az egész felhasznált mennyiség 0,1%-át osztották ki az alábbiak (252. táblázat) alapján.³⁶

kedvezményezett	időszak	napok száma	napi (pár)	összes (pár)	akcse-érték
Halíl efendi, Bekir halífe	jún. 24. – aug. 22.	55	10	550	550
Boszneví Alí efendi	júl. 8. – aug. 22.	32	5	160	160
összesen				710	710

252. táblázat. A kiemelt vagy tisztségük nélkül említett személyek számára térítés ellenében kiosztott kenyér megoszlása

³⁴ Erdoğan, II. Viyana Kuşatması, 142.; Sevinç, 1695 ve 1696 Avusturya Seferlerinde, 224–225., 228.; İnbaşı, Ukrayna'da Osmanlılar, 260.

³⁵ BOA MAD 4576. 24.

³⁶ BOA MAD 4576. 25–26.

10.2.4. A liszt kiosztása

A lisztből 20 490 kilét terveztek kiosztani, amiből végül valamennyivel kevesebbet, 20 177 kilét (517 661 kg) utaltak ki a kedvezményezetteknek. Ebből a mennyiségből térítésmentesen 3449 kilét, térítés ellenében 16 728 kilét osztottak szét. (1683-ban szürszát nélkül 57 140 kile, 1695-ben és 1696-ban közel 300 000 kile állt rendelkezésre, 1672-ben 109 396 kilét biztos szétosztottak.³⁷⁾

Az itt látható mennyiség tulajdonképpen a kenyérsütésre fel nem használt liszt, aminek kiosztására augusztus közepe és szeptember eleje között került sor. Ennek a lisztnek a nagy részét a katonák kapták, a tisztségviselők közül kevesen részesültek belőle, a hivatalnokapparátus tagjainak pedig úgy tűnik, hogy nem is jutott. A mennyiségeket a kedvezményezettek egyszeri juttatásként egy bizonyos napon kapták meg, és feltehetően kenyérsütésre használták fel.

Az odaúton a lisztből beszereztek még 200 kilét, azonban ennek kiosztására vonatkozóan nem rendelkezünk információkkal (lásd: 8.4.).

10.2.4.1. A liszt térítésmentes kiosztása

A lisztből összesen 3449 kilét (88 487,5 kg), az egész felhasznált mennyiség 17,1%-át osztották ki térítésmentesen (inámát). Az ellátásban tisztségviselők (a), katonák (b) és néhány kiemelt vagy beosztása nélkül említett személy (c) részesült.

a) A tisztségviselők közül a nagyvezír kapta a térítésmentesen kiosztott liszt közel felét. Az alábbi személyek között összesen 2550 kile lisztet (253. táblázat), az egész felhasznált mennyiség 12,6%-át osztották ki.³⁸⁾

kedvezményezett	időpont	kile
Köprülü Mehmed pasa, nagyvezír	szept. 4.	1494
Ibráhím pasa, defterdárpa		843
Sámizáde Mehmed efendi, reiszülküttáb		187
nakkarezenbasi	szept. 6.	11
Ejüb efendi, a defterdárpa mektúbija	aug. 19.	10
tolmács	szept. 5.	5
összesen		2550

253. táblázat. A tisztségviselők számára térítésmentesen kiosztott liszt megoszlása

b) A katonai alakulatok közül csak a dzsebedzsik és az elfoglalt Jenő várának legénysége részesült a lisztből. Közöttük összesen 186 kile lisztet, az egész felhasznált mennyiség 0,9%-át osztották ki a 254. táblázat szerint.³⁹⁾

kedvezményezett	időpont	kile
dzsebedzsik	aug. 21.	100
jenői várvédők		86
összesen		186

254. táblázat. A katonák számára térítésmentesen kiosztott liszt megoszlása

³⁷⁾ İnbaşı, *Ukrayna'da Osmanlılar*, 257.; Sevinç, *1695 ve 1696 Avusturya Seferlerinde*, 220–221.; Erdoğan, *II. Viyana Kuşatması*, 117., 127–129.

³⁸⁾ BOA MAD 4576. 26.

³⁹⁾ Uo.

c) A lisztből részesülő kiemelt vagy beosztásuk nélkül említett személyek között megtalálható az erdélyi követ, valamint a tatár kán embere(i) is. Az alábbiakban (255. táblázat) látható személyek összesen 713 kile lisztet, az egész felhasznált mennyiség 3,5%-át kapták.⁴⁰

kedvezményezett	időpont	kile
[Izmaíl aga], a tatár kán jali agája	szept. 15.	300
Kibleli Musztafa pasa, Kasztamonu szandzsákbégje		234
Erdély követe	szept. 7.	130
Oszmán pasa	aug. 26.	20
Mehmed efendi	aug. 7.	8
Naszúh aga	aug. 18.	5
Kadri cselebi	júl. 7.	5
Alí csavus	aug. 18.	5
Tatar Szülejmán aga	szept. 5.	3
Iszhák cselebi	szept. 5.	3
összesen		713

255. táblázat. A kiemelt vagy beosztása nélkül említett személyek számára térítésmentesen kiosztott liszt megoszlása

10.2.4.2. A liszt térítéses kiosztása

A liszt térítéses módon történő kiosztásából csak egy katonai egység, a kenyérsztásból feltehetően a sütési kapacitások korlátozottsága miatt kimaradt lovasok, az alti bölük halki részesült. Az árpaosztásnál látottakkal ellentétben a szpáhik és a sziláhdárok kevesebb főre kaptak ellátást, ismeretlen okból kifolyólag a kedvezményezettek száma az előbbiek esetén 800 fővel, az utóbbiak esetében 718 fővel csökkent. Ezt talán adminisztrációs hiba okozhatta, ugyanis a két egységnek szánt liszt mennyisége kevesebb lett arányában a 2 kilében megállapított fejenkénti adaghoz képest.

A hat alakulatnál tehát átlagosan egy főre 2 kile liszt jutott, amiből az 1658. évi hadjáraton körülbelül 100 pár kenyeret lehetett sütni, amit feltehetően maguk intéztek. A liszt kiléjéért 30 akcsét kellett fizetni, és összesen 501 840 akcse ellenértékben 16 728 kilét, az egész felhasznált mennyiség 82,9%-át dátum feltüntetése nélkül a 256. táblázatban összefoglalt módon osztották ki a lovasoknak.⁴¹

kedvezményezett	időpont	kile	akcseérték
szpáhik (3600 fő)		7 200	216 000
sziláhdárok (3474 fő)		6 948	208 440
jobb oldali ulúfedzsik (380 fő)		760	22 800
bal oldali ulúfedzsik (330 fő)		660	19 800
jobb oldali garibok (330 fő)		660	19 800
bal oldali garibok (250 fő)		500	15 000
összesen		16 728	501 840

256. táblázat. A katonai alakulatok számára térítés ellenében kiosztott liszt megoszlása

⁴⁰ Uo.

⁴¹ BOA MAD 4576. 23.

10.2.5. Az árpa, a kenyér és a liszt térítéses kiosztásából befolyt jövedelem sorsa

A térítés ellenében kiosztott árpából (2 269 868 akcse), kenyérből (345 612 akcse) és lisztből (501 840 akcse) összesen 3 117 320 akcse bevétel származott. Ennek megközelítőleg 76,7%-át, 2 389 562 akcsét utaltak részletekben – még 1659 tavaszán is – a Hazíne-i Ámirébe. A befizetők neve alapján a pénz a katonai alakulatoktól egy közülük kikerülő megbízott (általában a veznedár) által a tisztségviselőktől, egyéb más személyektől és esetleg a katonáktól Haszan aga, nüzü emini közvetítésével folyt be a kincstárba.⁴²

A fennmaradó 727 758 akcse összegből 402 616 akcsét szántak a hadjárat ideje alatt a janicsárok magas rangú tisztjeinek biztosított árpa- és kenyéradagok ellenértékének „jóváírására”. Ezt is inámátnak nevezték, így tulajdonképpen ezek a tisztek is térítésmentesen jutottak az ellátmányukhoz.

Az árpából a janicsárok előljárói között 101 napra 239 976 akcse értékben 19 998 kilét (444 955,5 kg) osztottak ki. Ez a mennyiség a janicsáralakulatnak kiosztott árpának valamennyivel kevesebb mint harmadát, 28,2%-át jelentette. Az egyes tisztek napi adagja és rangjuk között feltehetően nincs relevancia, ugyanis például a kethüdá több ellátmányt kapott, mint az aga. A muhzir agának ugyanakkor minden bizonnyal ez a második jussa. A janicsártisztek árpaellátmánya az alábbiakban (257. táblázat) látható.⁴³

kedvezményezett	napi (kile)	összes (kile)	akcseérték
Bodur Szülejmán aga, kethüdá	60,0	6 060,0	72 720
Kundakcsizáde Musztafa aga, janicsáraga	57,0	5 757,0	69 084
Szülejmán aga, bashászekí	15,0	1 515,0	18 180
Haszan aga, zagardzsibasi	12,5	1 262,5	15 150
Mehmed aga, szamszondzsubasi	12,5	1 262,5	15 150
Szülejmán aga, bascsavus	10,0	1 010,0	12 120
Hüszejn aga, muhzir aga	7,5	757,5	9 090
Mehmed aga, kethüdá jeri	7,0	707,0	8 484
Musztafa aga, orta csavus	5,5	555,5	6 666
Mehmed vagy Ahmed efendi, kátib	4,0	404,0	4 848
Mehmed efendi, imám	4,0	404,0	4 848
mukábeledzsi	3,0	303,0	3 636
Mehmed aga, kücsük csavus	0,0	0,0	0
összesen		19 998,0	239 976

257. táblázat. Az árpa, a kenyér és a liszt térítéses kiosztásából befolyt jövedelemből a janicsárok számára kiosztott árpa kompenzációjának megoszlása

A janicsártisztek számára kiosztott kenyér esetében nemcsak augusztus 22-ig, hanem az egész hadjáratra vonatkozóan áll rendelkezésünkre adat. A Dzsiszr-i Musztafapasa menziltől az Üszküdarba való visszatérésig tartó időszakot vették figyelembe, amire 107 napot számoltak. A tiszteknek 162 640 akcse értékben 162 640 pár (104 252,2 kg) kenyeret

⁴² A kincstárba a következő személyek fizették be pénzüsségeket: Haszan aga, nüzü emini; Alí aga, a topcsuk agája; Ibráhím aga, a sziláhdárok veznedárja; Alí cselebi, a szpáhik veznedárja; Mehmed efendi, a jobb oldali garibok kátibja; Szülejmán csavus, a bal oldali ulúfedzsi veznedárja; a dzsebedzsiktől Alí csavus; a szpáhiktól Júszuf csavus; a janicsároktól Mehmed jazidzsi; Velí csavus. Haszan aga 571 300 akcsét fizetett be a hazinébe, amelyből a tisztségviselőktől és egyéb más személyektől összesen 72 174 akcse származott. A rúznámcebejegyzések szerint Haszan aga 1 874 710 akcsét fizetett be a kincstárba, ami átfedésben van az előbb említett összeggel. BOA MAD 4576. 29.; BOA KK 1950. 36–43.; BOA D.BRZ 48/5/94. 48/14/38, 44.

⁴³ BOA MAD 4576. 29.

osztottak ki (258. táblázat). Ebből a tisztek az árpához képest más arányban részesültek, a kücsük csavusnak ebből a kenyérből például már jutott.⁴⁴

kedvezményezett	napi (pár)	összes (pár)	akcséérték
Kundakcsizáde Musztafa aga, janicsárága	380	40 660	40 660
Bodur Szülejmán aga, kethüdá	310	33 170	33 170
Hüszejn aga, muhzir aga	120	12 840	12 840
Szülejmán aga, bashászekí	120	12 840	12 840
Haszan aga, zagardzsibasi	110	11 770	11 770
Mehmed aga, szamszondzsubasi	110	11 770	11 770
Szülejmán aga, bascsavus	80	8 560	8 560
Mehmed aga, kethüdá jeri	70	7 490	7 490
Mehmed efendi, imám	50	5 350	5 350
Mehmed vagy Ahmed efendi, kátib	50	5 350	5 350
mukábeledzsi	40	4 280	4 280
Musztafa aga, orta csavus	40	4 280	4 280
Mehmed aga, kücsük csavus	40	4 280	4 280
összesen		162 640	162 640

258. táblázat. Az árpa, a kenyér és a liszt térítéses kiosztásából befolyt jövedelemből a janicsártisztek számára kiosztott kenyér kompenzációjának megoszlása

A janicsártisztek ellátmánya értékének jóváírásán kívül további 262 812 akcsét osztottak ki kompenzációként a janicsárok, a hat lovas alakulat (259. táblázat), valamint Sabán aga, a díván csavusainak előljárója, Abaza Mehmed korábbi miráhúr, továbbá a díván meg nem nevezett tagjai és beosztottjai között (260. táblázat).

kedvezményezett	akcse
bal oldali garibok	50 700
sziláhdárok	49 182
janicsárok	40 000
szpáhik	35 700
jobb oldali garibok	28 880
bal oldali ulúfedzszik	24 160
jobb oldali ulúfedzszik	9 780
összesen	238 402

259. táblázat. Az árpa, a kenyér és a liszt térítéses kiosztásából befolyt jövedelemből a katonák számára kiosztott pénzbeli kompenzáció megoszlása

kedvezményezett	akcse
Sabán aga, csavusbasi	14 780
Mehmed aga, korábbi miráhúr	2 406
a díván tagjai és alkalmazottai	7 224
összesen	24 410

260. táblázat. Az árpa, a kenyér és a liszt térítéses kiosztásából befolyt jövedelemből a különböző tisztségviselők számára kiosztott pénzbeli kompenzáció megoszlása

⁴⁴ Uo.

A katonák ennek az összegnek a 90,7%-át, azaz 238 402 akcét kaptak, amiből a bal oldali garíbok és a sziláhdárok kapták a legtöbbet. A janicsárok esetében a pénz az alacsonyabb rangú, a többi egység esetében pedig a magasabb rangú tiszteket illette. A fennmaradó 24 410 akcse pedig az említett civileknek járt.⁴⁵

Összesítve a janicsárok az ellátmányért általuk fizetett összeg (1 156 896 akcse) 38,3%-át (442 616 akcse), míg a hat bölük (1 799 200 akcse) 11%-át (198 402 akcse) kapta vissza inámátként. Ha a civileket nézzük, akkor ez Sabán aga esetében (21 520 akcse) 68,7%-ot (14 780 akcse), Abaza Mehmed aga esetében (3924 akcse) pedig 61,3%-ot (2406 akcse) jelentett.

Az említett összegeken kívül maradt még 62 330 akcse, aminek sorsáról egyelőre nem tudunk semmit.

10.2.6. Az olaj kiosztása

Az olajból 18 423 okkát terveztek kiosztani, amiből végül csak 10 701 okkát (13 727 kg) utaltak ki a kedvezményezetteknek. Ennek dátumát és lebonyolítását nem ismerjük, feltételezhetően egyszeri és térítésmentes volt. Az olajból az állami tisztségviselők (a), katonák (b), valamint néhány kiemelt és tisztsége nélkül említett személy (c) kapott. (Az olajból 1672-ben 25 457 okkát biztosítottak, 1695-ben pedig vásárlásból 20 000 okkát szereztek be.⁴⁶)

a) A központi tisztségviselőknek 9025 okka olajat, az egész felhasznált mennyiség 84,3%-át utalták ki. A kiosztott teljes olajmennyiség közel harmada a nagyvezírt illette, ami a többi személy juttatásával együtt a *261. táblázatban* látható.⁴⁷

kedvezményezett	olaj (okka)
Köprülü Mehmed pasa, nagyvezír	3338
Ibráhím pasa, defterdárpasa	2530
Sámízade Mehmed efendi, reiszülküttáb	1447
Szelím aga, portai kapudzsibasi	300
Ahmed aga, basbákí kulu	240
Szidki pasa, nisándzsi	200
Velihán efendi, a nagyvezír első tezkiredzsije	200
a díván néhány tagja vagy alkalmazottja	115
Musztafa aga, szergi emíni	100
Ejüb efendi, a defterdárpasa mektúbija	95
Ahmed efendi, mevkúfáthalífe	90
Alí cselebi, hazinedár	85
Hüszejn efendi, máljije tezkiredzsisi	75
Hüszejn efendi, első rúznámcsedzsi	55
Szülejmán efendi, a nagyvezír második tezkiredzsije	50
Ahmed efendi, a nagyvezír mektúbija	45
Ismailpasazáde Alí efendi, mevkúfátcsi	30
Musztafa aga, portai kapudzsibasi	30
összesen	9025

261. táblázat. Az állami tisztségviselők számára kiosztott olaj megoszlása

⁴⁵ BOA MAD 4576. 30. A pénzből elsősorban a janicsárok közül a csavusok és az írkokok, a szpáhik és a sziláhdárok esetében pedig az aga, a kethüdá, a csavusbasi és a kátibok eljárója részesült.

⁴⁶ İnbaşı, *Ukrayna'da Osmanlılar*, 276.; Sevinç, *1695 ve 1696 Avusturya Seferlerinde*, 235.

⁴⁷ BOA MAD 4576. 26–27.

b) A katonák közül a janicsárok, azon belül is két magas rangú előjáró jutott olajhoz. Ők összesen 500 okkát kaptak (262. táblázat), az egész felhasznált mennyiség 4,7%-át.⁴⁸

kedvezményezett	olaj (okka)
Kundakcsizáde Musztafa janicsáraga	300
Bodur Szülejmán aga, kethüdá	200
összesen	500

262. táblázat. A janicsárok magas rangú előjárói számára kiosztott olaj megoszlása

c) A kiemelt vagy tisztségük nélkül említett személyek közül többek között az erdélyi követ is részesült az olajból. Összesen 1176 okkát, az egész felhasznált mennyiség 11%-át osztották szét az alábbi személyek (263. táblázat) között.⁴⁹

kedvezményezett	olaj (okka)
Kibleli Musztafa pasa, Kasztamonu szandzsákbégje	946
Musztafa aga	130
Erdély követe	100
összesen	1176

263. táblázat. A kiemelt vagy tisztségük nélkül említett személyek számára kiosztott olaj megoszlása

10.2.7. A méz kiosztása

A mézből 9040 okkát terveztek kiosztani, amiből végül 7422 okkát (9521 kg) utaltak ki a kedvezményezetteknek. A térítésmentes ellátásban kevés személy részesült: állami tisztségviselők (**a**), katonák (**b**), valamint néhány kiemelt vagy beosztása nélkül említett személy (**c**). A mézosztás feltételezhetően egyszeri alkalommal történt, melynek idejét ebben az esetben sem ismerjük. (1672-ben 5388 okka mézet biztosítottak.⁵⁰)

a) Az állami tisztségviselők között 6232 okka mézet, az egész felhasznált mennyiség 84%-át osztották ki, a nagyvezírt az összes kiutalt méz közel fele (46,2%) illetve, amint azt a 264. táblázat is mutatja.⁵¹

⁴⁸ Uo.

⁴⁹ Uo.

⁵⁰ İnbaşı, *Ukrayna'da Osmanlılar*, 276.

⁵¹ BOA MAD 4576. 26–27.

kedvezményezett	méz (okka)
Köprülü Mehmed pasa, nagyvezír	3431
Sámizáde Mehmed efendi, reiszülküttáb	1270
Ibráhím pasa, defterdárpasa	571
Szelím aga, porta kapudzsibasi	325
Szidki pasa, nisándzsi	100
Musztafa aga, szergi emíni	100
Alí cselebi, hazínedár	80
Hüszejn efendi, málije tezkiredzsiszi	65
Hüszejn efendi, első rúznámcsedzsi	55
Ahmed aga, basbákí kulu	50
Ahmed efendi, mevkúfáthalífe	50
Ahmed efendi, a nagyvezír mektúbíja	40
Alí efendi, mevkúfáteszi	30
a díván néhány tagja vagy alkalmazottja	30
Szülejmán efendi, a nagyvezír második tezkiredzsisze	20
Ejüb efendi, a defterdárpasa mektúbíja	15
összesen	6232

264. táblázat. Az állami tisztségviselők számára kiosztott méz megoszlása

b) A mézből a katonai egységek közül csak a janicsároknak jutott. Három előljárójuk összesen 330 okka mézet (265. táblázat), az egész felhasznált mennyiség 4,4%-át kapta meg.⁵²

kedvezményezett	méz (okka)
Kundakcsizáde Musztafa, janicsáraga	150
Bodur Szülejmán aga, kethüdá	150
Mehmed efendi, basjazidzsi	30
összesen	330

265. táblázat. A janicsárok előljárói számára kiosztott méz megoszlása

c) A mézből sem sok kiemelt személy kapott, de az erdélyi követ ezen a „listán” is megtalálható. Közöttük 860 okkát (266. táblázat), az egész felhasznált mennyiség 11,6%-át osztották szét.⁵³

⁵² Uo.

⁵³ Uo.

kedvezményezett	méz (okka)
Kibleli Musztafa pasa, Kasztamonu szandzsákbégje	810
Erdély követe	50
összesen	860

266. táblázat. A kiemelt személyek számára kiosztott méz megoszlása

10.2.8. A hús kiosztása

A hús kiosztásáról, ahogyan a beszerzéséről is keveset tudunk. Egyedül a katonai alakulatok birkahússal való ellátásáról állnak rendelkezésünkre viszonylag részletesebb adatok, továbbá néhány állami tisztségviselő és kiemelt személy napi húsadagjára vonatkozóan maradtak fenn források. Az is bizonyosnak tűnik, hogy a húshoz is térítésmentes, illetve térítéses módon lehetett hozzájutni. Ahogy fentebb már láthattuk (5.4.), 90 000 darab állattal terveztek, amiből legalább 28 843, de lehet, hogy akár 44 225, sőt 70 400 darabot is tudtak biztosítani. (A juhokból 1672-ben 75 503 darabot bizonyosan beszereztek, 1696-ból pedig tudjuk, hogy 2 310 000 okka húst osztottak ki, ami körülbelül 192 500 darab állatnak felelt meg. Ezek alapján a szakértők által az 1658. évi hadjáratra becsült húszükséglet reálisnak tűnik.⁵⁴)

A rendelkezésre álló adatok alapján nem lehet megállapítani, hogy a húst ki kapta térítésmentesen, illetve térítés ellenében, ahogyan azt sem, hogy összesen mennyi okkát és mennyi napra. A napi adagok ismeretében a fentebb már látott időintervallumban, június 24-től október 19-ig az ismert kedvezményezettek esetében mindennapi osztással számoltunk, kísérletképpen annak megállapítására, hogy maximális adagokkal számolva ez mennyi állatot jelenthetett volna. Egy juhból tisztán kinyerhető hús átlagos súlyát központilag mind tárgyalt évünkben, 1658-ban, mind 1672-ben, mind 1683-ban, mind pedig 1696-ban 12 okkában (15,39 kg) határozták meg,⁵⁵ ezért ezt az arányt alkalmaztuk az állatok mennyiségének meghatározásánál. (Az alábbi táblázatokban a nem egyértelmű adatokat dőltten jelöltük.)

Ebben az esetben is a húsból az állami tisztségviselők (**a**), a hivatalnokok és egyéb szolgálattevők (**b**), a katonák (**c**) és az egyéb kiemelt vagy beosztásuk nélkül említett személyek (**d**) részesültek.

a) Ami az állami tisztségviselőket illeti, az árpa és a kenyér kiosztási listája alapján két részre osztottuk őket aszerint, hogy ki kaphatta a húst térítés nélkül, illetve térítés ellenében. Előbbiek esetében a nagyvezírnök és a defterdárpasának a konkrét napi adagját sem ismerjük, a táblázatban csak azt a mennyiséget tudtuk feltüntetni, amennyivel megemelték a napi jussukat. Az alább felsorolt személyek az ismert körülmények között maximálisan 39 358 okka (50 488,4 kg) húst kaphattak, ami a 12 okka/állat aránnyal 3279 birkát jelenthetett. A részleteket a 267. táblázatból ismerhetjük meg.⁵⁶

⁵⁴ İbbaşı, *Ukrayna'da Osmanlılar*, 272.; Sevinç, *1695 ve 1696 Avusturya Seferlerinde*, 241.

⁵⁵ İbbaşı, *Ukrayna'da Osmanlılar*, 272.; Sevinç, *1695 ve 1696 Avusturya Seferlerinde*, 240.; BOA D.GNK 2/65.

⁵⁶ BOA D.GNK 1/113, 114. 2/4, 23, 26, 32, 35, 36, 48, 49, 51-53, 75, 77, 82, 83, 88, 91.

Az ellátmány kiosztása

kedvezményezett	időszak	napok száma	napi (okka)	összes (okka)
Köprülü Mehmed pasa, nagyvezír	jún. 24–26.	3	170	510
	jún. 27. – okt. 19.	115	220	25 300
Ibráhím pasa, defterdárpasa	szept. 23–25.	3	100	300
	szept. 26. – okt. 19.	24	180	4 320
Sámizáde Mehmed efendi, reiszülküttáb	jún. 24. – okt. 19.	118	25	2 950
[Haszanpasazáde Hüszejn bég], nisándzsi	aug. 23. – okt. 19.	58	12	696
Haszan aga, a nagyvezír konakcsija	jún. 24. – 26.	3	5	15
	jún. 27. – okt. 19.	115	10	1 150
Kojunzáde Mehmed efendi, a Defterháne eminje	aug. 22. – okt. 19.	59	10	590
Abdülbáki efendi, bejlíkcsi	jún. 24–25.	2	4	8
	jún. 26. – okt. 19.	116	8	928
Abaza Mehmed aga, müteferrikabasi	jún. 30. – okt. 19.	112	8	896
Abdurrahman efendi, a díván egyik kátibja	júl. 10. – okt. 19.	102	4	408
Musztafa efendi, a kincstár kátibja	júl. 23. – okt. 19.	89	4	356
Kulaguz Alí csavus	aug. 20. – okt. 19.	61	4	244
[Haszan aga], a defterdárpasa konakcsija	jún. 28. – okt. 19.	114	3	342
tolmács	jún. 26.– okt. 19.	116	2	232
Ahmed aga, basbáki kulu	jún. 29. – okt. 19.	113	1	113
összesen				39 358

267. táblázat. Az állami tisztségviselők számára térítésmentesen kioszthatott hús megoszlása

Az alábbi tisztségviselők térítés ellenében juthattak a húshoz, ami akár 2243 okkát (2877,3 kg), azaz 186 állatot is jelenthetett. A csavusbasi esetében csak azt a mennyiséget ismerjük, amivel július 27-én megemelték a napi adagját. Ennek részletei az alábbiakban (268. táblázat) látható.⁵⁷

kedvezményezett	időszak	napok száma	napi (okka)	összes (okka)
Sabán aga, csavusbasi	júl. 27. – okt. 19.	85	9	765
[Abdurrahman efendi], basmukátaadzsi	jún. 27. – okt. 19.	115	4	460
Kuburizáde Mehmed efendi, Mekka és Medína muhászebedzsije	jún. 27. – okt. 19.	115	4	460
Bekir efendi, [az első rúznámcsedzsi írnoke] és Halíl efendi, [a Szergi-i Hümájún názirja]	jún. 24. – júl. 3.	10	2	20
	júl. 4. – okt. 19.	108	3	324
Náílí efendi, maden halífeszi	júl. 5. – okt. 19.	107	2	214
összesen				2243

268. táblázat. Az állami tisztségviselők számára térítés ellenében kioszthatott hús megoszlása

b) A hivatalnokok és egyéb szolgálattevők közül a Defterháne írnokei talán térítés ellenében juthattak a húshoz, a nagyvezír mellett tartózkodó portai sátorfelelősök (*mehterán-i hajme-i hassza*) napi adagja csak kérvényezett mennyiség volt, tényleges mennyiségét nem ismerjük. A 269. táblázatban szereplők összesen akár 4256 okka (5459,6 kg)

⁵⁷ BOA D.GNK 2/21, 33, 57, 81, 89.

húst is kaphattak, ami 354 állatot jelentett volna, aminek részletei a következő módon alakulhattak.⁵⁸

kedvezményezett	időszak	napok száma	napi (okka)	összes (okka)
a nagyvezír melletti portai sátorfelelősök (170 fő)	júl. 3. – okt. 19.	109	20	2180
a szultáni sátorhoz tartozó, kincstári és egyéb szolgálattevők	jún. 27.		15	15
a Defterhâne kátibjai	jún. 24–29.	6	9	54
	jún. 30. – okt. 19.	112	12	1344
<i>mehterán-i alem</i>	júl. 3. – okt. 19.	109	5	545
portai építészek és ácsok	jún. 24. – okt. 19.	118	1	118
összesen				4256

269. táblázat. A hivatalnokok és egyéb szolgálattevők számára térítés ellenében kioszthatott hús megoszlása

c) A hús kiosztására csak a katonák esetében és csak az odaútra vonatkozóan láthatunk részletesebb, konkrét példát. A Szófia és Belgrád közötti 15 napig tartó út során a dzsebedzsik 1710 okka, a topcsuk 1575 okka, a toparabadzsik legalább 750 okka húst kaptak. Ennek keretében összesen 28 245 akcse értékben 4035 okka (5176,1 kg) húst osztottak szét, ami alapján 1 okka hús 7 akcsébe került, és mennyisége 336 darab állattal ért fel.⁵⁹

A Szófia és Belgrád között történt húskiosztása alapján a dzsebedzsik minimális napi adagja 114 okka (146,2 kg), a topcsuké 105 okka (134,7 kg), a toparabadzsiké 50 okka (64,1 kg) volt. (A napi húsadag a dzsebedzsik esetében 1683-ban 700 okkát, 1696-ban 710 okkát, a topcsuk esetében 400-400 okkát, a toparabadzsik esetében 1696-ban 100 okkát jelentett.⁶⁰)

Ezek mellett a janicsárok, illetve a szpáhik és a sziláhdárok napi húsadagjára vonatkozóan találhatunk egy-egy adatot. Előbbiek a hadjárat kezdetén 1780 okkát kaptak naponként, míg az utóbbiak jussával kapcsolatban csak egy 60 okkás emelésről tudunk.

Az egységeknek kiutalt hús és kenyér napi mennyiségeinek alapján nemcsak azok létszámát (lásd: 7.6., 10.2.3.2.), hanem a katonák napi, fejenkénti húsmennyiségét is be lehet határolni. Ezek alapján a hadjáratokon megfigyelhető számokkal találkozhatunk: Átlagban egy topcsu 192–200 g, majd 236–245 g közötti, egy toparabadzsi 205–214 g, majd 256–267 g között, egy dzsebedzsi 194–265 g, majd 220–300 g közötti, egy janicsár 320–379 g közötti adaggal számolhatott.

A katonák feltételezhetően mindennap kaptak húst, így összesen legalább 246 267 okkát (315 911,3 kg) oszthattak szét. Ez 20 522 juhot jelentett volna, amit a 270. táblázat mutat.⁶¹

⁵⁸ BOA D.GNK 2/34, 37, 78, 80, 96.

⁵⁹ BOA KK 1949. 32.; BOA D.BRZ 47/10/6.

⁶⁰ Sevinç, 1695 ve 1696 *Avusturya Seferlerinde*, 241.; Erdoğan, II. *Viyana Kuşatması*, 149.

⁶¹ BOA D.GNK 2/9, 11, 12, 13, 24, 76, 79.

kedvezményezett	időszak	napok száma	napi (okka)	összes (okka)
janicsárok ⁶²	jún. 26. – okt. 19.	116	1780	206 480
szpáhik és sziláhdárok	júl. 6. – okt. 19.	106	60	6 360
dzsebedzsik	jún. 24. – júl. 28.	35	114	3 990
	júl. 29. – okt. 19.	83	129	10 707
topcsuk ⁶³	jún. 24–27.	4	90	360
	jún. 28. – okt. 19.	114	110	12 540
toparabadzsik	jún. 24–30.	7	40	280
	júl. 1. – okt. 19.	111	50	5 550
összesen				246 267

270. táblázat. A katonák számára kioszthatott hús megoszlása

d) A kiemelt személyek egy része úgy tűnik, bizonyos mennyiségű állat formájában egyszeri húskiutalásban részesült. A török táborban megjelenő, Dubrovnik évi adóját hozó követ is hasonló formában kapott ilyen ellátmányt. Az alábbi személyeknek összesen akár 2112 okka (2709,3 kg) húst is adhattak, ami 176 darab birkának felelhet meg. Ebből 105 darab biztosnak látszik, a részletek a 271. táblázatban láthatóak.⁶⁴

kedvezményezett	időszak	napok száma	napi (okka)	összes (okka)
Dzsánpoládzáde Hüsejzn bég	júl. 29. – okt. 19.	83	6	498
Toszjali Haszan aga	jún. 24. – okt. 19.	118	3	354
[Iszmaíl aga], a tatár kán jali agája	szept. 15.			(60 db) 720
Kibleli Musztafa pasa, Kasztamonu szandzsákbégje	szept. 4.			(40 db) 480
Dubrovnik követe	aug. 26.			(5 db) 60
összesen				2112

271. táblázat. A kiemelt vagy beosztás nélkül említett személyek számára kioszthatott hús megoszlása

Ha a fenti táblázatokban alapul vett napokon történtek a kiutalások, akkor összesen legalább 294 236 okka (377 445,9 kg) húst, azaz 24 519 darab juhot kioszthattak a hadjárat résztvevői között. Ez a szám azonban támpontként csak nagyon feltételesen használható, hiszen nem ismerjük az összes kedvezményezettet, a hadjárat idején az egyes személyeknek járó kiutalások sűrűségét, ráadásul több esetben, például a nagyvezír vagy a defterdárpa esetében a konkrét napi adagot sem tudjuk.

A hús kiosztásából befolyó pénzüsszegekre is csupán néhány adat áll rendelkezésünkre. A dzsebedzsiktól 5000, a janicsároktól 8142 akce biztosan származott, továbbá általában a katonai alakulatoktól 692 585 akce, összesen 705 727 akce került bizonyosan a kincstárba.⁶⁵ Ha okkánként az előbb említett 7 akcsével számolunk, akkor 100 818,14 okka

⁶² A janicsárok juttatásába feltehetőleg beletartozik a janicsárok kátibja, Mehmed jazidzsi napi 4 okkás juttatása is.

⁶³ A topcsuk juttatásába beletartozik a topcsubasi napi 5 okkás juttatása is.

⁶⁴ BOA D.GNK 1/100. 2/25, 63, 66, 72, 92.

⁶⁵ BOA KK 1950. 34, 35, 39, 40, 44, 46, 55, 61–62.

(129 329,5 kg) birkahúst biztosan elfogyasztottak a katonák, ha pedig a 12 okkás egység-súllyal számolunk, akkor az előbbi mennyiség körülbelül 8401 juhot jelentett.

Az említettek alapján így körülbelül 8842 darab (8401+336+105) állatot bizonyosan ki-
oszthattak a katonák és a tisztségviselők között, bár ha feltételezzük, hogy a dzsebedzsiknek
Szófia és Belgrád között kiutalt hús és az általuk fizetett összeg között teljes átfedés van (az
5000 akcse körülbelül 59 darab birkának felel meg), akkor 8783 darab, a további átfedési
lehetőségek esetében pedig az imént említett legkevesebb 8506 darab (8401+105) birkával
számolhatunk. Ezek a számok ugyanakkor beletartozhatnak a katonák napi adagja (c) alap-
ján bizonyos támpontként meghatározott mennyiségbe (20 522 db) is.

Összesítve, ha mindennapi húsosztással számolunk, akkor a katonáknak legalább kö-
rülbelül 20 000–30 000, illetve a katonákat is beleértve a hadjáraton résztvevőknek mini-
mum körülbelül 24 000–35 000 juhot oszthattak ki.

10.2.9. A szalma kiosztása

A szalmából a tervezett 9720 kantár (548 626 kg) mennyiséget osztották ki. Ennek során
elsősorban a nagyvezír és a defterdárpasa igényeit vették figyelembe. A két főmértőség mel-
lett elsősorban a magasabb rangú tisztségviselők kaptak még szalmát, közülük csak a rei-
szülküttábnak, valamint a nagyvezír első és a második tezkiredzsjének személye biztos.

A szalma kiosztásával kapcsolatban csak a június 24. és július 25. közötti időszakra
vonatkozóan áll rendelkezésre információ (272. táblázat). Ez idő alatt minden napra jutott
ellátmány, de a mennyiségeket nem kantárban, hanem 5 kantárként 1 szekert számolva
szekérrakományként adták ki. (1672-ben 44 061,5, 1683-ban 216 950, 1696-ban 16 160
kantár szalma került a hadsereghez.⁶⁶)

kedvezményezett	időszak	napok száma	napi adag (kantár)	napi adag (szekér)	összes (kantár)	összes (szekér)
Köprülü Mehmed pasa, nagyvezír	jún. 24. – júl. 25.	32	200	40	6400	1280
Ibráhím pasa, defterdárpasa	jún. 24. – júl. 25.	32	50	10	1600	320
Sámizáde Mehmed efendi, reiszülküttáb	jún. 24. – júl. 25.	32	55	11	1760	352
Velihán efendi, a nagyvezír első tezkiredzsjje						
Szülejmán efendi, a nagyvezír második tezkiredzsjje						
a díván tagjai és mások						
összesen*					9720	1944

272. táblázat. A szalma kiosztásának megoszlása

⁶⁶ BOA MAD 4576. 6, 27.; Erdoğan, II. *Viyana Kuşatması*, 154.; İnbaşı, *Ukrayna'da Osmanlılar*, 282.; Sevinç, *1695 ve 1696 Avusturya Seferlerinde*, 248.

* Csak az összkantár értéket adták meg, amit 9720-nak számoltak, az adatok alapján ugyanakkor ez 9760. Ebből következően a megadott 1944 szekér valójában 1952 lenne.

10.2.10. A tűzifa kiosztása

A tűzifából a tervezett 5045 cseki (1 261 250 kg) mennyiséget osztották ki. Ennek időpontja, valamint a kedvezményezettek köre a szalma kiosztásánál látottakkal megegyezik, és ebben az esetben is elsősorban a nagyvezír és a defterdárpa igényeit vették figyelembe.

A tűzifa kiosztásával kapcsolatban csak a június 24. és július 25. közötti időszakra vonatkozóan áll rendelkezésünkre adat (273. táblázat). Ez idő alatt minden napra jutott ellátmány, és a nagyvezír az egész kiosztott mennyiség nagyjából felét kapta. (A tűzifából 1672-ben 34 529 szekérral (200 okka) használtak fel, 1696-ban pedig 19 087 szekérnyit szereztek be.⁶⁷)

kedvezményezett	időpont	napok száma	napi (cseki)	összes (cseki)*
Köprülü Mehmed pasa, nagyvezír	jún. 24. – júl. 25.	32	80	2560
Ibráhím pasa, defterdárpa	jún. 24. – júl. 25.	32	20	640
Sámízáde Mehmed efendi, reiszülküttáb	jún. 24. – júl. 25.	32	48	1845
Velihán efendi, a nagyvezír első tezkiredzsije				
Szülejmán efendi, a nagyvezír második tezkiredzsije				
a díván tagjai és mások				
összesen				5045

273. táblázat. A tűzifa kiosztásának megoszlása

Összefoglalóan megállapíthatjuk, hogy a kiosztásra tervezett ellátmányból a hadjárat résztvevői között csak a szalmát és a tűzifát osztották el teljes egészében. A legkevesebb kiosztott mennyiségeket összesítve a 274. táblázatban láthatjuk.

árpa (kile) (kg)	liszt (kile) (kg)	kenyér (pár) (kg)	olaj (okka) (kg)	méz (okka) (kg)	szalma (kantár) (kg)	tűzifa (cseki) (kg)	juh (db)
358 909,5	20 177	617 160,0	10 701	7422	9 720	5 045	8506
7 985 736,0	517 661	395 599,6	13 727	9521	548 626	1 261 250	

274. táblázat. A kiosztott ellátmány megoszlása

10.2.11. A maradékok felhasználása

Az ellátmány kiosztását követően az árpából 945,5 kile (21 037 kg), a lisztből 313 kile (8030 kg), a kenyérből 44 175 pár (28 316,2 kg), az olajból 7722 okka (9906 kg), a mézből pedig 1618 okka (2076 kg) maradt meg. Az árpa feleslegét azonban 950 kilének, az olajét pedig csupán 1682 okkának számolták. Az „eltűnt” 6040 okka olajnak máshol nincs nyoma, talán a kenyérsütéshez használhatták fel. Ezenkívül megmaradt még 6000 darab juh is.

⁶⁷ BOA MAD 4576. 27.; İnbası, *Ukrayna'da Osmanlılar*, 287.; Sevinç, *1695 ve 1696 Avusturya Seferlerinde*, 117.

* A tűzifa mennyiségére hol csekiént, hol szekérrakományként utalnak, azonban számbeli mennyisége mindkét esetben megegyezik, így ebben az esetben a két mértékegységet adekvátnak vették, vagy elírás történt. 1695-ben egy szekér 2 csekit jelentett. Sevinç, *1695 ve 1696 Avusturya Seferlerinde*, 117.

A ki nem osztott vagy a feleslegesnek vélt élelemből az árpának az egészét, a lisztnek 90 kiléjét, az olajnak 585 okkáját, a méznek 395 okkáját, a kenyérnek pedig 20 000 párját eladták, amiből összesen 112 095 akcse folyt be a kincstárba. A Szelim aga által Haszanpasa palánk dizdárjának, Haszan agának eladott olaj és méz ára azonban kérdéseket vet fel. Elvileg az olajat 5775 (15 akcse/okka), a mézet 2320 (10 akcse/okka), összesen 8095 akcse áron adták el. A dizdár deftere szerint azonban az olaj okkájáért 24, a mézéért 16 akcsét kellett fizetni. Az utóbbi árszabás szerinti összeget egy kimutatásban hátralékként kezelték ugyan, de bevételezésének nincs nyoma. Így a palánk dizdárjának az olajat és a mézet valószínűleg olcsóbban adták el, ugyanakkor a visszaélés lehetőségét sem lehet kizárni. A feleslegként maradt mennyiségek eladásának részleteit a 275. táblázat mutatja.⁶⁸

eladást lebonyolító	időpont	árpa (kile)	liszt (kile)	olaj (okka)	méz (okka)	kenyér (pár)	akcse
Mahmúd cselebi, bákí kulu Kizderbendi menzil szürszátjából	aug. 12.	950	90	200	163	0	64 000
Szelim aga, portai kapudzsibasi, Palanka-i Haszanpasa menzil szürszátellátásából	jan. 15.	0	0	385	232	0	8 095
Mehmed aga, a kenyérsütés műbásirja	aug. 5.	0	0	0	0	20 000	40 000
összesen		950	90	585	395	20 000	112 095

275. táblázat. *A ki nem osztott vagy feleslegesnek vélt ellátmány eladásának megoszlása*

Az eladáson kívül a maradék lisztből 223 kilét, az olajból 685 okkát, a mézből pedig 691 okkát osztottak ki három vár, Batocsina, Kolar és Alekszicse védőinek. A batocsinai és az alekszicsei dizdár deftere szerint lisztet nem kaptak, az olajat és a mézet pedig pénzért adták el nekik. Az olajért okkánként 24, a mézéért okkánként 16 akcsét kértek, azonban az ebből származó jövedelem bevételezésének egyelőre nincs nyoma. A három várba elosztott mennyiségek az alábbiak (276. táblázat) szerint alakultak.⁶⁹

kedvezményezett	liszt (kile)	olaj (okka)	méz (okka)
Szülejmán bég, Batocsina várának dizdárja	46	223	336
Redzseb bég, Alekszicse várának dizdárja	75	250	210
Kolar várának dizdárja	0	212	145
Iszmaíl bég, Alekszicse várának korábbi dizdárja	102	0	0
összesen	223	685	691

276. táblázat. *A feleslegesnek bizonyult, eladáson kívül fennmaradt ellátmány elosztásának megoszlása*

A feleslegből még így is maradt 412 okka (528,5 kg) olaj, 532 okka (682 kg) méz és 24 175 pár (15 496,2 kg) kenyér. Az olajat és a mézet ismeretlen okból kifolyólag elégették, a kenyeret pedig térítésmentesen szétosztották. Ezeken kívül maradt még 6000 darab juh, amiből a Jenő és Edirne közötti visszaúton 2812 darab természetes úton, illetve a katonáknak „köszönhetően” elhullott.⁷⁰

Az ellátmányból kiosztásra kijelölt mennyiségeket a feljegyzések alapján úgy tűnik, hogy megfelelően, minimális veszteséggel tudták elosztani a hadjárat résztvevői között.

⁶⁸ BOA MAD 4576. 27.; BOA KK 1950. 39.; BOA D.MKF 62/179. 63/140.

⁶⁹ BOA MAD 4576. 27.; BOA D.MKF 62/179. 63/140.

⁷⁰ BOA MAD 4576. 27.; BOA D.GNK 1/122.

A következő lépésben ennek a rendszernek a visszaút utolsó szakaszán, az Edirne–Isztambul útvonalon való működését mutatjuk be.

10.3. Az élelem kiosztása az Edirne–Isztambul útvonalon

Az Erdélyből visszatérő sereg Edirnéből már a szultánnal és udvartartásával együtt folytatta útját Isztambulba. Az uralkodó és környezetének élelmezése külön folyt, amiről nincs információnk. Az ellátmányban részesülők száma bővült az Edirnében maradt tisztviselőkkel, ami révén többeknek már fizetniük kellett az élelmükért, vagy pedig teljesen kiestek az ellátásra jogosultak köréből. Az 1658. október 20–29. között tartó út során az árpa, a lisztből sült kenyér, a hús, a szalma, a széna és a tűzifa jelentette az ellátmányt, aminek a kiosztását a továbbiakban fogjuk részletezni.

Az élelemosztásról készült lajstromban nem mindig jelezték az egyes tisztviselők neveit. Az ilyen esetekben szögletes zárójelben, a hadjárat idején vezetett élelmekiosztási lista alapján tüntetjük fel az érintettek nevét, amivel azt jelezzük, hogy a hadjárat idejéhez képest személyi változások is történhettek.

10.3.1. A kiosztott tételek és mennyiségek

Az előző fejezetekben már láthattuk (9.3.), hogy az ellátmányt milyen módon és mekkora mennyiségben biztosították, ezért az alábbiakban már csak ennek összefoglalására szorítkozunk. Ez a vásárlással (a), valamint a meglévő készletek egy részének felhasználásával (b) biztosított utánpótlást jelentette.

a) A vásárlás útján 28 656,5 kile árpát, 2475 kile lisztet, 11 210 kantár szalmát, 60 szekér szénát és 270 szekér tűzifát szereztek be, amire a kincstárból 1 266 740 akcsét költöttek. A lisztből kenyeret sütöttek, 1 kiléből ezúttal is 50 párat, így összesen 123 750 pár kenyeret készítettek. A vásárlás részleteit a 277. táblázat mutatja.⁷¹

tétel (mértékegység)	mennyiség	egységár (akcse)	ár (akcse)
árpa (kile)	24 000,0	30	720 000
	4 656,5	40	186 240
liszt (kile)	2 475,0	60	148 500
szalma (kantár)	6 400,0	15	96 000
	4 810,0	20	96 200
széna (szekér)	60,0	150	9 000
tűzifa (szekér)	270,0	40	10 800
összesen			1 266 740

277. táblázat. A vásárlás útján biztosított ellátmány megoszlása

b) A vásárlás mellett az Edirne és Isztambul közötti területekről a már meglévő készletekből további mennyiségeket bocsátottak a hadsereg rendelkezésére. A liszt helyett azonban kenyeret igényeltek, így összesen további 14 112 kile árpát, 1800 kantár szalmát, 1600 szekér tűzifát, 240 szekér szénát és 8350 pár kenyeret biztosítottak az élelemellátásra.⁷²

⁷¹ BOA KK 2629. 2, 4, 10.; BOA KK 1949. 54.; BOA D.BRZ 48/1/39, 40. 48/2/35.

⁷² BOA KK 2629. 2, 10.

A húst jelentő juhok eredeti számát és beszerzésének módját egyelőre nem ismerjük, csak a napi adagok állnak rendelkezésre. A többi tételből az alábbi mennyiségek (278. táblázat) vártak kiosztásra, aminek részleteit a következő lépésben mutatjuk be.

árpa (kile) (kg)	kenyér (pár) (kg)	szalma (kantár) (kg)	széna (szekér)	tűzifa (szekér)
42 768,5	132 100	13 010	300	1870
951 599	84 676	734 323		

278. táblázat. A kiosztásra váró ellátmány megoszlása

10.3.2. Az árpa kiosztása

Az árpából biztosított 42 768,5 kile (951 599 kg) egészét kiosztották a hadjárat résztvevői között. Ebből a mennyiségből 28 574 kile árpához térítésmentesen, 14 194,5 kiléhez pedig térítés ellenében juthattak hozzá a kedvezményezettek.

Az árpaosztás jegyzékében személyek szerepelnek, de az árpa nagy valószínűséggel állataik ellátására szolgált. Az ellátásra jogosultak száma a tényleges hadjárat idejéhez képest korántsem volt már olyan magas,⁷³ de a többség szinte mindennap kapott az árpából. Néhány magasabb rangú méltóságtól eltekintve a hadjáraton résztvevők napi adagjai 20 kile alatt maradtak. A legtöbben legfeljebb 15 kile vagy ennél kevesebb napi juttatást kaptak, és a harci cselekmények hiányában ekkor már a katonákra is kevesebb figyelmet fordítottak. Az összes árpából ekkor a katonák számára már kevesebb (29,9%), míg a haszonállatok ellátására több jutott (33,4%), mint a hadjáraton.

Az Edirnéből való elindulás előtt vagy útközben több személy napi juttatásán változtattak. A legtöbb esetben emelték az adagokat, de csökkentésre is láthatunk példát. Az erre vonatkozó adatokat lábjegyzetben jelezzük, de óvatosan kezelendők, mert sok esetben egy személy neve alatt többek adagját is feltüntethették.

10.3.2.1. Az árpa térítésmentes kiosztása

Az árpából a kiosztásra váró mennyiségből 28 574 kilét (635 771,5 kg), az egész felhasznált mennyiség 66,8%-át utalták ki térítésmentesen (inámát). Az ellátásban a magas- és közepes rangú állami tisztségviselők (a), hivatali alkalmazottak és szolgálattevők (b), egyéb kiemelt vagy tisztségük nélkül említett személyek (c), valamint a kincstár tulajdonában lévő haszonállatok (d) részesültek.

a) A központi tisztségviselők kedvezményezettjeinek száma a hadjárat idején látotakhoz képest kevéssel több mint a felére csökkent. Ennek ellenére az árpakiosztást rögzítő listára tíz olyan személy neve is felkerült, akik nem vettek részt a hadjáraton. Őket az alábbiakban mutatjuk be:⁷⁴

⁷³ A nagyvezír kethüdája, telhíszcsije és szalahorja, a konakesipasa, az aszeszbasi, a kincstár kajmakámja, a vízellátás műbásirja és a veznedárbasi például teljesen kiesett az ellátottak köréből, vagy legalábbis úgy tűnik, ellátásukról nem maradt fenn feljegyzés.

⁷⁴ Na'imâ, *Târih-i Na'imâ* 4, 1175., 1727., 1787., 1806.; Abdurrahman, *Vekâyi'-Nâme*, 103., 107., 133.; Behcetî, *Târih-i Sütlâle-i Köprülü*, 40b.; Gökçek, *Behcetî Seyyid İbrahim*, 73.; Uzunçarşılı, *Osmanlı Devletinin Saray*, 465., 474.; BOA D.MKF 63/79, 114.; BOA D.BRZ 48/5/10.; Akgündüz, *XIX. Asır Başlarına Kadar*, 330.; Sudâr, A hódoltságú pasák, 899–901.; Uşşâkizâde, *Zeyl-i Şakâ'ik*, 496., 497., 672–675., 683., 684., 764–766., 913., 914., 916., 917.; Şeyhî, *Vekâyi' u'l-Fuzalâ* 2, 1072–1075., 1097–1099., 1457., 1458., 1461., 1464., 1468., 1558.; Şeyhî, *Vekâyi' u'l-Fuzalâ* 1, 813–815.; İpşirli, Mustafa Efendi, Bolevî, 295–296.; uó, Esîrî Mehmed Efendi, 390–391.; İşik, *Osmanlı Devleti'nde Nakibü'l-Eşrâflık*, 220.; Sudâr, A váradi török tartomány, 103–114.

Kösze Alí pasa, kajmakám: Korábban a válide szultán kethüdajaként és defterdárként tevékenykedett, tisztségébe 1658. július 16-án Topal Szari Kenán pasa helyett nevezték ki, amivel pasaságra, valamint vezírségre emelkedett. 1660-ban ő foglalta el Váradot, majd ettől kezdve haláláig (1664) a magyar végeken tevékenykedett.

Boleví (Bolulu) Musztafa efendi, sejhülszlám: A birodalom legfőbb jogtudósa, első számú vallási vezetője, tisztségét 1657 májusa és 1659 márciusa között töltötte be. Az efendi a jogfilozófia (*fikh*) mellett a természettudományokban is jártasságot szerzett, korábban anatóliai (1653, 1656) és ruméliai káziaszkerként (1657) is működött.

Bosztánzáde Abdülkerim efendi, ruméliai káziaszker: A birodalom első számú hadbírójának számított, a XVI–XVII. században jelentős tudósokat kinevelő Bosztánzádek családjából származott.

Burszali (Burszeví) Eszírí Mehmed efendi, anatóliai káziaszker: A birodalom második számú hadbírója, korábban többek között Egyiptom (1649–1650), Edirne (1652–1653) és Isztambul (1656) kádijaként is tevékenykedett.

Kudsizáde Sejh Mehmed efendi, *nakibülesráf*: A Próféta leszármazottainak nyilvántartásával, illetve azok ügyeivel foglalkozott, hivatalát 1657-től haláláig (1674) látta el. Egykoron anatóliai (1650) és ruméliai (1651, 1654) káziaszker volt, emellett pedig költőként is ismert, Sejhí néven dívánverseket írt.

Iszmaíl aga, a bosztándzsi hászekík egyike vagy előjárója: A szultán kertjeiért felelős, valamint kisebb hajóin szolgálatot teljesítő, Isztambul partszakaszait védő bosztándzsisik közül kikerülő bosztándzsi hászekík az uralkodó testi épségére is vigyáztak.

A portai kapudzsik ismeretlen nevű kethüdája.

A szultán kapudzsibasijai, köztük Júsuf és Halíl agák, az uralkodó szállásmesterei (konakcsi).

Imádeddín aga, egy meg nem nevezett előkelő szállásmestere.

Az Edirne–Isztambul útvonalon már tényleges ellátást kapott Ömer efendi, a nagyúri konyha emínje és Haszan aga, portai kapudzsibasi, akihez a szultáni sátor felelőseit (*otakcsi*) is hozzávették. A nisándzsi személyében már nem Szidki pasa, hanem Musztafa pasa volt látható, a szergi emínt, Musztafa agát pedig már külön kiemeltként kezelték.

A tisztségviselők nagy része az út egészére, azaz 9–10 napra kapta az ellátmányt, és mindenki a számára kijelölt időszakban naponta részesült a neki szánt árpából. Az érintettek között 12 915 kile árpát, az egész felhasznált mennyiség 30,2%-át osztották ki a 279. táblázat szerint.⁷⁵ (Az új kedvezményezettek neveit a táblázatban dőlt betűvel jelezzük.)

⁷⁵ BOA KK 2629. 11–13.; BOA D.MKF 63/69, 71, 72, 74, 76, 80–82, 84, 88, 90, 96, 103, 113, 114, 138. Eredetileg naponta a reiszülküttábnak 45, majd 70, a defterdárpasának 100, a nakibülesráfnek 12, a nagyvezír kethüdájának és Imádeddín agának 20–20, a nagyúri konyha emínjének 15, a szultán egyik konakcsijának, Halíl agának 7, a nagyvezír mektúbijának 6, az első muhászebedzsinek 6, az anatóliai muhászebedzsinek 6, a nagyvezír kapudzsi kethüdájának 5, a defterdárpasa mektúbijának 4 kile járt volna.

kedvezményezett	időszak	napok száma	napi (kile)	összes (kile)
Köprülü Mehmed pasa, nagyvezír	okt. 20–29.	10	609	6 090
Ibráhím pasa, defterdárpasa	okt. 20–29.	10	160	1 600
<i>Kösze Ali pasa, kajmakám</i>	okt. 20–29.	10	80	800
Sámizáde Mehmed efendi, reiszülküttáb	okt. 20–29.	10	60	600
Haszan aga, portai kapudzsibasi az <i>otaksikkal</i>	okt. 20–28.	9	60	540
vezír Musztafa pasa, nisándzsi	okt. 20–29.	10	40	400
<i>Bolevi Musztafa efendi, sejhülszlám</i>	okt. 20–29.	10	30	300
<i>Imádeddín aga</i>	okt. 20–29.	10	26	260
Júsuf efendi, ganem emíni ⁷⁶	okt. 20–28.	9	22	199
Mehmed aga, nüzül emíni	okt. 20–29.	10	20	200
Ömer efendi, a nagyúri konyha emínje <i>a szultán kapudzsibasijai, köztük Júsuf és Halil agákkal a szultán konakcsijaival</i>	okt. 20–28.	9	20	180
<i>Kudszizáde Mehmed efendi, nakibülesráf</i>	okt. 20–29.	10	15	150
[Velihán efendi], a nagyvezír első tezkiredzsije	okt. 20–29.	10	15	150
<i>Bosztándzade Abdülkerim efendi, ruméliei káziaszker</i>	okt. 20–29.	10	12	120
<i>Burszali Mehmed efendi, anatóliai káziaszker</i>	okt. 20–29.	10	12	120
Musztafa efendi, anatóliai muhászebedzsi	okt. 20–28.	9	12	108
[Szülejmán efendi], a nagyvezír második tezkiredzsije	okt. 20–29.	10	10	100
<i>Musztafa aga, szergi emíni</i>	okt. 20–28.	9	10	90
Haszan aga, a nagyvezír konakcsija	okt. 20–28.	9	9	81
Ahmed aga, basbákí kulu	okt. 20–29.	10	8	80
<i>a portai ajtónállók kethüdája</i>	okt. 20–29.	10	8	80
Hüszajn efendi, málije tezkiredzsiszi	okt. 20–28.	9	8	72
[Ahmed efendi], a nagyvezír mektúbija	okt. 20–28.	9	8	72
Hüszajn efendi, első rúznámcsedzsi	okt. 20–28.	9	7	63
Mehmed efendi, első muhászebedzsi	okt. 20–27.	8	7	56
[Ejüb efendi], a defterdárpasa mektúbija	okt. 20–29.	10	6	60
[Alí efendi], mevkúfátsi efendi	okt. 20–25.	6	5	30
[Alí aga], a nagyvezír ajtónállóinak kethüdája	okt. 20–28.	9	4	36
[Haszan aga], a defterdárpasa konakcsija	okt. 20–28.	9	4	36
Mehmed cselebi, a nüzül emíni kátibja	okt. 20–27.	8	4	32
<i>Izmail aga, bosztándzsi hászeki</i>	okt. 20–22.	3	4	12
Kulaguz Alí csavus	okt. 20–28.	9	2	18
összesen				12 915

279. táblázat. A magas- és közepes rangú állami tisztviselők számára térítésmentesen kiosztott árpa megoszlása

b) A hivatalok alkalmazottaiból és a szolgálattevőkből kikerülő kedvezményezettek száma alig csökkent. A rendelkezésre álló kimutatások alapján a díván kátibjai, a málije tezkiredzsiszi haliféi, a dátumozók haliféje és kátibjai, a szüvári mukábeledzsiszi haliféi, a dzserráhok és a nedzsárok immár semmilyen ellátásban nem részesültek. Az ellátmány kiosztását rögzítő jegyzékben viszont olyan csoportok is szerepelnek, akik a hadjáraton nem vettek részt. Ezek az alábbiak voltak:⁷⁷

⁷⁶ Az összes kile mennyisége 198 lenne.

⁷⁷ Uzunçarşılı, *Osmanlı Devletinin Sarayı*, 244., 256., 265., 420–421.

Sikár agák: Az uralkodóval vadászon résztvevők előjárói. Ezek az agák négyen, csökkenő rangban a következők voltak: csakirdzsibasi, *sáhíndzsibasi*, *atmadzsadszibasi*, valamint a belső palotában szolgáló dogandzsibasi.

Szandzsakdárok: A hárem kapudzsijai közül 40 fő, akik a Próféta fekete zászlóját (*Szandzsak-i Serif*) őrizték.

Alemdárok: 7 fő, akik a szultán zászlóit hordozták, előjárójuk a legfontosabbat, a fehéret vitte.

Tugdzsuk: A sziláhdárok közül az uralkodó hét tujának szállításáért és kitűzéséért feleltek.

A mindenkinek naponta osztott ellátásból egész úton, azaz 10 napon keresztül csak a hazinedárok és a szergi alkalmazottai kaptak. 13 593 kile árpát, az egész felhasznált mennyiség 31,8%-át utalták ki az említetteknek (280. táblázat).⁷⁸ (Az új kedvezményezettek a táblázatban dőlt betűvel jelezzük.)

kedvezményezett	időszak	napok száma	napi (kile)	összes (kile)
a nagyvezír [...]	okt. 20–28.	9	30,0	270
<i>sikár agák</i> ⁷⁹	okt. 20–28.	9	12,5	100
hazinedárok	okt. 20–29.	10	10,0	100
<i>szandzsakdárok és alemdárok</i>	okt. 20–27.	8	7,0	56
<i>tugdzsuk</i>	okt. 20–28.	9	6,0	54
az első rúznámcsedzsi haliféi	okt. 22–26.	5	6,0	30
az első muhásebedzsi haliféi	okt. 20–26.	7	5,0	35
báki kuluk	okt. 23–28.	6	5,0	30
Szergi-i Hümájún	okt. 20–29.	10	változó	12 918
összesen				13 593

280. táblázat. A hivatali alkalmazottak és szolgálattevők számára térítésmentesen kiosztott árpa megoszlása

c) A térítésmentes ellátmányban részesülő egyéb kiemelt és tisztségük nélkül említett személyek száma közel ötödére csökkent. A hadjárat idején látott kedvezményezettek közül csak Kibleli Musztafa pasa, az erdélyi követ és Alípasazáde Mehmed bég kapott árpát. Hozzájuk vették a Szidki pasa helyett ideiglenesen kinevezett korábbi nisándzsit, Hüszejn béget és a nagyvezír fiát, Ahmed béget, aki minden bizonnyal az apja hivatalát „öröklő” későbbi nagyvezír, Köprülüzáde Fázil Ahmed pasa (1661–1676) volt.

Az említett személyek között összesen 694 kile árpát, az egész felhasznált mennyiség 1,6%-át osztották ki a 281. táblázat szerint.⁸⁰ (Az új kedvezményezettek neveit a táblázatban dőlt betűvel jelezzük.)

⁷⁸ BOA KK 2629. 11–13.; BOA D.MKF 63/80, 102.

⁷⁹ Az összes kile mennyisége 112,5 kile lenne.

⁸⁰ BOA KK 2629. 11–13.; BOA D.MKF 63/80, 95, 107, 122, 124, 138.

kedvezményezett	időszak	napok száma	napi (kile)	összes (kile)
Kibleli Musztafa pasa, Kasztamonu szandzsákbégje	n. a.	3	80	240
Ahmed bég, a nagyvezír fia	okt. 20–28.	9	30	270
Haszanpaszáde Hüszejn bég, korábbi nisándzsi	okt. 23–28.	6	12	72
Erdély követe	okt. 20–27.	8	10	80
Alípaszáde Mehmed bég	okt. 21–28.	8	4	32
összesen				694

281. táblázat. Az egyéb kiemelt vagy tisztségük nélkül említett személyek számára térítésmentesen kiosztott árpa megoszlása

d) A kincstári tulajdonban lévő haszonállatok közül a lovakat (168 darab) és a tevéket, valamint a janicsárok vízfordóinak a lovait látták el, tehát külön kiemelten jóval nagyobb számban, mint a hadjárat során. Az ellátásra vonatkozó adatok alapján azt is meg lehet állapítani, hogy egy ló átlagos napi élelme 0,25 kile (5,6 kg) volt. 1372 kile árpát, az egész felhasznált mennyiség 3,2%-át szánták az alábbi állatok ellátására (282. táblázat).⁸¹

kedvezményezett	időszak	napok száma	napi (kile)	összes (kile)
a janicsárok szakáinak lovai	okt. 20–29.	10	51	510
kincstári lovak (168 ló)		8	42	336
kincstári tevék	okt. 20–27.	8	37	296
a szultáni sátrat szállító szekerek lovai				140
kincstári öszvérek				90
összesen				1372

282. táblázat. A kincstári tulajdonban lévő haszonállatok ellátására térítésmentesen kiosztott árpa megoszlása

10.3.2.2. Az árpa térítéses kiosztása

Az árpából a kiosztásra váró mennyiségből összesen 14 194,5 kilét (315 828 kg), az egész felhasznált mennyiség 33,2%-át utalták ki térítéses módon. Az ellátásban az alacsonyabb rangú tisztségviselők **(a)**, hivatalnokok és szolgálattelvők **(b)**, a fegyveres alakulatok tagjai **(c)**, továbbá a kiemelt vagy tisztségük nélkül említett személyek **(d)** részesültek. Az árpa kiléjéhez a janicsárok 12 akcséért, a többi személy pedig 16 akcséért juthatott hozzá, és ebből összesen 188 312 akcse bevétel származott.

a) A portai tisztségviselők közül a térítéses kedvezményezettek száma nagyjából a hadjárat idején látottak négyszeresére nőtt. Az akkor térítéses ellátásban részesülők közül kiesett három személy: Kubúrizáde Mehmed efendi, Mekka és Medína muhászebedzsije, a dzsizje basbákí kulu és a maden mukátaaszi írnoka. A hadjáraton az árpát térítésmentesen kapók közül pedig 15 főnek az Edirne és Isztambul közötti úton már fizetnie kellett az ellátmányáért.

⁸¹ BOA KK 2629. 12–13.; BOA D.MKF 63/106. 138. A janicsárok szakáinak lovai számára eredetileg napi 50 kile árpát jelöltek ki.

Az árpát térítés ellenében kapó személyek között is jelentek meg olyan kedvezményezettek, akik a hadjáraton nem vettek részt. Őket az alábbiakban mutatjuk be (283. táblázat).

kedvezményezett	időszak	napok száma	napi (kile)	összes (kile)	akcseérték
[Sabán aga], csavusbasi	okt. 20–29.	10	10,0	100,0	1 600
[Mehmed efendi], a Defterhâne-i Âmire emínje	okt. 20–28.	9	8,0	72,0	1 152
<i>Ömer aga, bosztándzsibasi</i>	okt. 20–29.	10	5,0	50,0	800
Abdurrahman efendi, szüväri mukábeledzsizsi	okt. 20–28.	9	5,0	45,	720
<i>Oszmán aga, szer-mehterán-i hajme-i hassza</i>	okt. 20–27.	8	5,0	40,0	640
Mehmed aga, a nagyvezír szelámcsavusa	okt. 20–29.	10	4,0	40,0	640
<i>Ibráhím efendi, a szüväri mukábeledzsizsi haliféje</i>	okt. 20–28.	9	4,0	36,0	576
<i>csásnigírbasi</i>	okt. 20–28.	9	4,0	36,0	576
[Abdülbákí efendi], bejlíkcsi	okt. 20–28.	9	4,0	36,0	576
Abaza Mehmed aga, a müteferrikák előljárója	okt. 21–28.	8	4,0	32,0	512
Ahmed efendi, mevkúfáthalife	okt. 20–27.	8	4,0	32,0	512
Mehmed efendi, dzsizje muhászebedzsizsi	okt. 20–25.	6	4,0	24,0	384
Musztafa efendi, a kincstár kátibja	okt. 20–25.	6	4,0	24,0	384
<i>[Szülejmán efendi] kücsük rúznámcsedzsi</i>	okt. 20–28.	9	3,0	27,0	432
Ajnizáde efendi, első mukátaadzsi	okt. 20–28.	9	3,0	27,0	432
Jakúb csavus és Haszan csavus	okt. 22–28.	7	3,0	21,0	336
<i>Hádzsi Júsuf aga, a hadjárat veznedárja</i>	okt. 21–25.	5	3,0	15,0	240
Musztafa cselebi, mevkúfásákird	okt. 20–29.	10	2,0	20,0	320
<i>Mehmed efendi, a pijáde mukábeledzsizsi haliféje</i>	okt. 20–28.	9	2,0	18,0	288
Mehmed cselebi, mevkúfátkeszedár	okt. 20–27.	8	2,0	16,0	256
<i>Szülejmán efendi, az első rúznámcsedzsi haliféje</i>	okt. 21–26.	6	2,0	12,0	192
<i>Ahmed cselebi, az első muhászebedzsi keszedárja és Ahmed halife</i>	okt. 20–28.	9	1,5	13,5	216
[Ebú Bekir aga], szubasi	okt. 20–28.	9	1,5	13,5	216
Musztafa cselebi, a díván keszedárja	okt. 20–26.	7	1,5	10,5	168
a defterdárpa szelámcsavusa	okt. 21–24.	4	1,5	6,0	96
[Ahmed cselebi], hekimbasi	okt. 22–25.	4	1,5	6,0	96
összesen				772,5	12 360

283. táblázat. Az alacsonyabb rangú tisztségviselők számára térítés ellenében kiosztott árpa megosztása

Ömer aga, bosztándzsibasi: A fent említett bosztándzsik vezetője, a szultán egyik bizalmas emberének számított.

Oszmán aga, szer-mehterán-i hajme-i hassza: A szultán sátorfelelőseinek az előljárója, vezetője.

A szultán étkezéséért felelős szolgák előljárója, a név nélkül említett csásnigírbasi.

[Szülejmán efendi],⁸² második rúznámcsedzsi (kücsük rúznámcsedzsi, rúznámcese-i száni): Az efendi a káziaszkerék, a portai agák, a müteferrikák, a csavusok, a kátibok, a szultáni palotai alkalmazottak, az orvosok stb. fizetéséért és az ezzel kapcsolatos ügyekért felelt.

Hádzsi Júsuf aga, veznedár, akit a hadjárat pénztárnokaként tüntettek fel, illetve néhány hivatal keszedárja és írnoka.

A tisztségviselők közül a többség 8–10 napra kapott ellátmányt, az ellátásban pedig mindenki a számára kijelölt időszakban naponta részesült. Közöttük összesen 12 360 akcse értékben 772,5 kilet, az egész felhasznált mennyiség 1,8%-át osztották ki a 283. táblázatban foglaltak alapján.⁸³ (A hadjáraton térítésmentes ellátásban részesültek neveit a táblázatban kiemelten, az új kedvezményezettiket pedig dőlt betűvel jeleztük.)

b) A hivatalnokapparátusok tagjai és az egyéb szolgálattelvők esetében az ellátottak száma nőtt. A hadjárat idején látottakhoz képest a defterháne kátibjai és a pijáde mukábeledzsiszi haliféi kiestek a kedvezményezettek köréből. Az anatóliai muhásebedzsiszi haliféi már csak fizetés ellenében jutottak árpához, a portai müteferrikák és az uralkodó pejkjei pedig új kedvezményezettnek számítottak.

A kedvezményezettek közül csak a müteferrikák kaptak az egész úton ellátást, azonban mindenki a számára kijelölt időszakban naponta vehette át jussát. Az érintett személyek között összesen 8880 akcse értékben 555 kile árpát (284. táblázat), az egész felhasznált mennyiség 1,3%-át osztották ki az alábbiak alapján.⁸⁴ (A hadjáraton térítésmentes ellátásban részesülteket a táblázatban kiemelten, az új kedvezményezetteket pedig dőlt betűvel jelezzük.)

kedvezményezett	időszak	napok száma	napi (kile)	összes (kile)	akcseérték
<i>portai müteferrikák</i>	okt. 20–29.	10	20,0	200	3200
a díván csavusai	okt. 20–28.	9	20,0	180	2880
veznedárok	okt. 20–27.	8	8,0	64	1024
a dzsizje muhásebedzsiszi haliféi	okt. 20–28.	9	4,0	36	576
az anatóliai muhásebedzsi haliféi	okt. 20–25.	6	3,5	21	336
<i>a kücsük rúznámcsedzsi haliféi</i>	okt. 20–28.	9	3,0	27	432
<i>a szultán pejkjei</i>	okt. 20–28.	9	2,0	18	288
az első mukátaadzsi haliféi	okt. 20–28.	9	1,0	9	144
összesen				555	8880

284. táblázat. A hivatalnokok és szolgálattelvők számára térítés ellenében kiosztott árpa megoszlása

c) A katonai egységek közül ugyanazok kaptak térítés ellenében árpát, mint a hadjáraton, azonban létszámaikra vonatkozóan nem áll rendelkezésünkre adat. A lovasok mindennap kaptak ellátmányt, a janicsároknak pedig tovább, egészen Üszküdarba való érkezésük napjáig jártak az adagok. A janicsárok Kücsükcsékmedzse menzilig összesen 6500 kile, utána pedig 3200 kile árpát kaptak.

A katonák között összesen 165 520 akcse értékében 12 770 kile árpát, az egész felhasznált mennyiség 29,9%-át osztották ki az alábbiak (285. táblázat) szerint.⁸⁵

⁸² BOA D.MKF 62/22. A kücsük rúznámcsedzsi nevét nem tüntették fel, de 1658. június 20-án ezt a tisztséget egy Szülejmán efendi nevezetű hivatalnok viselte.

⁸³ BOA KK 2629. 11–13.; BOA, D.MKF 62/75. 63/80, 83, 85, 93, 108, 118–120, 138. A szivári mukábeledzsiszi haliféjének eredetileg naponta 5, a müteferrikák előjárójának 8 kile árpa járt volna. BOA D.GNK 2/43.

⁸⁴ BOA KK 2629. 11–12.; BOA D.MKF 63/80, 92.

⁸⁵ BOA KK 2629. 12–13.; BOA D.MKF 63/80. A lovas alakulatoknak naponta eredetileg 250 kile járt volna.

kedvezményezett	időszak	napok száma	napi (kile)	összes (kile)	akcseérték
janicsárok ⁸⁶	okt. 20. – nov. 3.	15	650	9 700	116 400
szpáhik, sziláhdárok, ulúfedzsik, garibok	okt. 20–29.	10	280	2 800	44 800
topcsuk	okt. 20–28.	9	30	270	4 320
összesen				12 770	165 520

285. táblázat. A katonák számára térítés ellenében kiosztott árpa megoszlása

d) A kiemelt és a tisztségük nélkül említett személyek száma a hadjáraton látottakhoz képest alig változott, de Toszjali Haszan agának már fizetnie kellett az árpaért.

Az ellátásban érintettek a számukra kijelölt időszakban naponta kaptak élelmet, közöttük összesen 1552 akcse értékben 97 kile árpát, az egész felhasznált mennyiség 0,2%-át osztották ki az alábbiak (286. táblázat) szerint.⁸⁷ (A hadjáraton térítésmentes ellátásban részesültek neveit a táblázatban kiemelten, az új kedvezményezetteket pedig dőlt betűvel jelezzük.)

kedvezményezett	időszak	napok száma	napi (kile)	összes (kile)	akcseérték
Bekir efendi és Halil efendi	okt. 20–25.	6	6	36	576
Abaza Mehmed aga, korábbi miráhúr	okt. 21–28.	8	5	40	640
Toszjali Haszan aga	okt. 20–28.	9	2	18	288
<i>Mehmed Zemán pasa</i>	okt. 20–n. a.			3	48
összesen				97	1552

286. táblázat. A kiemelt vagy tisztségük nélkül említett személyek számára térítés ellenében kiosztott árpa megoszlása

10.3.2.3. Az árpa kiosztása más forrásból

Az adatok alapján úgy tűnik, hogy a fentiekben látott elosztásból kimaradtak egy része is kaphatott árpát. Nevük ugyanis szerepel egy jegyzékben, ami az Edirne és Isztambul közötti út ellátmányának napi árpaadagjait taglalja. A lista nem tűnik véglegesített és összesített kimutatásnak, ezért az is feltételezhető, hogy az alább bemutatandó személyek valóban kimaradtak az élelemosztásból, és járandóságukból fedezték jó néhány más tisztségviselő ellátmányának növelését.

A kasszábbasi és a kethüdája ugyanakkor a Portán raktározott árpából kapta meg jusát, és mivel az alább említendők között az uralkodó környezetéhez tartozó személyek is megtalálhatóak, az is elképzelhető, hogy többen is hasonló módon vagy egyéb más forrásból juthattak árpához. Az érintettek nevét és a nekik szánt napi adagok mennyiségét a 287. táblázat mutatja, ugyanakkor a dokumentumban nem tüntették fel azt, hogy az egyes személyek hány napon keresztül kapták járandóságukat, így a kiosztott árpa mennyiségét sem lehet megállapítani.⁸⁸

⁸⁶ A janicsároknak kiosztott összes árpa mennyisége 9750 kile lenne.

⁸⁷ BOA KK 2629. 12–13.; BOA D.MKF 63/90, 111, 119. Bekir és Halil efendinek eredetileg 5 kile járt naponta, ezt fejenként 1 kilével megemelték.

⁸⁸ BOA D.MKF 63/80, 126.

kedvezményezett	árpa (kile)
a válide szultán kethüdája	80,0
a válide szultán konakcsija	26,0
a kasszábbasi és a kasszábok kethüdája	15,0
a nagyvezír otakcsijai	8,0
Hüszejn aga, muhzir aga	5,0
a szultán imámja	5,0
a hekimbasi és mások	5,0
dzserráhbasi és mások	5,0
[Mehmed efendi], Avlonja és Egriboz mukátaadzija és halíféje	4,0
[Kubúrizáde Mehmed efendi], Mekka és Medína muhászebedzsije	2,0
Mekka és Medína mukátaadzija	1,5
a portai kapudzsik kátibja	1,5
ordu zaími	1,5
a reiszülküttáb keszedárja	1,5

287. táblázat. Az egyéb forrásból kiosztott árpa megoszlása

10.3.3. A kenyér kiosztása

A kenyérből 132 100 pár állt rendelkezésre, amiből azonban 23 pár megromlott vagy eltűnt, így csak 132 077 párat (84 661,4 kg) osztottak ki. Ebből a mennyiségből 75 033 párat térítésmentesen, 57 044 párat pedig térítés ellenében utaltak ki a kedvezményezetteknek.

Az ellátásra jogosultak száma a tényleges hadjárat idejéhez képest korántsem volt már olyan magas, de a többség szinte mindennap kapott a kenyérből. Néhány magasabb rangú méltóságtól eltekintve a hadjáraton résztvevők napi adagjai 30 pár alatt maradtak, és a harci cselekmények hiányában ekkor már a katonákra is kevesebb figyelmet fordítottak, akik ekkor már csak a kenyérmennyiség 39,9%-át kapták meg.

Az Edirnéből való elindulás előtt vagy útközben több személy napi juttatásán változtattak. A legtöbb esetben emelték az adagokat, de csökkentésre is láthatunk példát. Az erre vonatkozó adatokat lábjegyzetben jelezzük, de óvatosan kezelendőek, mert sok esetben egy személy neve alatt többek adagját is feltüntethették.

10.3.3.1. A kenyér térítésmentes kiosztása

A kenyérből 75 033 párat (48 096,2 kg), az egész kiosztott mennyiség 56,8%-át utalták ki térítésmentesen (inámát). Az ellátásban a magas- és a közepes rangú állami tisztségviselők (a), a hivatalnokok, szolgálattelvők (b) és egyéb kiemelt személyek (c) részesültek.

a) Az árpából részesülő tisztségviselők közül négy kivételével mindenki kapott kenyeret is. Az ellátásból kimaradt személyek a következők voltak: Ömer efendi, a nagyúri konyha emínje; Hüszejn efendi, a málije tezkiredzsiszi; Alí efendi, mevkúfátcsi; Iszmail aga, a bosztándzsi hászekí.

A központi tisztségviselők kedvezményezettjeinek száma a hadjáraton látottakhoz képest közel a felére csökkent. Többen kiestek az ellátásból, vagy az Edirne és Isztambul közötti úton már fizetniük kellett a kenyérért. A kenyérkiosztást rögzítő listára nyolc olyan személy neve is felkerült, akik nem vettek részt a hadjáraton. Ezek közé az árpaki-osztásánál már látott kajmakám, a sejhülszlám, a nakibülesráf, a két káziaszker, Imádeddín aga, a szultán konakcsijai, valamint a portai ajtónállók kethüdája számított. A korábbiakkal ellentétben Haszan portai kapudzsibasi az otakcsikkal és Kulaguz Ali csavus is részesült kenyérben, a szergi emíni, Musztafa agát, valamint a nüzü emíni kátibját, Mehmed cselebit pedig külön kiemelten kezelték.

Az érintett személyek többsége 9-10 napi ellátást kapott, közöttük 40 558 pár kenyeret, az egész felhasznált mennyiség 30,7%-át osztották ki az alábbiak (288. táblázat) szerint.⁸⁹ (Az új kedvezményezettek neveit a táblázatban dőlt betűvel jelezzük.)

kedvezményezett	időszak	napok száma	napi (pár)	összes (pár)
Köprülü Mehmed pasa, nagyvezír	okt. 20–29.	10	2400	24 000
Ibráhím pasa, defterdárpasa	okt. 20–29.	10	400	4 000
<i>Kösze Ali pasa, kajmakám</i>	okt. 20–29.	10	200	2 000
<i>Haszan aga, portai kapudzsibasi</i>	okt. 20–28.	9	150	1 350
Sámizáde Mehmed efendi, reiszülküttáb	okt. 20–29.	10	120	1 200
Musztafa pasa, nisándzsi	okt. 20–29.	10	100	1 000
<i>Musztafa aga, szergi emíni</i>	okt. 20–28.	9	100	900
<i>Bolevi Musztafa efendi, sejhülszlám</i>	okt. 20–29.	10	70	700
<i>Kudszizáde Mehmed efendi, nakibülesráf</i>	okt. 20–29.	10	60	600
Mehmed aga, nüzü emíni	okt. 20–29.	10	60	600
<i>Júsuf és Halil kapudzsibasik a szultán konakcsijai</i>	okt. 20–28.	9	50	450
<i>Imádeddín aga</i>	okt. 20–29.	10	40	400
Júsuf efendi, ganem emíni	okt. 20–28.	9	40	360
<i>Bosztánzáde efendi, ruméliei káziaszker</i>	okt. 20–29.	10	30	300
<i>Burszali Mehmed, anatóliai káziaszker</i>	okt. 20–29.	10	30	300
Ahmed aga, basbákí kulu a gulámokkal	okt. 20–28.	9	30	270
[Velihán efendi], első tezkiredzsi	okt. 20–28.	9	25	225
Musztafa efendi, anatóliai muhászebedzsi	okt. 20–28.	9	25	225
<i>a portai ajtónállók kethüdája</i>	okt. 20–29.	10	20	200
<i>Kulaguz Ali csavus</i>	okt. 20–29.	10	20	200
[Szülejmán efendi], második tezkiredzsi	okt. 20–28.	9	20	180
Hüszejn efendi, első rüznámcsedzsi	okt. 20–28.	9	20	180
[Ali aga], a nagyvezír ajtónállóinak kethüdája	okt. 20–28.	9	20	180
Haszan aga, a nagyvezír konakcsija	okt. 20–28.	9	20	180
Mehmed efendi, első muhászebedzsi	okt. 20–28.	9	15	135
[Ahmed efendi], a nagyvezír mektúbija	okt. 20–28.	9	15	135
Mehmed cselebi, a nüzü emíni kátibja	okt. 20–25.	6	15	90
Ejüb efendi, a defterdárpasa mektúbija	okt. 20–28.	9	12	108
Haszan aga, a defterdárpasa konakcsija	okt. 20–28.	9	10	90
összesen				40 558

288. táblázat. A magas- és közepes rangú állami tisztségviselők számára térítésmentesen kiosztott kenyér megoszlása

⁸⁹ BOA KK 2629. 13–14.; BOA D.MKF 63/69, 71, 72, 74, 76, 79, 84, 88, 91, 103, 113, 114, 117, 121, 138. Több tisztségviselő járandóságát megemelték. Eredetileg naponta a defterdárpasa 250, a reiszülküttáb 60, a szergi emíni 50, az anatóliai muhászebedzsi pedig 15 pár kenyeret kapott volna. Imádeddín agának pedig eredetileg napi 20, majd 30 pár kenyeret utaltak volna ki.

b) A hivatalnokok és szolgálattevők közül a kedvezményezettek száma szinte alig csökkent. A hadjáraton látottakhoz képest a rendelkezésre álló kimutatások szerint a díván kátibjai és a szüvári mukábeledzsizi haliféi már semmilyen ellátásban nem részesültek. Az árpasztásnál látottak közül a sikár agák és a tugdzsuk már nem kaptak kenyeret, a bákí kuluknak pedig az előljárójuk, Ahmed aga ellátmányából juttattak. Új kedvezményezettnek számítottak az árpakiosztásnál már látott szandzsakdárok és alemdárok.

A kiosztásban érintett személyek nagy része kilencnapos ellátást kapott, közöttük 31 495 pár kenyeret, az egész felhasznált mennyiség 23,8%-át osztották ki a 289. táblázatban feltüntettek szerint.⁹⁰ (Az új kedvezményezettek neveit a táblázatban dőlt betűvel jelezzük.)

kedvezményezett	időszak	napok száma	napi (pár)	összes (pár)
Szergi-i Hümájún ⁹¹	okt. 20–28.	9	3420	30 790
<i>szandzsakdárok és alemdárok</i>	okt. 20–28.	9	30	270
hazinedárok	okt. 20–28.	9	25	225
első muhászebedzsi haliféi	okt. 20–26.	7	15	105
első rúznámceszsi haliféi	okt. 20–26.	7	15	105
összesen				31 495

289. táblázat. A hivatalnokok és szolgálattevők számára térítésmentesen kiosztott kenyér megoszlása

c) A kiemelt személyek közül a hadjárat idején látottakhoz képest senki nem kapott ellátást, míg a hadjárat idején kenyérben nem részesülő erdélyi követ igen. Az Edirne és Isztambul közötti úton árpában részesülők közül Kibleli Musztafa pasa és Alípaszáde Mehmed bég kenyeret már nem kapott. Új ellátottnak számítottak a szegény rászorulóknak, akik számára a visszaút során érintett településeken adományoztak kenyeret.

A kenyeret a kedvezményezettek naponta kapták, közöttük 2980 pár kenyeret, az egész felhasznált mennyiség 2,3%-át osztották ki a 290. táblázat szerint.⁹² (Az új kedvezményezettek neveit a táblázatban dőlt betűvel jelezzük.)

kedvezményezett	időszak	napok száma	napi (pár)	összes (pár)
<i>Ahmed bég, a nagyvezír fia</i>	okt. 20–29.	10	100	1000
<i>Erdély követe</i>	okt. 20–28.	9	100	900
<i>Haszanpaszáde Hüszejn bég, korábbi nisándzsi</i>	okt. 23–28.	6	30	180
<i>adomány a rászorulóknak</i>		9	100	900
összesen				2980

290. táblázat. A kiemelt személyek számára térítésmentesen kiosztott kenyér megoszlása

⁹⁰ BOA KK 2629. 13–14.; BOA D.MKF 63/79, 81, 82.

⁹¹ A kenyér mennyisége 30 780 pár lenne.

⁹² BOA KK 2629. 14.; BOA D.MKF 63/97, 122, 138.

10.3.3.2. A kenyér térítéses kiosztása

A kenyérből 57 044 párat (36 565,2 kg) az egész kiosztott mennyiség 43,2%-át térítés ellenében utalták ki a kedvezményezetteknek. A kenyér párjáért 1 akcset kellett fizetni, amiből összesen 57 044 akcse bevétel származott. Az ellátásban az alacsonyabb rangú tisztségviselők (a), hivatalnokok, szolgálattelvők (b), a fegyveres egységek tagjai (c) és a kiemelt vagy a tisztségük nélkül említett személyek (d) részesültek.

a) Az alacsonyabb rangú tisztségviselők közül kikerülő kedvezményezettek száma közel kétszeresére nőtt. A hadjáraton a kenyérhez térítésmentesen jutók közül öt főnek az Edirne és Isztambul közötti úton már fizetnie kellett az ellátmányáért. E személyek közé a mevkúfáthivatal keszedárja és halíféje, a nagyvezír szelámcsavusa, a dzsizje muhászebedzsiszi és a müteferrikabasi tartozott.

A térítéses kenyérosztást rögzítő jegyzékben megjelentek olyan kedvezményezettek is, akik a hadjáraton nem vettek részt. Ezek közé a térítéses árpaosztásnál szintén új kedvezményezettként látott Ömer aga bosztándzsibasi, a kücsük rúznámcsedzsi és a pijáde mevkúbeledzsiszi halíféje számított. Új jogosultnak tekinthető Musztafa cselebi, a mevkúfáthivatal sákirdja, aki a hadjárat idején kenyérből nem, árpából viszont részesült.

A hadjáraton látottakhoz képest négy főnek már nem járt térítéses kenyérjuttatás. Ők az árpaosztásnál láthatott Kubürizáde Mehmed efendi, Mekka és Medína muhászebedzsi, Nálí efendi, a maden mukátaaszi halíféje, a dzsizje basbákí kulu, akikhez „csatlakozott” az árpából ilyen módon még részesülő Ajnizáde efendi, első mukátaadzsi is.

A jogosultak többsége szinte mindennap kapott kenyeret, közöttük összesen 944 akcse értékben 944 párt, az egész felhasznált mennyiség 0,71%-át osztottak ki az alábbiak (291. táblázat) szerint.⁹³ (A hadjáraton térítésmentes ellátásban részesültek neveit a táblázatban kiemelten, az új kedvezményezetteket pedig dőlt betűvel jelezzük.)

kedvezményezett	időszak	napok száma	napi (pár)	összes (pár)	akcseérték
[Sabán aga], csavusbasi	okt. 20–29.	10	20	200	200
<i>Ömer aga, bosztándzsibasi</i>	okt. 20–29.	10	15	150	150
Ahmed efendi, mevkúfáthalife	okt. 20–28.	9	15	135	135
Abaza Mehmed aga, müteferrikabasi	okt. 20–28.	9	15	135	135
Mehmed efendi, dzsizje muhászebedzsiszi	okt. 20–25.	6	15	90	90
<i>[Szülejmán efendi], kücsük rúznámcsedzsi</i>	okt. 20–28.	9	6	54	54
Mehmed cselebi, mevkúfátkeszedár	okt. 21–27.	7	6	42	42
Mehmed aga, a nagyvezír szelámcsavusa	okt. 20–28.	9	5	45	45
<i>Mehmed efendi, a pijáde mevkúbeledzsiszi halíféje</i>	okt. 20–28.	9	5	45	45
<i>Musztafa cselebi, mevkúfátsákird</i>	okt. 20–28.	9	4	36	36
<i>a defterdárpa szelámcsavusa</i>	okt. 21–24.	4	3	12	12
összesen				944	944

291. táblázat. Az alacsonyabb rangú tisztségviselők számára térítés ellenében kiosztott kenyér megoszlása

b) A hivatalnokok és a szolgálattelvők térítéses kenyérellátásra jogosultjainak száma kevéssel nőtt a hadjárat idejéhez képest. A defterháne kátibjai és a pijáde mevkúbeledzsiszi halíféi azonban kikerültek ebből a körből. A kedvezményezettek között jelentek meg

⁹³ BOA KK 2629. 13–14.; BOA D.MKF 63/79, 108, 120.

olyanok, akik nem vettek részt a hadjáraton, közéjük az árpa térítésmentes kiosztásánál már látott szultáni ajtónállók, az uralkodó pejkjei és a portai müteferrikák tartoznak.

Az érintettek többsége kilenc napon keresztül részesedett a kenyérből, közöttük összesen 3100 akcse értékben 3100 pár kenyeret, az egész felhasznált mennyiség 2,3%-át osztották ki a 292. táblázat szerint.⁹⁴ (Az új kedvezményezettek neveit a táblázatban dőlt betűvel jelezzük.)

kedvezményezett	időszak	napok száma	napi (pár)	összes (pár)	akcseérték
<i>szultáni ajtónállók</i>	okt. 20–28.	9	150	1350	1350
a díván csavusai	okt. 20–28.	9	75	675	675
<i>portai müteferrikák</i>	okt. 20–29.	10	60	600	600
veznedárok	okt. 20–27.	8	20	160	160
a dzsizje muhászebedzsiszi haliféi	okt. 20–28.	9	15	135	135
<i>a szultán pejkjei</i>	okt. 20–28.	9	15	135	135
<i>a kücsük rúznámcsedzsi haliféi</i>	okt. 20–28.	9	5	45	45
összesen				3100	3100

292. táblázat. A hivatalnokok és a szolgálattelvők számára térítés ellenében kiosztott kenyér megoszlása

c) A fegyveres alakulatok közül a lovasok, ahogy a hadjáraton, úgy az Edirne és Isztambul közötti úton sem kaptak a kenyérből. A dzsebedzsik és a toparabadzsik is így jártak, csak a janicsárok és a tüzerek részesültek kenyérben.

A katonák szinte mindennap kapták a fejadagokat, közöttük összesen 52 700 akcse értékben 52 700 pár kenyeret, az egész felhasznált mennyiség 39,9%-át osztották ki az alábbiak (293. táblázat) szerint.⁹⁵

kedvezményezett	időszak	napok száma	napi (pár)	összes (pár)	akcseérték
janicsárok	okt. 20–29.	10	5000	50 000	50 000
topcsuk	okt. 20–28.	9	300	2 700	2 700
összesen				52 700	52 700

293. táblázat. A fegyveres egységek tagjai számára térítés ellenében kiosztott kenyér megoszlása

d) A kiemelt és a tisztségük nélkül említett személyek száma a hadjárat idejéhez képest eggyel nőtt. Bosznévi Alí efendinek már nem járt kenyér, helyette Abaza Mehmed és Haszan aga vásárolhatott.

Az érintettek között összesen 300 akcse értékben 300 pár kenyeret, az egész felhasznált mennyiség 0,23%-át osztották ki a 294. táblázat szerint.⁹⁶ (Az új kedvezményezettek neveit a táblázatban dőlt betűvel jelezzük.)

⁹⁴ BOA KK 2629. 13–14.; BOA D.MKF 63/79, 98.

⁹⁵ BOA KK 2629. 14.; BOA D.MKF 63/79, 126.

⁹⁶ BOA KK 2629. 14.; BOA D.MKF 63/79, 90.

kedvezményezett	időszak	napok száma	napi (pár)	összes (pár)	akcseérték
Bekir efendi és Halil efendi	okt. 20–25.	6	20	120	120
Abaza Mehmed aga, korábbi miráhúr	okt. 20–28.	9	15	135	135
Toszjali Haszan aga	okt. 20–28.	9	5	45	45
összesen				300	300

294. táblázat. A kiemelt vagy a tisztségük nélkül említett személyek számára terítés ellenében kiosztott kenyér megoszlása

10.3.3.3. A kenyér kiosztása más forrásból

Az adatok alapján úgy tűnik, hogy a fentiekben látott elosztásból kimaradottak mégis kaphattak kenyeret. Nevük ugyanis szerepel egy másik jegyzékben, ami az Edirne és Isztambul közötti út ellátmányának napi kenyéradagjait taglalja. Ez a lista nem tűnik véglegesített és összesített kimutatásnak, ezért feltételezhető, hogy az alább bemutatandó személyek talán valóban kimaradtak a kenyérosztásból, és járandóságukból fedezték jó néhány más tisztségviselő ellátmányának növelését.

Az érintettek nevét és a nekik szánt napi adagokat a 295. táblázat mutatja. Közöttük az uralkodó környezetéhez tartozó személyek is találhatóak, így elképzelhető az is, hogy portái vagy egyéb más forrásból juthattak kenyérhez. A lajstromban nem jelezték azt, hogy az egyes személyek mennyi napon keresztül kapták járandóságukat, így a kiosztott kenyér mennyiségét nem lehet megállapítani.⁹⁷

kedvezményezett	kenyér (pár)
a válide szultán kethüdája	400
a válide szultán konakcsija	30
[Mehmed efendi], a Defterháne-i Ámire emínje	25
a nagyvezír otakcsijai	20
Hüszejn efendi, málije tezkiredzsiszi	15
[Alí efendi], mevkúfátcsi efendi	15
Abdurrahman efendi, szüvári mukábeledzsiszi	15
Mehmedzáde pasa	15
Oszmán aga, mehterbasi	12
Alí cselebi, kaftándzsi	12
[Mehmed efendi], Avlonja és Egriboz mukátaadzsisja és halíféje	10
[Kubúrízáde Mehmed efendi], Mekka és Medína muhászebedzsisje	10
[Abdülbáki efendi], bejlikcsi	10
Mekka és Medína mukátaadzsisja	5
Ibráhím halife	3

295. táblázat. Az egyéb forrásból kiosztott kenyér megoszlása

⁹⁷ BOA D.MKF 63/79.

10.3.4. Az árpa és a kenyér térítéses kiosztásából befolyt jövedelem sorsa

A térítés ellenében kiosztott árpából (188 312 akcse) és kenyérből (57 044 akcse) összesen 245 356 akcse bevétel származott. A tényleges hadjárat idején hasonló módon befolyt pénzzel ellentétben ennek az összegnek nem megközelítőleg kétharmadát, csak valamivel több mint harmadát (39,7%), 97 373 akcsét továbbítottak a kincstárba. A fennmaradó 147 983 akcsét a janicsárok előljáróinak természetbeni és pénzbeli árpa- és kenyérellátására fordították.

A természetbeni ellátásra 53 216 akcsét szántak, tulajdonképpen a tiszteteknek járó árpa- és kenyérmennyiségek árait írták jóvá.

Az árpából összesen 38 016 akcse értékben 3168 kile (70 488 kg) került jóváírásra (296. táblázat). Ez azt jelenti, hogy a magas rangú tisztetek a janicsároknak kiosztott mennyiségnek közel harmadát (32,7%) kapták. Az előljárók napi adagja megegyezett a hadjárat idején látottakkal. A kücsük csavus, illetve a turnadzsibasi ezúttal sem részesült ilyen juttatásban.⁹⁸

kedvezményezett	napi (kile)	összes (kile)	akcseérték
[Bodur Szülejmán aga], kethüda	60,0	960	11 520
[Kundakcsizáde Musztafa aga], janicsáraga	57,0	912	10 944
[Szülejmán aga], bashászeki	15,0	240	2 880
[Haszan aga], zagardzsibasi	12,5	200	2 400
[Mehmed aga], szamszondzsibasi	12,5	200	2 400
[Szülejmán aga], bascsavus	10,0	160	1 920
[Hüszejn aga], muhzir aga	7,5	120	1 440
[Mehmed aga], kethüda jeri	7,0	112	1 344
[Musztafa aga], orta csavus	5,5	88	1 056
[Ahmed vagy Mehmed efendi], basjazidzi (kátib)	4,0	64	768
[Mehmed efendi], imám	4,0	64	768
mukábeledzi	3,0	48	576
[Mehmed aga], kücsük csavus	0,0	0	0
összesen		3168	38 016

296. táblázat. Az árpa és a kenyér térítéses kiosztásából befolyt jövedelemből a janicsártisztek számára kiosztott árpa kompenzációjának megoszlása

A kenyérből 15 200 pár, egyenként 1 akcse, összesen 15 200 akcse értékben került „jóváírásra” (297. táblázat). A janicsárok előljárói (agaján) ebben az esetben is az alakulatnak kiosztott mennyiség közel harmadát, 30,4%-át kapták. A napi adagok megegyeznek a június 24. – október 19. között látottakkal. A turnadzsibasi ezúttal sem részesült ebből a kiosztásból, míg a kücsük csavus igen.⁹⁹

⁹⁸ BOA KK 2629. 16–17.

⁹⁹ Uo.

kedvezményezett	napi (pár)	összes (pár)	akceseérték
[Kundakcsizáde Musztafa aga], janicsáraga	380	3 800	3 800
[Bodur Szülejmán aga], kethüdá	310	3 100	3 100
[Szülejmán aga], bashászekí	120	1 200	1 200
[Hüszejn aga], muhzir aga	120	1 200	1 200
[Haszan aga], zagardzsibasi	110	1 100	1 100
[Mehmed aga], szamszondzsubasi	110	1 100	1 100
[Szülejmán aga], bascsavus	80	800	800
[Mehmed aga], kethüdá jeri	70	700	700
[Mehmed efendi], imám	50	500	500
[Ahmed vagy Mehmed efendi], basjazidzsi (kátib)	50	500	500
[Musztafa aga], orta csavus	40	400	400
[Mehmed aga], kücsük csavus	40	400	400
mukábeledzsi	40	400	400
összesen		15 200	15 200

297. táblázat. Az árpa és a kenyér térítéses kiosztásából befolyt jövedelemből a janicsártisztek számára kiosztott kenyér kompenzációjának megoszlása

Pénzbeli, 94 349 akcsét jelentő kompenzációt kaptak a janicsárok feltételezhetően alacsonyabb rangú tisztjei (*zábitán*) és írnoikai. Az időszakot, a mennyiségeket nem, csak az alábbiakban (298. táblázat) látható pénzüsségeket részletezték, továbbá a juttatást kapó személyek rangját sem ismerjük.¹⁰⁰

kedvezményezett	akcse
Szülejmán aga	18 000
Oszmán aga	15 526
Mehmed aga	14 800
a pénztár agája	11 723
a pijáde mukábeledzsiszi halíféi	10 300
Musztafa aga	10 000
Mehmed jazidzsi	10 000
Ahmed jazidzsi	4 000
összesen	94 349

298. táblázat. Az árpa és a kenyér térítéses kiosztásából befolyt jövedelemből a janicsárok alacsonyabb rangú tisztjei és írnoikai számára kiosztott pénzbeli kompenzáció megoszlása

Ahogy láthattuk, a térítéses kiosztásból származó bevétel kincstárba nem kerülő részét a hadjáraton látottakkal ellentétben szinte teljes mértékben a janicsárokra fordították. Az alakulat a befizetett pénz (166 400 akcse) megközelítőleg 88,7%-át (147 565 akcse) „kapta vissza”. 418 akcsével azonban nem tudtak elszámolni, amire a könyvelők is felhívták a figyelmet.

10.3.5. A hús kiosztása

A hús kiosztásáról ez esetben is keveset tudunk, a hús beszerzéséről és mennyiségéről pedig egyelőre semmit. Egyedül a napi húsadagokra vonatkozóan maradtak fenn források, és a fenti példák alapján azt is feltételezhetjük, hogy a húshoz is térítésmentes, illetve térítéses módon lehetett hozzájutni. A rendelkezésre álló adatok alapján azonban nem lehet megállapítani, hogy a húst ki kapta térítésmentesen, illetve térítés ellenében, ahogyan azt sem, hogy összesen mennyi okkát és mennyi napig. Az adott időintervallumban,

¹⁰⁰ BOA KK 2629. 17.

október 20-tól október 29-ig az ismert kedvezményezettek esetében a napi adagok első dokumentált napjától kezdődően mindennapi osztással számoltunk, ami a többi tétel nézve reálisnak tűnik. Ezzel annak megállapítására tettünk kísérletet, hogy maximális adagokkal számolva ez mennyi állatot jelenthetett volna. (Az alábbi táblázatokban a nem egyértelmű adatokat dőlten jelöltük.)

A húsból az állami tisztségviselők (a), a hivatalnokapparátus tagjai és egyéb szolgáltatók (b), a katonák (c) és az egyéb kiemelt vagy beosztásuk nélkül említett személyek (d) részesedtek.

a) Ami az állami tisztségviselőket illeti, az árpa és a kenyér kiosztási listája alapján ez esetben is aszerint osztottuk őket két részre, hogy ki kaphatta a húst térítés nélkül, illetve térítés ellenében. Előbbiek esetében a legtöbb főméltóság és néhány hivatalvezető napi adagját ismerjük. Az alább felsorolt személyek az ismert körülmények között maximum 12 468 okka (15 934 kg) húst kaphattak, ami 1039 juhot jelenthetett. A részleteket a 299. táblázat mutatja.¹⁰¹

kedvezményezett	időszak	napok száma	napi (okka)	összes (okka)
Köprülü Mehmed, nagyvezír	okt. 20–29.	10	680	6 800
Ibráhím pasa, defterdárpasa	okt. 20–29.	10	160	1 600
Ahmed pasa, [a kincstár] kajmakám[ja]	okt. 20–29.	10	100	1 000
Kösze Ali pasa, kajmakám	okt. 20–29.	10	70	700
Musztafa pasa, nisándzsi	okt. 20–29.	10	40	400
[Bolevi Musztafa efendi], sejhülislám	okt. 20–29.	10	30	300
Sámizáde Mehmed efendi, reiszülküttáb	okt. 20–29.	10	25	250
Júszuf efendi, ganem emíni	okt. 20–29.	10	15	150
[Bosztánzáde efendi], ruméliai káziaszker	okt. 20–29.	10	12	120
[Burszali Mehmed efendi], anatóliai káziaszker	okt. 20–29.	10	12	120
[Kudszizáde Mehmed efendi], nakibülesráf	okt. 20–29.	10	12	120
Mehmed aga, nüül emíni	okt. 21–29.	9	12	108
Mehmed efendi, első muhászebedzsi	okt. 20–29.	10	12	120
[Velihán efendi], első tezkiredzsi	okt. 20–29.	10	10	100
Imádeddín aga	okt. 20–29.	10	10	100
Júszuf kapudzsbasi, a szultán egyik konaksija	okt. 20–29.	10	8	80
Musztafa efendi, anatóliai muhászebedzsi	okt. 20–29.	10	8	80
Hüzejn efendi, első rúznámcsedzsi	okt. 20–29.	10	7	70
Halil kapudzsbasi, a szultán egyik konaksija	okt. 20–29.	10	6	60
Ahmed efendi, [a nagyvezír mektúbija]	okt. 20–29.	10	6	60
[Szülejmán efendi], második tezkiredzsi	okt. 20–29.	10	6	60
Ejüb cselebi, [a defterdárpasa mektúbija]	okt. 20–29.	10	4	40
[Haszan aga], a defterdárpasa konaksija	okt. 20–29.	10	3	30
összesen				12 468

299. táblázat. Az állami tisztségviselők számára térítésmentesen kioszthatott hús megoszlása

Az alábbi tisztségviselők feltehetően térítés ellenében juthattak a húshoz, ami akár 271 okkát (347,6 kg), azaz 22 állatot is jelenthetett. Ennek részletei a 300. táblázatban láthatóak.¹⁰²

¹⁰¹ BOA D.GNK 1/127. 2/5, 6, 15, 54, 55, 56, 71, 93.

¹⁰² BOA D.GNK 2/39, 41–44.

kedvezményezett	időszak	napok száma	napi (okka)	összes (okka)
[Sabán aga], csavusbasi	okt. 22–29.	8	10	80
Musztafa aga, veznedárbasi és Deridzsi Mahmúd aga [veznedár]	okt. 22–29.	8	10	80
Ömer aga, bosztándzsibasi	okt. 21–29.	9	5	45
Ajnizáde efendi, első mukátaadzsi	okt. 21–29.	9	4	36
[Szülejmán efendi], második rúznámcsedzsi	okt. 20–29.	10	3	30
összesen				271

300. táblázat. Az állami tisztviselők számára térítés ellenében kioszthatott hús megoszlása

b) A szolgálattevők és a hivatalnokapparátus közül kevesek napi adagját ismerjük, közülük a második rúznámcsedzsi haliféje minden bizonnyal térítés ellenében juthatott húsellátmányához. Az említettek 3690 okka (4733,5 kg) húst is kaphattak, ami 307 állattal ér fel. Ennek részleteit a 301. táblázat mutatja.¹⁰³

kedvezményezett	időszak	napok száma	napi (okka)	összes (okka)
a szultáni sátor felvigyázói	okt. 22–29.	8	440	3520
első muhászebedzsi írnokai	okt. 20–29.	10	8	80
első rúznámcsedzsi írnokai	okt. 20–29.	10	6	60
második rúznámcsedzsi haliféje	okt. 20–29.	10	3	30
összesen				3690

301. táblázat. A hivatalnokapparátus tagjai és egyéb szolgálattevők számára térítés ellenében kioszthatott hús megoszlása

c) A katonai alakulatok tagjai közül csak a janicsárok imámjának, illetve egy régóta szolgáló sziláhdárnak a napi jussát ismerjük. Feltehetően térítés ellenében juthattak ehhez az élelemhez, ketten együtt pedig összesen akár 86 okka (110,3 kg) húst is kaphattak, ami 7 darab állatot jelenhetett (302. táblázat).¹⁰⁴

kedvezményezett	időszak	napok száma	napi (okka)	összes (okka)
[Mehmed efendi], a janicsárok imámja	okt. 20–29.	10	7	70
el-Háddzs Szülejmán, veterán sziláhdár	okt. 22–29.	8	2	16
összesen				86

302. táblázat. A katonák számára térítés ellenében kioszthatott hús megoszlása

d) A kiemelt vagy tisztségük nélkül említett személyek közül Mehmed Zemán pasa napi ellátmányát ismerjük, aki összesen körülbelül másfél juhot jelentő húsmennyiséget, 20 okkát (25,7 kg) is kaphatott (303. táblázat).¹⁰⁵

¹⁰³ BOA D.GNK 1/127. 2/39, 98.

¹⁰⁴ BOA D.GNK 1/127. 2/45.

¹⁰⁵ BOA D.GNK 2/40.

kedvezményezett	időszak	napok száma	napi (okka)	összes (okka)
Mehmed Zemán pasa	okt. 26–29.	4	5	20
összesen				20

303. táblázat. Az egyéb kiemelt vagy a beosztásuk nélkül említett személyek számára kioszthatott hús megoszlása

Ha a fent látható táblázatokban alapul vett napokon történtek a kiutalások, akkor az Edirne és Isztambul közötti úton összesen legalább 16 535 okka (21 211,1 kg) húst, azaz 1377 darab juhot oszthattak ki. Ez a szám azonban szintén csak feltételesen használható támpontként, hiszen ez esetben sem ismerjük az összes kedvezményezettet, valamint az út során az egyes személyeknek járó kiutalások sűrűségét.

10.3.6. A szalma kiosztása

A szalmából a tervezett 13 010 kantárt (734 323 kg) teljes mértékben és térítésmentesen osztották ki. Ebből a tételből csak a magasabb rangú tisztségviselők és/vagy a díván tagjai részesültek, illetve a nagyúri konyha vezetőjének és a kincstári tulajdonú haszonállatoknak is jutott. Az ellátásra jogosultak állatainak az út során mindennap járt ebből az ellátmányból, amit a 304. táblázatban láthatunk.¹⁰⁶

kedvezményezett	időszak	napok száma	napi (kantár)	összes (kantár)
Szergi-i Hümejún	okt. 20–29.	10	790	7 900
Köprülü Mehmed pasa, nagyvezír	okt. 20–29.	10	200	2 000
Ibráhím pasa, defterdárpasa	okt. 20–29.	10	60	600
Kösze Alí pasa, kajmakám	okt. 20–29.	10	50	500
Sámízade Mehmed efendi, reiszülküttáb	okt. 20–29.	10	30	300
Bolevi Musztafa efendi, sejhüliszlám	okt. 20–29.	10	30	300
Musztafa pasa, nisándzsi	okt. 20–29.	10	20	200
a díván tagjai, alkalmazottai	okt. 20–29.	10	80	800
Ömer efendi, a nagyúri konyha emínje és Imádeddín efendi	okt. 20–29.	10	25	250
kincstári lovak		8	20	160
összesen				13 010

304. táblázat. A térítésmentesen kiosztott szalma megoszlása

10.3.7. A széna kiosztása

A szénából a tervezett 300 szekérnyi mennyiséget teljesen mértékben és térítésmentesen osztották ki. Ebből a tételből a Szergi-i Hümejún mellett a nagyvezír részesült kiemelten, illetve a többi magas rangú tisztségviselő közösen kapta a mennyiség kevesebb mint 10%-át (305. táblázat). A széna is mind a tíz nap járt, naponkénti kiosztással.¹⁰⁷

¹⁰⁶ BOA KK 2629. 14–15.; BOA D.MKF 63/100, 129. A rúznámcsedzsi efendinek például 2 nagy zsák (harar), az utolsó napokban pedig 4 szekér szalma járt.

¹⁰⁷ BOA KK 2629. 15.

kedvezményezett	időszak	napok száma	napi (szekér)	összes (szekér)
Szergi-i Hümejún	okt. 20–29.	10	20,0	200
Köprülü Mehmed pasa, nagyvezír	okt. 20–29.	10	7,4	74
Kösze Alí pasa, kajmakám	okt. 20–29.	10	2,6	26
Musztafa pasa, nisándzsi				
Ibráhím pasa, defterdárpasa				
a díván tagjai, alkalmazottai és mások				
összesen				300

305. táblázat. A térítésmentesen kiosztott széna megoszlása

10.3.8. A tűzifa kiosztása

A tűzifából a tervezett 1870 szekérnyi mennyiséget teljes mértékben és térítésmentesen osztották ki. Ebből a tételből is szinte csak a vezető tisztségviselőknek, valamint a díván tagjainak jutott (306. táblázat). A tűzifa mind a tíz nap járt, a kedvezményezettek naponta juthattak hozzá.¹⁰⁸

kedvezményezett	időszak	napok száma	napi (szekér)	összes (szekér)
Szergi-i Hümejún	okt. 20–29.	10	120	1200
Köprülü Mehmed pasa, nagyvezír	okt. 20–29.	10	35	350
Ibráhím pasa, defterdárpasa	okt. 20–29.	10	6	60
Kösze Alí pasa, kajmakám	okt. 20–29.	10	5	50
Musztafa pasa, nisándzsi	okt. 20–29.	10	2	20
Bolevi Musztafa efendi, sejhülislám	okt. 20–29.	10	2	20
Sámízade Mehmed efendi, reiszülküttáb	okt. 20–29.	10	2	20
Bosztánzade efendi, ruméliei káziaszker	okt. 20–29.	10	15	150
Burszali Mehmed efendi, anatóliai káziaszker				
a díván tagjai, alkalmazottai és mások				
összesen				1870

306. táblázat. A térítésmentesen kiosztott tűzifa megoszlása

Az ellátmányból kiosztásra kijelölt mennyiségeket a feljegyzések alapján úgy tűnik, hogy megfelelően, felesleg és nagyobb veszteség nélkül tudták elosztani a hadjárat résztvevői között.

Ezzel az 1658. évi hadjárat élelemutánpótlásának ismertetése befejeződött. Az ellátmány biztosításának megszervezése során azonban olyan részletek is felbukkantak, amik árnyalják a hadjárat tulajdonképpeni céljára vonatkozó ismereteinket, ezért a következő fejezetben ezt a kérdést járjuk körül.

¹⁰⁸ BOA KK 2629. 15.; BOA D.MKF 63/117.

11. A hadjárat célpontja – Kettős hadjárat?

Az 1658. évi hadjárat végül Erdély ellen folyt, és úgy került be a történelembe, mint ami révén az Oszmán Birodalom megregulázta vazallusát. Ugyanakkor – ahogy arra már többször rámutattak¹ – található az események sorozatában egy velencei szál is. Ez az élelem-utánpótlás megszervezésekor is felbukkant, és akár más megvilágításba is helyezheti a hadjárat tényleges célpontjáról ismerteket. A fentiek során már láthattuk, hogy a hadjárat kezdetben a velenceiek ellen szerveződött, ami az erdélyi fejleményekkel párhuzamosan a későbbiekben sem került le a napirendről, így egy kettős hadjárat lehetőségéről is beszélhetünk. Az alábbiakban ezt a kérdést vizsgáljuk meg, áttekintve az oszmán hadvezetés szemszögéből az 1657 decemberétől 1658 augusztusáig tartó időszak eseményeit.

Ami a velencei szálat illeti, ez a köztársaság és az oszmánok 1645–1669 között Kréta szigetért vívott háború szárazföldi, a dalmáciai hadszíntér történéseinek epizódja volt. Velence a térségben 1653–1654-ig dominált, legnagyobb sikerét Klisz várának elfoglalásával 1648 márciusában aratta, melynek révén az oszmánokat távolabb „nyomta” a dalmáciai városoktól. A törökök fokozatosan magukra találtak, leginkább az 1651 ősztől boszniai beglerbégnak kinevezett Muszáhib Fazli pasa tevékenységének köszönhetően. A pasa 1653-ban már Zárát és Splitet ostromolta, egy évre rá pedig felmentette a velenceiek által ostromolt Knin várát.²

A velenceiek lassan a tengerre helyezték át fő harci tevékenységüket, célul kitűzve a Dardanellák lezárását. Ehhez legközelebb 1656-ban kerültek, miután máltai közreműködéssel egy tengeri csatában (Dardanellák, 1656. június 26.) gyakorlatilag megsemmisítették az oszmán flottát, ami az 1571. évi lepantói ütközet óta a legnagyobb veszteségét szenvedte el. A köztársaságiakban akkora elszántság munkálkodott, hogy a kortársak szerint az ekkor elesett flottaparancsnok, Lorenzo Marcello egyenesen Isztambulig nyomult volna előre. A helyére lépő Barbaro Badoer révén azonban „csak” a szoros ellenőrzéséhez stratégiailag fontos Bozdzaada (Tenedosz, 1656. július 8.) és Limni (Limnosz, 1656. augusztus 20.) szigetét foglalták el. Ennek következményeként került Köprülü Mehmed pasa 1656. szeptember közepén hatalomra, megkezdte a birodalom helyzetének konszolidációját, és a következő évben az újjáépített oszmán flotta visszaszerezte az említett két szigetet.³

Az oszmánok a Bozdzaada és Limni visszaszerzésére indított hadmozdulatok mellett 1657-ben a szárazföldön is akciókat terveztek. A velenceieknek a tengeri hadszíntérről való elvonása érdekében azok dalmáciai érdekeltségei, így Zára, Sibenik, Split és Kotor ellen egyidejű támadásra készültek. Ennek kulcsfigurái az újonnan kinevezett boszniai beglerbég, Szejdi Ahmed, a hercegovinai szandzsákbég, Csengizáde Ali, valamint a skodrai szandzsákbég, Csengizáde egyik hozzátartozójának, Júsuf Bejzadának (Jusufbegović) a helyére kinevezett Hiszim (Varlac) Mehmed lettek.

Szejdi Ahmed 1657 júniusában megpróbálta Splitet meglepetésszerűen elfoglalni, miután hírt vette, hogy a velencei főkormányzó, Antonio Bernardo – feltehetőleg a várható oszmán támadásról előre értesülve – Kotorhoz vonult. Split bevétele azonban sikertelen maradt, ráadásul a visszavonuló Szejdinek az általa kifosztani akart Bosiljina falu lakosai nagy veszteségeket okoztak. A boszniai pasa ezek után gyakorlatilag kivonta magát a harci cselekmények alól, és inkább a térség prédálásával foglalkozott.

¹ B. Szabó – Sudár, „Independens fejedelem a Portán kívül”, 987–988.; Papp, II. Rákóczi György, 148–149.; B. Szabó, II. Rákóczi György, 232–233.

² Madunić, Csengizáde Ali pasa, 92–94.; Madunić, Frontier Elites of the Ottoman Empire, 50–51.; Sudár, A hódoltságú pasák, 891.

³ Setton, *Venice, Austria*, 184., 186., 189.; Eickhoff, *Venedig, Wien*, 138–139.; *Lettera di ragguaglio della vittoria*, 1-7.

A Kotor ellen július végén indított akciót Hiszim Mehmed vezette, de a vár bevételének kísérlete a rá érhető okokból neheztelő és a velenceiek által megvásárolt Csengizáde „machinációi” miatt eredménytelenül végződött. Az október elejéig tartó ostrom során a törökök egyszer sem indítottak rohamot, így az 1657. évi dalmáciai vállalkozásuk teljes kudarcra ért véget. Ebben közrejátszott az is, hogy az oszmán katonai szolgálatban álló, több esetben egymással rokoni kapcsolatban lévő bosnyák előkelő családok a boldogulásuk és a befolyásuk zálogát ekkoriban inkább a velenceiekkel fenntartott határmenti kereskedésben és kapcsolatban látták.⁴

Mindeközben 1657-ben az oszmánoknak Erdéllyel is problémái akadtak. A fejedelem, II. Rákóczi György az év elején a svédek szövetségeseiként a lengyel korona megszerzése céljából betört Lengyelországba. Akciójához azonban nem kért engedélyt Isztambulból, és az ezért várható büntetés nem is maradt el.⁵ Az erdélyi sereg tekintélyes részét a tatárok fogságba ejtették, Rákóczinak pedig távoznia kellett a hatalomból. 1657 novemberében Rhédey Ferenc személyében új fejedelem állt Erdély élén, úgy tűnt, ez a probléma megoldódott, s megkezdődhetett a velenceiek elleni következő évi szárazföldi hadjárat előkészítése.

11.1. Velence ellen

Az oszmánok 1658 elején egyértelműen a velenceiek ellen készültek, még ha a Edirnében tartózkodó erdélyi küldött, Sztojka Simon úgy is hitte, vagy hittették el vele, hogy a fősegreg Erdélyre támad, ha Rákóczi nem vonul vissza. A törökök az előző évhez hasonlóan ismét szárazföldi támadást terveztek, de immár a nagyvezír koordinálta központi katonai erők bevetésével. Dalmácia mellett Friuli felől is megpróbálták volna meglepni a köztársaságot, ezért a Habsburg Monarchia területeit is igénybe akarták venni: például Zrínyi Miklós horvát bán birtokain is átvonultak volna, a tatárok pedig Kanizsa környékéről léptek volna a monarchia területére. Ez a velenceiek által régóta rettegett megoldás egyébként már az előző évi dalmáciai vállalkozás tervezésekor is felmerült, de a Habsburgok akkoriban határozottan elzárkóztak előle.⁶

A hadjárat előkészületének jegyében már 1657 novemberében egy különleges parancsal kapudzsibasi menesztettek a budai pasához. A keresztények úgy hitték, a küldönc Rákóczi hatalmon maradása esetén még a télen várható oszmán hadjárat ügyében érkezett. A parancs értelmében az oszmán vezetés a tartományoktól mindenféle zsold és pénzbeli juttatás megszüntetésének terhe mellett a budai vilájetből 60 000, Temesvárról 30 000, Egerből és Kanizsából 20 000–20 000 tallért (gurus) kért hadi ellátmányra, valamint 300 000 mérő gabonát rendelt vízi úton Belgrádba. Elképzelhető, hogy ez már nüzüladó lehetett, mindenestre a budai díván tagjai ezt a lakosságra nézve egyértelműen túlzott tehertételként értékelték, és felbőszültek a hír hallatán. Olyannyira, hogy állítólag a kapudzsibasi az öt felkoncolni szándékozók elől a budai pasa titkos szobájában talált

⁴ Madunić, Csengizáde Ali pasa, 103–108; Madunić, *Frontier Elites of the Ottoman Empire*, 63–69.; Sudár, *A hódoltsági pasák*, 894.; Molnár, *A Forgotten Bridgehead between Rome*, 521.; Stanojević, *Jugoslovenske zemlje*, 243–244.

⁵ Rákóczinak az északi háborúhoz (1655–1660) kapcsolódó hadi vállalkozása az engedélykérés elmulasztásán kívül azért is kiváltotta Köprülü Mehmed nemtetszését, mert az oszmánok a lengyel–litván perszonálunió status quojának fennmaradásában voltak érdekeltek. X. Károly Gusztáv svéd király (1654–1660) Rákóczi támogatása érdekében 1657-ben követei (Claes Rålamb, Gotthard Wellink) útján is megkereste a nagyvezírt, aki végül elutasította a kérést. Vö.: Kolçak, *Egy erdélyi fejedelem*, 69–71.; Kolçak, „Şahinler” in *Pençesinde*, 33–34.; Frost, *After the Deluge*, 84–85.; A svéd követségre részletesebben lásd: Kármán, *Svéd diplomácia a Portán*; Ádahl, *Claes Brorson Rålamb*’s.

⁶ Simon Reniger jelentése. Edirne, 1658. január 6. ÖStA HHStA Türkei I. Kt. 129., Konv. 1. fol. 7–19.; Papp, II. Rákóczi György, 148–149., 164.; EOE 11, 348–350.; B. Szabó – Sudár, „Independens fejedelem a Portán kívül”, 981.; Kruppa, II. Rákóczy György, 76.

menedéket. További lépésként a hadjárat élelmiszer-ellátmányának biztosításának céljából 1658. január 11-én parancsot adtak ki Bosznia, Buda, Temesvár, Eger és Kanizsa vilájetek szürszátadójának beszédésére.⁷

A velenceiek azonban békekötésre törekedtek az oszmánokkal, akik ennek fejében Kandíát (Hérakleion), a kis-ázsiai tengerparthoz közel eső további szigeteket, Klisz várát, továbbá a háborús költségek megtérítését követelték. Ennek ügyében a velencei követségi titkár, Giovanni Battista Ballarino az egyik emberét Velencébe küldte 1657. december 3-án, akinek 60 napon belül kellett volna visszatérnie a válasszal. A törökök mindenesetre a tavaszi nap-éj egyenlőség idejére, március 21-re Edirnébe parancsolták a ruméliai és az anatóliai erőket, és állítólag körülbelül 200 000 ember megjelenésére számítottak. A közvélekedés ráadásul úgy tartotta, hogy a szultán is a haderővel tart Boszniáig. Ennek alapját adhatta az is, hogy 1658. január 22-én megparancsolták az Edirne térségében fekvő kazáknak, hogy a szultán (és hadereje) számára szürszátadót szolgáltatassanak be Edirne mezejére.⁸

Úgy látszott, hogy ha a velenceiek nem egyeznek bele a békefeltételekbe, akkor ellenük fordulnak az oszmánok, amit egyébként az uralkodó is támogatott. Ellenkező esetben az erdélyiekkel való, a nagyvezír által sürgetett leszámolás ügye került volna napirendre, melynek során nemcsak a teljes török haderőt, hanem a két román vajdát és a kozákokat is a térségbe irányították volna.⁹

Ballarino 1657 decemberében hazaküldött embere 1658. február 21-én tért vissza Edirnébe, és a köztársaság békülékeny hangot ütött meg. A velenceiek Kandíáról nem szándékoztak lemondani, ezért hajlandóságot mutattak évi 50 000 tallér fizetésére, illetve ezenfelül a szultánnak 200 000 tallért, majd két év múlva évenként 100 000 tallért ígértek. Hanja (Haniá) és Reszmo (Réthimno) helyett Tinosz és Párosz szigeteit adták volna, ahogy Klisz esetében is más ajánlottak fel. A törökök Klisz és más helyekért cserébe talán Kandíáról hajlandóak lettek volna lemondani, igaz, adófizetés fejében. Simon Reniger ezért február végén úgy vélte, létrejöhet a velenceikkel valamilyen béke, így a törökök az erdélyiek ellen támadnak.¹⁰

Ballarino azonban nem így látta a helyzetet. Megítélése szerint az erdélyiek fegyelmetlensége miatt a török úgy tesz, mintha Rákóczi ellen menne, de tulajdonképpeni célja a köztársaság megtámadása, méghozzá Friuli felől. E hitében megerősíthette azon értesülése is, hogy a fejedelemséget a szilisztrai és az egri pasa hadai mellett a tatárokkal és a kozákokkal akarták szükség szerint megbüntetni, azaz a Porta ekkor még helyi szinten is megoldható konfliktusként kezelte a problémát. Ráadásul ennek érdekében állítólag a nagyvezír a kozák követet azzal bátorította, hogy Erdély státusza a román vajdaságokéval válik egyenlővé, és a kinevezendő fejedelem akár egy kozák személy is lehet, amit maga a kozák származásúnak mondott válide szultán is támogatott. Így az oszmánok továbbra is fokozták a nyomást a velenceiekre, jelezve azt is, hogy Erdélyt nem tartják egyelőre komoly ellenfélnek.¹¹

⁷ EOE 11, 327–329.; BOA MAD 2998. 100.

⁸ Simon Reniger jelentése. Edirne, 1658. január 6. ÖStA HHStA Türkei I. Kt. 129., Konv. 1. fol. 7–19.; BOA MAD 2998. 43–47.; BOA D.MKF 27493. 6–10.; BOA MAD 4751. 2–5.

⁹ EOE 11, 348–350.; Teleki Mihály II. Rákóczi Györgynek. Vöcs, 1658. január 13. Gergely, *Teleki Mihály levelezése*, 114–117.; Simon Reniger jelentése. Edirne, 1658. január 6. ÖStA HHStA Türkei I. Kt. 129., Konv. 1. fol. 7–19.

¹⁰ Simon Reniger jelentése. Edirne, február 28. ÖStA HHStA Türkei I. Kt. 129., Konv. 1. fol. 143., 147–149.

¹¹ Giovanni Battista Ballarino jelentései Edirnéből. 1658. március 1. és 14. Óváry, *A Magyar Tud. Akadémia*, 143–144. Ballarino igyekezett az erdélyiek felé terelni a török figyelmét, noha ekkor már körvonalazódni látszott egy velencei–erdélyi szövetség. Ennek véglegesítése azonban a Habsburgok semlegessége miatt húzódtott, így tulajdonképpen mindkét félnek az lett volna az előnyösebb, ha az oszmánok a másik ellen vezetnek hadjáratot. A szövetség kérdéséről részletesebben lásd: Kruppa, II. Rákóczy György, 72–77.

Ennek szellemében a törökök már 1658. február-márciusban hidakat kezdtek el ácsolni a Szávára és a Drávára, valamint Belgrád környékén is. A városban pedig megkezdték az élelmiszer-utánpótlás előkészítését, és ekkor még úgy tűnt, hogy a szultán vezette sereg elsődleges célja valamelyik velencei terület, leginkább Kotor vagy más dalmáciai erőd megtámadása lesz. Az élelmiszer-ellátással kapcsolatban nehézségekre számítottak a Belgrádtól északra eső terület kiszipolyozása miatti nagy drágaság okán, viszont az enyhe tél miatt nem kellett annyi fát, lisztet és állatoknak való takarmányt szállítani a környékre. Az előkészületek hírére ugyanakkor mind a keresztény, mind pedig a muszlim lakosság menekült a térségből.¹²

A törökök eközben nem tettek le a Friuli felőli támadásról sem. Ennek ügyében továbbra is Reniger nyakára jártak, és nemcsak az áthaladási engedély megadását forszírozták, hanem magáról a helyről is szerettek volna több információval rendelkezni. A Habsburgok azonban nem akartak semmilyen „felfordulást”, az elhúzódo német-római császárválasztás miatt elsősorban nyugalmat szerettek volna. Egy esetleges beleegyezés a friuli átjáró használatába pedig nemcsak az itáliai katonai pozícióikat gyengíthette volna, hanem az örökös tartományok tekintetében is veszélyt hordozott, sőt a keresztény közvélemény szemében is visszatetszést keltett volna.

Az átjárón ráadásul a törökök a tatárokat is át akarták küldeni, amit Reniger egyenesen a béke megsértésének tekintett. A rezidens ezért egyrészt megpróbálta lebeszélni a törököket a tervükről azzal érvelve, hogy az átjáró földrajzi viszonyai miatt alkalmatlan komoly haderő átkelésére. Másrészt dezinformációval is próbált élni, például akkor, amikor Friaul és Velence távolságát 66 mérföld helyett 66 napban jelezte a törököknek. A nagyvezír azonban mindenképpen ragaszkodott a magas szintű hivatalos megkereséshez is, és nemcsak levelet, hanem követet is küldött Bécsbe annak ellenére, hogy Reniger többször is kifejezte az ügy reménytelenségét.¹³

Az említett küldött 1658. március második felében érkezett meg Bécsbe, ahol a Habsburgok török ügyekben jártas diplomatája, a svájci származású Johann Rudolf Schmid von Schwarzenhorn fogadta. Az átjáró ügyét igyekeztek kerülni, de kinyilvánították, hogy Bécs nem támogatja Rákóczi Györgyöt, és a békére törekszik, ugyanakkor az egyezmények betartását a török féltől is elvárja. A követnek a kapott utasítása értelmében az éppen Frankfurtban tartózkodó császártól is audienciát kellett kérnie. Ezt nem tették lehetővé számára, így futárok révén kellett „tárgyalnia”, ami az oszmán félnek további idővesztést okozott.¹⁴

Az oszmánok eközben Ballarinótól próbáltak releváns információkat szerezni a köztársaság terveiről, mert tartottak attól, hogy a velencei békeajánlat csak figyelemelterelés. A nagyvezírt ráadásul végig nyugtalanította az is, hogy az angolok, a franciák és a hollandok hajókat bocsátanak a velenceiek rendelkezésére. Az angol követet, Thomas Bendysh-t figyelmeztette is, hogy ez tulajdonképpen a kapituláció megsértésének tekin-

¹² Simon Reniger jelentése. Edirne, 1658. február 13. ÖStA HHStA Türkei I. Kt. 129., Konv. 1. fol. 66–79.; A Titkos Tanács az uralkodónak. Bécs, 1658. március 17. ÖStA HHStA Türkei I. Kt. 129., Konv. 1. fol. 229–238.

¹³ Simon Reniger jelentése. Edirne, 1658. január 6. ÖStA HHStA Türkei I. Kt. 129., Konv. 1. fol. 7–19.; Simon Reniger jelentése. Edirne, 1658. február 13. ÖStA HHStA Türkei I. Kt. 129., Konv. 1. fol. 66–79.; A Titkos Tanács az uralkodónak. Bécs, 1658. március 17. ÖStA HHStA Türkei I. Kt. 129., Konv. 1. fol. 229–238.

¹⁴ A Titkos Tanács az uralkodónak. Bécs, 1658. március 17. ÖStA HHStA Türkei I. Kt. 129., Konv. 1. fol. 229–238.; A Titkos Tanács az uralkodónak. Bécs, 1658. március 27. ÖStA HHStA Türkei I. Kt. 129., Konv. 1. fol. 261., 269–279.; MNL OL E190 37/9209. A török követ a Habsburgok kétségeinek eloszlatására mind a friuli átjáróról, mind pedig Jenőről való lemondásról beszélt.

tendő. Ugyanakkor szívesebben látta volna, ha ezek a nemzetek inkább az oszmán flottának biztosítottak volna hajókat. Ballarino aggódott ezek miatt, és többször is kérte az angol követet, hogy ne fogadják el a török ajánlatokat.¹⁵

Reniger 1658. március közepén úgy jósolta, hogy még a hónap végén kihirdetik a háborút. Ebben nem is tévedett, ugyanis Köprülü március 25-én tűzte ki zászlóját. Március 29-én a kapudanpasa 30 gályával kihajózott, és további 10 hajót terveztek utána vagy Bozdzaada felé küldeni, sőt Kandia ostromának további folytatásán is gondolkodtak. A Habsburgok azonban ezt csupán a velencei fél megtévesztéseként értékelték, az oszmán sereg szárazföldi akcióra kész állapotát májusra várták, a helyzet állásából pedig azt a következtetést vonták le, hogy a célpont Kotor vagy más dalmáciai erőd lesz.¹⁶

11.2. Velence és/vagy Erdély ellen

A támadás iránya végül 1658. április 9-én vált egyértelművé, amikor a belgrádi illetőségű Júszuf müteferrikanak megparancsolták a Belgrád–Zára útvonal menziljeinek felkészítését. Az utasítás megerősíti azt, hogy korábban is Velence ellen készültek, a Zára elleni hadjárat most a tényleges előkészítés fázisába lépett.¹⁷

A terveket azonban az erdélyi történesek módosították. Az itteni ügyek ugyan 1657 végén elrendezettnek tűntek, Köprülü Mehmed hiába várta Rhédey Ferenc követeit. Helyette a korábbi fejedelem küldötte érkezett az adóval, ami azt mutatta, hogy Rákóczi még mindig nem volt teljesen tisztában az oszmán vezetésben bekövetkezett változásokkal. A kemény kezű nagyvezírt ezzel már nem tudta leszerelni, sőt ellentétes hatást ért el vele, ugyanis tettével deklarálta azt is, hogy még mindig magát tekinti Erdély uralkodójának. Követét ezért tömlöcbe vetették, és ahogy a flotta parancsnoka mondta, akkor „van esélye újra fejedelemmé válnia, amikor az eső felfelé esik”. Sőt még az is felmerült lehetőségként, hogy ezek után Erdély megtarthatja-e szabad fejedelemválasztási jogát, azaz pasát neveznek ki a terület élére.¹⁸

Mindeközben a Portán mindenki tudatában volt annak, hogy az erdélyiek Rhédey megválasztásával csak a helyzetet igyekeztek menteni, valójában még mindig Rákóczi mellett állnak. Ezért még Bethlen Gábor (1613–1629) állítólagos ígéretére hivatkozva a törökök a rendektől Jenő és még néhány környező palánk átadását is követelni kezdték. Szóba került az évi adó megkészszerzése is, és „természetesen” a régi fejedelmet fiával együtt ki kellett vetni a fejedelemségből.¹⁹ Az oszmánok ezzel csak azt érték el, hogy

¹⁵ Giovanni Battista Ballarino jelentése. Edirne, 1658. február 17. Hinds, *Calendar of State Papers*, nr. 143. Ballarinónak az angol követ tolmácsa, Draperis azt mondta, a követnek esze ágában sincs hajókat a törökök rendelkezésére bocsátani, de vannak olyan kérések, amelyekre nem lehet nemet mondani. Így láthattak a velenceiek az előző évben a Dardanelláknál az oszmán flottában angol hajókat.; Simon Reniger jelentése. Edirne, 1658. március 7. ÖStA HHStA Türkei I. Kt. 129., Konv. 1. fol. 211–213.; Giovanni Battista Ballarino jelentései. Edirne, 1658. március 1., április 19., április 28. Hinds, *Calendar of State Papers*, nr. 146., 159., 163.

¹⁶ Simon Reniger jelentése. Edirne, 1658. március 10. ÖStA HHStA Türkei I. Kt. 129., Konv. 1. fol. 219–220. (Az irat a kivonatát lásd: EOE 11, 379.); Simon Reniger információi Isztambulból. 1658. március 12. ÖStA HHStA Türkei I. Kt. 129., Konv. 1. fol. 97–98.; Simon Reniger jelentése. Edirne, 1658. március 19. ÖStA HHStA Türkei I. Kt. 129., Konv. 1. fol. 241–244.; Simon Reniger jelentése. Edirne, 1658. április 3. EOE 11, 380–382.; Simon Reniger jelentése. Edirne, 1658. április 8. EOE 11, 383–384. (A jelentés további részét lásd: ÖStA HHStA Türkei I. Kt. 130., Konv. 1. fol. 19.; kivonatát lásd: Theiner, *Vetera monumenta Slavorum*, 144.); Simon Reniger információi Isztambulból. 1658. április 11. ÖStA HHStA Türkei I. Kt. 129., Konv. 1. fol. 98–100.

¹⁷ BOA MAD 2998. 103.; BOA D.MKF 27491. 9, 11.

¹⁸ Simon Reniger jelentése. Edirne, 1658. január 6. ÖStA HHStA Türkei I. Kt. 129., Konv. 1. fol. 7–19.; Simon Reniger jelentése. Edirne, 1658. január 12. ÖStA HHStA Türkei I. Kt. 129., Konv. 1. fol. 40.; Jean de la Haye francia követ jelentése. Edirne, 1658. január 7. Óváry, *A Magyar Tud. Akadémia*, 142–143.

¹⁹ Simon Reniger jelentése. Edirne, 1658. január 6. ÖStA HHStA Türkei I. Kt. 129., Konv. 1. fol. 7–19.; Simon Reniger jelentése. Edirne, 1658. március 19. ÖStA HHStA Türkei I. Kt. 129., Konv. 1. fol. 241–244.

jogalapot „találtak” Rákóczinak az ország újbóli irányítására, hiszen ebben az erdélyiek már nem Rákóczi személyének kifogásolását, hanem Erdély határainak megsértését, szabadságjogainak kurtítását, azaz az állítólagos (de gyakorlatilag soha nem létezett) szülejmáni ahd-náme megsértését látták. Ebből kifolyólag 1658. január 22-én, a szászmedgyesi országgyűlésen ismét hűséget esküdtek Rákóczinak, amit 29-én Rhédey is megtett.²⁰

Ennek híre abban az időben jutott el a Portára, amikor Rhédey megerősítése éppen napirendre került, ráadásul olyan ellenőrizetlen információkkal kiegészítve, hogy Rákóczi mindezt a felső-magyarországi magyar urak és a svédek támogatásával tette. Emiatt az 1658. február 22-én Budán megjelent, II. Rákóczi György visszatérését hivatalosan bejelentő Majtényi András erdélyi főtolmácsot a budai pasa február 28-án ajándékai elfogadása nélkül a nagyvezírhez menesztette, akit azonban Edirnében sem láttak szívesen, és végül a Jedikulébe zárták.²¹

Az eseményekkel egy időben Köprülü megkezdte a példastatuálást és a török pozíciók Rákóczival szembeni erősítését, ami elsősorban Erdély keleti végeit érintette. A fejedelem befolyása alatt álló román vajdákat 1657 végén Edirnébe rendelték, egyes vélemények szerint a velenceiek elleni hadjáratban történő részvételükkel kapcsolatban, valójában – akár a hadjáratra vonatkozóan is – további élelemadókat akartak kivetni rájuk. A havasalföldi vajda, Constantin Şerban az elszámoltatástól való jogos félelmében még január elején mintegy ürügyként megüzente, hogy az adó beszédese nélkül nem akar a szultán színe elé járulni. A nagyvezír nem tétlenkedett, 1658. január 26-án 30 000 tallér fejében már egy új vajda, Mihail Radu esküdt hűséget a szultánnak, akit úgy iktattak tisztségébe, mintha csak egy beglerbég lenne. Şerban Erdélybe menekült, Rákóczi pedig ezzel elvesztette egyik szövetségését.²²

A másodikra, Gheorghe Ştefan moldvai vajdára is hasonló sors várt. Helyére március 18-án a hatvanas éveiben járó és a tisztségtől meglehetősen húzódkodó Gheorghe Ghicát nevezték ki. Ştefan leváltása után szintén Erdély irányába menekült, ahogy a Radu Havasalföldre való bevonulását ellenző, a tatár–török seregtől március elején vereséget szenvedett bojárok is. Egyébként mind Havasalföld, mind pedig Moldva élére a börtönéből mindenáron szabadulni akaró korábbi vajda, Vasile Lupu is szóba került, azonban a törökök továbbra sem bíztak meg benne, ezért végül maradt a Héttoronyban. A törökök ezenfelül utasították a tatárokat, hogy álljanak készenlétben az Erdélybe való betörésre, az erdélyieknek pedig megüzenték, hogy ha Rákóczit eltávolítják, akkor országuk nem kerül a román vajdaságok státuszába.²³

²⁰ A szászmedgyesi országgyűlés törvényei. 1658. január 24. EOE 11, 350–354.; Rhédey Ferenc hűségesküje II. Rákóczi Györgynek. Szászmedgyes, 1658. január 29. EOE 11, 357.; II. Rákóczi György az országnak. S. I., s. d. MNL OL E190 30/7447.; Papp, Hungary and the Ottoman Empire, 70–76. Az állítólagos szülejmáni ahd-náme egy, az 1528-as lengyel–török békeszerződés alapján készített hamisítvány volt.

²¹ Simon Reniger jelentése. Edirne, 1658. február 18. ÖStA HHStA Türkei I. Kt. 129., Konv. 1. fol. 101.; Majtényi András az erdélyi rendeknek. Buda, 1658. február 27. ÖStA HHStA Türkei I. Kt. 129., Konv. 1. fol. 206.; Simon Reniger jelentése. Edirne, február 28. ÖStA HHStA Türkei I. Kt. 129., Konv. 1. fol. 143., 147–149.; Simon Reniger jelentése. Edirne, 1658. március 1. ÖStA HHStA Türkei I. Kt. 129., Konv. 1. fol. 162–163.; Giovanni Battista Ballarino jelentése. Edirne, 1658. március 14. Óváry, *A Magyar Tud. Akadémia*, 144. A bebörtönzött erdélyi követeket és küldötteket, úgymint Harsányi Jakabot, Tisza Istvánt, Majtényi Andrást és Thor dai Ferenc főkövetet 1658. november elején engedték ki a Héttoronyból. Kármán, *Egy közép-európai odüsszeia*, 108.; Szabados, Erdélyi vonatkozású levélmásolatok, 268–269., 275–276.

²² Simon Reniger jelentése. Edirne, 1658. január 12. ÖStA HHStA Türkei I. Kt. 129., Konv. 1. fol. 40.; Simon Reniger jelentése. Edirne, 1658. február 13. ÖStA HHStA Türkei I. Kt. 129., Konv. 1. fol. 66–79.; B. Szabó – Sudár, „Independens fejedelem a Portán kívül”, 987.

²³ Simon Reniger jelentése. Edirne, 1658. január 12. ÖStA HHStA Türkei I. Kt. 129., Konv. 1. fol. 40.; Simon Reniger jelentése. Edirne, 1658. február 13. ÖStA HHStA Türkei I. Kt. 129., Konv. 1. fol. 66–79.; Simon Reniger jelentése. Edirne, 1658. március 19. ÖStA HHStA Türkei I. Kt. 129., Konv. 1. fol. 241–244.; Simon Reniger jelentése. Edirne, 1658. április 3. EOE 11, 380–382. Az idő rövidsége miatt kinevezett román vajdáknak

Az erdélyiek egyáltalán nem engedelmeskedtek a háromszor elküldött figyelmeztető fermánnak, április 13-án az Erdély elleni beavatkozásról is döntöttek, bár erről hivatalos dokumentum egyelőre nem tanúskodik. A törökök, úgy tűnik, elbizonytalanodtak, másnap a Habsburgokkal fenntartandó béke mellett Velence és Erdély ellen vívandó háborúról beszéltek Renigernek.²⁴

Mindettől függetlenül az erdélyiek számára továbbra is fenntartották a megbékélés lehetőségét, ha Rákóczi és az Erdélybe menekült két román vajdát, Constantin Șerbant és Gheorghe Ștefant a Portára küldik. Sőt, a Habsburgok gyanakvásának csillapítására és a fennálló béke melletti elkötelezettségük bizonyítására a Jenőre vonatkozó igényüket nem hangoztatták, vagy ha mégis, akkor a feltételek teljesülésével a várról való lemondásra is hajlandónak mutatkoztak. Erdélyt azonban egyelőre mellékhadszíntérnek tekintették, egy beavatkozás esetén pedig úgy kalkuláltak, hogy a sereg megoszlaná Belgrádnál: egy része a velencei érdekeltségek ellen vonulna, a másik része pedig leginkább a budai, az egri, a temesvári, a szilisztrai törökökkel, a tatár kánnal és esetlegesen kozák támogatással Erdélyben folytatna hadmozdulatokat. A törökök emellett reménykedtek a lengyelek közreműködésében, vagy legalábbis ragaszkodtak a semlegességükhöz az előző évben nekik nyújtott tatár segítség viszonzásául. A kijelölt seregrész a tatárok nélkül is várhatóan 25–30 000 főt tett volna ki, így elvileg a főszereg nélkül is elegendőnek tűnt a Rákóczival való leszámolásra.²⁵

II. Rákóczi György és az erdélyi rendek azonban továbbra is kegyelemben reménykedtek, ekkor már az állítólagos szülejmáni ahdnáme melletti érvelésüket egy egyszeri 80 000 talléros ajándék ígéretével is próbálták megtámogatni. A török feltételek viszont nem változtak, s az sem könnyítette meg a helyzetüket, hogy a befolyásolhatónak tűnő szilisztrai pasát április közepén leváltották. Muszáhib Fazli pasa ugyanis ellenszolgáltatásért cserébe csak látszólagos erőfeszítéseket tett a leváltott havasalföldi vajda, Constantin Șerban elfogására, aki így Erdélybe tudott menekülni. Fazlit leváltása után Edirnébe rendelték, ahol számonkérést követően júniusban kivégezték.²⁶

A hadjárat előkészítésének következő lépéseként a nagyvezír 1658. április 20-án felállította a sátrát, és április 29-én ünnepélyes keretek között táborba vonult. Reniger érte-

sem bíztak meg teljesen az oszmánok. Ez leginkább az isztambuli kormányzati körökben bejáratos Raduval szemben nyilvánult meg, aki kinevezése után nemcsak a Habsburgokkal, hanem a velenceiekkel is felvette a kapcsolatot egy törökellenes koalíció létrehozása érdekében, sőt egy idő után Rákóczi is neki köszönhetően jutott portai információkhoz. A törökökhöz hasonlóan a fejedelmen kívül az előbbieket sem nagyon bíztak benne, Rákóczi azonban hatalma megtartásának egyik lehetséges eszközeként tekintett rá. Păun, *Belső ellenségek*, 70. (A tanulmány bővített változata: Păun, *Enemies Within*, 209–252.); B. Szabó – Sudár, „Independens fejedelem a Portán kívül”, 992.; Andreescu, *Venice and the Rumanian Principalities*, 166–168.

²⁴ Simon Reniger jelentése. Edirne, 1658. április 22. ÖStA HHStA Türkei I. Kt. 130., Konv. 1. fol. 98–108.; B. Szabó – Sudár, „Independens fejedelem a Portán kívül”, 988.; Hammer, *Geschichte des Osmanischen Reiches*, 34.; BOA MAD 2998. 103.; BOA D.MKF 27491. 9, 11.; Behcetî, *Tarih-i Sülâle-i Köprülü*, 35a.; Gökçek, *Behcetî Seyyid İbrahim*, 64.

²⁵ Simon Reniger jelentése. Edirne, 1658. április 3. EOE 11, 380–382.; Simon Reniger jelentése. Edirne, 1658. április 8. EOE 11, 383–384.; Giovanni Battista Ballarino jelentése. Pera, 1658. április 11. Óváry, *A Magyar Tud. Akadémia*, 145.; Giovanni Battista Ballarino jelentése. Edirne, 1658. április 22. Óváry, *A Magyar Tud. Akadémia*, 145.; Simon Reniger jelentése. Edirne, 1658. április 22. ÖStA HHStA Türkei I. Kt. 130., Konv. 1. fol. 98–108.; Simon Reniger a Hofkriegsratnak. Edirne, 1658. április 22. ÖStA HHStA Türkei I. Kt. 130., Konv. 1. fol. 45–48.; Feridün, *Mecmû'a-ı Münşeatü's-Selâtin*, 535–536.; Gemil, *Ťarile Române*, 174.; Hudiță, *Recueil de documents*, 131.; B. Szabó, II. Rákóczi György, 234.

²⁶ Giovanni Battista Ballarino jelentése. Edirne, 1658. április 28. Óváry, *A Magyar Tud. Akadémia*, 146.; Simon Reniger jelentése. Edirne, 1658. április 28. ÖStA HHStA Türkei I. Kt. 130., Konv. 1. fol. 79., 82.; Behcetî, *Tarih-i Sülâle-i Köprülü*, 34a–b.; Gökçek, *Behcetî Seyyid İbrahim*, 63.; Abdurrahman, *Vekâyi'-Nâme*, 118–119.; Vecihi, *Tarih-i Vecihi*, 80b.; Mehmed, *Tarih-i Gilmani*, 84b.; Oral, *Mehmed Halife*, 60.; Na'ımâ, *Tarih-i Na'ımâ* 4, 1775–1776.; *İsâ-zâde Târîhi*, 45.; B. Szabó – Sudár, „Independens fejedelem a Portán kívül”, 981.

sülései szerint ezen a napon érkezett meg a janicsáraga körülbelül 17 000 janicsárral, akiket télen a Dardanellák környékén állomásoztattak. Ez a szám a Habsburg-rezidens jól informáltságát mutatja, ugyanis ez közelít a korábban már látott (7.6.1.), egy zsoldbejegyzésben említett 18 786 főhöz, ami elegendő egy nagy volumenű hadi vállalkozás lefolytatásához, de egyben soknak tűnik egy vazallus állam megregulázásához. A hadjáraton végül a fentiek alapján (7.6.1.) 6–7000 janicsár vehetett részt, ami már egy erdélyi beavatkozáshoz sem számított túlzónak.²⁷

Ezzel az is eldőlt, hogy a törökök végleg lemondtak a friuli átjáró használatáról, azaz Velence közvetlen megtámadásáról, és az is egyértelművé vált, hogy az oszmán sereg csak szárazföldön lesz aktív ebben az évben. Ugyanis hiába érkeztek olyan hírek, hogy a velencei flotta egy viharban komoly károkat szenvedett, ekkorra a kapudanpasa már visszatért hajóival Isztambulba.²⁸

A közvélekedés a sereg várható megindulását május végére várta, de az óvatosabb becslések június végét sem tartották kizártnak. Ebben a nehézkesen és lassan gyülekező anatóliai seregrész játszott szerepet, ugyanis a birodalmat meglehetősen véres kézzel konszolidáló nagyvezír személye ellen a dzselálílik részéről ellenállás bontakozott ki, ami a későbbiekben a birodalom történetének egyik legnagyobb dzselálílfelkelésévé eszkalálódott. Ennek élére az elégedetlenkedők az aleppói pasát, Abaza Haszant nyerték meg, aki egyébként is kereste a lehetőséget, hogy jóakarójának, Ibsir Musztafa nagyvezírnek (1654–1655) 1655 májusában történt kivégzéséért elszámoljon a portai körökkel. Az anatóliai kormányzók nagy része (köztük például Tajjádzáde Ahmed pasa szíriai, Dzsán Mírza pasa anatóliai beglerbég) csatlakozott hozzá, és a Konjában gyülekező anatóliai erők ekkor még kerülve a nyílt lázadást logisztikai nehézségeket színlelve nem volt hajlandóak megjelenni Edirnében.²⁹

Mindeközben, május közepe felé megtörtént a Belgrád–Zára útvonal kijelölése, aminek utánpótlási vonalát nemcsak Bosznia és Kanizsa, hanem Buda és Temesvár vilájetek szürszatádójából is fedezték volna. A beszerzett élelem közel kétharmadát Belgrádban, egyharmadát pedig Temesvár és környéke váraiban kellett felhalmozni, és az utóbbiakat készenlétben kellett tartani egy esetleges Belgrádba történő szállításra. Azzal is számolni kellett, hogy az 1657. évi tervekhez hasonlóan a törökök egyszerre több dalmáciai erődöt is megtámadnak, Zárát, Sibeniket, Kliszt és esetleg Splitet. Úgy tűnik, ha Erdély szóba is került, akkor továbbra is mellékhadszíntérenként merülhetett fel.³⁰

Az erdélyi probléma megoldása időközben valóban lokális szinten kezdődött meg. A budai pasa, Gürdzsü Kenán április végén székhelyéről felkerekedve seregével Szolnokra érkezett, ahonnan folytatta útját Gyula felé. Egyelőre azonban csak a várhoz közeli Mezőmgyeren szállt meg, de a nyomásgyakorlás részeként parancsot adott a határvidék Lippa és Maros környéki nyugtalanítására.³¹

²⁷ Simon Reniger jelentése. Edirne, 1658. május 19. ÖStA HHStA Türkei I. Kt. 130., Konv. 1. fol. 137–150.; BOA KK 1949. 51.

²⁸ Simon Reniger jelentése. Edirne, 1658. április 22. ÖStA HHStA Türkei I. Kt. 130., Konv. 1. fol. 98–108.; Simon Reniger a Hofkriegsratnak. Edirne, 1658. április 22. ÖStA HHStA Türkei I. Kt. 130., Konv. 1. fol. 45–48.; Simon Reniger jelentése. Edirne, 1658. április 28. ÖStA HHStA Türkei I. Kt. 130., Konv. 1. fol. 79., 82.

²⁹ Simon Reniger jelentése. Edirne, 1658. április 28. ÖStA HHStA Türkei I. Kt. 130., Konv. 1. fol. 79., 82.; Simon Reniger jelentése. Edirne, 1658. május 19. ÖStA HHStA Türkei I. Kt. 130., Konv. 1. fol. 137–150.; Na'imá, *Tarih-i Na'imá* 4, 1784., 1785.; B. Szabó – Sudár, „Independens fejedelem a Portán kívül”, 989. (A dzselálílik tevékenységére vonatkozóan részletesebben lásd: Ilgürel, *Abaza Hasan Paşa İsyanı*.)

³⁰ BOA MAD 2998. 140, 147. 159/1-2.

³¹ Thúry Mihály Teleki Mihálynak. Borosjenő, 1658. május 17. MNL OL E190 30/7462.; EOE 11, 393–395.; Thúry Mihály Teleki Mihálynak. Borosjenő, 1658. május 4. Gergely, *Teleki Mihály levelezése*, 178–179.; Thúry Mihály Teleki Mihálynak. Borosjenő, 1658. május 17. Gergely, *Teleki Mihály levelezése*, 190–191.

Az erdélyi beavatkozás tervezete már korábban feszültséget idézett elő a Habsburg és a török fél között. Az oszmánok egy Rákóczi megsegítését célzó Habsburg beavatkozástól tartottak, mivel többször is a fejedelem Magyarországról való támogatásáról szóló hírek reppentek fel, a Bécsbe menesztett követük pedig személyesen győződhetett meg róla, hogy ott a fejedelem embereivel milyen előzékenyen bánnak.³²

Bécs ugyanakkor a Jenőre támasztott oszmán igény miatt nyugtalankodott, főleg miután a híresztelések alapján (ami lehetett Rákóczi machinációja is) ez Karánsebesre, Lugosra és Kállóra is felmerült. Ezt a fejedelemség határainak megváltoztatására tett kísérletnek és az 1650. évi ebersdorfi megegyezés megsértésének tekintette. Erre hivatkozva többször figyelmeztette a török oldalt Erdély határainak tiszteletben tartására és ezzel a várak követelésének felhagyására, azonban a Porta – valószínűleg az eltérő szerződéspéldányokból fakadó – értelmezése szerint ez csak az öt vármegye és Kassa viszonylatában lett volna jogos.³³

Ezzel párhuzamosan a Habsburg-kormányzat a Magyar Királyság területének védelme érdekében – amit a felső-magyarországi rendek már 1657 nyara óta sürgettek –, a fejedelemség északnyugati határára Annibale Gonzaga herceg, titkos tanácsos parancsnokságával katonákat tervezett küldeni (bár az időhiány és az erre szánt 200 000 gulden csak néhány ezer fős sereg kiállítását tették volna lehetővé), valamint Kassa megerősítésre is előkészületeket tett. A fennálló béke felbontása azonban egyik félnek sem állt érdekében, s noha a felek márciustól kezdve többször biztosították egymást az egyezmények betartásáról, a kölcsönös bizalmatlanságból fakadó súrlódások csak a nyár közeledtével szűntek meg véglegesen.³⁴

Miután az erdélyiek nem teljesítették a kiszabott feltételeket, május vége felé újra kézenlétbe helyezték a helyi török erőket, és a moldvai vajdát a beavatkozásra, végül 1658. június 10-én a szultán lovászmesterét karddal és kaftánnal a budai pasához küldték azzal a paranccsal, hogy ha a rendezésre már nem maradt eszközei, akkor végső megoldásként be kell törnie Erdélybe. A támadási terv adott volt: Kenán pasa a többi határbeli török katonával Temesvár felől, a havasalföldi vajda a szilisztrai pasával Havasalföld felől, míg a moldvai vajda a tatár kánnal Moldva felől támadt volna.³⁵

Kenán pasa június elején érkezett Gyulára, ahonnan az említett parancs értelmében a hónap második felében meg is indult. Június 21-én a jenőiek rajtaütöttek felderítőin, a

³² Simon Reniger jelentése. Edirne, 1658. május 19. ÖStA HHStA Türkei I. Kt. 130., Konv. 1. fol. 137–150.

³³ Simon Reniger jelentése. Edirne, 1658. február 13. ÖStA HHStA Türkei I. Kt. 129., Konv. 1. fol. 66–79.; A Titkos Tanács az uralkodónak, Bécs, 1658. március 17. ÖStA HHStA Türkei I. Kt. 129., Konv. 1. fol. 229–238.; Simon Reniger a Hofkriegsratnak. Edirne, 1658. április 22. ÖStA HHStA Türkei I. Kt. 130., Konv. 1. fol. 45–48.; Simon Reniger jelentése. Edirne, 1658. április 28. ÖStA HHStA Türkei I. Kt. 130., Konv. 1. fol. 79., 82.; Simon Reniger jelentése. Edirne, 1658. május 19. ÖStA HHStA Türkei I. Kt. 130., Konv. 1. fol. 137–150.; Simon Reniger jelentése. Edirne, 1658. május 28. ÖStA HHStA Türkei I. Kt. 130., Konv. 1. fol. 164–166.; Kövér Gábor II. Rákóczi Györgynek. Bécs, 1658. április 14. MNL OL E190 37/9209.; Nádasdy Ferenc II. Rákóczi Györgynek. Bécs, 1658. április 20. MNL OL E190 30/7409.

³⁴ A Titkos Tanács az uralkodónak, Bécs, 1658. március 27. ÖStA HHStA Türkei I. Kt. 129., Konv. 1. fol. 261a–b, 269–279.; Johann Rudolf Schmid von Schwarzenhorn Kenán pasának. Bécs, 1658. május 27. ÖStA HHStA Türkei I. Kt. 130., Konv. 1. fol. 161–162.; Simon Reniger jelentése. Edirne, 1658. május 28. ÖStA HHStA Türkei I. Kt. 130., Konv. 1. fol. 164–166.; Toma, Egy dunántúli nagyúr, 1175.; Czigány, Amikor a török, 317., 321–322. Gonzaga a tervek szerint egy Sziléziából küldendő 8000 fős hadnak lett volna a parancsnoka, amiről 1658 áprilisában döntöttek.

³⁵ Simon Reniger jelentése. Edirne, 1658. május 28. ÖStA HHStA Türkei I. Kt. 130., Konv. 1. fol. 164–166.; Simon Reniger jelentése. Edirne, 1658. június 24. ÖStA HHStA Türkei I. Kt. 130., Konv. 1. fol. 182–186.; Szaplonczay Simon a beszerceieknek. Majszin, 1658. június 3. Hurmuzaki, *Documente privitoare* 15, 1280–1281. Olyan hírek is terjedtek, hogy a tatárok a kozákokkal Lengyelország felől törnek be Erdélybe.

gyulai szandzsákbég egységén, aminek eredményeképpen a budai pasa a Maroson át Lip-pához húzódott, és úgy tűnt, hogy Jenő várának elfoglalásával fog próbálkozni.³⁶

E terv egyik kulcsfontosságú szereplője, IV. Mehmed Giráj tatár kán érkezésével kapcsolatban azonban már problémák merültek fel. A májusban állítólag már úton lévő tatár sereg nagy részének vissza kellett fordulnia a kozákok belső konfliktusa miatt. Az 1657 augusztusában elhunyt hetman, Bogdan Hmjelnickij utóda, Ivan Vihovszkij és orosz-párti ellenzéke (Martin Puskar, Poltava polkovnyikja és Jakiv Barabas, a zaporozsjei kozákok parancsnoka) közötti ellentét már fegyveres összecsapáshoz vezetett. A tatárok a Krím biztonsága érdekében Vihovszkijt segítették, és részt vettek a két fél között 1658. június 1-jén lezajlott, a hetman pürrhoszi győzelmével végződött poltavai csatában. A kedélyek lecsillapodását követően csak június második vagy július első felében kerekedtek fel újra, s mivel a tatárok általában nagyjából egy-két hónap alatt értek Erdély területére, augusztus elejéig vagy közepéig nem lehetett a főserégükre számítani.³⁷

Az oszmán főserég végül 1658. június 24-én indult el Edirnéből, az anatóliai seregrész nagy része nélkül, mivel ez időre a lázadók már a nagyvezír leváltásának feltételével lettek volna hajlandók részt venni a hadjáraton. Az elégedetlenség következményeként egyébként még június 15-én vagy 17-én a szpáhik zsoldosztásakor Nakkás Haszan, a szerdengecstik agájának vezetésével néhány szpáhi saját sátránál kísérelt meg merényletet elkövetni a nagyvezír ellen, de Köprülü életét a közbelépő janicsárága megmentette. A főkolompokat, köztük a sziláhdárok agáját, Musztafát megölték, utóbbi lefejezett testét közszemlére is tették.³⁸

A hadjárat pontos célpontja még ekkor sem volt ismert, vagy legalábbis nyilvános, de továbbra is keringtek olyan híresztelések, hogy a nagyvezír Belgrádban fog telelni, ami egy hosszabb hadi vállalkozás jele is lehetett. Reniger úgy látta, hogy az oszmán sereg Dalmáciára fog támadni, Rákóczi üldözését és Erdélyből való kiebrudalását pedig a határmenti törökök és a tatárok végzik, de ha Rákóczi a híveivel várakba veszik be magukat, akkor az egész oszmán hadsereg Erdélyre fog zúdulni. Ballarino ezzel szemben elhitette magával, hogy Erdély lesz a célpont, noha később, július elején a velenceiek ellen küldendő sereg élelmének szállítására vonatkozólag kapott információkat.³⁹

A Dalmácia elleni támadási szándékot is jelezték a Bécsből a budai pasához menesztett Habsburg-küldött, Johann Friedrich Metzger tapasztalatai. Metzger 1658. június 18–27. között jutott el Budáról Lippára. Budáról hajóval utazott Bajáig, Becsénél kelt át a Tiszán, végül Lippán találkozott Kenán pasával. Útközben hallotta, hogy a törökök hidat vernek a Száván és a Dunán is, Vukovárnál és Tovarniknál kutakat ásnak, Eszéknél és

³⁶ Thúry Mihály Teleki Mihálynak. Borosjenő, 1658. június 22. Gergely, *Teleki Mihály levelezése*, 214.; II. Rákóczi György Lórántffy Zsuzsannának. Jánosd, 1658. június 24. MNL OL E190 30/7342.; CsL, 547–548.

³⁷ Constantin postelnik II. Rákóczi Györgynek. Bukarest, 1658. június 16. MNL OL E190 37/9215.; OT 630–631.; II. Rákóczi György Lórántffy Zsuzsannának. Gyulafehérvár, 1658. június 11. MNL OL E190 30/7339.; Simon Reniger jelentése. Edirne, 1658. május 28. ÖStA HHStA Türkei I. Kt. 130., Konv. 1. fol. 164–166.; Giovanni Battista Ballarino jelentése. Edirne, 1658. július 31. Óváry, *A Magyar Tud. Akadémia*, 148.; Plokhly, *Ukraine and Russia*, 276.; Magocsi, *A History of Ukraine*, 234. A tatárok Erdély eléréséhez szükséges ideje nagyjából kiszámítható az 1594. évi hadjáraton látottakból. Ekkor a rövidebb, de a nehezebb terepviszonyokkal rendelkező úton (Moldva) jöve Győrig az útjuk két-két és fél hónapig tartott, azaz átlagban a magyarországi területekre két hónap alatt érhettek el. Ivanics, *A Krimi Kánság*, 74–75.; Ivanics-Ress, *Osmanli-Habsburg Savaşlarında*, 457.

³⁸ Simon Reniger jelentése. Edirne, 1658. június 24. ÖStA HHStA Türkei I. Kt. 130., Konv. 1. fol. 182–186.; Hammer, *Geschichte des Osmanischen Reiches*, 42–43.; Na'imâ, *Tarih-i Na'imâ* 4, 1778–1779.; Abdurrahman, *Vekâyi-Nâme*, 119.; Silahdar, *Silahdar Tarihi*, 120–122.

³⁹ Johann Rudolf Schmid von Schwarzenhorn Kenán pasának. Bécs, 1658. május 27. ÖStA HHStA Türkei I. Kt. 130., Konv. 1. fol. 161–162.; Simon Reniger jelentése. Edirne, 1658. május 28. ÖStA HHStA Türkei I. Kt. 130., Konv. 1. fol. 164–166.; Giovanni Battista Ballarino jelentései. Pera, 1658. június 21. és július 8. Óváry, *A Magyar Tud. Akadémia*, 148.; Simon Reniger jelentése. Edirne, 1658. június 24. ÖStA HHStA Türkei I. Kt. 130., Konv. 1. fol. 168–170.

más helyeken táborverésre alkalmas helyeket készítenek. Metzger ezekből következtetett arra, hogy a nagyvezír elsődleges célja Dalmácia, amit a török katonák is tudnak, csak halálbüntetés terhe mellett megtiltották nekik, hogy erről bárkivel is beszéljenek. Hasonló következtetésre jutott az egy hónappal később a nagyvezírhez menesztett Habsburg-küldött, Julius Heinrich Wogin is, aki augusztus 12-én érkezett meg Belgrádba. Útja során nemcsak a törökök kútúrásairól kapott értesüléseket, hanem maga is látott kutakat és alaposan megtisztított utakat.⁴⁰

A török sereg a „megszokott tempóban” haladt előre, július 1-jén már az első nagyobb pihenőhelyen, Filibében tartózkodott. Eközben a Habsburgok értesülései szerint a nagyvezír úgy döntött, hogy rendhagyó módon további nagyobb pihenő beiktatása nélkül fog Belgrádig vonulni, mivel olyan kedvezőtlen híreket kapott, miszerint Batthyány I. Ádám, a Kanizsával szembeni végvidék főkapitánya (1633/1637–1659) és Zrínyi Miklós bán csapást mértek a boszniai pasára, Rákóczi pedig Temesvárat ostromolja. Noha ez utóbbiak csak alaptalan híresztelésnek bizonyultak, az oszmán sereg gyorsított menetelését támasztja alá egy rúznámcsedefter bejegyzése is. Ebben a Szófia–Belgrád közötti 15 menziles távolságot 15 napban jelölték meg, ami alapján feltételezhető, hogy már Szófia környékén juthatott el a nagyvezírhez valami kedvezőtlen hír.⁴¹

Ez pedig a budai pasa július 5-én Rákóczi hadaitól elszenvedett vereségeiről szóló tudósítás lehetett. A Jenő várában tartózkodó Rákóczi ugyanis azért, hogy a budai pasa „érdeklődését” elvonja a várról, felgyújtatta az aradi török palánkot. Ezt látva Kenán pasa erőivel kijött Lippáról, és a közeli Pálülésnél a két sereg összecsapott. A fejedelem győzelmet aratott, a menekülő törökök közül több előkelő, így az esztergomi szandzsákbég és a temesvári pasa is a Marosba fulladt.⁴² Egyre inkább úgy tűnt, hogy a határmenti török erők nem tudják megoldani a helyzetet.

A nagyvezírnek a hadjárat további tervezésekor azonban már nemcsak ezt, hanem a dzselálíkat is számításba kellett vennie. Abaza Haszan ellenállása ugyanis ez időre már nyílt lázadásá vált, Köprülü kivégzését követelve lázadóival már Burszáig nyomult előre, aminek köze lehetett ahhoz, hogy a nagyvezír július közepén 2400 janicsárt küldött vissza Szófiából a fővárosba.⁴³

Feltehetően a budai pasa vereségének hírére július 14-én utasítást adtak az Erdélybe történő betörés aktuális helyzet szerinti megtervezésére, valamint ezzel párhuzamosan a Belgrád–Lippa útvonal kijelölt menzijeinek Jenő felé való meghosszabbítására és véglegesítésére, továbbá ezek élelemmel való ellátására és készenlétben tartására. Ugyanakkor még ekkor sem látszott egyértelműnek, hogy Belgrádnál melyik irányba fog elindulni a sereg, a katonák csak azt tudták, hogy vagy Zárába, vagy Erdélybe mennek.⁴⁴

⁴⁰ Johann Friedrich Metzger Annibale Gonzaganak. Szakálos, 1658. július 16. ÖStA HHStA Türkei I. Kt. 130., Konv. 2. fol. 27–39.; Johann Friedrich Metzger beszámolója a budai pasánál tett látogatásáról. Bécs, 1658. július 25. ÖStA HHStA Türkei I. Kt. 130., Konv. 2. fol. 19–26.; Julius Heinrich Wogin jelentése. Kecskefal, 1658. szeptember 5. ÖStA HHStA Türkei I. Kt. 130., Konv. 2. fol. 126–135.; Szabados, Egy tolmács, 63–65.

⁴¹ Reniger jelentése. Edirne, 1658. július 1. ÖStA HHStA Türkei I. Kt. 130., Konv. 2. fol. 1–2.; Reniger jelentése. Edirne, 1658. július 21. ÖStA HHStA Türkei I. Kt. 130., Konv. 2. fol. 7–9.; BOA KK 1949. 32. Batthyány I. Ádám török „kapcsolataira” részletesebben lásd: Tóth, Török rabok, 136–153.

⁴² II. Rákóczi György Lórántffy Zsuzsannának. Gyula, 1658. július 11. MNL OL E190 30/7348.; CsL, 550–551.; II. Rákóczi György Rhédey Ferencnek. Székudvar, 1658. július 12. Szilágyi, II. Rákóczi György levelei, 98.; Bethlen, *Erdély története*, 35–36.; Kraus, *Erdélyi krónika*, 311.; Szakály, *Szalárdi János siralmas magyar krónikája*, 411–413.; Doberdoi, *A magyar nemzet hadtörténelme*, 118.; Szabados, Adalékok, 292–319.; Márki, A pállúlései ütközet, 123–125.; B. Szabó, *Erdély tragédiája*, 142–146.

⁴³ Görög Marin jelentése a nagyvezír üzenetéről. S. l., 1658. július 21. MNL OL E143 14. t. fol. 88.; EOE 11, 405–406.; Simon Reniger jelentése. Edirne, 1658. július 21. ÖStA HHStA Türkei I. Kt. 130., Konv. 2. fol. 7–9.; Na‘imâ, *Târih-i Na‘imâ* 4, 1786., 1787.

⁴⁴ BOA MAD 2998. 157/1.; BOA D.MKF 62/67.; Görög Marin jelentése a nagyvezír üzenetéről. S. l., 1658. július 21. MNL OL E143 14. t. fol. 88.; EOE 11, 405–406.

A szultáni udvarban sokan támogatták a Dalmácia elleni háborút, azt, hogy Köprülü végleg oldja meg a velencei problémát, Erdély ügyét pedig marginálisnak tartották. Abban viszont – állítólag – mindenki egyetértett, hogy bármi is történjék, a nagyvezírnek sikerrel kell hazatérnie, ellenkező esetben a fejével játszik.⁴⁵

11.3. Erdély ellen

Az oszmán sereg 1658. július 26-án érkezett meg Belgrádba, ahol valamivel több mint két hetet töltött. A hadjárat célpontjának kérdésében augusztus 6-án jöhetett el a fordulópont, ekkor ugyanis a nagyvezír egy hászeki vagy a szultán egyik bizalmas embere által üzenetet kapott Edirnéből, hogy tevékenységét 40 nap alatt intézze el, és térjen haza. Köprülü Mehmedet Abaza Haszan felkelésének egyre nagyobb kiszélesedése miatt rendelték vissza, mivel az aleppói pasa ez időre már teljes Anatóliát uralma alá vonta, sőt a július közepén a megfélemezésére küldött Topal Szari Kenán pasa is melléállt. A lázadók Köprülü Mehmed és a rájuk halálos *fetvát* kibocsátó sejhülszlám fejét követelték, ennek elmaradása esetén pedig Üszküdar és Isztambul lángba borításával fenyegetőztek.⁴⁶

A nagyvezírnek küldött üzenet pontosan nem ismert, de ha az elintézendő ügynek Erdélyt nevezte meg, akkor ez parancsnak is értelmezhető. Ha nem jelöltek ki konkrét irányt, akkor a kiterjedő lázadás és a megadott határidő miatt a helyzet megoldása egyértelművé vált. Jenő vára, azaz Erdély lett a hadi vállalkozás célpontja, ugyanis itt volt akutabb a helyzet, és az adott időpontra a probléma megoldhatónak látszott, ráadásul a már számtalan ellenséget szerzett Köprülünek pozíciója megtartása érdekében szüksége volt valamilyen siker felmutatására is.

Az idő szorításában a nagyvezírnek a Rákóczi-val való – feltehetően látszólagos – megegyezés is megfordult a fejében, a kegyelemért többször hívta táborába a fejedelmet, aki azonban nem járult a pasa elé, mert török támogatóitól annak várható leváltásáról értesült. Az invitálás lehetett akár csel is, hiszen Köprülü – már csak az iránta érzett személyes ellenszenv miatt is – a fejedelmet magával akarta vinni a szultán elé, és tulajdonképpen Rákóczi elfogása is kézzel fogható eredménynek számított volna, ha sikeres katonai akcióra nem maradt volna elég idő. Ezután döntöttek arról is, hogy Bosznia vilájet többi szandzsákjából már pénzben kéri a szürszáthozzájárulást, és ekkor rendelhették a boszniai beglerbéget, Szejdi Ahmedet a sereg mellé, akinek a kanizsai pasával együtt eredetileg Dalmáciában lett volna feladata.⁴⁷

⁴⁵ Giovanni Battista Ballarino jelentése. Edirne, 1658. augusztus 8. Óváry, *A Magyar Tud. Akadémia*, 148.

⁴⁶ Simon Reniger jelentése. Edirne, 1658. augusztus 5. ÖStA HHStA Türkei I. Kt. 130., Konv. 2. fol. 64–67.; Reniger jelentése. Edirne, 1658. augusztus (feltehetőleg augusztus 11. után) ÖStA HHStA Türkei I. Kt. 130., Konv. 2. fol. 101–102, 105.; Giovanni Battista Ballarino jelentése. Edirne, 1658. november 1. Óváry, *A Magyar Tud. Akadémia*, 149–150.; Hammer, *Geschichte des Osmanischen Reiches*, 37.; Na'imā, *Tarih-i Na'imā* 4, 1784–1791. Augusztusban egy Szandzsaklioglu vagy Zendzsefillioglu Haszan nevezetű kapudzsibasi is érkezett a nagyvezírhez. Ő a Porta és Abaza Haszan közötti levélváltás küldönce volt, akit visszatérése után IV. Mehmed Köprülühez küldött a lázadók levelével, már csak azért is, hogy személyesen számolhasson be a nagyvezírnek Abaza táborában szerzett tapasztalatairól. A beszámoló kisebb nyilvánosságot kapott, így az is, hogy Abaza a nagyvezír fejét követeli, ezért Köprülü a kapudzsibasit feltehetőleg tiszteletlen viselkedése, illetve biztonsági szempontból megölette. Nihâdi, *Tarih-i Nihâdi*, 182b., 184b.; Özkasap, *Tarih-i Nihâdi*, 39–40., 42.; Behcetî, *Tarih-i Sülâle-i Köprülü*, 41a.; Gökçek, *Behcetî Seyyid İbrahim*, 74.; Abdurrahman, *Vekâyi'-Nâme*, 123.

⁴⁷ Julius Heinrich Wogin jelentése. Keskfalva, 1658. szeptember 5. ÖStA HHStA Türkei I. Kt. 130., Konv. II. fol. 126–135.; Rozsnyay Dávid II. Rákóczi György idejéről való egyik feljegyzése, s. d. MNL OL P427 4. d. 4. t.; Szilágyi, Rozsnyay Dávid, 170–173.; B. Szabó – Sudár, „Independens fejedelem a Portán kívül”, 992.; Köprülü Mehmed II. Rákóczi Györgynek. S. I., s. d. Bethlen I., *Második Rákóczi György*, 176–180.; Enyedi, II. Rákóczi György, 266–269.; Egy török tisztségviselő valószínűleg II. Rákóczi Györgynek. S. I., s. d. MNL OL E211 134. cs. 20. t.; Hadnagy, Köprülü Mehmed, 109–110. Köprülü még egri pasaként került rossz viszonyba I. Rákóczi Györggyel (1630–1648), attól kezdve a Rákócziak iránt teljes ellenszenvvel viseltetett.

A következő napokban a sereg „átköltözött” Pancsova alá, ott várták a híreket a tatárokról. Augusztus 11-én megkezdtek a janicsárok felszerelésének Temesvárra szállítását, majd augusztus 15-én maga a sereg is elindult ide, miután a tatárokkal megerősített havasalföldiek betöréséről szóló üzenet megérkezett.⁴⁸

A különböző hiedelmekkel ellentétben Köprülü csak augusztus 20-án érkezett meg Temesvárra, ahonnan a seregével augusztus 24-én kerekedett fel Jenő irányába, ugyanis ezen a nap kapott hírt az általa nyomorult hangyáknak nevezett, IV. Mehmed Giráj által vezetett tatárokról. A kán augusztus 19-én a tervekkel ellentétben nem Moldva, hanem Havasalföld felől, a Bodzai-szoroson át tört be a fejedelemség területére. A törökök Arad környékének érintésével, mintegy bekerítő hadműveletként augusztus 27-én értek Jenő alá (lásd: 8.6.2.), és nekikezdték a vár ostromának előkészítéséhez.⁴⁹

A bevezetőben már láthattuk, hogy az ostrom augusztus 30-án kezdődött, és néhány nap után a védők Újlaky László vezetésével kapituláltak, az elhanyagolt állapotban lévő Jenőt szeptember 2-án harc nélkül foglalták el a törökök. Ezt követően, szeptember 14-én Köprülü Mehmed pasa a szultán nevében a fejedelemségből érkezett küldöttség tagjai közül – az erdélyiek szabadságát és a szokásjogot mellőzve – Barcsai Ákost nevezte ki fejedelemmé. Emellett Erdély évi adóját 40 000 aranyra emelték, továbbá az erdélyieknek a háborús költségekre további 500 000 tallért kellett fizetniük, Lugost és Karánsebest pedig át kellett engedniük a törököknek. A fejedelemség új helyzetbe került, mondhatni a román vajdaságok szintjére süllyedt, amit nemcsak a kinevezés formája mutat, hanem az is, hogy Barcsait nem ahdnámével, hanem nagy valószínűséggel csupán beráttal nevezték ki.⁵⁰

Rákóczi semlegesítése ugyan elmaradt, de az 1658. évi hadjárat a törökök számára néhány korántsem erős végvár elfoglalása és egy új erdélyi fejedelem kinevezése révén viszonylagos sikerrel zárult. A nagyvezír a tisztségben maradása érdekében nagyszerű diadalnak állította be ezt az eredményt, amit valójában a szerencsének is köszönhetett. Ugyanis az oszmánok állítólag nem tudták pontosan, hogy mekkora haderővel nézhetnek szembe, és ha az erdélyiek kellőképpen felkészültek volna Jenő megvédésére, akkor az idő szorításában lévő török hadseregnek nem biztos, hogy elegendő ideje lett volna a vár elfoglalására. A Rákóczi fogságába esett törökök szerint hat napig kellett volna a vár védőinek kitartaniuk, ami egy teljesen új helyzetet teremtett volna...⁵¹

11.4. Következtetések – Kettős hadjárat?

A fentiek alapján elmondható, hogy az 1658. évi oszmán hadjárat iránya a körülmények alakulásának függvényében több módosításon ment keresztül, melyek során sok jel utalt arra, hogy szokatlan módon egy kettős hadjárat lehetősége is felmerült. A kezdetben Vence elleni oszmán terveket Rákóczi keresztülhúzta a visszatérésével, és ellenállásával

⁴⁸ Julius Heinrich Wogin jelentése. Kesefalu, 1658. szeptember 5. ÖStA HHStA Türkei I. Kt. 130., Konv. 2. fol. 126–135.; Újlaky László Teleki Mihálynak. Borosjenő, 1658. augusztus 15. Gergely, *Teleki Mihály levelezése*, 244–245.; Silahdar, *Silahdar Tarihi*, 123.; BOA MAD 2998. 157/2.; BOA KK 1949. 41.; B. Szabó, II. Rákóczi György, 251.

⁴⁹ Julius Heinrich Wogin jelentése. Kesefalu, 1658. szeptember 5. ÖStA HHStA Türkei I. Kt. 130., Konv. 2. fol. 126–135.; Giovanni Battista Ballarino jelentése. Edirne, 1658. november 1. Óváry, *A Magyar Tud. Akadémia*, 149–150.; B. Szabó, II. Rákóczi György, 251.

⁵⁰ Papp, II. Rákóczi György, 168–169.; Papp, Amikor a nagyvezír választott, 128–129.

⁵¹ II. Rákóczi György Lórántffy Zsuzsannának. Várad, 1658. szeptember 5. MNL OL E190 30/7369.; CsL, 559–560.; II. Rákóczi György Rhédey Ferencnek. Tábor, 1658. szeptember 6. Szilágyi, II. Rákóczi György levelei, 100.; Újlaky László Teleki Mihálynak. Borosjenő, 1658. augusztus 23. Gergely, *Teleki Mihály levelezése*, 253–254. Az 1658. évi, majd a következő esztendőkből elért katonai sikerek nyomán a Köprülü család anyagi szempontból is megvetette a lábát a térségben. Erre részletesebben lásd: Kolçak, Köprülü Enterprises.

elérte, hogy a törökök Velence mellett Erdély ellen is háborút fontolgattak. A tényleges célpont kijelölését illetően azonban a szultáni udvarban is eltérő álláspontok alakultak ki, így gyakorlatilag egyidejűleg készültek megoldani a két problémát. Úgy számoltak, hogy amíg Erdély ügyét a határ menti törökök (a budai, a temesvári, az egri és a szilisztrai pasa), a két román vajdaság seregei és a tatárok esetleges kozák, illetve lengyel közreműködéssel el tudják rendezni, addig a főserg Dalmácián keresztül a velencei érdekeltségekre támad.

Ez utóbbinak szinte az utolsó pillanatig nagy fontosságot tulajdonítottak. A felvonulási és utánpótlási vonal május végére már elkészült, az útvonal szálláshelyeinek ellátásában Temesvár és Buda vilájetek szürszátjadójával is számoltak, a beszerzett élelem tárolásának súlypontját pedig Belgrádra helyezték. Az 1657-es tervekhez hasonlóan három, esetleg négy várra (Zára, Sibenik, Klisz, Split) támadtak volna egy időben, ami megmagyarázná a janicsárok kezdeti magas létszámát is.

Július elején az erdélyi helyzet súlyosbodása miatt úgy tűnt, hogy Rákóczi ügyét a helyi erők nem tudják megoldani. Ekkor véglegesítették a főserg Erdélybe való benyomulásának tervét, ami az előbbiekkal összefüggésben azért is látszott szükségesnek, mert a tatárok a kozákok belső konfliktusa miatt jelentős késésben voltak, és a törökök az újonnan kinevezett vajdák lojalitásában sem bízhattak. Belgrádba való megérkezése után a politikailag szorult helyzetben lévő nagyvezír a kialakult helyzetet mérlegelve akart döntést hozni, amit végül a dzselálík miatti visszarendeléséről szóló parancs kényszerített ki. Az akut helyzetre való tekintettel Erdély ügyét kellett elsimítania, és – ahogy Ballarino egy október eleji jelentésében írta – a lázadás keresztülhúzta a Dalmácia elleni terveket.⁵²

Tervbe vették a nagyvezír Belgrádban való telelését is, amit már a hadjárat megindulása előtt híreszteltek, és ami utólag megerősítésre is került.⁵³ Erre, illetve egy elhúzódó vagy egy téli hadjáratra utalhatnak az élelem biztosítására fedezetül szolgáló adók (nüzül, istrá) beszédésének és felhasználásának körülményei is: a Duna menti szandzsákokból mindkettőt természetben szedték be, aminek nagy részét Belgrádban tervezték elraktározni. Ennek közel kétharmadát nem használták fel, nagyjából a felét pedig visszahajóztatták a dunai kikötőkbe, ahogy tették ezt a kanizsai vilájetből vásároltak szinte teljes egészével is. Ezek a mennyiségek fedezetül szolgálhattak volna a Belgrádban való téli tartózkodásra vagy egy téli hadjárat élelem-utánpótlására. Ha voltak is ilyen elképzelések, a dzselálík miatt sem lehetett volna kivitelezni.

Az eddig leírtakkal összefüggésben a rúznámceiratok is jelzésértékkel bírnak. Ezekben a hadjáratral kapcsolatos kiadások és bevételek feljegyzése során általában a „der sefer-i hümájún” („a nagyúri hadjáraton”) kifejezést is feltüntették, amit néhány esetben annak a területnek a megnevezésével is kiegészítettek, amely ellen a hadjárat irányult. Az iratokban az 1658. évi hadjáratra vonatkozóan augusztus elejéig csak a „Rumeli” („Rumélia”) vagy a „garb” („nyugat”) szavak tűnnek fel (1657-ben is a „garb” szó fordul elő a Dalmácia, illetve a Kotor elleni hadi vállalkozással kapcsolatban), ami szintén arra utal, hogy a hadjárat elsődleges célja vagy fő hadszíntere Dalmácia lett volna. Az „Erdel” („Erdély”) kifejezés először egy augusztus 2-án kelt bejegyzésben bukkan fel, majd augusztus 6-át követően a hadjárat végéig már csak ez fordul elő.⁵⁴ Azaz, attól a naptól kezdve volt szó egyértelműen az Erdély elleni hadjáratról, amikor az Edirnéből érkezett küldönc a fent említett, az ügyek 40 nap alatt történő elrendezésére utasító üzenetet hozta

⁵² Giovanni Battista Ballarino jelentése. Edirne, 1658. október 7. Óváry, *A Magyar Tud. Akadémia*, 149.

⁵³ Simon Reniger jelentése. Edirne, 1658. szeptember 25. ÖStA HHStA Türkei I. Kt. 130., Konv. 2. fol. 171–172.

⁵⁴ BOA KK 1947. 80, 99, 103, 107, 110, 112, 114.; BOA KK 1949. 6, 18, 29, 36, 39, 43, 44, 47, 50.; BOA KK 1950. 6, 31, 36–43, 46, 55, 56, 61, 62.; BOA D.BRZ 47/1/48. 47/2/118. 47/3/35, 46. 47/10/39, 40, 41, 50, 56. 47/11/23, 74, 75, 111, 112. 47/12/39. 48/1/28, 29, 41. 48/13/53. 48/14/38.; BOA MAD 4576. 5, 6.; BOA MAD 16170. 2.

a nagyvezír számára. Tehát a rúznámcsedokumentumok is támpontként szolgálnak annak megítélésében, hogy mikor dönthettek végérvényesen az erdélyi beavatkozás prioritásáról.

Végezetül álljon itt egy idézet az oszmánok egyik akkori nagy ellenfelétől, korának kiváló hadvezérétől és hadtudósától, a fentebb már említett Zrínyi Miklóstól (1620–1664), akinek véleménye szintén a kettős hadjárat eshetőségét erősíti: „Csodálkozom azonban, hogy a török egyszerre két háborúba kezd. Ilyesmiről nem tud történelmük, és vallásuk sem engedi, meg a józan politika sem vallja. Lehet, hogy ezt az erdélyi ügyet nem nevezi háborúnak, s azt reméli és képzei, hogy nagyravágyását kénye-kedve szerint és veszedelem nélkül kielégítheti.”⁵⁵

⁵⁵ Zrínyi Miklós Rucsics Jánosnak. S. I. [1658]. Kovács, *Zrínyi Miklós összes művei*, 707–710.

12. Összegzés

Az összefoglalás vezérfonalának a begyűjtött élelemnek az állami bevételek és kiadások szempontjából számított pénzbeli értékének meghatározását választottuk. Ennek oka az, hogy Barcsai Ákos fejedelmi kinevezésekor (1658) az erdélyiekkel elfogadtatott szerződés egyik pontja a hadjárat költségeinek egy bizonyos összegig való megfizetésére kötelezte a fejedelemség lakosságát. Az élelemellátás természetesen csak a háborús ráfordítások egy részét képezi, de érdemes megvizsgálni, hogy a kirótt kártérítés összege mennyire fed(het)ti ezt le.

Ez az erdélyiekre kivetett hadi sarc a keresztény források szerint 500 000 tallerra rúgott. Az oszmán forrásokban csak 1000 kiszét említenek, ami valóban az említett mennyiséget jelenti. A tallér fajtája pedig nagy valószínűséggel az oszmán gazdasági adminisztráció „kedvencének” számító spanyol eredetű tallérral (kámil/rijál gurus) azonosítható, ami valamennyivel többet ért a holland oroszlános tallérnál (eszedi gurus).¹

Az említett összeget célszerű akcsére átváltani, mert a pénzforgalom és az elszámolások legnagyobb részében ezt használták. Ahogy már fentebb láthattuk (2.3.2.), a pénzék árfolyama területileg változott, így a központi részen 1 kámil gurust 80 akcsével, a nyugati végeken 110 akcsével váltottak. Az erdélyiektől kért „*imdad-i maszraf*” ezért 40 000 000 vagy 55 000 000 akcsét jelentett, azonban feltételezhető, hogy átváltás esetén utóbbival számoltak volna.

Ha esetleg a holland eredetű pénzben értendő a kártérítés összege, akkor ennek akcséértéke valamivel kevesebb az előbb látottaknál. Az eszedi gurus a központi részen 70 akcsét, a nyugati végeken 100 akcsét ért, így a hadi sarc 35 000 000 vagy 50 000 000 akcse lett volna.

Az áttekintés során az első lépésekben az élelemellátás alapjául szolgáló szürszát- és nüzüladó tervezett, illetve ténylegesen természetben behajtott tételeinek pénzbeli, az állami költségvetés során számított – tehát a piaci viszonyoknál magasabb – értékét (**a**), valamint az ezek kiegészítésére szolgáló vásárlásokra (istirá, szerbeszt istirá) és egyéb járulékos költségekre (szárazföldi és vízi szállítás, kenyérsütés stb.) fordítható/fordítandó, ezen két adó pénzben behajtott (bedel) mennyiségét (**b**) összegezzük. Ezt követően a vásárlásokra (**c**) és a többi szükségletekre (**d**) költendő, illetve költött pénz tételenkénti mennyiségét vesszük számba, aminek eredményeképpen nemcsak az előbb említetteknek (bedel-i szürszát, bedel-i nüzül, bedel-i mekári), mint a további ellátás anyagi fedezetének a mértéke, hanem az élelemellátás teljes költségének és az Erdélyre kivetett kártérítés összegének az egymáshoz viszonyított aránya is láthatóvá válik. Ezek mellett mintegy mellékszálként a hadjáraton résztvevők számára kiosztott, valamint a feleslegessé vált mennyiségek összesítésére (**e**), valamint a visszaút során a külön elszámolásként kezelt Edirne és Isztambul közötti ellátás összegzésére (**f**) is sort kerítünk.

a) Ami a hadsereg élelmiszer-ellátását illeti, megállapítható, hogy elsősorban a természetben beszedendő szürszátból (Rumélia, Buda, Temesvár, Eger, Kanizsa és Bosznia vilájetek) és nüzülből (Rumélia vilájet) tervezték ezt megoldani, de „természetesen” nem lehetett az egészet hiány nélkül begyűjteni. A szürszát esetében, ha természetben nem tudott teljesíteni egy kaza, akkor pénzben is fizethetett. Ez tételenként területileg megállapított, a piaci viszonyoknak nagyjából megfelelő összeget jelentett. A nüzül esetében

¹ Szakály, *Szalárdi János siralmas magyar krónikája*, 454.; Kraus, *Erdélyi krónika*, 318.; Marsigli, *Az Oszmán Birodalom*, 41.; Na'imá, *Tarih-i Na'imá* 4, 1795.; Mehmed Halife, *Tarih-i Gilmani*, 95a.; Vecihi, *Tarih-i Vecihi*, 88a. Abdi pasa és Behceti 1000 kiszé akcsét, azaz 500 000 akcsét említett, ami azonban elég kevésnek tűnik. Abdurrahman, *Vekâyi'-Nâme*, 125.; Behceti, *Tarih-i Sülâle-i Köprülü*, 44b.; Gökçek, *Behceti Seyyid Ibrahim*, 80.

csupán a leendő hadszíntérhez közelebb eső kazákból gyűjtötték be természetben az adót, a távolabbi területekről a tételek értékében pénz kérték.

A tervezett és a természetben ténylegesen szürszátként és nüzülként beszedett élelem értékének meghatározásakor a szürszát pénzbeli begyűjtésénél alkalmazott, területenként változó „árakat” vettük alapul, tételenként ezeket a 307. táblázatban már csak összefoglalóan tüntetjük fel.

tétel	tervezett			tényleges		
	szürszát	nüzül	összesen	szürszát	nüzül	összesen
árpa (kile) (akcséérték)	245 363 13 330 280	324 247,000 16 212 350,000	569 610,000 29 542 630,000	168 018,0 8 885 380,0	36 000,75 1 800 037,50	204 018,75 10 685 417,50
liszt (kile) (akcséérték)	35 031 3 603 300	100 654,875 10 065 487,500	135 685,875 13 668 787,000	23 981,0 2 421 160,0	10 384,75 1 038 475,00	34 365,75 3 459 635,00
juh (db) (akcséérték)	35 821 7 164 200	0	35 821,000 7 164 200,000	15 197,0 3 039 400,0	0	15 197,00 3 039 400,00
olaj (okka) (akcséérték)	31 396 941 880	0	31 396,000 941 880,000	21 474,5 644 235,0	0	21 474,50 644 235,00
méz (okka) (akcséérték)	19 880 397 600	0	19 880,000 397 600,000	14 043,0 280 860,0	0	14 043,00 280 860,00
szalma (kantár) (akcséérték)	10 820 324 600	0	10 820,000 324 600,000	9 720,0 291 600,0	0	9 720,00 291 600,00
tűzifa (cseki) (akcséérték)	5 535 166 050	0	5 535,000 166 050,000	5 045,0 151 350,0	0	5 045,00 151 350,00
pénzéérték (akcse)	25 927 910	26 277 837,500	52 205 747,500	15 713 985,0	2 838 512,50	18 552 497,50

307. táblázat. A tervezett és a ténylegesen beszedett nüzül és szürszát megoszlása

A juhok nagy részét ugyanakkor vásárlással tervezték beszerezni. Összesen 90 000 darab állattal számoltak, így a tervezett, a fenti táblázatban található juhok értékéhez hozzá kell adni 54 179 darabét is, azaz 10 835 800 akcsét is.

Ezenfelül a lisztből sült kenyeret is figyelembe kell venni. Az 1658. évi hadjárat idején 1 kile lisztből 50 pár kenyeret készítettek. Ha a sütést saját erőből oldották meg, akkor az páronként 1 akcsébe került. A tervezetben szereplő lisztből elméletileg 6 784 293,75 pár, míg a ténylegesből 1 718 287,5 pár kenyér sültethető. Így összesen a tervezet teljes értékét legalább 69 825 841,25 akcsének, a ténylegesét pedig minimum 20 270 785 akcsének lehet számítani.

b) A szürszát és a természetbeni nüzül esetében a szállítási költséget fedező mekári-pénzt is beszédtek, sőt Buda, Temesvár, Eger, Kanizsa és Bosznia vilájetekből egyáltalán nem terveztek természetbeni nüzült, hanem pénzbeli adót vetettek ki. Ez kiegészülve a szürszátból anyagiakban behajtott tételekkel elviekben fedezetet nyújthatott a szürszátból és nüzülből hiányzó tételeknek a hadszíntérhez közeli helyekről való beszerzéséhez (is-tirá). A tervezett bevételnek, 141 229 877,5 akcsének bizonyosan csupán 81,6%-ával, 115 250 872 akcsével lehet számolni, ami a természetbeni adó értékét tulajdonképpen bőven meghaladta (308. táblázat).²

² Ha a táblázatban látható összegekhez hozzávesszük a birodalom keleti felének nüzüldatait, akkor a tervezett bevétel 166 890 466,5 akcse, míg a tényleges befolyt pénz mennyisége 136 749 885 akcse lenne.

Összegzés

tétel	szürszát (akcse)	nüzül		összesen (akcse)
		pénz (akcse)	mekáripénz (akcse)	
tervezett	-	124 868 677,5	16 361 200	141 229 877,5
tényleges	8 247 944	91 584 531,0	15 418 397	115 250 872,0

308. táblázat. A nüzül és szürszát pénzben behajtott mennyiségének megoszlása

c) Ez a pénzügyi keret lehetőséget biztosított a két adóból fennmaradt hiány pótlására (vagy akár a tervezett ellátmány teljes finanszírozására), amit a leendő hadszíntérhez közeli területekről vásárlás (istirá) útján szoktak megoldani. Emellett a „kiegészítő” ételeket, mint a rizst, a kenyeret, a búzát és az ebből készített kétszersültet is ilyen módon szerezték be. A tervezet szerinti a szürszátból és a nüzülből elmaradt, és ezért istirá útján beszerzendő mennyiségek a 309. táblázatban foglaltak szerint alakultak.

árpa (kile)	liszt (kile)	juh (db)	olaj (okka)	méz (okka)	szalma (kantár)	túzfifa (cseki)
365 591,25	101 320,125	74 803	9921,5	5837	1100	490

309. táblázat. Az istirá útján beszerzendő mennyiségek megoszlása

Az istirá keretein belül a haszonállatok és a katonák számára alapélelemnek számító árpa és liszt esetében területileg tervezett „bevásárlólistát” készítettek, és ezeket a tételeket a rájáknak a piaci ár körülbelül egyharmadáért kellett a hadsereg rendelkezésére bocsátania. Az említettekén kívül a temesvári vilájetben olajat és mézet is ilyen módon terveztek beszerezni.

A vásárlásnak a szabad változatát (szerbeszt istirá) is alkalmazták, ekkor kevésbé tervszerűen, inkább a szükségletek szerint a piaci vagy a piacihoz közelebbi árakon vásároltak. Az árpa és liszt mellett a többi élelemfajta ilyen módon szerezték be. Az ezekről a tranzakciókról készült eseti feljegyzések azonban sokszor hiányosak: vagy a mennyiségeket, vagy az árukért fizetett összegeket nem tüntették fel, így az alábbi összesítőben dőltként szereplő adatok a valóságban többet jelent(h)ettek. Azaz az egész vásárlásra a 310. táblázatban látható 20 392 233 akcsénél akár több százzezres, milliós nagyságrenddel többet költöttek.

tétel	tervezett			tényleges		
	istirá	szerbeszt istirá	összesen	istirá	szerbeszt istirá	összesen
árpa (kile) (akcseérték)	261 109 5 222 180	114 462 2 166 330	375 571 7 388 510	248 036 4 960 720	187 415,0 5 704 219,0	435 451,0 10 664 939,0
liszt (kile) (akcseérték)	73 373 2 854 820	1 050 63 000	74 423 2 917 820	68 559 2 671 369	8 287,5 623 144,0	76 846,5 3 294 513,0
olaj (okka) (akcseérték)	14 600 219 000	n. a. n. a.	14 600 219 000	14 600 219 000	385,0 5 775,0	14 985,0 224 775,0
méz (okka) (akcseérték)	600 6 000	n. a. n. a.	600 6 000	600 6 000	232,0 2 320,0	832,0 8 320,0
rizs (kile) (akcseérték)	n. a.	6 000 420 000	6 000 420 000	n. a.	6 000,0 420 000,0	6 000,0 420 000,0
juh (db) (akcseérték)	n. a.	85 000 11 980 000	85 000 11 980 000	n. a.	13 646,0 2 319 970,0	13 646,0 2 319 970,0
kenyér (pár) (akcseérték)	n. a.	150 000 300 000	150 000 300 000	n. a.	231 540,0 443 580,0	231 540,0 443 580,0
búza (kile) (akcseérték)	n. a.	100 000 3 000 000	100 000 3 000 000	n. a.	100 000,0 3 000 000,0	100 000,0 3 000 000,0
kétszersült (kantár) (akcseérték)	n. a.	n. a. n. a.	n. a. n. a.	n. a.	121,0 16 136,0	121,0 16 136,0
pénzérték (akcse)	8 302 000	17 929 330	26 231 330	7 857 089	12 535 144,0	20 392 233,0

310. táblázat. Az istirá és a szerbeszt istirá útján a tervezett és ténylegesen vásárolt tételek megoszlása

A szürszátból és nüzülből származó mennyiségek kiegészítésére szolgáló vásárlást az árpa esetében az eredeti tervhez képest megfelelően irányozták elő, sőt ténylegesen túl is teljesítették, ahogyan az olajét is. Ebből a szempontból a liszt esetében már a vásárlási tervekben is kevesebb mennyiségekkel számoltak, ugyanis e beszerzés során már nem inkább a liszt vételére, hanem az ebből sült kenyér közvetlen beszerzésére törekedtek. 1 kile lisztből 50 pár kenyeret sütöttek, azaz a vásárolt kenyér mennyisége tulajdonképpen 4630,8 kile lisztet jelentett, bár a beszedett liszt mennyisége még ezzel együtt is elmaradt az elvileg szükségestől. A mézből nagyon keveset vételeztek, míg a hús beszerzése, akár csak a többi hadjáraton nehezebb és körülményesebb volt. A húst nem is foglalták bele a nüzülbe, nagy részét vásárlás útján kellett megoldani. A húsbeszerzést külön elszámolással dokumentálták, melynek hiányában kevés és hiányos adatok állnak rendelkezésre, mindenesetre a fenti táblázatban látható tényleges 13 646 darab állatnál jóval többet szerezhettek be.

d) Az élelemellátással kapcsolatban járulékos költségek is felmerültek. A kenyér és a kétszersült előállításához pénzbe került, valamint a szállításért is fizetni kellett. Erre konkrétumot csak a nüzülből és istirából származó tételek bizonyos részének vízi szállításával kapcsolatban láthattunk, de rendelkezünk adatokkal haszonállatok és szekerek vásárlására vonatkozóan is. A szekerek esetében azonban nem ismert, hogy milyen arányban

Összegzés

használták ezeket az élelem szállítására. A kiadásokhoz még hozzászámítható az ivóvíz-ellátás biztosításra vett néhány eszköz ára is. Ezek a költségek legkevesebb 7 456 930 akcsét tettek ki, aminek részleteit a 311. táblázat mutatja.

költségek	tervezett (akcse)	tényleges (akcse)
nüzül szállítása	n. a.	788 149
istirá szállítása	1 783 384	1 097 399
vízellátás	n. a.	239 300
kenyérsütés	n. a.	561 025
kétszersült sütése	800 000	800 000
kétszersült emínje	80 000	80 000
szekerek	n. a.	1 764 570
bivalyok	1 280 000	406 000
lovak	853 200	1 100 487
tevék	n. a.	620 000
összesen	4 796 584	7 456 930

311. táblázat. A járulékos költségek megoszlása

e) Az adók révén és a vásárlások során beszerzett tételekből a rendelkezésre álló adatok alapján az árpa és az olaj esetében haladták meg az előirányzott mennyiségeket, előbbi esetében jóval „túlteljesítve” a tervet. Így az élelmezés egyik (egy hadjárat sikerességének közvetetten is) kulcskérdése az állatok ellátása nemcsak megoldottnak, hanem túlbiztosítottnak is látszik, talán nem véletlenül. A szintén nagy fontossággal bíró liszt közel 80%-át sikerült biztosítani, de egy idő után ehelyett közvetlenül kenyér beszerzésére törekedtek. A harmadik alapélelem, a hús esetében a dokumentumok hiánya miatt csak töredék-adatokkal bírunk, az viszont feltételezhető, hogy az alább látható táblázatban szereplő, kevésnek tűnő mennyiségnél többel gazdálkodhattak.

Az élelem kiosztására vonatkozó feljegyzések alapján a rendelkezésre álló árpa 56, a liszt 18,1, az olaj 29,4, a méz 49,9%-át utalták ki bizonyosan a hadjáraton résztvevőknek, melynek során a liszt ebben az esetben is leginkább kenyérként jelent meg. Ezenkívül a térítéses kiosztásból 3 095 289 akcse bevétel is került a kincstárba. Az említettek részletei a 312. táblázatban³ láthatók.

tételek	árpa (kíle)	liszt (kíle)	juh (db)	olaj (okka)	méz (okka)	kenyér (pár)	szalma (kantár)	tízifa (cseki)
tervezett	569 610,00	135 685,875	90 000	31 396,0	19 880	n. a.	10 820	5535
tényleges	639 469,75	111 212,250	28 843	36 459,5	14 875	n. a.	9 720	5045
kiosztott	358 909,50	20 177,000	20 000	10 701,0	7 422	617 160	9 720	5045

312. táblázat. A hadjáraton résztvevők számára kiosztott tételek megoszlása

A sereg ellátására a begyűjtött árpa 28, a liszt 56,9, az olaj 42,7, a méz 33,1%-a feleslegessé vált. Az ellátmány fel nem használt mennyiségeiből jutott a környező várakba és az Isztambul környéki raktárakba is. Eladásra, adományozásra is felhasználták a felesleget, de bizonyos veszteségekkel is számolniuk kellett. Az eladásból ugyanakkor további 3 623 375 akcse bevétel is származott. Az adott mennyiségeket a 313. táblázat mutatja.

³ A táblázatban a kiosztott tételek csak az aktív hadjáratú időszakokra vonatkoznak, 1658. június 24. és október 19. között. A juhok mennyisége pedig a fentiekben látottak alapján tett óvatosságszerű becslés, ami egy minimumértéket képvisel.

tételek	árpa (kile)	liszt (kile)	juh (db)	olaj (okka)	méz (okka)	kenyér (pár)	rizs (kile)	bevétel (akcse)
fel nem használt	125 391,0	39 439	6000	1 166	241	n. a.	136	-
eladott	44 343,0	23 473	993	12 152	2949	20 000	4264	3 623 375
megsemmisült/ eladományozott	9 588,5	346	469	2 247	1730	24 175	n. a.	-
összesen	179 322,5	63 258	7462	15 565	4920	44 175	4400	3 623 375

313. táblázat. *A feleslegessé vált tételek megoszlása*

A tervezés és a körülményekhez képest eredményesnek mondható megvalósítás, valamint a felesleggé vált tételek adatai arra engedhetnek következtetni, hogy jóval nagyobb volumenű hadjáratra irányozták elő az élelmet. Nemcsak egy esetleges Várad elleni vagy más fejedelemségi célpont elleni támadásra, hanem a dalmáciai hadjáratra is elegendő lett volna.

f) Az Edirne–Isztambul közötti úton kiosztott ellátmányt külön elszámolásban kezelték. A tíz napra tervezett ellátmányt vásárlással és már rendelkezésre álló mennyiségek felhasználásával oldották meg, az alábbiakban ennek rövid összegzése látható (314. táblázat).

tétel	tervezett		tényleges	
	beszerzés	akcseérték	beszerzés	akcseérték
árpa (kile)	24 000	720 000	42 768,5	1 470 720
liszt (kile)	2 475	148 500	2 475,0	148 500
kenyér (pár)	0	0	8 350,0	16 700
szalma (kantár)	6 400	96 000	13 010,0	228 200
széna (szekér)	0	0	300,0	45 000
tűzifa (szekér)	0	0	1 870,0	74 800
összesen		964 500		1 983 920

314. táblázat. *Az Edirne–Isztambul közötti úton kiosztott ellátmány megoszlása*

A lisztből kenyeret sütöttek, 1 kiléből ez esetben is 50 párat. A sütés költsége 123 750 akcse volt, így a tervezett beszerzés pénzértéke 1 088 250, míg a ténylegesé 2 107 670 akcsét jelent. A beszerzett mennyiség egészét felhasználták, felesleg nem maradt belőle. A kiosztás során a térítéses tételekből 97 373 akcse bevétel is származott.

A hadjárat ideje alatt a hadsereg ételmezésére fordítottakat összeadva legalább 44 228 891 akcseértékkel lehet számolni. Ehhez hozzáadva az Edirne–Isztambul között felhasznált élelmet, az említett érték már 46 336 561 akcse lesz. Ha ehhez még hozzávesszük a haszonállatokra, mint szállítási költségekre fordított pénz egy részét (mivel nem ismerjük azt, hogy az állatokat ténylegesen mennyire használták élelemszállításra), a vízi szállítások díjainak még ki nem fizetett részleteit, az esetleges további kenyérsütési költségeket, valamint a feltételezhető további kenyér- és juhvásárlásokat, akkor ez az érték körülbelül 55 000 000–60 000 000 akcse között is mozoghat.⁴ Ez az akcseérték például a

⁴ Az állati erőre, mint szállítási költségre az ismereteink alapján legkevesebb közel 3 900 000 akcsét költöttek, ennek fele (1 950 000 akcse) feltehetően „elszámolható” élelemszállításra. A vízi szállítások díjainak ki nem fizetett részletei kerekítve megközelítőleg 500 000 akcsét jelentettek. A kiosztott kenyér mennyisége a hadjárat első kéthónapos intervallumában (1658. június 24. – augusztus 22.) 617 160 párat tett ki. A második kéthónapos intervallumra (1658. augusztus 23. – október 19.) vonatkozóan egyelőre nem ismertek a kiosztott mennyiségek

birodalom európai részéről beszédni tervezett nüüzlpénz felét sem teszi ki, illetve nagyjából megegyezik a nüüzlből és a szürszátból származó pénzbevétel közel kétharmadával.

Ha a végelszámolásnál figyelembe vesszük a kiosztott, illetve eladott tételekből származó bevételt, akkor az élelem-utánpótlásra való tényleges minimum ráfordítás már csak 37 510 227 akcse, a további tíz nap ellátását is hozzászámítva 39 520 524 akcse, az említett további költségekkel pedig körülbelül 48 000 000–53 000 000 akcse lenne.

Az erdélyiekre kiszabott 500 000 talléros háborús kártérítésre visszakanyarodva megállapítható, hogy ha ez spanyol eredetű gurust jelentett, akkor a nyugati területeken érvényes 1 tallér 110 akcse árfolyamon számolva ez az összeg (55 000 000 akcse) tulajdonképpen a hadsereg élelemellátását nagyjából fedezte volna. Ha a központi részekben érvényes 80 akcsés árfolyamon számoljuk a tallért (40 000 000 akcse), akkor az ellátmány értékének körülbelül 75–85%-át jelentette volna.

Ha a hadi sarc pénzeme a holland eredetű gurust jelentette, akkor a nyugati végeken alkalmazott árfolyam alapján (1 tallér 100 akcse) ez az összeg (50 000 000 akcse) az élelem-utánpótlás költségeinek legkevesebb körülbelül 90%-át fedezte volna. Ha a központi területeken érvényben lévő elszámolást (1 tallér 70 akcse) vesszük figyelembe, akkor ez a pénzmennyiség (35 000 000 akcse) az élelemellátás anyagi értékének körülbelül 65–75%-ának felelt volna meg.

A tervezett ellátmányt (legkevesebb 69 825 841,25 akcse) így az említett összegek egyike sem fedezte volna teljesen, de ebből is látszik, hogy az oszmánok (feltehetően tudatosan) vagy túltervezték az ellátást, vagy nagyobb volumenű hadjáratra készültek, mert amint látható, kevesebb mennyiségből is megoldhatóvá vált a sereg élelemellátása.

A hadjárat élelemellátásában a Duna menti szandzsákok, elsősorban Szilisztra és Nigbolu „vállalta” a legnagyobb részt. Kazáikból természetben nemcsak szürszátot és nüüzlt gyűjtöttek be, hanem még az istirá tekintélyes része is innen származott. Ennek ellenére, feltehetően a dalmáciai hadműveletek elmaradása miatt a nüüzlt szinte nem, az istirának csupán harmadát használták fel a hadjáraton.

Szilisztra és Nigbolu szandzsákok mellett a budai vilájetet, annak is leginkább déli részét lehet megemlíteni, ahol a szürszáton és az istirában kívül nem kis mennyiségben szerbeszt istirával is éltek. Ez megterhelő lehetett a területre nézve, ugyanis a nüüzlt már csak pénzben tervezték begyűjteni, és februárban Simon Reniger is olyan információkkal rendelkezett, hogy a Belgrádtól északra lévő területeken a kiszipolyozás miatt nagy a drágaság. Az enyhe tél miatt tűzfát, lisztet, takarmányt nagy mennyiségben nem kellett ide szállítani, azonban az előkészületek hírére mind a keresztény, mind pedig a muszlim lakosság menekült a térségből. Ha ez nemcsak a várható összecsapások, hanem a megnövekedett terhek miatt is történt, akkor rávilágít arra, hogy bármennyire is kalkuláltak egy térség teherbíró képességével, a kötelezettségek nagy része mégis inkább a hadszíntérhez közeli helyekre hárult (volna), jelen esetben a Duna környéki szandzsákokra, a budai és a boszniai vilájet kazáira.

Ruméliát viszont kemény tél sújtotta, ami miatt állítólag gondok adódtak az utánpótlásban. A szürszátadatokban ez nem igazán jelentkezik, azonban feltehetően ennek következtében a térségben még nyáron is drágaság uralkodhatott. Temesvár környékén az

számai, de erre az időszakra is arányosan számolhatunk közel 617 000 párral. A kenyérnek sütése páronként 1 akcsébe, készen vételezve 2 akcsébe került. Feltételezve mindkét lehetőséget, a kenyérre, illetve kenyérsütésre átlagban nagyjából 925 500 akcsét lehet figyelembe venni. A biztosított juhok száma a nagyon kevés rendelkezésre álló dokumentum alapján legalább a tervezett 90 000 darab megközelítőleg harmada (30 000 db) volt. Korábbi számításaink alapján további 40 000 állatot is beszerezhettek, aminek költsége az alkalmazott 170 akcsés darabonkénti áron számítva 6 800 000 akcse lehetett volna. Összesen így az élelemellátás további kiadásaira megközelítőleg 10 000 000 akcsét is számíthatunk.

árpából volt hiány, viszont kenyérben, rizsben és húsban a hadsereg nem szűkölködött.⁵ Az ellátmányból ráadásul az elfoglalt Jenő várának kijelölt legénységének ellátására és zsoldjára (2 456 830 akcse) is jutott.

A rendelkezésre álló, bár hiányos források a hadsereg megfelelő élelemellátásáról, előrelátó tervezésről és viszonylag hatékony megvalósításról tanúskodnak, aminek köszönhetően a sereg a váratlan helyzetekre is rugalmasan tudott reagálni. Ezenfelül a dokumentumok az élelemkiosztás kedvezményezettjeinek képében feltárják a birodalom központi és tartományi igazgatásának személy szerinti irányítóit, átfogó képet nyújtanak a birodalom közigazgatási felosztásáról, és árnyaltabb képet mutatnak a hadjárat eredeti célpontjára vonatkozóan. Ugyanakkor a kedvezményezettek cseppet sem rövid listája korántsem annyira részletes, hogy a hadjáraton résztvevők számát meg lehessen állapítani, a fegyveres alakulatokból is csak a portai egységek létszámát lehetséges valamennyire megbecsülni.

Összességében elmondható, hogy a rendelkezésre álló dokumentumok nemcsak az 1658. évi hadjárat élelmiszer-ellátásáról, hanem az oszmán hadsereg élelem-utánpótlási rendszeréről is átfogó képet nyújtanak.

⁵ Mehmed Halife, *Tarih-i Gilmani*, 84a.; Simon Reniger jelentése. Edirne, 1658. február 13. ÖStA HHStA Türkei I. Kt. 129. Konv. 1. fol. 66–79.; Julius Heinrich Wogin jelentése. Kesekfalu, 1658. szeptember 5. ÖStA HHStA Türkei I. Kt. 130. Konv. 2. fol. 126–135.

Felhasznált források

Levéltári és kéziratári források

Ausztria

Österreichisches Staatsarchiv, Wien (ÖStA)
Haus-, Hof- und Staatsarchiv (HHStA)
Türkei I. (Turcica)

Bulgária

Nacionalna biblioteka "Szv. szv. Kiril i Metodij" (NBKM, Szofija)
Orientalszki Otdel

Magyarország

Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, Budapest (MNL OL)
Magyar Kamara Archívuma (MKA)
E 142 Acta publica
E 143 Tractatus publici
E 190 Archivum familiae Rákóczi
E 211 Lymbus
Családi levéltárak
P 427 Viczay- és Khuen-Héderváry család
P 1313 Batthyány család levéltára, Törzslevéltár
P 1868 Rhédey család levéltára, Az Országos Levéltár által rendezett iratok

Magyar Tudományos Akadémia Kézirattára, Budapest (MTAK)

Ms. 4870
Ms. 4893

Törökország

Başbakanlık Osmanlı Arşivi, İstanbul (BOA)
Bab-1 Defteri Belgeleri (D)
Başmuhasebe Kalemi Belgeleri (D.BŞM)
Büyük Ruznamçe Kalemi ve Bağlı Birimlerine Ait Belgeler (D.BRZ)
Evâmir-i Maliye Kalemi Belgeleri (D.EVM)
Ganem Mukâtaası Kalemi ve Bağlı Birimlerine Ait Belgeler (D.GNK)
Mevkûfât Kalemi Belgeleri (D.MKF)

Bab-1 Defteri Defterleri (D)
Başmuhasebe Kalemi Defterleri (D.BŞM)
Mevkûfât Kalemi Defterleri (D.MKF)
Teşrifat Kalemi Defterleri (D.TŞF)

İbnülemin Tasnifi Belgeleri (İE)
Askeriye (İE.AS)
Dahiliye (İE.DH)
Maliye (İE.ML)

Kamil Kepeci Tasnifi Defterleri (KK)

Maliyeden Müdevver Defterleri (MAD)

Yurt Dışı Arşiv Merkezlerine Ait Kataloglar
Yabancı Arşiv Bulgaristan (YB.04)

İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi, Nadir Eserler Kütüphanesi, İstanbul (İÜ NEK)
Türkçe Yazma, nr. 734. Eyyubî Efendi, *Kavânîn-i Nâme-i Hümayûn*.

Köprülü Yazma Eser Kütüphanesi, İstanbul (KYEK)
Ahmed Paşa, nr. 212. Behcetî, Seyyid İbrahim Efendi, *Târîh-i Sülâle-i Köprülü*.

Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, İstanbul (TSMK)
A 3078. Solakzade, Mehmed Hemdemi, *Solakzade Tarihi*.
Bağdat nr. 219. Nihâdî, *Tarih-i Nihâdî*.
Revan nr. 1312. *Tarih-i Varadin*.

Kiadott források

- Abdurrahman, Abdi Paşa, *Vekâyi '-Nâme*, haz., Derin, Fahri Çetin, İstanbul, 2008.
- Bethlen János, *Erdély története 1629–1673*, ford., P. Vásárhelyi Judit, Budapest, 1993.
- CsL= Szilágyi Sándor, szerk., *A két Rákóczy György családi levelezése*, Budapest, 1875.
- Enyedi István II. Rákóczi György veszedelméről 1657–1660, in Szabó Károly, szerk., *Erdélyi történelmi adatok*, 4. köt., Kolozsvár, 1862, 219–316.
- EOE 11=Szilágyi Sándor, szerk., *Erdélyi országgyűlési emlékek*, 11. köt. (1649–1658), Budapest, 1886.
- EOE 12=Szilágyi Sándor, szerk., *Erdélyi országgyűlési emlékek*, 12. köt. (1658–1661), Budapest, 1887.
- Evliyâ, Çelebi b. Derviş Mehemed Zillî, *Evliyâ Çelebi Seyahatnamesi Topkapı Sarayı Bağdat 307 Yazmasının Transkripsiyonu-Dizini*, 5. kitap, haz., Dağlı, Yücel – Kahraman, Seyit Ali – Sezgin, İbrahim, İstanbul, 2001.
- Evliyâ, Çelebi b. Derviş Mehemed Zillî, *Evliyâ Çelebi Seyahatnamesi Topkapı Sarayı Kütüphanesi Revan 1457 Numaralı Yazmanın Transkripsiyonu-Dizini*, 6. kitap, haz., Kahraman, Seyit Ali – Dağlı, Yücel, İstanbul, 2002.
- Evliyâ, Çelebi b. Derviş Mehemed Zillî, *Evliyâ Çelebi Seyahatnamesi Topkapı Sarayı Kütüphanesi Bağdat 308 Numaralı Yazmanın Transkripsiyonu-Dizini*, 7. kitap, haz., Dağlı, Yücel – Kahraman, Seyit Ali – Dankoff, Robert, İstanbul, 2003.
- Evliyâ, Çelebi b. Derviş Mehemed Zillî, *Evliyâ Çelebi Seyahatnamesi Topkapı Sarayı Bağdat 308 Numaralı Yazmanın Transkripsiyonu-Dizini*, 8. kitap, haz., Kahraman, Seyit Ali – Dağlı, Yücel – Dankoff, Robert, İstanbul, 2003.
- Fekete Lajos, A berlini és drezdai gyűjtemények török levéltári anyaga. Első közlemény, *Levéltári Közlemények* 6 (1928), 259–305.
- Feridün, Ahmed Bey, *Mecmû 'a-ı Münşeatü 's-Selâtin*, 2. cilt, İstanbul, 1275.
- Gemil, Tahsin, *Relațiile Țărilor Române cu Poarta otomană în documente turcești 1601–1712*, București, 1984.
- Gergely Samu, II. Rákóczy György küzdelmei történetéhez, *Történelmi Tár* (1893), 323–341.
- Gergely Sámuel, szerk., *Teleki Mihály levelezése*, 1. köt., (1656–1660), Budapest, 1905.
- Grondski de Grondi, Samuele, *Historia belli Cosacco-Polonici*, Pest, 1789.

- Hezarfen, Hüseyin Efendi, *Telhisü'l-Beyân Fî Kavânîn-i Âl-i Osmân*, haz., İlgürel, Sevim, Ankara, 1998.
- Hinds, Allen B, ed., *Calendar of State Papers Relating to English Affairs in the Archives of Venice*, 31. vol., s. 1., 1931.
- Hudiță, Ioan, *Recueil de documents concernant l'histoire des Pays Roumains tirés des archives de France XVIe et XVIIe siècles*, Iași, 1929.
- Hurmuzaki, Eudoxiu de, coll., *Documente privitoare la Istoria Românilor*, 14. vol., 1. part, (1650–1747), Iorga, Nicolae, ed., Bucuresti, 1897.
- Hurmuzaki, Eudoxiu de, coll., *Documente privitoare la Istoria Românilor*, 15. vol., 2. part, (1601–1825), Iorga, Nicolae, ed., București, 1913.
- Id. G. Bethlen Imre, *Második Rákóczi György ideje*, Nagyenyed, 1829.
- Kemény János, Ruina exercitus Transylvanici, in V. Windisch Éva, szerk., *Kemény János és Bethlen Miklós művei*, Budapest, 1980, 313–321.
- Késmárki Tököly Imre naplója 1693. 1694. évekből*, közli: Nagy Iván, Pest, 1863.
- Kiss András, Kiadatlan országgyűlési emlékek az ország romlásának idejéből. Az EOE kiegészítése 1657. és 1659. évi iratokkal, in Kiss András, *Más források – más értelmezések*, Marosvásárhely, 2003, 358–369.
- Kovács Sándor Iván, szerk., *Zrínyi Miklós összes művei*, Budapest, 2003.
- Kraus, Georg, *Erdélyi krónika 1608–1665*, ford., Vogel Sándor, Budapest, 1994.
- Kupusović, Amina, ob., *Opširni popis Bosanskog sandžaka iz 1604. godine*, 3. sv., Nametak, Fehim, ed., Sarajevo, 2000.
- Lettera di ragguaglio della vittoria navale conseguita a'Dardanelli dall'Armata della Sereniss. Republica di Venetia*, Venetia, 1656. [szerző nélkül]
- Lutsch, Johannes, Diarium, in Joseph, Kemény, hgg., *Deutsche Fundgruben der Geschichte Siebenbürgens*, 1. Bd., Klausenburg, 1839, 277–336.
- Magyari Károly, Adatok Kemény János életéhez, 1634–1660, *Történelmi tár* (1905), 469–497.
- Marsigli, Luigi Ferdinando, *Az Oszmán Birodalom katonai állapotáról, felemelkedéséről és hanyatlásáról*, ford., Molnár Mónika, Budapest, 2007.
- Mehmed Halife, Tarih-i Gilmani, in Atsız, Buğra, *Das Osmanische Reich um die Mitte des 17. Jahrhunderts*, München, 1977.
- Müneccimbaşı, Derviş Dede Ahmed Efendi, *Sahâifü'l-Ahbâr Fî Vekayi'l-A'sâr*, 3. cilt, s. 1., 1285.
- Na'îmâ, Mustafa Efendi, *Târih-i Na'îmâ*, 3. cilt, haz., İpşirli, Mehmet, Ankara, 2007.
- Na'îmâ, Mustafa Efendi, *Târih-i Na'îmâ*, 4. cilt, haz., İpşirli, Mehmet, Ankara, 2007.
- Németh István, „Ugyan ott Jenőnél Úr Barcsai Akos Fejedelemmé tétették.” (Ismeretlen magyar nyelvű forrás Barcsay Ákos török követjárásáról.), *Keletkutatás* (1996. tavasz), 57–80.
- OT= Szilágyi Sándor, szerk., *Okmánytár II. Rákóczy György diplomáciai összeköttetéseihez*, Budapest, 1874.
- Óváry Lipót, *A Magyar Tud. Akadémia Történelmi Bizottságának oklevél-másolatai*, 3. füzet, Budapest, 1901.
- Özcan, Abdülkadir, *Eyyubî Efendi Kanûnnâmesi*, İstanbul, 1994.
- Petryityvity-Horváth Kozma önéletírása (1634–1660), in *Történelmi Kalászkok 1603–1711*, szerk., Thaly Kálmán, Pest, 1862, 1–83.
- Quiclet, M., *Les voyages de M. Quiclet a Constantinople par terre*, Paris, 1664.
- Ráth Károly, Rédey Ferenc erdélyi fejedelem megbizottjának, Sebesi Ferencnek követsége 1658-ban a budai vezérnél, *Győri Történelmi és Régészeti Füzetek* 1. (1861), 1–7.
- Rycaut, Paul, *The History of the Turkish Empire. From the Year 1640. to the Year 1677*, London, 1679.

- Rycaut, Paul, *The Present State of the Ottoman Empire*, London, 1668.
- Şeyhî, Mehmed Efendi, *Vekâyi 'u'l-Fuzalâ*, haz., Ekinci, Ramazan – Örs, Derya, 1–2. cilt, İstanbul, 2018.
- Silahdar, Fındıklılı Mehmed, *Silahdar Tarihi*, 1. cilt, İstanbul, 1928.
- Süreyya, Mehmed, *Sicill-i Osmanî*, 1–6. cilt, haz., Akbayar, Nuri – Kahraman, Seyit Ali, İstanbul, 1996.
- Szakály Ferenc, s. a. r., *Szalárdi János siralmas magyar krónikája*, Budapest, 1980.
- Szilágyi Sándor, *Erdély és az északkeleti háború*, 2. köt., Budapest, 1891.
- Szilágyi Sándor, II. Rákóczy György levelei Rhédey Ferenchez, *Történelmi Tár* (1892), 96–126.
- Szilágyi Sándor, szerk., *Rozsnyay Dávid, az utolsó török deák, történeti maradványai*, (Magyar történelmi emlékek, második osztály: írók, 8. köt.) Pest, 1867.
- Theiner, Augustino *Vetera monumenta Slavorum meridionalium historiam illustrantia. Tom. Sec. 1524–1800*, Zagrabiae, 1875.
- Uşşákzâde, İbrâhîm Hasîb Efendi, *Zeyl-i Şakâ'ik*, haz., Ekinci, Ramazan – Örs, Derya, İstanbul, 2017.
- Vecihi, Tarih-i Vecihi, in Atsız, Buğra, *Das Osmanische Reich um die Mitte des 17. Jahrhunderts*, München, 1977.
- Veltzé, Hauptmann, Die Hauptrelation des kaiserlichen Residenten in Constantinopel Simon Reniger von Reningen 1649–1666, in *Mittheilungen des k. und k. Kriegs-Archivs. Neue Folge*, 12. Bd., 1900, 57–169.
- Verancsics Antal összes munkái, 12. köt., közlik: Szalay László – Wenzel Gusztáv, in *Magyar Történelmi Emlékek. Második osztály: írók*, 32. köt., Budapest, 1875.
- Veress, Andrei, *Documente privitoare la istoria Ardealului, Moldovei şi Țării-Româneşti*, 10. vol. (1637–1660), Bucureşti, 1938.
- Wibling, K., Diplomáciai okmányok II. Rákóczy György uralkodása történetéhez. (A svédországi levéltárakból.) 1–2. közlemény, *Történelmi Tár* (1893), 409–439., 678–708.
- Yılmaz, Coşkun, ed., *İstanbul Kadı Sicilleri*, 50. cilt, Rumeli Sadâreti Mahkemesi, 106 Numaralı Sicil (H. 1067-1069/M. 1656-1658), İstanbul, 2019.
- Yılmaz, Ziya, haz., *İsâ-zâde Târîhi (Metin ve Tahlil)*, İstanbul, 1996.
- Zrínyi Miklós, Tábori kis trakta, in Kovács Sándor Iván, szerk., *Zrínyi Miklós összes művei*, Budapest, 2003, 428–439.

Felhasznált szakirodalom

- 't Hart, Marjolein, *The Dutch Wars of Independence. Warfare and Commerce in the Netherlands, 1570–1680*, London–New York, 2014.
- Acaroğlu, M. Türker, *Balkanlarda Türkçe Yer Adları Kılavuzu*, İstanbul, 2006.
- Acaroğlu, M. Türker, *Bulgaristan'da Türkçe Yer Adları Kılavuzu*, Ankara, 1988.
- Ådahl, Karin, Claes Brorson Rålamb's Embassy to the Sublime Porte in 1657–1658, in Ådahl, Karin, ed., *The Sultan's Procession. The Swedish Embassy to Sultan Mehmed IV in 1657–1658 and the Rålamb Paintings*, İstanbul, 2006, 8–25.
- Adams, Simon, Tactics or Politics? „The Military Revolution” and the Hapsburg Hegemony, 1525–1648, in Lynn, John Albert, ed., *Tools of War – Instruments, Ideas, and Institutions of Warfare, 1445–1871*, Urbana–Chicago, 1990, 28–52.
- Afyoncu, Erhan, Defterhâne, in *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 9. cilt, İstanbul, 1994, 100–104.
- Afyoncu, Erhan, Müteferrika, in *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 32. cilt, İstanbul, 2006, 183–185.

- Afyoncu, Erhan, Nişancı, in *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 33. cilt, İstanbul, 2007, 156–158.
- Afyoncu, Erhan, Rûznâmçe, in *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 35. cilt, İstanbul, 2008, 277–278.
- Afyoncu, Erhan, Sipahi, in *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 37. cilt, İstanbul, 2009, 256–258.
- Afyoncu, Erhan, Zeâmet, in *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 44. cilt, İstanbul, 2013, 162–164.
- Ağar, Serkan, Geçmişten Bugüne Mali İdare, *TBB Dergisi* 73 (2007), 372–432.
- Ágoston, Gábor, *Guns for the Sultan: Military Power and the Weapons Industry in the Ottoman Empire*, Cambridge, 2005.
- Ágoston, Gábor, The Costs of the Ottoman Fortress-System in Hungary, in Dávid, Géza – Fodor, Pál, eds., *Ottomans, Hungarians, and Habsburgs in Central Europe. The Military Confines in the Era of Ottoman Conquest*, Leiden–Boston–Köln, 2000, 195–228.
- Ahışhalı, Recep, Muhzır, in *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 31. cilt, İstanbul, 2006, 85–86.
- Ahışhalı, Recep, *Osmanlı Devellet Teşkilatında Reisülküttâblık (XVIII. Yüzyıl)*, İstanbul, 2001.
- Ahışhalı, Recep, Reisülküttâb, in *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 34. cilt, İstanbul, 2007, 546–549.
- Akbayar, Nuri, *Osmanlı Yer Adları Sözlüğü*, İstanbul, 2003.
- Akdağ, Mustafa, *Celâli İsyancıları (1550–1603)*, Ankara, 1963.
- Akdağ, Mustafa, *Türkiye'nin İktisadî ve İçtimai Tarihi (1453–1559)*, 2. cilt, Ankara, 1999.
- Akgündüz, Ahmed, *Osmanlı Devleti'nde Gayrimüslimlerin Yönetimi*, İstanbul, 2008.
- Akgündüz, Murat, *XIX. Asır Başlarına Kadar Osmanlı Devleti'nde Şeyhülislâmlık*, İstanbul, 2002.
- Akkaya, Ziya, *Vecîhî, Devri ve Eseri*, PhD Dissertation, Ankara, 1957.
- Akpınar, Cemil – Sarı, Nil, Hekimbaşı, in *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 17. cilt, İstanbul, 1998, 160–164.
- Aksan, Virginia H., *An Ottoman Statesman in War and Peace: Ahmed Resmi Efendi, 1700–1783*, Leiden, 1995.
- Aksan, Virginia H., Feeding the Ottoman Troops on the Danube, 1768–1774, *War and Society* 13/1 (1995), 1–14.
- Aksan, Virginia H., *Ottoman Wars, 1700–1870: An Empire Besieged*, London–New York, 2007.
- Aktepe, M. Münir, Amcazâde Hüseyin Paşa, in *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 3. cilt, İstanbul, 1991, 8–9.
- Akyıldız, Ali, Para, in *War and Society*, 34. cilt, İstanbul, 2007, 163–166.
- Alkan, Mustafa, Osmanlı Devletinde Merkez Teşkilatı, in Gündüz, Tufan, ed., *Osmanlı Teşkilatı Tarihi El Kitabı*, Ankara, 2012, 15–75.
- Altunan, Sema, Osmanlı Devleti'nde Haberleşme Ağı: Menzilhâneler, in *Türkler*, 10. cilt, Ankara, 2002, 913–919.
- Altunan, Sema, XVII. Yüzyıl Sonlarında İstanbul-Edirne Arasındaki Menziller ve Bazı Menzilkeş Köyler, *Tarih Araştırmaları Dergisi* 39 (2006), 75–99.
- Andrescu, Ştefan, Venice and the Rumanian Principalities, in Graciotti, Sante, ed., *Italia e Romania. Due popoli e due storie a confronto (secc. XIV–XVIII)*, Firenze, 1998, 159–169.
- Antonov, Aleksandr, Bulgar Topraklarında Kurulan Menzil Sisteminin Organizasyonu (XVI–XVIII. Yüzyıllar), in *Türkler*, 10. cilt, Ankara, 2002, 927–934.
- Aydın, Mehmet, haz., *17. Yüzyıl Divan Şairlerinden Vecdî (Abdülbaki) Divanı*, Prizren, 2003.

- B. Szabó János – Sudár Balázs, „Independens fejedelem a Portán kívül” II. Rákóczi György oszmán kapcsolatai. 2. rész, *Századok* 147/4 (2013), 931–999.
- B. Szabó János, Erdély katasztrófája 1658-ban, *Aetas* 21/2–3 (2006), 204–218.
- B. Szabó János, *Erdély tragédiája 1657–1662*, Budapest, 2019.
- B. Szabó János, II. Rákóczi György 1658. évi török háborúja, *Hadtörténelmi Közlemények* 134/2–3 (2001), 231–278.
- Bagi Zoltán Péter, *A császári-királyi mezei hadsereg a tizenöt éves háborúban. Hadszervezet, érdekérvényesítés, reformkísérletek*, Budapest, 2011.
- Bagi Zoltán Péter, A főlélmester és a bormester feladatai a tizenöt éves háború időszakában (1593–1606), in Muskovics Andrea Anna, szerk., *Szőlő, bor, termelés, fogyasztás, társadalom. Borkultúra és társadalom visszatekintve a 21. századi Magyarországról*, Budapest, 2013, 456–461.
- Bagi Zoltán Péter, A hadseregellátás problémája a tizenöt éves háborúban, *Történelmi Szemle* 62/4 (2020), 527–547.
- Bagi Zoltán Péter, A hadügyi forradalom elméletének rövid összefoglalása, in Bagi Zoltán Péter – Horváth Adrienn, szerk., *Mozaikok a Magyar Királyság 16–17. századi történelméből*, Budapest, 2012, 141–158.
- Bagi Zoltán Péter, Egy példa az újkori hadviselés nehézségeire. A főlélmester és a kenyérmester feladatai a tizenöt éves háború időszakában (1593–1606), *Aetas* 27/3 (2012), 79–87.
- Bagi Zoltán Péter, Vázlat a császári haderő élelemellátásáról a tizenöt éves háború időszakában, in Petercsák Tivadar – Berecz Máttyás, szerk., *Tudomány és hagyományörzés*, Eger, 2008, 103–119.
- Balcı, Sezai, *Osmanlı Devleti'nde Tercümanlık ve Bab-ı Ali Tercüme Odası*, PhD Dissertation, Ankara, 2006.
- Ballingal Finkel, Caroline, The Provisioning of the Ottoman Army During the Campaigns of 1593–1606, in Tietze, Andreas, hgg., *Habsburgisch-osmanische Beziehungen. Wien, 26.–30. September 1983*, Wien, 1995, 107–123.
- Barkan, Ömer Lütfi, Avârız, in *İslam Ansiklopedisi*, 2. cilt, İstanbul, 1979, 13–19.
- Bárány Attila, Hadtáp és logisztika Angliában a százéves háború korában, in Pósn László – Veszprémy László, szerk., „A hadtáp volt maga a fegyver.” *Tanulmányok a középkori hadszervezet és katonai logisztika kérdéseiről*, Budapest, 2013, 59–115.
- Başer, Alper, *Bucak Tatarları (1551–1700)*, Afyonkarahisar, 2010.
- Bekar, Cumhur, *The Rise of the Köprülü Family: The Reconfiguration of Vizierial Power in the Seventeenth Century*, PhD Dissertation, Leiden, 2019.
- Beydilli, Kemal, Yeniçeri, in *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 43. cilt, İstanbul, 2013, 450–462.
- Bilge, Sadık Müfit, *Osmanlı'nın Macaristanı. Osmanlı Hâkimiyetindeki Macaristan'ın Tarihî Coğrafyası ve İdari Taksimâtı (1526–1718)*, İstanbul, 2010.
- Birken, Andreas, *Die Provinzen des Osmanischen Reiches*, Wiesbaden, 1976.
- Biró Vencel, *Erdély követei a Portán*, Cluj – Kolozsvár, 1921.
- Black, Jeremy, *A Military Revolution? Military Change and European Society, 1550–1800*, London, 1991.
- Black, Jeremy, *European Warfare in a Global Context, 1660–1815*, London–New York, 2007.
- Bog, Ingomar, Türkenkrieg und Agrarwirtschaft. Einführung in die Probleme der Heeresversorgung und der Kriegsfinanzierung vor allem in Österreich unter der Enns und seinen Grenzlandschaften im 16. und 17. Jahrhundert, in Pickl, Othmar, hrsg., *Die wirtschaftlichen Auswirkung der Türkenkriege. Vorträge des 1. Internationalen Grazer Symposions zur Wirtschafts- und Sozialgeschichte Südosteuropas*, Graz, 1971, 13–26.
- Bogdán István, *Magyarországi hossz- és földmértékek a XVI. század végéig*, Budapest, 1978.

- Boldog Zoltán, A bizánci hadsereg ellátása a 9–11. században, in Pósan László – Veszprémy László, szerk., „*A hadtáp volt maga a fegyver.*” *Tanulmányok a középkori hadszervezet és katonai logisztika kérdéseiről*, Budapest, 2013, 19–44.
- Bostan, Hanefi M., Osmanlı Devleti’nde Yol ve Haberleşme Sistemi, in *Türk Dünyası Araştırmaları* 82 (1993), 63–67.
- Bostan, İdris, *Osmanlı Bahriye Teşkilâtı: XVII. Yüzyılda Tersâne-i Âmire*, Ankara, 2003.
- Bostan, İdris, XVI–XVII. Yüzyıllarda Osmanlı Tersaneleri ve Gemi İnşa Teknolojileri, in *Osmanlı*, 6. cilt, Ankara, 1999, 612–620.
- Bozkurt, Rıza, *Osmanlı İmparatorluğunda Kollar, Ulak ve İaşe Menzilleri*, Ankara, 1966.
- Braudel, Ferdinand, *A Földközi-tenger és a mediterrán világ II. Fülöp korában*, 1. köt., ford., R. Szilágyi Éva, Budapest, 1996.
- Brown, Peter B., Tsar Aleksei Mikhailovich: Muscovite Military Command Style and Legacy to Russian Military History, in Lohr, Eric – Poe, Marshall, eds., *The Military and Society in Russia, 1450–1917*, Leiden–Boston–Köln, 2002, 119–145.
- Buzpınar, Şit Tufan – Küçükkaşçı, Mustafa Sabri, Haremeyn, in *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 16. cilt, İstanbul, 1997, 153–157.
- Çakır, Baki, *Osmanlı Mukataa Sistemi (XVI–XVIII. Yüzyıl)*, İstanbul, 2003.
- Çapraz, Çağatay, *Pétervárad 1694. évi török ostroma nyugati és oszmán források alapján*, PhD-disszertáció, Szeged, 2011.
- Çelik, Bülent, *Osmanlı Seferlerinin Lojistik Sorularına Kentli Esnafın Getirdiği Çözümler: Orducu Esnafı*, PhD Dissertation, Ankara, 2002.
- Çelik, Şenol, Orducu, in *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 33. cilt, İstanbul, 2007, 370–373.
- Çetin, Cemal, Menzilhânelerin Müstemilatlarına ve Tefrişlerine Dair Birtakım Gözlemler, *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi* 22 (2009), 43–59.
- Çetin, Cemal, Osmanlı Devleti’nde Ulaşım ve İletişimin Örgütlenmesi, *Tarihin Peşinde Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi* 5 (2011), 17–38.
- Çetin, Cemal, Osmanlılarda Mesafe Ölçümü ve Tarihî Süreci, in Bahar, Hasan – Toker, Mustafa – Hacıgökmen, Ali – Küçükbezci, H. Gül, eds., *Tarihçiliğe Adanmış Bir Ömür. Prof. Dr. Nejat Göyünç’e Armağan*, Konya, 2013, 443–466.
- Ciure, Florina, *Relațiile dintre Veneția și Transilvania în secolele XVI–XVII*, Brăila–Oradea, 2013.
- Clausewitz, Carl von, *Vom Kriege*, Erfstadt, 2003.
- Collins, L. J. D., The Military Organization and Tactics of the Crimean Tatars, 16th–17th Centuries, in Parry, V. J. – Yapp, M. E., eds., *War, Technology and Society in the Middle East*, London, 1975, 257–276.
- Creveld, Martin van, *Supplying War – Logistics from Wallenstein to Patton*, Cambridge, 1990.
- Cvetkova, Bistra, Le Service des ‘Celep’ et le ravitaillement en bétail dans l’Empire Ottoman (XVe–XVIIIe s.), *Études historiques* 3 (1966), 145–172.
- Czigány István, A végvári katonaság ellátása 1672–1700, in Petercsák Tivadar – Berecz Mátyás, szerk., *Végvár és ellátás*, Eger, 2001, 53–65.
- Czigány István, Amikor a török két háborúba kezd. Egy „lopakodó” háború anatómiája 1658–1661, in Bene Sándor – Fodor Pál – Hausner Gábor – Padányi József, szerk., *Határok fölött. Tanulmányok a költő, katona, államférfi Zrínyi Miklósról*, Budapest, 2017, 313–341.
- Czigány István, *Reform vagy kudarc? Kísérletek a magyarországi katonaság beillesztésére a Habsburg Birodalom haderejébe 1600–1700*, Budapest, 2004.
- Cziráki Zsuzsanna, Habsburg-oszmán diplomácia a 17. század közepén. Simon Reniger konstantinápolyi Habsburg rezidens kinevezésének tanúságai (1647–1649), *Századok* 149/4 (2015), 835–871.

- Cziráki Zsuzsanna, Követ vagy szélhámos? A Habsburg-diplomácia útvesztői egy kontantinápolyi gyilkosság tükrében, *Aetas* 31/3 (2016), 22–39.
- Cziráki Zsuzsanna, Language Students and Interpreters at the Mid-seventeenth-century Habsburg Embassy in Constantinople, *Theatrum historiae* 19 (2016), 27–44.
- Dağlı, Yücel – Üçer, Cumhure, *Tarih Çevirme Kılavuzu*, 4. cilt, Ankara, 1997.
- Darling, Linda T., *Revenue-Raising and Legitimacy. Tax Collection and Finance Administration in the Ottoman Empire 1560–1660*, Leiden, 1996.
- Davies, Brian L., *Warfare, State and Society on the Black Sea Steppe 1500–1700*, London–New York, 2007.
- Davies, Brian, The Second Chigirin Campaign (1678): Late Muscovite Military Power in Transition, in Lohr, Eric – Poe, Marshall, eds., *The Military and Society in Russia, 1450–1917*, Leiden–Boston–Köln, 2002, 97–118.
- Dávid Géza – Fodor Pál, Az oszmán timár-birtokos haderő a XVII. század második felében, *Hadtörténelmi Közlemények* 117/2 (2004), 481–509.
- Demirtaş, Mehmet, Osmanlı Maliye Teşkilatı, in Gündüz, Tufan, ed., *Osmanlı Teşkilatı Tarihi El Kitabı*, Ankara, 2012, 215–270.
- DİA, Mehmed Paşa, Gürcü, in *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 28. cilt, Ankara, 2003, 510–511.
- Doberdoi Bánlaky József, *A magyar nemzet hadtörténelme. 16. rész. (1630–1682)*, Budapest, 1940.
- Doğan, Muzaffer, *Sadâret Kethüdâlıđı*, PhD Dissertation, İstanbul, 1995.
- Dođru, Halime, *Lehistan'da Bir Osmanlı Sultanı. IV. Mehmed'in Kamaniçe-Hotin Seferleri ve Bir Masraf Defteri*, İstanbul, 2006.
- Eickhoff, Ekkehard, *Venedig, Wien und die Osmanen. Umbruch in Südosteuropa 1645–1700*, München, 1970.
- Emecen, Feridun, Başbâki Kulu, in *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 5. cilt, İstanbul, 1992, 126–127.
- Emecen, Feridun, Başmuhasebe Kalemı, in *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 5. cilt, İstanbul, 1992, 133–135.
- Emecen, Feridun, Cebelü, in *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 7. cilt, İstanbul, 1993, 188–189.
- Engel Pál, *A temesvári és moldovai szandzsák törökori települései (1554–1579)*, Szeged, 1996.
- Engels, Donald W., *Alexander the Great and the Logistics of the Macedonian Army*, Berkeley–Los Angeles–London, 1978.
- Enökl Dezső, *A Duna és mellékvizei távolsági névmutatója*, Budapest, 1960.
- Erdođan, Mehtap, *Sıdkı Paşa Dıvân ve Berf ü Bahâr*, İstanbul, 2011.
- Erdođan, Mehtap, Sıdkı Paşa'nın Alegorik Bir Eseri: Berf ü Bahâr, *Turkish Studies/Türköloji Arařtırmaları*, 4/2 (2009), 360–405.
- Erdođan, Meryem Kaçan, *II. Viyana Kuşatması*, PhD Dissertation, İstanbul, 2001.
- Ertaş, Mehmet Yaşar, *Mora'nın Fethinde Osmanlı Sefer Organizasyonu (1714–1716)*, PhD Dissertation, İstanbul, 2000.
- Ertaş, Mehmet Yaşar, Osmanlı Devleti'nde Sefer Organizasyonu, in Eren, Güler, ed., *Osmanlı*, 6. cilt, Ankara, 1999, 590–597.
- Ertaş, Mehmet Yaşar, *Sultanın Ordusu*, İstanbul, 2007.
- Fehér, Géza, Osmanisch-Türkische Gewichtsstücke in Ungarn, in *II. Uluslararası Türk ve İslam Bilim ve Teknoloji Tarihi Kongresi (28 Nisan–2 Mayıs 1986). Bildiriler*, 3. cilt, İstanbul, 1987, 211–221.
- Feodorov, Ioana, Mihnea III Radu, Prince of Wallachia, as Seen by Paul of Aleppo and his Father Makâriyüs İbn al-Za'ım, Patriarch of Antioch, *Revue des Études Sud-Est Européennes* 52/1–4 (2014), 289–306.

- Finkel, Caroline, *The Administration of Warfare: the Ottoman Military Campaigns in Hungary, 1593–1606*, Wien, 1988.
- Fissel, Mark Charles, *English Warfare, 1511–1642*, London–New York, 2001.
- Fodor Pál, Az oszmán pénzrendszer 16. századi válságáról. Megjegyzések az 1589/89. évi leértékelésről, *Aetas* 14/4 (1999), 27–40.
- Fodor Pál, Muzulmán hadvezérek, *História* 8/3–4 (1986), 55–59.
- Fodor Pál, *Vállalkozásra kényszerítve. Az oszmán pénzügyigazgatás és hatalmi elit változásai a 16–17. század fordulóján*, Budapest, 2006.
- Fodor Pál, Telhis, in *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 40. cilt, İstanbul, 2011, 402–404.
- Frost, Robert I, *After the Deluge. Poland–Lithuania and the Second Northern War 1655–1660*, Cambridge, 2004.
- G. Etényi Nóra, *Hadszintér és nyilvánosság. A magyarországi török háború hírei a 17. századi német újságokban*, Budapest, 2003.
- G. Etényi Nóra, Hírek és számok a magyarországi hadiellátásról a 16–17. századi nyomtatványokban, in Petercsák Tivadar – Berecz Mátyás, szerk., *Végtár és ellátás*, Eger, 2001, 85–106.
- Gebei Sándor, *II. Rákóczi György külpolitikája (1648–1657)*, Budapest, 2004.
- Gebei Sándor, II. Rákóczi György lengyelországi hadjárata, 1657, *Hadtörténelmi Közlemények* 105/2 (1992), 30–64.
- Gebei Sándor, II. Rákóczi György szerepe a Rzeczpospolita felosztási kísérletében (1656–1657), *Századok* 134/4 (2000), 801–848.
- Gemil, Tahsin, *Târile Române în contextul politic internațional (1621–1672)*, București, 1979.
- Genç, Mehmet, Nâzır, in *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 32. cilt, İstanbul, 2006, 449–450.
- Genç, Serdar, *Osmanlı-Safevi Savaşlarında Sefer Organizasyonu ve Lojistik*, PhD Dissertation, İstanbul, 2011.
- Generál Tibor, *Allah serege*, Budapest, 1987.
- Geöcze István, Hadi élelmezés az 1664-ik évi hadjáratban, *Hadtörténelmi Közlemények* 6 (1893), 728–729.
- Gévay Antal, *A budai pasák*, Bécs, 1841.
- Glete, Jan, *War and the State in Early Modern Europe. Spain, the Dutch Republic and Sweden as Fiscal-Military States, 1500–1660*, London–New York, 2002.
- Golub, Ivan, Zrinski, Križanić i Lippay. Tragovi dodira. (Zrinyi, Križanić és Lippay. Az érintkezés nyomai.), in Bene, Sándor – Hausner, Gábor – Ladić, Zoran, ur., *Susreti dviju kultura. Obitelj Zrinski u hrvatskoj i mađarskoj povijesti*, Zagreb, 2012, 383–446.
- Gökçek, Mehmet Fatih, *Behcetî Seyyid İbrahim Efendi “Târîh-i Sülâle-i Köprülü” (Transkripsiyon ve Tahlil)*, Thesis, İstanbul, 2006.
- Gökpınar, Bekir, *Varadin Seferinde Organizasyon ve Lojistik (1716)*, Erzurum, 2014.
- Göyünç, Nejat, «Hâne» Deyimi Hakkında, *Tarih Dergisi* 32 (1979), 331–348.
- Grozdanova, Elena, Bergleute (Madenci), Salzgewinner (Tuzcu) und Celeps als Bevölkerungsgruppen mit Sonderpflichten und Sonderstatus im Osmanischen Reich. Versuch einer vergleichenden Analyse, *Südost-Forschungen* 56 (1997), 105–121.
- Grozdanova, Elena, Bevölkerungskategorien mit Sonderpflichten und Sonderstatus – nach unveröffentlichten osmanisch-türkischen Dokumenten der Orient-Abteilung der Nationalbibliothek „Kyryll und Method” in Sofia, in Majer, Hans Georg, hgg., *Osmanistische Studien zur Wirtschafts- und Sozialgeschichte. In Memoriam Vančo Boškovič*, Wiesbaden, 1986, 46–67.
- Güçer, Lütfi, *XVI. ve XVII. Asırlarda Osmanlı İmparatorluğu’nda Hububat Meselesi ve Hububattan Alınan Vergiler*, İstanbul, 1964.

- Gyöngyössi Márton, *Altin, akcse, mangir... Oszmán pénzek forgalma a kora újkori Magyarországon*, Budapest, 2004.
- Györkös Attila, Logisztika az itáliai háborúk korában. Az 1512–1513-as hadjáratok esete, in Pósan László – Veszprémy László, szerk., „*A hadtáp volt maga a fegyver.*” *Tanulmányok a középkori hadszervezet és katonai logisztika kérdéseiről*, Budapest, 2013, 149–164.
- Gyulai Éva, Kézcsók a svéd királynak. II. Rákóczi György lengyelországi hadjáratának ábrázolása Erik Jönsson Dahlberg rajzain (1657/1696), in Szabó András Péter – Kármán Gábor, szerk., *Szerencsének elegyes forgása. II. Rákóczi György és kora*, Budapest, 2009, 451–497.
- Hadnagy Szabolcs, *Az oszmán hadsereg élelmiszer-utánpótlásának rendszere az 1658. évi erdélyi hadjárat tükrében*, PhD-disszertáció, Szeged, 2015.
- Hadnagy Szabolcs, Köprülü Mehmed egri kormányzósága – egy oszmán államférfi életrajzának kérdőjelei, *Keletkutatás* (2010. tavasz), 107–113.
- Halaçoğlu, Yusuf, Klasik Dönemde Osmanlılarda Haberleşme ve Yol Sistemi, in İhsanoğlu, Ekmeleddin, haz., *Çağını Yakalayan Osmanlı!*, İstanbul, 1995, 13–21.
- Halaçoğlu, Yusuf, Osmanlı İmparatorluğu'nda Menzil Teşkilâtı Hakkında Bazı Mülâhazalar, in İnalçık, Halil – Göyünç, Nejat – Lowry, Heath W., eds., *Osmanlı Araştırmaları II.*, İstanbul, 1981, 123–132.
- Halaçoğlu, Yusuf, *Osmanlılarda Ulaşım ve Haberleşme (Menziller)*, Ankara, 2002.
- Haldon, John, Roads and Communications in the Byzantine Empire: Wagons, Horses, and Supplies, in Pryor, John H., ed., *Logistics of Warfare in the Age of the Crusades. Proceedings of a Workshop held at the Centre for Medieval Studies, University of Sydney, 30 September to 4 October 2002*, Aldershot, 2006, 131–158.
- Haldon, John, *Warfare, State and Society in the Byzantine World, 565–1204*, London, 1999.
- Hale, John Rigby, *War and Society in Renaissance Europe, 1450–1620*, London, 1985.
- Hammer, Joseph, *Geschichte des Osmanischen Reiches*, 6. Bd., Pest, 1830.
- Hering, Gunnar, Panagiotis Nikousios als Dragoman der kaiserlichen Gesandtschaft in Konstantinopel, *Jahrbuch der Österreichischen Byzantinistik* 44 (1994), 143–178.
- Heywood, Colin, The Via Egnatia in the Ottoman Period: The *menzilhânes* of the *Sol Kol* in the Late 17th/Early 18th Century, in Zachariadou, Elisavet A., ed., *The VIA EGNA-TIA under Ottoman Rule, 1380–1699*, Rethymnon, 1996, 129–144.
- Hinz, Walther, *Islamische Masse und Gewichte*, Leiden, 1955.
- Horn Ildikó, Sebesi Ferenc – egy erdélyi diplomata, in Draskóczy István, szerk., *Scripta manent. Ünnepi tanulmányok a 60. életévét betöltött Gerics József professzor tiszteletére*, Budapest, 1994, 199–205.
- Hóvári János, Az erdélyi kanthner és a balkáni kantár: mértéktörténeti vizsgálódás a 15–16. század fordulóján, *Századok* 117/5 (1983), 1015–1027.
- Hóvári, János, The Transylvanian Kanthner and the Balkan Kanthar. An Inquiry into the Metrology of the Turn of the 15th–16th Centuries, *Acta Orientalia Academiae Scientiarum Hungaricae* Tom. 39/2–3 (1985), 259–274.
- Howorth, Henry H., *History of the Mongols from the 9th to the 19th Century. Part 2*, London, 1880.
- Hynková, Hana, *Europäische Reiseberichte aus dem 15. und 16. Jahrhundert als Quellen für die historische Geographie Bulgariens*, Sofia, 1973.
- İlgürel, Mücteba, *Abaza Hasan Paşa İsyanı*, İstanbul, 1976.
- İlgürel, Mücteba, Canbolatoğulları, in *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 7. cilt, İstanbul, 1993, 144–145.
- İlgürel, Mücteba, Köprülü Mehmed Paşa, in *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 26. cilt, Ankara, 2002, 258–260.

- İlgürel, Mücteba, Levent, in *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 27. cilt, Ankara, 2003, 149–151.
- İlgürel, Mücteba, Subaşı, in *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 37. cilt, İstanbul, 2009, 447–448.
- İnalçık, Halil – Quataert, Donald, eds., *An Economic and Social History of the Ottoman Empire 1300–1914*, Cambridge, 1994.
- İnalçık, Halil, Giray, in *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 14. cilt, İstanbul, 1996, 76–78.
- İnalçık, Halil, Introduction to Ottoman Metrology, *Turcica* 15 (1983), 311–348.
- İnalçık, Halil, Military and Fiscal Transformation in the Ottoman Empire 1600–1700, *Archivum Ottomanicum* 6 (1980), 283–337.
- İnalçık, Halil, Osmanlılar’da Raiyyet Rüsûmu, in İnalçık, Halil, *Osmanlı İmparatorluğu. Toplum ve Ekonomi*, İstanbul, 1993, 31–65.
- İnalçık, Halil, Osmanlı-Rus Rekabetinin Menşei ve Don-Volga Kanalı Teşebbüsü (1569), *Belleter* 46 (1948), 349–402.
- İnalçık, Halil, Timar, in *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 41. cilt, İstanbul, 2012, 168–173.
- İnbaşı, Mehmet, *Ukrayna’da Osmanlılar. Kamaniçe Seferi ve Organizasyonu (1672)*, İstanbul, 2004.
- İpekten, Halûk, *Nâili. Hayatı-Sanâtı-Eserleri, Bazı Şiirlerinin Açıklamaları*, Ankara, 2018.
- İpşirli, Mehmet, Araba, in *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 3. cilt, İstanbul, 1991, 242–245.
- İpşirli, Mehmet, Arpa Emîni, in *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 3. cilt, İstanbul, 1991, 312.
- İpşirli, Mehmet, Beylikçi, in *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 6. cilt, İstanbul, 1992, 78–79.
- İpşirli, Mehmet, Esîrî Mehmed Efendi, in *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 11. cilt, İstanbul, 1995, 390–391.
- İpşirli, Mehmet, Kazasker, in *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 25. cilt, Ankara, 2002, 140–143.
- İpşirli, Mehmet, Mustafa Efendi, Bolevî, in *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 31. cilt, İstanbul, 2006, 295–296.
- İpşirli, Mehmet, Sadrazam, in *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 35. cilt, İstanbul, 2008, 414–419.
- İşbilir, Ömer, Mekkâre, in *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 28. cilt, Ankara, 2003, 554–555.
- İşbilir, Ömer, Osmanlı Ordularının İaşe ve İkmalî: I. Ahmed Devri İran Seferleri Örneği, in *Türkler*, 10. cilt, Ankara, 2002, 151–158.
- İşbilir, Ömer, *XVII. Yüzyıl Başlarında Şark Seferlerinin İaşe İkmal ve Lojistik Meseleleri*, İstanbul, 1996.
- İşık, Ayhan, Osmanlı Devleti’nde Nakîbü’l-Eşrâflık Müessesesi ve Meşihat Arşivindeki Nakîbü’l-Eşrâf Defterleri, *Alevilik Araştırmaları Dergisi* 8 (2014), 213–285.
- Ivanics Mária, *A Krîmi Kánság a tizenöt éves háborúban*, Budapest, 1994.
- Ivanics Mária, Melek Ahmed pasa 1657. évi lengyelországi hadjárata II. Rákóczi György ellen Evlia Cselebi útleírásában, in Szabó András Péter – Kármán Gábor, szerk., *Szerencsének elegyes forgása. II. Rákóczi György és kora*, Budapest, 2009, 171–203.
- Ivanics Mária, Rabszerzés és rabkiváltás a Krîmi Kánságban a 16–17. században. (Az 1657. évi lengyelországi hadjáratban fogságba esett erdélyiek történetéhez.), *Századok* 141/6 (2007), 1483–1514.

- Ivanics-Ress, Mária, Osmanlı-Habsburg Savaşlarında Kırım Tatarlarının Rolü (1593–1606), in Eren, Güler, ed., *Osmanlı*, 1. cilt, Ankara, 1999.
- Jakó Klára, Adalék Constantin Şerban és III. Mihnea Radu havasalföldi vajdák portréjához, in Bessenyei József – Draskóczy István, szerk., *Pénztörténet-gazdaságtörténet. Tanulmányok Buza János 70. születésnapjára*, 2009, 172–181.
- Janos, Damien, Panaiotis Nicousios and Alexander Mavrocordatos: the Rise of Phanariots and the Office of Grand Dragoman in the Second Half of the Seventeenth Century, *Archivum Ottomanicum* 23 (2005), 177–196.
- Jireček, Constantin Josef, *Die Heerstrasse von Belgrad nach Constantinopel und die Balkanpässe*, Prag, 1877.
- Johnson, Brian Davin, *The Ottoman Currency System (1687–1754)*, PhD Dissertation, Washington, 1999.
- Jorga, Nicolae, *Geschichte des Osmanischen Reiches*, 4. Bd., Gotha, 1911.
- Kallek, Cengiz, Kantar, in *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 24. cilt, İstanbul, 2001, 317–320.
- Káldy-Nagy Gyula, *Magyarországi török adóösszeírások*, Budapest, 1970.
- Kármán Gábor, *Egy közép-európai odüsszeia a 17. században. Harsányi Nagy Jakab élete*, Budapest, 2013.
- Kármán Gábor, *Erdélyi külpolitika a vesztfáliai béke után*, Budapest, 2011.
- Kármán Gábor, II. Rákóczi György 1657. évi lengyelországi hadjáratának diplomáciai háttere, *Századok* 146/5 (2012), 1049–1084.
- Kármán Gábor, Mihnea támogatói: egy havasalföldi trónkövetelő kapcsolathálója Konstantinápolyban, 1654–1657, *Korall* 50 (2012), 7–29.
- Kármán Gábor, Svéd diplomácia a Portán 1657–1658. Claes Rålamb és Gotthard Welling konstantinápolyi követsége, *Sic Itur ad Astra* (2001/1–2), 53–85.
- Katkó Gáspár, A krími tatárok fogságába esett erdélyi sereg története (1657–1675), in Szabó András Péter – Kármán Gábor, szerk., *Szerencsének elegyes forgása. II. Rákóczi György és kora*, Budapest, 2009, 205–240.
- Kaya, Adnan Menderes, *Avşar Türkmenleri*, Kayseri, 2004.
- Keegan, John, *A hadviselés története*, Budapest, 2002.
- Keep, John L. H., *Soldiers of the Tzar. Army and Society in Russia 1462–1874*, Oxford, 1985.
- Kelenik, József, The Military Revolution in Hungary, in Dávid, Géza – Fodor, Pál, eds., *Ottomans, Hungarians, and Habsburgs in Central Europe. The Military Confines in the Era of Ottoman Conquest*, Leiden–Boston–Köln, 2000, 117–159.
- Kenyeres István, A magyarországi végvárak és a mezei hadak élelmezési szervezetének archronológiája a XVI. században, *Fons* 11/2 (2004), 329–395.
- Kenyeres István, A végvárak és a mezei hadak élelmezési szervezete a XVI. században, *Fons* 9/1–3 (2002), 163–202.
- Kılıç, Orhan, Batı Karadeniz Kıyısında Bir Osmanlı Eyaleti: Özi/Silistre (İdari Taksimat ve Yönetim.), *Karadeniz İncelemeleri Dergisi* 23 (2017), 29–82.
- Kılıç, Orhan, Budin ve Tımsıvar Eyaletlerinin Paşaları: Karşılaştırmalı Bir Analiz, *OTAM* 46 (Güz 2019), 191–229.
- Kılıçarslan, Yasemin, Cebeci, in *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 7. cilt, İstanbul, 1993, 182–183.
- Kolçak, Özgür, Egy erdélyi fejedelem a „héják” karmai között: II. Rákóczi György és Köprülü Mehmed pasa, *Keletkutató* (2017. tavasz), 63–82.
- Kolçak, Özgür, Köprülü Enterprises in Yanova ([Boros]Jenő/Ineu) and Varad ([Nagy]Várad/Oradea): Consolidating Ottoman Power and Accumulating Family Wealth (1657–1664), *Archivum Ottomanicum* 37 (2020), 69–85.

- Kolçak, Özgür, “Şahinler”in Peñesinde Bir Erdel Hükümdarı: Köprülü İktidarı Ve II. György Rákóczi, *Güney-Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi* 23/1 (2013), 25–52.
- Kolçak, Özgür, *XVII. Yüzyıl Askerî Gelişimi ve Osmanlılar: 1660–1664 Osmanlı-Avusurya Savaşları*, PhD Dissertation, İstanbul, 2012.
- Kolçak, Özgür, Yeniçeriler, Ümera Kapıları ve Tımarlı Sipahiler: 1663–1664 Osmanlı-Habsburg Savaşlarında Osmanlı Ordu Terkibi, in Şakul, Kahraman, haz., *Savaş, Teknoloji ve Deneysel Çalışmalar*, İstanbul, 2013, 217–251.
- Kołodziejczyk, Dariusz, Az oszmán „katonai lemaradás” problémája és a kelet-európai hadszíntér, *Aetas* 14/4 (1999), 142–148.
- Kopčan, Vojtech, Zwei Itinerarien des osmanischen Feldzuges gegen Neuhäusel (Nové Zámky) im Jahre 1663, *Asian and African Studies* 14 (1978), 59–88.
- Köprülü, Fuad, Çavuş, in *İslam Ansiklopedisi*, 3. cilt, İstanbul, 1963, 362–369.
- Köprülü, M. Fuad, *Türk Şaşırleri*, 2. cilt, İstanbul, 1940.
- Köprülü, Orhan F., Çavuş, in *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 8. cilt, İstanbul, 1993, 236–238.
- Kroener, Bernhard, Les Routes et les Étapes. Die Versorgung der französischen Armeen, in *Nordostfrankreich (1635–1661)*, Münster, 1980.
- Kruppa Tamás, II. Rákóczy György, a Szentszék és Velence 1658-ban, in Nagy Gábor–Viskolcz Noémi, szerk., *Háborúk, alkotások, életutak. Tanulmányok a 17. század közepének európai történelméről*, Miskolc, 2019, 70–83.
- Kruppa Tamás, Nagyszőlös, 1662. január 23. Kemény János és Apafi Mihály csatája az erdélyi trónért, *Hadtörténelmi Közlemények* 129/1 (2016), 177–192.
- Kunt, İ. Metin, *Sancaktan Eyalete. 1550–1650 Arasında Osmanlı Ümerası ve İl İdaresi*, İstanbul, 1978.
- Kunt, Metin İbrahim, *The Köprülü Years: 1656–1661*, PhD Dissertation, Princeton, 1971.
- Kurnaz, Cemal – Çeltik, Halil, *Osmanlı Dönemi Kırım Edebiyatı*, Ankara, 2000.
- Kurtaran, Uğur, Osmanlı Seferlerinde Organizasyon ve Lojistik, *Turkish Studies* 7/4 (2012), 2269–2286.
- Kuvaja, Christer, Provisioning of the Russian Army in Finland During the Occupation 1713–1721, *Scandinavian Journal of History* 27 (2002), 31–46.
- Küçük, Levent, *Osmanlı Vergi Hukukunda Avarız Kavramı ve Avarızın İdarededeki Rolü*, PhD Dissertation, Ankara, 2007.
- Kütükoğlu, Bekir, Süleyman Paşa, Malatyalı, in *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 38. cilt, İstanbul, 2010, 98–99.
- Kütükoğlu, Mübahat S., Defterdar, in *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 9. cilt, İstanbul, 1994, 94–96.
- Kütükoğlu, Mübahat S., *Osmanlılarda Narh Müessesesi ve 1640 Tarihli Narh Defteri*, İstanbul, 1983.
- Lynn, John A., Food, Funds, and Fortresses: Resource Mobilization and Positional Warfare in the Campaigns of Louis XIV, in Lynn, John A., ed., *Feeding Mars – Logistics in Western Warfare from the Middle Ages to the Present*, Boulder, 1993.
- Lynn, John A., *Giant of the Grand Siécle. The French Army, 1610–1715*, Cambridge, 1997.
- Lynn, John A., The pattern of Army Growth, 1445–1945, in Lynn, John Albert, ed., *Tools of War – Instruments, Ideas, and Institutions of Warfare, 1445–1871*, Urbana–Chicago, 1990, 1–27.
- Madunić, Domagoj, Csengizáde Ali pasa és az Oszmán Birodalom határmenti elitje a krétai háború alatt (1645–1669), *Korall* 48 (2012), 90–120.
- Madunić, Domagoj, Frontier Elites of the Ottoman Empire During the War for Crete (1645–1669): The Case of Ali-Pasha Čengić, in Kármán, Gábor – Păun, Radu G., eds.,

- Europe and the 'Ottoman World'. Exchanges and Conflicts (Sixteenth to Seventeenth Centuries)*, Istanbul, 2013, 47–82.
- Magocsi, Paul Robert, *A History of Ukraine. The Land and Its Peoples*, Toronto–Buffalo–London, 2010.
- Majer, Hans Georg, 17. Yüzyılın Sonlarında Avusturya ve Osmanlı Ordularının Seferlerdeki Lojistik Sorunları, in *Osmanlı Araştırmaları II*, İstanbul, 1981, 185–194.
- Márki Sándor, A pállülesei ütközet, 1658. július 6-án, *Hadtörténelmi Közlemények* 9 (1896), 123–125.
- Matuz József, *Az Oszmán Birodalom története*, Budapest, 1990.
- McGowan, Bruce, *Economic Life in Ottoman Europe. Taxation, Trade and the Struggle for Land, 1600–1800*, Cambridge, 1981.
- McGowan, Bruce, Osmanlı Avarız-Nüzul Teşekkülü (1600–1830), in *VII. Türk Tarih Kongresi 1976*, 2. cilt, Ankara, 1981, 1327–1331.
- McNeill, William H., *Europe's Steppe Frontier 1500–1800*, Chicago–London, 1975.
- Merçil, Erdoğan, Hazineedar, in *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 17. cilt, İstanbul, 1998, 141–143.
- Mermer, Ahmet, Divan Şiirinde Bir Sımâ: Mezakî, in *Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 5. cilt, 1. s., 1990, 195–204.
- Mermer, Ahmet, haz., *XVII. Yüzyıl Dîvân Şâiri Vecdî ve Dîvânçesi*, Ankara, 2002.
- Mermer, Ahmet, *Mezâkî: Hayatı, Edebî Kişiliği ve Divanı'nın Tenkidli Metni*, Ankara, 1991.
- Miroğlu, İsmet, Osmanlı Yol Sistemine Dâir, *Tarih Enstitüsü Dergisi* 15 (1997), 241–252.
- Molnár, Antal, A Forgotten Bridgehead between Rome, Venice, and the Ottoman Empire: Cattaro and the Balkan Missions in the Sixteenth and Seventeenth Centuries, *Hungarian Historical Review* 3/3 (2014), 494–528.
- Murphey, Rhoads, Ottoman Military Organisation in South-Eastern Europe, c. 1420–1720, in Tallett, Frank – Trim, D. J. B., eds., *European Warfare, 1350–1750*, Cambridge, 2010, 135–158.
- Murphey, Rhoads, *Ottoman Warfare 1500–1700*, London, 1999.
- Murphey, Rhoads, *The Functioning of the Ottoman Army Under Murad IV (1623–1639)*, Chicago, 1979.
- Müdürrisoğlu, Fatih M., Menzil Kavramı ve Osmanlı Devleti'nde Menzil Yerleşimleri in *Türkler*, 10. cilt, Ankara, 2002, 920–926.
- Nagy László, A magyar végvári katona és a természet, in Petercsák Tivadar – Pető Ernő, szerk., *Végvár és környezet*, Eger, 1995, 69–85.
- Nagy Rezső, *A krimi tatár rabok történetéről*, Losoncz, 1918.
- Nehring, Karl, *Iter Constantinopolitanum*, München, 1984.
- Nimwegen, Olaf van, *The Dutch Army and the Military Revolutions, 1588–1688*, trans., May, Andrew, Woodbridge, 2010.
- Nusbacher, Aryeh J. S., Civil Supply in the Civil War: Supply of Victuals to the New Model Army on the Naseby Campaign, 1–14 June 1645, *English Historical Review* 115 (2000), 145–160.
- Ocak, Ahmet Yaşar, Hidrellez, in *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 17. cilt, İstanbul, 1998, 313–315.
- Oral, Ertuğrul, *Mehmed Halife Tarih-i Gulmanî*, PhD Dissertation, İstanbul, 2000.
- Orhonlu, Cengiz, Hazine, in *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 17. cilt, İstanbul, 1998, 130–133.
- Orhonlu, Cengiz, Köprücülük, in *VII. Türk Tarihi Kongresi, 1970*, 2. cilt, Ankara, 1973, 701–708.
- Orhonlu, Cengiz, Meslekî Bir Teşekkül Olarak Kaldırımcılık ve Osmanlı Şehir Yolları Hakkında Bazı Düşünceler, *Güney-Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi* I (1972), 93–138.

- Orhonlu, Cengiz, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Şehircilik ve Ulaşım Üzerine Araştırmalar*, İzmir, 1984.
- Orhonlu, Cengiz, *Osmanlı İmparatorluğunda Derbend Teşkilatı*, İstanbul, 1967, (2nd edn, 1990).
- Oross András, A Szepesi Kamara, a Habsburg-pénzügyigazgatás és katonai kiadások a XVII. század második felében, *Fons* 15/2 (2008), 97–170.
- Oross András, Végvárakból kaszárnyák. A Budai Kamarai Adminisztráció szerepe Magyarország új katonai berendezésében a 17-18. század fordulóján, *Századok* 140/6 (2006), 1441–1473.
- Öner, Erdoğan, *Mali Olaylar ve Düzenlemeler Işığında Osmanlı İmparatorluğu ve Cumhuriyet Döneminde Mali İdare*, Ankara, 2001.
- Özcan, Abdülkadir, Altı Bölük, in *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 2. cilt, İstanbul, 1989, 531.
- Özcan, Abdülkadir, Asesbaşı, in *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 3. cilt, İstanbul, 1991, 464.
- Özcan, Abdülkadir, Çakırcıbaşı, in *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 8. cilt, İstanbul, 1993, 189–190.
- Özcan, Abdülkadir, Deli, in *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 9. cilt, İstanbul, 1994, 132–135.
- Özcan, Abdülkadir, Gurebâ Bölükleri, in *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 14. cilt, İstanbul, 1996, 201–202.
- Özcan, Abdülkadir, Kapıcı, in *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 24. cilt, Ankara, 2001, 345–347.
- Özcan, Abdülkadir, Melek İbrahim Paşa, *Güney-Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi* 12. (1998), 221–235.
- Özcan, Abdülkadir, Merzifonlu Kara Mustafa Paşa, in *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 29. cilt, Ankara, 2004, 246–249.
- Özcan, Abdülkadir, Ulûfecıyan, in *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 42. cilt, İstanbul, 2012, 126–127.
- Özcan, Ruhi, Osmanlı Devleti'nde XVII. Yüzyılda Yapılan Sikke Tashihleri, *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi* 17 (2005), 237–266.
- Özkasap, Hande Nalan, *Tarih-i Nihâdî (152b–233a)*. (Transkripsiyon ve Değerlendirme), Thesis, İstanbul, 2004.
- Pakalın, Mehmet Zeki, *Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, 2. cilt, İstanbul, 1983.
- Pamuk, Şevket, *A Monetary History of the Ottoman Empire*, Cambridge, 2000.
- Pamuk, Şevket, Kuruş, in *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 26. cilt, Ankara, 2002, 458–459.
- Papp Sándor, Amikor a nagyvezír választott fejedelmet Erdélynek: Köprülü Mehmed pasa audienciája 1658-ban, in Nagy Gábor – Viskolcz Noémi, szerk., *Háborúk, alkotások, életutak. Tanulmányok a 17. század közepének európai történelméről*, Miskolc, 2019, 120–133.
- Papp Sándor, Egy Habsburg-követ, Simon Reniger oszmán kapcsolathálózatára Konstantinápolyban, *Aetas* 31/3 (2016), 40–53.
- Papp Sándor, Három török dokumentum Barcsai Ákos erdélyi fejedelem hatalomra kerüléséről, *Acta Academiae Paedagogicae Szegediensis. Sectio Humana I. (1989–1990)*, 21–31.
- Papp Sándor, Hungary and the Ottoman Empire. (From the Beginnings to 1540), in Zombori, István, ed., *Fight Against the Turk in Central Europe in the First Half of the 16th Century*, Budapest, 2004, 37–90.

- Papp Sándor, II. Rákóczi György és a Porta, in Szabó András Péter – Kármán Gábor, szerk., *Szerencsének elegendő forgása. II. Rákóczi György és kora*, Budapest, 2009, 99–170.
- Papp Sándor, *Török szövetség – Habsburg kiegészés. A Bocskai-felkelés történetéhez*, Budapest, 2014, 181–182.
- Papp, Sándor – Cziráki, Zsuzsanna – Tóth, Hajnalka – Szabados, János, *Everyday Life and Imperial Politics in the Köprülü Era. Reports of the Resident Envoy, Simon Reniger from Constantinople to the Vienna Court (1649–1660)*, Kézirat, Szeged, 2018.
- Parker, Geoffrey, *The Army of Flanders and the Spanish Road, 1567–1659. The Logistics of Spanish Victory and Defeat in the Low Countries' Wars*, Cambridge, 1972, (2nd edn, 2004).
- Parker, Geoffrey, The 'Military Revolution, 1560–1660' – A Myth?, in Rogers, Clifford J. ed., *The Military Revolution Debate. Readings on the Military Transformation of Early Modern Europe*, Boulder–San Francisco–Oxford, 1995, 37–54.
- Parker, Geoffrey, *The Military Revolution. Military Innovation and the Rise of the West, 1500–1800*, Cambridge, 1988.
- Parrott, David, *The Business of War. Military Enterprise and Military Revolution in Early Modern Europe*, Cambridge, 2012.
- Parry, V. J., İslam'da Harp Sanatı, *Tarih Dergisi* 28–29 (1974), 193–218.
- Păun, Radu G., Belső ellenségek: Hatalmi kapcsolathálók és oszmánellenes katonai lázadások a 16–17. századi Havasalföldön és Moldvában, *Korall* 48 (2012), 62–89.
- Păun, Radu G., Enemies Within. Networks of Influence and the Military Revolts against the Ottoman Power (Moldavia and Wallachia, Sixteenth–Seventeenth Centuries), in Kármán, Gábor – Kunčević, Lovro, eds., *The European Tributary States of the Ottoman Empire in the Sixteenth–Seventeenth Centuries*, Leiden–Boston, 2013, 209–252.
- Perjés, Géza, Army Provisioning, Logistics and Strategy in the Second Half of the 17th Century, *Acta Historica Academiae Scientiarum Hungaricae* Tom. 14 (1970), 1–52.
- Perjés Géza, „Szülejmáni ajánlat” vagy „szakaszos hódítás”?, *Hadtörténelmi Közlemények* 114/2–3 (2001), 486–501.
- Perjés Géza, *Mezőgazdasági termelés, népesség, hadseregélelmezés és stratégia a 17. század második felében (1650–1715)*, Budapest, 1963.
- Perjés Géza, *Mohács*, Budapest, 1979.
- Pickl, Othmar, Stájerország érdemei Szlavónia és Baranya visszafoglalásában 1684 és 1688 között, in Huszár Zoltán – Vándor Andrea – Müller Judit, szerk., *2000 év a Duna mentén/2000 Jahre entlang der Donau*, Pécs, 2003, 59–74.
- Plokhy, Serhii, *Ukraine and Russia. Representations of the Past*, Toronto–Buffalo–London, 2008.
- Pohl, Jürgen, „Die Profiantirung der keyserlichen Armaden ahnbelagend”. *Studien zur Versorgung der kaiserlichen Armee 1634/35*, (Mitteilungen des österreichischen Staatsarchivs, Sonderband 1, Wien, 1994.), Kiel, 1991.
- Polat, Süleyman, Arşiv Vesikalari Işığında Yavuz Sultan Selim Dönemi Seferlerinin İlaş Organizasyonuna Dair Yeni Tespitler, *Akademik Bakış* 22 (2018), 183–204.
- Polat, Süleyman, *IV. Murat'in Revan Seferi Organizasyonu ve Stratejisi*, PhD Dissertation, Ankara, 2011.
- Polat, Süleyman, Kırım'dan Bağdat'a: 1638 Bağdat Seferinde Yardımcı Kırım Kuvvetlerinin Menzil ve İlaş Organizasyonu, *Karadeniz Araştırmaları* 42 (2014), 85–109.
- Pryor, John H., Modelling Bohemond's March to Thessalonike, in Pryor, John H., ed., *Logistics of Warfare in the Age of the Crusades. Proceedings of a Workshop held at the Centre for Medieval Studies, University of Sydney, 30 September to 4 October 2002*, Aldershot, 2006, 1–24.
- Pyle, Nancy S., Ottoman Okka Weights, *Belleten* 161 (1977), 115–123.

- R. Várkonyi Ágnes, Ellátás és társadalom. Végvári élelmezés a 16–17. századi Magyarországon, in Petercsák Tivadar – Berecz Mátyás, szerk., *Végvár és ellátás*, Eger, 2001, 9–35.
- R. Várkonyi Ágnes, Erdély és a német-római császárválasztás 1658-ban, in R. Várkonyi Ágnes: *Magyarország keresztútjain – tanulmányok*, Budapest, 1978, 157–166.
- Rákóczy Rozália, I. Lipót fejadórendelete, *Hadtörténelmi Közlemények* 102/1 (1989), 78–93.
- Rákóczy Rozália, *Regulamentum militare*, 1699, *Hadtörténelmi Közlemények* 110/2 (1997), 326–354.
- Reiszig Ede, Temes vármegye községei, in *Magyarország vármegyéi és városai. Temes vármegye*, szerk., Borovszky Samu, Budapest, s. d., 21–128.
- Roberts, Michael, *The Military Revolution 1560–1660*, Belfast, 1955.
- Sahillioğlu, Halil, Akçe, in *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 2. cilt, İstanbul, 1989, 224–227.
- Sahillioğlu, Halil, Avâriz, in *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 4. cilt, İstanbul, 1991, 108–109.
- Sahillioğlu, Halil, *Bir Asırlık Osmanlı Para Tarihi, 1640–1740*, İstanbul, 1965.
- Sahillioğlu, Halil, *Kuruluştan XVII. Asrın Sonuna Kadar Osmanlı Para Tarihi Üzerinde Bir Deneme*, İstanbul, 1958.
- Sarmay, Yusuf, yön., *Başbakanlık Osmanlı Arşivi Rehberi*, İstanbul, 2010.
- Sárközi Gergely, Álhírek és valóság. II. Rákóczi György lengyelországi hadjárata és Mednyánszky Jónás tevékenysége Vitnyédy István leveleinek tükrében, in Szabó András Péter – Kármán Gábor, szerk., *Szerencsének elegyes forgása. II. Rákóczi György és kora*, Budapest, 2009, 325–340.
- Schramek László, *Az állandó hadsereg eltartásának kérdései a 18. század első felében Pest megye példáján keresztül*, Budapest, 2011.
- Selçuk, Hava, Osmanlı Devleti'nde Merkez-Taşra İlişkisi Bağlamında Avarız, Nüzul ve Sürsat Vergileri (Şer'iyeye Sicillerine Göre XVII. Yüzyılda Kayseri Sancağı), *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 24/1 (2008), 159–201.
- Şentürk, Hüdaı M., Osmanlı Devleti'nin Ulaşım Teşkilâtı ve Yol Sistemine Genel Bir Bakış, in *Türkler*, 10. cilt, Ankara, 2002, 904–912.
- Şentürk, Hüdaı M., Osmanlılarda Haberleşme ve Menzil Teşkilatına Genel Bir Bakış, in *Türkler*, 14. cilt, Ankara, 2002, 446–461.
- Sertoğlu, Midhat, *Osmanlı Tarihi Lûgati*, İstanbul, 1986.
- Setton, Kenneth M., *Venice, Austria, and the Turks in the Seventeenth Century*, Philadelphia, 1991.
- Sevinç, Tahir, *1695 ve 1696 Avusturya Seferlerinde Organizasyon ve Lojistik*, PhD Dissertation, İstanbul, 2010.
- Sezen, Tahir, *Osmanlı Yer Adları*, Ankara, 2006.
- Smith, Dianne L., Muscovite Logistics, 1462–1598, *Slavonic and East European Review* 71/1 (1993), 35–65.
- Stanojević, Gligor, *Jugoslovenske zemlje u mletačko-turskim ratovima XVI–XVIII vijeka*, Beograd, 1970.
- Stevens, Carol B., Food and Supply: Logistics and the Early Modern Russian Army, in Davies, Brian J., ed., *Warfare in Eastern Europe, 1500–1800*, Leiden–Boston, 2012, 119–146.
- Stewart, Richard W., The 'Irish Road': Military Supply and Arms for Elizabeth's Army During the O'Neill Rebellion in Ireland, 1598–1601, in Fissel, Mark Charles, ed., *War and Government in Britain, 1598–1650*, Manchester, 1991, 16–37.

- Sučaska, Avdo, Die Entwicklung der Besteuerung durch die 'Avârîz-i divâniye und die Tekâlîf-i 'orfiye im Osmanischen Reich während des 17. und 18. Jahrhunderts, *Südost-Forschungen* 27 (1968), 89–130.
- Sudár Balázs, A hódoltsági pasák az oszmán belpolitika fogságában (1657–1665), *Had-történelmi Közlemények* 124/3 (2011), 888–909.
- Sudár Balázs, A váradi török tartomány első éve (1660–1665), in Oborni Teréz, szerk., „Várad, Erdély kapuja...” *Nagyvárad történelmi szerepe a fejedelemség korában*, Nagyvárad, 2015, 103–114.
- Sudár Balázs, Egy kisiklott hadjárat. Fázil Ahmed pasa nagyvezír 1664. évi hadműveleteiről, in Tóth Ferenc – Zágórhidi Czigány Balázs, szerk., *A szentgotthárdi csata és a vasvári béke. Oszmán terjeszkedés-európai összefogás*, Budapest, 2017, 275–286.
- Szabados János, Adalékok az 1658. július 6-i pálülési csata körülményeihez, *Lymbus* 17 (2019), 287–328.
- Szabados János, Egy tolmács diplomáciai küldetésben a nagyvezírnél. Heinrich Julius Wachin (Wogin) beszámolója Köprülü Mehmed táborában való tartózkodásáról, *Fons* 27/1 (2020), 61–95.
- Szabados János, Erdélyi vonatkozású levélmásolatok egy budai Habsburg kém (Hans Caspar) tevékenysége nyomán, *Fons* 23/2 (2016), 261–283.
- Szabó András Péter, Esterházy Pál nádor néhány erdélyi vonatkozású iratmásolata, *Lymbus* 6 (2008), 63–92.
- Szakály Ferenc, Oppenheimer Sámuel működése, különös tekintettel magyarországi kihatásaira, in Scheiber Sándor, szerk., *Magyar-zsidó oklevéltár. XIV. k. 1742–1769*, Budapest, 1971, 31–78.
- Szalontay Tibor, *The Art of War During the Ottoman-Habsburg Long War (1593–1606) According to Narrative Sources*, PhD Dissertation, Toronto, 2004.
- Szilágyi Sándor, *II. Rákóczy György*, Budapest, 1891.
- Tabakoğlu, Ahmet, *Gerileme Dönemine Girenken Osmanlı Maliyesi*, İstanbul, 1985.
- Tabakoğlu, Ahmet, Tekâlîf, in *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 40. cilt, İstanbul, 2011, 336–337.
- Taneri, Aydın, Çaşnigîr, in *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 8. cilt, İstanbul, 1993, 232.
- Tekin, Oğuz, Sikke, in *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 37. cilt, İstanbul, 2009, 179–184.
- Togral, Özge, Akdeniz Adalarına Sürgün Edilen Kırım Hanları, *Mediterranean Journal of Humanities* 8/1 (2018), 355–366.
- Toma Katalin, Egy dunántúli nagyúr erdélyi kapcsolatai. Nádasdy III. Ferenc és II. Rákóczi György, *Századok* 146/5 (2012), 1161–1188.
- Tongur, Hikmet, *Türkiye'de Genel Kolluk Teşkil ve Görevlerinin Gelişimi*, Ankara, 1946.
- Tóth Hajnalka, Török rabok Batthyány I. Ádám uradalmaiban, *Aetas* 17/1 (2002), 136–153.
- Tóth Sándor László, A Kászim-nap és a tizenöt éves háború, *Had-történelmi Közlemények* 108/2 (1995), 25–33.
- Tóth Sándor László, *A mezőkeresztesi csata és a tizenöt éves háború*, Szeged, 2000.
- Tóth Sándor László, A török haditevékenység akciórádiusza a 15 éves háborúban, *Had-történelmi Közlemények* 98/4 (1985), 761–785.
- Tóth Sándor László, Kücsük Mehmed magyarországi tevékenységéhez, *Aetas* 14/4 (1999), 89–99.
- Turan, Şerafettin, Silahdâr, in *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 37. cilt, İstanbul, 2009, 191–193.
- Türkmen, Mustafa Nuri, *Kamanîçe Seferinin Lojistik Hazırlıkları*, PhD Dissertation, Ankara, 2002.

- Türkmen, Mustafa Nuri, XVII. Yüzyıl Menzillerinin Ekonomik Yönü ve Esnafın Katkısı, *Tarih Araştırmaları Dergisi* 34 (2003), 135–140.
- Uyar, Mesut – Erickson, Edward J., *A Military History of the Ottomans*, Santa Barbara–Denver–Oxford, 2009.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, Barcsay Akos’un Erdel Kırallığına Ait Bazı Orijinal Vesikalar, *Tarih Dergisi* 7 (1953), 51–65.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, Ekos Barçkay’ın Erdel Krallığına Tayini Hakkında Bir Kaç Vesika, *Belleten* 27 (1943), 361–377.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, *Osmanlı Devleti Teşkilâtından Kapukulu Ocakları*, 1. cilt, Ankara, 1988.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, *Osmanlı Devleti Teşkilâtından Kapukulu Ocakları*, 2. cilt, Ankara, 1988.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, *Osmanlı Devletinin İlmiye Teşkilâtı*, Ankara, 1988.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, *Osmanlı Devletinin Merkez ve Bahriye Teşkilâtı*, Ankara, 1988.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, *Osmanlı Devletinin Saray Teşkilâtı*, Ankara, 1988.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, *Osmanlı Tarihi*, 3/2. cilt, Ankara, 2003, 66.
- Üçel-Aybet, Gülgün, *Avrupalı Seyyahların Gözüyle Osmanlı Ordusu (1530–1699)*, İstanbul, 2010.
- Ünal, Uğur, yön., *Osmanlı Yer Adları I. Rumeli Eyaleti (1514–1550)*, Ankara, 2013.
- Valentinitich, Helfried, Die windische Grenze und das steirische Proviantwesen vom letzten Viertel des 16. bis zur zweiten Hälfte des 17. Jahrhunderts, in Pferschy, Gerhard von, hrg., *Siedlung, Macht und Wirtschaft. Festschrift Fritz Posch zum 70. Geburtstag*, Graz, 1981, 521–532.
- Vass Előd, Adalékok az egri pasák hivatali sorrendjéhez, *Az egri vár híradója*, 19–20. sz. (1986), 20–48.
- Várkonyi Gábor, Ütközöpályán: Wesselényi Ferenc nádor állásfoglalása II. Rákóczi György erdélyi fejedelem politikájáról, 1658., in Nagy Gábor – Viskolcz Noémi, szerk., *Háborúk, alkotások, életutak. Tanulmányok a 17. század közepének európai történelméről*, Miskolc, 2019, 172–179.
- Veinstein, Gilles, Comment Soliman le Magnifique préparait ses campagnes: la question de l’approvisionnement (1544–1545, 1551–1552), in Bilici, Faruk – Cândeă, Ionel – Popescu, Anca, eds., *Enjeux politiques, économiques et militaires en mer Noire (XIVe–XXIe siècles)*, Brăila, 2007, 487–532.
- Viskolcz Noémi, Nádasdy Ferenc információs hálózata 1658-ban., in Nagy Gábor – Viskolcz Noémi, szerk., *Háborúk, alkotások, életutak. Tanulmányok a 17. század közepének európai történelméről*, Miskolc, 2019, 180–197.
- Wasiucionek, Michał, *Politics and Watermelons. Cross-Border Political Networks in the Polish-Moldavian-Ottoman Context in the Seventeenth Century*, PhD Dissertation, Florence, 2016.
- Wasiucionek, Michał, *The Ottomans and Eastern Europe. Borders and Political Patronage in the Early Modern World*, London, 2019.
- Wekov, Mantscho, *Historische Metrologie Bulgariens XV–XIX. Jh.: Theoretischen und praktischen Aspekten*, Sofia, 2010.
- Wheeler, James Scott, Logistics and Supply in Cromwell’s Conquest of Ireland, in Fissel, Mark Charles, ed., *War and Government in Britain, 1598–1650*, Manchester, 1991, 38–56.
- Wibling, Carl, *Carl X Gustaf och Georg Rakoczy II*, Lund, 1891.
- Yeşiloğlu, Ayşegül Mine, Nâilî, in *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 32. cilt, İstanbul, 2006, 315.
- Yıldız, Hakan, *Haydi Osmanlı Seferi! Prut Seferinde Organizasyon ve Lojistik*, İstanbul, 2006.

- Yıldız, Murat, *Balkanlar'daki Osmanlı Vakıf Mirasından Amca Hasan Ağa Vakfı*, İstanbul, 2012.
- Yücel, Abubekir Sıddık, haz., *Mühürdar Hasan Ağa'nın Cevâhirü't-Tevârih'i*, PhD Dissertation, Kayseri, 1996.
- Zahirović, Nedim, A Memibégovicsok Magyarországon, Szlavóniában és Horvátországban a 17. század első felében, *Korall* 48 (2012), 121–132.
- Zahirović, Nedim, Tragom jedne karijere: Halil-beg (Halil-paša) Memibegović, *Historijski zbornik* 70/2 (2017), 353–364.

Török szavak és kifejezések szótára*

- ahdnáme:** az oszmánok által idegen hatalmakkal, hatalmasságokkal kötött szerződés
- ahkám-menázil defteri:** a menzilekkel kapcsolatos utasításokat tartalmazó nyilvántartó könyv
- akindzsi:** könnyűlovas, az előseregben kapott helyett, az ellenséget nyugtalanító portyázásokat hajtott végre
- alemdár:** hét fő, akik a szultán zászlóit hordozták, előljárójuk a legfontosabbat, a fehéret vitte
- alti bölük halki:** a hat portai lovas alakulat összefoglaló neve
- arzuhál:** kérvény
- aváriz:** háború idején kivetett rendkívüli adó
- aváriz-i dívánijje:** háborúk idején kivetett rendkívüli adók összefoglaló neve, a XVI. századtól kezdve nagy valószínűséggel a tekálíf-i örfijje szinonimájának felelt meg
- azab:** könnyűlovas, aki az előseregben kapott helyett, emellett várak védelmében, valamint a tengeri flottában is szolgálhatott
- ádet-i agnám:** a juhok és a kecskék után fizetendő adó
- bastina:** kiemelkedő szolgálatot nyújtó személyek számára a bosnyák királyok által adományozott nagyobb kiterjedésű földbirtok. A kedvezményezett ezzel szabadon rendelkezhetett, és az adófizetés alól is felmentést kapott. Az oszmánok bizonyos változtatásokkal meghagyták ezt a birtokformát. Keresztények birtokolhatták harács fizetése mellett és adómentesség már nem járt vele. Csak férfiágon örökíthették, eladni, felosztani nem lehetett, ellenkező esetekben az adott térség tímár birtokosa a földbirtokot illeték ellenében másnak adhatta. Katonai szolgálat fejében is hozzá lehetett jutni, birtokosa ekkor mentesült a földesúri adók alól.
- bedel:** pénzüsszeg
- beldár:** az utak biztosítását, tisztítását, karbantartását végző személy
- berát:** kinevezést, megbízást, mentességet tartalmazó, tigrával ellátott okirat
- berát tezkire:** a berátok kivonatolt példánya
- beslü:** határmenti várakban és palánkokban szolgáló, védelmi, portyázó és felderítő feladatokat végző tartományi lovas katona
- Bilád-i Szelásze:** 1. az Isztambul alkotó három kaza (Ejüb, Galata, Üszküdar) összefoglaló neve, a kifejezésen magát Isztambul is érthették; 2. Bursza, Edirne és Isztambul városok, mint kádikörzetek összefoglaló neve
- bujrultu** (bujruldu): magas rangú tisztségviselők által náluk alacsonyabb rangúaknak adott írásbeli parancs, amin külön feltüntették a buj(u)rudu (megparancsoltatott) szót
- defter:** nyilvántartó könyv
- deli:** kezdetben Ruméliában és a határmentén szolgáló, majd vezírek, beglerbégek kíséretében is megjelenő fegyveres
- delibasi:** a delik parancsnoka, előljárója
- derbendzsi:** elsősorban hágók, utak védelmét ellátó személy
- devsirme:** gyermekadó, aminek keretében a nem muszlimok gyermekei közül bizonyos számban begyűjtött fiúgyermekekkel a központi katonaság személyi utánpótlását biztosították
- dizdár:** várparancsnok

* Az alábbiakban a kötetben leggyakrabban előforduló török szavak és kifejezések értelmezését adjuk meg.

Díván-i Hümájún: nagyúri tanács

Dzsebeháne-i Ámire: az Oszmán Birodalomnak a fegyvereket és az egyéb más hadi felszereléseket őrző központi raktára, illetve fegyverkészítő üzeme

dzsebelü: fegyveres lovas, akit hadjárat idején a javadalombirtokosoknak jövedelmük szerint bizonyos számban kellett kiállítaniuk

dzselálf: Anatóliában kezdetben az oszmán uralom ellen lázadók, később minden állam-ellenes lázadó összefoglaló neve, elnevezése a XVI. század elején felkelést szító bozoki illetőségű Dzselál sejk nevéből származik

dzseleb: bejegyzett birkakereskedő, megbízás révén az állam számára kedvező áron tudta beszerezni a húst (dzselebkesánrendszer)

dzserráh: sebészorvos

dzsizje: a nem muszlim alattvalók által fizetendő fejadó

ejálet (vilájet): az Oszmán Birodalom legnagyobb területű közigazgatási egysége, élén a beglerbég (pasa, válí, mír-i mírán) állt

ekrád: Anatólia keleti részén élt nomád törzsek (köztük a kurdok) elnevezése, akik közül többeket a birodalom nyugati részére így a Balkánra is áttelepítettek

emín: közigazgatási, gazdasági intézmények igazgatását végző személy

emr-i seríf: tigrával ellátott szultáni parancs, fermán

gönüllü: a hadseregbe, egy hadjáraton való részvételre vagy várszolgálatra önként jelentkező tartományi katona

gulám: az oszmánok által több értelemben is használt kifejezés, jelenthetett fiatal fiút, ifjú szolgát, valamint szolgálot is

gümrük emíni: a vámok bevételezéséért és kezeléséért felelős tisztségviselő

halífe: írnök. Elsősorban a gazdasági adminisztráció írnokeit nevezték így, megkülönböztetve őket ezzel a más hivatalokban tevékenykedő kátiboktól.

harcslikesi: egy elhúzódo hadjárat során a tímáros szpáhik által megbízott személy, aki egy adott vidéken a kádik és a rájuk közreműködésével mindenki tímárjának terményeit értékesítette a piacon, és az ebből származó pénzzel (harcslik) visszatért a többiekhez

hatt-i hümájún (hatt-i seríf): a szultán saját kezűleg írt parancsát tartalmazó irat

hán: 1. vendégfogadó; 2. a szultán régi elnevezése

háne: az adók számításának egysége, alapvetően egy háztartást jelentett

hász: szultáni kezelésben lévő birtok (hász-i hümájún), vagy magas rangú katonai vezető javadalombirtoka, aminek évi jövedelme legalább 100 000 akce volt

Hazíne-i Ámire (Hizáne-i Ámire): államkincstár, külső kincstár

hüddzset: a kádi által kiállított hiteles irat

hükm: parancs

hükümet: tulajdonképpen autonóm terület. Az Oszmán Birodalom kezdeti terjeszkedése során nyújtott kiemelkedő szolgálat jutalmaként helyi előkelőknek műlkként (magántulajdonú földbirtok) juttatott terület. Lakosságát központilag nem írták össze, a javadalombirtokok rendszerét (tímárrendszer) sem alkalmazták, a terület bevételei pedig annak urát illették. Saját katonasággal rendelkezett, ami hadjárat idején a területileg illetékes beglerbég irányítása alatt teljesített szolgálatot. A hükümet igazgatása és irányítása az azt uraló előkelő családjában öröklődött.

icsoglan: különféle állami szolgálatok jövőbeni ellátása érdekében a szultáni belső palotában magas szintű képzésben részesülő, kezdetben a devsirméből származó fiatal

iltizám: adóbérlet

imdádije: pénzügyi szükséghelyzetekben fizetendő járulék

irszálíje: a mukátaajövdelemből a helyi költségekre elkülönített vagy a központi kincstárba fizetendő összegek

istirá: a hadsereg élelem-utánpótlását biztosító rendkívüli adó, ami a hadszíntérhez közeli helyekről előre meghatározott mennyiségek meghatározott áron való vásárlását jelentette

Isztabl-i Ámire: a szultáni palota lovardája

jük: pénzek elszámolására használt egység, 100 000 pénzegységet jelentett

kalemije: mukátaák, dzsizje- és avárizadók járulékos illeteke, általában az éves bevétel 10%-át jelentette. Dzsizje és aváriz esetében személyre vagy hánére vetették ki.

kasszáb: mészáros, hentes

katar agák: a janicsárok tisztjeinek összefoglaló elnevezése

kaza: a szandzsákokon belül kialakított bíraskodási körzet, a XVII. századtól kezdve több náhije lefedésével közigazgatási egységgé vált

kádi: bíró, a bíraskodási körzetek, a kazák élén állt

kátib: írnok

káziaszker (kazaszker): hadbíró

karavánszeráj: kereskedelmi útvonalak mentén található vendégfogadó

kehhál: szemészorvos

kirba: kisebb ivóvízszállításra használt tömlő

kisze: pénzek elszámolására használt egység, 500 pénzegységet jelentett

köprüdzsü: hidak javításával foglalkozó mester

lezez: sevvál, zilkade, zilhiddze hónapok rövidítéséből összevont, a központi katonák és alkalmazottak háromhavonta esedékes fizetésének adott negyedévét jelző kifejezés

livá (szandzsák): az Oszmán Birodalom területileg második legnagyobb közigazgatási egysége, egy vilájet területi alegysége, élén a szandzsákbég (mír-i livá) állt

maszar: muharrem, szafer, rebülevvel hónapok rövidítéséből összevont, a központi katonák és alkalmazottak háromhavonta esedékes fizetésének adott negyedévét jelző kifejezés

maszlak: nagyobb víztározó, illetve nagyobb, ivóvízszállításra használt tömlő

Matbah-i Ámire: a szultáni palota konyhája

mehterháne: katonazenekar

mejdán csavusu: eredetileg a janicsárújoncokra kirótt büntetések végrehajtója

mekári: málhás állat, illetve a hadjáratok idején a rájukra háruló élelemszállítás megváltásáért az államnak fizetendő, tulajdonképpen a szállítási költséget jelentő illeték

mensúr: magas rangú tisztségviselők (nagyvezír, vezír, beglerbég) kinevezését rögzítő berátjellegű irat

menzil: az utak mentén kijelölt szálláshelyek, elsősorban a hadsereg pihenőhelyeként, illetve a birodalmon belüli információáramlás intézményeként használták

menzil kagid defteri: a menzilek területenkénti számát és elhelyezkedését rögzítő nyilvántartó könyv

menzil zahire defteri: a menzilek ellátmányát rögzítő nyilvántartó könyv

mesaledzsi: lámpahordozó

mesk: nagyobb, ivóvíz szállítására használt tömlő

mevkúfat defteri: a különadókat és egy háború költségeit rögzítő nyilvántartó könyv

- mírahúr:** istállóester, lovász
mírzá: krími tatár előkelő
muháfiz: egy vilájet élére ideiglenesen kinevezett kormányzó
muhteszib: piacfelügyelő
mukátaa: adóbérlet, adóbérleti egység
mübásir: megbízott, biztos
mühimmedefer: a dívánban hozott döntések, parancsok (kivonatolt) másolatát tartalmazó nyilvántartó könyv
mültezim: adóbérlő
- náhije:** közigazgatási egység, a szandzsákok alegységének számított, a XVII. századtól kezdve a bíraskodási körzetek (kaza) közigazgatási egységgé válásával azok körzeteivé vált
náib: a kádi helyettese, illetve képviselője, a náhijékben tevékenykedett
náme: a szultán által előkelőknek, idegen uralkodóknak küldött hivatalos levél
názir: gazdasági, közigazgatási, alapítványi intézmények, egységek vezetője; a XIX. században miniszter értelemben használták
neddsár: asztalos, ács
nevbet (nöbet): a mehterháne (zenekar) által az ikindi ima után játszott zene
nezáret: gazdasági, közigazgatási, alapítványi intézmény, egység; a XIX. században minisztérium értelemben használták
nüzül: a hadjárat résztvevőinek élelmezésére szolgáló gabonafélék beszerzésére is biztosítására szolgáló rendkívüli adó
- ordu hazineszi:** a hadsereg pénztára, ami a hadjáratra szánt pénzt és a hadjáratra vitt fontos deftereket együtt jelentette
ordu mühimme defteri: a hadjárat idején a hadseregben tartott dívánüléseken hozott döntések, parancsok (kivonatolt) másolatát tartalmazó nyilvántartó könyv
- pejkek:** gyalogos hírvivők, a szultáni parancsok kézbesítői és a szultán testőrei voltak
- redzsedsz:** rebüláhir, dzsemázijelevvél, dzsemázijeláhir hónapok rövidítéséből összevont, a központi katonák és alkalmazottak háromhavonta esedékes fizetésének adott negyedévét jelző kifejezés
reisz: hajóskapitány
resen: redzseb, sabán, ramazán hónapok rövidítéséből összevont, a központi katonák és alkalmazottak háromhavonta esedékes fizetésének adott negyedévét jelző kifejezés
reszm-i filori: a dzsizjével egyenértékű, hánénként aranyban fizetendő adó a Balkánon. Sztefán Dusan (IV. István Uros) szerb király, majd cár uralkodása alatt (1331–1355) már helyi adóként létezett, az oszmánok tulajdonképpen ezt alkalmazták tovább. A gyakorlatban az arany értékén ezüstpénzben szedték be.
- Rúz-i Hizir:** Hizir napja (Hizir Iljász, Hidrellez), az Oszmán Birodalomban a népi hiedelemben a nyár eljövetelét jelentő nap, a hadsereg általában legkorábban ekkor kezdett hadműveletekbe. A Julianus-naptár szerint április 23–24. (Szent György napja), a gregorián naptár szerint május 6.
- Rúz-i Kászim:** Kászim napja, az Oszmán Birodalomban a népi hiedelemben a tél eljövetelét jelentő nap, a hadsereg általában legkésőbb ekkor fejezett be mindenféle hadműveletet. A Julianus-naptár szerint október 26. (Szent Demeter napja), a gregorián naptár szerint november 7.

rúznámcese defteri: különböző hivatalok által vezetett, a napi bevételeket és kiadásokat rögzítő nyilvántartó könyv

szahh: különféle iratokra kerülő, a nagyvezír láttamozását és jóváhagyását jelentő írásjel
szandzsák (livá): az Oszmán Birodalom területileg második legnagyobb közigazgatási egysége, egy vilájet területi alegysége, élén a szandzsákbég (mír-i livá) állt

szandzsak tepeszi: a hadsereg vonulásakor a sziláhdárok, majd később a szpáhik által az út mentén állított, az útirányt mutató halom

szandzsakdár: a hárem kapudzsijai közül 40 fő, akik a Próféta fekete zászlaját (Szandzsak-i Seríf) őrizték

szarádzs: nyerget és egyéb lófelszerelést, valamint különféle használati cikkeket készítő bőrműves mester

szarudzsza-szекbán: a vilájetek lakosságából szükség esetén felfogadott, önkéntes tűzfegyveres katonák, akik foglalkoztatásuk után tartományi vezetők szolgálatába szegődtek, és rendfenntartást végeztek

száljáne: bizonyos állami alkalmazottak évi egy összegben való fizetése, vagy bizonyos vilájetek egy összegű, évente a kincstárba fizetendő megállapított jövedelme

szefíne: vitorláshajó

szerdár: a hadsereg kinevezett főparancsnoka

szerdengecsti: csatákban, összecsapásokban az első sorokban harcoló önkéntes katonák, akik az ellenség erői ellen általában diverziós jelleggel különleges akciókat is végrehajthattak

sziláhdárok: a központi lovas alakulatok egyike

szürszát: a hadsereg számára szükséges, mindenféle élelem biztosítására alkalmazott rendkívüli adó

tahrír: adók és adófizetők település szerinti összeírása

tajínát: napi ellátmány, adag

tekálíf-i örfijje: szükséghelyzetekben kivetett rendkívüli adók összefoglaló neve, a XVI. századtól kezdve nagy valószínűséggel az aváriz-i dívánijje szinonimája

temesszük: átvételi elismervény, illetve adóslevél, kötelezvény

temlík: kincstári földekből uralkodói adományozás révén magántulajdonúvá vált föld (mülk)

Terszáne-i Ámire: az Oszmán Birodalom központi hajóépítő és -javító üzeme, tengeri támaszpontja

tevziát: valaminek ellenszolgáltatás fejében történő el- és kiosztása

tezkire: hivatalok vagy személyek által írt, különféle ügyekre vonatkozó összefoglaló jellegű irat

tímár: javarészt a tartományi szpáhiknak juttatott javadalombirtok, aminek évi jövedelme 19 999 akcse alatt volt

toparabadzsi: ágyúszekerész

topcsu: tüzér

Topháne-i Ámire: az Oszmán Birodalom központi ágyúöntő üzeme

tugra: szultáni kézjel, „aláírás”

ulak: futár, hírvivő

uszta: 1. egy foglalkozást mesterszinten űző személy; 2. palotai szolgálattevők, intézmények, közösségek tapasztalt befolyásos tagja; 3. települések körzeteinek közbiztonságát felügyelő személy, rendfenntartó egységek tagja

vakíf: kegyes alapítvány

válí: kormányzó, beglerbég

válide szultán: az uralkodó édesanyja

vekíl-i hardzs: 1. különböző intézmények beszerzéseiért felelős személy; 2. janicsár élelmezési tiszt

veledes: a központi (kapikulu) lovasok fiúgyermekének elnevezése

vilájet (ejálet): az Oszmán Birodalom legnagyobb területű közigazgatási egysége, élén a beglerbég (pasa, váli, mír-i mírán) állt

ziámet: többnyire a középszintű katonai vezetőknek juttatott javadalombirtok, aminek évi jövedelme 20 000 és 99 999 akce között volt

zijađe-i dzsizje: szultáni, vezíri és egyéb más kegyes alapítványok dzsizjeadója

Táblázatok jegyzéke

1. táblázat. Isztambul és Rumélia vilájet szürszátjának megoszlása 66
2. táblázat. Isztambul és Rumélia vilájet szürszátkötelezettségének teljesítése 67
3. táblázat. A Nis-Belgrád közötti menzilekbe tervezett ellátmány megoszlása 68
4. táblázat. A Belgrádot követő menzilekbe tervezett kazánkénti beszolgáltatás megoszlása 68
5. táblázat. Buda vilájet szürszátkötelezettségének teljesítése 69
6. táblázat. A Nis-Belgrád közötti állomásokra tervezett szürszát megoszlása 70
7. táblázat. A Belgrádot követő menzilekbe tervezett kazánkénti beszolgáltatás megoszlása 70
8. táblázat. Temesvár vilájet szürszátkötelezettségének teljesítése 71
9. táblázat. A Temesvár környéki menzilekbe tervezett kazánkénti szürszátbeszolgáltatás megoszlása 71
10. táblázat. Eger, Hatvan és Szolnok szürszátjának megoszlása 72
11. táblázat. Eger vilájet szürszátjának megoszlása 72
12. táblázat. Kanizsa vilájet tervezett szürszátjának megoszlása 73
13. táblázat. Kanizsa vilájet szürszátkötelezettségének teljesítése 73
14. táblázat. Izvornik szandzsák tervezett szürszátja 74
15. táblázat. Bosznia vilájet többi szandzsákjának szürszátja 75
16. táblázat. Bosznia vilájet szürszátkötelezettségének teljesítése 77
17. táblázat. Isztambul, valamint Rumélia, Buda, Temesvár, Eger, Kanizsa és Bosznia vilájetek szürszátkötelezettségének teljesítése 77
18. táblázat. Anatólia vilájet adózóinak tervezett és beszédett nüzüladójának megoszlása 80
19. táblázat. Anatólia vilájetben az elvileg mentességet élvezők tervezett és beszédett nüzüladójának megoszlása 81
20. táblázat. Szivasz vilájet tervezett és beszédett nüzüladójának megoszlása 82
21. táblázat. Karaman vilájet tervezett és beszédett nüzüladójának megoszlása 82
22. táblázat. További keleti vilájetek tervezett és beszédett nüzüladójának megoszlása 83
23. táblázat. A keleti vilájetekben a nüzüladó elszámolt tételei 84
24. táblázat. Anatólia vilájet adófizetőinek tervezett és beszédett beldárpénzének megoszlása 86
25. táblázat. Anatólia vilájet (Kodzsailli szandzsák kivételével) adómenteseinek tervezett és beszédett beldárpénzének megoszlása 87
26. táblázat. A Kodzsaili szandzsák adómenteseinek a nagyúri konyha faellátását biztosító rétegének tervezett beldárpénze 88
27. táblázat. A Kodzsaili szandzsák adómenteseinek a hajóépítő üzem faellátását biztosító rétegének tervezett beldárpénze 88
28. táblázat. Szivasz vilájet adófizetőinek tervezett és beszédett beldárpénzének megoszlása 89
29. táblázat. Szivasz vilájet adómenteseinek tervezett és beszédett beldárpénzének megoszlása 89
30. táblázat. Karaman vilájet adófizetőinek tervezett és beszédett beldárpénzének megoszlása 90
31. táblázat. Konja szandzsák adómenteseinek tervezett és beszédett beldárpénze 90

32. táblázat. További vilájetek adófizetőinek tervezett és beszedett beldárpénzének megoszlása 91
33. táblázat. További keleti vilájetek adómenteseinek tervezett és beszedett beldárpénzének megoszlása 91
34. táblázat. A Dijárbakir vilájet autonóm területeinek tervezett beldárpénze 92
35. táblázat. A keleti vilájetekben a beldárpénz elszámolt tételeinek megoszlása 92
36. táblázat. Szilisztra szandzsák 4 kilés részeinek tervezett nüzülje 95
37. táblázat. Szilisztra szandzsák 2,5 kilés részeinek tervezett nüzülje 95
38. táblázat. Szilisztra szandzsák adómenteseinek tervezett nüzülje 96
39. táblázat. Nigbolu szandzsák 4 kilés részeinek tervezett nüzülje 97
40. táblázat. Nigbolu szandzsák 2,5 kilés részeinek tervezett nüzülje 98
41. táblázat. Nigbolu szandzsák adómentes részeinek tervezett nüzülje 98
42. táblázat. Vidin szandzsák 4 kilés részeinek tervezett nüzülje 100
43. táblázat. Vidin szandzsák 2,5 kilés részeinek tervezett nüzülje 100
44. táblázat. Vidin szandzsák adómentes részeinek tervezett nüzülje 100
45. táblázat. Vize szandzsák 4 kilés részeinek tervezett és beszedett nüzüljének megoszlása 102
46. táblázat. Vize szandzsák 2,5 kilés részeinek tervezett és beszedett nüzüljének megoszlása 102
47. táblázat. Vize szandzsák adómentes részeinek tervezett és beszedett nüzüljének megoszlása 102
48. táblázat. Csirmen szandzsák 4 kilés részeinek tervezett és beszedett nüzüljének megoszlása 103
49. táblázat. Csirmen szandzsák 2,5 kilés részeinek tervezett és beszedett nüzüljének megoszlása 103
50. táblázat. Pasa szandzsák 4 kilés részeinek tervezett és beszedett nüzüljének megoszlása 104
51. táblázat. Pasa szandzsák 2,5 kilés részeinek tervezett és beszedett nüzüljének megoszlása 105
52. táblázat. Pasa szandzsák adómenteseinek tervezett és beszedett nüzüljének megoszlása 105
53. táblázat. Kösztendil szandzsák 4 kilés részeinek tervezett nüzülje 106
54. táblázat. Kösztendil szandzsák 2,5 kilés részeinek tervezett nüzülje 106
55. táblázat. Üszküb szandzsák 4 kilés részeinek tervezett és beszedett nüzüljének megoszlása 107
56. táblázat. Üszküb szandzsák adómentes részeinek tervezett nüzülje 107
57. táblázat. Ohri szandzsák tervezett nüzülje 108
58. táblázat. Prizrin szandzsák 4 kilés részeinek tervezett nüzülje 109
59. táblázat. Prizrin szandzsák 2,5 kilés részeinek tervezett nüzülje 109
60. táblázat. Iszkenderije szandzsák tervezett és beszedett nüzüljének megoszlása 109
61. táblázat. Isztambul és a hozzá tartozó területek 2,5 kilés részeinek tervezett nüzülje 110
62. táblázat. Isztambul és a hozzá tartozó területek adómenteseinek tervezett nüzülje 111
63. táblázat. Gelibolu szandzsák 2,5 kilés részeinek tervezett és beszedett nüzüljének megoszlása 111
64. táblázat. Gelibolu szandzsák adómenteseinek tervezett és beszedett nüzüljének megoszlása 112
65. táblázat. Midilli szandzsák tervezett és beszedett nüzüljének megoszlása 112

66. táblázat. Pasa szandzsák 4 kilés részeinek tervezett és beszedett nüüzljének megoszlása 113
67. táblázat. Pasa szandzsák 2,5 kilés részeinek tervezett és beszedett nüüzljének megoszlása 114
68. táblázat. Pasa szandzsák adómenteseinek tervezett nüüzlje 114
69. táblázat. Szelanik szandzsák 2,5 kilés részeinek tervezett nüüzlje 115
70. táblázat. Szelanik szandzsák adómenteseinek tervezett és beszedett nüüzljének megoszlása 116
71. táblázat. Egriboz szandzsák 4 kilés részeinek tervezett nüüzlje 117
72. táblázat. Egriboz szandzsák 2,5 kilés részeinek tervezett nüüzlje 117
73. táblázat. Egriboz szandzsák adómenteseinek tervezett és beszedett nüüzljének megoszlása 118
74. táblázat. Tirhala szandzsák 4 kilés részeinek tervezett nüüzlje 118
75. táblázat. Tirhala szandzsák 2,5 kilés részeinek tervezett nüüzlje 119
76. táblázat. Tirhala szandzsák adómenteseinek tervezett és beszedett nüüzljének megoszlása 119
77. táblázat. Inebahti szandzsák tervezett nüüzlje 120
78. táblázat. Mora szandzsák 4 kilés részeinek tervezett nüüzlje 120
79. táblázat. Mora szandzsák 2,5 kilés részeinek tervezett nüüzlje 121
80. táblázat. Karliili szandzsák tervezett nüüzlje 121
81. táblázat. Janja szandzsák 4 kilés részeinek tervezett nüüzlje 122
82. táblázat. Janja szandzsák 2,5 kilés részének tervezett nüüzlje 122
83. táblázat. Elbaszan szandzsák 4 kilés részeinek tervezett és beszedett nüüzljének megoszlása 123
84. táblázat. Elbaszan szandzsák adómentes részeinek tervezett és beszedett nüüzljének megoszlása 123
85. táblázat. Delvine szandzsák tervezett és beszedett nüüzljének megoszlása 124
86. táblázat. Avlonja szandzsák 4 kilés részeinek tervezett nüüzlje 124
87. táblázat. Avlonja szandzsák háne nélküli részének tervezett nüüzlje 125
88. táblázat. Rumélia vilájet tervezett és beszedett nüüzljének megoszlása 125
89. táblázat. Buda vilájet beszedett nüüzlje 126
90. táblázat. Temesvár, Eger és Kanizsa vilájetek tervezett és beszedett nüüzljének megoszlása 127
91. táblázat. Bosznia vilájet beszedett és beszedetlen nüüzljének megoszlása 128
92. táblázat. Kaffa vilájet/szandzsák tervezett és beszedett nüüzlje 129
93. táblázat. Ciprus, Híosz, Kosz, Rodosz tervezett és beszedett nüüzljének megoszlása 130
94. táblázat. Az összesített nüüzüladó megoszlása 131
95. táblázat. Rumélia vilájet liváinak árpa- és lisztvásárlásra tervezett és beszedett jövedelmének megoszlása 134
96. táblázat. Rumélia vilájet szultáni, vezíri és egyéb alapítványok, illetve vallási intézmények árpa- és lisztvásárlásra tervezett és beszedett jövedelmének megoszlása 135
97. táblázat. Rumélia vilájetbeli mukátaák árpa- és lisztvásárlásra tervezett és beszedett jövedelmének megoszlása 135
98. táblázat. Rumélia vilájet árpa- és lisztvásárlásra szánt egyéb bevételi forrásainak megoszlása 136
99. táblázat. Szilisztra kazáiban felvásárolt árpa és liszt megoszlása 137
100. táblázat. Nigbolu kazáiban felvásárolt árpa és liszt megoszlása 138
101. táblázat. A felvásárolt árpa és liszt tervezett elosztása 139

102. táblázat. A felvásárolt árpa és liszt fel nem használt mennyiségének elosztása 140
103. táblázat. Rumélia vilájetbeli előre nem tervezett árpa- és lisztvásárlások 141
104. táblázat. A visszaút során tervezett és vásárolt további árpaellátmány megoszlása 142
105. táblázat. Buda vilájetből kétszersültkészítésre szánt árpa és liszt felvásárlásának megoszlása 143
106. táblázat. A Buda vilájetből a központi elosztásba szánt árpa és liszt felvásárlásának megoszlása 144
107. táblázat. A Buda vilájetből a menzilek ellátásához szükséges istirákötelezettség 145
108. táblázat. A feleslegessé vált árpa- és lisztmennyiség értékesítésének megoszlása 146
109. táblázat. A Buda vilájetbeli egyéb, előre nem tervezett árpavásárlások megoszlása 148
110. táblázat. Az egyéb, előre nem tervezett, további árpa- és lisztvásárlások megoszlása 149
111. táblázat. Temesvár és Eger vilájetek árpa- és lisztvásárlásának megoszlása 150
112. táblázat. A felvásárolt árpa- és lisztmennyiségek kiosztásának megoszlása 150
113. táblázat. A felvásárolt árpa- és lisztmennyiségek eladásának megoszlása 151
114. táblázat. A vilájet mukátaáiból egyéb, előre nem tervezett árpavásárlások megoszlása 152
115. táblázat. Más területekről vásárolt tételek megoszlása a temesvári vilájetben 153
116. táblázat. Kanizsa vilájetből az árpa és a liszt beszerzésének tervezete 154
117. táblázat. Bosznia vilájetből az árpa és a liszt beszerzésének tervezete 156
118. táblázat. Az árpa- és lisztvásárlás összesített megoszlása 157
119. táblázat. A kenyérvásárlás megoszlása 159
120. táblázat. A Ruméliából tervezett juhvásárlás megoszlása 161
121. táblázat. Egyes területek, helységek, intézmények jövedelmeiből tervezett juhvásárlás megoszlása 162
122. táblázat. A szürszát-, a nüzü- és a vásárolt tételek tervezett raktározása Belgrádban 166
123. táblázat. A szürszát-, a nüzü- és a vásárolt tételek tervezett raktározása Temesváron és környékén 167
124. táblázat. Az 1658. évi hadjárat során használt szekerek megoszlása 168
125. táblázat. A Mora vidékéről vásárolt, majd értékesített bivalyok megoszlása 170
126. táblázat. Edirne, Szófia, Nis és Belgrád környékéről vásárolt lovak megoszlása 171
127. táblázat. Bosznia vilájet kazáiból begyűjtött lovak értékének megfelelő pénz megoszlása 171
128. táblázat. A Szilisztra livából begyűjtött nüzütermények szállításának megoszlása 173
129. táblázat. A Nigbolu livából begyűjtött nüzütermények szállításának megoszlása 174
130. táblázat. A Nigbolu livából begyűjtött nüzütermények Isztambulba és Iznikmidbe történő szállításának megoszlása 174
131. táblázat. A vásárolt termények Fethülszlám kikötőjébe történő szállításának megoszlása 175
132. táblázat. A vásárolt termények Belgrád kikötőjébe történő szállításának megoszlása 176

133. táblázat. A Belgrádba szállítandó vásárolt termények visszaszállításának megoszlása 177
134. táblázat. A vásárolt termények Isztambulba és környékére történő szállításának megoszlása 178
135. táblázat. Edirne menzil ellátására természetben beszedni tervezett javak megoszlása 222
136. táblázat. Edirne menzil ellátására beszedett pénz megoszlása 224
137. táblázat. Dzsiszr-i Musztafapasa menzil tervezett ellátmányának megoszlása 227
138. táblázat. Harmanli menzil tervezett ellátmányának megoszlása 228
139. táblázat. Uzundzsaábád-i Hászkoj és Uludere menzilek tervezett ellátmányának megoszlása 228
140. táblázat. Kajalu menzil tervezett ellátmányának megoszlása 229
141. táblázat. Papaszli menzil tervezett ellátmányának megoszlása 229
142. táblázat. Filibe menzil tervezett ellátmányának megoszlása 230
143. táblázat. Tatarbazari menzil tervezett ellátmányának megoszlása 231
144. táblázat. Szaruhanbejli menzil tervezett ellátmányának megoszlása 231
145. táblázat. Kizderbendi menzil tervezett ellátmányának megoszlása 232
146. táblázat. Ihtiman menzil tervezett ellátmányának megoszlása 232
147. táblázat. Derbendbasi menzil tervezett ellátmányának megoszlása 233
148. táblázat. Szófia menzil tervezett ellátmányának megoszlása 234
149. táblázat. A Szófia és Belgrád közötti menzilek számára 1658. július 9-én vásárolt ellátmány megoszlása 234
150. táblázat. Szugecsidi (Halkalipinar) menzil tervezett ellátmányának megoszlása 235
151. táblázat. Szarijurd menzil tervezett ellátmányának megoszlása 236
152. táblázat. Sehirköj menzil tervezett ellátmányának megoszlása 236
153. táblázat. Palanka-i Múszapasa menzil tervezett ellátmányának megoszlása 237
154. táblázat. Nis menzil tervezett ellátmányának megoszlása 238
155. táblázat. Alekszicse menzil tervezett ellátmányának megoszlása 239
156. táblázat. Razsne menzil tervezett ellátmányának megoszlása 240
157. táblázat. Perakin menzil tervezett ellátmányának megoszlása 240
158. táblázat. Jagodina menzil tervezett ellátmányának megoszlása 241
159. táblázat. Batocsina menzil tervezett ellátmányának megoszlása 242
160. táblázat. Palanka-i Haszanpasa menzil tervezett ellátmányának megoszlása 242
161. táblázat. Kolar menzil tervezett ellátmányának megoszlása 243
162. táblázat. Hiszárdzsik menzil tervezett ellátmányának megoszlása 244
163. táblázat. Belgrád menzil tervezett ellátmányának megoszlása 244
164. táblázat. Perhova menzil tervezett ellátmányának megoszlása 246
165. táblázat. Mitrofcsa menzil tervezett ellátmányának megoszlása 247
166. táblázat. Tovarnik menzil tervezett ellátmányának megoszlása 247
167. táblázat. Orolik menzil tervezett ellátmányának megoszlása 247
168. táblázat. Ivankova menzil tervezett ellátmányának megoszlása 247
169. táblázat. Djakova menzil tervezett ellátmányának megoszlása 248
170. táblázat. Topolja menzil tervezett ellátmányának megoszlása 248
171. táblázat. Brot menzil tervezett ellátmányának megoszlása 248
172. táblázat. Dupucsa menzil tervezett ellátmányának megoszlása 248
173. táblázat. Luzsan menzil tervezett ellátmányának megoszlása 249
174. táblázat. Iszfinar menzil tervezett ellátmányának megoszlása 249
175. táblázat. Vakf-i Memibég menzil tervezett ellátmányának megoszlása 249
176. táblázat. Trin menzil tervezett ellátmányának megoszlása 250

177. táblázat.	Banja Luka menzil tervezett ellátmányának megoszlása 250
178. táblázat.	Ledinse háni menzil tervezett ellátmányának megoszlása 251
179. táblázat.	Vardzsar vakfi menzil tervezett ellátmányának megoszlása 251
180. táblázat.	Jajcse menzil tervezett ellátmányának megoszlása 251
181. táblázat.	Iszkopje vakfi menzil tervezett ellátmányának megoszlása 251
182. táblázat.	Küprez menzil tervezett ellátmányának megoszlása 252
183. táblázat.	Sujicse menzil tervezett ellátmányának megoszlása 252
184. táblázat.	Ihlevne menzil tervezett ellátmányának megoszlása 252
185. táblázat.	Pancsova menzil tervezett ellátmányának megoszlása 258
186. táblázat.	Szekerény menzil tervezett ellátmányának megoszlása 258
187. táblázat.	Ozora menzil tervezett ellátmányának megoszlása 258
188. táblázat.	Bóka menzil tervezett ellátmányának megoszlása 258
189. táblázat.	Rudna menzil tervezett ellátmányának megoszlása 259
190. táblázat.	Parác menzil tervezett ellátmányának megoszlása 259
191. táblázat.	Temesvár menzil tervezett ellátmányának megoszlása 259
192. táblázat.	Pasa vize menzil tervezett ellátmányának megoszlása 260
193. táblázat.	Lippa menzil tervezett ellátmányának megoszlása 260
194. táblázat.	Hiszárdzsik menzil tervezett ellátmányának megoszlása 265
195. táblázat.	Kolar menzil tervezett ellátmányának megoszlása 266
196. táblázat.	Palanka-i Haszanpasa menzil tervezett ellátmányának megoszlása 266
197. táblázat.	Batocsina menzil tervezett ellátmányának megoszlása 266
198. táblázat.	Jagodina menzil tervezett ellátmányának megoszlása 267
199. táblázat.	Perakin menzil tervezett ellátmányának megoszlása 267
200. táblázat.	Razsne menzil tervezett ellátmányának megoszlása 267
201. táblázat.	Alekszicse menzil tervezett ellátmányának megoszlása 268
202. táblázat.	Nis menzil tervezett ellátmányának megoszlása 268
203. táblázat.	Palanka-i Múszapasa menzil tervezett ellátmányának megoszlása 268
204. táblázat.	Sehirkőj menzil tervezett ellátmányának megoszlása 269
205. táblázat.	Szarijurd menzil tervezett ellátmányának megoszlása 269
206. táblázat.	Halkalipinar menzil tervezett ellátmányának megoszlása 269
207. táblázat.	Szófia menzil tervezett ellátmányának megoszlása 269
208. táblázat.	Ormanli menzil tervezett ellátmányának megoszlása 270
209. táblázat.	Ihtiman menzil tervezett ellátmányának megoszlása 270
210. táblázat.	Kizderbendi menzil tervezett ellátmányának megoszlása 270
211. táblázat.	Tatarbazari menzil tervezett ellátmányának megoszlása 270
212. táblázat.	Filibe menzil tervezett ellátmányának megoszlása 271
213. táblázat.	Papaszli menzil tervezett ellátmányának megoszlása 271
214. táblázat.	Kajalu menzil tervezett ellátmányának megoszlása 271
215. táblázat.	Uzundzsaaábád-i Hászkoj menzil tervezett ellátmányának megoszlása 272
216. táblázat.	Harmanli menzil tervezett ellátmányának megoszlása 272
217. táblázat.	Dzsiszr-i Musztafapasa menzil tervezett ellátmányának megoszlása 272
218. táblázat.	Edirne menzil tervezett ellátmányának megoszlása 273
219. táblázat.	Havsza menzil tervezett ellátmányának megoszlása 274
220. táblázat.	Baba-i Atík menzil tervezett ellátmányának megoszlása 275
221. táblázat.	Bergosz menzil tervezett ellátmányának megoszlása 275
222. táblázat.	Karistiran menzil tervezett ellátmányának megoszlása 276
223. táblázat.	Csorlu menzil tervezett ellátmányának megoszlása 276
224. táblázat.	Kinikli menzil tervezett ellátmányának megoszlása 276
225. táblázat.	Szilivri menzil tervezett ellátmányának megoszlása 277

226. táblázat. Bűjükcekmedzse menzil tervezett ellátmányának megoszlása 277
227. táblázat. Dávudpasa menzil tervezett ellátmányának megoszlása 278
228. táblázat. A szultáni udvar, a belső és külső agák, valamint további tisztségviselők számára kiosztott ellátmány megoszlása Edirne menzilben 280
229. táblázat. Sámízáde Mehmed efendi, Ömer efendi és Szülejmán efendi számára kiosztott ellátmány megoszlása Edirne menzilben 281
230. táblázat. Egyéb személyek számára kiosztott ellátmány megoszlása Edirne menzilben 281
231. táblázat. A hadjárat résztvevőinek számára kiosztott sürszátmenyiség megoszlása 282
232. táblázat. A kincstári pénzből vásárolt és kiosztott árpa megoszlása 283
233. táblázat. A kincstári pénzből vásárolt és kiosztott liszt megoszlása 283
234. táblázat. A kincstári pénzből vásárolt és kiosztott kenyér megoszlása 283
235. táblázat. A hadsereg pénztárából vásárolt és kiosztott tételek megoszlása 284
236. táblázat. A kiosztásra kirendelt tételek mennyiségének megoszlása 285
237. táblázat. A portai (központi) tisztségviselők számára térítésmentesen kiosztott árpa megoszlása 287
238. táblázat. A hivatalnokok és egyéb szolgálattelvők számára térítésmentesen kiosztott árpa megoszlása 288
239. táblázat. A kiemelt és/vagy konkrét tisztséggel nem említett személyek számára térítésmentesen kiosztott árpa megoszlása 289
240. táblázat. A haszonállatok számára térítésmentesen kiosztott árpa megoszlása 290
241. táblázat. Az alacsonyabb rangú állami tisztségviselők számára térítés ellenében kiosztott árpa megoszlása 290
242. táblázat. A kisebb hivatalok tagjai és egyéb szolgálattelvők számára térítés ellenében kiosztott árpa megoszlása 291
243. táblázat. A fegyveres alakulatok számára térítés ellenében kiosztott árpa megoszlása 291
244. táblázat. Egyéb kiemelt személyek számára térítés ellenében kiosztott árpa megoszlása 292
245. táblázat. A magas- és középszintű állami tisztségviselők számára térítésmentesen kiosztott kenyér megoszlása 293
246. táblázat. A hivatalnokok számára térítésmentesen kiosztott kenyér megoszlása 294
247. táblázat. A toparabadzsik számára térítésmentesen kiosztott kenyér megoszlása 294
248. táblázat. A kiemelt vagy tisztség nélkül említett személyek számára térítésmentesen kiosztott kenyér megoszlása 294
249. táblázat. Az alacsonyabb rangú állami tisztségviselők számára térítés ellenében kiosztott kenyér megoszlása 295
250. táblázat. A hivatalnokok és egyéb szolgálattelvők számára térítés ellenében kiosztott kenyér megoszlása 295
251. táblázat. A katonák számára térítés ellenében kiosztott kenyér megoszlása 296
252. táblázat. A kiemelt vagy tisztségük nélkül említett személyek számára térítés ellenében kiosztott kenyér megoszlása 296
253. táblázat. A tisztségviselők számára térítésmentesen kiosztott liszt megoszlása 297
254. táblázat. A katonák számára térítésmentesen kiosztott liszt megoszlása 297
255. táblázat. A kiemelt vagy beosztása nélkül említett személyek számára térítésmentesen kiosztott liszt megoszlása 298

256. táblázat. A katonai alakulatok számára térítés ellenében kiosztott liszt megoszlása 298
257. táblázat. Az árpa, a kenyér és a liszt térítéses kiosztásából befolyt jövedelemből a janicsárok számára kiosztott árpa kompenzációjának megoszlása 299
258. táblázat. Az árpa, a kenyér és a liszt térítéses kiosztásából befolyt jövedelemből a janicsártisztek számára kiosztott kenyér kompenzációjának megoszlása 300
259. táblázat. Az árpa, a kenyér és a liszt térítéses kiosztásából befolyt jövedelemből a katonák számára kiosztott pénzbeli kompenzáció megoszlása 300
260. táblázat. Az árpa, a kenyér és a liszt térítéses kiosztásából befolyt jövedelemből a különböző tisztségviselők számára kiosztott pénzbeli kompenzáció megoszlása 300
261. táblázat. Az állami tisztségviselők számára kiosztott olaj megoszlása 301
262. táblázat. A janicsárok magas rangú előjárói számára kiosztott olaj megoszlása 302
263. táblázat. A kiemelt vagy tisztségük nélkül említett személyek számára kiosztott olaj megoszlása 302
264. táblázat. Az állami tisztségviselők számára kiosztott méz megoszlása 303
265. táblázat. A janicsárok előjárói számára kiosztott méz megoszlása 303
266. táblázat. A kiemelt személyek számára kiosztott méz megoszlása 304
267. táblázat. Az állami tisztségviselők számára térítésmentesen kioszthatott hús megoszlása 305
268. táblázat. Az állami tisztségviselők számára térítés ellenében kioszthatott hús megoszlása 305
269. táblázat. A hivatalnokok és egyéb szolgálattevők számára térítés ellenében kioszthatott hús megoszlása 306
270. táblázat. A katonák számára kioszthatott hús megoszlása 307
271. táblázat. A kiemelt vagy beosztás nélkül említett személyek számára kioszthatott hús megoszlása 307
272. táblázat. A szalma kiosztásának megoszlása 308
273. táblázat. A tűzifa kiosztásának megoszlása 309
274. táblázat. A kiosztott ellátmány megoszlása 309
275. táblázat. A ki nem osztott vagy feleslegesnek vélt ellátmány eladásának megoszlása 310
276. táblázat. A feleslegesnek bizonyult, eladáson kívül fennmaradt ellátmány elosztásának megoszlása 310
277. táblázat. A vásárlás útján biztosított ellátmány megoszlása 311
278. táblázat. A kiosztásra váró ellátmány megoszlása 312
279. táblázat. A magas- és közepes rangú állami tisztségviselők számára térítésmentesen kiosztott árpa megoszlása 314
280. táblázat. A hivatali alkalmazottak és szolgálattevők számára térítésmentesen kiosztott árpa megoszlása 315
281. táblázat. Az egyéb kiemelt vagy tisztségük nélkül említett személyek számára térítésmentesen kiosztott árpa megoszlása 316
282. táblázat. A kincstári tulajdonban lévő haszonállatok ellátására térítésmentesen kiosztott árpa megoszlása 316
283. táblázat. Az alacsonyabb rangú tisztségviselők számára térítés ellenében kiosztott árpa megoszlása 317
284. táblázat. A hivatalnokok és szolgálattevők számára térítés ellenében kiosztott árpa megoszlása 318

285. táblázat. A katonák számára térítés ellenében kiosztott árpa megoszlása 319
286. táblázat. A kiemelt vagy tisztségük nélkül említett személyek számára térítés ellenében kiosztott árpa megoszlása 319
287. táblázat. Az egyéb forrásból kiosztott árpa megoszlása 320
288. táblázat. A magas- és közepes rangú állami tisztségviselők számára térítésmentesen kiosztott kenyér megoszlása 321
289. táblázat. A hivatalnokok és szolgálattevők számára térítésmentesen kiosztott kenyér megoszlása 322
290. táblázat. A kiemelt személyek számára térítésmentesen kiosztott kenyér megoszlása 322
291. táblázat. Az alacsonyabb rangú tisztségviselők számára térítés ellenében kiosztott kenyér megoszlása 323
292. táblázat. A hivatalnokok és a szolgálattevők számára térítés ellenében kiosztott kenyér megoszlása 324
293. táblázat. A fegyveres egységek tagjai számára térítés ellenében kiosztott kenyér megoszlása 324
294. táblázat. A kiemelt vagy a tisztségük nélkül említett személyek számára térítés ellenében kiosztott kenyér megoszlása 325
295. táblázat. Az egyéb forrásból kiosztott kenyér megoszlása 325
296. táblázat. Az árpa és a kenyér térítéses kiosztásából befolyt jövedelemből a janicsártisztek számára kiosztott árpa kompenzációjának megoszlása 326
297. táblázat. Az árpa és a kenyér térítéses kiosztásából befolyt jövedelemből a janicsártisztek számára kiosztott kenyér kompenzációjának megoszlása 327
298. táblázat. Az árpa és a kenyér térítéses kiosztásából befolyt jövedelemből a janicsárok alacsonyabb rangú tisztjei és írnokei számára kiosztott pénzbeli kompenzáció megoszlása 327
299. táblázat. Az állami tisztviselők számára térítésmentesen kioszthatott hús megoszlása 328
300. táblázat. Az állami tisztviselők számára térítés ellenében kioszthatott hús megoszlása 329
301. táblázat. A hivatalnokapparátus tagjai és egyéb szolgálattevők számára térítés ellenében kioszthatott hús megoszlása 329
302. táblázat. A katonák számára térítés ellenében kioszthatott hús megoszlása 329
303. táblázat. Az egyéb kiemelt vagy a beosztásuk nélkül említett személyek számára kioszthatott hús megoszlása 330
304. táblázat. A térítésmentesen kiosztott szalma megoszlása 330
305. táblázat. A térítésmentesen kiosztott széna megoszlása 331
306. táblázat. A térítésmentesen kiosztott tűzifa megoszlása 331
307. táblázat. A tervezett és a ténylegesen beszedett nüzül és szürszát megoszlása 350
308. táblázat. A nüzül és szürszát pénzben behajtott mennyiségének megoszlása 351
309. táblázat. Az istirá útján beszerzendő mennyiségek megoszlása 351
310. táblázat. Az istirá és a szerbeszt istirá útján a tervezett és ténylegesen vásárolt tételek megoszlása 352
311. táblázat. A járulékos költségek megoszlása 353
312. táblázat. A hadjáraton résztvevők számára kiosztott tételek megoszlása 353
313. táblázat. A feleslegessé vált tételek megoszlása 354
314. táblázat. Az Edirne–Isztambul közötti úton kiosztott ellátmány megoszlása 354

Személynévmutató

- Abaza család, előkelő oszmán család 208
- Abdí bese reisz, hajóskapitány 175
- Abdí reisz, hajóskapitány 176
- Abdullah, Trebdzse kádija 237
- Abdurrahman Abdî pasa*, oszmán történetíró 11, 349
- Abdurrahman aga, ordudzsubasi 216
- Abdurrahman efendi, a díván egyik kátibja 305
- Abdurrahman efendi, első mukátaadzsi 190, 290, 295, 305
- Abdurrahman efendi, szüvári mukábeledzsiszi 189, 314, 317, 318, 322, 325
- Abdüalál bin Abdurrahman kanizsai kádi 73
- Abdülbákí efendi, bejlikcsi efendi 186, 287, 293, 305, 317, 325
- Abdühamíd aga, az olaj és a méz kiosztásának egyik felelőse 226
- Abdülkádir, Kili kádija 99
- Abdülkádir, szigetvári kádi 154
- Abdülkádir pasa, Szilisztra beglerbége 209
- Abdülkerím efendi, Bosztánzáde, ruméliei káziaszker 313, 314, 321, 328, 331
- Abdülszelám reisz, hajóskapitány 176, 177
- Ahmed, I., oszmán szultán 197, 213
- Ahmed, IV. Mehmed szultán öccse 273
- Ahmed, Temesvár vilájet kádija 160
- Ahmed aga, a 48. bölük parancsnoka 200
- Ahmed aga, a defterdárpasa konakcsija 188
- Ahmed aga, a Duna környéki istirá felelőse 99, 136, 152, 153, 284
- Ahmed aga, a nagyvezír istállómestere 185, 287, 312
- Ahmed aga, a szultáni palota ganem emínije 161
- Ahmed aga, basbákí kulu 136, 139, 191, 229, 232, 287, 293, 301, 303, 305, 314, 321, 322
- Ahmed aga, Keza, a 4. dzsemáat deve-dzsiye és jajabasiya 199
- Ahmed aga, mübásir 178
- Ahmed bég, a nagyvezír fia 315, 316, 322
- Ahmed bég, ismeretlen személy 196, 289
- Ahmed bég, vidini szandzsákbég 99
- Ahmed bese, hajóskapitány Belgrádból 175
- Ahmed bese, hajóskapitány Nigboluból 176
- Ahmed bese, reisz, hajóskapitány 175
- Ahmed csavus, el-Háddzs, a szultán számára történt vásárlások egyik intézője 231, 233, 284
- Ahmed cselebi, az első muhászebedzsi keszedárja 189, 317
- Ahmed cselebi, hekimbasi 193, 287, 293, 317, 320
- Ahmed efendi, a janicsárok baskátibja 200, 299, 300, 326, 327
- Ahmed efendi, a mevkúfáthivatal ír-noka 191, 287, 293, 301, 303, 317, 323
- Ahmed efendi, a nagyvezír mektúbija 184, 287, 293, 301, 303, 313, 314, 321, 328
- Ahmed efendi, a sziláhdárok kátibja 202
- Ahmed efendi, ismeretlen személy 281
- Ahmed efendi, reisz, hajóskapitány 174
- Ahmed efendi, reisz, hajóskapitány 175
- Ahmed halífe 317
- Ahmed jazidzsi, a janicsárok egyik kátibja 327
- Ahmed kethüdá, a dzsebedzsi kethüdája 150
- Ahmed pasa, a Hazíne-i Ámire kajmakámja 192, 287, 312, 328
- Ahmed pasa, ismeretlen személy 76
- Ahmed pasa, Karaman beglerbége 211
- Ahmed pasa, Köprülű Fázil, nagyvezír 183, 184, 186, 194, 195, 208, 212, 315
- Ahmed pasa, Kör, Kajszerijje szandzsákbége 212

- Ahmed pasa, Szejdi, Bosznia beglerbégje 74, 128, 209, 210, 246, 333, 343, 344
- Ahmed pasa, Tajjárszáde, Sám-i Serif beglerbégje 340
- Ahmed reisz, hajóskapitány (Kili) 174
- Ahmed reisz, hajóskapitány (Nigbolu) 176
- Ahmed reisz, hajóskapitány (Ruszcuk) 176
- Ahmed reisz, hajóskapitány (Ruszcuk) 176, 177
- Ajnizáde efendi, első mukátaadzi 190, 317, 318, 323, 329
- Ajse szultán, vakif névadója 95, 135
- Alexandrosz, III. (Nagy Sándor) makedón király 219
- Alí, Janova (Vulcsitrin szandzsák) kádija 237
- Alí, Konakcsi, sziláhdáraga, anatóliai beglerbég 202, 211
- Alí, Szekbán Kara, vakif névadója 135
- Alí aga, a defterdárpasa császnígirbasija 153, 188
- Alí aga, a jobb oldali ulúfedzsik agája 203
- Alí aga, a nagyvezír kapudzi kethüdája 184, 287, 293, 313, 314, 321
- Alí aga, az 56. bölük parancsnoka 200
- Alí aga, basjajabasi 199
- Alí aga, ismeretlen személy 186, 289, 294
- Alí aga, janicsárága 197
- Alí aga, topcsubasi 205, 299, 307
- Alí bég, Gázi, vakif névadója 135
- Alí bese reisz, hajóskapitány 177
- Alí bese reisz, Topháneli, hajóskapitány 178
- Alí bin Ahmed egri kádi 71
- Alí csavus, dzsebedzi 299
- Alí csavus, Kulaguz, ismeretlen személy 193, 287, 298, 305, 314, 321
- Alí cselebi, a jobb oldali garíbok agája 204
- Alí cselebi, a szpáhhik veznedárja 299
- Alí cselebi, filibe lakos 231, 233
- Alí cselebi, hajóskapitány Belgrádból 176
- Alí cselebi, hazinedár 192, 301, 303
- Alí cselebi, kaftándzi 325
- Alí efendi, Bosznevi, ismeretlen személy 196, 292, 296, 324
- Alí efendi, Iszmailpasazáde, mevkúfátcsi 190, 287, 293, 301, 303, 314, 320, 325
- Alí pasa, Adana beglerbégje 211
- Alí pasa, Csengizáde, hercegovinai szandzsákbég, egri, majd temesvári beglerbég 208, 333, 334
- Alí pasa, Delvine szandzsákbégje 212
- Alí pasa, Kösze, kajmakám, szerdár 209, 313, 314, 321, 328, 330, 331
- Alí pasa, Varvar, Szivasz beglerbégje 182
- Alí reisz, el-Háddzs, hajóskapitány 178
- Alí reisz, Hádzsi, hajóskapitány 175, 176
- Alí reisz, hajóskapitány 173
- Alí reisz, hajóskapitány 173
- Arszlan pasa, Dzsán, szilisztrai beglerbég 43, 151, 158, 209, 210, 280
- Átike, IV. Mehmed húga 183
- Badoer, Barbaro velencei flottaparancsnok 333
- Bájezid, II. oszmán szultán 230
- Bájezid, Jildirim vakif névadója 135
- Bajram csavus, (Deli vagy Topal előnévvel) a Buda vilájetbéli vásárlás egyik intézője 143, 146, 152, 153, 158, 243, 265, 266, 267, 284
- Bajram cselebi, reisz, hajóskapitány 176
- Bajram dede, hajóskapitány 176
- Ballarino, Giovanni Battista portai velencei követségi titkár 12, 214, 215, 226, 335, 336, 337, 338, 339, 342, 344, 345, 346
- Balogh Máté, erdélyi diplomata 14
- Bánffy Dénes, erdélyi főúr, Apafi Mihály sógora 14
- Bánffy György, Doboka vármegye főispánja, szamosújvári főkapitány 15, 18
- Barabas, Jakiv, a zaporozsjei kozákok parancsnoka 342
- Barcsai Ákos erdélyi helytartó, majd fejedelem 11, 12, 13, 15, 16, 17, 18,

- 181, 185, 195, 198, 200, 210, 211, 263, 345, 349
- Barkan, Ömer Lütfi* 24, 25
- Basa Tamás erdélyi tanácsos 18
- Basarab havasalföldi vajdadinasztia 213
- Batthyány I. Ádám, a Kanizsával szembeni végvidék főkapitánya 343
- Behceti* oszmán történetíró 208, 211, 349
- Bejzáde, Aláije szandzsákbégje 212
- Bekir aga, Ebú, a sereg szubasija 195, 287, 293, 317
- Bekir aga, (Ebú), műtefferrika, műbásir, a Temesvár és Eger vilájetekbeli isztirá felelőse 70, 71, 72, 128, 149, 151, 152, 153, 158, 256, 284
- Bekir aga, Morali Musztafa pasa kethüdája 76
- Bekir efendi, vélhetően az első rúznámcsedzsi írnoke 189, 292, 296, 305, 319, 325
- Bendysh, Thomas portai angol követ 336, 337
- Bernardo, Antonio velencei főkor-mányzó Dalmáciában 333
- Besztercei János 17
- Bethlen Gábor erdélyi fejedelem 13, 337
- Bethlen János erdélyi főnemes, tanácsúr, történetíró, később kancellár 17
- Béthune, Maximilien de, Sully hercege, IV. Henrik államminisztere 50
- Bogukzáde, a bejlikcsi, Abdülbáki efendi egyik neve 186
- Bornemissza Anna, Apafi Mihály felesége 16
- Bornemissza Kata, Bánffy Dénes felesége 17
- Bosztánzadék, jelentős tudósokat kinevelő család a XVI-XVII. században 313
- Braudel, Ferdinand* 217
- Burnaz Átike, I. Ahmed egyik lánya 213
- Čengić család, tartományi vezetők dinasztija a Balkánon 208
- Centurione kereskedőcsalád 51
- Chastenet, Jacques Francois de, Puy-ségur márkija, francia hadvezér, XIV. Lajos tanácsadója 47, 55
- Clausewitz, Carl von, porosz hadvezér, hadtudós 20, 47
- Constantin posztelnik, havasalföldi tisztviselő 214, 342
- Csulya György 17
- Dániel Ferenc háromszéki főkirálybíró 18
- Degingk, Melchior von (Schlagenfeldt) német származású kereskedő, hadi vállalkozó 50
- Dervís aga, a belgrádi raktárak emínje 160
- Dervís Szülejmán, a nagyvezír második tezkiredzsjének, Mezáki Szülejmán efendinek egy másik neve 183
- Diláver aga, ismeretlen személy 196, 289
- Draperis, az angol követ tolmácsa 337
- Dzsafer aga, a bal oldali ulúfedzsjik agája 203
- Dzsafer aga, sziláhdáraga 202
- Dzsánibek Giráj krími tatár kán 213
- Dzsánpolád bég, befolyásos oszmán családi dinasztia alapítója 194
- Dzsánpoládok, befolyásos oszmán családi dinasztia 194
- Dzselál sejk, bozoki illetőségű felkelő 378
- Dzsingisz kán, mongol uralkodó 21
- Ejüb efendi, a defterdárpasa mektúbija 188, 287, 293, 297, 301, 303, 313, 314, 321, 328
- Ejüb egyiptomi pasa 183
- Ertaş, Mehmet Yaşar* 46
- Evlíja Cselebi oszmán utazó 194, 211, 226, 228, 240, 241, 243
- Evlíja Kászim pasa, vakif névadója 135
- Fátma, I. Ahmed lánya 197
- Fazli pasa, Gökcsegöz, Kengiri szandzsákbégje 212
- Fazli pasa, Muszáhib, boszniai, később szilisztrai beglerbég 209, 333, 339
- Frangepán Kristóf hadvezér, költő 208
- Frigyes, II. porosz király 219

- Gaudi András skót származású hadvezér
II. Rákóczi György szolgálatában 18
- Geizkofler, Zacharias pénzügyi szakember, főlésmester 56, 58
- Ghica, Gheorghe moldvai vajda 213, 338, 341, 346
- Gonzaga, Annibale herceg, titkos tanácsos 15, 16, 207, 208, 210, 280, 341, 343
- Görög Marin erdélyi követ 197, 207, 215, 343
- Grimmelshausen, Hans Jakob Christoffel von német prózáíró 50
- Güçer, Lütfi* 25, 26, 27, 31, 133
- Gyulai Ferenc 15
- Habsburgok 12, 17, 37, 46, 56, 57, 59, 61, 183, 207, 208, 209, 213, 214, 225, 334, 335, 336, 337, 339, 343
- Hajdar reisz, hajóskapitány 174
- Halíl aga, a 37. bölük parancsnoka 199
- Halíl aga, a Belgrád–Lippa útvonal kijelölésének egyik felelőse 255
- Halíl aga, Mora defterdárjának, Musztafa pasának a bizalmasa 128, 153
- [Halíl efendi], a Szergi-i Hü májún názirja 192, 292, 296, 305, 319, 325
- Halíl kapudzsibasi, a szultán konakcsija 313, 314, 321, 328
- Halíl odabasi, a temesvári hombár emíjje 151
- Halíl reisz, hajóskapitány 177
- Halíl reisz, hajóskapitány (Kili) 174
- Halíl reisz, hajóskapitány (Ruszcsuk) 176
- Haller Gábor, erdélyi tanácsúr 15
- Hamza uszta 195, 289
- Harsányi Jakab erdélyi diplomata 338
- Haszan, hajóskapitány 176
- Haszan, Nakkás, a szpáhik egyik szerdencegstije 198, 202, 342
- Haszan aga, a 21. bölük parancsnoka 199
- Haszan aga, a 46. bölük parancsnoka 199
- Haszan aga, a defterdárpa konakcsija 188, 235, 287, 293, 305, 314, 321, 328
- Haszan aga, a nagyvezír konakcsija 184, 287, 293, 305, 314, 321
- Haszan aga, a nagyvezír testvére 194, 294
- Haszan aga, Ahmed pasa miráhúrja 76
- Haszan aga, Ahmed vidini szandzsák-bég testvére 99
- Haszan aga, kapudzsibasi 193, 287, 313, 314, 321
- Haszan aga, nüzü emíni 139, 140, 141, 144, 145, 147, 150, 151, 152, 156, 157, 158, 191, 226, 230, 231, 234, 238, 279, 282, 283, 287, 293, 299
- Haszan aga, Palanka-i Haszanpasa dizdárja 310
- Haszan aga, Toszjali 186, 289, 307, 319, 324, 325
- Haszan aga, zagardzsibasi 198, 299, 300, 326, 327
- Haszan csavus ismeretlen személy 193, 287, 317
- Haszan cselebi, Kuloglu, hajóskapitány 173
- Haszan cselebi, reisz, hajóskapitány 175, 176
- Haszan efendi, a bal oldali garíbok kátibja 204
- Haszan kapudzsibasi, Szandzsaklioglu vagy Zendzsefillioglu 344
- Haszan pasa, Abaza, aleppói beglerbég, dzseláli lázadó 16, 83, 92, 172, 207, 211, 340, 343, 344
- Haszan pasa, Elcsi, temesvári beglerbég 208, 343
- Haszan pasa, kajmakám 87, 88, 136
- Haszan pasa, Karaman defterdárja 92
- Haszan pasa, korábbi kapudan 185
- Haszan reisz, hajóskapitány 178
- Haszan reisz, Kara, hajóskapitány 177
- Hászeki szultán, vakif névadója 135
- Haye, Jean de la portai francia követ 337
- Herberstein, Siegmund von császári követ 61
- Hermann Mihály erdélyi helytartó 15, 16
- Himmet bég, ismeretlen személy 196, 289
- Hinz, Walther* 38

- Hizir aga, a 31. dzsemáat devedzsije 199
 Hizir aga, a reiszülküttáb egyik beosztottja 186, 289
 Hmjelnyickij, Bogdan kozák hetman 342
 Hüszejn, hajóskapitány, 173
 Hüszejn aga, a Maroson vert híd felelőse 261
 Hüszejn aga, muhzir aga 199, 287, 299, 300, 320, 326, 327
 Hüszejn aga, Prizrin szandzsák nüzüladójának intézője 108
 Hüszejn bég, Dzsánpoládzáde, vélhetően csakirdzsibasi 194, 289, 294, 307
 Hüszejn bég, Haszanpasazáde, nisándzsi 185, 287, 305, 315, 316, 322
 Hüszejn bese, hajóskapitány Belgrádból 175
 Hüszejn bese reisz, hajóskapitány 174
 Hüszejn efendi, első rúznámcsedzsi 189, 287, 288, 293, 294, 301, 303, 314, 315, 321, 322, 328, 329, 330
 Hüszejn efendi, ismeretlen személy 281
 Hüszejn efendi, Kratova kádija 234
 Hüszejn efendi, málije tezkiredzsiszi 191, 287, 293, 294, 301, 303, 314, 320, 325
 Hüszejn hodzsa reisz, hajóskapitány 176
 Hüszejn odabasi, Temesvár hászainak emíjje 150
 Hüszejn pasa, Amdzsazáde, nagyvezír 194
 Hüszejn pasa, Csirmen szandzsákbégje 211, 289, 312
 Hüszejn pasa, Deli, kapudanpasa 210
 Hüszejn pasa, ismeretlen személy 196, 289
 Hüszejn pasa, Ohrili, nagyvezír 185
 Hüszejn pasa, Szari, Eger beglerbégje 151, 208
 Hüszejn reisz, hajóskapitány (Kili) 174
 Hüszejn reisz, hajóskapitány (Ruszcuk) 176, 177
 Hüszejn reisz, kapudan 176
 Hüszev pasa, nagyvezír 182
- Ibráhím, oszmán szultán 202, 203, 204
 Ibráhím, Polomja kádija 240
 Ibráhím aga, a 7. bölük parancsnoka 199
- Ibráhím aga, a sziláhdárok veznedárja 299
 Ibráhím aga, Alticsukur, szivaszi szpáhi 155, 284
 Ibráhím aga, ismeretlen személy 127
 Ibráhím aga, ismeretlen személy 147, 284
 Ibráhím aga, mübásir 74, 147
 Ibráhím aga, szu mübásiri 195, 245, 284, 287, 312
 Ibráhím aga, Temesvár dizdárja 139
 Ibráhím aga, Tirjákí, dogandzsibasi 208
 Ibráhím bese, Belgrád vám emíjje 147, 284
 Ibráhím efendi, a szüvári mukábeledzsiszi írnoka 189, 317
 Ibráhím halife, ismeretlen személy 325
 Ibráhím pasa, Bosznia beglerbégje 253
 Ibráhím pasa, Kádizáde, Nigbolu mutaszarrifja 186
 Ibráhím pasa, Sejtán (Melek), defterdárpasa 153, 187, 244, 286, 287, 293, 295, 297, 301, 303, 304, 305, 307, 308, 309, 313, 314, 321, 328, 330, 331
 Ibráhím pasa, vakif névadója 135
 Ibráhím reisz, hajóskapitány 176
 Ibráhím reisz, hajóskapitány 178
 Idrisz efendi, Izladi kádija 231
 Ilhanidák, mongol uralkodói dinasztia 21
 Imádeddín aga, ismeretlen személy konaksija 313, 314, 321, 328, 330
Ínalcik, Halil 25, 38
Ísazade, oszmán történetíró 210
İşbilir, Ömer 46
 István Uros, IV. szerb király és cár 380
 Iszhák cselebi, ismeretlen személy 196, 298
 Iszlám Giráj, krími tatár kán, IV. Mehmed Giráj bátyja 213
 [Iszmaíl aga], a tatár kán jali agája 214, 289, 298, 307
 Iszmaíl aga, bosztándzsi hászekí 313, 314, 320
 Iszmaíl aga, Buda vilájetbeli vásárlás egyik intézője 147, 284
 Iszmaíl aga, Edirne menzil ellátásának felelőse 221

- Iszmaíl aga, Kösztendil szandzsák
nüzüladójának begyűjtője 105
- Iszmaíl aga, Szarijurd menzil szürszátel-
látásának egyik intézője 236
- Iszmaíl aga, Szófia menzil ellátásának
egyik felelőse 234
- Iszmaíl bég, Alekszicse korábbi dizdárja
310
- Iszmaíl efendi, a sziláhdárok kátibja 202
- Iszmaíl pasa, Bosnak, budai beglerbég
183
- Iszmaíl reisz, hajóskapitány 174
- Iszmihán szultán, vakif névadója 95,
135
- Izstefán reisz, hajóskapitány 176, 177
- Iván, IV. orosz cár 60
- Jahja aga, bákí kulu 76
- Jakúb csavus, ismeretlen személy 193,
287, 317
- Jireček, Konstantin cseh történetíró, fi-
lológus 231, 232
- Jován reisz, hajóskapitány 177
- Jusufbegović skodrai szandzsákbég 333
- Júszuf aga, a 49. bölük parancsnoka 200
- Júszuf aga, a nagyvezír delibasija 149,
150, 151, 185, 284
- Júszuf aga, az 50. bölük parancsnoka
200
- Júszuf aga, bölük zaími 196, 289
- Júszuf aga, Hádzsi, veznedár 317, 318
- Júszuf aga, Jenő dizdárja 139, 145, 151
- Júszuf aga, múbásir 69, 71, 73, 74, 150,
155, 156, 255
- Júszuf aga, müteferrika, belgrádi kaj-
makám 127
- Júszuf Bejzade skodrai szandzsákbég
333
- Júszuf csavus, a vásárlás egyik intézője
Buda vilájetben 147
- Júszuf csavus, szpáhi 299
- Júszuf efendi, ganem emíni 70, 71, 105,
107, 115, 160, 161, 162, 163, 168,
191, 221, 225, 226, 227, 228, 229,
232, 234, 236, 238, 240, 245, 256,
279, 287, 293, 314, 319, 320, 321,
328
- Júszuf kapudzibasi, a szultán konak-
csija 313, 314, 321, 328
- Júszuf müteferrika, a menzilek felelőse
Belgrád és Zára között 245, 337
- Júszuf pasa, ismeretlen személy 211
- Júszuf reisz, hajóskapitány 175
- Kadrí aga, Jedikuleli, vásárlás egyik in-
tézője Temesvár és Eger vilájetek-
ben 149, 152, 284
- Kadrí cselebi, ismeretlen személy 196,
289, 298
- Kadrí pasa, ismeretlen személy 289
- Kadrí pasa, Szilisztra beglerbége 209,
210, 211
- Kámil, IV. Mehmed Giráj krími tatár
kán írói álneve 214
- Karamehmedoglu reisz, hajóskapitány
176, 177
- Károly, XI. svéd király 53
- Károly Gusztáv, X. svéd király 334
- Kemény János erdélyi fejedelmi taná-
csos, hadvezér 13, 14, 15, 212
- Kenán pasa, Gürdzü, budai beglerbég
13, 14, 15, 16, 43, 70, 72, 151, 153,
207, 208, 209, 210, 211, 255, 259,
279, 334, 338, 340, 341, 342, 343,
346
- Kenán pasa, Topal Szari, kajmakám
313, 344
- Kenán reisz, Baldzsi, hajóskapitány
176, 177
- Kibleli család, XVII. századi befolyá-
sos oszmán család 211
- Kjátib Cselebi oszmán történetíró 225
- Kontz, Michael szebeni polgár 195, 263
- Kopčan, Vojtech* 232
- Köprülük, oszmán nagyvezíri dinasztia
28, 186, 202, 345
- Köroglu reisz, hajóskapitány 177
- Kövér Gábor 15, 16, 341
- Kraus, Georg* erdélyi szász történetíró
11
- Lajos, XIII. francia király 49, 51
- Lajos, XIV. francia király 51, 53, 55
- Le Tellier, Francois-Michel, Louvois
márkija, XIV. Lajos minisztere 51,
52, 53

- Le Tellier, Michel, Barbezieux márkija,
XIV. Lajos minisztere 51, 52, 53
- Lipót, I. német-római császár 14, 336,
341
- Lippay György esztergomi érsek 16
- Lórántffy Zsuzsanna, II. Rákóczi
György erdélyi fejedelem édesanyja
14, 15, 16, 17, 18, 214, 261, 342,
343, 345
- Lotharingiai Károly lotharingiai herceg,
tábornagy 188
- Lupu, Vasile moldvai vajda 213, 338
- Lutsch, Johannes szebeni királybíró 17,
18, 195, 263, 264
- Lütfi pasa, nagyvezír 21, 23
- Machado, Antonio (Moses) Alvares por-
tugál származású amszterdami ke-
reskedő 54
- Mahmúd aga, Deridzsi, vélhetően
veznedár 329
- Mahmúd cselebi, bákí kulu 310
- Mahmúd cselebi, veznedár 192, 287
- Mahmúd pasa, Sehíd, vakif névadója
135
- Mahmúd pasa, vakif névadója 135
- Majer, Hans Georg* 32
- Majtényi András erdélyi főtölmács 338
- Manastırlı Sâlih Nâi'lı, oszmán költő
190
- Marcello, Lorenzo, a velencei flotta pa-
rancsnoka 333
- Marsigli, Luigi Ferdinando* itáliai föld-
rajztudós, diplomata, hadmérnök 29,
36, 45, 46, 215
- McGowan, Bruce* 25, 42
- McNeill, William H.* 219
- Mehmed, belgrádi kádi 121
- Mehmed, II. oszmán szultán 201, 202
- Mehmed, IV. oszmán szultán 181, 182,
183, 184, 194, 202, 211, 221, 273,
278, 311, 313, 318, 320, 324, 328,
335, 336, 338, 341, 344, 345
- Mehmed, krkai szanzákbég 249
- Mehmed, Leszkofcsa kádija 238
- Mehmed aga, a 11. bölük parancsnoka
199
- Mehmed aga, a 29. bölük parancsnoka
199
- Mehmed aga, a bal oldali garibok agája
204
- Mehmed aga, a defterdárpasa konak-
csija 188
- Mehmed aga, a janicsárok szákbasija
215
- Mehmed aga, a nagyvezír kethüdája
183, 287, 293, 312, 313
- Mehmed aga, a nagyvezír szelámcsa-
vusa 184, 287, 293, 317, 323
- Mehmed aga, a rizsvásárlás egyik inté-
zője 153, 160
- Mehmed aga, Abaza kapudzsibasi 187
- Mehmed aga, Abaza, korábbi miráhúr
196, 292, 300, 301, 319, 324, 325
- Mehmed aga, Abaza, mütefferikabasi,
193, 287, 293, 305, 317, 318, 323
- Mehmed aga, aszeszbasi 195, 287, 312
- Mehmed aga, az 1. dzsemáat devedzsije
199
- Mehmed aga, az 51. bölük parancsnoka
200
- Mehmed aga, dzsebedzsibasi 200, 238,
239
- Mehmed aga, emín-i nán 226, 227, 310
- Mehmed aga, Filibe názirja 190, 289
- Mehmed aga, hajóskapitány 174
- Mehmed aga, hajóskapitány 174
- Mehmed aga, hajóskapitány 175
- Mehmed aga, ismeretlen személy 196,
289
- Mehmed aga, ismeretlen személy 289
- Mehmed aga, janicsár 327
- Mehmed aga, kethüdá jeri 199, 299,
300, 326, 327
- Mehmed aga, (korábbi) nüüzl emíni
196, 279, 289, 314, 321, 328
- Mehmed aga, Kösze, Musztafapasaoglu
hazinedárja 76
- Mehmed aga, kücsük csavus 199, 299,
300, 326, 327
- Mehmed aga, második bölükbasi 199
- Mehmed aga, szamszondzsubasi 198,
299, 300, 326, 327
- Mehmed aga, Tireli, szekbánbasi 198
- Mehmed aga, vásárlás intézője Pa-
lanka-i Múszapasa menzilben 238
- Mehmed bég, Alıpasazáde 196, 289,
315, 316, 322

- Mehmed bég, el-Háddzs, vásárlás intézője Kajalu menzilben 229
- Mehmed bég, Kücsük, Nigde szanzsák-bégje 212
- Mehmed bég, Nigbolu szandzsák nüzüladójának intézője 97
- Mehmed bég, reisz, hajóskapitány 174
- Mehmed bese, hajóskapitány Vidinből 176
- Mehmed bese reisz, hajóskapitány 174
- Mehmed cselebi, a nüzü emíni kátibja 314, 321
- Mehmed cselebi, hajóskapitány 173
- Mehmed efendi, a janicsárok baskátibja 200, 299, 300, 303, 307, 326, 327
- Mehmed efendi, a jobb oldali garibok kátibja 204, 299
- Mehmed efendi, a jobb oldali ulüfedzsi kátibja 203, 287
- Mehmed efendi, a pijáde mukábeledzsi főhalífeje 190, 317, 323
- Mehmed efendi, a sereg kádija 70, 194, 287, 293
- Mehmed efendi, a szpáhik kátibja 202
- Mehmed efendi, Avlonja és Egriboz mukátaadzsija 190, 287, 293, 320, 325
- Mehmed efendi, Burszali (Burszevi) Eszírí, anatóliai káziaszker 313, 314, 321, 328, 331
- Mehmed efendi, dzsizje muhásebedzsi 190, 287, 291, 293, 295, 317, 318, 323, 324
- Mehmed efendi, első muhásebedzsi 188, 287, 288, 293, 294, 313, 314, 315, 321, 322, 328, 329
- Mehmed efendi, ismeretlen személy 281
- Mehmed efendi, ismeretlen személy 289, 298
- Mehmed efendi, janicsárimám 199, 299, 300, 326, 327, 329
- Mehmed efendi, Kojunzáde vagy Fütúnzáde, a Defterháne-i Ámire emínje 187, 287, 305, 317, 325
- Mehmed efendi, Kubúrízáde, Mekka és Medína muhásebedzsije 192, 290, 295, 305, 316, 320, 323, 325
- Mehmed efendi, Kudszízáde Sejh, nakíbülesráf 313, 314, 321, 328
- Mehmed efendi, Mahmúdkethüdázáde, ismeretlen személy 196, 289
- Mehmed efendi, mevkúfatkeszedár 191, 287, 293, 317, 323
- Mehmed efendi, Sámízáde, reiszülküttáb 140, 178, 185, 186, 187, 281, 286, 287, 293, 297, 301, 303, 305, 308, 309, 313, 314, 320, 321, 328, 330, 331
- Mehmed efendi, szandzsakdár, a nagyvezír imámja 185
- Mehmed Giráj, IV. krími tatár kán 13, 213, 288, 289, 298, 307, 339, 341, 342, 345
- Mehmed Halife* oszmán történetíró 211
- Mehmed hán, Ebú el-Fetih Szultán, vakíf névadója 135
- Mehmed jazidzsi, a janicsárok egyik 299, 327
- Mehmed náib, vélhetően Pancsova kádijának helyettese 244
- Mehmed pasa, Ak, korábban Bagdad beglerbégje 211
- Mehmed pasa, Gürdzsü, Köprülü Mehmed kethüdája, később dijárbakiri, aleppói, majd budai beglerbég 183
- Mehmed pasa, Gürdzsü, nagyvezír 183
- Mehmed pasa, Hiszim (Varlac), Skodra, majd Elbaszan szandzsák-bégje 212, 333, 334
- Mehmed pasa, Júsufbejzáde Ohri és Iszkenderije szandzsák-bégje 109, 161, 212
- Mehmed pasa, Kara budai pasa 188
- Mehmed pasa, Katirdzsioglu, dzseláli lázadó 212
- Mehmed pasa, Kodzsa, defterdár 130
- Mehmed pasa, Köprülü, nagyvezír 11, 14, 16, 17, 18, 160, 181, 182, 183, 184, 185, 186, 194, 195, 198, 201, 202, 207, 209, 210, 211, 213, 214, 235, 239, 245, 257, 258, 260, 263, 264, 265, 273, 281, 284, 286, 287, 288, 292, 293, 294, 297, 301, 302, 303, 304, 305, 306, 307, 308, 309, 312, 313, 314, 315, 320, 321, 325, 328, 330, 331, 333, 334, 335, 336, 337, 338, 339, 340, 342, 343, 344, 345, 346, 347

- Mehmed pasa, Sehíd, vakif névadója 102, 107
- Mehmed pasa, Szultánzáde Szemíz, nagyvezír 182
- Mehmed reisz, el-Háddzs, hajóskapitány 176, 177
- Mehmed reisz, hajóskapitány 173
- Mehmed reisz, hajóskapitány 174, 178
- Mehmed reisz, hajóskapitány, 178
- Mehmed reisz, Karadzsa, hajóskapitány 174
- Mehmed reisz, Tophánele, hajóskapitány 178
- Mehmed Zemán pasa, ismeretlen személy 319, 329, 330
- Mehmedzáde pasa, ismeretlen személy 325
- Meltzer, Andreas 17
- Memibegovics család, a tartományi vezetők dinasztiája a Balkánon 249
- Metzger, Johann Friedrich császári követ 207, 208, 210, 279, 280, 342, 343
- Miháil reisz, hajóskapitány 176, 177
- Mihál bég, vakif névadója 135
- Mihmán csavus, vásárlás egyik intézője Buda vilájetben 147
- Mihnea, III. havasalföldi vajda 213
- Mihnea, Radu havasalföldi, illetve moldvai vajda 213
- Mihrimáh szultán, vakif névadója 98, 102, 105, 114, 115, 119
- Mikelakai Dávid András 258
- Mikes Mihály kővári kapitány, erdélyi kancellár 17
- Mírzá pasa, Dzsán, anatóliai beglerbég 340
- Montecuccoli, Raimondo itáliai származású hadvezér, hadtudós 46, 57, 59
- Murád, I. oszmán szultán 196
- Murád, III. oszmán szultán 203
- Murád, IV. oszmán szultán 24, 32, 80, 81, 84, 188, 200, 201, 202, 203, 204, 205
- Murád hán, vakif névadója 95, 135
- Murphey, Rhoads* 34, 35, 62, 219, 220
- Murteza aga, müteferrika, Janja szandzsák nüzüladójának intézője 122
- Murteza aga, Szelanik szandzsák nüzüladójának intézője 115
- Murteza pasa, Dijárbakir muháfiza 91
- Músza csavus, a vásárlás egyik intézője Buda vilájetben 147
- Músza pasa, budai beglerbég 237
- Músza reisz, el-Háddzs, hajóskapitány 173
- Músza reisz, hajóskapitány 174
- Músza reisz, hajóskapitány 178
- Musztafa, Beline kádija 74
- Musztafa, Novaberde kádija 237
- Musztafa, Pécs kádija 73
- Musztafa aga, a 19. bölük parancsnoka 199
- Musztafa aga, a 40. dzsemáat devedzsije 199
- Musztafa aga, a 48. dzsemáat devedzsije 199
- Musztafa aga, a budai pasa kethüdája 151
- Musztafa aga, a kincstár csorbadzsija 192, 287
- [Musztafa aga], a nagyvezír korábbi kapudzsik kethüdája 184, 289, 294
- Musztafa aga, a nagyvezír telhiszcsije 184, 287, 293, 312
- Musztafa aga, a vásárlás intézője Szugecsidi menzilben 235
- Musztafa aga, Hádzsi Hüszejnbejzáde, Ohri szandzsák nüzüladójának intézője 108
- Musztafa aga, ismeretlen személy 99
- Musztafa aga, ismeretlen személy 302
- Musztafa aga, janicsár 327
- Musztafa aga, kapudzsibasi 76
- Musztafa aga, kapudzsibasi 193, 301
- Musztafa aga, Kundakcsizáde, janicsár 197, 299, 300, 302, 303, 326, 327
- Musztafa aga, orta csavus 199, 299, 300, 326, 327
- Musztafa aga, szergi emíni 147, 150, 156, 157, 169, 192, 279, 288, 301, 303, 313, 314, 321
- Musztafa aga, sziláhdáraga 198, 202, 342
- Musztafa aga, szpáhiaga 202
- Musztafa aga, Tokadí, ismeretlen személy 136
- Musztafa aga, vélhetően a belgrádi dzsebeháne emínje 116, 121

- Musztafa aga, veznedárbasi 192, 287, 312, 329
- Musztafa bég, a szürszát egyik intézője Szófia menzillben 234
- Musztafa bese reisz, hajóskapitány 173
- Musztafa bölükbasi, a vásárlás egyik intézője Eger kazában 152, 284
- Musztafa cselebi, a kincstár kátibja 192, 287, 293, 305, 317
- Musztafa cselebi, hajóskapitány 176
- Musztafa cselebi, mevkúfásákird 191, 274, 279, 287, 317, 323
- [Musztafa efendi], a díván keszedárja 187, 287, 293, 317
- Musztafa efendi, anatóliai muhászebedzsi 189, 286, 287, 288, 293, 294, 313, 314, 318, 321, 328
- Musztafa efendi, Boleví (Bolulu), sejhülszlám 313, 314, 321, 328, 330, 331, 344
- Musztafa efendi, Hodzsa, szüvári mukabeledzsiszi 189, 190, 287, 288, 293, 294
- Musztafa efendi, ismeretlen személy 140, 178
- Musztafa efendi, Szaráj kádija 128, 129
- Musztafa efendi, Temesvár vilájet defterdárja 153, 160
- Musztafa pasa, Csatalbas, anatóliai, majd temesvári beglerbég 207, 208
- Musztafa pasa, esztergomi szandzsákbég, majd pozsegai vagy szegedi szandzsákbég 210
- Musztafa pasa, Ibsír, nagyvezír 340
- Musztafa pasa, Kara, vakif névadója 117, 118
- Musztafa pasa, Kibleli, Kasztamonu szandzsákbégje 186, 211, 289, 298, 302, 304, 307, 315, 316, 322
- Musztafa pasa, Maras szandzsákbégje 212
- Musztafa pasa, (Merzifonlu) Kara, nagyvezír 184
- Musztafa pasa, Mora defterdárja 153
- Musztafa pasa, Morali, ismeretlen személy 76
- Musztafa pasa, nisándzsi 185, 313, 314, 321, 328, 330, 331
- Musztafa pasa, Szejjid, Sejtán Ibráhím pasa pártfogója 188
- Musztafa pasa, Tekeli, Bosznia beglerbégje 253
- Musztafa reisz, el-Háddzs, hajóskapitány 174
- Musztafa reisz, hajóskapitány 178
- Musztafa reisz, Topháneli, hajóskapitány 174
- Musztafapasaoglu, ismeretlen személy 76
- Nádasdy Ferenc, dunántúli főúr, később országbíró 15, 341
- Náílí efendi, a maden mukátaaszí halíféje 190, 290, 295, 305, 316, 323
- Naima* oszmán történetíró 11, 208, 209, 211
- Nani, Giovanni Battista bécsi velencei követ 215
- Naszúh aga, ismeretlen személy 196, 289, 298
- Nedelko reisz, hajóskapitány 176, 177
- Nemes János 17
- Nihadi* oszmán történetíró 278
- Nikusziosz, Panajotisz portai tolmács 195, 226
- Olivares kereskedőcsalád 51
- Oppenheimer, Samuel bankár, diplomata, katonai beszállító 57
- Orhan Gázi oszmán uralkodó 196
- Osmanzade Ahmed Taib* oszmán történetíró 183
- Oszmán, a dzsebedzsi csorbadzsisja 99
- Oszmán aga, a mehterán-i hajme-i haszsa vezetője, mehterbasi 317, 325
- Oszmán aga, basbölükbasi 199
- Oszmán aga, janicsár 327
- Oszmán bese, a janicsárok szakáinak csavusa 215
- Oszmán bese, hajóskapitány 178
- Oszmán bese reisz, hajóskapitány 176
- Oszmán pasa, beglerbég, (tartománya megnevezése nélkül) 212, 289, 298
- Oszmán reisz, hajóskapitány 174, 178
- Oszmán szultán, vakif névadója 95

- Ömer aga, bosztándzsibasi 317, 323, 329
- Ömer aga, hászekí 198
- Ömer aga, ismeretlen személy 155
- Ömer bese, kasszából kethüdási 74, 105, 160, 161, 191, 226, 227, 228, 231, 232, 233, 234, 235, 236, 237, 238, 239, 240, 241, 242, 243, 244, 279, 287, 319, 320
- Ömer efendi, a nagyúri konyha (Matbah-i Ámire) emínje 140, 178, 223, 281, 286, 287, 313, 320, 330
- Ömer kethüdá, Hüszejn pasa kethüdája 196, 289
- Pamuk, Şevket* 28
- Pereira, Jacob portugál származású amszterdami kereskedő 54
- Perjés Géza* 34, 46, 220
- Péter, I. orosz cár 61
- Petki István erdélyi főudvarmester, tanácsúr 15, 16, 17
- Pírízáde, a maden mukátaaszi írónaknak, Náilí efendinek a másik neve 190
- Puskar, Martin, Poltava polkovnyikja 342
- Radu, Mihail (III. Mihnea) havasalföldi vajda 15, 16, 17, 213, 338, 339, 341, 346
- Rákóczi György, I. erdélyi fejedelem 344
- Rákóczi György, II. erdélyi fejedelem 11, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 209, 213, 214, 245, 255, 259, 260, 261, 334, 335, 336, 337, 338, 339, 341, 342, 343, 344, 345, 346
- Rålamb, Claes, X. Károly Gusztáv svéd király követe 334
- Redzseb bég, Alekszicse dizdárja 310
- Redzseb reisz, hajóskapitány 176, 177
- Rehlinger, Marx Konrad augsburgi kereskedő 50
- Reniger, Simon, a Habsburgok állandó portai követe 12, 62, 195, 197, 213, 215, 225, 226, 264, 273, 274, 278, 334, 335, 336, 337, 338, 339, 340, 341, 342, 343, 344, 346, 355, 356
- Rhédey Ferenc erdélyi fejedelem 12, 13, 14, 15, 16, 17, 334, 337, 338, 343, 345
- Richelieu bíboros, francia államférfi 51
- Ridván Ibn Behráam aga, Belgrád dizdárja 116, 121, 126, 127, 128, 129, 143, 149, 153
- Rucsics János zágrábi alispán 347
- Rúhullah efendi, Isztambul korábbi kádija 187
- Rukije, IV. Murád egyik lánya 188
- Rüsztem pasa, vakif névadója 98, 102, 135
- Rycaut, Paul angol diplomata és történetíró 183
- Sabán, Ak, hajóskapitány 173
- Sabán, hajóskapitány 173
- Sabán aga, a 87. dzsemáat jajabasija 199
- Sabán aga, csavusbasi 193, 290, 295, 300, 301, 305, 317, 323, 329
- Sabán aga, ismeretlen személy 147
- Sabán bég, ismeretlen személy 161
- Sabán efendi, boszniai defterdár 76, 129
- Sabán reisz, el-Háddzs, hajóskapitány 174
- Sabán reisz, hajóskapitány 173
- Sabán reisz, hajóskapitány 176
- Sachsen-Weimar, Bernard von német származású hadvezér 50
- Sáh szultán, vakif névadója 135
- Sahillioğlu, Halil* 25
- Sáhín aga, ismeretlen személy 196, 289
- Sáhín reisz, hajóskapitány 174, 178
- Sándor, VII. pápa 14
- Schmid von Schwarzenhorn, Johann Rudolf Habsburg-szolgálatban álló diplomata, korábbi állandó portai követ 336, 341, 342
- Sebesi Ferenc erdélyi diplomata 13, 195
- Sejhí, Kudszizáde Sejh Mehmed efendi írói neve 313
- Seldeneck, Phillipp von német hadvezér 219

- Şerban, Constantin havasalföldi vajda 14, 15, 213, 338, 339
- Serédi István erdélyi tanácsúr 12
- Şeyhi Mehmed efendi*, oszmán történetíró 183
- Silahdar*, oszmán történetíró 208, 209, 214, 257, 259, 260
- Souches, Jean-Louis Raduit de francia származású császári tábornok 212
- Spinola, Ambrogio hadi vállalkozó, hadvezér 50
- Ştefan, Gheorghe moldvai vajda 14, 15, 16, 213, 338, 339
- Sućeska, Avdo* 24, 27
- Szafavidák, perzsa uralkodói dinasztia 42
- Szalárdi János* erdélyi hivatalnok, történetíró 11, 257, 259
- Száliah aga, ismeretlen személy 99
- Száliah aga, kapudzsibasi 65
- Száliah aga, kapudzsibasi 160
- Száliha, Köprülü Mehmed lánya 184
- Szaplonczay Simon 341
- Szefer aga, el-Háddzs Kara, Szilisztra nüzüladójának intézője 94
- Szelámet Giráj, I. krími tatár kán 213
- Szelím, I. oszmán szultán 23, 196
- Szelím aga, a kétszersült biztosításának műbásirja 126, 144, 154, 155, 156, 158, 159, 160, 243, 245, 256, 310
- Szelím aga, kapudzsibasi 65
- Szelím aga, kapudzsibasi 193, 301, 303
- Szelím hán, vakif névadója 95, 98
- Szidki pasa, nisándzsi 185, 287, 293, 301, 303, 313, 315
- Szijávus aga, Isztambul gümrük emíniye 84, 92
- Szijávus Musztafa pasa, Maras szandzsákbégje 212
- Szijávus pasa, nagyvezír 208
- Szilvási Bálint erdélyi diplomata 195, 263
- Szinán bég, Kösztenil szandzsákbégje 211
- Szinán pasa, Kodzsa, nagyvezír 196
- Sztefán Dusán szerb király és cár 380
- Sztojka Simon erdélyi diplomata 195, 334
- Szülejmán, el-Háddzs, veterán sziláhdár 329
- Szülejmán, I. oszmán szultán 65, 135, 219, 338, 339
- Szülejmán, IV. Mehmed szultán bátyja 273
- Szülejmán aga, bascsavus 198, 299, 300, 326, 327
- Szülejmán aga, bashászeki 198, 299, 300, 326, 327
- Szülejmán aga, Bodur, janicsárkethüdá 197, 198, 299, 300, 302, 303, 326, 327
- Szülejmán aga, Inebahti szandzsákbégje 212
- Szülejmán aga, janicsár 327
- Szülejmán aga, Sátir, ismeretlen személy 196, 287
- Szülejmán aga, Tatar 214, 257, 289, 294, 298
- Szülejmán aga, zagardzsibasi 198
- Szülejmán bég, Batocsina dizdárja 310
- Szülejmán csavus, a bal oldali ulúfedzsik veznedárja 299
- Szülejmán Dede, a nagyvezír második tezkiredzsijének, Mezákí Szülejmán efendinek egy másik neve 183
- Szülejmán efendi, a bal oldali ulúfedzsik kátibja 203
- Szülejmán efendi, az első rúznámcsedzsi írnoka 189, 317
- [Szülejmán efendi], második rúznámcsedzsi 317, 318, 321, 323, 324, 329
- Szülejmán efendi, Mezákí (Müzákí), a nagyvezír második tezkiredzsije 183, 287, 293, 301, 303, 308, 309, 314, 328
- Szülejmán efendi, pijáde mukábeledzsiszi 189, 200, 291, 295, 318, 327
- Szülejmán efendi, szu emini 140, 141, 195, 223, 274, 281, 284
- Szülejmán pasa, Ermení, ruméliai beglerbég 210, 263
- Szülejmán pasa, ismeretlen személy 212
- Tabakoğlu, Ahmet* 25
- Teleki Mihály, II. Rákóczi György híve, testőrkapitánya, később az

- Apafi-kor legbefolyásosabb személye 15, 16, 17, 208, 210, 258, 261, 335, 340, 342, 345
- Thordai Ferenc erdélyi diplomata 338
- Thököly Imre felső-magyarországi, majd erdélyi fejedelem 42
- Thúry Mihály 15, 16, 17, 210, 340, 342
- Tisza István erdélyi követ 338
- Torstenson, Lennart svéd hadvezér, hadmérnök 50
- Tóth Sándor László* 220
- Turenne, Henri de La Tour d'Auvergne francia főnemes, tábornok 53
- Turhán válide szultán, IV. Mehmed szultán édesanyja 182, 183, 186, 213, 273, 313, 320, 325, 335
- Uşşakizade* oszmán történetíró 183
- Újlaky László, Jenő várának kapitánya 17, 208, 258, 261, 345
- Ümmü szultán, IV. Mehmed szultán egyik lánya 184
- Várad István erdélyi diplomata, többször állandó portai ügyvivő 195, 263
- Vedzsdí, a bejlíkcsi, Abdülbákí efendi egyik neve 186, 187
- Veinstein, Gilles* 27
- Velí, hajóskapitány 175
- Velí aga, a jobb ulúfedzszik agája 203
- Velí csavus, ismeretlen személy 299
- Velí pasa, Jeruzsálem szandzsákbégje 212, 289
- Velí reisz, Hádzsi, hajóskapitány 175
- Velíhán efendi, a nagyvezír első tezkiredzsije 183, 287, 293, 301, 308, 309, 314, 321, 328
- Verancsics Antal diplomata, pécsi püspök, majd esztergomi érsek 226, 227, 229, 230, 238, 241, 244, 273, 274, 275, 276, 277, 278
- Vihovszkij, Ivan kozák hetman 342
- Villehardouin, Geoffroi de francia történetíró, keresztes lovag 225
- Vilmos, III. orániai herceg, angol király 54
- Vrančić, Antun (Verancsics Antal) diplomata, pécsi püspök, majd esztergomi érsek 226
- Wallenstein, Albrecht von cseh származású, német-római császári hadvezér 50
- Wellingk, Gotthard, X. Károly Gusztáv svéd király követe 334
- Witte, Hans de német bankár, Wallenstein seregének pénzügyi támogatója 50
- Wogin, Julius Heinrich császári követ 197, 207, 208, 209, 210, 211, 213, 214, 215, 257, 259, 343, 344, 345, 356
- Zrínyi Miklós hadvezér, hadtudós, horvát bán 57, 59, 343, 347
- Zrínyi Péter, hadvezér 208, 334
- Zülfikár aga, a bal oldali ulúfedzszik agája 203

Helynévmutató

- Ab-i Száfi (Karapürçek TR) kaza 88
Adana (Adana TR) vilájet 35, 83, 91, 211
Agacslı (Akçağıl, Kandıra TR) náhiye 88
Agasztosz (Náousza/Νάουσα GR) kaza 115, 116
Ahicselebi (Szmoljan/Смолян BG) kaza 114, 115, 162, 224, 225
Ahjolu (Pomorie/Поморие BG) kaza 95, 134, 137, 222, 223
kikötő 190
Ahrama (Ráma, Ram/Рам SRB) kaza 68, 126, 145, 146, 148, 243, 265, 266
Aja Szofja (Hağia Szophia, Ayasofya, İstanbul TR) 200
Ajmavra (Lefkáda/Λευκάδα GR) kaza 121
Ajapetre (Ágiosz Pétrosz/Άγιος Πέτρος GR) kaza 120, 121
Ajdin (Aydin TR) szandzsák 35, 80, 86, 92, 274
Ajdonat (Paramythiá/Παραμυθιά GR) kaza 124
Ajdosz (Ajtosz/Айтос BG) kaza 95, 137, 222, 223
Ajnaroz (Órosz Áthosz/Όρος Αθως GR) náhiye 115, 116
Ajntáb (Gaziantep TR) szandzsák 83, 91
Akábád (Akçaova, Kandıra TR) náhiye 88
Akszahiszár (Kruja AL) kaza 108
Aksakale (Akçakale TR) hükümet 92
Aksakizanlık (Kazanlak/Καζανлък BG) kaza 103, 104, 135, 170, 230
Akhiszár (Pamukova TR) kaza 87, 88
Akhiszár (Prusac/Прусац BИH) kaza 74, 75, 171
Akjazi (Akyazi TR) kaza 88
Akkirman (Dnyeszterfehérvár, Bilhorod-Dnyisztrovszkij/Білгород-Дністровський UA) kaza 96
település 218
Aksehir (Akşehir TR) szandzsák 82, 90
Akszaráj (Aksaray TR) szandzsák 82, 90
Alacsam (Alaçam TR) kaza 82, 89
Aladzsahiszár (Krusevac/Крушевац SRB) kaza 67, 68, 126, 145, 240, 244, 267
szandzsák 65, 66, 126, 142, 238, 239, 240, 241, 242, 244
Aláije (Alanya TR) szandzsák 80, 84, 85, 86, 212
Alakilisze (Omurtag/Омуртаг BG) kaza 98, 138
Alanja (Alanya TR) szandzsák 212
Alaszonja (Elasszóna/Ελασσόνα GR) kaza 118, 119
Albánia 110
Alekszicse (Alekszinac/Алексинач SRB) menzil 225, 239, 268
vár 310
Alekszinac (Алексинач SRB) 239
Aleppó (Halab/حلب SYR) vilájet 83, 90, 92, 95, 172, 183, 188, 207, 208, 209, 211, 340, 344
Alexandretta (İskenderun TR) 218
Alexandria (al-Iszkandarijja/الإسكندرية EGY) 218
Algéria 218
Altunili (Gjakova, Djakovica/Ђаковица KOS) kaza 109
Amaszja (Amasya TR) szandzsák 82, 89, 182
Amszterdam (NL) 51, 54
Anabolu (Navplio/Ναύπλιον/Ναύπλιο GR) kaza 120
Anatólia terület 16, 22, 30, 31, 32, 33, 34, 42, 79, 83, 84, 92, 130, 131, 185, 189, 190, 194, 206, 207, 210, 211, 216, 217, 218, 263, 286, 287, 288, 293, 294, 313, 314, 318, 321, 328, 331, 335, 340, 342, 344, 378
vilájet 35, 65, 79, 80, 81, 85, 86, 87, 88, 207, 208, 209, 211
Anavarin (Pülosz/Πύλος GR) kaza 120

- Andrusza (Ανδρούσα GR) kaza 120, 121
- Ankara (TR)
kaza 87
szandzsák 35, 80, 86, 87, 210
település 172
- Apokri (Απόκρουρο/Απόκουρο GR)
kaza 120
- Arabgír (Arappgir TR) szandzsák 82, 89
- Arabludereszi (Değirmenköy TR)
menzil 276
- Arad (Arad RO) 16, 260, 343, 345
- Argalaszi (Αργαλαστή GR) település 119
- Arhosz (Άργοςz/Άργος GR) kaza 120
- Arkadja (Κιραρισσία/Κυπαρισσία GR)
kaza 120, 121
- Aszjáb-i Köprülü (Momin prohod/
Момин проход BG) 232
- Asztrahány (Астрахань RU) 36
- Athén (Αθήνα GR) 23
- Atina (Athén/Αθήνα GR)
kaza 117, 118
település 117, 118
- Atranosz (Orhaneli TR) kaza 81
- Ausztria 57, 58, 59
- Avlonja (Vlora AL)
kaza 124
mukátaa 190, 287, 293, 320, 325
szandzsák 113, 124, 125, 210
- Avrethiszári (Palaió Gynaikókasztro/
Παλαιό Γυναικόκαστρο GR) kaza 115, 116
- Azak (Azov/Азов RU) 23, 96, 99, 129, 211
- Azáz (أعزاز SYR) kaza 91
- Ázsia 35, 79, 207, 208
- Babadagi (Babadag RO) kaza 95, 137, 155
- Babaeski (TR) 274
- Baba-i Atík (Babaeski TR)
kaza 102, 170, 222, 223, 275
menzil 274, 275
- Babócsa kaza 154, 256
náhije 73
- Bács (Бач SRB) kaza 71, 72
- Bácska (Közép-Bácska SRB)
náhije 159
- szandzsák 150
- Badradzsik (Ιπάτι/Υπάτη GR) kaza 120
- Bafra (TR) kaza 82, 89
- Bagdad (بغداد IRQ) 32, 43, 46, 79, 81, 84, 93, 182, 197, 211, 218
- Bahcsiszeráj (Bahcsiszeráj/Бахчисарай UA (RU)) 14
- Baja
kaza 71, 72
település 342
- Bajburd (Bayburt TR)
kaza 91
település 32
- Bajburd-i Karaman (történelmi terület a Tuz gölütől délre TR) kaza 90
- Bájezid (Doğubayazit TR) szandzsák 83
- Bajorország (D) 58
- Balcsik (Балчик BG) kaza 95, 135, 137
- Baljabadra (Ράτρα/Πάτρα GR) kaza 120
- Balkán 29, 95, 217, 231, 284, 378, 380
- Balkán-hegység (Sztara planina/Стара планина BG, SRB) 235
- Banaluka (Orbászvár, Banja Luka/
Бања Лука BiH)
kaza 75, 128
menzil 250
- Banatszka Palanka (Банатска Паланка SRB) 165
- Bane/Bane-i Iszfírlig (Szokobanja/
Сокобања SRB) kaza 100, 239
- Banja Luka (Orbászvár, Banja Luka/
Бања Лука BiH)
menzil 250, 253
település 246, 250, 253
- Barcaság (Țara Bârsei RO) 17, 18
- Bardunja (Szmínosz/Σμήνος GR) kaza 120, 121
- Batocsina (Баточина SRB)
menzil 141, 225, 240, 241, 242, 266, 283
település 241
vár 310
- Bazarköj (Orhangazi TR) kaza 88
- Bécs (Wien AT) 12, 14, 15, 28, 37, 46, 47, 126, 184, 196, 207, 215, 238, 285, 336, 341, 342, 343
- Becse (Óbecse, Becsej/Бечей SRB)
mukátaa 152

- település 342
- Becskekerek (Nagybecskerek, Zrenjanin/
Зрењанин SRB) kaza 70, 71, 150,
256
- Bégaszederjes (Sudriaş RO) 264
- Bejbazari (Beuzazari TR) kaza 87
- Bejsehri (Beuşehir TR) szandzsák 82, 90
- Bela Palanka (Бела Паланка SRB) 237
- Belaszicse (Bellasica, Belaszica/
Беласица KOS, hegy) kaza 238
- Belava-hegység (Белава SRB) 237
- Belgorod (Белгород RU) 61
- Belgrád (Beograd/Београд SRB)
kaza 68, 147, 148, 244
menzil 67, 73, 74, 148, 149, 159,
226, 234, 244, 283, 284
település 17, 23, 32, 42, 65, 66, 67,
68, 69, 70, 73, 74, 94, 97, 98, 100,
116, 121, 122, 126, 127, 129, 136,
138, 139, 143, 144, 145, 146, 147,
148, 149, 150, 153, 154, 155, 156,
159, 160, 161, 162, 165, 166, 167,
168, 169, 170, 171, 172, 173, 174,
175, 176, 177, 184, 188, 208, 217,
218, 219, 220, 225, 226, 227, 230,
243, 244, 245, 246, 255, 256, 257,
263, 274, 279, 280, 282, 283, 284,
286, 296, 306, 308, 334, 336, 337,
339, 340, 342, 343, 344, 346, 355
- Belgrád-i Arnavud (Berati AL) kaza 124
- Belgrád-i Engürüsz (Belgrád, Beograd/
Београд SRB)
kaza 126, 144
- Belgrádszik (Glamoc/Гламоч
SRB) kaza 75, 171
- Beline (Bijeljina/Бијељина BIH) kaza
74, 128, 156, 171
- Bender (MD)
kaza 96
vár 125
- Benderekli (Karadeniz Ereğli TR) kaza
81
- Bereketlü (Dáto/Δάτο GR) kaza 114,
222, 223
- Berekszó patak (Beregsău RO) 260
- Bergosz (Lüleburgaz TR)
kaza 102, 170, 222, 223, 275
menzil 275, 276
- Berkofcsa (Berkovica/Берковица BG)
kaza 104, 134, 236
- Bessarábia (Basarabia, Bessarabija/
Бессарабия MD, UA) 214
- Beszterce (Bistriţa RO) 17, 341
- Biga (TR) szandzsák 80, 86
- Bihke (Bihać BIH) kaza 75, 76, 171
- Bihliste (Bilishti AL) kaza 113, 125
- Bihor (Бихор) földrajzi terület (MNE)
kaza 109
- Bilaj (Bjelaj BIH) menzil 254
- Biracsa (Prača BIH) kaza 75, 128, 171
- Biredzsik (Birecik TR) szandzsák 91
- Biretülfirát (Birecik TR) szandzsák 83,
91
- Birvenik (Bërveniku, Brevnik/Бревник
KOS) kaza 238
- Biskupija (HR) 254
- Bistrica folyó 253
- Bizánc 218, 219
- Bjelaj (BIH) 254
- Bjelajskog polja (BIH) 254
- Blagaj (BIH) kaza 75, 171
- Bodzai-szoros (Pasul Buzău RO) 17,
257, 345
- Bogazhiszári (Çanakkale TR) 67
- Bogazköj (Cernavodă RO) 177
- Bóka (Бока SRB)
menzil 150, 256, 258, 259
település 264
- Bolu (TR)
kaza 87
szandzsák 80, 81, 86, 87, 92, 274
- Bolvan (Bovan/Бован SRB) kaza 242
- Borcsa (Борча SRB) 257
- Borosjenő (Ineu RO) 15, 16, 17, 208,
210, 258, 261, 340, 342, 345
- Bosanski Svinjar (Szrbac/Србац BIH)
249
- Bosansko Grahovo (BIH) 253
- Bosiljina (Marina HR) 333
- Bosznia
szandzsák 75, 76, 128
vilájet 65, 74, 75, 76, 77, 128, 129,
131, 133, 149, 153, 155, 156, 157,
158, 160, 161, 165, 166, 171, 194,
209, 210, 244, 245, 246, 253, 255,
256, 282, 284, 333, 335, 340, 343,
344, 349, 350, 355
- Bosznia-Hercegovina 249, 250, 251,
252, 253, 254

- Bozdzaada (Bozcaada TR) 139, 140, 178, 194, 333, 337
- Bozok (Yozgat TR) szandzsák 35, 82, 89 település 378
- Bögdürdelen (Szabács, Sabac/Шабаци SRB) kaza 74, 128, 156, 171
- Brăila (RO) 173
- Brassó (Braşov RO) 17, 18
- Brod (Brod/Брод, korábban: Bosanski Brod/Босански Брод BiH) kaza 75, 128
- Bród (Slavonski Brod HR) kaza 73, 154 település 248
- Bronzani Majdan (Бронзани Мајдан BiH) 253
- Brot (Bród, Slavonski Brod HR) menzil 248
- Brvnik (Брвеник SRB) kaza 74, 128, 156, 171, 256
- Buczacz (Bucsacs/Бучач UA) 184
- Buda kaza 68, 69, 143, 144, 255 szandzsák 126, 241, 242, 243 település 79, 108, 143, 145, 188, 219, 249, 279, 338, 342 vilájet 13, 14, 15, 16, 43, 65, 66, 67, 69, 70, 72, 74, 77, 79, 126, 127, 128, 131, 133, 143, 144, 145, 146, 147, 148, 149, 151, 152, 153, 157, 158, 159, 160, 161, 165, 166, 169, 183, 188, 194, 207, 208, 209, 210, 211, 215, 226, 245, 246, 255, 265, 266, 267, 282, 284, 334, 335, 338, 339, 340, 341, 342, 343, 346, 349, 350, 355
- Budzsak (Budzsak/Буджак UA) 214
- Bukarest (Bucureşti RO) 342
- Bukovik-hegység (Буковик SRB) 240
- Bulgária 35, 174, 227, 228, 229, 230, 231, 232, 235, 270
- Bursza (Bursa TR) kaza 81, 84, 86, 87 település 39, 92, 216, 343, 377
- Butižnica folyó (HR) 254
- Büyükçekmece (Büyükçekmece TR) menzil 274, 277, 278 náhije 224, 277
- Büyükdere (Konus/Конуш BG) menzil 228
- Büyükçekmece (TR) 277
- Büyükkarıştıran (TR) 275
- Caribrod (Dimitrovgrad/Димитровград SRB) 235
- Cernavodă (RO) 177
- Cincar-hegység (Цинцар BiH) 252, 253
- Ciprus vilájet 129, 130, 194, 211
- Çorlu (TR) 276
- Срепаја (Ссерéпалја, Срепаја/Црепаја SRB) 264
- Crni Lug (BiH) 253
- Czarny Ostrów (Csornij Osztriv/Чорний Острів UA) 13
- Csacska (Csacsak/Чачак SRB) kaza 68, 126, 145, 146, 148, 241, 242, 266, 267
- Csaglajik (Dipótamosz/Διπόταμος GR) kaza 113, 114, 115, 222, 223
- Csajnicse (Csajnicse/Чайниче BiH) kaza 75, 128, 171
- Csák (Ciacova RO) kaza 70, 71, 169, 256 mukátaa 152
- Csaldiran (Çaldıran TR) 286
- Csanád (Nagycsanád, Cenad RO) kaza 70, 71, 255 mukátaa 150, 152 település 15, 149, 158, 166, 167
- Csanik (Canik (Samsun) TR) szandzsák 82, 89
- Csardak (Goljam csardak/Голям чардак BG) kaza 95, 137
- Csataldza (Fárszala/Φάρσαλα GR) kaza 118, 119
- Csataldza (Çatalca TR) náhije 224, 277
- Csehország 58
- Cselebibazar(i) (Rogatica/Рогатица BiH) kaza 75, 128, 171
- Cserépalja (Срепаја/Црепаја SRB) 264
- Csernicse (Cernica/Церница BiH) kaza 75, 76, 128, 171
- Csernik (Csernek, Cernik HR) kaza 128 szandzsák 155, 156, 157, 249

- Csesme (Çeşme TR) 218
 Csiftlik-i Kinalioglu (Razsanj/Ражањ környéke SRB) 239, 240
 Csigér (Cigher RO) menzil 261
 patak 16, 260, 261
 Csigérszöllős (Seleuş RO) 260, 261
 Csihirin (Чигирин UA) 188
 Csikolja folyó (Čikola HR) 254
 Csirmen (Orménio/Ορμένιο GR) kaza 103, 104, 105, 134, 142, 170, 227, 272
 szandzsák 36, 66, 101, 103, 104, 107, 134, 142, 170, 207, 211, 227, 228, 229, 230
 Csirpan (Чирпан BG) kaza 35, 105, 142, 170, 229, 271
 Csorlu (Çorlu TR) kaza 102, 170, 222, 223, 276
 menzil 276, 277
 Csorum (Çorum TR) szandzsák 35, 82, 89, 182
 Csúcs (Halmágycsúcs, Vârfurile RO) 15
- Dagesztán (RU) 214
 Đakovo (HR) 248
 Dalmácia (HR) 73, 129, 139, 155, 165, 167, 176, 217, 245, 333, 334, 336, 337, 340, 342, 343, 344, 346, 354, 355
 Damaszkusz (Dimask/دمشق SYR) 218
 Dardanellák (Çanakkale Boğazi TR) 207, 209, 212, 333, 337, 340
 Davor (HR) 249
 Dávudpaşa (Davut Paşa mahallesi, İstanbul TR) menzil 274, 278
 település 182
 Davut Paşa mahallesi (İstanbul TR) 278
 Debrri (Debar/Дебар NMK) kaza 108
 Değirmenköy (TR) 276
 Dél-Bulgária 101
 Déli-Morava folyó (Juzsna Morava/Јужна Моравa, Lumi Morava, NMK, KOS, SRB) 239
 Delvine (Delvina AL) kaza 124
 szandzsák 123, 124, 212
 Derbend (Derventa/Дервента BIH) kaza 75, 171
 Derbendbasi (egykori helység Vakarel/Вакарел BG és Krusovica/Крушовица BG között) menzil 141, 225, 233
 Déva (Deva RO) 17, 18
 Diakóvár (Đakovo HR) kaza 73, 154
 település 248
 Dijárbakir (Diyarbakır TR) település 32, 95, 218
 vilájet 83, 85, 91, 92, 183, 184, 188, 207
 Dimetoka (Dimotika, Didymóteio/Διδυμότειχο GR) kaza 103, 105, 134, 135, 170, 222, 223, 273, 274
 település 218
 Dimitroffcsa (Szávaasztendemeter, Szremszka Mitrovica/Сремска Митровица SRB) kaza 68, 69, 126, 144, 147, 148, 255, 284
 Dimitroffcsa (Mitrovica, Kosovska Mitrovica/Косовска Митровица KOS) kaza 74, 75, 76, 171
 Dimitrovgrad (Димитровград SRB) 235
 Dimotika (Didymóteio/Διδυμότειχο GR) 218
 Dinara-hegység (BIH, HR) 253, 254
 Diracs (Durrësi AL) kaza 123
 Divriği (Divriği TR) szandzsák 82, 89
 Divrik (Divriği TR) 188
 Djakova (Diakóvár, Đakovo HR) menzil 248
 Dnyeszterfehévár (Bilhorod-Dnyisztrovszkij/Білгород-Дністровський UA) 218
 Doboka vármegye (történelmi terület, Comitatul Dăbâca RO) 15
 Dobrina (Dobrnja/Добръна BIH) menzil 250
 Dobrnja (Добръна BIH) 250
 Dobrudzsa (Dobrogea, Добруджа, történelmi terület, RO, BG, UA) 209
 Dojran (Дојран NMK) kaza 67, 106
 Dolna Vaszilica (Долна Василица BG) 232
 Don folyó (RU) 36, 60

- Donji Vakuf (BIH) 251
Dömenek (Doméniko/Δομένικο GR)
 kaza 118
 település 119
Drama (Δράμα GR) kaza 113, 114, 162
Dráva folyó 336
Drezda (Dresden D) 219
Drinápoly (Edirne TR) 14
Drine (Drinovci/Дриновци BIH) kaza
 74, 75, 76, 171
Drnis (Drniš HR) menzil 254, 255
Drniš (HR) 254
Drvar (BIH) 254
Dubnicse (Дупница/Дупница BG) kaza
 106, 235
Dubočas (HR) 248
Dubrovnik (HR) 307
Dugopolje (HR) 254
Dukakin (Dukagjini AL) szandzsák 210
Duna
 folyó 35, 36, 37, 59, 62, 79, 94, 97,
 100, 101, 133, 134, 135, 136, 152,
 153, 155, 157, 165, 166, 167, 172,
 173, 175, 177, 190, 218, 219, 225,
 244, 257, 263, 264, 265, 280, 342,
 346, 355
 kaza 143
Dupuscsa (Dubočas HR) menzil 248,
 249
Dzsanzidza (Gümüşhane TR) kaza 91
Dzsezájir-i Bahr-i Szefid (Égei-tengeri
 szigetek GR, TR) vilájet 65, 129
Dzsibra (Dolni Cibar/Долни Цибър
 BG) kaza 97, 138
Dzsiszr-i Ergene (Uzunköprü TR) kaza
 103, 105, 135, 170, 222, 223, 275
Dzsiszr-i Musztafapasa (Szvilengrad/
 Свиленград BG)
 kaza 103, 104, 142, 227, 272
 menzil 142, 225, 227, 272, 284, 299
 náhije 223
Dzsiszre (Cizre TR) hükümet 92
Dzsumabazari (Néa Haravgi/Néa
 Χαρραυγή GR) kaza 113

Ebersdorf (AT) 341
Ecsed (Nagyecsed) 15
Edindszik (Edincik TR) kaza 81
Edirne (TR)
 kaza 105, 135, 142, 170, 222, 223,
 273
 menzil 142, 159, 221, 222, 223, 224,
 225, 268, 273, 280, 281, 284
 település 39, 46, 62, 65, 66, 92, 101,
 136, 140, 141, 158, 161, 168, 170,
 171, 184, 192, 193, 195, 197, 211,
 212, 213, 214, 215, 216, 217, 218,
 219, 221, 224, 225, 226, 227, 228,
 245, 246, 257, 261, 263, 264, 265,
 271, 273, 274, 279, 280, 282, 283,
 290, 310, 311, 312, 313, 316, 319,
 320, 321, 322, 323, 324, 325, 330,
 334, 335, 336, 337, 338, 339, 340,
 341, 342, 343, 344, 345, 346, 349,
 354, 356, 377
Edzseábád (Eceabat TR) kaza 111
Eflani (TR) kaza 80, 86
Égei-tenger (GR, TR) 218
Égei-tengeri szigetek (GR, TR) vilájet
 129
Eger
 kaza 71, 72, 152, 284
 település 99
 vilájet 65, 71, 72, 77, 79, 126, 128,
 131, 133, 149, 150, 151, 153, 157,
 158, 159, 161, 166, 167, 169, 182,
 208, 282, 284, 334, 335, 339, 344,
 346, 349, 350
Egil (Eğil TR) hükümet 92
Egina Mesztube (Éjina/Αίγινα GR)
 kaza 117
Egriboz (Évia, Eúboia/Eύβοια GR)
 kaza 117
 mukátaa 190, 287, 293, 320, 325
 szandzsák 116, 117, 118, 121, 122,
 125, 218
Egribudzsak (Néa Apollonia/Néa
 Απολλωνία GR) kaza 113
Egridere (Kriva Palanka/Крива
 Паланка NMK) kaza 234
Egyiptom 183, 188, 192, 194, 196, 209,
 313
Ejüb (Eyüp, İstanbul TR)
 kaza 110, 111, 222, 224, 276, 277,
 278, 377
 náhije 278
Ekszeremere (Xirómero/Ξηρόμερο
 GR)
 kaza 121

- Elbaszan (Elbasani AL)
 kaza 123
 szandzsák 123, 212
 település 108, 123
- Elesgird (Eleşkirt TR) szandzsák 83
- Elin Pelin (Елин Пелин BG) 233
- Engelikaszi (Angelókasztro/
 Αγγελόκαστρο GR) kaza 121
- Enyed (Nagyenyed, Aiud RO) 18
- Erdély (Transilvania/Ardeal RO) 11, 12,
 13, 14, 15, 16, 17, 18, 63, 65, 165,
 166, 167, 195, 197, 207, 209, 210,
 212, 213, 214, 225, 245, 255, 257,
 259, 263, 288, 289, 298, 302, 303,
 304, 311, 315, 316, 322, 333, 334,
 335, 337, 338, 339, 340, 341, 342,
 343, 344, 345, 346, 347, 349, 354
- Erdővidék tájegység (Sumadija/
 Шумадија SRB) 244
- Erekli (Marmaraeğlisi TR) náhije 222,
 223, 224, 276
- Erekli (Ereğli TR) kaza 90
- Ergene folyó (TR) 274, 275
- Ergirikaszi (Gjirokastra AL) kaza 124,
 125
- Érsekújvár (Nové Zámky SK) 63, 186
- Erzindsan (Erzincan TR) kaza 91
- Erzurum (TR)
 kaza 91
 település 32, 218
 vilájet 83, 90, 91, 92, 188, 189, 207,
 210
- Észak-Afrika 217
- Észak-Macedónia 101
- Északnyugat-Törökország 101
- Eszb-kesán (Cihanbeyli TR) mukátaa
 136
- Eszedábád (Hairónεια/Χαιρώνεια GR)
 kaza 117
- Eszék (Osijek HR)
 kaza 73, 154
 település 342
- Eszkidzsuma/Eszkidzsumabazari
 (Targoviste/Търговище BG) kaza
 98, 138
- Esztergom
 kaza 16, 68, 69, 143
 szandzsák 126, 210, 343
 település 62
- Euboia (Εύβοια GR) 218
- Európa 19, 27, 33, 36, 46, 47, 48, 50,
 51, 56, 58, 59, 60, 62, 65, 79, 217,
 220, 355
- Evrese (Evreşe TR) kaza 111, 222
- Fehér-Körös folyó (Crişul Alb RO, HU)
 260
- Fekete-tenger 36, 37, 175, 218, 219
- Felső-Magyarország 57, 58, 338, 341
- Felsőtovarnik (Tovarnik HR) 247
- Fenár (Andrítszaina/Ανδρίτσαινα GR)
 kaza 120
- Feredzsik (Féresz/Φέρες GR) kaza 111,
 222, 223
- Fethülislám (Kladovo/Кладово SRB)
 kaza 100, 135, 240, 241
 kikötő 98, 135, 138, 139, 172, 173,
 174, 175
- Fibiş (RO) 260
- Filibe (Plovdiv/Пловдив BG)
 kaza 104, 105, 134, 135, 142, 162,
 163, 168, 190, 229, 230, 231, 233,
 271, 284, 289
 menzil 141, 142, 159, 160, 225, 230,
 268, 271, 283, 343
 település 39, 153, 160, 216, 225,
 233, 264
- Filorina (Flórina/Φλώρινα GR) kaza
 113, 115, 125
- Finike (TR) kaza 87
- Firina (Vrina/Βρίνα GR) kaza 120
- Flandria 54
- Focsa (Фоча BIH) kaza 75, 128, 171
- Fogaras (Făgăraş RO) 15, 18
- Földközi-tenger 37, 217, 218
- Franciaország 50, 53, 55
- Frankfurt (D) 336
- Friuli (I) régió 334, 335, 336, 340
- Fülöplaka (egykori település
 Hidasligettől (Pişchia RO) északke-
 letre) 260
- Gabele (Gabela BIH) kaza 75, 171
- Galata (İstanbul TR) kaza 110, 111,
 224, 225, 277, 377
- Garcsin (Garčin HR) 248
- Gebze (TR) 140, 178, 218
- Gejve (Geyve TR) kaza 88

- Gekbuze (Gebze TR) 140, 178
Gelibolu (TR)
kaza 111, 222, 223
szandzsák 35, 36, 65, 66, 111, 112,
134, 170, 222, 223
Gemlik (TR)
kaza 80, 86
település 81, 211, 218
Gencs (Genç TR) hükümet 92
Gencsli (nem beazonosítható település
İstanbul tartomány Şile járásában
TR) nahiye 88
Genova (I) 50
Gibraltár (GB) 218
Goljam dol (Голям дол BG) 228
Gorna Vaszilica (Горна Василица BG)
232
Gornje Kloke (Mrkonjity
Grad/Мркоњић Град BIH) 251
Göjnük (Göynük TR) kaza 81
Gölbazari (Gölpazarı TR) kaza 80, 81,
86
Gölbazari (Gölköy TR) kaza 81, 86
Göhliszár (Jezero/Језеро BIH) kaza 74,
75, 171
Gönen (TR) kaza 81
Gördüsz (Korinthosz/Kόρινθος GR)
kaza 120
település 218
Görgény (Görgényszentimre, Gurghiu
RO) 15
Görizse (Korça AL) kaza 113
Görögország 110
Gradacsacs (Gradačac BIH) kaza 74,
128, 156, 171, 256
Gradiska (Градишка BIH, Stara Gra-
diška HR) 246, 249
Grahova (Bosansko Grahovo BIH) men-
zil 253, 254
Grahovsko polje (BIH) 253, 254
Grebene (Grevená/Γρεβενά GR) kaza
122
Grigorofcsa (Szentgergely, Grgu-
revci/Гргуревци SRB) kaza 144
Grocka (Гроцка SRB) 244
Gülszüret (Malko Kirilovo/Малко
Кирилово BG) nahiye 222, 223
Gümüldzsine (Komotini/Κομοτηνή GR)
kaza 114, 222, 223
Gümüşhane (Gümüşhane TR) kaza 91
Gürle (TR) kaza 88
Güverdzsinlik (Golubac/Голубац
SRB) kaza 68, 126, 145, 146, 148,
243, 265, 266
Gyalu (Gilău RO) 13, 14, 15
Győr 41, 57, 342
Gyula
kaza 70, 72
mukátaa 152
szandzsák 210, 342
település 15, 16, 166, 167, 260, 340,
341, 343
Gyulafehérvár (Alba Iulia RO) 13, 14,
15, 16, 17, 18, 342
Habsburg Monarchia 56, 334
Hádzsikaraman mezeje (Ravno
pole/Равно поле BG) menzil 233
Hádzsioglubazari (Dobrics/Добрич
BG) kaza 95, 137
Hajrabolu (Hayrabolu TR) kaza 102,
170, 222, 223, 275
Haleb (Halab/حلب SYR) vilájet 35, 83,
84, 90, 91, 211
Halkalipinar (Szlivnica/Сливница BG)
menzil 225, 235, 269
Hamídábád (Çine TR) szandzsák 80,
84, 86
Haniá (Χανιά GR) 335
Hanja (Haniá/Χανιά GR) 335
Harámvár (Palánk, Banatszka Pa-
lanka/Банатска Паланка SRB) 165
Harmandzsik (Harmancık TR) kaza 81
Harmanli (Харманли BG)
menzil 225, 227, 228, 229, 272
település 232
Hászhá-i Ahicselebi (Szmol-
jan/Смолян BG térsége) kaza 224
Hászhá-i Arnavud (települések
Prizreni, Prizren/Призрен KOS
nyugati szomszédságában) kaza 109
Haszkovo (Хасково BG) 228
Házköj (Haszkovo/Хасково BG) 103
Hátúneli (Szreductól (Среден) délre és
keletre, valamint Burgasztól
(Бурац) délkeletre, délre eső terület
BG)
kaza 95, 222, 223
nahiye 223

- Hatvan kaza 71, 72
 Havasalföld (RO) 14, 15, 16, 17, 18, 35, 36, 99, 209, 213, 214, 257, 335, 338, 339, 341, 345, 346
 Havász-i Bojábád (Boyabat TR) 87
 Havász-i Hajmana-i Szagír ü Kebír (Haymana TR) 87
 Havász-i Havaza (Havza TR) 89
 Havász-i Konrapa (Düzce TR) 87
 Havász-i Mahmúdpasa (Havsa TR) kaza 102, 170, 222, 223, 274 menzil 274
 Havász-i Márdín ü Nuszajbín (Mardin TR és Nusaybin TR) szandzsák 91
 Havász-i Zile (Zile TR) 89
 Havsa (TR) 274
 Havsa (Havsa TR) menzil 274
 Hazzo (Kozluk TR) hükümet 92
 Hérakleion (Iráklio/Ηράκλειο GR) 335
 Hercegovina (BIH) szandzsák 249, 333 terület 128, 208
 Herszek (Hercegovina történelmi és földrajzi terület BIH) szandzsák 75, 76, 128
 Héttorony (Yedikule, İstanbul TR) 338
 Hezárgrád (Razgrad/Разград BG) kaza 98, 134, 135, 138
 Hidasliget (Pişhia RO) 256
 Hiosz (Χίος GR) 129, 130, 210
 Hirszoza (Hârşova RO) kaza 95, 134, 137, 155
 Hiszárdzsik (Grocka/Гроцка SRB) menzil 149, 225, 243, 244, 265, 283
 Hollandia 50
 Holomics (Hleმოútszi/Χλεμούτσι GR) kaza 120
 Horvátország 247, 248, 249, 254, 255
 Hotalics (Szevlievo/Севлиево BG) kaza 97, 98, 232
 Hotin (Хотин UA) 208
 Hunyad (Hunedoara RO) 12
 Hurpiste (Árgosz Oresztikó/Αργος Ορεστικό GR) kaza 113
 Hüdávendigár (változó kiterjedésű történelmi közigazgatási egység a Márvány-tenger, valamint Adapazarı, Bilecik, Eskişehir, Kütahya, Bergamo, Balıkesir, Bursa határolta területen TR) szandzsák 35, 80, 81, 86, 87
 Ibrail (Brăila RO) kaza 95, 99, 137 kikötő 96, 98, 135, 173, 174, 190
 Icsil (Mersin TR) szandzsák 82, 90
 Igdir (Kumluca TR) kaza 87
 Ihlevne (Livno BIH) kaza 171 menzil 250, 252, 253, 255
 Ihtiman (Ихтиман BG) kaza 104, 142, 232, 233, 270 menzil 141, 142, 160, 225, 232, 233, 270, 283, 289, 290 település 232
 Piana (Kursumlıja/Куршумлија SRB) kaza 240, 241
 Pıdzsa (Kjusztendil/Кюстендил BG) kaza 106, 235
 Pıdzse (Niska Banja/Нишка Бања SRB) 238
 Plok (Újrlak, Plok HR) kaza 144
 İllye (Ciuneghiu RO) 16
 Imocska (Imotski HR) kaza 74, 75, 76, 128, 171
 Inebahti (Naúraktosz/Ναύπακτος GR) kaza 120 szandzsák 119, 120, 125, 170, 212
 Inedzsik (İncik TR) kaza 112, 170, 222, 223, 277
 İnöz (Enez TR) kaza 112, 222, 223
 Ipek (Peja, Pety/Пећ KOS) kaza 109
 Ipszala (İpsala TR) kaza 111, 170, 222, 223, 275
 Irán 218
 Irig (Ürög, Irig/Ириг SRB) kaza 144
 Irmije (Almirósz/Αλμιρός GR) kaza 118, 119
 Isaccea (RO) 172
 Isbat (Shpat AL) kaza 123
 Istib (Stip/Штип NMK) kaza 106, 236, 237
 Iszakcsi (Isaccea RO) kaza 95, 137 kikötő 96, 98, 135, 139, 140, 155, 172, 173, 174, 175, 176, 178, 190 mukátaa 161

- Iszem (Ishēm AL) kaza 108
 Iszfinar (Davor HR, Szrbac/Србац BIH)
 kikötő 246, 249
 menzil 249
 Iszfirlig (Szvrljig/Сврљиг SRB) kaza 100, 239
 Iszkenderije (Shkodra AL)
 kaza 109
 szandzsák 109, 110
 Iszkenderun (Ískenderun TR)
 kaza 91
 település 218
 Iszkiradin (Skradin HR) kaza 75, 76, 128, 129
 Iszkopje vakfi (Donji Vakuf BIH) menzil 251, 252
 Iszkrapar (Skrapar körzet AL) kaza 124
 Iszlimije (Szliven/Сливен BG) kaza 95, 135, 142, 227, 272
 Iszmailgecsidi (Izmajil/Ізмаїл UA)
 kaza 96, 99, 137
 kikötő 96, 139, 140, 173, 176
 Iszplit (Split HR) 254
 Isztambul (Ístanbul TR) 11, 22, 37, 40, 46, 65, 66, 67, 77, 84, 92, 96, 110, 111, 155, 157, 172, 173, 174, 177, 178, 182, 187, 188, 190, 191, 192, 193, 195, 196, 197, 200, 201, 204, 210, 213, 216, 217, 218, 219, 220, 221, 223, 225, 228, 238, 263, 273, 274, 278, 279, 280, 311, 313, 316, 319, 321, 322, 323, 324, 325, 330, 333, 334, 337, 339, 340, 343, 344, 349, 353, 354, 377
 Isztanköj-sziget (Kosz/Κως GR) 129, 130, 131
 Isztari Eflak (Sztari Vlah/Стари Влах történelmi és földrajzi terület SRB)
 kaza 128
 Isztarova (Pogradeci AL) kaza 108
 Isztefe (Thébai, Thíva/Θήβα GR) kaza 117
 Isztrimicsa (Strmica HR) menzil 254
 Itália 53, 54, 336
 Ivánkaszentgyörgy *lásd* Ivankovo
 Ivankova *lásd* Ivankovo, menzil
 Ivankovo (HR) 247, 248
 Ivlohor (Ano Vlohosz/Άνω Βλοχός, (Agrinio/Αγρίνιο, korábban Vrahorí/Βραχώρι) GR) kaza 121
 Ivradzsa (Vraca/Враца BG) kaza 97, 232
 Ivranja (Vranje/Врање SRB) kaza 106, 236
 Izdin (Lamía/Λαμία GR)
 kaza 117, 118
 település 118, 161
 Izladi (Zlatica/Златица BG) kaza 97, 142, 231, 270
 Izmajil (Ізмаїл UA) 173
 Izmir (İzmir TR)
 kaza 87
 település 218
 Iznebol (Znepole/Знеполе történelmi-földrajzi régió BG) kaza 104, 236
 Iznik (İzник TR) kaza 88
 Iznikmid (İzmit TR)
 kaza 86
 település 99, 140, 174, 178
 Izvornik (Zvornik/Зворник BIH)
 kaza 74, 128, 156
 szandzsák 74, 76, 128, 155, 156, 157, 165, 171, 244, 284
 Jadara és Atrpinar (Jadar/Јадар SRB folyó és földrajzi terület, közelebről Loznica/Лозница SRB) kaza 74, 156
 Jadszagacs (nem beazonosítható terület Iráti/Υπάτι GR térségében) kaza 120
 Jagodina (Јагодина SRB)
 kaza 67, 68, 126, 142, 145, 146, 147, 241, 244, 266, 267
 menzil 225, 241, 242, 266, 267
 település 241, 284
 Jajca *lásd* Jajce
 Jajce (BIH) 251
 Jajcse (Jajca, Jajce BIH)
 kaza 74, 75
 menzil 251
 Jajla-i Kádi (feltehetően Dugopolje HR környéke) menzil 254
 Jalakábád (Yalova TR) kaza 88, 224
 Janbolu (Jambol/Јамбол BG) kaza 95, 134, 135, 142, 228, 272

- Janja (Jannina, Joánnina/Ιωάννινα GR) kaza 122
szandzsák 122
- Jánosd (Ianoşda RO) 16, 342
- Janova (Janjeva, Janjevo/Јањево KOS) kaza 237
- Jaszenica folyó (Јасеница SRB) 242
- Jászvásár (Iaşi RO) 14
- Jedikule (Héttorony, Yedikule, İstanbul TR) 338
- Jenibazar (Novi Pazar/Нови Пазар SRB) kaza 74, 75, 76, 128, 171
- Jenibazar (Novi Pazar/Нови Пазар BG) kaza 95, 137
- Jenidzse-i Karaszu (Geniszéa/Γενισέα GR) kaza 114, 115, 222, 223
- Jenidzse-i Kizilagacs (Elhovo/Елхово BG) kaza 105, 170, 222, 223
náhije 223
- Jenidzse-i Taraklu (Taraklı TR) kaza 81
- Jenidzse-i Vardar (Jannitsza/Γιαννιτσα GR) kaza 115
- Jenidzsi Jajcse (Mrkonjity Grad/Мркоњић Град BIH) 251
- Jenipalanka (Palánk, Banatszka Palanka/Банатска Паланка SRB) vár 94, 98, 100, 136, 138, 139, 165, 166, 167, 173, 174, 175, 176
- Jenisehir (Lárisza/Λάρισα GR) kaza 118, 119
település 161
- Jenisehir (Yenişehir TR) kaza 87
település 87
- Jenivaros (Nova Varos/Нова Варош SRB) kaza 75, 171
- Jenő (Borosjenő, Ineu RO) kaza 70, 71
menzil 152, 261, 283
szandzsák 166
vár 13, 14, 15, 16, 17, 18, 65, 70, 71, 72, 76, 139, 151, 152, 153, 155, 172, 184, 207, 208, 210, 215, 217, 255, 256, 258, 259, 260, 261, 263, 264, 278, 279, 280, 282, 290, 297, 310, 336, 337, 339, 341, 342, 343, 344, 345, 356
vilájet 212
- Jergögü (Gyurgyevó, Giurgiu RO) kaza 95
- Jerma folyó (Jerma, Erma SRB, BG) 236
- Jeruzsálem (Jerusalajim/ירושלים, al-Kudsz/القدس IL) 212, 289
- Jorosz (Beykoz, İstanbul TR) kaza 224
- Juhor-hegység (Јухор SRB) 241
- Juvalak madeni (Bronzani Majdan/Бронзани Мајдан BIH) menzil 253, 254
- Kaffa (Feodoszija/Феодосія UA (RU)) szandzsák 129
- Kagitháne (Kağithane, İstanbul TR) 278
- Kajalu (Varbica/Върбица BG) menzil 141, 225, 228, 229, 230, 271, 283
- Kaji (Bor TR) kaza 82, 90
- Kajmasz (Kaymaz, Kandıra TR) náhije 88
- Kajszeri (Kayseri TR) 35
- Kajszerijje (Kayseri TR) szandzsák 82, 90, 212
- Kalamata (Καλαμάτα GR) kaza 120, 121
- Kalavrita (Καλάβρυτα GR) kaza 120, 121
- Kaletina (egykori falu Banja Lukától északkeletre, BIH) 249
- Kalkandelen (Tetovo/Тетово NMK) kaza 107, 163
- Kálló (Nagykálló) 341
- Kalonja (Kalloní/Καλλονή GR) kaza 112
- Kamengrád (Donji Kamengrad BIH) kaza 75, 76, 171
- Kamenyec (Kamjanec-Pogyilszki/Kам'янець-Подільський UA) 12, 184, 196, 215, 216, 285
- Kamurincse (nem beazonosítható terület Albániában vagy Koszovóban) kaza 109
- Kandia (Hérakleion, Iráklío/Ηράκλειο GR) 183, 188, 335, 337
- Kandiri (Kandıra TR) náhije 86, 88
- Kanizsa (Nagykanizsa) vár 125, 334, 343

- vilájet 65, 73, 77, 79, 127, 128, 131, 133, 153, 154, 155, 157, 159, 160, 161, 165, 166, 169, 178, 208, 209, 246, 255, 256, 282, 284, 334, 335, 340, 344, 346, 349, 350
- Kapili köj (Gorna Vaszilica/Горна Василица BG vagy Dolna Vaszilica/Долна Василица BG) 232
- Kaposvár
kaza 154, 256
náhije 73
- Kapudagi (Karıdağ TR, félsziget) náhije 111, 224, 277
- Karaagacs (Novi Pazar/Нови Пазар BG) kaza 95
- Karadag (Μαυρονούνη/Μαυροβούνη GR, hegy) kaza 113
- Karaferje (Véria/Βέροια GR) kaza 115, 116
- Karagujefcsa (Kragujevac/Крагујевац SRB) kaza 68, 126, 145, 146, 242, 266
- Karahiszár-i Sarkí (Şebinkarahisar TR) szandzsák 83, 91
- Karahiszár-i Száhib (Afyonkarahisar TR) szandzsák 80, 86
- Karaman (TR)
szandzsák 90
vilájet 35, 79, 82, 84, 89, 90, 92, 136, 182, 208, 211
- Karamürsel (Karamürsel TR) náhije 88
- Karánsebes (Caransebeş RO) 12, 18, 260, 341, 345
- Karaorman (Crni Lug BIH) menzil 253
- Karapınar (Karapınar TR) kaza 90
- Karas folyó (Caraş, Karas/Καράσι RO, SRB) 165
- Karaszu (Techirghiol RO) kaza 95, 137
- Karavari (Krávára/Κράβαρα, hegység GR) kaza 120
- Kareszi (Balıkesir tartomány TR) szandzsák 80, 86
- Karínábád (Karnobat/Καρνοбaт BG) kaza 95, 134, 222, 223
- Karistiran (Büyükkarıştıran TR) menzil 275, 276
- Karitina (Karitaina/Καρύταινα GR) kaza 120
- Karliili (Etoloaikarvanía/Αιτωλοακαρνανία prefektúra GR) szandzsák 118, 121, 122, 125, 170
- Karlofcsa (Karlóca, Szremszki Karlovci/Сремски Карловци SRB) mukátaa 169
- Kassa (Košice SK) 341
- Kaszpi-tenger 36
- Kasztamonu (Kastamonu TR) szandzsák 80, 81, 85, 86, 87, 92, 186, 211, 289, 298, 302, 304, 307, 316
- Kavak (Evreşe TR) kaza 111, 222, 223
- Kavala (Καβάλα GR) kaza 114, 115, 222, 223
- Káziaszkerderbendi (hágó Leszponovo/Лесново BG közelében) 270
- Kefe (Feodoszija/Феодосія UA (RU)) kaza 129
szandzsák 129, 131
- Kelkid (Kelkit TR) kaza 91
- Kemah (TR) kaza 91
- Kengiri (Çankırı TR) szandzsák 80, 84, 86, 212
- Kerpinis (Karpeníszi/Καρπενήσι GR) kaza 120
- Kesán (Keşan TR) kaza 111, 134, 222, 223
- Kesekfalu (Keszegfalva, Kameničná SK) 197, 207, 208, 209, 210, 211, 213, 214, 215, 257, 259, 343, 344, 345, 356
- Keszendire (Kasszándreia/Κασσάνδρεια GR) náhije 115, 116
- Keszrije (Kasztoria/Καστοριά GR) kaza 113
- Kibrisz (Cyperus CY) vilájet 129, 130, 131
- Kifsze (Kifiszíá/Κηφισιά GR) kaza 117
- Kigi (Kiği TR) kaza 91
- Kili (Kilija/Κιλία UA)
kaza 96, 99, 161
kikötő 96, 98, 99, 135, 139, 140, 162, 172, 173, 174, 175, 176, 190
- Kilija (Κιλία UA) 172
- Kilisiz (Kilis TR)
kaza 91
szandzsák 194
- Kinikli (Değirmenköy TR) menzil 276, 277

- Kircsova (Kicsevo/Кичево NMK) kaza
107, 163
- Kirkkilisze (Kırklareli TR) kaza 111,
170, 222, 223, 276
- Kirmaszti (Mustafakemalpaşa TR) kaza
81
- Kirsehri (Kırşehir TR) szandzsák 82, 90
- Kis-Ázsia 33, 84, 335
- Kizderbendi (Momin prohod/Момин
проход BG) menzil 225, 231, 232,
270, 310
- Kizilhiszár (Kárisztosz/Κάρυστος GR)
kaza 117
- Kladana (Kladanj BIH) kaza 75, 171
- Kladovo (Кладово SRB) 172
- Klekovača-hegység (BIH) 254
- Klis (HR) 255
- Klisz (Klissza, Klis HR)
menzil 254, 255
szandzsák 75, 76, 128, 249
vár 253, 255, 333, 335, 340, 346
- Klissza (Klis HR) 255
- Kloke (Mrkonjity Grad/Мркоњић Град
BIH) 251
- Knin (HR) 250, 252, 253, 254, 255, 333
- Kobas (Кобаш BIH) kaza 128
- Kodzsaili (Kocaeli TR) szandzsák 65,
66, 85, 86, 87, 88, 224
- Kokod (Orczyfalva, Orțișoara RO) men-
zil 260, 261
- Kokoda (Orczyfalva, Orțișoara RO) 260
- Kolar (Kolari/Колари SRB)
menzil 139, 149, 225, 242, 243, 244,
265, 266, 283, 284
vár 310
- Kolari (Колари SRB) 243
- Kolonja (Erseka AL) kaza 113, 115
- Kolozsvár (Cluj-Napoca RO) 18
- Komárom 41, 59
- Konicse (Kónitsza/Κόνιτσα GR) kaza
122
- Konja (Konya TR)
szandzsák 35, 82, 89, 90, 208
település 187, 216, 218, 340
- Konstantinápoly (İstanbul TR) 278
- Konus (Конус BG) település 228
- Koppány (Törökkoppány)
kaza 68, 69, 143, 144
szandzsák 126
- Korenta (Korenita/Коренита SRB)
kaza 74, 128, 156, 171
- Korinthosz (Κόρινθος GR) 218
- Koron (Koróni/Κορώνη GR) kaza 120
- Kosovo (HR) 254
- Kosovo polje (HR) 254
- Kosz-sziget (Κως GR) 129, 130
- Koszova (Kosovo HR) menzil 254
- Koszova folyó (Kosovčica HR) 254
- Kosztanicse (Kosztajnica/Костајница
BIH) kaza 75, 171
- Koszteneц (Костенец BG) 232
- Kotor (Котор MNE) 208, 209, 333,
334, 336, 337, 346
- Kozara-hegység (BIH) 249
- Koznik (Козник SRB) kaza 241
- Köprü (Vezirköprü TR) 182, 194
- Köprülü (Velez/Велес NMK) kaza
103, 107, 113, 163
- Köztendil (Kjusztendil/Кюстендил
BG)
kaza 106
szandzsák 36, 66, 67, 105, 106, 159,
211, 233, 234, 235, 236
település 221
- Kösztdenzse (Koszteneц/Костенец
BG) 232
- Kővár (Berkeszpataka, Berchezoaia
RO) 17
- Közel-Kelet 217
- Közép-Ázsia 198
- Krakkó (Kraków PL) 12
- Kratova (Kratovo/Кратово NMK) kaza
106, 234
- Kréta (Κρήτη GR) 118, 121, 122, 210,
333
- Krím félsziget (Крим, Крым, Qırım
UA(RU)) 13, 213, 218, 342, 380
- Krka (Lika HR) szandzsák 128, 249
- Krka folyó (HR) 253
- Krupna (Krupanj/Крупань SRB) kaza
74, 156, 171
- Krusovica (Крушовица BG) 233
- Kucsajna (Кучајна SRB) kaza 66, 126,
145, 146, 147, 148, 240, 266
- Kudüs (Jeruzsálem, Jerusalajim/
ירושלים, al-Kudsz/القدس IL) 212
- Kulen Vakuf (BIH) 254

- Kulhizir (egykori közigazgatási terület Lidoríki/Λιδωρίκι, Ámfisz-sza/Αμφισσα és Ipráti/Υπάτη GR között) kaza 117
- Kupres (BIH) 252
- Kursunlu (Kursumlija/Куршумлија SRB) kaza 240
- Kursunlu Mahzen (Yeraltı Camii, İstanbul TR) 140, 174, 178
- Küçükçekmece (İstanbul TR) 278
- Kücsükçekmedzse (Küçükçekmece, İstanbul TR) menzil 274, 278, 318
náhije 224, 225, 278
- Küküllő (Târnava RO) 17
- Küprez (Kupres BIH) menzil 252
- Küstrin (Kostrzyn nad Odrą PL) 219
- Kütahya (Kütahya TR) szandzsák 80, 86
település 143, 216
- Ladik (TR) kaza 89
- Ledenicse háni (Dobrnja/Добрња BIH) menzil 250, 251
- Lefke (Osmaneli TR) kaza 86, 88
- Lengyelország 11, 12, 188, 334, 341
- Lepanto (Ναύρακτος/Ναύρακτος GR) 333
- Leszbosz-sziget (Λέσβος GR) 85, 112
- Leszkofcsa (Leszkovac/Лесковац SRB) kaza 67, 68, 142, 145, 238, 244, 268
- Lesznovo (Лесново BG) 270
- Lička Plješivica-hegység (HR, BIH) 253, 254
- Lifcse (Lijevče polje/Лижевче поље BIH) mező 249
- Lijevče polje (Лижевче поље BIH) mező 249
- Lika (HR) szandzsák 249
- Limni-sziget (Limnosz/Λήμνος GR) 116, 333
- Limnosz-sziget (Λήμνος GR) 116, 333
- Lippa (Lipova RO) kaza 70
menzil 260
mukátaa 152
szandzsák 166, 210, 261
- vár 15, 16, 18, 149, 158, 166, 167, 255, 256, 259, 260, 279, 340, 342, 343
- Livadja (Livadeiá/Λιβαδειά GR) kaza 117, 118
- Livanjsko polje (BIH) mező 253
- Livno (BIH) 252
- Livónia (EE, LV) 60
- Lofcsa (Lovecs/Ловеч BG) kaza 97, 98, 134, 232
- Lombardia (I) 54
- Londar (Leontári/Λεοντάρι GR) kaza 120
- Loznicse (Loznica/Лозница SRB) kaza 74, 128, 156
- Lubin (Ljubinjé/Љубинје BIH) kaza 75, 171
- Lubuska (Ljubuski BIH) kaza 75, 171
- Lugos (Lugoj RO) 12, 18, 260, 341, 345
- Lužani (HR) 249
- Luzsan (Lužani HR) menzil 249
- Lüleburgaz (TR) 275
- Măcin (RO) 173
- Macsin (Măcin RO) kaza 95, 99, 137
kikötő 96, 140, 173
- Maden-i Ipek (Majdanpek/Майданпек SRB) kaza 148
- Maglaj (BIH) kaza 128
- Maglajan (Maglajani/Маглајани BIH) 249
- Maglajani (Маглајани BIH) 249
- Magnisza (Manisa TR) település 87
- Magyar Királyság 57, 209, 341
- Magyarország 12, 15, 35, 42, 56, 57, 58, 60, 133, 188, 196, 215, 249, 285, 341, 342
- Majszin (Moisei RO) 341
- Malatja (Malatya TR) szandzsák 83, 91
település 210
- Malkara (TR) kaza 111, 170, 222, 223
- Málta 333
- Manasztir (Bitola/Битола NMK) kaza 107, 113, 115, 125, 163
- Mangub (Mangup/Мангуп UA (RU)) kaza 129
- Manisza (Manisa TR)

- szandzsák 212
település 218
- Manjasz (Manyas TR) kaza 81
- Mankalja (Mangalia RO) kaza 95, 137
- Maras (Kahramanmaraş TR) szandzsák 83, 91, 197, 209, 212
- Marica folyó (Μαριτσα, Έβροςz/ Έβρος, Meriç, BG, GR, TR) 225, 227, 228, 229, 230, 231
- Marmara (Gölmarmara TR) település 87
- Marmara (Marmara-sziget, Avşa-sziget, Paşalimanı-sziget TR) náhije 111, 135, 224, 277
- Maros folyó (Mureş, RO, HU) 15, 16, 17, 165, 208, 210, 259, 261, 264, 340, 342, 343
- Marót (Moroda RO) 261
- Márvány-tenger 139, 277
- Mat (Burreli AL) kaza 108
- Medína (Medina/المدينة SA) 135, 192, 290, 295, 305, 316, 320, 323, 325
- Medveg (Medvedja/Медвежа SRB) kaza 241
- Mefárikín (Silvan TR) hükümet 92
- Mekka (مكة SA) 192, 194, 218, 290, 295, 305, 316, 320, 323, 325
- Mekri (Mákri/Μάκρη GR) kaza 111, 222, 223
- Memíbéğ vakfi (feltehetően Kulen Vakuf környéke BIH) menzil 254
- Memlahatejn (Živinice BIH) kaza 74, 128, 156, 171, 256
- Menekse (Monemvasziá/Μονεμβασιά GR) kaza 121
- Menlik (Melnik/Мелник BG) kaza 113, 162
- Mentese (Muğla tartomány TR) szandzsák 80, 86, 92, 274
- Merzifon TR 184
- Meszes-hegység (Munții Meseş RO) 18
- Mezarak (Margaríti/Μαργαρίτι GR) kaza 124
- Mezopotámia 217
- Mezőmegyer 15, 340
- Midilli (Leszbosz/Λέσβος GR) szandzsák 85, 112
- Midilli (Mitilíni/Μυτιλήνη GR) kaza 112
- Midje (Κιγικόγυ TR) kaza 222, 223, 224
- Migalkara (Malkara TR) kaza 111, 222, 275
- Mihalics (Karacabey TR) kaza 81
- Mikelaka (Micălaca, Arad RO) 261
- Mináreli Kőj (feltehetően Vakarrel/Βακαρελ BG) 233
- Mír Alí (İmralı szigete TR) náhije 111, 224, 277
- Miszivri (Neszebar/Несебър BG) kaza 95, 135, 222, 223
- Mitrofcsa (Szávaasztentdemeter, Szremszka Mitrovica/Сремска Митровица SRB) menzil 247
- Mizisztre (Misztrász/Μυστράς GR) kaza 120, 121
- Modava (Ómoldova, Moldova Veche RO) kaza 70, 161, 242, 244, 265, 266
- Modonics (Mendenítsza/Μενδενίτσα GR) kaza 117
- Mohács kaza 68, 69, 143, 144, 255
szandzsák 126,
- Moldva (RO) 14, 15, 16, 35, 36, 97, 213, 335, 338, 341, 342, 345, 346
- Molova (Míthymna/Μήθυμνα GR) kaza 112
vár 85
- Momin prohod (Момин проход BG) 231
- Mora (Peloponnészosz/Πελοπόννησος GR) szandzsák 118, 120, 121, 122, 125, 153, 169, 170, 188
- Morava (Gjilani, Gnjilane/Гњилане KOS) kaza 237
- Morava folyóhálózat (Морава SRB) 40, 225
- Moravik (Marót, Morovity/Моровић SRB) kaza 144
- Moszkva (Москва RU) 61
- Mosztar (Mostar BIH) kaza 75, 128, 171
- Moton (Methóni/Μεθώνη GR) kaza 120, 121
- Mrkonjity Grad (Мркоњић Град BIH) 251
- Mudanja (Mudanya TR) 140, 178, 211
- Mureşel (RO) 261
- Murics (Zsigmondháza, Mureşel, Arad RO) menzil 261

- Muzsake (Myzeqeja AL, síkság) kaza 124
- Nádasd (Mecseknádasd) kaza 73, 154, 256
- Nagy-Britannia 53
- Nagy-Morava (Velika Morava/Велика Морава SRB) folyó 241, 242
- Nagysink (Cincu RO) 17
- Nagyszőlős (Keménynagyszőlős, Seleuş RO) 212
- Narda (Árta/Αρτα GR) kaza 122
- Naslics (Neápoli/Νεάπολη GR) kaza 113, 115
- Nemcse (Csótnémeti, Nijemci HR) kaza 68, 69, 126, 144, 147, 148, 255, 284
mukátaa 169
- Némalföld 54
- Német-római Birodalom 14
- Néra folyó (Nera, Nera/Непа RO, SRB) 165
- Neretva (Jablanica BIH) kaza 75, 128, 171
- Neum (BIH) kaza 128
- Neváhi-i Belgrád-i Tuna (Belgrád, Beograd/Београд SRB) kaza 243
- Neváhi-i Janbolu (Jambol/Ямбол BG) kaza 95, 142, 228, 272
- Nevrekoeb (Goce Delcsev/Гоце Делчев BG) kaza 113, 114, 162
- Nigbolu (Nikopol/Никопол BG) kaza 97, 134, 135, 138
kikötő 138, 173, 174, 175, 176
szandzsák 35, 66, 94, 97, 98, 99, 134, 135, 136, 137, 138, 142, 163, 172, 173, 174, 186, 231, 232, 284, 355
- Nigde (Niğde TR) szandzsák 35, 82, 90, 212, 238
- Nis (Ниш SRB) kaza 67, 68, 126, 142, 145, 238, 244, 268
menzil 67, 141, 142, 159, 225, 238, 239, 241, 264, 268, 283
település 67, 68, 69, 70, 170, 171, 218, 225, 238, 263, 264
- Nisava folyó (Нишава BG, SRB) 225, 235, 236, 237, 238
- Nova (Herceg Novi/Херцег-Нови MNE) kaza 75, 76, 128, 171
- Novaberde (Artana/Novobërda, Novo Brdo/Ново Брдо KOS) kaza 237
vár 107, 109
- Novaszél (Nova Sela HR) kaza 75, 76, 171
- Noveszín (Nevesinje/Невесиње BIH) kaza 75, 128, 171
- Novgorod (Nyizsnyij Novgorod/Нижний Новгород RU) 61
- Novi han (Нови хан BG) 233
- Novo Jajce (Mrkonjity Grad/Мркоњић Град BIH) 251
- Novo Topolje (HR) 248
- Ó-Béga (Beregsäu RO) 260
- Ocsakov (Ocsakiiv/Очаків UA) 218
- Ohri (Ohrid/Охрид NMK) kaza 108
szandzsák 108, 109, 161, 212
- Olova (Olovo BIH) kaza 128
- Opár (Opari AL) kaza 114
- Orbász folyó (Vrbas BIH) 249, 250, 251, 252
- Orbászvár (Banja Luka/Бања Лука BIH) 250
- Orczyfalva (Ortişoara RO) 260
- Ormanli (Lesznovo/Лесново BG) menzil 269, 270
- Orolik (HR) menzil 247
település 247
- Orsova (Orşova RO) kaza 70, 71
- Ortişoara (RO) 260
- Ostrovica (Donje Pazarište HR) 208
- Oszat (Oszat/Ocar, Osat SRB, BIH egykori közigazgatási és történelmi terület Szrebrenica és Valjevo között a Drina jobb, illetve bal partjának térségében) kaza 68, 69, 144, 145, 146
- Oszmán Birodalom 11, 38, 217, 333, 378, 379, 380, 381, 382
- Osztrova (Árnisza/Αρνίσσα GR) kaza 113, 116
- Otranto (I) 218

- Ozora (Újozora, Uzdin/Уздин SRB) menzil 150, 256, 258
- Ölenderek (Lidoríki/Λιδωρίκι GR) kaza 117
- Özü (Ocsakiv/Очаків UA) vilájet 94, 101, 188, 210, 214, 218
- Padova (I) 195
- Pajasz (Payas TR) kaza 91 település 37
- Palanka-i Haszanpasa (Szmederevszka Palanka/Смедеревска Паланка SRB) menzil 144, 158, 225, 242, 243, 244, 264, 266, 310 vár 310
- Palanka-i Múszapasa (Bela Palanka/Бела Паланка SRB) menzil 141, 142, 225, 237, 238, 264, 268, 283
- Palatmina (Platamónasz/Πλαταμώνας GR) kaza 118, 119
- Palánk (Banatszka Palanka/Банатска Паланка SRB) 165
- Palu (TR) hűkümet 92
- Pálülése (Ópálos, Păuliș RO) 16, 208, 210, 255, 343
- Pancsevo (Панчево) SRB) 257
- Pancsova (Pancsevo/Панчево SRB) kaza 70, 150, 169, 244, 256 menzil 150, 152, 159, 256, 257, 258, 283 település 17, 65, 69, 71, 73, 74, 139, 150, 155, 156, 169, 245, 256, 257, 263, 264, 265, 279, 282, 345
- Papaszli (Popovica/Поповица BG) menzil 225, 229, 230, 271
- Parác (Parța RO) menzil 259
- Paracsa (Parác, Parța RO) menzil 259
- Paratyin (Параћин SRB) 240
- Párosz-sziget (Πάρος GR) 335
- Parța (RO) 259
- Pasa (történelmi közigazgatási terület, ami legnagyobb részben Görögország északi és Bulgária déli részét foglalta magában, de Albánia és Észak-Macedónia vidékeit is érintette) szandzsák 35, 66, 101, 103, 104, 105, 107, 110, 113, 114, 115, 116, 125, 134, 142, 170, 222, 223, 224, 228, 229, 230, 231, 232, 233, 234, 236
- Pasa szuju (földrajzi terület vagy település lehetett Hidasliget (Pișchia RO) vagy Temesfüves (Fibiș RO) környékén) menzil 260
- Paszin (Pasinler TR) kaza 91
- Pazardzsik (Пазарджик BG) 230, 264
- Pécs kaza 73, 154, 256 szandzsák 73, 127, 154, 211
- Peklin (Peqini AL) kaza 123
- Peloponnészoszi-félsziget (Πελοπόννησος GR) 120, 169, 218
- Pera (Beyoğlu, İstanbul TR) 339, 342
- Perakin (Paratyin/Параћин SRB) kaza 142, 240, 241, 267 menzil 141, 142, 145, 225, 240, 241, 265, 267, 268
- Perhova (Prhovo/Прхово SRB) menzil 246, 247
- Perzsia 214
- Petricis (Петрич BG) kaza 67, 106
- Pinarhiszári (Pınarhisar TR) kaza 102, 222, 223, 276
- Pirepoj (Priboj/Прибој SRB) kaza 75, 171
- Pirlepe (Prilep/Прилеп NMK) kaza 107
- Pirot (Пирот SRB) 236
- Pișchia (RO) 260
- Piski (egykori település Hidasligettől (Pișchia RO) északkeletre) 260
- Platonoz (Plátanosz/Πλάτανος GR) település 119
- Plevne (Pleven/Плевен BG) kaza 97, 98, 135, 231
- Pliva folyó (BIH) 251
- Plovdiv (Пловдив BG) 230
- Podgoricse (Podgorica/Подгорица MNE) kaza 109
- Pogonja (Pogon AL közigazgatási egység) kaza 124, 125
- Polomja (Lom/Лом BG) kaza 100, 240
- Poltava (Полтава UA) 342
- Popovica (Поповица BG) 229

- Poroszország 53
Poti (GE) 218
Pozsarofesa (Pozsarevac/Пожаревац SRB) kaza 66, 145, 146, 147, 148, 240, 266
Pozsega (Požega HR) kaza 73, 154 szandzsák 73, 127, 154, 210, 249
Pozsegadzsik (Pozsega/Пожега SRB) kaza 68, 126, 145, 146, 148, 242
Pozsony (Bratislava SK) 59
Praviste (Eleftheroúpoli/Ελευθερούπολη GR) kaza 114, 115, 222, 223
Premedi (Përmeti AL) kaza 124, 125
Prepol (Prijepolje/Пријеполје SRB) kaza 75, 76, 128, 171
Preszpe (Prespa/Прéспа/Преспа térség és tó AL, GR, NMK) kaza 113
Prevadi (Provadija/Провадия BG) kaza 95, 134, 135, 218, 222, 223
Preveze (Préveza/Прéβεζα GR) kaza 122
Prezник (Breznik/Брезник BG) kaza 104, 142, 234, 269, 270
Prhovo (Прхово SRB) 246
Prisap (BIH) 253
Pristine (Prishtina, Pristina/Приштина KOS) kaza 237
Priszpealti (Prisap BIH) menzil 253
Prizrin (Prizreni, Prizren/Призрен KOS) kaza 109 szandzsák 108, 109
Prohova (Provo BIH) menzil 253
Provadia (Provadija/Провадия BG) 218
Provo (BIH) 253
Prozor (Prozor-Rama BIH) kaza 128

Radomir (Радомир BG) kaza 106, 233
Radoviste (Radovis/Радовиш NMK) kaza 67, 106
Raduša-hegység (BIH) 251, 252
Raguza (Dubrovnik HR) 230
Raholca (Orahovica HR) kaza 73, 154
Rahova (Orjahovo/Оряхово BG) kaza 97, 98, 138
Rakamaz 17

Rakka (ar-Rakka/الرقة SYR) szandzsák 83, 91, 95
Rama (Prozor-Rama BIH) kaza 75
Ravno pole (Равно поле BG) 233
Razlik (Razlog/Разлог BG) kaza 104, 162, 163, 168, 231
Razsanj (Ражањ SRB) 239
Razsne (Razsanj/Ражањ SRB) kaza 240 menzil 159, 225, 238, 239, 240, 241, 267
Reszava (Ресава folyó és földrajzi terület SRB, illetve Manaszija/Манасија kolostor Deszpotovac/Деспотовац környékén SRB) kaza 68, 126, 145, 146, 147, 240, 241, 267
Reszmo (Réthimno/Ρέθυμνο GR) 335
Réthimno (Ρέθυμνο GR) 335
Rila-hegység (Рила BG) 231, 232
Rinacsza (Riniasza vára, Kásztro Riniásza/Κάστρο Ρινιάσας GR) kaza 122
Rodosz (Ρόδος GR) 129, 130, 131, 213
Rodoszcsuk (Tekirdağ TR) kaza 112, 222
Románia 172, 173, 177, 259, 260, 261
Rovna (Lednicróna, Lednické Rovne SK) 17
Rudna (RO) menzil 259 település 259, 264
Rudnik (Рудник) település és hegység (SRB) kaza 68, 126, 145, 148, 242
Rudnik (Roshnik AL) település 182
Rumélia terület 23, 30, 32, 33, 34, 36, 65, 79, 94, 104, 161, 162, 166, 185, 187, 190, 192, 194, 206, 216, 217, 218, 219, 313, 314, 321, 328, 331, 335, 346, 355, 377 vilájet 35, 65, 66, 67, 77, 93, 94, 101, 125, 130, 131, 133, 134, 135, 136, 140, 141, 142, 157, 161, 210, 215, 226, 263, 349
Ruszcuk (Rusze/Русе BG) kaza 98, 138, 163 kikötő 97, 135, 138, 174, 175, 176
Rusze (Русе BG) 174
Ruszikaszi (Ruszokasztro/Русокастро BG) kaza 95, 222, 223

- Sám-i Serif (Sziíria SYR) vilájet 83, 90, 91, 209, 212
- Sanica (BIH) folyó 254 település 254
- Sarárdvár (egykori település Hidasligettől (Pişchia RO) északkeletre) 260
- Sarköj (Şarköy TR) kaza 112, 222, 223
- Savoya (FR, I) 54
- Segesvár (Sighişoara RO) 17, 18
- Sehirköj (Pirot/Пирот SRB) kaza 104, 142, 236, 237, 268, 269 menzil 158, 159, 225, 236, 237, 238, 268, 269 település 238
- Sehirköj (Şarköy TR) kaza 112, 222
- Sehrizor (Sahrizor/شهرزور IRQ) 207
- Seibersdorf (AT) 15
- Sejhlü (Kaynarca TR) náhije 88
- Šibenik (HR) 255
- Sibenik (Šibenik HR) 253, 254, 255, 333, 340, 346
- Siklós kaza 73, 154
- Silivri (TR) 277
- Simontornya kaza 68, 69, 143, 144 szandzsák 126, 209
- Skodra (Shkodra AL) szandzsák 333 település 230
- Slavonski Brod (HR) 248
- Somlyó (Szilágysomlyó, Şimleu Silvaniei RO) 17
- Spanyolország 50, 53
- Split (HR) 252, 253, 254, 255, 333, 340, 346
- Staro Topolje (HR) 248
- Strmica (HR) 254
- Sudriasch (Bégaszederjes, Sudriaş RO) 264
- Šuica (BIH) 252
- Sujicse (Šuica BIH) menzil 252
- Sumadija (Шумадија SRB) 244
- Sumni (Sumen/Шумен BG) kaza 98, 138
- Surján (Шурјан SRB) 264
- Szabandza (Sapanca TR) kaza 88
- Szakálos (Túrisszakállas, Sokolce SK) 207, 208, 210, 280, 343
- Szakiz (Hiosz/Χίος GR) 129, 130, 131, 210
- Szalatnok (Slatina HR) kaza 73, 154
- Szaline (Ámfissza/Αμφισσα GR) kaza 117
- Szamako (Alaplı TR) kaza 81
- Szamakov (Szamokov/Самоков BG) kaza 105, 142, 163, 232, 233, 270
- Szamanli (Samanlıdağ TR) kaza 224
- Szamosújvár (Gherla RO) 15
- Szanicza szuju (Sanica BIH, folyó és település) menzil 254
- Szaráj (Sarajevo BIH) kaza 75, 128, 171
- Szaráj (Saray TR) kaza 102, 170, 222, 223, 275
- Szarajevó (Sarajevo BIH) 230
- Szarata (Сарата UA) kaza 96
- Szaricsajir (Adapazarı TR) kaza 88
- Szarigöl (Krisztóni/Κρηστόνη GR) kaza 113
- Szarijurd (Dimitrograd/Димитровград SRB) menzil 225, 235, 236, 269
- Szaruhan (Manisa tartomány TR) szandzsák 80, 85, 86, 87, 92, 274
- Szaruhanbejli (Szeptemvri/Септември BG) menzil 141, 225, 231, 232, 233
- Szászfenes (Floreşti RO) 209
- Szászmedgyes (Medgyes, Mediaş RO) 13, 338
- Szászsebes (Sebeş RO) 18
- Szatmár (Szatmárnémeti, Satu Mare RO) 59, 213
- Száva folyó 165, 246, 247, 248, 249, 336, 342
- Szávaszentdemeter (Szremszka Mitrovica/Сремска Митровица SRB) 247
- Szeben (Nagyszeben, Sibiu RO) 18, 263
- Szebenikó (Šibenik HR) 255
- Szederjes (Bégaszederjes, Sudriaş RO) 264
- Szedrias (Bégaszederjes, Sudriaş RO) 264
- Szefkerin (Сефкерин SRB) 258
- Szeged kaza 71, 72 náhije 159

- szandzsák 72, 149, 150, 166, 210
település 149, 167
- Székelyhíd (Săcueni RO) 16, 261
- Szekerény (Szeferin/Сефкерин SRB)
menzil 139, 150, 256, 258
- Székesfehérvár
kaza 68, 69, 126, 143
szandzsák 126
település 101
- Szekszárd
kaza 68, 69, 143, 144, 255
szandzsák 126
- Székudvar (Socodor RO) 16, 343
- Szelanik (Thesszaloníki/Θεσσαλονίκη GR)
kaza 115, 116
szandzsák 35, 36, 115, 116, 162, 170
település 115, 116, 161
- Szendrő (Szmederevo/Смедерево SRB)
kaza 68, 126, 144, 145, 146, 148, 243, 265
szandzsák 65, 66, 126, 143, 166, 169, 211, 240, 243
település 225
- Szentpál (Sânpaul RO) 15
- Szeptemvri (Септември BG) 231
- Szerbia 165, 172, 235, 236, 237, 239, 240, 241, 242, 243, 244, 246, 247, 257, 258, 264
- Szerém (Szerémség, Srijem, Szrem/Срем HR, SRB tájegység)
szandzsák 126, 143, 147, 159, 166, 167, 169, 211
- Szerémség (Srijem, Szrem/Срем HR, SRB) tájegység 246
- Szerficse (Szérvia/Σέρβια GR) kaza 113, 115
- Szevkerin (Szekerény, Szeferin/Сефкерин SRB) menzil 258
- Szigetvár
kaza 73, 154, 256
szandzsák 73, 127, 154
- Szigla (Ízmir TR és Söke TR környéke)
szandzsák 35, 80, 86, 87, 92, 274
- Szilágyság (Sălaj RO, dombság) 18
- Szilézia 341
- Szilisztra (Силистра BG)
kaza 95, 134, 137
kikötő 135, 138, 173, 174, 175, 176, 177
- szandzsák 16, 35, 66, 94, 95, 96, 98, 99, 100, 134, 135, 137, 138, 142, 151, 158, 159, 163, 166, 172, 173, 174, 184, 208, 209, 210, 211, 213, 222, 223, 227, 228, 280, 284, 335, 339, 341, 346, 355
- Szilivri (Silivri TR)
menzil 277
náhije 224, 277
- Szin (Sinj HR) kaza 75
- Szíria 76, 90, 172, 182, 188, 197, 209, 211, 212, 340
- Sziroz (Szérresz/Σέρρες GR) kaza 113
- Szivasz (Sivas TR)
szandzsák 82, 89
település 155, 216
vilájet 35, 79, 82, 88, 89, 182, 188, 212
- Szlivnica (Сливница BG) 235
- Szmederevszka Palanka (Смедеревска Паланка SRB) 242
- Szmirna (Ízmir TR) 218
- Szófia (Szoftija/София BG)
kaza 104, 142, 233, 234, 235, 269, 270
menzil 141, 142, 159, 160, 170, 225, 226, 233, 234, 235, 236, 265, 269, 283
település 16, 32, 39, 122, 170, 171, 197, 215, 216, 218, 225, 234, 264, 284, 296, 306, 308, 343
- Szófiai-medence (Szoftijszka kotlovina/Софийска котловина BG) 233, 235
- Szogudak (Szudak/Судак UA (RU)) kaza 129
- Szolnok
kaza 71, 72
szandzsák 149, 150, 151, 166
vár 15, 17, 149, 167, 340
- Szoma (Soma TR) település 87
- Szoros torok (egyor átkelési hely a Maros folyón Lipa (Lipova RO) közelében) 259
- Szrbac (Србац BiH) 249
- Szrebrenicse (Szrebrenica/Сребреница BiH) kaza 74, 128, 156, 157, 256
- Szredna Gora-hegység (Средна гора BG) 231, 232, 233

- Szremszka Mitrovica (Сремска Митровица SRB) 247
- Szrisnik (Sziristnik/Сирищник BG) kaza 106, 236
- Szudre (Bégaszederjes, Sudriaş RO) 264
- Szugesidi (Szlivnica/Сливница BG) menzil 141, 225, 235, 283
- Szuha (Szohósz/Σοχός GR) falu 115, 116
- Szulova (Sulova földrajzi és történelmi terület Elbasantól délre, amit a Devoll folyó határol nyugatról, északról és keletről AL) kaza 123
- Szultán mezeje (Jajce ВИH környéke) 251
- Szultánjeri (Momcsilgrad/Момчилград BG) kaza 105, 170, 228
- Szultánönü (Eskişehir TR) szandzsák 80, 84, 86
- Szulu Derbend (Momin prohod/Момин проход BG) 232
- Szuszurluk (Susurluk TR) 218
- Szuva Planina-hegység (Сува планина SRB) 238
- Szuva Rika (Theranda (korábban Suhareka), Szuva Reka/Сува Река KOS) kaza 109
- Szvilengrad (Свиленград BG) 227
- Tábor (nem beazonosítható) 16, 18, 345
- Talanda (Atalánti/Αταλάντη GR) kaza 117, 118
- Taman (Tamanu/Тамань RU) kaza 129
- Tana (Thanász/Θανάς GR) kaza 120
- Tarablusz-i Sám (Tripoli, Trablusz/ طرابلس RL) vilájet 83, 91
- Tarhala (Darkale, Soma TR) kaza 87
- Tartaria (Alsótárlaka, Tărtăria RO) 17
- Tasludzsa (Pljevlja/Пљевља MNE) kaza 75, 76, 128, 171
- Tasnád (Tășnad RO) 17, 214
- Tata 220
- Tatarbazari (Pazardzsik/Пазарджик BG) kaza 104, 142, 162, 163, 168, 231, 233, 270, 284 menzil 225, 230, 231, 232, 270
- Tatarköj (Konus/Конус BG) 228
- Teke (Antalya tartomány TR) szandzsák 35, 80, 86, 87, 92
- Tekfurgölü (Techirghiol RO) kaza 95, 137
- Tekirdagi (Tekirdağ TR) kaza 170, 222, 223, 276
- Temes folyó (Timiş, Tamis/Тамиш RO, SRB) 257, 258, 259
- Temesfüves (Fibiş RO) 260
- Temespalánka (Banatszka Palánka/Банатска Паланка SRB) 165
- Temesvár (Timișoara RO) kaza 70 menzil 259, 260 szandzsák 166, 242, 244 vár/város 17, 65, 69, 71, 72, 73, 74, 76, 139, 143, 149, 150, 151, 152, 153, 155, 156, 158, 160, 165, 166, 167, 168, 169, 197, 207, 208, 209, 245, 249, 255, 256, 257, 258, 259, 260, 264, 279, 282, 340, 341, 343, 345, 355 vilájet 16, 65, 69, 71, 72, 77, 79, 127, 128, 131, 133, 149, 150, 151, 152, 153, 157, 158, 159, 160, 161, 166, 167, 169, 185, 207, 208, 226, 246, 255, 256, 282, 284, 334, 335, 339, 340, 343, 346, 349, 350, 351
- Temstica folyó (Темштица SRB) 236
- Tenedosz (Bozcaada TR) 194, 333
- Tepedelen (Tepelena AL) kaza 124
- Terdzsan (Tercan TR) kaza 91
- Terdzsíl (Hazro TR) kaza 92
- Terebovlja (Теребовля UA) 13
- Terkoz (Durusu TR) náhije 224
- Tesne (Tešanj BIH) kaza 75, 171
- Tikves (Kavadarci/Кавадарци, illetve Tikves/Тиквеш régió MNK) kaza 67, 106
- Timok (Тимок folyó és térsége SRB, BG) kaza 100, 238
- Timurhiszári (Szidiró-kasztro/Σιδιρόκαστρο GR) kaza 113
- Timurincse (Tomori AL, hegység, illetve tőle keletre fekvő térség) kaza 124, 125
- Tínosz (Τήνος GR) 335
- Tirgoviste (Rozsaje/Рожаје MNE) kaza 109

- Tirhala (Tríkala/Τρίκαλα GR)
kaza 118, 119
szandzsák 118, 119, 170
- Tirnovi (Veliko Tarnovo/Велико
Търново BG) kaza 97, 98, 134, 135,
138
- Tisza folyó 62, 166, 342
- Titel (Тител SRB) kaza 71, 72
- Tokaj 17, 59
- Topolja (Staro vagy Novo Toplje HR)
menzil 248
- Torda (Turda RO) 18
- Tortum (TR) 209
- Toszja (Tosya TR) 186
- Tovarnik (HR)
menzil 247
település 247, 342
- Törökország 274, 275, 276, 277, 278
- Trablucse (Tripoli/Τρίπολη GR) kaza
120
- Trablusz (طرابلس RL) 37
- Trabzon (TR)
település 32, 37, 178
vilájet 83, 91, 182, 211
- Traianus kapuja (ókori erőd, illetve hágó
a Szredna Gora-hegységben BG)
232
- Trákia (földrajzi-történelmi régió, ami
Bulgária délkeleti, Görögország
északkeleti és Törökország európai
részét foglalja magában) 35, 39
- Trebdze (Терџа, Терџса/Терџча bá-
nyavidék KOS) kaza 237
- Trembowla (Terebovlja/Теребовля
UA) 13
- Trin (Trn/Трн BiH) menzil 250
- Tripoli (Trablusz/طرابلس RL) 37, 197
- Trn (Трн BiH) 250
- Troglav-hegység (BiH) 253
- Tulcea (RO) 173
- Tulcsa (Tulcea RO)
kaza 95, 137, 155
kikötő 98, 135, 173, 174, 175
- Turgud-i Karaman (Turgut, Yunak TR)
terület 90
- Tuzla (RO) kaza 95
- Ugra (Biharugra) 18
- Ujilica-hegység (BiH) 254
- Újjozora (Uzdin/ Уздин SRB) 258
- Újvár (Érsekújvár, Nové Zámky SK)
212
- Ukrajna 172, 173
- Uludere (Konus/Конуш BG) menzil
228
- Umúrfakih (Zseglarci/Жегларци BG)
kaza 95, 137
- Una folyó (BiH, HR) 254
- Urla (TR) náhije 87
- Uszkupje (Gornji Vakuf-Uskoplje BiH)
náhije 128
- Usztrumcsa (Sztrumica/Струмица
NMK) kaza 67, 106
- Uzdin (Уздин SRB) 258
- Uzdolje (HR) 254
- Uzicse (Uzsice/Ужице SRB) kaza 68,
126, 145, 146, 148, 241
- Uzundzsaábád-i Hászköj (Uzun-
dzsovo/Узунджово BG)
kaza 103, 104, 142, 228, 229, 272
menzil 141, 142, 160, 225, 228, 230,
271, 272
- Uzundzsaova (Uzundzsovo,
Узунджово BG) kaza 170
- Uzundzsovo (Узунджово BG) 228
- Ürgüb (Prokuplje/Прокупље SRB)
kaza 142, 239, 268
- Üszküb (Szkorje/Скопје NMK)
kaza 107
mukátaa 238
szandzsák 66, 67, 103, 107, 113
település 161, 216
vár 125
- Üszküdar (Üsküdar, İstanbul TR)
kaza 88, 210, 211, 218, 224, 225,
377
település 278, 299, 318, 344
- Vakarel (Вакарел BG) 233
- Vakf-i Memibég (Vakuf/Вакуф BiH)
menzil 249, 250
- Vakif (Mrkonjity Grad/Мркоњић Град
BiH) menzil 251
- Vakuf (Вакуф BiH) 249
- Valjeva (Valjevo/Ваљево SRB) kaza
68, 69, 126, 144, 145, 146

- Valkóvár (Vukovar HR) kaza 144
 Valpó (Valpovo HR) kaza 73, 154
 Valtos (Βάλτος GR történelmi régió) kaza 121
 Van (TR) 32, 46
 Várad (Nagyvárad, Oradea RO) 15, 16, 18, 62, 207, 209, 212, 313, 345, 354
 Varadin (Pétervárad (Újvidék), Petrovaradin/Петроварадин (Novi Sad/Нови Сад) SRB) kaza 144
 Varbica (Върбица BG) 228
 Vardzsar vakfi (Mrkonjity Grad/Мркоњић Град BIH) menzil 251
 Várna (Варна BG) kaza 95, 137 település 32
 Varsó (Warszawa PL) 12
 Vaskapu-hágó (Poarta de Fier RO) 260
 Vaskapu-szoros (Porțile de Fier, Djerdapuszka kliszura/Бердапска клисура RO, SRB) 98, 100, 138, 139, 175
 Velence (Venezia I) 11, 12, 65, 209, 214, 215, 217, 221, 245, 333, 334, 335, 336, 337, 339, 340, 344, 345, 346
 Velesztin (Velesztino/Βελεστινο GR) kaza 118, 119
 Velika (HR) kaza 75
 Velika Promina-hegy (HR) 254
 Versce (Vrsac/Вршац SRB) kaza 70, 71, 255 mukátaa 152
 Vidin (Видин BG) kaza 100, 134, 240, 241 kikötő 32, 135, 173, 176 szandzsák 66, 94, 97, 99, 100, 134, 135, 136, 137, 161, 163, 172, 238, 239, 240
 Vinkovci (HR) 247
 Visegrád (Вишеград BIH) kaza 75, 128, 171
 Viszoka (Visoko BIH) kaza 128
 Vize (TR) kaza 102, 170, 222, 223, 276 szandzsák 66, 101, 102, 103, 170, 222, 223
 Vlašić-hegység (BIH) 253, 254
 Vodina (Edessa/Εδεσσα GR) kaza 115
 Volga folyó (RU) 36, 60
 Vonicse (Vónitsza/Bόνιτσα GR) kaza 121
 Vosticse (Αίγιο/Αίγιο GR) kaza 120
 Vöcs (Völes, Elciu RO) 335
 Vrbas folyó (BIH) 249, 250
 Vukovár (Vukovar HR) 342
 Vulcsitrin (Vushtrria, Vucsitrn/Вучитрн KOS) kaza 237 szandzsák 65, 66, 142, 237, 238, 240
 Zacsaszna (Csernek, Cernik HR) szandzsák 75, 76
 Zadar (HR) 254
 Zadra (Zára, Zadar HR) 254
 Zagra (Sztara Zagora/Стара Загора BG) 35
 Zagra-i Atík (Sztara Zagora/Стара Загора BG) kaza 105, 142, 170, 229, 271
 Zagra-i Dzsedíd (Nova Zagora/Нова Загора BG) kaza 103, 104, 107, 142, 170, 228, 272
 Zaporozsje (Zaporizzsja/Запорижжя UA) 188, 342
 Zára (Zadar HR) 209, 245, 246, 252, 253, 254, 255, 333, 337, 340, 343, 346
 Zarándi-hegység (Munții Zarandului RO) 260
 Zemun (Zimony, Zemun/Земун (Belgrád) SRB) kaza 144
 Zihne (Néa Zíhni/Nέα Ζίχνη GR) kaza 113
 Zistovi (Szvistov/Свищов BG) kaza 97, 138
 Zombor (Szombor/Сомбор SRB) kaza 71, 72
 Zrínyiújvár (egykori vár, talán Őrtilos és Belezna között) 209, 212
 Zsarnóca (Žarnovica SK) 212
 Zsigmondháza (Mureșel, Arad RO) 26

Hadnagy Szabolcs a veszprémi Lovassy László Gimnáziumban érettségizett 1997-ben, a Szegedi Tudományegyetemen szerzett történelem szakos diplomát 2002-ben. Több évet töltött Isztambulban, eközben jártasságot szerzett a különféle oszmán írásformák olvasásában, egy ideig oszmán nyelvet is tanított a Yunus Emre Intézetben. 2016-ban doktorált történelemtudományból a Szegedi Tudományegyetemen. 2017 óta az MTA–

SZTE Oszmán-kori Kutatócsoport (ELKH) tagja. Kutatási területe a 16–17. századi oszmán had- és diplomáciatörténet.

Jelen könyv az oszmán hadsereg élelemellátási rendszerét mutatja be. Ehhez a keretet az 1658. évi hadjárat adja, melynek révén nemcsak a katonák és a velük tartó állami tisztségviselők élelmezésének folyamatát – az anyagi alapok biztosításától az élelem szétosztásának gyakorlatáig – ismerteti, hanem feltárja az 1650-es évek végén az Oszmán Birodalom államigazgatását, gazdasági ügyeit, valamint hadseregét irányító személyek kilétét is. Ezenfelül a kötet a hadjáratral kapcsolatban is szolgál újdonsággal, hiszen a vonatkozó források alapján azt is részletezi, hogy a törökök 1658-ban miként vették célba egy időben Erdély mellett Velencét is.